aile sohbetleri 5

Aşır Aşır Kur'ân-ı Kerîm Dersleri

-Ders Notları-

abdullah yıldız

PINAR YAYINLARI

Aşır Aşır
Kur'ân-ı Kerîm
Dersleri

Aşır Aşır
Kur'ân-ı Kerîm
Dersleri

-DERS NOTLARI-

Hazırlayan

ABDULLAH YILDIZ

PINAR

pınar yayınları
alemdar mah. çatalçeşme sok.
defne han no: 27/15 fatih-istanbul
tel: 0212 520 98 90
www.pinaryayinlari.corn
bilgi@pinaryayinlari.com

yayınevi sertifika no: 22787

"Aşır Aşır" Kur'ân-ı Kerim Dersleri
abdullah yıldız

pınar yayınları: 336
eğitim dizisi: 6
aile eğitimi: s

ısbn: 978-975-352-390-5

birinci basım: kasım 2014

kapak: tekin öztürk
iç düzen: ahmet yanar
baskı-cilt: step ajans rek. mat. tan. ve org. ltd.şti.
göztepe mh. bosna cd. no:11 34200 bağcılar-istanbul
tel: 0212 446 88 46 stepajans@gmail.com
matbaa sertifika no: 12266

İçindekiler

Niçin Aile Sohbetleri 7
Kitaplardan Daha Bazla Yararlanmak İçin 13
Niçin 'Aşır Aşır" Kufin Dersi? 15

Ders 1 Fatiha Suresi..... 21
Ders 2 Fatiha 1-3. Âyetler 31
Ders 3 Fatiha 4-7. Âyetler 45
Ders 4 Bakara 1-7. Âyetler 51
Ders 5 Bakara 8-20. Âyetler 79
Ders 6 Bakara 21-29. Âyetler 93
Ders 7 Bakara 30-39. Âyetler 105
Ders 8 Bakara 40-46. Âyetler 117
Ders 9 Bakara 47-61. Âyetler 129
Ders 10 Bakara 62-74. Âyetler 145
Ders 11 Bakara 75-86. Âyetler 157
Ders 12 Bakara 87-96. Âyetler 169
Ders 13 Bakara 97-103. Âyetler 181
Ders 14 Bakara 104-113. Âyetler 193
Ders 15 Bakara 114-121. Âyetler 205
Ders 16 Bakara 122-129. Âyetler 217
Ders 17 Bakara 130-141. Âyetler 229
Ders 18 Bakara 142-152. Âyetler 241
Ders 19 Bakara 153-163. Âyetler 255
Ders 20 Bakara 164-176. Âyetler 267
Ders 21 Bakara 177-188. Âyetler 281

Ders 22 Bakara 189-203. Âyetler 295
Ders 23 Bakara 204-210. Âyetler 311
Ders 24 Bakara 211-218. Âyetler 323
Ders 25 Bakara 219-232. Âyetler 335
Ders 26 Bakara 233-245. Âyetler 347
Ders 27 Bakam 246-255. Âyetler 361
Ders 28 Bakara 256-266. Âyetler 375
Ders 29 Bakara 267-281. Âyetler 387
Ders 30 Bakara 282-286. Âyetler 401

Niçin Aile Sohbetleri?

Günümüz dünyasında aile kurumu ciddi bir felaketle karşı karşıya. Batılı aile neredeyse göçmüş durumda. Yerküremizde büyük oranda egemen olan batıl/ı yaşam biçiminin ilk sarstığı kurum aile oldu. Modern batı tipi hayat tarzının neşvünema bulduğu bütün toplumlarda kaçınılmaz olarak yaygınlaşan benmerkezcilik, hazcılık, çıkarcılık, sorumsuzluk, cinsel sapmalar vb. insanın fıtratının bir gereği olan kadim aile kurumunun varlığını ve geleceğini tehdit ediyor.

Türkiye'de sağlam ve köklü bir geleneğe yaslanan aile kurumu da son yıllarda planlı ve sinsi bir şekilde tahrip ediliyor. Aile kurumumuzu ayakta tutan manevi değerler hızla erozyona uğrarken, batılı yaşam biçiminin beraberinde getirdiği olumsuzluklar aile hayatımızı sarstıkça sarsıyor. Yapılan araştırmaların ortaya koyduğu gibi, maalesef ülkemizde aile içi şiddet, sadakatsizlik, hayâ anlayışındaki değişimler vb. sebebiyle boşanmalar artarken doğurganlık oranı düşüyor; zinanın hukuken ve zihnen meşrulaştırılması ve kutsal nikâh kurumunun yara alması ile ailenin yerini nikâhsız birliktelikler alıyor.

Böyle bir vasatta, aile kurumunu her türlü yıkıcı etkiden, özellikle modern hayatın beraberinde getirdiği seküler tahribattan korumaya, onun kadim İslami temellerini tahkim edip yaşatmaya yönelik çabalar, insanımızın ve insanlığın geleceği açısından önemli ve öncelikli bir görev haline gelmiştir,

Yüce Rabbimizin, **"Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun!"** (Tahrim 66/6) şeklindeki zamanlar ve mekânlar üstü uyarısı, özellikle günümüzde her bireyi, aileyi ve toplumu kasıp kavuran küresel yangından ve bunun kaçınılmaz neticesi olan **"ebedi ateş"**ten korunmayı bir hayat-memat meselesi olarak öncelememizi emreden bir **"acil uyarı"** niteliği taşıyor.

Bu ayet hakkında Hz. Ali (ra), **"Nefsinize ve aile efradınıza faydalı ve hayırlı şeyler öğretiniz,"** [1] yorumunu yaparken; müfessir Taberi, **'kendi nefsinizi ve ailenizi terbiye ederek yani hem kendinize hem de aile efradınıza iyi ve faydalı şeyler öğretip gereklerini yapmak suretiyle Cehennem ateşinden korununuz'** açıklamasında bulunmuş ki, bugün mümin bireylerin ve ailelerin yapmaları gereken şey tam da budur. Bu görevin aile reisi olarak öncelikle babalara düştüğü ise açıktır. Ashab-ı kiram, terbiyede babaların belirleyici ol-

1 Muhammed Yusuf el-Kandehlevi, *Hadislerle Müslümanlık*, 3/466.

duğuna kanidir. Velid b. Nümeyr, babasının şöyle dediğini nakleder: "**(Ashab) diyorlardı ki: 'Olgunluk (salah) Allah'tandır, edeb (terbiye) ise babalardandır.'** " [2]

Emin Bir Kale Olarak Aile

İnsanlık ailesinin bugün karşılaştığı durumun bir benzerini tarihte de görmek oldukça öğreticidir: Totaliter rejimlerin kadim örneklerinden biri olan Mısır'daki Firavun düzeni, kendi inanç sistemini ve yaşam biçimini benimsemeyen müminlere ve tüm sosyal sınıflara zulmetmiş; onların sosyo-ekonomik ilişkilerinden aile yapılarına kadar her şeylerine müdahale edip, hayatlarını bütünüyle denetim altına almaya kalkışmıştı. Öyle ki, gördüğü bir rüyadan hareketle, İsrailoğullarının yeni doğan bütün erkek çocuklarının öldürülmesine karar verebilmişti. Bu talimat yıllarca uygulanmış ve on binlerce çocuk sıkı bir takibatla daha annesinden doğar doğmaz vahşice öldürülmüştü.[3] Mısır halkı çok farklı alt ve üst sosyal gruplara bölünerek toplumsal yapı paramparça edilmiş, bazı sınıflar ve özellikle İsrailoğulları iyice zayıflatılıp köleleştirilerek ezilmiş, horlanmış ve zaman zaman uygulanan sistematik bir soykırım yöntemi ile erkekleri öldürülüp kadınları sağ bırakılarak tamamen yok edilmeleri plânlanmıştı. [4]

Bu zorlu süreçte, Mısır toplumunun en alt katmanında yer alan ve her türlü beşeri haklarından mahrum kalan İsrailoğullarını zulüm ve kölelikten kurtarıp özgürlüğe kavuşturma görevini Hz. Musa (a.s) ve kardeşi Hz. Harun'a (a.s) veren Yüce Rabbimiz, kurtuluşa yönelik ilk adım olarak müminlerin, peygamberleri öncülüğünde evlerini/ailelerini yeni baştan inşa ve tahkim etmelerini emir buyurdu. Zira uzun süren asimilasyon sürecinde, Mısır halkından daha fazla İsrailoğullarında aile ve cemaat yapısı darmadağın olmuş; inananların emin bir kale olarak sığınabilecekleri ev/aile hayatı kalmamıştı.

İşte böyle bir dönemde İsrailoğullarına peygamber olarak gönderilen Hz. Musa (a.s) ve Hz. Harun'a (a.s) Rabbimizin talimatı, onları bu durumdan kurtarmaya yönelik öncelikli tedbirleri içeriyordu:

"Musâ'ya ve kardeşine şöyle vahyettik: Şehirde halkınız için (sığınak olarak) **evler hazırlayın ve evlerinizi kıble**(ye dönük mescitler) **haline getirin ve namazı dosdoğru** (devamlı ve kararlı olarak) **kılın! Ve** (sen ey Musa!) **inananları** (Allah'ın yardımıyla) **müjdele!"** *(Yûnus sûresi, 87)*

---

2 İmam Buhari, *Edebil'l-Müfred.* hd. no: 92.

3 Zeki Soyak, *Hz. Musa 'aleyhisselam*; İlkadım Yay., Kayseri-2009, s. 8. Soyak, Firavun'un öldürdüğü çocukların sayısına dair, tefsir kitaplarında on binden doksan bine kadar farklı rakamların yer aldığını zikreder.

4 Kur'ân-ı Kerim'de bu uygulamalar sıkça zikredilir: Bakara 2/49; A'râf 7/127, 141; Şuara 26/22; Kasas 28/4; Mü'min 40/25; Zuhruf 43/54. Totaliter bir zulüm düzeni olarak Firavun yönetim biçiminin ve Firavun karakterinin analizi için bakınız: Zübeyir Yetik, *Firavn*. Pınar y., 2012.

Bu ilahi talimatı ve hangi şartlar altında indirildiğini derin derin düşündüğünü söyleyen Mevdudi, şu sonuca varır: "Hz. Musa (as) cemaatle namaz kılmak için bir takım binalar inşa etmek ya da evler edinmekle emrolunmuştur. Bu gerekliydi, çünkü cemaatle namaz, iktidarın zulmü ve itikat zayıflığı yüzünden İsrailoğulları ve Mısır Müslümanları tarafından terk edilmişti. Bu durum onların dağılmaları ve dini ruhlarının ölmesi sonucunu getirdiği için cemaatle namaz kılmayı yeniden tesis etmek asıl olacaktı. Zira bu girişim ruhun dirilişi, dağılmış cemaatin toparlanması ve güçlerini birleştirmesi yolunda en önde gelen bir etkinlik olacaktı. **"Evlerinizi kıble edinin''** ifadesi bence şu anlama gelir. "Bu evleri cemaatle namazın kılındığı ortak mekânlar ve toplantılarınızın yapıldığı merkezi yerler haline getirin." İfadenin akabinde **"namazı ikame ediniz"** emrinin gelmesi, namazlarını tek tek değil, cemaatle kılmaları yolundaki imaya delalet eder. Çünkü Kur'ân'daki **"ikametü's-salât"** ifadesi, namazın topluca kılınması anlamında kullanılmıştır. Ayetteki "müjdele" emri ise şu anlama gelir. 'Allah'ın lütfuyla ulaşılacak felahın müjdesini vererek onları umut ve cesaretle donat'. Ümitsizlik, korku ve baskı altında oldukları için buna şiddetle ihtiyaç duymakta idiler çünkü." [5]

Burada, öncelikle namazın müminleri diriltici, inşa edici ve birleştirici ruhunu; onun zamanla da aile içi eğitimin mümin bir toplumun geleceğini tayin edici fonksiyonunu keşfediyoruz.

Demek ki Mısırlı müminler, peygamberlerinin öncülüğünde bir sığınak olarak inşa ettikleri, evlerinde aileleri ile birlikte kıldıkları cemaat namazları ve okudukları vahiyle Allah'a yakın, şeytana ve şeytani düzene uzak oldular, birbirlerine kenetlendiler ve üzerlerindeki kölelik ve ezilmişlik tortularından temizlendiler. Korkaklık, ürkeklik ve miskinlik gibi olumsuz özellikler böylece cesarete, atılganlığa ve umuda dönüştü. Uzun esaret döneminde edindikleri, kötü alışkanlıklardan da bu eğitimle kurtuldular.

Yüce Allah, bu uygulamayı ümmet-i Muhammed'e de bir arınma ve dirilme vesilesi olarak emretti:

"**Sana vahy edilen Kitab'ı oku ve namazı ikâme et** (dosdoğru kıl)**! Hiç kuşku yok ki hakkıyla eda edilen namaz, insanı her türlü hayâsızlıktan ve kötülüklerin tüm çeşitlerinden alıkoyar."** *(Ankebût sûresi. 45)*

Firavun düzenini aratmayan uygulamaların çoğunun geçerli olduğu bugünün dünyasında; zayıf bırakılan, ezilen, horlanan hatta büyük bölümü neredeyse köleleştirilen Müslümanların, esaret zincirlerini kırarak parçalanmışlıktan kurtulmaları ve üzerlerindeki korkuyu, ürkekliği ve meskeneti atarak yeniden dirilmeleri için, Rabbimizin Musa ümmetine emrettiği **"evlerinizi kıble edinin ve namazı** (cemaatle) **ikâme edin"** emrini güncel bir talimat gibi uygulamaya koyup; **"sana vahyedilen Kitab'ı tilavet et (oku-anla-yaşa)"** emrini de buna eklemeleri gerekir. Birer kıblegâh ve eğitim yuvası haline getirilen evlerde huşû ile kılınan cemaat

5 Ebû'l-A'la el-Mevdudi. *Tefhimü'l Kur'an*, İnsan yay. İstanbul-1996, 2/359.

namazları ve vahiy merkezli eğitim sayesindedir ki Rabbimiz ailelerimize sekinet, rahmet ve bereket bahşedecektir. Böylece, gereği gibi ikame edecekleri namazlar ve okuyup üzerinde düşünerek anlayacakları ve hayatlarına aktaracakları vahyi gerçeklik sayesinde, çağın her türlü ahlaksızlık ve hayâsızlıklarından, kötülük ve kirliliklerinden korunacaklardır.

Aileye Huzur ve Rahmet İçin Kur'ân Dersleri ve Namaz

Yukarıda izah edildiği üzere, gerek namazda gerekse namazın dışında sürekli, düzenli ve gereği gibi okunan Kur'ân'la ilahi mesajları, emir ve yasakları en az günde beş kez hatırlayarak güncelleyen, gündemlerinde hep sıcak tutan müminler topluluğunun her türlü kir ve paslarından arınmaları, her türlü çirkin ve kötü eylemlere tevessül etmekten vazgeçmeleri, Allah'ın bir lütfu olarak kendilerine ihsan edilir. Bir hadiste temsili olarak anlatıldığı gibi, günde beş kez ırmakta yıkanan bir insanda nasıl kir kalmazsa, günde beş vakit gereği gibi namaz kılan bir müminde de manevi kirlerden eser kalmaz.[6]

Kur'ân-ı Kerim'in evlerde ailece okunup ders yapılarak özümsenmesinin getireceği huzur, rahmet ve bereket iklimi ise, aile efradını tarifi imkânsız güzelliklere gark eder, işte Rasulüllah'ın (s.a.s) müjdesi:

"**Herhangi bir topluluk, Allah'ın evlerinden birinde toplanıp Allah'ın kitabını tilavet eder** (okur-anlar-yaşarlar) **ve onu tedarüs** (birlikle müzakere) **ederlerse, muhakkak onların üzerine sekînet iner, kendilerini rahmet kaplar, çevrelerini melekler kuşatır ve Allah, onları kendi katındakilere anar."** [7]

Hadis-i şerifte; aile huzuru başta olmak üzere, her türlü güven ve huzur duygusunu, sükûnu, yatışmayı, kalbin mutmain olmasını, rahmeti, sebatı, kararlılık ve vakarı içeren "sekînet" kavramının merkezi bir konuma sahip olduğu görülüyor. Kur'ân-ı Kerim'de, Allah Teâlâ'nın müminlere bir lütuf olarak, imanlarının pekişmesi, sıkıntılı ve korkulu anlarda kalplerinin yatışıp iç huzura kavuşmaları için **sekînet** indirdiği *(Fetih sûresi, 4, 8)*; kutlu Peygamber'ine, mağarada, arkadaşına; ***'üzülme, Allah bizimle beraberdir'*** derken, "katından bir sükûnet bahşettiği" *(Tevbe sûresi, 40)* ve Peygamberimizin müminlere duasının da onlar için bir sekînet vesilesi olacağı belirtilir *(Tevbe sûresi, 103).* [8]

Yine hadiste, böylesine kapsamlı bir sekînete, ilahi rahmete nail olup, kendilerini meleklerin kuşattığı ve Rabbimizin katındakilere andığı insanlardan olabilmek, iki şarta bağlanıyor:

---

6 Müslim, Mesâcid 284

7 Tirmizi, Kıraat 3; Müslim, Zikir 38; İbn Mace, Mukaddime 17; Ebu Davud, Salat 349

8 *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Heyet, D.İ.B.Y., "Sekinet" maddesi; Ragıb el-Isfahani. *el-Müfredat*, Pınar Y.. "Se-Ke-Ne" maddesi.

1) **Kur'ân tilaveti:** Kur'ân'ı güzelce okuyup anlamak ve ilkelerini takip edip, hükümlerine uymak. Yüce Rabbimiz, Kitab'ını, **"tilâvetin hakkını vererek okumamızı"** (Bakara 2/121) emreder ki, bu da Kur'ân-ı Kerim'i; 'vird ederek, ders yaparak, lâfızlarını, anlamlarını, hükümlerini cidden gözete gözete, dikkatli, saygılı ve devamlı bir sûrette ve bilmediklerini, anlamadıklarını ehlinden sora sora hüsn-ü niyetle, temiz bir kalp ve temiz bir ağızla okumak' [9] anlamına gelir.
2) **Kur'ân tedârüsü:** Hadiste geçen "tedarüs" kelimesi, okunan şey üzerinde birlikte müzakerede bulunmayı ifade eder. "Tedris" ders vermek, öğretmek; "tederrüs" de ders almaktır, "Tedârüs" ise karşılıklı ders alıp-vermek, birlikte müzakere etmek anlamına gelir ki, bu hâl; okunan Kur'ân âyetleri üzerinde birlikte düşünüp anlama çabası içine girmeyi ifade eder. Bu meyanda Allah Rasûlü (s.a.s): "Sizler Kur'ân'ı daima okuyup birlikle müzakere ediniz" [10] buyurur.

Hâsılı: Hadis-i şerifteki büyük müjdelere nail olmak ve bugün ailelerde ve hayatın her alanında kaybettiğimiz huzur ve sükûna yeniden kavuşmak için yapılması gereken şey çok nettir:

Evlerimizi vahiy merkezli bir mektebe dönüştürmek!

Hiç şüphe yok ki Rabbimiz, Kur'ân kıraatini de içeren namazı; aile hayatının huzuru ve sükûnu için temel esas olarak belirlemiş ve Rasûlüllah'ın (s.a.s) şahsında tüm ana-babalara şu talimatı vermiştir:

"Ailene namazı emret ve sen de onda devamlı / sebatlı ol!" *(Tâhâ sûresi, 132)*

Hz. Ömer'in (r.a), ev halkını sabah namazına bu âyeti okuyarak kaldırdığı rivayet edilir.[11]

Rabbimizin bu talimatı doğrultusunda Allah Rasûlü (s.a.s) ve ashabı, hep birlikte namazla ve Kur'ân'la sürekli diri kalarak huzur ve sükûna erdiler. Böylece, yakıtı insanlar ve taşlar olan Cehennem ateşinden *(Tahrim sûresi, 6)* hem kendilerini hem ailelerini, hem de din kardeşlerini korumaya çalıştılar.

Özetle: Bugünün dünyasında 'sekinet'in bütün kuşatıcılığı ile elde edilmesi ve aile ocağımızın maddi, manevi, psikolojik ve sosyal tüm boyutlarıyla sağlam bir sığınağa, emin bir limana ve sarsılmaz bir kaleye dönüşmesi; meskenlerimizin vahiy merkezli birer eğilim yuvası haline gelmesine bağlıdır.

---

9 Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c. 1, s.485,

10 Buhari, Fedâilü'l-Kur'ân 52,

11 Mevlânâ Şiblî Nûmânî. *Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, 11/373

İşte o zaman, şu ayetin sırrı bütün güzelliği ve kuşatıcılığı ile tecelli edecektir;

"Allah, evlerinizi sizin için bir huzur/sükûn yeri (seken) **yaptı..."** *(Nahl sûresi, 80)*

Ayette geçen "**seken**"; zihnen ve kalben rahatlamak, huzur bulmak ya da sakinleşmek için bir şeye dayanmak, itimat etmek, güvenmek anlamına geliyor [12] ki; insanların ancak namaz sütununa yaslanarak kendilerini güven(ce)de hissetmeleri ve yine ancak "**Allah'ın Zikri**" olan Kur'an'la kalplerini itminana ve **sükûn**a erdirmeleri *(Ra'd süresi, 28)* halinde, yaşadıkları mekânlar "meskenlere" dönüşebilir,

Pınar Yayınları'nın "**Aile Sohbetleri**" serisi, işte bu kutlu amaca hizmet sadedinde hazırlandı. Gayret bizden; nusret, inayet ve sekinet Alemlerin Rabbi Allah'tandır.

Abdullah Yıldız

12 İsfahani, *a.g.e.*, "Se-Ke-Ne" maddesi.

Kitaplardan Daha Fazla Yararlanmak İçin...

Aile sohbetleri serisi Kur'ân-ı Kerim merkezli olarak hazırlanmış ve bize miras olarak gelmiş tüm İslâmî ve kültürel birikimden faydalanılarak zenginleştirilmiştir. Bu serideki kitaplar sesli olarak okunmaya uygun olarak kaleme alınmış ve kitaplar 30-40 arası ders konusuna bölünmüştür. Her bir ders ortalama 45 dakika tutacak uzunluktadır. Derslerin daha bereketli ve verimli geçmesi için kısaca birkaç hususu hatırlatmak istiyoruz.

1. İlk olarak **"... evlerinizi ibadet yerine dönüştürün."** *(Yunus, 87)* emr-i ilahisi ile evlerin ve dolayısıyla ailenin sohbet/musahabe mekanı haline getirilmesinin emredildiğini, ve kendimizi ve ailemizi ateşten korumakla sorumlu kılındığımızı *(Talak 6)* sürekli hatırda tutmalıyız.
2. Kitaplar ve konular birbirlerini takip edici ve tamamlayıcı olarak hazırlanmadığından dönüşümlü olarak okunabilir. Herhangi bir kitaptan herhangi bir ders seçilebileceği gibi, dersler sıra gözetilerek de takip edilebilir.
3. İşlenilen konuların hazmedilmesi açısından aile sohbetlerinin periyodunu haftada en fazla iki akşam ile sınırlı tutmak daha verimli olur.
4. Aile sohbetlerini sadece küçük/çekirdek aile yapısı ile sınırlı tutmamak, hanım toplantılarından, akşam buluşmalarına kadar, tüm bir araya gelmelere yaymak hayrın yaygınlaştırılması ve uhrevi kazancın katlanmasını sağlayacaktır. Yine komşular, akrabalar, dostlar da sohbet halkalarına dâhil edilmelidir.
5. Kitaplardaki konu seçimleri yazarlar tarafından tespit edilmiş güncel ehemmiyetlerine uygun olarak seçilmişlerdir.
6. Kitapların okunuşunu kolaylaştırmak için metnin içinden spotlar seçildiği gibi, metne dâhil edilemeyen hadis, şiir, söz vs. gibi ek malzemeler kutular içinde verilmiştir.
7. Dersler sırasında sohbet adabının gözetilmesine dikkat etmek gerekir. Sohbet adabında dikkat edilmesi gereken önemli birkaç başlık ise şunlardır:
   a. Oturuma Fatiha sûresini okuyarak başlamak,
   b. Okunan dersleri dikkatle dinlemek,
   c. Soruları ders bitiminde sormak,
   d. Sohbet esnasında gürültü yapmamaya özen göstermek,
   e. Sohbet yapılan mekânın melekler tarafından kuşatıldığını ve içeride bulunanlara dua ettiklerini hatırda bulundurmak,
   f. Sohbet metinlerini okuyacak kişinin okuması düzgün biri olmasına dikkat etmek,
   g. Sohbet öncesine veya sonrasına denk gelen namazları beraberce -cemaatle- kılmak,
   h. Sohbetlerde hatırlatılan konuları hayata geçirmeye özen göstermek,
   i. Asr veya Fatiha sûresini okuyarak bitirmek.
8. Kitaplarda yan bilgi vermek için kullandığımız kutucuklar da şu anlamlara gelmektedir.

Sözün En Güzeli

Bu kutularda "Sözlerin en güzeli" olan İlahi Kelam'dan konu ile ilgili seçilmiş örnekleri bulacaksınız.

"Sözü dinleyip de onun en güzeline uyanlar var ya, işte onlar Allah'ın hidayete erdirdiği kimselerdir. İşte onlar akıl sahiplerinin ta kendileridir." (Zümer sûresi, 18)

Arifin Dilinden

Nice sayfalar dolusu yazıyla anlatılamayacak konular vardır ki, bir dizeyle –tabii ki ehlince- ifade edilir. Ehlinden güzelce ifade edilmiş kelam-ı kibarı buradan okuyacaksınız.

Dikkat Edelim

Bu kutularda, konunun özünü içeren ve altı çizilecek cümleleri bir kez daha hatırlatacağız.

Safa Tepesinden

Hz. Peygamber Safâ tepesinden kavmine hayati çağrılar yaptı. Çünkü Safâ tepesi hayati çağrıların yapıldığı yerdi. Metne girmeyen ama duymanızı istediğimiz Hz. Peygamber (as)'in hayatî hatırlatmaları burada yer alıyor.

Hikmet Damlası

Bir fikre hayat vermek için kıssa veya özlü bir sözden daha iyisi yoktur. Bunlar kadayıfın üzerindeki kaymak gibidirler.

Son olarak, kitapları okuyan ve dersleri işleyen okuyucularımızın tüm teklif ve eleştirilerine açık olduğumuzu belirtir, ulaştıkları sonuçları bize iletmelerini istirham ederiz. Çaba bizden, sonuç Cenab-ı Hakk'tandır.

PINAR

Giriş
Niçin “Aşır Aşır” Kur'ân Dersi?

Kur’ân-ı Kerîm’in 10 âyetlik bölümler halinde ***(aşır aşır)*** okunup öğrenilmesi ve hayata aktarılması, ashâb-ı kiramın Kur’ân tedrisatının başlıca yöntemi idi. Ashâb-ı kiramın (r.anhüm), bu tedrisât yöntemini Peygamberimizden (s.a.s) öğrendiklerine ya da O’nun onayını aldıklarına kuşku yoktur.

Yüce Rabbimizin, Kur’ân-ı Kerimi 23 yıllık bir süreçle bölüm bölüm indirmesinin en başta gelen hikmetlerinden biri de, vahyin zihinlere, gönüllere ve davranışlara sinmesidir.

“Hem o vahyi, insanların zihinlerine sindire sindire okuman için, zaman zaman gelen Kur'ân dersleri halinde indirdik.” (İsra 17/106)

“Aşır Aşır Kur’ân Dersleri” adını verdiğimiz nebevi metodun temellerini iyi kavramak için, TDV İslâm Ansiklopedisi’nin “***Aşr-ı Şerif***” maddesindeki bilgileri, özetle paylaşmamız yararlı olacaktır:

“Aşr: Arapça'da ‘on’ demektir. Kur’ân'ı öğrenme ve ezberleme çalışmasının onar âyetlik bölümler halinde yürütülmesiyle ilgili ilk uygulamanın Hz. Peygamber (s) tarafından yaptırıldığı bilinmektedir. Ebû Abdurrahman es-Sülemî'nin Hz. Osman, Abdullah b. Mes'ûd ve Übey b. Kâ’b'dan rivayet ettiği bir hadise göre Hz. Peygamber (s) bu sahabelere âyetleri onar onar öğretmiş, sadece okumayı değil bu on âyetteki hükümleri de öğrenmedikçe diğer on âyetlik bölüme geçmelerine izin vermemiştir (bk. Taberî, I. 80; İbn Mücâhid, s. 69; zehebî, ı. 490). Kur’ân'dan on âyet okumanın veya ezberlemenin faziletine dair hadisler de vardır. Geceleri on âyet okuyanın gafillerden sayılmayacağı (Darimi. Feza'ilül-Kur’ân, 25; Ebû Dâvûd, salât, 326), Kehf sûresinin başından on âyet ezberleyenin deccâl’den korunacağı

(Müsned V. ı96; VI, 449-450; Müslim, Müsâfirîn, 257; Ebû Dâvûd, Melâhim, 14) bu hadislerle işaret edilen hususlar arasındadır. Ayrıca Hz. Peygamber'in bir gece yarısı namaz için kalkıp önce Âl-i İmrân suresinin son on âyetini okuduğu da rivayet edilmiştir (el-Muvatta', Salâtü'l-leyl, 11; Buhârî, vudû', 36). Muhtemelen bu fiilî ve kavlî sünnete uymak için mushaf yazımında sureler onar âyetlik bölümlere ayrılmış, buna ***ta'şîr*** denmiştir. ***Ta'şîr***e işaret etmek üzere de her on âyetlik bölümün sonuna ***aşr*** kelimesinin ilk harfi olan ''**ayın**" konmuş, böylece bu harf bir aşrın bittiğini ve yeni bir aşrın başladığını gösteren bir işaret olmuştur. Bazı mushaflarda ise **ayın** harfi yerine veya **ayın**la birlikte aşır gülleri ve hatta değişik renkte âyet gülleri kullanılmıştır. Ashap ve tabiînin ileri gelenlerinden bazılarının konu üzerinde görüş belirttiklerini bildiren rivayetlere bakılırsa, ta'şîrle ilgili ilk denemelerin daha sahabeler hayatta iken başladığı anlaşılır.

Ta'şîri gösteren "ayın" harfinin mushaf yazımında yaygın hale gelmediği, bir kıssa veya konunun bitip yenisinin başladığını belirtmek ve hatimle namaz kıldıranların yahut namazı uzun tutanların rükûa gidebilecekleri en uygun yeri göstermek üzere daha sonraki asırlarda bir kısım âyetlerin sonuna konan ve "rükû"' kelimesinden alınan "ayın" işaretinin bazı İslâm ülkelerinde onun yerini aldığı anlaşılmaktadır. Özellikle Türk hattatları tarafından yazılan bazı Kur'ân nüshalarında bazı âyetlerin sonunda görülen "ayın" harfleri bu maksatla kullanılmış, on âyetlik bölüm ölçüsü (ta'şir) dikkate alınmamıştır. Genellikle cemaatle kılınan namazlardan sonra veya çeşitli toplantılarda ibadet maksadıyla yapılan tilâvetlerde, hadislerde yer alan on sayısına itibar ederek okunan on âyet veya orta uzunlukta yaklaşık on âyetlik bir bölüm için "**aşr-ı şerif**" tabiri Türk muhitlerinde kullanılır..."

İmam Gazali de İhya'da, Ebû Abdurrahman es-Sülemî'nin: "Bize Kur'ân'ı okutan Osman b. Affan, Abdullah b. Mes'ûd ve başkaları anlattılar ki; Rasûlüllah'tan (s), on âyet öğrendikleri zaman, onun ilmini ve amelini de öğrenmedikçe başkalarına geçmezlermiş." dediğini aktarır. Ashâb-ı kirâmın bu konudaki tutumuna örnek olarak da **Abdullah b. Mes'ûd**'un (r.a) şu çok önemli sözlerine yer verir:

"Biz Kur'ân'ı on âyet, on âyet alırdık ve aldığımız on âyeti anlayıp hayatımıza aktarmadan diğer on ayeti almaktan kaçınırdık. Kur'ân insanlara, onunla amel etsinler diye nazil olmuştur. İlk nesiller Kur'ân'ı amel etmek için okudular. Sizin

herhangi biriniz ise, Kur'ân'ı başından sonuna kadar okur, tek bir harfini dahi bırakmaz; oysa onunla amel etmeyi tamamen terketmiştir." *(İhya, 3/13)*

Bu ilke gereğidir ki, Peygamberimiz (s), namazda ve diğer zamanlarda Kur'ân'ı ağır ağır, dura dura okur; hızlı okumaktan kaçınırdı. Öyle ki, onun tertîl üzere okuduğu kısa bir sûre, herhangi birinin daha uzun bir sûre okumasından çok daha fazla sürerdi. Her âyetin sonunda bir miktar durur, beklerdi.

Kur'ân'ı üç günde veya haftada bir okuyanın, onu anlamayacağını ihtar buyururdu *(İbn Mâce, 1347).*

Ashâb da Kur'ân'ı sindire sindire okumaya özen gösterir ve başkalarına bunu tavsiye ederdi:

"Bir gün Abdullah b. Mesûd'a biri gelip; 'Bu gece ben bütün mufassalı (Kur'ân'ın 80-90 sayfalık bölümü) bir rekâtta okudum' dedi. İbn Mesûd; 'Şiir okur gibi acele acele mi?' dedi." *(İbn Mâce, 212-213)*

Tecrid-i Sarih Tercemesi'nde (Hd. no: 443) bu hadisle ilgili şu açıklama vardır: "İbn Mesûd, Kur'ân'ı ağır ağır okumak ve anlamlarını tedebbür etmek lazım geldiğini ihtar etmiştir. Âlimlerin çoğu, Kur'ân'ı anlayıp üzerinde düşünmeye mani olduğu için aşırı hızla okumayı mekruh görür. Ayrıca Müslim'de, *"Birtakım kimseler var ki, Kur'ân'ı okurlar da, okudukları* ***boğazlarından ötesine*** *tesir etmez.*" Ahmed b. Hanbel'de, "**Ancak kalbe tesir edip de orada kökleştiği vakit faydası olur."** ilavesi hatırlatılır.

İbn Kayyım el-Cevziyye "*Zâdü'l-Me'âd"ında (1/228-230),* Rasûlüllah'ın Kur'ân okuma sünnetini özetle şöyle anlatır: "Rasûlüllah (s), sûreleri rahat rahat tertibi üzere okumaya dikkat ederdi. Bazan onlardan en uzununu okur, bazan da bir âyetle namaza durur, sabaha kadar onu tekrarlardı...

İbn Abbas (r.a), İbn Mesûd (r.a) ve diğerleri Kur'ân'ı düşünerek yavaş yavaş, az okumanın, hızlı ve çok okumaktan daha faziletli olduğu görüşündedirler. Zira Kur'ân okumaktan amaç, onu anlamak, üzerinde düşünmek ve onunla amel etmektir. Okunup ezberlenmesi, anlamlarının kavranmasına aracıdır. Nitekim selef âlimlerinden bazısı şöyle

der: "Kur'an kendisiyle amel edilmesi için indirilmiştir. Öyleyse biz onu **amel etmek için** okuruz. Bundan ötürü ehl-i Kur'ân, görünürde onu tam olarak ezberlememişlerse de esasında Kur'ân'ı biliyor ve ondaki verilen mesajlarla **amel ediyorlardı.** Ama onu anlamadan ve içindekilerle amel etmeden ezberleyen kimse gerçekte ehl-i Kur'ân sayılmaz.

Bu âlimler derler ki: Zira iman, amelden üstündür. Kur'ân'ı anlama ve derinlikleri üzerine düşünme imanı doğurur. Ama anlamadan ve üzerinde düşünmeden, salt okuma işini iyi kimse de yapar, kötü kimse de; mü'min de, münafık da. Nitekim Allah Rasûlü şöyle buyuruyor: "Kur'ân okuyan münafık, reyhani (fesleğen) çiçeği gibidir; kokusu hoş tadı acıdır." (Müslim, hd. no: 798)... 'Okuma sırasında Kur'ân üzerine düşünme ve anlama özelliğine sahip olanlar, Kur'ân'ı düşünmeden ve anlamadan hızlı hızlı okuyanlardan daha üstündürler.' Ve yine derler ki: 'Bu, Allah Rasûlü'nün yöntemi idi. Zira o, sûreleri gayet ağır okurdu. Öyle ki, uzatır da uzatırdı. Bir âyeti sabahlara kadar tekrarlayıp dururdu.

İbn Abbas (r.a) bir gecede Kur'ân hatmeden kişiye şöyle dedi: 'Yaptığın gibi bir tek sûreyi okusam, kendi kendime hayret ederim. Kur'ân'ı öyle oku ki, onu kulağın dinlesin, kalbin anlasın ve ezberlesin.'

İbn Mesûd der ki: 'Kur'ân'ı şiir okur gibi durup düşünmeden okumayın. Heceleri üzerinde durup düşünün, onunla kalbinizi harekete geçirin. Bir an önce sûrenin sonuna ulaşmayı düşünmeyin.'

Abdurrahman b. Ebî Leylâ ise şöyle diyor: Hûd Sûresi'ni okuduğum bir sırada huzuruma bir kadın giriverdi; şöyle dedi: 'Ey Abdurrahman! Sen Hûd Sûresi'ni böyle mi okuyorsun? Allah'a andolsun, altı aydan beri bu sûreyi okumaktayım, hâlâ bitiremedim.'

Hâsılı; Kur'ân okumada esas olan, ne anlama geldiğini düşünmeden rüzgâr gibi okuyup bir an önce bitirivermek değil, tertîl üzere; ağır ağır, dura dura ve düşünüp anlayarak okumak ve onun ilkelerini **hayata aktarmak**tır. Kur'ân'ın, bir kitap halinde bir kerede indirilmeyip bölüm bölüm gelmesinin bir hikmeti de, âyet âyet anlaşılıp hazmedilmesini ve aşama aşama hayata aktarılmasını sağlamaktır.

Görüldüğü gibi; ashab-ı kiram, kadını ve erkeğiyle, Efendimizden aldıkları tarzda, Kur'ân'ı yavaş yavaş, anlaya anlaya, kalplere sindire sindire okur-öğrenir ve yaşarlardı.

Efendimizin "Hûd sûresi benim saçlarımı ağarttı" buyurması da, İlahî talimatı adım adım uygulama sorumluluğunu yansıtır.

Öyleyse; Peygamber Efendimizin (s) ve onun kutlu ashabının uygulamaları doğrultusunda Kur'ân-ı Kerim'i yaklaşık on âyetlik bölümler yani **aşr-ı şerifler** halinde okuyup öğrenmeli, iyice anlamalı ve gereğince de yaşamalıyız. İşte bu sebepledir ki biz, **Aşır Aşır Kur'ân Dersleri** yapmaya karar verdik.

Aşır Aşır Kur'ân derslerimizi işlerken; elimizin ulaştığı belli başlı tefsirlerden istifade ile ders notları hazırladık. Kardeşlerimizin arzusu üzerine de bu notlarımızı gözden geçirerek bir araya getirdik ve **ders kitabı** olarak Kur'ân talebelerinin istifadelerine sunduk. Çalışmamızda sadece bilgi aktarımını değil, ilahi mesajı günlük hayata taşımanın ve hayatın her ânını ve alanını ona göre şekillendirmenin imkânlarını aradık. Rabbim, Kur'ân'ın hayat verici ilkelerini hayata hâkim kılmayı nasip etsin. Âmin.

Gayret bizden, tevfik Allah Teâlâ Azze ve Celle'dendir.

FATİHA SURESİ

Fatiha Sûresine Giriş[1]

İlk İnen Sûre: Fatiha

Hz. Muhammed'in (s) peygamberliğinin ilk yıllarında Mekke'de ilk nazil olan sure olduğu genel kabuldür. Rivayete göre: Hz. Peygamber (s) Hz. Hatice'ye (r.anhâ) gizlice:

-"Bana (aklıma) bir şey karışmış olmasından korktum." demişti. Hz. Hatice:

-"O da ne ki? Nereden böyle bir korkuya kapıldın?" diye sorunca Efendimiz (s):

-"Yalnız olduğum bir sırada 'Oku!' diye bana seslenildiğini duydum." dedi.

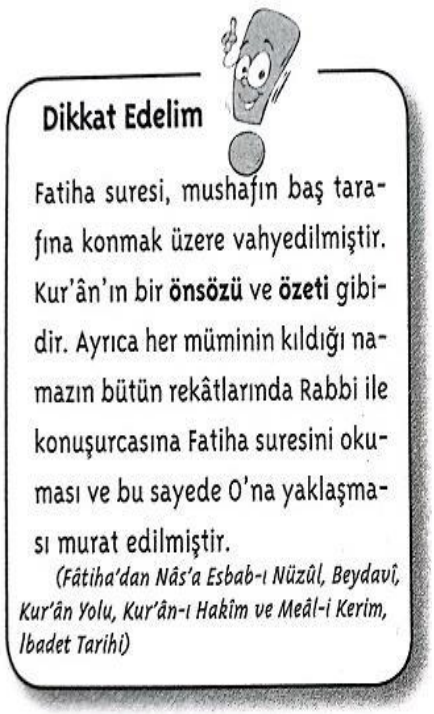
Sonra Hz. Peygamber (s), Varaka b. Nevfel'e gidip durumu anlatınca Varaka dedi ki:

"Sana bu seslenme tekrar gerçekleştiğinde, olduğun yerde kal, kaçıp orayı terk etme, iyice dinle."

Hz. Peygamber de (s) öyle yaptı. Bir sabah vakti Cibril tekrar geldi; ona namaz kılmayı öğretti ve:

"Rahman Rahim Allah'ın adıyla. El-hamdu lillâhi Rabbi'l-âlemîn..." de, dedi.

Bazı âlimler, sûrenin bir kez Mekke'de (ilk namazla), bir de Medine'de (kıble Kâbe'ye çevrilirken) indiğini söylediler. Buna göre Fatiha hem Mekkî hem de Medenîdir. Bu sebeple Cenâb-ı Hak, onu "Mesani" diye isimlendirmiştir. Bu, Fatiha'nın ne kadar şerefli olduğunu gösterir. (Fatiha'dan Nâs'a Esbabı Nüzûl, Beydavi, Kuran Yolu, İbadet Tarihi)

1 Kur'an'ın özeti olan Fatiha, hamd'i Allah'a tahsis ederek başlar. Allah, tüm sıfatların kendine döndüğü has isimdir. *el-Hamdu lillah*, tüm zât ve kemal sıfatlarını kapsar, Kahbu'r-Âlemin tüm fiili ve kevni sıfatları kapsar. *er-Rahim*, insan için bütünüyle rahmet olan dinin tamamını kapsar. *Mâliki yevmid din*, tüm son saat, ahiret, cennet ve cehennem âyetlerini kapsar. *İyyake na'budu*: tüm ibadetleri kapsar. *Ve iyyake nestain*; ibadetlerde tevhid ve ihlası kapsar. *İhdine's-sırata'l-müstakim*; ahlâk, inanç, ibadet ve beşeri ilişkilere dair tüm doğruları kapsar. *Siratallezine en'amte aleyhim*: geçmiş tüm iyileri kapsar. *Ğayrı'l mağdubi aleyhim veladdallin*; geçmiş tüm yoldan sapmışları kapsar. (Hayat Kitabı Kur'an)

Sûrenin İsimleri ve Özellikleri

Fatiha: bir konuyu, bir kitabı veya bir şeyi 'açan şey'; 'ilk, evvel, başlangıç' demektir. Bütün olarak gelen ilk sûre olduğu, Kur'ân'ı okumaya ve yazmaya onunla başlandığı için bu adı almıştır.

***es-Seb'u'l-Mesânî*:** "ikilenen, tekrarlanan yedi" demektir. *"Andolsun ki, biz sana Sebu'l-Mesânî'yi verdik."* (Hicr 15/87) Bu sûre 7 âyetten oluştuğu, namazda en az iki kez okunduğu, ayrıca bu sûre Allah Teâlâ'ya bir medh-ü senâ olduğu için bu adı almıştır. Sûrenin yarısı, kulun Rabbini medh-ü senâsıdır, yarısı da Rabb Teâlâ'nın kuluna ihsanıdır. Efendimiz (s) şöyle buyurmuştur: *"Canım elinde olan Allah'a yemin ederim ki, ne Tevrat'ta, ne İncil'de, ne Zebur'da, ne de Furkân'da bu sûre gibisi indirilmedi. Bu sûre es-Seb'ul-Mesânî ve Kur'ân-ı Azîm'dir." (Timizi, Tefsir-i Sûre, 15; Müsned, 5/114)*

Hikmet Damlası

"Bütün ilimlerin gayesi, rubûbiyyetin izzetini veya kulluğun zilletini tanımaktır. Fatiha'nın ilk âyetleri, Cenâb-ı Hakk'ın bütün dünya ve ahiret hallerine hükümran olan *ilâh* olduğuna; sonraki âyetleri de kulluğun zilletine delâlet eder... İnsanların ilimleri ya Allah'ın zâtını, sıfatlarını ve fiillerini bilmeye yöneliktir ki bu usûl ilmidir; ya Allah'ın hükümlerini ve yüklediği mükelleflyetleri bilmeye yöneliktir ki, bu da fürû ilmidir; veya insanın batınî arınma, ruhanî nurların ve ilâhî keşiflerin ortaya çıkmasına yönelik ilimdir. Kur'ân'ın maksadı, bu üç çeşit ilmi açıklamaktır. Fatiha Sûresi, bu üç gayeyi en mükemmel şekilde ihtiva etmektedir."

(Tefsir-i Kebir)

Ümmü'l-kitâb: 'kitabın aslı, temeli, anası' demektir Bazı hadislerde "Ümmü'l-Kur'ân" (Kur'an'ın anası) şeklinde ifade edilmiştir. Sûreye bu ismin verilmesi, Kur'ân mesajını özetlemesi sebebiyledir.

es-Salât (Namaz): Rasûlüllah, Cenâb-ı Hakk'ın şöyle buyurduğunu söyledi: *"Salâtı, Benimle kulum arasında ikiye paylaştırdım." (Müslim, salât 38; Tirmizi, Tefsir 2)* Burada "**Salât**"tan maksad **Fatiha** Sûresi'dir. Yine Efendimiz (s), *"Fatiha'yı okumayanın namazı yoktur."* buyurdu *(Tirmizi, salat 69, 115, Nesai, İftitah 24).*

Suretu'l-Hamd (Hamd Suresi): Bu adın verilmesinin sebebi, "hamd" sözünün başta yer almasıdır.

el-Vâfiye (Tam Olan): Bölünmeyi kabul etmeyen demektir. Kur'an'ın bütün surelerinin yarısı bir rekâtta, diğer yarısı da ikinci rekâtta okunsa caiz olur, ama Fatiha'nın böyle bölünmesi caiz olmaz.

el-Kâfiye (Kâfi Olan, Yeten): Peygamberimizin (s) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: *"Ümmü'l- Kur'ân (olan Fatiha), diğer sûrelerin yerini tutar. Fakat diğer sûreler onun yerini tutmaz."*

el-Esâs (Temel, Esas): Kur'ân sûrelerinin ilki olup, gayelerin en şereflisini içerdiği için temeldir.

eş'Şifa: Bayılmış bir adama rastlayan bir sahabe, adamın kulağına Fatiha'yı okudu. Bunun üzerine adam iyileşti. Sahabe bu hadiseyi Rasûlüllah'a (s) anlatınca; ***"O Ümmü'l-Kur'ân'dır ve O her türlü hastalığa şifadır."*** *(Buhari, Fedailü'l-Kur'ân 9)* buyurdu. Razi der ki: 'Hastalıkların bedeni olanı yanında rûhî olanı da vardır. Bunun delili şudur: Allah Teâlâ küfrü hastalık diye adlandırıp *"Onların kalplerinde hastalık vardır" (Bakara 2/10)* buyurur. Bu sûre usûl, fürû' ve mukaşefe bilgilerini içerdiği için şifadır.'

Diğer isimleri: *es-Sual* (İstek, Taleb), *Suretü'ş-Şükür* (Şükür sûresi), *Suretü'd-Dua* (Dua Sûresi) ...

Fatiha'nın Âyet Sayısı

Fatiha'nın 7 âyetli olduğunda görüş birliği vardır. Bu 7 ayetin sayımı, besmelenin Fatiha suresine dâhil bir ayet olup olmadığı konusundaki görüş ayrılığı sebebiyle farklı olmuştur. Mekke ve Kûfeli kıraat âlimlerine (kurrâ) göre besmele, Fâtiha'ya dâhil bir âyettir. Medine, Basra ve Şam kurrâsına göre besmele, Fâtiha'ya dâhil bir âyet değildir. Besmeleyi Fâtiha'dan saymayanlara göre "**en'amte aleyhim"** den sonrası ayrı bir âyettir ve yedi rakamı böyle tamamlanmaktadır. *(Kur'an Yolu)*

Fatiha'nın Konusu

Bu sûre ilâhî kitabın bütün amaçlarını; getirdiği mana, bilgi ve hükümleri özetle içerir. Kur'ân'ın gönderiliş amacı insanların dünya hayatını düzene koymak, ilâhı irade, rıza ve düzene uygun bir dünya hayatından sonra ebedi saadeti sağlamaktır. Fatiha aslında, Allah'ın kendi kitabını okumak isteyenlere öğrettiği bir duadır. Okuyucuya şu dersi öğretmek için Kitab'ın başına yerleştirilmiştir: 'Eğer samimi olarak Kur'ân'dan yararlanmak istiyorsan, Âlemlerin Rabbine bu şekilde dua etmelisin.' *(Tefhimül Kur'ân)*. Bu önsöz, okuyucunun kalbinde Âlemlerin Rabbinden hidayet dileme konusunda kuvvetli bir istek uyandırmayı amaçlar. **Fatiha kulun duası; Kur'ân ise Mâbud'un kuluna cevabıdır.** *(Kur'an Yolu)*

Fatiha'nın Fazileti ve Önemi

Gerek yalnızca "el-hamdü lillâh" vb. şeklinde ifade edilen "hamd"ın ve gerekse bütünüyle Fâtiha sûresinin değeri ve müminin dinî hayatındaki yeri hakkında birçok sahih hadis bulunmaktadır:

"Zikrin en üstünü **'la İlahe İllallah'**, duanın en yücesi '**el-hamdü lillâh**'tır," *(Tirmizi, Dua 9)*

"Allah'a **hamd** ile başlamayan her önemli işin sonu güdüktür." *(İbn Mace, Nikâh 19)*

Rasûlüllah (s), Ebû Said b. Muallâ'ya (r.a), Kur'ân'daki **en büyük sûre**yi mescidden çıkmadan bildireceğini ifade buyurmuş, sonra da bunun Fatiha olduğunu açıklamıştır. *(Buhari, Fezâ'ilû'l Kur'ân 9)*

Kur'ân Fatiha'da, Fatiha Besmele'de, Besmele "Be" harfinde, "Be" harfi de nokta'da özetlenmiştir.

E'ûzü-Besmele

"*E'ûzü billâhi mine'ş-şeytani'r-racîm*: Kovulmuş şeytandan Allah'a sığınırım."

"Eûzü" veya "istiâze" diye bilinen bu cümle, bu şekliyle bir âyet olmadığı için mushafa yazılmaz. ***"Kur'ân okuyacağın vakit o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın"*** *(Nahl 16/98)* ilahi talimatı gereği, Kur'ân okumaya başlayanlar, besmeleden önce "eüzü..." ifadesini okuyarak bu emri yerine getirirler.

Asıl adı İblis olan şeytan, Allah'ın "Âdem için secde et!" emrine uymadığı, kendisinin daha üstün olduğunu ileri sürerek emre karşı geldiği için meleklerin vatanından (melekût âleminden) kovulup sürgün edilmiş; o da imtihan dünyasında Allah'ın kullarını, O'nun yolundan ve rızâsından ayırmak için izin istemiş ve bu izin verilmiştir *(A'râf 7/11-17)*. Şeytan, kendine uyan cinleri ve insanları da kullanarak bu işi yapmaktadır. Ancak Allah'a iman eden, O'na dayanan ve güvenen müminlere şeytanın zarar veremeyeceği ve onlara hükmünün geçmeyeceği ilgili âyetlerde açıklanmıştır *(Nahl 16/98-100)*.

Dikkat Edelim

Kur'ân şeytandan gelecek vesvese ve kışkırtmayı ***e'ûzü*** ile kendilerinden uzaklaştırmayı müminlere tavsiye eder. *(A'râf 7/200; Mü'minûn 23/96-98; Fussilet 41/36)* ***"Şeytan"*** kelimesinin 'uzak olan' ("ŞeTaNe": uzak oldu) anlamından hareketle **Taberî**, şeytani davranışları terketmeye dikkat çeker. Böylece ***e'ûzü***, hem maddî-manevî şerleri, kötülükleri defetmeye ilâç olur, hem de bizi şeytana karşı **tedbirli** kılar.

"Kur'ân okuyacağın vakit o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın" emri gereği Kur'ân okumaya başlayan "eûzü" çeker. Ancak bunun hükmü konusunda farklı görüş ve yorumlar vardır. Bazı âlimlere göre emir kipi kullanıldığı için eûzü çekmek farzdır. Âlimlerin çoğunluğuna göre ise bu bir **tavsiye** emridir, eûzü çekmek farz, değil menduptur, teşvik edilmiştir ve güzel bulunmuş bir davranıştır.

Şeytanın insandan en uzakta olması gereken Kur'an okuma halinde bile -okumaya başlarken- e'ûzü çekmek tavsiye edildiğine göre diğer işlere başlarken bunu yapmanın daha da gerekli olacağı açıktır.

Ayrıca, İhya da; **"Kur'ân'ı anlamaya engel olan perdeler"** bağlamında; 'taklit yolu ile bir görüşe bağlanarak, inceleme yapmadan körü körüne duyduğuna inanmak suretiyle o görüşte donup kalmayı' telkin eden "**Taklit Şeytanı**"ndan söz edilir ki, "***e'ûzü***" ile bu şeytandan da Allah'a sığınmak gerekir.

"E'ûzü billahi mine'ş-şeytani'r-racîm" cümlesindeki "***e'zü***"de bir **sığınan** (insan), "**billahi**"de bir **kendisine sığınılan** (Allah Teâlâ) ve "**mine'ş-şeytani'r-racim**"de bir de **kendisinden sığınılan** (kovulmuş şeytan) vardır ki; sığınan, hangi şey(ler)den kime sığındığının bilincinde olmak zorundadır.

O halde, her türlü gaflet, vesvese, ayartı, önyargı ve şeytanlıklardan arınmak için bütün gücümüzle Allah'a sığınarak ***"Kovulmuş şeytandan Allah'a sığınırım"*** demeli ve "***Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla***" demek olan besmele anahtarına yapışıp, Allah'a şükran duygusu ile Fâtiha'ya başlamalıyız.

Fatiha'nın Tefsirine Başlarken...

Elmalılı, Fatiha'nın tefsirine girerken, Kur'ân'daki muhteşem ahenge ve bütünlüğe dikkat çeker: "Kur'ân'da sûreler, sûrelerin çoğunda kıssalar, kıssalarda âyetler, âyetlerde kelimeler, kelimelerde harfler ve bütün bunlar arasında açık veya kapalı, sözle veya mânâ ile birçok yönden tam bir uyum ve belli bir düzen vardır ki, bunların tek tek araştırılması ve ayrıntılarının açığa çıkarılması sayısız denilebilecek kadar çoktur ve hemen hemen bütün ilimleri ve sanatları da yakından ilgilendirir... Kur'ân'da kelimelerin **asıl dil ve sözlük mânâları** açısından delalet ettikleri anlam, **akıl ve mantık** açısından delalet ettikleri anlam, **tabiî zevk ve sezgi** açısından delalet ettikleri anlam olmak üzere **üç çeşit delalet**in bileşkesi olan ve sonludan sonsuza doğru yol alan **uyum ve ahengin** hissedilebilen ilişkileri **tefsirin ruhunu** teşkil eder. Genelde avam için dil açısından sözün mânâya delaleti, âlimler için **akıl ve mantık açısından delaleti,** *edebiyatçılar ve estetikçiler ve hikmet ehli* olanlar için **zevk, sezgi ve fıtrata uygunluk açısından delaleti** önem taşır..."

O halde, Kur'ân'ı okurken bu bütünlük, uyum ve ilişki mutlaka gözetilmelidir.

Rahman ve Rahim Allah Adına

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

"*Bismillâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm:* Rahman ve Rahim olan Allah'ın adına/adıyla."

Mushaflarda iki tür besmele vardır: biri sûre başlarında yazılan ve sûreden bağımsız olan besmele, diğeri Neml sûresinin 30. âyetindeki besmele. Neml / 30. âyetteki besmele Kur'ân'ın

parçası olduğu için besmelenin Kur'ân âyeti olduğunda şüphe yoktur ve bu durum, açık tevatür ile ve âlimlerin ittifakıyla kesin olarak bilinmektedir. Sûre başlarına yazılıp her sûreyi birbirinden ayıran ve kırâetin başında okunan besmelenin Kur'ân'dan olup olmadığı ise, tefsirde ve usul ilminde tartışılan bir konu olmuştur.

Sûrelerin başında bulunan **besmele** cümleleri, Kur'ân'ın mushaflarda ilk defa toplanmasından beri yazılageldiği ve Kur'an'a dâhil olmayan hiçbir şey mushafa yazılmadığı için, aksine görüşlere rağmen, her sûrenin başındaki besmele, sûrenin âyet sayılarına dâhil olmayan ayrı bir âyet olarak sayılmalıdır.[2]

Besmele dilimize genellikle **"*Rahman ve Rahim olan Allah adıyla*"** şeklinde çevrilir. Bu cümlede zikredilmeyen fakat her besmele okuyanın başlayacağı işe göre niyetinde bulunan **"...okuyorum, başlıyorum, yapıyorum, yiyorum"** gibi bir yüklem vardır. **"*Allah'ın adıyla yemek, okumak*"** ifadesindeki **amacı** doğru anlatabilmek için besmeleyi ***"Rahman ve Rahim olan Allah adına, ... Allah'ın adını anarak, ... Allah'tan yardım dileyerek..."*** şekillerinde çevirmek daha uygun olur.

Fâtiha'daki Besmele'nin manası şudur: Kur'ân'da yer alan âyetlerin, hükümlerin ve diğer şeylerin tamamı Allah adınadır, Allah'tandır, O'ndan başka hiç kimsenin onda bir etki ve katkısı yoktur.

Elmalılı H. Yazır, ***'Allah'ın adıyladır ki (başlarım)'*** vurgusuna dikkat çekerek şu açıklamayı yapar: "(Arapçada) cümlenin son kısmında gelmesi gereken tamamlayıcı unsurları cümlenin baş tarafına getirmek bir önem ve özellik ifade eder. Bu **öne alma,** yardımın yalnızca Allah'tan dileneceğini belirtmek ve mânâyı yalnızca ona ait kılmak içindir. Çünkü bilindiği gibi her millet en önemli işine, büyüklüğüne inandığı bir isim ile başlar. Arap müşrikleri de sözlerine veya işlerine ***'Lât'ın ismi ile', 'Uzzâ'nın ismi ile'*** gibi putlarından birinin ismi ile başlarlardı. İnsanlar arasındaki alış veriş ve diğer işlerde, özellikle açılış törenlerinde ve özel programlarda ***'falancanın adına, falanın şerefine'*** gibi bunun değişik örneklerini görürüz. İşte besmelede fiilin cümlenin sonuna bırakılmasıyla Allah'ın isminin öne alınması bütün bunları reddetmekle, başlamayı **yalnız Allah'ın ismine** tahsis etmek içindir ki, ***'Ne kendim ve ne başkası yani akla gelebilen hiçbir isim ile değil ancak yüce Allah'ın adı ile şu işime başlarım, başlıyorum'*** demektir. Bundan dolayı besmele, bir de tevhid mânâsını içerir. Yine ***'O ve onun emri olmasaydı ben bu işi yapmazdım***

---

2 Hanefî fıkıhçılarının görüşleri böyledir. İmam Şafiî Fatiha'nın başındaki besmeleyi ve diğer sûre başlarındaki besmeleleri, o sûreye dâhil birer âyet sayar. İmam Malik, İmam Evzaî ve Medine, Basra ve Şam'ın kurra ve fakihleri de böyle kabul eder. Ebû Hanîfe'ye izafe edilen görüşe göre, besmeleler sûrelerin başında ayrı âyetler olduğu için namazda yalnızca Fatiha'dan önce sessiz olarak okunur; Fâtiha'yı takip eden sûre ve âyetlerden (zamm-ı sûre) önce ise okunmaz *(Kur'ân Yolu, Beydavî).* Darakutnî, bir soru üzerine, besmelenin açıktan okunacağına dair sahih bir hadis olmadığını söyler(İbn Teymiyye, Tefsir'den naklen: *Hayat Kitabı Kur'ân*).

ve yapamazdım' demek olduğu gibi, ***'Ben bu işi kendim için değil Allah adına, onun emri ile ve ancak onun için yapıyorum'*** demek de olur.

Herhangi bir iş yapmaya başlarken 'Allah' ismini anmak; öncelikle, kişinin kötü bir niyeti veya yanlış bir davranışı 'O'nun adını anarak yapmaya hakkı olup olmadığı konusunda düşünmesini sağlar. İkincisi, kişi meşru bir işe başlarken Allah'ın adını anarsa, onun her hareketi tabiatıyla Allah'ın rızasına uygun yapılmış olur. Üçüncüsü, o kişi Allah'ın yardım ve nimetiyle karşılaşacak ve Şeytan'ın aldatmalarından korunacaktır. Çünkü kim Allah'a yönelirse Allah da ona yönelir. *(Tefhimü'l Kur'an)*

Allah yerine "tanrı", Rahmân yerine "esirgeyen", Rahim yerine de "bağışlayan" kelimelerinin kullanılması bu isimlerin anlamlarını tam olarak karşılamaz. Çünkü Allah ismi, bu isme hakkıyla lâyık olan 'tek, eşsiz, benzersiz, bütün kemal sıfatlarına sahip ve eksikliklerden uzak, varlığı zaruri (olmazsa olmaz), yokluğu düşünülemez' Yüce Zât'a hastır, bu sıfatları taşımayan hiçbir varlığa Allah denemez. Oysa insanların uydurdukları ma'budlara tanrı denebilir. 'Tanrı' Allah için de kullanılabilir, ama Allah ismi O'ndan başka hiçbir varlık için kullanılamaz; Arap dilinde de kullanılmamıştır. "Allah" gerçek ilâhın zât ismi ve özel ismidir. Kur'ân bize bu en yüce ve en büyük zatı, eksiksiz sıfatları ve güzel isimleriyle tanıtır, bizim ve bütün kâinatın O'nunla ilişkisini bildirir. Bundan dolayı Allah diye adlandırılan en büyük ve en yüce zât, kâinatın meydana gelmesinde, devamında ve olgunlaşmasında bir ilk sebep olduğu gibi Allah yüce ismi de ilim ve irfan dilimizde öyle özel ve yüce bir başlangıçtır. Allah'ın varlığı ve birliği kabul ve tasdik edilmeden kâinat ve kâinattaki düzeni hissetmek ve anlamak bir hayalden, bir seraptan ve telafisi imkânsız olan bir acıdan ibaret kalacağı gibi Allah ismi üzerinde birleştirilmeyen, düzene konmayan ilim ve sanatlarımız, bütün bilgi ve eğitimimiz de iki ucu bir araya gelmeyen ve varlığımızı silip süpüren dağınık fikirlerden, anlamsız bir toz dumandan ibaret olur.

Dikkat Edelim

Kul herhangi bir eylemde bulunurken veya bir işe girişirken önce **eûzü** çekerek **muhtemel olumsuz etkileri defeder,** sonra da **besmele** okuyarak ***'kendinin tek başına yeterli olmadığını, başarı ve gücün ancak Allah'tan gelebileceğini, Allah'ın yeryüzünde halife kıldığı bir varlık olarak O'nun mülkünde, O'nun adına tasarrufta bulunduğunu, asıl mâlik ve hâkim olan Allah'ın koyduğu sınırları aşarsa emanete hıyanet etmiş olacağını...'*** peşinen kabul eder ve bundan güç alır. Burada **tevhid**in hakikati de tezahür eder. Nasıl ki tevhid cümlesinde **"lâ ilahe"** denilerek önce bütün sahte tanrılar zihinlerden silinir, sonra da **"illallah"** ifadesiyle hakiki, tek, eşi ve benzeri bulunmayan yegâne Ilâh (Allah) kalbe ve zihne yerleştirilirse, **eûzü besmele** ile de önce kulluk ilişkisine engel olan kirli çevre temizlenir, sonra da bu ilişkinin en uygun anahtarı kullanılarak, doğru kapılar açılır.

Kur'an dilinde ***"er Rahman"*** sıfat-ismi **Allah'a hastır, başka hiçbir varlık için kullanılmaz,** "Rahm" ve "rahmet"ten türemiş, 'sürekli ve **pek fazla acıma'** anlamına gelen bir sıfat-ı müşebbehe kipidir ki **'çok merhametli, çok rahmet sahibi'** mânâsına bir sıfattır. Rahmeti sonsuz, ezelî ve gerçek anlamda nimet veren bir mânâya tahsis edilmiş olduğundan dolayı başlangıçtan itibaren yüce Allah'tan başkasına ***Rahmân*** denilmemiştir. Rahman; **'en uzak geçmişe doğru bütün yaratılmışlara sonsuz ve sınırsız lütuf, ihsan, rahmet bahşeden'** demektir. Rahman, rahmetiyle muamele ederken buna mazhar olan varlığın hak etmesine, lâyık olmasına bakmaz; bu sıfatın tecellisi **yağmur** gibi her şeyin üzerine yağar, **güneş** gibi her şeyi ısıtır ve aydınlatır. Rahmân yüce Allah'a ait bir sıfat ismidir. Sıfat olması itibariyle 'çok rahmet sahibi, pek merhametli, çok merhametli, gayet merhametli veya sonsuz rahmet sahibi' diye tefsir edilebilse de özelliğinden, isim olmasından dolayı tercümesi mümkün olmaz. Çünkü özel isim tercüme edilmez; tercüme edilmesi onların değiştirilmesi demektir ve dilimizde böyle bir isim yoktur. Bazıları Rahmân'ı 'esirgeyici' diye tercüme ettiler; oysa esirgemek aslında kıskanmak, yazık etmek mânâsınadır. "Benden onu esirgedin" denilir... Bundan dolayı **esirgeyici aslında "kıskanç" demek olacağından Rahmân'a yakışmaz**. Sonuç olarak "**Rahmân**", tercüme edilemez: Biz bu ismi ezberleriz ve tercümesi ile değil, tefsiri ile rahmet mânâsından anlamağa çalışırız.

"*er-Rahîm*" de sıfat-ı müşebbehe veya mübalağa ile ism-i fail olarak ikinci bir sıfattır ve **'çok merhamet edici, çok merhametli, rahmeti bol'** demek olur. Bu da yüce Allah'ın sıfatlarından biridir; özel isim olmayıp Allah'tan başkası için de kullanılabilir; bu sıfatla kullar da nitelenebilir. Allah'ın rahim sıfat-ismi O'nun, daha ziyade kullarının gelecekte elde etmek üzere hak ettikleri, lâyık oldukları sınırsız rahmetini, lütuf ve merhametini ifade eder. 'Esirgemek' ve 'bağışlamak' bu sonsuz, engin ve etkisi çeşitli rahmetin ancak bir parçası, etkilerinin yalnızca bir çeşididir. (Hak Dini Kur'ân Dili, Kur'ân Yolu)

Elmalılı'ya göre; "***Rahmân ve Rahim***" ikisi de **rahmet** masdarından mübalağa (pek çokluk) ifade eden birer sıfat, olmakla beraber aralarında önemli farklar vardır ve bu farklar hakkında söylenenlerin şu kadarıyla yetinilmelidir: Allah'ın **Rahmân** oluşu ezele (başlangıcı olmayışa), Rahim oluşu ise lâ yezale (ölümsüzlüğe) göredir. Bundan dolayı yaratıklar, Allah'ın **Rahmân** olmasıyla başlangıçtaki rahmetinden, **Rahim** olmasıyla da sonuçta meydana gelecek merhametinden doğan nimetler içinde büyürler ve ondan faydalanırlar. Bu noktaya işaret etmek için ***'dünyanın Rahmân'ı, ahiretin Rahim'i'*** denilmiştir. Aslında yüce Allah, **dünyanın da, ahiretin de hem Rahmân'ı hem de Rahîm'idir.** Ve bu tabir de eski âlimlerden nakledilmiştir. Fakat her ikisinde öncelik itibariyle Rahman, sonralık itibariyle Rahim olduğuna işaret etmek için **dünya Rahmân'ı ve ahiret Rahîm'i** denilmiştir ki, "hem müminlerin, hem küllilerin Rahmân'ı, fakat yalnız müminlerin Rahîm'i" denil-

mesi de bundan ileri gelir. *"Allah müminlere karşı çok bağışlayıcı, çok merhametlidir." (Ahzâb 33/43)* âyetinde geçtiği gibi.

Besmelenin Önemi:

Rasûlüllah Efendimiz (s), hadis-i şeriflerinde besmelenin önemine dair şöyle buyurmuştur: ***"Besmele her kitabın anahtarıdır."*** *(Feyzü'l-Kadir, III/191)*

Hikmet Damlası

Namaz Kılarken... "Ey Müslüman! Namaz kılarken, kalbini dilinin telaffuz ettiği bütün zikirleri ve okuduğun her şeyi anlamaya hazırla ve pür dikkat kesil!

"Allahu Ekber" dediğin zaman, kalbinde, yüce Allah'ın her büyükten daha büyük ve her uludan daha ulu olduğunu düşünmen yeterlidir. Namazda kalbinin Allah'tan başkasıyla meşgul olması, hem de her şey O'ndan aşağı iken doğru olmaz.

İftitah tekbirinden sonra dua okurken, kendini bu duanın anlamından başkasına yöneltme!...

Besmeleyi okuduğun zaman onun anlamını hatırla: Ben **"Allah'ın adıyla"** namaz kılıyorum; o Allah ki, namazı farz kılmış ve bana bu ibadeti yerine getirme gücü vermiştir... *(el-Menâr)*

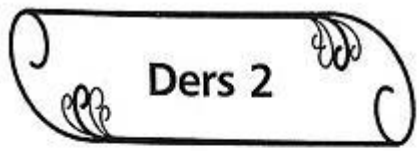
"Besmele ile başlanmayan her mühim iş sonuçsuz kalır." *(İbn Mâce, hadis no: 1894)*

Allah'ın ismi ile başlanmayan herhangi bir iş, onun yüce huzuruna sunulamaz; sunulamayınca da sonuçsuz ve tamamlanmamış kalır. Demek ki, bize besmele ile Allah kitabının öyle bir **anahtarı** verilmiştir ki, biz bunda Kur'ân ilminin kısaca konusunu ve gayesini buluruz. *(Hak Dini Kur'ân Dili)*

Bediüzzaman der ki: *"Bismillah her hayrın başıdır. Biz dahi başta ona başlarız. Bil ey nefsim! Şu mübarek kelime İslâm nişanı olduğu gibi, bütün mevcudatın lisân-ı haliyle vird-i zebanıdır." (Birinci Söz)*

Özetle: Sanki besmele bir taç, Kur'ân en mükemmel bir **vücut**, Fâtiha onun **başı**, bu baştaki çehre, (Fâtiha'da geçen) rahmet ve hidayet (doğru yolu bulma) bu çehrenin **göz bebekleri**, dünya ve ahiret **dış yüzüyle içyüzü**, kulluk ve yardım dileme **dili**, Allah'ın birliğine inanma ise **ruhu**dur. O şekildedir ki vücudun bütün gizli tarafları onun açık seçik konuşan dudağından çıkarken o saçtan, o çehreden, o süzgün bakışlardan da onun ruhu okunur. O çehre, Hz. Muhammed (s)'in çehresi, o vücut Allah'ın tecellisidir. **Söz** Allah'ın sözü, **tebliğ eden** Allah'ın elçisidir. 'Allah'tan başka ilâh olmadığına Hz. Muhammed'in Allah'ın kulu ve elçisi olduğuna şahitlik ederim." *(Hak Dini Kur'ân Dili)*

Tefsir-i Mevakıb'daki şu kısa ama oldukça kuşatıcı açıklama ile bu bölümü bitirelim: "Besmele'nin Be'si ile Nâs'ın Sin'i "**BeS**" olur; bu da, bu iki harf arasındaki vahiy "**size yeter**" demektir."

FATİHA 1-3. ÂYETLER

Hamd Yalnız O'nadır

Besmeleden Sonra, Fatiha Özetle Diyor ki... Fatiha bir **teşekkür** ile başlıyor ve bizi gizli, ilahi bir ilişki ile başlangıçta kâinatın içinde varlık sahasına atıyor ve o sırada Rahman ve Rahim bir daha tecelli ediyor ve gerçekleri tebliğ etmekle bir iki ıslah döneminden sonra ilahî bir mükellefiyetin gereğini sezecek kadar idrakimizi terbiye ederek ve konuşmayı öğretmek sureti ile iyilikte bulunarak Allah'ı ve kendimizi tanımak için bizi yoktan var ediyor ve işte o zaman Allah'ın birliğine "*yalnız sana ibadet ediyoruz ve sadece senden yardım diliyoruz*" diye bir **Bey'at Anlaşması** yaptırmak üzere bize konuşma hakkı veriyor. Ve biz de bütün sosyal vicdanımızla konuşarak söze başlayıp bu anlaşmayı yapıyor ve o bağlantı ilişkisini böyle ezelî bir rahmet ile zevalsiz bir sosyal ve hukukî sözleşmeyi yapıyoruz; o vakit bizim de "***neste'în***" (yardım diliyoruz) derken "**Biz**"de bir irademizin, bir şeyi istemeye hak ve yetkimizin olduğunu anlıyoruz ve derhal "**ihdinâ**..." duası ile Allah'ın huzurunda yer alarak sonuna kadar söylüyoruz. *(Hak Dini Kur'ân Dili)*

الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (1)

1) Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

Dua; kendisine yöneldiğimiz zatın yüce konumunu, nimetlerini ve üstünlüklerini sergileyerek başlamalıdır. Bu nedenle **duamıza, Allah'a hamd ile başlarız**. Çünkü O, bizim koruyucumuz ve tüm üstünlüklerin mükemmele eriştiği varlıktır... Şu noktaya da dikkat edilmelidir: "***Hamd Allah'adır***" ve "***Hamd yalnızca Allah içindir***". Bu ayrım çok önemlidir: Çünkü bu, O'nun yaratıklarından herhangi birine ibadet etme durumunu ortadan kaldırır. Yaratıklardan hiçbiri **hamde lâyık** olmadığı için, hiçbiri ibadete de lâyık değildir. Hiçbir insan, hiçbir melek, hiçbir peygamber, hiçbir ilâh, hiçbir yıldız, hiçbir put, kısacası O'nun yarattıklarından hiçbiri, bizatihi iyi niteliklere sahip değildir. Eğer yaratıklardan biri iyi bir niteliğe sahipse,[3] bu Allah tarafından verilmiştir. O halde bağlılık, ibadet ve şükür O'nun yaratıklarına değil, bu nitelikleri Yaratan'a layıktır. *(Tefhimü'l-Kur'ân)*

Dilimizde övme ve teşekkür etme, Arapça'da medih ve şükür kelimelerinin ***hamd*** kelimesine yakın manaları bulunmakla birlikte bunlar arasında birtakım ince farklar da vardır.

---

3 Elmalılı Hamdi Yazır, bu üç kavram arasındaki ilişkiyi şöyle açıklar: **Hamd**, isteğe bağlı yapılan bir iyiliğe veya onun başlangıç noktası olan bir iyiliğe karşı gönül açıklığı ile o iyiliğin sahibine saygı ifade eden bir övgü sözüdür. Kısmen medih, kısmen teşekkür ile birleşen bir övgü... Bunun Türkçe bir eşanlamlısı yoktur. **Şükür** de böyledir. Türkçe'de bir övme var ki, o da methetme ve sena ile eşanlamlıdır. **Hamd** ise **medh** ile **şükür** arasında bir nevi övme ve özel bir medihtir. Çünkü medih, canlılığı ve istediği gibi hareket etme

Methetme (övme) bir **iyilik ve güzellik** karşısında yapılır; bu iyilik ve güzelliğin sahibi, kendisinin bunda iradesi ve etkisi olsun olmasın methedilebilir. Kişi kendi iradesinin eseri olmayan güzelliği sebebiyle övüldüğü gibi cömertlik ve cesaret gibi erdemlerinden dolayı da övülür. Oysa hamd ancak irade ve istekle hâsıl olan iyilik ve güzellik karşısında yapılır. **Şükür ve teşekkür**; isteyerek yapılmış (ihtiyarî) bir iyilik ve ihsana karşı dille veya başka şekillerde uygun mukabelede bulunmaktır.

Hamdetmek de dil ile yapılır; "***hamdolsun, elhamdülillah***..." denir, ancak bunun sebebi yalnızca **nimet ve ihsan** değil, irade ve ihtiyara dayalı **bütün güzellik ve iyiliklerdir**. Bu manada **hamd yalnızca Allah'a mahsustur; hamdın tamamı Allah'a mahsustur,** O'na aittir. *(Kur'ân Yolu)*

Fahruddin Razi aynı manaya gelen üç lafız (***hamd, medh, şükür***) arasındaki farkları şöyle sıralar:

1) Medh, canlı ve cansız her şeye yapılır. Gayet güzel bir inci veya yakut gören kimse onu metheder. Ama ona hamdetmesi imkânsızdır. Buna göre methetmek, hamdetmekten daha geneldir.

2) Medh, iyilik yapmadan önce de sonra da olabilir. Hamd ise sadece ihsandan sonra olur.

3) **Medh**, bazen yasaklanmış olur. Efendimiz (s): *"Meddahların (övücülerin) yüzlerine toprak saçın."* (Müslim, Zühd 69) der. **Hamd**e gelince, bu mutlak olarak emredilmiştir. Yine Pey-

---

yeteneği olana da olmayana da yapılır. Mesela güzel bir inci ve güzel bir at övülmüş olabilir. Fakat onlara hamdedilmez. Hamd, inci ve atı bağışlayan, istediğini yapmakta serbest olan Allah'a yapılır ve hatta onun lütfuna, ilmine yapılır. Fakat vücut güzelliğine yapılmaz. Ayrıca **medih**, bağıştan önce de ondan sonra da yapılabilir. Hamd ise kesinlikle bir iyilikten sonra yapılır. Şu kadar var ki, onun hamd edene ulaşmış bir iyilik olması şart değildir. Şükürde ise bu da şarttır. Çünkü şükür, gelmiş olan bir nimete sözlü veya fiilî veya kalp ile nimeti verene saygıda bulunarak ona karşılık vermektir. Yalnız fiil veya kalp ile yapılan **şükür**, ne medihtir, ne hamddır. Fakat dil ile sözlü olarak yapıldığı vakit hem hamd, hem de medh olur ve bu hamd, minnettarlığın başıdır. Bundan dolayı hamd, medihten genel olarak daha hususi(özel)dir; şükürden de bir bakımdan daha genel, bir bakımdan daha özeldir. Her hamd medihdir fakat her medih hamd değildir. Sonra bazı hamd şükür (minnettarlık) ve bazı şükür **hamd** olmakla beraber şükür olmayan hamd, hamd olmayan şükürler de vardır. Medih, gerçeğe göre boş bir ümidin itmesi ile kuru bir yalandan, mücerred bir dalkavukluktan ibaret kalabilirken hamd ve şükür daima gerçeğe uygun bir doğruyu ifade ederler. **Hamd**, delile dayanan haklı bir ümidin sevinci ile veyahut minnettarlık gibi gerçekleşmiş bir nimet içinde bulunarak rahat etmenin mutluluk zevki ile yapılır. Hamd verdi, verecektir gibi geçmiş ile gelecek arasında dönüp dolaşan bir sevinç durumundan, şükür ise işte verdi gibi gerçekleşen bir geçmiş nimete ulaşma zevkinden ileri gelen bir mutluluğu ilan etmektir. Bunun için hamd ve şükür tamamen meşru ve ahlâka uygun oldukları halde medih genellikle ahlâka uygun değildir. İslam'a göre yasaklanmış ve yerilmiş de olabilir... **Hamd** ile **şükür**de esas maksat nimeti verendir. Medihte ise nimeti hayal etmektir. Hamd ve şükür; ikisi de hak ve hakikat sevgisi ile gönlün sevinçle dolması ve bundan dolayı ahlâka uygun olmakla beraber hamdde sevinç ve arzu mânâsı, şükürde ise içten bağlılık ve dostluk mânâsı daha açıktır. Ve bu şekilde şükür, gerçekleşen bir geçmişin ululama hatırası olduğundan daha zor, yapanları daha azdır... Şükür çeşitlerinin en mükemmeli, dil ile yapılan hamddir. Gerçekten Rasûlüllah (s), "***Hamd, şükrün başıdır. Allah'a hamd etmeyen O'na şükretmemiş olur."*** buyurmuştur.

gamberimiz (s) *'İnsanlara hamd (teşekkür) etmeyen, Allah'a hamdetmemiş olur." (Ebu Davud Edep 11)* buyurur.

Razi şöyle devam eder: **'Hamd ile şükür arasındaki farka gelince**: Hamd, nimetin sana veya başkasına ulaşmasını içine alır. *Şükr* ise, sadece sana ulaşan nimetlere mahsustur... Bir kimse "Medh Allah'a mahsustur" dediğinde, bu söz, Allah'ın fâil-i muhtar olduğunu göstermez, ama ***"Hamd Allah'a mahsustur"*** dediğinde, bu Allah'ın fâil-i muhtar olduğunu gösterir... Sanki kul, "Bana ister ver ister verme, Senin nimetlerin bütün âlemlere ulaşıyor; Sen, en büyük hamdc lâyıksın" der.' *(Tefsir-i Kebîr)*

> **Hamdin Yeri ve Zamanı; Bir Hamd İçin Bin İstiğfar...** Es-Seriyyü's-Sakatî'ye soruldu:
>
> -"Tâati (ibadet, itaat, boyun eğmeyi) nasıl yapmak gerekir?" O şöyle dedi:
>
> -"Bir kere 'el-hamdü lillah' dediğim için, otuz yıldır Allah'a istiğfar ediyorum." Ona:
>
> -"Bu nasıl iş?" denilince, şu cevabı verdi: "Bağdat'ta bir yangın çıkmıştı. Birçok dükkân ve ev yandı. Bana, dükkânımın yanmadığı haber verilince 'el-hamdülillah' demiştim. Bunun manası, bütün dükkânlar yanarken, dükkânımın yanmamış olmasına sevinmemdi. Oysa din kardeşliği ve insaniyet bu hale sevinmememi gerektiriyordu. İşte bu hamdimden dolayı otuz senedir istiğfar ediyorum." Bu sebeple hamd, her ne kadar kıymeti yüce bir kelime ise de, onu yerinde söylemek gerekir.

Sonuç olarak: Hamd-ü sena Allah Teâlâ'nın hakkı ve mülküdür. Muhakkak ki Cenâb-ı Hakk, kullarına olan sonsuz nimet ve lütufları sebebiyle **hamde lâyık ve müstehak olan yegâne varlıktır.**

Cenâb-ı Hakk: ***"Sizde olan her nimet Allah'tandır."*** *(Nahl, 53)* buyurur. Hamdin manası, ancak ***'inam'***a karşılık bir övgü ve senadır; ***in'âm***, ancak Allah Teâlâ'dan olduğuna göre, Allah'tan başka hamde müstahak olan hiç bir varlığın olmadığını kesin olarak söylemek gerekir.

Allah Teâlâ'ya gereğince hamdetmek mümkün mü? Razi, bu soruyu dört maddede cevaplar:

1. Allah'ın insana olan nimetleri, insan aklının vâkıf olamayacağı kadar çoktur. Nitekim *"Allah'ın nimetlerini saymaya kalksanız* ***sayamazsınız.***" (*Nahl 18*) buyuruldu. İnsanın Allah'ın nimetlerine vâkıf olması imkânsız olunca, bu nimetlere lâyık bir hamde, şükre ve senâya muktedir olamayacağı açıktır

2. İnsanın, Allah'a karşı hamd ve şükrü eda edebilmesi, ancak Allah onu buna muktedir kıldığında mümkün olur. Allah Teâlâ, onun kalbinde hamd ve şükre yönelik bir duygu yaratıp önündeki bütün engeller kalktığında, bunların hepsi Allah'ın birer in'âmı olur ve kulun, Allah'a şükr edebilmesi, ancak Allah'ın ona vereceği büyük nimet sayesinde mümkün ola-

bilir. Bu da ayrıca şükrü gerektirir. Böylece kulun, şükür ve hamdı edâ edebilmesi, sonsuza kadar tekrarladığında mümkün olur ki bu imkânsızdır.

3. Hamd ve şükrün manası, kulun sadece diliyle '*elhamdülillah'* demesi değil; aksine kendine nimet verilen kimsenin, nimet verenin kemâl, celâl sıfatları ile mevsûf olduğunu bilmesidir. İnsanın aklına gelen her türlü kemâl ve celâl sıfatlarından, Allah'ın kemâli ve celâli daha büyük ve daha yücedir. Böyle olunca, insanın Allah'a lâyıkı ile hamdetmesi, şükretmesi ve sena etmesi imkânsız olur.

4. Allah'a hamd ve şükürle meşgul olmak demek, kendisine nimet verilen kimsenin, bu nimetin geldiği zâta, şükür ve hamd ile karşılık vermesidir. Bu da birkaç yönden, kolay bir iş değildir:

-Allah'ın sınırsız olan nimetlerine sadece bu tek inanç ve tek lâfızla karşılık vermek zordur.

-İnsan, zatında, sıfatlarında ve bütün durumlarında Allah'ın nimetlerine **muhtaç**tır. Oysa Cenâb-ı Hakk, şükredenlerin şükrüne ve hamdedenlerin hamdine muhtaç değildir. O halde, bu şükür ve hamd ile Allah'ın nimetlerine karşılık vermiş olmak nasıl mümkün olur?

Hasılı: Kul lâyıkı veçhile Allah'a hamd ve şükürden âcizdir. Bundan dolayı Cenâb-ı Hak; "Allah'a hamdediniz" demedi; ***"Hamd Allah'a mahsustur"*** dedi. Çünkü "Allah'a hamdediniz" demiş olsaydı, insanlara **güçlerinin yetmeyeceği** bir görev vermiş olurdu. Ama "***Hamd Allah'a mahsustur***" deyince, manası şu olur; insanlar, yerine getirebilsinler getiremesinler, tam hamd O'nun hakkı ve mülküdür.

"**El-hamdülillah**" **Demenin Amacı:** Kulun bu sözden maksadı; kendisine ulaşan nimetlere hamdetmek olmayıp, aksine, **Cenâb-ı Hak'tan gelen bütün nimetlere karşılık O'na hamdetmektir.** Çünkü Allah'ın nimeti, Allah'tan başka her şeye ulaşır. O halde bu sözün manası şudur: "Yarattığı her mahlûka ve nûr-zulmet, sükûn-hareket, Arş-Kürsî, cin-insan, zat-sıfat, cisim-araz gibi sonsuza kadar var edeceği her sonradan olma varlığa vereceği nimetinden dolayı Allah'a hamdolsun."

"**El-hamdü lillah**" sözü hem geçmişe hem geleceğe taalluk eder: **Geçmişle ilgisi şudur**: Hamd, önceden verilmiş nimetlere bir şükür olarak yapılır. **Gelecekle ilgisi ise:**

Safa Tepesinden

Peygamberimiz (s) Rabbine şöyle seslenir: ***"Ben Seni lâyıkıyla övemem; Sen, kendini övdüğün gibisin."*** (Müslim, Salat 222) **Hz. Dâvûd**'un da (a.s) şöyle dediği nakledilir: *"Yâ Rabbi! Sana nasıl şükretmiş olurum ki! Benim Sana şükrüm de, ancak Senin nimet vermenle tamamlanır. Bu nimet de beni bu şükre muvaffak kılmandır."* Bunun üzerine Hakk Teâlâ şöyle nidâ etti: ***"Bana şükretmekten âciz olduğunu anladığına göre, takatin ve gücüne göre şükretmiş oldun."*** *(Tefsir-i Kebir)*

Cenâb-ı Hakk'ın; ***"Andolsun ki eğer şükrederseniz, Ben de size olan nimetimi artırırım."*** *(İbrahim, 7)* sözünün de gösterdiği gibi, hamdin, gelecekte nimetin devamlı yenilenmesini gerektirmesidir...

Kalbî, Lisanî ve Fiilî Hamd: Nimet verene hamdetmek, nimet veren olması sebebiyle O'na tazimi ifade eden her tür fiildir. Bu ya kalbin ya lisanın yahut azaların fiili olur. **Kalbin fiili;** kalbin, Allah'ın kemâl ve celâl sıfatlarıyla nitelenmiş olduğuna inanmasıdır. **Lisanın fiili;** Allah'ın kemâl sıfatlarıyla mevsûf olduğunu gösteren lâfızları zikretmesidir. **Azaların fiili;** azaların, nimet veren varlığın kemâl ve celâl sıfatları ile mevsûf olduğunu gösteren fiilleri yapmasıdır. İşte hamdden murad tüm bunlardır.

İlk ve Son Sözümüz Hamd: Atamız Âdem'in ilk sözü "*el-hamdülillah*"; Cennetliklerin son sözü de "***el-hamdülillah***"tır. Birincisi: Ruh Hz. Âdem'in göbeğine ulaşınca aksırıp, "***el-hamdülillah***" dedi. İkincisi ise, Cenâb-ı Hakk'ın; "***Cennetliklerin en son duaları, (Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur', demeleridir***" *(Yûnus, 10)* sözüdür. Buna göre, bu âlemin başlangıcı da sona erişi de Hamd'e dayanır. O halde, amellerinin evvelinin ve sonunun bu kelimeyle birlikte olması için çalış! Çünkü insan küçük âlemdir. Bu küçük âlemin halleri büyük âlemin hallerine uygun olmalıdır. *(Tefsir-i Kebir)*

رَبِّ الْعَالَمِينَ "Âlemlerin Rabbi"

Allah'ın sıfatı olan "***Rabbü'l-Âlemîn"*** dilimizde herkes tarafından bilindiği için tercümesine gerek yoktur. Bunu Âlemlerin Rabbi şekline sokmak mümkünse de bunda fazla bir açıklık olmamakla mânâ noksan kalır. "***Bütün âlemlerin ve parçalarından her birinin bilinen yegâne Rabbi"*** demek ise kısa ve öz anlatım yerine sözü uzatmak olur. 'Âlemlerin Rabbi' demek bu sakıncalarla beraber aslına da uygun olmaz. Çünkü Kur'ân "***Rabbü'l-avâlim***" demiyor "***Rabbü'l-âlemîn***" diyor ve bununla özellikle akıl sahibi varlıkları üstün tutarak onların dikkatlerini çekiyor. Bu sebeple '***bütün âlemlerin ve bütün parçalarının ve özellikle hepsinden üstün olan akıllı varlık âlemlerinin yegâne Rabbi'*** denebilir.

"***Rabb***": aslında terbiye mânâsına gelen bir masdar olduğu halde mübalağa maksadı ile terbiye edene isim olarak verilmiştir; masdarına da **rubûbiyet** denilmiştir ki, 'çok adaletli' yerine "**adaletin kendisi**" denilmesi gibidir. İşte bu mübalağa mânâsından dolayı Rabb yalnız "**terbiye eden"** ile eş anlamlı değil, aynen terbiye gibi olan ve bundan dolayı zorla ele geçirme, üstün gelme, ihsan, idaresi altına alma ve tasarruf etme, **öğretme ve yol gösterme, teklif, emir ve yasak, teşvik, korkutma, gönlünü alma, azarlama** gibi terbiye için gerekli olan bütün şeylere sahip, **kuvvetli, mükemmel ve kusursuz olan bir terbiye edici** demek olur. Bundan dolayı **sahip ve malik** manasına da gelir. Mesela ev sahibine "rabbü'd-dâr: ev sahibi", bir sermayenin sahibine "rabbü'l-mâl: sermaye sahibi" denilir. Bu terimde de yalnızca sahip ve malik mânâlarından daha fazla mânalar vardır. *Rabbü'l-mâl* terimi ile kâr

ortaklığı ve peşin para ile veresiye mal alma gibi ticaret muameleleri açısından sermaye sahibine "rabbü'l mal" denilir. Bundan dolayı kayıtsız "***rabb***" denildiği zaman yalnızca sahip veya yalnızca terbiye manaları değil, **ikisine de** bütün gerekli şeylerle birlikte sahip olan, tükenmez kudret sahibi, daima var olan Allah anlaşılır. Bunun için Allah Teâlâ'dan başkasına alt olduğunu belirten bir izafet tamlaması yapılmadan başkaları için tek kelime olarak "***rabb***" denilemez ve tam tanınmışlığı ifade eden "***er-Rabb***" ve genel mânâ ifade eden ***'Âlemlerin Rabbi'*** gibi izafetle Allah'tan başkası için asla kullanılamaz. Şu halde "***rabb***", rubûbiyyet denince anlayacağımız mânâ, **sonsuz kuvvet ile idaresi altına alan, tedbir ve terbiye** manalarıdır. Yani bunları yapabilecek sonsuz bir güce sahip olmaktır.

"***Terbiye"*** bir şeyi basamak basamak, yavaş yavaş **olgunluğuna** ulaştırmaktır. Âlemlerin her kısmında terbiye ve olgunlaşma kanunlarının hareketi her an ve her saniye görünür. İşte "***Âlemlerin Rabbi***" bize bunu hatırlatır. 'Âlemlerin Rabbi' denince her insan kendi görebildiği kadar olsun bütün âlemlere zihninden bir geçit resmi yaptırır ve bunu yaptırınca mutlaka terbiye kanununu görür. Demek biz Rabbimizi âlemlere bakmakla bilir; âlemleri de ancak O'nunla bağlantı kurarak tanıyabiliriz.

"***Âlem"***, maddî ve manevî, görülen ve görülemeyen, dünyada ve âhirette Allah'ın yarattığı her şeydir. 'İlim vasıtası' kavramını ifade eden bu kelime özel isim, "alâmet" maddesinden türemiş olan *hâtem* ve *kalem* gibi alet ismi ölçüsünde bir çoğul isimdir ve çoğul olmayan **yalnız bir ferde "*âlem*"** denilmez. Böyle ise çoğul olduğu halde, akıllı varlıklar için kullanılan çoğulun "**âlemin**" diye **tekrar çoğul yapılması** ve bir de "**el-âlemîn**" diye umumî mânâya gelen **belirlilik lâmı** ile belirli kılınması, **bütün kâinatı ve kâinatın parçalarının hepsini** içine aldığını gösterir. Bu genellik içinde akıllı varlıklar için kullanılan çoğulun getirilmesi de **akıllı varlıklar kısmının üstün tutulduğuna** delalet eder ve akıllı varlıkları düşünmeden **Âlemlerin Rabbi'**nin iyi anlaşılmayacağına işaret eder. Âlem kelimesinin kökü açısından asıl bir mânâsı da; **bilgi edinmeye alet ve vasıta olan şey** demektir. Esas ilim; düşünce değil, hakkın gerçek olduğunu tasdik etmektir. Yani iki düşünce arasındaki mevcut ilişkiyi bütün vicdan ile anlamaktır. Kâinat, Allah'tan başka bütün varlıklar demektir ve Allah ise kâinatın ötesidir. Ve biz bu kâinat vasıtası ile onun ötesindeki Allah Teâlâ'yı, haklılık dediğimiz bir idrak ilişkisi ile kabul ve tasdik ederiz. Bu varlıkların böylece Allah'a delalet etmesi bütünüyle Kur'ân'da açıklanacağı gibi, burada da "âlemler" kavramı içinde yerleşmiştir. Kelâm, hikmet, felsefe, tasavvuf kitapları da bu delaleti açıklamakla meşgul olurlar. Gerçekten bizim bilgilerimizi meydana getiren ve getirecek olan şeylerin **hepsi var olan bir Allah'ın alameti** ve belirtileridir... Allah'ın varlığına delalet eden birer âlemdirler... Kâinat onun delili iken o da kâinatın şahidi ve nurudur. "*Allah, göklerin ve yerin nûrudur." (Nur, 24/35) "Muhakkak ki O, her şeye* ***şahittir.***" *(Fussilet. 41/53)* "*O, ilktir, sondur, za-*

hirdir (aşikârdır), bâtındır." *(Hadid, 57/3)* İman, bu nuru kavramak demektir. İslâm dini de bu anlayışı, bu ilişkiyi yaşamaktır. *(Hak Dini Kur'ân Dili)*

Razi der ki: 'Var olan ya zâtı gereği vâcib olur veya zâtı gereği mümkün olur. Zatı gereği **vâcib** olan sadece Allah'tır. Zatı gereği mümkün olan da Allah'ın dışındaki her şeydir ki, buna da "âlem" deriz. [4]

Görülen, hissedilen, insan bilgisinin ulaşabildiği maddî varlıklara "**mülk ve şehâdet âlemi**", madde ötesi varlıklara da **"gayb ve melekût âlemi"** denilir. Gayb ve melekût âleminin tek sahibi Allah'tır. Mülk ve şehâdet âleminin ise gerçek sahibi Allah olmakla beraber görünürde ve mecazen başka sahipleri de olabilir. Vahyî bilgiye göre; şehâdet ve mülk âlemi, gayb ve melekût âlemine nispetle denizden bir damla, sahradan bir kum tanesi kadardır. Gayb âleminin bu büyüklüğü iman ve irfanla kavranır; bütün âlemlerin Rabbi (sahibi, mâliki, takdir edip yaratanı, koruyanı, geliştireni) olan Allah'ın azamet ve büyüklüğü karşısında kula yakışan hayret haline ulaşılır; bu azamet karşısında kul secdeye kapanınca onun hayret hali, huzur, güven, sevgi, yakınlık ve tatmine dönüşür. *(Kur'ân Yolu)*

Özetle: ***Rab*** kelimesi tek başına söylendiği zaman bundan yalnızca "**Allah**" kastedilir; O'nun güzel isimlerinden biridir, 'sahiplik ve terbiye edicilik' özelliğini ifade eder. Arapça ***Rab*** kelimesi şu anlama gelir: a) **melik** ve **mâlik**; b) **kefil** olan, rızık veren, ihtiyaçları karşılayan, **koruyucu**, c) hükümran, yasa koyan, **yöneten** ve düzenleyen. Allah, tüm bu anlamlarıyla **Âlemlerin Rabbi**'dir. *(Tefhimü'l-Kur'ân)*

اَلرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ (2)

2) *O Rahman ve Rahim'dir.*

"***Rahman ve Rahim***"; başlangıçta-sonunda, ezelde-ebediyette sonsuz rahmet sahibi, sonsuz nimet ve bolluk, iyilik ve bağış saçıcı demek olur ki, ikisinde de rahmetin hem zatını ait sıfatını göz önünde bulunduran iyiliği dilemesi, hem fiilî ve yaratıcı sıfatını göz önünde bulunduran belalardan kurtarma, nimet ve iyiliklere ulaştırma mânâlarını içine alması, hem geleneğin hem de şeriatin özüne uygundur.

İbn Kayyım el-Cevziyye'ye göre, "***Rahman***" terimi, Allah'ın varlığı kavramında içkin bulunan ve O'ndan koparılması mümkün olmayan rahmet saçıcılığı vasfını kapsarken; "Rahim"de

---

4 ***Tefsîr-i Kebîr***. Razi, **Allah'tan başka her şeyi**; uzayda yer tutan, tutmayan; bölünebilen (cisim), bölünemeyen (atom); onları da "ulvî" ya da "süflî" diye ayırır. Ulvî cisimler; gezegenler ve yıldızlar ile din ile sabit olmuş Arş, Kürsî, Sidreti'l-Müntehâ, Levh, Kalem ve Cennet gibidir, der. Yer cisimlerini basit ya da mürekkep; basit olanları, dört unsur (***anâsır-ı erbaa***): Yerküre/toprak, su küre, havaküre, ateşküre diye ayırır. Mürekkep cisimler ise; bitkiler, madenler, hayvanlardır... Ayrıca ruhları da süflî (ya hayırlı veya kötü olan cinler, ya da kötü olan inatçı şeytan taifesi, ya da ulvî (melekler) diye ayırır. Nihayet, bu âlemdeki varlıkların taksimatını yapmak için bir milyon cilt kitap yazılsa, bunların en alt seviyesine dahi ulaşılamaz der. İşte tüm bu varlıklar, var olmak için zatı gereği vâcib olan varlığın yaratmasına muhtaçtırlar,

bu rahmetin Allah'ın mahlûkâtı üzerindeki tezahürünü, etkisini ve O'nun fiilini ifade eder. Yani "*Rahman*" sanki vasıf, "*Rahim*" de fiil olmaktadır. *(Kur'ân Mesajı, El-Menâr)*

"***Rahmân***" olan Allah'a ait rahmet bütün, olabilen şeylerin yokluktan varlık âlemine çıkarılmasını anlatan **var etme iradesi ve varlık nimetini verme** olduğundan her olabilecek şeyin varlık sahasına çıkarılmasını gerektirir. Çünkü **var olmak, her iyiliğin ve her nimetin aslıdır.** Rahmân böyle bir iyilik iradesi ile bizi beden ve ruhumuzla meydana getirerek yaratan ve bununla beraber yaşama ve hayatımızın sebepleri olan nimetleri de hazırlayan ve bize ulaştıran **büyük rahmet sahibidir** ki, bu rahmetin kapsamı dışında hiçbir yaratık bulunamayacağından buna büyük nimetler ile rahmet denilir.

"***Rahim***"; önceki tefsir âlimleri Rahîm'e ait rahmeti **ince nimetler** diye ifade etmişler ve maksat itibarıyla da **ahirete ait nimetlerle** tefsir etmişlerdir. Bu bir taraftan insanın elinde olan irade sahiplerinden her birinin iradelerine bir tercih payı vermek, bir taraftan da kazanmış oldukları haklarının maksadına göre hesaplarını görüp hak terazisindeki durumlarını tesbit ettikten sonra ***"Artık kim zerre ağırlığınca hayır yapmışsa onu görür ve kim zerre ağırlığınca şer yapmışsa onu görür."*** (*Zilzal*, 99/7-8) âyeti gereğince mükâfat ve ceza ile sorumluluklarını uygulamaya koymaktır ki, bu ceza, o mükâfatın garantisidir. Bundan dolayı **Rahim** olan Allah'ın yüce rahmetinin asıl hedefi bu mükâfattır.

O Rahmân diyor ki: 'Ey insanlar! Siz isteseniz de istemeseniz de diğer âlemler gibi size de varlık ve varlığın devamına ait nimetlerimi, iyiliklerimi tükenmez hâzinemden verdim ve veririm.'

O Rahim de diyor ki: 'Ey akıl sahipleri! Ey irade sahipleri! Siz diğerleri gibi değilsiniz, onlar sadece Allah'ın Rahmân iradesinin büyüklüğüne mahkûmdurlar. Siz ise Benim rahmetimin kemal ve inceliklerini gösteren irade ve arzumu temsil ederek Bana yaklaşmak ve en büyük hoşnutluğumu elde etmek için yaratıldınız. Size, onlardan fazla olarak istediğiniz ve isteyerek çalıştığınız şeyleri de istediğim kadar veririm, fakat Allah'ın birliğinin zorunluluğu (vücubu) karşısında Allah'a ortak koşmakla varlık ve varlığın devamı imkânsız olduğundan... sizi Allah'a ortak koşmaya ve hepinizi yok olmaya sürükleyen tarafınızı düzenlemek ve adalet ile rahmetin varlık dengesini temin etmek için en **sonunda sizi sorumlu tutacağımı** da hatırlatırım. Haydi Allah'ı inkar etmeyiniz, ona ortak koşmayınız, Allah'a yakınlık ve hatta vekillik için Allah ve Allah'ın iradesi yolunda sevgi ile, iyilik sevgisiyle, doğrulukla, adalet ve merhametle, iman içinde çalışınız da iradeleriniz, kazanılmış amelleriniz o sonsuz mükafata, o en büyük hoşnutluğa sebep olsun...'

"Güzel davrananlara daha ***güzel karşılık ve fazlası*** *var. Onların yüzlerine ne bir kara bulaşır ne de horluk. İşte onlar cennet halkıdır, orada ebedî kalırlar." (Yûnus, 10/26)*

İşte Rahîm sıfatında tam müjde içinde böyle bir uyarma mânâsı da gizlidir. *(Hak Dini Kur'an Dili)*

> **Annenin Merhameti:** Bir genç ölmek üzere iken kelime-i şehâdet getiremedi. Durum Efendimize haber verildi. Rasûlüllah (s) gencin yanına gelip ona, kelime-i şehâdeti telkin etmeye başladı. Genç hareket ediyor, sağa-sola dönüyor ama bir türlü dilini kımıldatamıyordu. Efendimiz (s) şöyle sordu: -"Bu namaz kılmaz, oruç tutmaz ve zekât vermez miydi?" Orada bulunanlar: -"Hayır ya Rasûlallah! Bunların hepsini yapardı" dediler. Hz. Peygamber (s): -"Ebeveynine asî olur muydu?" diye sordu.
>
> -"Evet, asî olurdu" dediler. Hz. Peygamber (s): "O halde annesini getirin bakalım" dedi.
>
> Bunun üzerine, yaşlı ve gözleri şaşı olan, bir kadıncağız geldi. Hz. Peygamber (s): -"Onu affetmez misin? Keşke affetsen" deyince, kadın:
>
> -"Hayır, onu affetmeyeceğim, çünkü o beni tokatlayarak gözlerimi bu hale getirdi" dedi.
>
> Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Odun ve ateş getirin." buyurdu. Kadıncağız:
> -"Ateşi ne yapacaksın?" deyince de, Hz. Peygamber (s):
>
> -"Onu, sana yaptığının karşılığı olarak, gözünün önünde yakacağım!" diye cevap verdi.
>
> Efendimizin bu cevabı üzerine merhamete gelen kadın; "affettim, affettim!" dedi ve ekledi:
> -"Ateş için mi onu dokuz ay taşıdım; iki sene emzirdim! Nerede annelik merhameti?"
> Bunun üzerine, delikanlının dili çözüldü ve kelime-i şehadet getirdi.
>
> **Buradaki incelik şudur:** Bu kadın Rahmâne olmadığı halde, sadece **Rahîme**'dir (bu vasıf onda bulunur). Rahmetin bu kadarcığıyla kadın oğlunun ateşte yakılmasına müsaade etmedi. *(Tefsir-i Kebîr)*

مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ (3)

3) *O, Din/Ceza gününün tek sahibidir.*

Allah'ın Rahmân ve Rahîm özellikleri, O'nun Kıyamet Günü'nde gelmiş-geçmiş tüm insanları toplayıp herkesten **yaptıklarının hesabını soracağı** gerçeğini unutturmaz. Bu nedenle bir Müslüman, Allah'ın sadece **merhametli** değil, aynı zamanda **âdil** olduğu gerçeğini de hiç aklından çıkarmaz. Zira Allah dilediğini bağışlama ve cezalandırma yetkisine sahiptir. O'nun her şeye gücü yeter. *(Tefhimü'l-Kur'ân)*

"**Din gününün mâliki**" tamlamasındaki **mâlik**; 'malın, mülkün sahibi' demektir. Kıraat âlimlerince 'hükümdar, iktidar sahibi' anlamında "***melik***" şeklinde de okunmuştur. Allah'ın

"**mâlik** ve **melik** sıfatları; hem âlemlerin sahibi hem de herkese ve her şeye hükmü geçer olmasıdır. Zira O'nun iktidarı üstünde bir iktidar tasavvur bile edilemez. Melik O'nun zâtına, mâlik ise fiiline ait sıfatlardır.

"***Melikiyet***"; hükümdarlık, umumun faydası için görüş ve tedbir, **emir ve yasak**, söz verme ve uyarma, gönül okşama ve mahrum etme gibi **hukuk ve yetki** ile aklı olan insanlar üzerinde tasarruf ve hüküm icra ederek bir **toplumu düzene sokma** ve onu bir tek kişi örneğinde temsil eden bağımsız bir genel nitelikli yönetim kudretini ifade eder. "***Mâlikiyet***" ise her türlü mal varlıkları ve onların hisseleri üzerinde kişinin özel faydası için başlı başına zabt ve tasarruf hakkı ve yetkisi demek olan özel nitelikli yönetim kuvvetini ifade eder. Bunlardan her birinin diğerine bir yönden ilişkisi vardır. Gerek mutlak suretteki sahip olma ve gerek mutlak suretteki hükümdarlığın ikisi de bizzat âlemlerin Rabbine aittir.

İnsanların bu dünyadaki malikiyetleri de melikiyetleri de yok olacak, yalnız âlemlerin Rabbi yüce Allah'ın **ezelî ve ebedî olan gerçek mülk sahibi oluşu ve mutlak hükümdarlığı** kalacaktır:

"Ogün, kimsenin kimseye yardım edemeyeceği bir gündür! Ogün emir yalnız Allah'a aittir." *(İnfitar, 82/19)* *"Bugün mülk kimindir? O tek ve Kahhar olan Allah'ındır."* *(Mümin, 40/16)*

Bu uyarılar ne kadar dehşetlidir. 'Benim benim' derken memleket, hükümet kaybetmenin ne felaket olduğunu anlayanlar, isterse bir tane olsun kimseye vermem derken, malsız mülksüz kaldığını görenler bu dehşetin büyüklüğünü ne çabuk hissederler... **Rabbani ülkenin vatandaşlığını** taşıyanlar o gün mutluluk paylarını derecelerine göre bol bol alacaklar ve tâbi olmayanlar da sonsuz nasipsizliğe katlanacaklardır. Çünkü o gün vatandaşlığı değiştirmeye artık imkân kalmayacak, başka memleket, başka hükümet bulunmayacaktır. Bugün kötülük yaparken, sonunda yokluğa güvenen, yok olmayı nimet sayanlar, o gün ondan da mahrum olacaklardır. Hak terazisinin gereği budur. *(Hak Dini Kur'ân Dili)*

"***Din Günü***"nün âhiretteki hesaba çekme ve hüküm verme günü olduğu, diğer âyetlerden anlaşılır: İnfitâr/17-19'da "*Din Günü'nün ne olduğu*" tekraren sorulur ve "***Kimsenin kimseye faydasının olmayacağı bir gündür***'' cevabı verilir ki, bu Hesap Günü'dür. Allah (c.c) bütün zamanlarda ve zaman kavramına bağlı olmaksızın **mutlak hâkim, sahip, melik ve mâlik**tir. Ancak Allah, dünya hayatında imtihan için kullarına da sahiplik ve iktidar vermiştir... Âhiret âleminde kulun, bu görünürdeki geçici iktidarı da ortadan kalkacağı için Allah'ın melik ve mâlik sıfatı bütün azametiyle ortaya çıkacak, belli olacaktır. Bunun için âhirette sadece Allah (c.c) gerçekte ve görünürde "**melik ve mâlik**"tir. *(Kur'an Yolu)*

"***Dîn***" kelimesi Arap dilinde **ceza, hesap**, kazâ (hüküm verme), siyaset, itaat etme, âdet, durum, kahır ve nihayet bütün bunlarla ilgili ve hepsinin üzerinde kurulduğu ve hepsinin

ölçüsü olan **millet ve şeriat** manalarına gelir. Doğrudan doğruya kıyamet manası yoktur... **ceza**, gelecekte sorumluluk, sorumluluk duygusu, sorumluluğu tatbik etmek gibi manalara da gelir. Bunun için "***yevmi'd-dîn*"**in Türkçede bir ismi de ***rûz-i ceza***dır (ceza günü). Fakat aslında ceza kelimesi, şimdi herkesin bildiği gibi yalnız ceza ve işkence demek olmayıp iyi veya kötü yapılan bir işin tatlı veya acı karşılığını, ücretini vermek demektir. Mesela, 'Allah sana çok hayırlı karşılıklar ve mükafatlar versin' denir. Dolayısıyla "***Yevmi'd-dîn***": ceza günü her işin karşılığı verilip bitirileceği son gün, başka bir ifade ile gelecekte ödül ve cezanın paylaşılacağı vakit demektir ki, İslâm hukuk dilinde buna "***yevm-i âhir* :** son gün" de denilir. Ve bu kelime de kaza (davaları kanuna göre hükme bağlamak ve çözüme kavuşturmak) ve hükm etmek mânâsını da içine alır. Arapça ve Türkçe'de bu gibi yerlerde **yevm** ve gün kelimelerinin mutlak surette **vakit** mânâsına kullanıldığı da bilinir. Bu gün, ne bir gündüz, ne bir gece ve ne bir gündüzle gecenin toplamı olan **24 saat** manalarına olmayıp gerek gün, ay, yıl, asır, devir vs. gibi bildiğimiz ve gerek bilmediğimiz zaman ölçülerinden herhangi biri olabilir. "*Bugün dünya, yarın ahiret*" deriz ve ahiret günleri dünya günlerine göre bin veya elli bin sene gibidir.

Bu açıklamadan anlaşılır ki, "***yevmi'd-dîn***" bütün ümitlerin veya ümitsizliklerin ileride Allah'ın terazisinden geçerek en son gerçek şeklini bulduğu ve **her şeyin birbirlerinden tamamen ayrıldığı** kesin olarak bilinen **son an**dır. Bundan sonrası artık ya ümidin son noktası olan sonsuz mutluluk ve en büyük memnuniyet (**cennet**) veya ümitsizliğin son noktası olan sonsuz, en büyük zarardır (**cehennem**) ve bugün kıyamet gününün son anıdır. Ve bu şekilde "yevmi'd-dîn" kıyamete işarettir. Fakat bunun kıyamet günü olması, dolaylı yoldan elde edilen bir mânâ sonucudur. Yoksa **din**, 'kıyamet' demek değildir. Kıyamet günü: Kıyamet yani ölmüşlerin dirilmesi demek olan **ba's** (yeniden dirilme), **haşr ü cem'** (derleyip toplama), **vakfe** yani tavakkuf ve intizar (durma ve bekleme), **sual** (sorguya çekme), **hesap** ve **mizan** (amellerin tartılması), **sırat** ve nihayet bütün amellerin iyiye iyi mükâfatının, kötüye kötü cezasının dağıtılması ile ceza gibi durumları ve menzilleri içermektedir ki, diğerleri bu son ceza döneminin ilk unsurları ve başlangıçları olduğundan burada "*yevmi'd-dîn*" nazmı ile bu maksat açıkça belirtilerek teşvik ve uyarma ile desteklenmiştir. Bundan dolayı "*yev'mid-dîn*" yerinde *'kıyamet günü'*, '*sorgulama günü'*, '*hesap günü'* denilmesi hem terceme değildir, hem de bu kuvveti bozar.

Bilinen mânâya gelince: **Din**, akıl sahiplerini kendi güzel arzuları ile bizzat iyilikleri yapmaya sevk eden bir ilahî nizamdır. Din; iman ve amel konusu olarak akla ve irade hürriyetine teklif edilecek hak ve iyilik kanunlarının toplamıdır ki buna **millet ve şeriat** da denilir. ...**Ahiret günü** dinin ve ona iman etmek dindarlığın en önemli temelidir ve o günün dine mahsus olan böyle bir özelliği vardır. **"O, din gününün maliki Allah"** âyetinde bu müjde ve uyarının açıkça ifade edilmesi bu itibarla da çok açık seçik bir sözdür. Bundan dolayı

bazı müfessirler buradaki "**din**"i yalnız mükâfat ve karşılık mânâsına değil, **millet ve şeriat** mânâsıyla ilişkili olarak tefsir ederler. Böylece "***yevmi'd-dîn***", bilinen şer'i mânâsı ile *Dinin bilinen önemli günü* demek olur ki, bundan da bizzat ahiret ve kıyamet günü anlaşılır. Bunun için biz bu iki mânâyı zayi etmemek için '**din gününün sahibi'** demeliyiz. *(Hak Dini Kur'ân Dili)*

Razi'ye göre "**Mâliki Yevmi'd-Din**"in anlamı, '***diriliş ve ceza gününün sahibi'*** demektir. Kötülük yapanla iyilik yapanın, itaatkârla asînin, uyanla uymayanın birbirinden ayırt edilmesi gerekir. Bu da, ancak Allah'ın: *"Kötülük edenleri yaptıklarıyla cezalandırması ve iyilik edenleri de en iyi mükâfatla mükâfatlandırması içindir*" *(Necm 53/31); "Yoksa biz iman edip de salih amel işleyenleri, yeryüzünü bozguna verenler gibi mi tutacağız? Yahut muttakileri günahkârlar gibi mi tutacağız?" (Sad 38/28); "Herkes yaptığının karşılığını görsün diye gizlediğimiz Kıyamet..." (Tâhâ 20/15)* ayetlerinde ifade ettiği ceza günü gerçekleşir. Zalimi mazluma musallat edip de mazlumun hakkını zalimden almayan; ya aczinden, ya cehaletinden veya bu zulme razı olduğundan böyle yapar. Bu üçü de Cenâb-ı Hak için düşünülemez. Dolayısıyla, Allah'ın zalimlerden mazlumların intikamını alması; bu dünyada almazsa, ahirette alması gerekir. İşte "*Din gününün sahibi*" *(Fatiha 1/4); "Kim zerre miktar hayır yaparsa onun karşılığını görecek; kim de zerre miktarı kötülük işlerse onun karşılığını görecektir." (Zilzal, 99/7)* ayetleri ile kastedilen budur. *(Tefsir-i Kebir).* O halde kimseye zulmetmemeli, o güne kul hakkı ile gelmemelidir.

> Ebû Hanife ve Mecusi: Ebû Hanîfe'nin bir mecusîde malı vardı, onu istemek için mecusînin evine gitti; kapısına gelince, ayakkabısına bir pislik bulaştı; ayakkabısını silkeleyince de pislik evin duvarına bulaştı. Şaşıran Ebû Hanîfe şöyle düşündü: 'Eğer bunu böyle bıraksam, mecusînin evinin duvarının çirkin görünmesine sebep olacağım. Yok, oradan pisliği kazısam, duvarın toprağı dökülecek...' Derken kapıyı çaldı; bir cariye çıktı; ona: "Efendine 'Ebû Hanîfe kapıda...' de" dedi. Adam kapıya çıktı ve Ebû Hanîfe'nin malını isteyeceğini sanıp, özür dilemeye başladı. Ebû Hanîfe; 'şu anda bu önemli değil' dedi ve duvar olayını anlattı; onu nasıl temizleyebilirdi? Bunun üzerine Mecusî; 'bu duvarı ben temizlerim' dedi ve o anda Müslüman oldu. Buradaki nükte şudur: Ebû Hanîfe bu ufacık şeyde mecusîye zulmetmekten çekindiği ve bundan dolayı ondaki malını ona bıraktığı için, mecusî küfürden imana geldi. Zulümden çekinen kimsenin, ya Allah katındaki durumu nasıl olur? *(Tefsir-i Kebir)*

FATİHA 4-7. ÂYETLER

Yalnız O'na Kulluk Etmek

İbadet ve İstî'âne

اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ (4)

4. *(Rabbimiz!) Ancak sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz.*

Besmeleden buraya kadar anlatılan hakikatlere iman eden kullarında oluşacak duygu ve düşünceye, davranış biçimine tercüman olarak Rabbimiz, sözün yönünü değiştirmek demek olan bir iltifat üslubu ile ("böyle deyiniz" mealinde); ***"Ancak sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz"*** buyurdu.

Yukarıda sıralanan eşsiz ve benzersiz sıfatlar Allah'a mahsus olduğuna göre ibadetin ve yardım dilemenin O'na özgü kılınması da -kul açısından- kaçınılmaz hale gelmektedir. *(Hak Dini Kur'ân Dili)*

Bu âyette nesnenin ***(iyyâ-ke)*** böyle fiilden önce gelmesi, **'sırf sana mahsus'** anlamı taşıdığından "başkasına değil, ancak sana" demek olur. **"Na'büdü";** abed, ubûdet, ubudiyet (kulluk) mânâlarını da içeren ibadet masdarından yapılmış geniş zaman fiili birinci şahıs çoğul kipidir. O halde **ibadet** nedir?

İbadet; 'kulluk ve tapınma' olarak anlaşılmıştır. Arapça "***İbadet***" kelimesi üç anlamda kullanılır:

a) Tapma ve bağlılık; b) Boyun eğme ve itaat etme; c) Hükmü altına girme ve kulluk yapma.

Burada ***"na'büdü"*** derken, bu üç anlam da kastedilmiş olur; yani *"Biz yalnız sana ibadet ederiz, yalnız senin kulların ve kölelerinizz"; "Yalnız Sen'inle bu tür bir ilişki içindeyiz"* ve *"Bu üç anlamıyla da Senden başka hiç kimseyi mâbud kabul etmiyoruz."* denilmiş olur. *(Hak Dini Kur'ân Dili, Tefhimü'l-Kur'ân)*

Allah'a ibadet; zahir ve bâtın amellerin tamamını kapsar. Bu sebeple müfessirler, ***"na'büdü"*** (ibadet ederiz) kelimesini açıklarken, buna; ***"Emir ve yasaklarını hâkim kılar; kabul ederek ve isteyerek onlara itaat ederiz."*** anlamını verirler (Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri). İslâm ***"Lâ ilahe illallah"*** ile başlar, ***"iyyâke na'büdü"*** ile yürürlüğe girer. Bu âyet, inananların Allah'a verdiği bir taahhüttür. Bu taahhüt ibadetle yani Allah'ın tüm emir ve yasaklarına

uymakla gerçekleşir *(Feyzü'l-Furkân).* Yine "***iyyâke na'büdü***" ifadesi ibadette tevhid, "***İyyâke nesta'în***" ise duada tevhiddir *(Hayat Kitabı Kur'ân).*

Yine ***"ibâdet"***in içinde kâmil manada **'sevgi, korku ve boyun eğme'** vardır ve bu üçü birlikte **ibadetin temelini** oluşturur. İnsanların yaratılış gayesi ibadettir; ancak onlar buna icbar edilmezler. Bu âyet, ibadet ederken ve yardım isterken yöneleceğimiz doğru adresi bize gösterir ve tevhidi getirir.

Şeriat dilinde ***ibadet***, niyete bağlı olarak yapılmasında sevap olan ve yüce Allah'a yaklaşmayı ifade eden özel itaattir; insanın ruh ve bedence, dış görünüşü ve içyüzünde bütün varlığıyla yalnız Allah'a yaptığı şuurlu bir itaat ve yakınlıktır. İbadette ilk önce niyet şarttır. **Niyet**; yapılacak işte ancak Allah'a itaat ve yaklaşmayı kastetmektir. Azmetmek bir işi yapmadan önce, ***kastetmek*** yapmakla beraber olduğu gibi niyet de niyet edilen şeyi bilmekle beraber onu yapmaya bitişik olur. Hem bilgi ve hem isteği kapsayan bu tam şuur, ruh ve kalbin bir işidir. İkincisi bununla beraber Allah katında itaat olan bir amel ortaya koymak gerekir ki ibadet olsun. Yoksa yalnız bir şeyi yapmayı istemek ve ruhta kalan düşünme, hatıra getirme gibi iç duygularla ilgili ameller; itaat ve yakınlık olsa da ibadet olamaz. Bunun içindir ki, ibadetlerin başı olan imanda, sadece kalb ile tasdik yetmez de bunun hiç olmazsa dil ile ikrar edilerek kalbden dışarı çıkarılması da gerekir Keza, niyet edilmeden yalnız açıkça yapılan ameller de ne olursa olsun ibadet sayılmaz. Niyetsiz yatıp kalkmak namaz değil, niyetsiz aç durmak oruç değil, niyetsiz Ka'be'yi, Arafat'ı gezmek hac değil, niyetsiz düşmanla savaşmak, şehit veya gazi yapan cihad değildir vs... O halde kötü niyetle, yani Allah'a itaat ve yakınlık maksadından başka bir maksatla yapılan ameller hiçbir şekilde ibadet olamaz... Dilimizdeki kullanılışlarına göre tapı, tapmak, tapınmak kelimeleri ibadetin değil, genel olarak itaatin mânâsı olabilir. *Tapmak, tapınmak*tan az çok ne yaptığını bilmemek gibi bir şuursuzluk mânâsı anlarız ve bunları puta tapmak, haça tapmak gibi yerlerde kullanırız. Bundan dolayı "*sana ibadet ederiz*" yerine sadece Türkçe olsun diye '*sana tapar-tapınırız'* demek dilimizin inceliğini kaybetmek olur. "*Kulluk etmek*" şuur açısından '*tapmak*'tan daha iyidir Kelimenin kök mânâsı göz önüne alınırsa bunlar arasında bir ortak mânâ vardır ki, *ibadet* denilince önce onu düşünmek ve Fâtiha'da da bundan başlamak gerekir. Şu halde o nedir?

Bu mânâ ***âbid*** (ibadet eden) ve ***mabûd*** (kendisine ibadet edilen) vasıflarının içinde de yer almıştır. *Ubûdet, ubudiyet* (kulluk) ve *ibadet* bir derece ***itaat*** mânâsını ifade ederler ki, en özel mânâsı ibadet, en genel mânâsı da ubudettir. ***Ubûdet*** Arap dilinde kendini **alçak tutma** mânâsını içine alır. ***Kulluk*** alçalmayı açığa vurma, ***ibadet*** bunun daha kuvvetlisi olarak eğilip tevazu etmenin, alçak gönüllülüğün ve hürmetin en son derecesidir. Bunun için çoğu müfessir, bunu 'eğilip tevazu etmenin en son şekli' diye tefsir ederler. Bu da sebebini sormadan

tam itaat mânâsına gelir. Ebu Hayyân, tefsirinde İbn Sikkit'ten **ibadet**in ***her şeyden tecrid edilip Allah'a yönelme*** mânâsından alınmış olduğunu nakleder. **İbadet** Allah'ın razı olduğu şeyi yapmak, ubudiyet Allah'ın yaptığına razı olmak diye de tefsir edilir...

> **"İyyâke na'büdü ve iyyâke neste'în" diyen şunu söylemiş olur:**
>
> 'Ey Rab! Biz başkasına değil, yalnız senin rububiyetini ikrar ve itiraf ederek ancak sana boyun eğeriz ve yalnız sana zilletimizi arz ederiz ve ancak sana itaat etmekle iç huzuru ve rahatlığı, gönül rahatlığı buluruz. Çünkü bütün korku ve ümidimizin ilk ve son dönülecek yeri yalnız sensin, sen korku vermezsen korku yok, sen ümit vermezsen ümit yok; tat duyurmadın mı her şey acı, acı duyurmadın mı her şey tatlı, ruh senin mülkün, madde senin mülkün, bütün beden senin mülkün; bize verdiğin duygular, meyiller hayale dalmalar, akıl erdirmeler ve iradeler ile vicdan duygusu da senin lütfun, senin merhametindir...' Allah'a bu sözü veren, dünyanın en özgür insanıdır. Zira o şöyle demiş olur:
> 'Kâinatta ben Allah'tan başkasına hürriyetimi verememem ve ancak ona ve onun emrine boyun eğerim; itaat etmeyi sever, isyandan nefret ederim; iyiliğe koşar, kötülükten sakınırım; iyiliğin başını da hakta bilirim. Allah'ın emrine uymayan, Allah hesabına yapılmayan hiçbir şeye ölürüm de baş eğmem. Çünkü ben yoktum, O beni var etti ve terbiye edip bana hürriyet verdi. Bu can, bu vicdan ve bu hürriyet bende O'nun bir emanetidir. Bundan dolayı onun yolunda her şeyi feda ederim. Dilediği zaman alacağı canımı da feda ederim. İstediği zaman yıkıp, istediği zaman yapabileceği dünyaları da feda ederim. Bu uğurda acılara katlanır, iyilik ve haksızlıklara göğüs gererim. Katlanamaz, geremezsem ölürüm. Onun emri; zaten öleceğim. Ölürsem de böyle bir imanla, böyle bir dostlukla ölürüm. Başlangıcım toprak, sonum toprak olur. Allah'tan gelir Allah'a giderim. İşte ben Allah'ın böyle bir kuluyum. Kendime kalırsam bir hiç, O'na bağlanmakla her şeyim." *(Hak Dini Kur'ân Dili)*

"Ben" Değil "Biz"

Ayette "*ederim, dilerim*" yerine "***ederiz, dileriz***" denmesi, tevhid ehli müminlerin bir bütün teşkil ettiklerini, bu sebeple "Sen ben değil, **biz** varız" ilkesince hareket etmelerini işaret eder. Burada "***biz***"i oluşturan bağ imandır, bir Allah'a kulluktur. "*Allah'ın kulları, kardeş olun!*" *(Buhâri, Nikâh 45: Müslim, Birr 23,28-32)* hadisi de bu mânaya açıklık getirir. Müminler kardeşçe yardımlaşır, fakat kimden gelirse gelsin, gerçekte her nimetin Allah'tan geldiğini, O dilemedikçe kimsenin bir şey veremeyeceğini bilirler.

Fâtiha, "***ben*** *değil,* ***biz*** *deyiniz*" diyor. Böyle diyerek *Livâü'l-hamd* (peygamber sancağı) altında toplanan ve yirmi-otuz sene içinde Allah'ın yüceliğini bütün kâinata yayan ve ispatlayan **ilk Müslümanlar bütün bu duygu içinde idiler**. Bu duyguyu kaybedenler de dünyaya boyun eğdiler. Şüphesiz ki, bu antlaşma ağır bir yüktür... Bunun için "**Ancak sana ederiz kulluğu, ibadeti"** derken, aynı şekilde "**Ancak senden dileriz yardımı, inayeti**" diye yardım isteğinde bulunmak gereklidir.

"**İyyâke nesta'în**"; 'istiâne ederiz' demektir. **İstiâne**, avn talep etmek başka bir ifade ile maûnet istemek, daha Türkçesi yardım dilemektir. İstekli veya isteksiz onu vermeye de *i'âne* (yardım) denir.

'*Ey Rab! Biz gerek sana ibadet ve itaatimizde ve gerek diğer işlerimizin hepsinde ancak senden yardım dileriz, senden başka kimseden yardım dilemeyiz, seni tanımayan kâfirler başkasından yardım dilerler. Biz ise ibadetimizde katıksız ve içtenlikle bütün işlerimizde ancak senden yardım dileriz.'*

Burada Allah ile kullar arasında bir anlaşma, derin ve kapsamlı bir **bey'at akdi**, hukukî bir sözleşme yapılmış oluyor ki; en derin, en büyük yaratılış yasasının; pratik ve sosyal bir sırrın, güzel söylemenin özlü bir açıklamasıdır... Ne güzel ki, Fâtiha'nın tam ortasında konuşma hakkı bizim kulluk dilimize verilmiş ve sözleşme bizim kulluk dilimizden ve sosyal vicdanımızdan dile getirilmiştir...

Âyette akit (sözleşme); "*ibadet ederim, yardım dilerim*" gibi birinci şahıs kipi ile yapılmıyor da "*ibadet ederiz, yardım dileriz*" diye çoğul yani birinci şahıs çoğul kipi ile yapılıyor. Müfessirler burada, **cemaatla ibadet**in faziletine işaret vardır diyorlar. Biz cemaat faziletini iyi düşünmeliyiz: Cemaatle ibadet etmek için **cemaatin oluşmuş** bulunması lazımdır. Oysa **cemaat** kuru bir kalabalık değil, aynı ruhla, birlikte hareket edebilen düzenli bir kuruldur. Demek ki, cemaatin oluşması bir ruha, sosyal bir antlaşmaya bağlıdır. Sosyal antlaşma ise henüz içinde bulunduğumuz akit ve sözleşme ile oluşacaktır. İslâm cemaatinin oluşması da Fâtiha'nın inmesinden sonradır. Bu yüzden arada tuhaf bir zaman kusuru var zannedilir ama gerçek öyle değildir: **Sosyal ruh** önce tek kişilerde yerleşir, kişinin vicdanına ne vakit **kardeşlik duygusu** girer ve onu kibir, darlık ve bencillikten çıkararak genişletirse o vicdanın genişliği oranında bir cemaate aday olur. Bu genişlik, bir arkadaşlık ve bir aileden tutunuz da cihangir devletlere kadar gider. Vicdan darlığı cehalet ve kibir ile beraber; gönül ferahlığı ve vicdan genişliği ise korku ve ümitte, kıvanç ve kederde yükselmiş bir anlayış ve irfanla, bundan dolayı tevazu, merhamet, sabır ve tahammül gibi güzel huylarla beraberdir. Kibirli, dar vicdan yalnız kendini sever, kendisi için korkar; ümidi kendisine, korkusu yine kendisine aittir; fayda onun faydası, zarar onun zararıdır. Bir vicdanda bu sevgi ve korku yükselip de bir diğerini **kendisi gibi**, en azından kendine eşit bir değerle görmeye ve onun faydasından kendisininmiş gibi memnuniyet, zararından kendisininmiş gibi üzüntü duymaya başlarsa o vicdanda sosyal ruh oluşmaya başlar. İnsan kelimesinin bir aslı olan ***üns***(alışkanlık) ve **müvâneset** (karşılıklı samimiyet)in başlangıcı budur. Böyle bir toplayıcı duygu, kardeşlik hissinin başlangıcıdır. Bu his fiilen yaşandıkça o topluluk kuvvet bulur; bu his, bu topluluk genişleyip güçlendikçe kibir o oranda azalır, sosyalleşme ve medeniyet o oranda genişler ve güçlenir...

İşte Fâtiha'da yüce Allah kendisini önce akıllı kişilere duyurarak vicdanlarında bu **sosyal ruhu** tediye ve kuvvetlendirmek için her birinden söz ve misak alırken her şahsın ikrarını; bütün insanlığı ve bütün âlemleri kapsayan büyük bir sosyal kurulu temsil eden bir kardeşlik duygusu ve bir sosyal vicdan ile alıyor da "***na'budü ve nesta'in: ibadet ediyoruz ve yardım diliyoruz"*** dedirtiyor. Çünkü birinci çoğul şahıs, ikinci ve üçüncü şahıs çoğullarına benzemez. Bunda gerçekten söz söyleyen yine bir tek kişidir ama o tek kişi kardeşlerini temsil ederek yalnız kendinden söyler de "***biz***" der. Ne vakit bir insan topluluğu, insan topluluğu olarak söz söylemek isterse içlerinden biz diye söyleyebilecek birinin başkanlığı altında toplanırlar da hepsi ona söyletirler, yoksa onların hepsinin birden "***ben, ben, ben***" diye bağırması bir topluluğun konuşması sayılmaz da ayrı ayrı şahısların konuşması sayılır. Bundan dolayı *birinci çoğul şahıs*, gerçekte **birinci şahsın başkalarıyla beraber olması** demektir. Bu şekilde diyen, bir kişi olacak ama bunu söylerken vicdanında hissettiği **kardeşlerini de temsil etmiş** olacaktır. Bu kardeşlik insanı koruyup amellerini yazan halaza meleklerinden başlar, hazır olan veya olacağı düşünülebilen insan topluluklarına kadar gider. Her kişi Fatiha ile bu anlaşmayı yaparken, bir insan topluluğunun imamı konumundadır. Tek başına namaz kılan kişi ise henüz gerçekte oluşmamış, fakat düşünce halindeki bir cemaatin imamı yerinde olduğundan mutlaka Fâtiha ve sûreleri okur. Bu gibi kişiler çoğalıp tanıştıkça gerçekten cemaat de kendiliğinden ve kolayca oluşur, hemen içlerinden birini imam tanıyarak ona uyarlar. İslâm dininin **namaz** hükümleri etraflıca bilinir, düşünülürse bunun inceliklerini anlamak mümkün olur. Ve her namazda Fâtiha okumanın esas hikmeti de meydana çıkar.

Demek ki, henüz böyle bir cemaat gerçekten yokken bu ruhun bir kişide yerleşmesinden daha sonra büyük bir sosyal kurul oluşabilir. Ve bu şekilde sosyal ruh, sosyal vücuttan önce olduğundan bir kişi, bir cemaatin bütün vicdanını onun oluşmasından önce de taşıyarak onu temsil eder ve o duygu ve vicdan ile Allah Teâlâ'ya **anlaşma akdini** yapabilir. Ve bu meselede hiçbir devir kusuru yoktur...

Bu şekilde İslâm cemaatinin kuvveti, kişilerin çokluğu ve İslâmî vicdanlarının kuvveti ile doğru orantılıdır. Ve toplum yapısı var olup kuvvetli iken şahsın bu sosyal ruhu duyması ve taşıması kolay olur. Fakat cemaatin yapısı zayıf olduğu zaman böyle bir vicdan taşımak zor ve hele henüz gerçekten **cemaat yokken** böyle sonsuza eren kuvvetli bir vicdana sahip olmak, bütün dünyayı tutacak olan bir bütünün ruhuna sahip olmak demek olduğundan, bizzat bir ilâhî destekten başka şekilde göğüs gerilemeyen çok zor bir şeydir. Ve bu makam, peygamberlerin ve Hz. Muhammed'in (s) makamıdır.

Gerçekten yüce Allah da Fâtiha'da önce bu akdi, büyük dostu Muhammed Mustafa (s) Efendimizin risaletpenah kalbine vahiyle yaptırdı ve bu anlaşmayı onun sosyal vicdanı ile kulluk

dili ile ona söyletti. Onun göğsü öyle bir ferahlığa ermiş idi ki, Hira mağarasındaki yalnızlığı esnasında ibadeti ile **külli ruhu** (bütün ruhları) temsil etmiş ve onun **sosyal vicdanı** bütün âlemlere imam olmuş ve İslam cemaati bundan doğmuştur. Her asırda onun sünnetine uymakla onun gerçek ümmeti olabilen İslam cemaati de bireyleriyle değil, bütün sosyal heyetleriyle bu kulluk akdini hakkıyla söyleyebilmişler. Ne Allah'tan başkasına boyun eğmişler, ne de O'ndan başkasından yardım dilemişlerdir. 20-30 sene içinde Kabe'deki putları kıran, Kisraları deviren, Kayserlere boyun eğdiren bu ruh idi...

Bu şekilde İslam'da, hem kişi ve hem toplumun vicdanlarının bir nokrada birleşmesi söz konusudur. Bunun içindir ki, insanlar İslam'a koştukça toplanır, nihayet İslam dininden kaçtıkça dağılır ve sonunda zelil ve perişan olurlar.

> Namazda Fâtiha'yı okuyan; "Yalnız sana ibadet ediyorum ve yalnız senden yardım diliyorum" dese namazı bozulur. Çünkü Allah, kişiden yalnız kişisel vicdanı ile değil sosyal vicdanı ile bir ahit yapmak ve her namazda bu vicdanı terbiye edip güçlendirmek istiyor. O halde bir mümin "İyyâke na'budu ve iyyâke nesta'în" derken şöyle bir düşünmelidir: "Ancak sana ibadet ederiz" dediğinde kimleri temsil ediyor? Ve "ancak senden yardım dileriz" dediğinde kimlere vekillik ediyor? Böyle bir kulluk topluluğu şimdiki zamanda gerçekten varsa o yetebilir, değilse var olan cemaate potansiyel cemaati, Allah'ın meleklerini de eklemeyi herhalde unutmamalıdır. Bu mertebelere işaret için müfessirler buradaki biz zamirleri, "Okuyan kimse ile beraberindeki, insanın yaptığı işlerini yazmakla görevli meleklere veya hazır bulunan cemaate veya bütün muvahhidlere racidir" derler.

Dosdoğru Yolda Olmak

اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ (5)

5- *Bizi dosdoğru yola ilet.*

"***İyyâke na'budü ve iyyâke neste'în***" sözleşmesi yapıldıktan sonra bir nefes alınır; sonra hemen hükümlerini tatbik etmek için; *"Hidâyet eyle bizi doğru yola, o kendilerine nimet verdiğin mutlu kimselerin yoluna; ne o gazaba uğramışların, ne de sapmışların yoluna değil..."* duasına başlanır.

Bu istek ve dua; yardım dilemenin en mühim ve en kapsamlı bir uygulama şekliyle bir açıklamasıdır. Çünkü ***"nestein = yardım diliyoruz"*** vakfında (durağında) nefes alırken bu isteğe nereden ve ne şekilde başlayacağımızı düşünmemiz gerekiyor. İşte bu ihtiyacımıza cevap olarak bu dua, açıklama yapmak üzere bize telkin edilmiştir. Bu şekilde "***ihdina, nesta'în = bizi hidayete getir, yardım diliyoruz***" sözünde, bu da ***"iyyâke na'budu = yalnız sana ibadet ediyoruz"*** ile beraber el-Hamdü'de yer almış olduğundan bütün Fâtiha bir

"el-hamdülillah" tam cümlesinin açıklaması olup yalnız başı ile değil, bütünü ile bir tek söz halinde bir *el-Hamdü* sûresini oluşturuyor. *(Hak Dini Kur'ân Dili)*

"*Bizi dosdoğru yola ilet*" duası; Rabbin kullarına bir irşadıdır. Kul böylece; Allah'tan, kendisini hayatın her döneminde bilgi eksikliğinden kaynaklanan şüphe ve kararsızlık labirentlerinden korumasını ve bunca **sapık yol** arasından kendisine hayatta **doğru yolu** göstermesini diler. Taberî, bu ifadenin, "Sen bizi *Doğru Yolda* kararlı olmaya muvaffak kıl; o yolda yürümekte bize başarı ihsan et" manasına geldiğini söyler. İbn Abbas'ın görüşü de budur. *(Kur'ân Yolu, Tefhimü'l-Kur'an, Taberi Tefsiri)*

***"Dosdoğru yol:** Sırât-ı müstakim*" İslâm'dır. Allah'ın peygamberleri ile kullarına gönderdiği dinin genel adı da İslâm'dır.[5] Yaratan ile yaratılan, Allah ile kul, akıl ile vahiy, haksızlık ile adalet, iyi ile kötü.. ancak İslâm'da yerli yerine konmuş, doğru ilişkiler, dengeler kurulmuş ve yolları gösterilmiştir.

> **Bir Örnekle Dosdoğru Yol:** Bir hadiste yer alan bir örnekte: dosdoğru bir yol, yolun iki tarafında iki duvar, duvarlarda açılmış perdeli kapılar ve yolun başında da bir çağırıcı var ve o:
>
> -"Ey insanlar! Hepiniz doğru yola giriniz, dağılıp parçalanmayınız!" diye sesleniyor.
>
> Birisi perdeli kapılardan birine girmek istediğinde yukarıdan bir başka çağırıcı sesleniyor:
>
> 'Sakın o perdeyi kaldırma! Kaldırırsan girer gidersin!' *(Müsned, IV, 182-183; Şevkânî, I, 20)*
>
> Bu örnekteki yol İslam'dır, duvarlar Allah'ın koyduğu sınırlardır, kapılar haramlardır, yolun başındaki çağırıcı Allah'ın kitabıdır, yukarıdaki çağırıcı ve uyarıcı, her müminin kalbindeki ilâhî öğütçüdür. Böylece İslam'da vahiy, vicdan ve akıl birlikte işletilerek doğru yol bulunur. *(Kur'ân Yolu)*

"***İhdinâ***": *Hidayet* masdarından emir kipidir; bu kip ile yukarıdan aşağıya, büyükten küçüğe kesinlikle meydana gelen fiili yapmayı istemeye **emir**, aşağıdan yukarıya yapılan isteğe **dua**, eşit seviyedeki kimseler arasında yapılırsa **rica** denilir. **Hidayet**; istenilen hedefe ulaştıracak şeye lütuf ve nezaketle kılavuzluk etmektir ki, yolu sadece gösterivermek veya yola götürüvermek ve hatta sonuna kadar götürüvermek şekillerinden biriyle gerçekleşebilir. Birincisine *ulaştırmayan kılavuzluk veya irşad,* ikinciye *ulaştırıcı kılavuzluk veya tevfik* denilir. Bu kılavuzlukta lütuftan maksat, sertlik ve şiddetin karşılığı olan tatlılık ve yumuşak huyluluktur. Letafetten maksat da inceliktir. Hidayet yalnız, iyiliği istemeye aittir; mesela hırsıza yol göstermeye, rehberlik etmeye hidayet denilmez. "*Onları cehennemin yoluna*

---

5 Tefsirlerde, ***Sırât-ı Müstakim***'den maksadın ne olduğu hakkında şu rivayetleri görürüz: Allah'ın yolu, doğru yol, uygun yol, .Allah'ın kitabı, iman ve ona bağlı olan şeyler, İslâm ve İslâm şeriatı, Peygamberimizin ve ashabın büyüklerinin yolu, sünen (yollar), sünnet ve cemaat yolu, cennet yolu, cehennem köprüsü, nihayet bunları özetleyen muhakkiklerin doğru yol ve İslam milleti tefsiri.

götürün ***(fehdû hüm)"*** *(Saffat, 37/23)* ayetinde olduğu gibi kötü şeyde kullanılması, alay etmek ve taşlama gibi bir nükteden dolayı mecaz olur. Demek *hidayet* her istenilen şeye mutlaka rehberlik etmek değil, *irşad* gibi maksadında da yapılış şeklinde de iyilik ve incelik olan rehberliktir. Bundan dolayı "*ihdina*"nın mealinde en uygun ifade, Türkçede herkesin bildiği gibi, '*bize hidayet et'* demektir. ***Göster*** deyince götürmek kalır, ***götür*** deyince incelik kalır; hiçbiri tam mânayı ifade etmez...

Bu izahları yapan Elmalılı, **Allah'ın hidayeti**ni -sayılması mümkün olmasa da- şöyle tasnif eder:

1- **Manevi ve maddi kuvveti bereketlendirmek** ki insanın işlerini düzeltmeye sebep olan dış ve iç duygularını, akıl ve irade gücünü ve hatta tabiî ve hayvanî kuvvetlerini ihsan etmek ve devam ettirmek, iradeler ile maksatlarını uygun düşürmek, başarılı olmasını sağlamak gibi.

2- **Hak ile batılı, iyilik ile fenalığı birbirinden ayıran delilleri ortaya koymaktır** ki, "*Semûd'a; Biz onlara doğru yolu gösterdik. Fakat onlar körlüğü hidayete tercih ettiler*." *(Fussilet, 47/17)* ; "*Biz ona hayır ve şerri, her iki yolu da göstermedik mi?" (Beled, 90/10)* âyetlerindeki hidayet bu cinstendir.

3- **Peygamberler göndermek ve kitaplar indirmek** ki *"Onları, emrimizle doğru yolu gösteren önderler yaptık." (Enbiyâ sûresi, 21/73)* ilahî sözünde hidayetten maksat bu olduğu gibi, *"Şüphesiz ki bu Kur'ân, insanları en doğru yola götürür."* *(İsrâ, 17/9)* âyetinde de böyledir.

4- **Vahiy veya İlham** veya **sadık rüyalar** gibi olağanüstü yollarla kalplere sırları açıvermek ve eşyayı gerçekte oldukları gibi gösterivermektir ki buna özel hidayet denilir. (Nebiler ve veliler için)...

"***Hûda"***; hem hidayet ve hem ihtida (hidayete ermek) anlamlarına gelir. Hidayete ermenin zıddı **sapıklık**, bütün kısımlarında hidayetin zıddı da hak dinden iman ve İslâm'dan saptırmaktır. Sapıklıkta bulunanların hidayet istemesi, hidayetin aslının meydana gelmesini istemek, hidayette bulunanların hidayet istemesi de sebat (kararlı olmak, sözde durmak) veya mertebenin yükselmesini istemek olur.

"***Sırat***"; lügatte cadde, ***Ana Yol*** yani ***İşlek Büyük Yol*** demektir. ... ***Cadde*** mânâsına sırat kelimesi Türkçe'de kullanılmaz. Ancak cehennem uçurumlarının üzerinden herkesin geçmeğe mecbur olacağı kıldan ince ve kılıçtan keskin, inişli, yokuşlu ve düzlü bir köprü gibi düşünülen ve zamanımızdaki ifadesi ile (elektrik vs.yi) taşıyan bir havai hatla anlaşılabilen bir ahiret caddesinin dini ismi olarak bilinir. Ve burada buna da bir işaret vardır. Fakat burada asıl maksat bir istiare-i temsiliyye ile '**Hak Yol'** ve '**İslâm milleti'** olduğunu kıymetli tefsirciler öteden beri açıklayagelmişlerdir. Arap dilinde genellikle yola ***tarik***, işlek yola ***sebil***,

doğru, büyük ve açık yola vasıflarından birinin ortaya çıkmasına göre ***cadde, sırat, şâri'a ve şerî'a*** denilir. Ve bu sebeple bu sırat kelimesinin şeriat kelimesini anlatacağı unutulmamalıdır. ***Müstakim***, hiçbir yerinde meyil ve eğrilik bulunmayan, dümdüz ve dosdoğru demektir. Sırat da yönünde doğru ise de inişi, yokuşu bulunabileceğinden düzlük mânâsını da anlatmak için ***müstakim*** (**dosdoğru**) [6] vasfı ile kaydolunmuştur. Bu sebepledir ki bunu **dümdüz** ile tefsir ederler. Şu halde **doğru** kelimesi, tamamen müstakim kelimesinin yerini tutamayacaktır. Gerçekten Türkçe'de doğru kelimesi müstakim, Hak, sadık mânâlarına da kullanılır. *(Hak Dîni Kur'ân Dili)*

> **Ana Yol ve Tâlî Yollar:** Bir gün Efendimiz'e (s); "Sırât-ı Müstakim (Doğru Yol) nedir?" diye sorulur.
>
> Bunun üzerine Efendimiz (s), elindeki dal parçası ile yere kalın ve düz bir çizgi çizer; bu ana yolun sağına ve soluna da başka tali yollar çizer. Sonra, kendisinin insanları Sırât-ı Müstakîm'in başına getirdiğini, kim bu yolda giderse, bu yolun onu Cennet'e ulaştıracağını; tali yollardan her birinin başında ise bir kısım şeytanların durduğunu, oradan geçenleri kendilerine çağırdığını, kim de bu yanlış yollardan birine saparsa, o yolların onu ateşe götüreceğini beyan buyurur. Rasûlüllah (s), bunun ardından En'am sûresinin 153. ayetini okur:
>
> "Şüphesiz bu benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun. Başka yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır. İşte ittika etmeniz için Allah size bunu emretti." *(İbn Mâce, Mukaddime 1)*

Yollar ve İzler

صِرَاطَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ (6) غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ (7)

6- *Nimetine erdirdiklerinin yoluna (ilet);* ***7-*** *Gazaba uğramışların ve sapmışların yoluna değil!*

Bu ifade, nimet verilen kimselerin, yeryüzünün geçici nimetlerinden yararlandıkları halde sapan ve Allah'ın gazabına uğrayan kişiler olmadıklarını gösterir. Gerçekten kendilerine nimet verilenler doğru yaşayışları nedeniyle kurtuluşa erenlerdir. Bundan da anlaşılacağı üzere, "**nimetler**"den kasıt; zalimlerin, Firavunların, Nemrudların ve Karunların bile yararlandıkları ve bugün doğru yoldan sapan, kötülükle uğraşan kimselerin yararlandıkları bu dünya-

---

6 Elmalılı der ki: Kur'ân'ı anlamak isterken kelime ve terkiplerinin bütün incelikleri gözetilmelidir. Kur'ânî belagatin özelliklerinden biri de gerçekleri en açık yönünden gösterirken ince hatlarını da çeşitli beyan noktaları içinde bütün incelikleri ile toplamasıdır... Hikmet sahibi Allah'ın sözünün ve kelimelerinin özellikleri hep hikmete dayalı bir seçme eseri olacağından mesela "***tarik***" (yol) demeyip de "***sırat***" demesi, "müstevi" (düz) demeyip de "***müstakim***" demesi, doğrudan doğruya düşünülecek ve mânâları ona göre düşünülecek birer hikmeti de içerir. Kur'ân ise bir hakîm (hikmetli) kitaptır. *"Bu kitabın indirilmesi her şeye galip hüküm ve hikmet sahibi olan Allah tarafındandır." (Zümer, 39/1)*

nın geçici faydaları değil, doğru yaşamanın ve Allah'ın rızasını kazanmanın sonucu olarak bahşedilen hakikî ve sürekli nimetlerdir. *(Tefhimü'l-Kur'ân)*

"Sırât-ellezîne en'amte 'aleyhim: Nimete erdirdiklerinin yoluna."

Elmalılı der ki:"Allah'tan başkasına kul olanlarda hürriyet farzetmek imkânsızdır. Bu yüzden hürriyete kefil olma, yalnız Allah'a kulluktadır. **Doğru yol**un başlangıç noktası bu kulluk ve dünya ile ilgili ilk maksadı da en büyük nimet olan bu hürriyet hakkıdır. Bunun başı da Allah vergisi nimetlerden olan **hayat** ve kazanılan nimetlerden olan **iman**dır. Bu ikisi nimetlerin asıllarıdır. Bunların başlangıcı da **Allah'ın yardımı ve hidayeti**dir. İstenen yol da bu yardımın **doğru yolu**dur. İşte **İslâm nimeti** bu doğru yoldur." Taberî bu âyeti; "sen onlara itaat ve ibadetini nimet olarak verdin" şeklinde anlar. Elmalılı da; 'sen onlara o yolu nimet olarak verdin' manası daha açıktır, der. Bunda doğru yol nimetini vermenin kayıtsız nimet verme ve hatta her türlü nimeti verme yerinde olduğu anlaşılır. Gerçekten **yol nimeti**, en büyük nimettir. Çünkü herhangi bir nimetin (elde ediliş) yolunu, kanununu elde etmek o nimeti bir defa değil daima elde etme sonucunu doğurur... Yüce Allah'tan; "*Ey Rabbim, bana yardım et de falan nimeti ver"* diye dua etmek ve yardım dileğinde bulunmak pek küçük bir istek olur. Hatta 'her nimeti ver' demek bile böyledir; çünkü bu dua kabul olunmakla o nimetlerin her zaman devam etmesi ve sürüp gitmesi temin edilmiş olmaz. Fakat '*falan nimetin (elde ediliş) yolunu ihsanda bulun ve o yolda sebat nasib eyle'* diye istek ve araştırmada bulunulacak olsa, bu dua kabul olunduğunda o nimet **bir** kerre değil **bin** kerreler ve sonsuza kadar elde edilmiş olur. Yolun en büyüğü de Allah'ın yardımının yoluna girmedir. Bunun en kısası da doğru olan yoldur. Bu bulununca nimet yollarının hepsi bulunur; nimet yolu bulununca nimetlerin hepsine sürekli erilir. Başlangıçta bize nimet ver denmeyip de doğru yol istemenin öğretilmesi, bu mânâyı ne güzel destekler. Fâtiha'ya "***ta'lim-i mesele****: istemeyi öğretme*" isminin verilmesinin bir hikmeti de bu olmalıdır. *(Hak Dini Kur'an Dili)*

Bazı ilim adamları şöyle demiştir: Yüce Allah, duânın belkemiğini ve özünü bu sûreye koymuştur. Fatiha'nın yarısında en kapsamlı şekliyle Allah'a hamdü sena vardır; diğer yarısında ise ihtiyaçların temeli yer alır *(el-Câmi).* Yani Allah'tan (c.c.) "***Doğru Yol***" istemek, ihtiyaçların temelidir.

Elmalılı devamla der ki: Bundan dolayı her şeyden önce bu yardım ve başarıya ermek için **bütün arzuları kucağına almış, büyük, açık, doğru, düz bir yol** istemek gereklidir... **Her gerçeği ve isteği kucaklamış bir din ve millet, bir doğru yol** istemek yalnız bir tasarlama ve hayalden ibaret bir istek de değildir. Bu yola ermiş ve üzerinde yürümüş, o sayede her arzusunu elde etmiş, hem de tam selamet ve mutlulukla elde etmiş **Nimet Ehli,** insanlık tarihinde inkâr olunamayacak şekilde sabit olmuş ve böyle bir arzunun izleri müşahede ve tecrübe ile gerçekten görülmüş, meydana gelmiş bir şeydir...

Peki, **bu "nimet verilenler" kimlerdir?** İnsanlığın başlangıcından bu ana kadar birbiri ardınca gelmiş ve Allah'ın terbiyesi ile zaman zaman olgunluk göstermiş, ardarda yaygın ve sınırsız zatlar ve topluluklardır. Biz bunları yalnız '**mün'amün aleyhim: Allah'ın nimetine ermiş olanlar'** adıyla tanır ve **hakka ulaşanlar, erenler** diye düşünürüz. Bu cinsin dünyada var olduğunda hiç şüphe yoktur. Biz bu vasıflara sahip bir mutlu topluluk arayacağız ve Allah Teâlâ'dan **onların yoluna hidayet etmesini** isteyeceğiz ve başarılı olduğumuz anda biz de o yolda, o cinsten **âleme örnek olacak bir cemaat zümresi** teşkil etmiş bulunacağız. Kur'ân bize bu cinsten birçok topluluklar gösterecektir ki; "*Kim Allah'a ve elçisine itaat ederse işte onlar, Allah'ın nimet verdiği peygamberler, sıddîkler, şehidler ve salihlerle beraberdir. Onlar ne güzel arkadaştır." (Nisâ, 4/69)* âyeti en kapsamlı olanıdır. Tam anlamıyla kendilerine nimet verilmiş olan gerçek bahtiyarlar; **peygamberler, sıddîklar, şehidler, salihler** ve bunlara **arkadaş** olan iman ehlidir... Eski ve yeni birçok müfessir, bu âyeti **Efendimizin ve ashab-ı kiramının yolu ve sünneti** ile tefsir etmişlerdir. Az zaman içinde onlarda tecelli eden başarı nimetinin, dünya ve ahiret mutluluğunun bir örneğini insanlık tarihi bir daha kaydetmemiştir.

"Ğayri'l-mağdûbi 'aleyhim ve la'd-dâllîn: Gazap olunanların ve sapanların yoluna değil."

(***Gayr***) sıfatı, **öfke ve sapıklığı** olumsuz kılarak kendilerine nimet verilen kimseleri bunlardan başkasına tahsis ediyor ve o halde sağlam nimetler ile nimetten faydalananlar, bunların tam zıddı olurlarsa da mutlak surette nimetten faydalananlar böyle değildirler...

(***Gayr***), bedel ise "sırat" kelimesinden esas gaye **nimet** değil, **öfke ve sapıtmanın olmaması** olur. Böylece kendilerine nimet verilmiş olanlar demek, **Allah'ın gazabından ve sapıtmakdan kurtulmuş olanlar** demek olacağını Keşşaf sahibi açıkça belirtmiştir... Bu sözün hedefi "**en'amte aleyhim**"dedir. Ve gazab ile sapıtmanın ortadan kaldırılması ona tabi olarak kasdolunmuş olur. Ve kendilerine nimet verilmiş olanlar demek, **mutlak nimet ile öfke ve sapıtmadan kurtulmayı bir arada elde edenler** demek olur ki **İslâm** da budur. Ve gerçekten İslâm'daki takvâ işte budur...

"***Gazab***"; nefsin bir iğrenç şey karşısında intikam isteği ile heyecanıdır ki "**rıza**"nın tam tersidir; Türkçede öfke, bir fark ile hiddet, hışım da denilir. **Allah'a nisbet edildiği zaman gazab**; nefsi etkilenmelerden tecerrüd edilmekle en son haddi ve gayesinde kullanılır da **intikam iradesi** veya **ceza verme** mânâsı kasdolunur. Bu da Rububiyet-i Rahimiyenin gereğidir. Yani öfke mutlak surette **rahmetin zıddı** değildir. Mesela **zalime öfkelenmek, mazluma rahmetin gereğidir...**

"Delal ve dalâlet", doğru yoldan kasıtlı olarak veya hata ederek **sapmak**tır ki, **hüdâ**(doğru yolu gösterme)nin karşıtıdır. Türkçe'de bunlara *sapmak, sapıklık ve sapkınlık* da denilir. Dalâl, bazen gafletten ve şaşkınlıktan meydana gelir. Ve çoğunlukla da ondan sonra **şaşkınlık** gelir. Sonra **yitmek**le ve daha sonra **yok olmak**la biter. Bu vesilelerle **dalâl**; *gaflet, hayret, yok olma, helak olma* mânâlarına da kullanılır. Aslında bilinen maddi yoldan sapmaktır. Sonra maneviyatta ve akıl ile bilinen şeylerde de meşhur olmuştur. Ve biz çoğunlukla **dalalet ve sapkınlığı** yalnız dinde; dalâl ve sapıklığı da akılda ve sözde kullanıyoruz. Bundan dolayı "***dâllin***"; **tam anlamıyla sapkınlar** demektir.

Özetle: Nimet ve doğruluğun zıddı olan öfke ve sapıklık yollarından, kitaplı-kitapsız, müşrik müşrik olmayan tüm küfür ehlinin yollarından; İslam milleti dışındakilerin yollarından sakınmak...

"*Dallin"* Kitap ehli **Yahudi** ve **Hıristiyanlar**dır. Allah'a şirk koşan ve koşmayan bütün kâfirler hakkında Kur'ân'da *"Küfre göğüs açan kimselere Allah'tan bir gazab iner ve onlar için büyük bir azab vardır." (Nahl, 16/106)* âyetinde olduğu gibi **öfkeyi**, *"(Hakkı) inkâr edip Allah yolundan menedenler, gerçekten derin bir sapıklık içine düşmüşlerdir." (Nisa, 4/167)* âyetindeki gibi sapıklığı genelleştirerek açıkça ifade etmekle beraber Yahudiler hakkında çoğunlukla "*Üzerlerine alçaklık ve yoksulluk damgası vuruldu.* ***Allah'ın gazabına uğradılar."*** *(Bakara, 2/61)* gibi gazabı, Hıristiyanlar hakkında da "*Ey Kitab ehli, dininizde haksız yere aşırılığa dalmayın ve önceden sapmış, birçoklarını da saptırmış, düz yoldan şaşmış bir milletin keyiflerine uymayın." (Mâide, 5/77)* gibi sapıklığı, açıkça ifade buyurmuştur.

Fâtiha'da "***kendilerine gazab olunan kimseler***"den maksat Yahudiler, "***sapıtmışlar***" dan maksat da **Hıristiyanlar**dır, diye tefsir olunursa; 'ğayr' ve 'lâ' ile ilk önce ve metin ile bunların yolu olumsuz kılınmış olur ve dolayısıyla da öncelikle "dâl bi'd-delâle" olarak bütün diğer kâfirlerden sakınılmış olur. Bu tefsirin naklinde senedler kuvvetlidir. İbn Ebi Hâtim: "*mağdûbi aleyhim*'in yahudiler ve *dâllîn*'in hıristiyanlar olduğu şeklindeki tefsirde, tefsirciler arasında ihtilaf olduğunu bilmiyorum." der. Nassın görünürde bu genelliğini iki çeşitte toplayacak tarzda kayıt ve şarta bağlamanın usûl açısından caiz olmayacağı düşüncesiyle bazı tefsirciler, âyet metninin umumî mânâ üzere bırakılması ile **Yahudi ve Hıristiyanları birer örnek olarak kabul etmeyi** uygun görmüştür... *(Hak Dini Kur'ân Dili)*

> **Adiy b.Hâtim anlatıyor:** Rasûlüllah'a(s) gittim; mescidinde oturuyordu. Eman dilemeden, yazışma yapmadan gelmiştim. Hemen huzuruna atıldım. Derhal elimi tuttu: "Başlangıçta Allah'tan ümit ederim ki onun elini benim elime koyacak" buyurmuştu. Daha sonra kalktı. Elimden tutup beni evine götürdü. Huzurunda oturdum. Allah'a hamd ve sena edip şöyle buyurdu: "Allah'tan başka ilâh yoktur, demekten niye kaçıyorsun, ondan başka bir ilah mı biliyorsun?" Ben: "hayır" dedim... Biraz konuştuktan sonra "Sen her halde 'Allahü ekber:

> Allah en büyüktür' denilmesinden kaçıyorsun, demek ki Allah'tan daha büyük bir şey biliyorsun." buyurdu. Ben yine "hayır" dedim. Buyurdu ki; "Yahudiler gazaba uğramışlar, Hıristiyanlar da sapıtmışlardır". Bunun üzerine ben de: 'Ben Müslüman oldum geldim' dedim. Baktım, mübarek yüzü sevinçten parlıyordu..." *(Tirmizî, Tefsîr, 2)*

Fatiha'nın Hülasası

"Kul, bu yüce âlemi tefekkür eder; böylece âlemlerin durumlarının en muhkem niteliğe, en doğru tertibe, en yüce kemâle ve en güzel metoda göre tanzim edilmiş olduğuna şâhit olarak her zerrenin Cenâb-ı Hakk'ın rahmetinin, lütfunun ve ihsanının tamlığını dile getirdiğini görür. İşte bu esnada "***Hamd Âlemlerin Rabbine mahsustur***" der. Buna göre de kula, bu dünyada faydasına olan bütün şeylerin, sadece Allah'ın merhameti, fazlı ve ihsanıyla hazırlanmış olduğu görülür. Sonra, kulun kalbi, öldükten sonra hâlinin nasıl olacağı sorusuna takılır da, kendisine sanki şöyle denilir: '***Din gününün sahibi***, kendisini "***Rahman***" ve "***Rahim***" diye tanıdığın zattan başka, kimse değildir'. Böylece, kulun göğsü genişler ve kalbi huzur duyar da, dünya ve ahiret işlerini iyileştirmeyi tekeffül edenin sadece Allah olduğunu bilir. Bu durumda kişi Allah'tan başkasına olan iltifatlarını sona erdirip, kalbi O'ndan başkasıyla olan ilgilerini keser... İşte o zaman, "***Ancak sana ibadet ederiz***" der. İşlerini başarma ve gayelerini gerçekleştirme hususunda Hakk olan Allah'tan yardım istemesinin daha isabetli olduğunu anlayarak, "***Ancak senden yardım isteriz***" der... Göğün ve yerin Rabbinden hidayet ve marifeti istemenin daha evlâ olduğunu anlar da, "***Bizi Sırât-ı Müstakîm'e hidayet et"*** der. Sonra, insanlar iki grupturlar: Birincisi, Allah'tan başka hiç kimseye ibadet etmeyen, sadece Ondan yardım isteyen, bütün amaç ve gayelerinin gerçekleşmesini sadece O'ndan isteyenlerdir. İkinci grup, insanlara hizmet edip, onlardan yardım isteyen ve hayrı onlardan umanlardır. Bu durumda şüphesiz kul, şöyle der: *'Ey Allah'ım! Beni birinci guruba koy ki,onlar kendilerine Rabbani nurların ve nuranî Celâl'inle nimetler verdiğin kimselerdir. Beni, ikinci grubun içinde bulundurma. Bunlar, kendilerine gazap olunmuş ve sapıtmış kimselerdir. Çünkü bu gruba tâbi olmak, ancak ziyan ve yokluğu ifade eder'... (Tefsir-i Kebîr)*

"Fâtiha sûresi **baş** tarafında kâinatın başlangıç ve sonucuna ait bütün istenen özellikleri ile Allah'ı bilme bahislerini, Kur'ân ilminin ve İslâm dininin konusunu, prensiplerini; **orta** kısmında ise Kur'ân ilminin özel konusunu ve gayesini ve İslâm dininin başlangıcı olup en büyük yaratılış kanunu olan Allah'la bağlılıkları ile bütün sosyal sırları ve hukukla ilgili ilkeleri tebliğ ve kaydettikten sonra üç âyette de hak yolun, İslâm dininin efradını câmi, ağyârını mâni kesin sınırını, tasvirine doyulmaz bir belagat ile tespit etmiş ve bunların hepsini başındaki bir belagatlı cümlesinde toplayarak geçerliliğini Allah'ın adı ile ilan etmiştir. İslâm dininin bu tarifi şu olur: *Gazaba uğratmadan, sapıklığa düşürmeden, doğruca ve selametle*

Allah'a ve Allah'ın nimetlerine götürüp "el-hamdü lillâh: Allah'a hamd olsun" dedirten ve bu temiz nimetlere tam selametle ermiş, gerçekten mutlu ve övülmüş, öfkeye uğramamış ve sapıtılmamış zatlar tarafından takip edildiği tarih tarafından görülmüş ve tecrübe ile bilinen büyük, aşikâr, düz, doğru, hak yolu; istikamet yolu. Bu dini kabul etmenin, dindarlığın başlangıcı ilk önce Allah Teâlâ'yi tanımak ve O'ndan başka ilâh olmadığına tam bir şekilde söz vermek ve anlaşma yapmak ve ondan sonra da tam bir sebat ve samimiyet ile gereğini yerine getirmek için hak ve vazifelerin bütün sınırlarını bildiren ve üzerinde kolaylık ve selametle yürünmek mümkün olan dosdoğru bir şeriat caddesine hidayet, yani ilmî olarak doğru yolu göstermek ve pratikte başarılı olmayı istemektir ki, bu şuurlu isteğin cevabı **Bakara sûresinin başında** başlayacaktır.

Demek ki istemek ve dindarlık bizden; din, şeriat ve doğru yolu göstermek Allah'tandır. Bu hidayet (doğru yolu göstermek) iki çeşittir. Biri ilmî olan irşad, diğeri fiilî (pratik) olan Cenab-ı Hakk'ın kuluna **yardım** etmesidir. Yüce Kur'ân, ilmî irşadı istemenin cevabıdır... *(Hak Dini Kur'an Dili)*

"Allahım! Bizi doğru yola hideyet et. Kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna. Gazabına uğrayanların ve sapanlarınkine değil." Âmin!

Fatiha: Allah Teâlâ ile Sohbet: Bir kutsî hadiste Allah Teâlâ buyurur:

-"Namazı kulumla kendi aramda ikiye ayırdım ve kulum dilediğini alacaktır." Sonra: Kul (namazda Fâtiha'yı okurken);
-"Hamd âlemlerin rabbi Allah'a mahsustur" deyince Allah:
-"Kulum bana hamdetti" buyurur. Kul:
-"Rahman ve Rahim" deyince Allah:
-"Kulum beni övdü" der. Kul:
-"Din gününün tek sahibi" deyince Allah: "Kulum beni yüceltti" der. Kul:
-"Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz" deyince, Allah Teâlâ:
-"Bu, kulumla benim aramda ortak olan kısımdır ve istediği kulumun olacaktır" buyurur. Kul:
-"Bizi dosdoğru yola ilet; nimetine erdirdiklerinin yoluna; gazaba uğramışların yoluna da, doğrudan sapmışların yoluna da değil!" deyince Allah Teâlâ:
-"İşte bu, yalnızca kuluma aittir ve kuluma istediği verilecektir" buyurur. *(Müslim, Salât 38; Tirmizî, Tefsir 2)*

"Âmin"

'Duamızı kabul buyur, böyle olsun, bizi eli boş çevirme' manasına gelen "**âmin**" sözü, dilleri ne olursa olsun bütün Müslümanların ortak ifadesidir. Bu söz Fatiha sûresine dâhil olmadığı gibi âyet de değildir. Birçok hadiste Rasûlüllah'ın Fatiha'dan sonra "**âmin**" dediği ve denilmesini öğütlediği ifade edilmiştir. *(Bkz. Müslim, Salat 72-76)* Namazda veya namaz dışında

Fâtiha'yı okuyan veya dinleyen kimse, sûre sonunda "âmin" deyince o sırada meleklerin de "âmin" dedikleri, hem şehâdet hem de gayb âlemlerinde aynı anda dile getirilen bu duanın Allah tarafından kabul buyurulacağı hadislerde açıklanmıştır *(bk. Buhari, Ezan 112-113; Müslim. Salat 72-76)*. Sahih hadisler, Fatiha sesli okunduğunda "âmin" duasının da sesli yapılacağı bilgisini getirdiği için fıkıh mezheplerinin çoğu bunu benimsemişlerdir. **Şafii ve Hanbelilere** göre Fatiha'dan sonra sesli namazlarda imam ve cemaatin sesli olarak *âmin* demesi; **Malikilere** göre yalnız cemaatin sesli olarak *âmin* demesi; **Hanefilere** göre ise imam ve cemaatin sessiz olarak *âmin* demesi sünnettir.

Amin; '**kabul et'** mânâsına gelen bir ism-i fiil (fiil mânâsına gelen isim)dir. Âmin demeye de **te'min** (emniyet hissi vermek) denilir. Bu Kur'ân nazmının bir parçası değildir. Bunun için Mushaf'a yazılmaz. Fakat Buharî ve Müslim'de de rivayet edildiği üzere Peygamberimiz (s) şöyle buyurmuştur:

*"İmam **Ve la'd-dâllîn'** dediği zaman hepiniz 'âmin' deyiniz. Çünkü melekler 'âmin' derler. Âmin demesi, meleklerin âminine rastgelenin geçmiş günahları affedilir."*

Diğer bir hadiste de: "*Dünya halkının saflarının hizasında göktekilerin safları bulunur. Bundan dolayı yerdeki "âmin" gökteki "**âmin**"e rastgelirse ibadet edenin günahları affedilir."* buyurulmuştur.

Bundan dolayı "**âmin**" sünnet ile sabittir. *(Kur'ân Yolu; Hak Dini Kur'ân Dili; Feyzü'l-Furkân)*

O halde. Fatiha'nın sonunda, meleklerin "**âmin**"lerine karışacağına inanarak yürekten "**âmîn**"!...

BAKARA 1-7. ÂYETLER

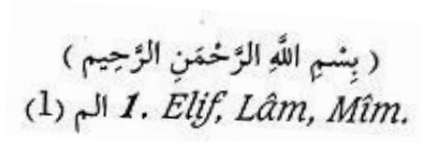

Kurtuluşa Eren Muttakilerin Özellikleri

Nüzûl Sebebi

Ayet sayısı ittifakla 286 olan Bakara sûresi Medine'de, H.1.yılın sonu ila H.5-8.yıl arasında inmiştir. Mücahid'e göre, Bakara sûresinin (Elif-lâm-mim'den sonra) ilk dört ayeti **müminler**, onları takip eden iki âyeti **kâfirler**, ondan sonraki l3 âyeti de **münafıklar** hakkında inmiş; bazıları, 'İlk dört âyet özellikle Ehl-i kitab müminleri hakkında, Kur'ân'a ve Hz.Muhammed'e imanları sebebiyle indi' demiş; İbn Abbâs ve Kelbî de, Bakara 6-7.âyetin Medine Yahudileri hakkında indiğini söylemiştir. Âyet-i kerimede bunların hiçbiri ismen belirtilmemekle, onlar ve tarih boyunca, kıyamete kadar onlar gibi olanlar hakkında bu âyetler inmiştir demek en toplayıcı görüştür. *(Esbab-ı Nüzûl, Fehmü'l-Kur'an)*

Hurûf-ı Mukattaa

Çoğu Mekke'de nazil olan 29 sûrenin başında ya bir âyet ya da bir âyetin başlangıcı olarak, kelime oluşturmayan bazı harfler yer alır; bunlara '**hurûf-ı mukattaa**' (ayrı ayrı harfler) denir. Bunlar Kur'an'ın nazil olduğu dönemde Arap edebiyatında yaygın bir kullanıma sahipti. Şairler ve belâgat ehli bunları kullanırdı; örneklerine İslâm öncesi şiir ve nesrinde rastlanırdı. O dönemde, herkes, bu harflerin anlam ve önemini kavradığı için, bunların Kur'an'da kullanılmasına karşı çıkan veya sorular yönelten olmadı. Çünkü bu kullanım onlara yabancı değildi. Hatta hiçbir saldırı fırsatını kaçırmayan İslâm ve Kur'ân düşmanları bile bu harflerin kullanımına karşı çıkmadılar. Zamanla bu harfler kullanılmamaya başlandığından, tefsirciler bunların anlamını ve önemini tayin etmede güçlük çektiler. Bunların anlamı konusunda kafa yormaya gerek yoktur. Çünkü Kur'an'ın hidayeti (yol göstermesi) söz konusu olduğunda, bunlar hiçbir şeyi değiştirmiş olamazlar. *(Tefhimü'l-Kur'an)* Bu sebeple olmalıdır ki, Peygamberimiz (s), bunların anlamlarını belirtmemiştir. *(Aziz Kur'an)*

Hurûf-ı Mukattaa; Arap alfabesinin on dört harfidir ve bazı sûrelerin başında tek harf olarak, bazılarının başında ise birden fazla harfin yan yana dizilişi şeklinde yer almışlardır. Bu

harflerin Kur'ân-ı Kerîm'den bir âyet veya âyet parçası olduğunda şüphe yoktur. Mânaları ve hikmetleri üzerinde ise farklı görüşler ve yorumlar ileri sürülmüştür... Bakara sûresinin ilk âyetini teşkil eden "**elif-lâm-mîm**"in manasıyla ilgili olarak farklı yorumlar vardır. Bir yorum şöyledir: Bunlar manaları olmayan harflerdir; Kur'ân'ın vahiy yoluyla Allah'tan geldiğine inanmayanlara meydan okumak ve âciz olduklarını ortaya çıkartmak için bazı sûrelerin başına konmuş ve adeta şöyle denmiştir: *'Bu Kur'ân, şu gördüğünüz harflerden yapılan kelime ve cümlelerden oluşuyor. Haydi, yapabiliyorsanız siz de böyle kelime ve cümlelerden oluşan, Kur'an'a benzeyen bir kitap yazın!'* *(Kur'an Yolu)*

Muttakiler İçin Rehber Kitab: Kur'ân-ı Kerîm

ذٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ ۛ فِيهِ ۛ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ ۙ (2)

2- *İşte bu kitab; onda hiçbir şüphe yoktur. Muttakiler için hidâyet rehberidir.*

Bakara suresi Medine'de indiğine göre daha önce birçok sûre gelmiştir. Bu sûrelerle önemli bir kısmı tamamlanmış bulunan metne ***'Kitab'*** denmiştir.[7] Allah tarafından indirilmekte olan o **Kitab**; o mucizeli nazım ve mânâ yani o Kur'ân'dır ancak ***tam kitap, yegâne kitap*** denilmesine layık olan o hak ve hükümlerin kesin delili. Müslümanlar arasında "***kitap***" denilince ancak **Kur'ân** anlaşılır. Hatta Peygamberin hadislerine bile kitap denilmez de **sünnet** denilir. Şu halde burada ***kitab***'ın tarifi şu olur: Peygamberimize (s) indirilmiş olup her bir sûresi i'câz ifade eden ve ondan bize tevatür yoluyla gelmiş ve o şekilde mushaflarda yazılı bulunan belagatli nazım ki hem tamamına, hem bir kısmına denilir.[8]

Kitaplar içinde hak; ***'kendisinde şüphe olmayan'*** Allah'ın kitabı olduğu bunun kadar kesinlik ve şüphesizlik ile bilinen ve doğru yolu bunun kadar gösteren hiçbir kitap yoktur. Vahyin niteliği, inişi ve tebliğinde şüphe olmadığı gibi i'câzına da söz yoktur. Zaten kesin ilmin kaynağı; önce tam gözlem ve yeterli tecrübe, ikinci olarak bizzat bu görme ve tecrübeye imkân bulunmayan yerlerde doğru haber ve tarihin şahitliği, üçüncü olarak aklın güzel bir delile dayanarak netice çıkarması değil midir? Bundan dolayı Hakk'ın indirdiği, hakkın şiarı, doğru haber veren, maksadı yalnız iyilik ve insanlığın mutluluğu olan bu kitapta şüpheye

---

7 Burada Kur'ân'a "***kitab***" denmesinden Ö. Rıza Doğrul şu sonucu çıkarır: "Kitap tam bir eser, başından sonuna kadar yazılı eser demektir. Bundan, Kur'ân'ın, ta başından, tam ve mükemmel bir kitap olmasının takdir edilmiş ve kararlaştırılmış olduğu anlaşılır. Bu da Kur'ân'ın bizzat Hz. Peygamber tarafından Allah katında tertip edildiği gibi sıralandığını sarahaten gösterir." *(Tanrı Buyruğu)*

8 ***Kitabın mahiyeti***; o mânâya delalet eden nazım ve nihayet nazım ve mânânın toplamıdır. Bundan dolayı bu indirilmiş kelâma kıraet açısından **Kur'ân**, tasarıda veya gerçekte yazılması açısından kitap denildiğinde, nazım ve mânâ beraber kasdedilmek ve daha doğrusu mânâya delalet eden sözlü veya hatla ilgili nazmı tasarlamak zorunlu olduğundan, yalnız mânâya Kur'ân veya kitap denilemeyeceği kolaylıkla anlaşılır. Zira mânâ ne okunur ne yazılır, okunan sözlü nazm, yazılan da hatla ilgili nazımdır *(Hak Dini Kur'ân Dili)*

izin verecek bir cehalet, gaflet, kötü niyet ve bozuk amaç tasavvur edilemez. Bu kitabın kemal ve doğruluğunda, ahlâkî oluşunda. Allah'a ait olmasında şüpheye düşecek olanlar iki sınıftan biri olur: Bunlar ya bilmemekle beraber bilmediğini de bilmeyen, özel gayelerinden başka hiçbir şeye değer verme duygusu kalmayan kalpleri mühürlenmiş inatçı **kâfirler** veya tam cahilliğe inanmış, her hususta şek ve şüphe ruhlarını kaplamış, hakkı anlamaya, ilim ve sağlam bilgiye, güzel ahlâka erdirecek basiret nurları sönmüş, **münafıklığı**, kötü zannı şiar edinmiş şüphecilerdir...

> İnsanlığın en büyük kalb ve ahlâk hastalığının şüphe ve şek sorunu olduğunu ve insanlığın mutluluğu için bunun her şeyden önce ortadan kaldırılmasının gerekli olduğunu yüce Kur'an böyle işaret ettikten sonra insanları iman, ilim ve kesin bilgi ile yaşatacak olan hak ve doğru yolu yavaş yavaş açıklayıp anlatacak, anlatırken gayb ve şehadet arasında kesin olan gerçeklere ve hepsinden önce Tevhid-i Hakk'a dikkatleri çekecek ve bütün bunlarda ahlâkî değer ve amelî gücü temel fikir olarak takip ettirecektir. Bu ilmi noktalar ile Bakara sûresinin başı, Fâtiha'dan sonra bütün Kur'ân'ın genel önsözü demek olduğundan, sûrelerin tertibinin ne kadar tabiî, ilmî ve derin sebepleri kapsadığı ortaya çıkacağı gibi, Hz. Peygamber'in beşerî çevresi ile bu ilmî gerçekler incelenip kıyaslandığında da Kur'ân'ın yalnız Allah'ın vahyi olduğunda zerre kadar şüpheye yer kalmaz. *(Hak Dini Kur'ân Dili)*

"Şüphe yok" [9] ifadesi; kitabın Allah'tan geldiği, anlatmak istediğini açıkça anlattığı, onun bir kılavuz, rehber; ışık oluşu ile ilgilidir; her ikisinde de şüpheye yer yoktur.

Âyet; "*Şüphesiz bu Allah'tan gelen bir kitaptır*" diye de, "*Bu Kitap'ta şüpheli bir şey yoktur*" diye de anlaşılır. Kur'ân spekülasyon ve tahminlere dayanan sıradan metafizik ve din kitaplarına benzemez. Bu tür kitapların yazarları bile, kendi teorileri hakkında olumlu düşündüklerini söylemelerine rağmen, şüpheden uzak değildirler. Allah, gerçeği tam anlamıyla bilip kuşattığı için Kur'ân'ın içindekilerde asla şüpheye yer yoktur. Ancak insanın kendi aklının noksanlığı sebebiyle şüpheye düşmesi başkadır.

"Muttakîler için hidâyettir (hüdâ)" âyetindeki "**hüdâ**"; hidâyetle aynı kökten olup Allah'ın razı olduğu hayat tarzında, iman, ibadet ve ahlâk yolunda **ilâhî rehberliği** ifade eder.

"**Muttaki**" (**takva sahibi**) [10] ise; 'sakınılması gereken şeylerden sakınan' demektir.

---

9 "***Rayb***"(şüphe); aslında nefse bir ıstırap, bir kuşku vermek mânâsına masdar iken, lügat örfünde bu ıstıraba başlıca bir sebep olan şek ve şüphe mânâsında kullanılır olmuştur. Yani "rayb" şüpheye yakın ve fazla olarak kötü zan gibi bir töhmet mânâsını da kapsar. Fakat asıl mânâsı şüphe ve kuşku, yani kuşkulu şüphedir. Yalnız "şüphe" kelimesini de bu mânâda kullanırız. Burada rayb, bütün cinsi ile olumsuz kılındığından ilmi şüphe ve ahlâkî şüphe diye birbirinden ayrılabilecek olan şüphe ve suçlama durumlarının ikisi de kaldırıldı ve iki yönden kesin olarak ispatlamakla kitabın mükemmelliği açıklandı.

10 M. Esed'e göre; "***muttaki***"nin, "Allah'tan korkan" şeklindeki alışılagelen çevirisi, bu ibarenin olumlu içeriğini yeterli biçimde yansıtmaz yani, O'nun her zaman ve her yerde hazır olduğunun farkında olmayı ve kişinin bu farkında oluşun ışığı altında kendi varlığını biçimlendirme arzusunu... "Kötülükten sakınan" vb. çeviriler de, ilahî sorumluluk bilinci (takvâ) kavramının sadece belirli bir yönünü yansıtır. *(Kur 'ân Mesajı)*

Kur'an'dan yararlanabilmenin 1.şartı; "*muttaki*" yani Allah'tan korkan, hakla bâtılı ayıran ve salih kimseler arasına girmek isteyen biri olmaktır. Şüphesiz bu Kitap'ta hidayetten başka bir şey yoktur. Fakat kişi ondan faydalanabilmek için sağlam bir kafa ile yaklaşmalıdır. Allah'tan korkan, hakkı seven biri olmalı, hakla bâtılı birbirinden ayırabilmeli ve doğru yaşamalıdır. Bunun tersine, hakla bâtılı gözetmeyen, kendi ihtirasının veya dünya nimetlerinin yolundan giden veyahut da dünyadaki yolculuğu boyunca amaçsız dolaşan kimseler için Kur'an'da hidayet yoktur. *(Tefhimü'l-Kur'ân)*

> Kur'an'da ve özellikle bu âyette geçen takvâ'nın içerdiği anlamlar, onu takip eden âyetlerde açıklanmıştır. Buna göre takva sahibi kimselerde şu beş vasıf vardır: 1) Gayba iman etmek, 2) Namazı doğru ve devamlı kılmak, 3) Allah'ın verdiklerinden bir kısmını O'nun rızâsı için harcamak, 4) Kur'an'a olduğu gibi diğer peygamberlere gönderilen kitaplara da inanmak, 5) Ve âhiret konusunda kesin inanç sahibi olmak.
>
> Bu vasıfları kendinde gerçekleştirmiş olan mümin takva sahibidir, muttakidir.
> Rivayete göre, Ebû Hüreyre (veya Ubey b.Kab) "takvâ"yı şöyle tarif eder: "Yolda yürürken dikenler görürsen ya yolu değiştirirsin ya da dikene dokunmadan geçmenin bir yolunu arar ve bulursun; işte takva da budur; hayatı Allah'ın yasakladığı kötülüklere bulaşmadan yaşamaya çalışmaktır." (Kur'an Yolu)

İçinde şüphe bulunmayan bu Kitap; sapıklıktan çıkıp hakkın korumasına girme yeteneğine sahip olanlara hakkın ahkâmını bildirecek bir delil, doğru yolu gösterecek apaçık bir belgedir... Bu Kitap'tan faydalanarak istenen gayeye erecek olanlar; şek ve şüpheden, şüpheli yollardan sakınarak kendilerini koruma, akıbetlerini kazanma kabiliyetine sahip bulunan

---

Takvâ/ İttikâ: vikâyeyi (korunmayı) kabul etmek yani vikayeye girmektir. **Vikaye** ise aşırı korumacılık, yani acı ve zarar verecek şeylerden sakınıp kendini iyice korumak demektir. O halde lügat açısından ittikâ veya onun ismi olan takvâ, güçlü bir himayeye girerek korunmak, özetle kendini iyi sakınıp korumak demek olur. Bunun gereği olarak **korkmak, kaçınmak, sakınmak ve çekinmek** mânâlarına da kullanılır. Takvâ'nın dilde asıl olarak, 'az söz söylemek' demek olduğu söylenmiştir. Keza, 'Takvâ sahibi gemlenmiştir (fazla konuşmaz) denir. Tevakki (çekinme) deyiminde yorgunluğa katlanma, ittikâda sadelik vardır. En kapsamlı ve en kuvvetli koruma ise ancak Allah'ın korumasıdır.

Bayezid Bestami: "*Takva sahibi, konuştuğu zaman Allah için konuşan, amel ettiği zaman Allah için yapandır"* der *(Kurtubî).* Elmalılı, **şer'î takvâ**nın yalnız olumsuz ve soyut perhizkârlıktan ibaret olduğunu zannetmenin yanlış olduğunu söyler ve ittikâ'nın; "Kur'ân'da **korku, iman, tevbe, itaat, günah işlemeyi terketmek, ihlâs** mânâlarından her birinde kullanıldığı yerler vardır" der. Ona göre Kur'ân'da ittikâ/takvâ üç derece üzerine zikrolunmuştur: **1.**Ebedî azabdan sakınmak için Allah'a şirk koşmaktan kaçınmak ile iman. *"ve onları takvâ kelimesine bağladı."* (Fetih 48/26) gibi. **2.**Büyük günahları işlemekten ve küçük günahlarda ısrar etmekten sakınıp farzları eda etmektir ki, İslâm'da bilinen takvâ budur. *"O ülkelerin halkı iman edip Allah'ın azabından korunsalardı."* (A'râf 7/96) **3.**Kalbinin sırrını Allah'tan meşgul edecek her şeyden kaçınmak ve bütün varlığı ile Allah'a yönelmek ve çekinmedir ki, bu da *"Ey iman edenler! Allah 'tan, O'na yaraşır biçimde korkun."* (Al-i İmrân. 3/102) emrindeki gerçek takvadır. Bu mertebe, o kadar geniş ve derindir ki, bu mertebedeki insanların derecelerine göre farklı tabakalara ayrılır. Ve peygamberlerin ulaştığı derecelere kadar çıkar. *'İnanıp salih ameller yapanlara bundan böyle (Allah'a karşı gelmekten) korundukları ve inanıp salih ameller yaptıkları, sonra yasaklardan sakınıp (onların yasaklandığına) inandıkları ve yine korunup iyilik ettikleri takdirde daha önce yediklerinden ötürü bir günah yoktur.'* (Maide 5/93) âyeti takvanın üç derecesini toplar. "*Allah adaleti, ihsanı.. emreder'* (Nahl 16/90) âyetinin de takvayı topladığı bir hadiste geçer. Bundan dolayı Kur'ân'ın hidayeti bu takva derecelerinden her birini kapsar...

muttakilerdir. Gerçi bu kitap esas itibarıyle "***insanlar işin hidayettir***". Genel olarak insanlara irşad ve doğru yolu göstermek için inmiştir. Fakat hidayetleri istenen şey ***ihtida*** yani maksada kavuşma gayesi, şimdiki halde veya gelecekte, sakınma sıfatına sahip olanlara (*muttakilere*) nasip olacak, fıtrî kabiliyetlerini kaybetmiş olanlar bundan faydalanmayacak ve belki zarara uğramış olacaklardır. *"Biz Kur'ân'ı, iman edenler işin bir şifa ve rahmet kaynağı olarak indiriyoruz. Kur'ân, zâlimlerin ise ancak zararını artırır." (İsra, 17/82)*

"***Hüdâ***"; hem lâzım (geçişsiz), hem de mülcaddî (geçişli) olur, Fâtiha'da açıklandığı üzere hidayet, yol göstermek ve istenen şeye ulaştırmak gibi iki mânâda ortaktır veya kullanılmaktadır... Burada "***muttakiler için***" denilmesinin önemli bir nüktesi var: bu kitapla gerçekleşen Allah'ın irşadının etkili olması ve başarıya yaklaştırması için, muhatap insanların ihtiyarî fiilleri adeta şart kılınmıştır...

"***Hüden li'l-muttaqin***"". Bu kitap tüm insanlığa hidayet için inmiştir; fakat ondan faydalanmanın ilk şartı Allah'tan gereği gibi korkmayı yani korunmayı (***ittikâ-takvâ***) seçmek ve istemektir.

Özet: Elmalılı der ki: "*Elif-lâm-mîm*" Kur'ân'ın ezeli itibarını, "*zâlike'l-kitâb*" görünen gerçeklerini, '*lâ raybe fih*" ilmî, ahlâkî özelliğini, "*hüden li'l-muttaqin*" inme hikmetini ve pratik gayesini dile getirir. Sonra inen her âyet, kendinden önceki âyeti anlatıp açıklar. Birbirine uygun dört cümleden oluşan bu veciz nazım, Fâtiha'daki "*bize hidayet et*" duasının cevabıdır... Sonra bunları aynı şekilde üç âyet ve üç kıssa takip edecek ve daha sonra da "*Ey insanlar ibadet ediniz."* (*Bakara/21)* genel hitabı ile sûrelerin maksatları yavaş yavaş gelişecektir. Bu açıklamanın gelişme şekli Kur'ân'daki uyuma bir misal vermek için ne kadar dikkate değerdir." *(Hak Dini Kur'ân Dili)*

Gaybe İman, Namazı İkâme ve Zekâtı İfâ Etmek

الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ (3)

3- *Onlar gayba iman ederler, namazı kılarlar, kendilerine verdiklerimizden harcarlar.*

Kur'an'la hidayete ulaşabilmenin 2.şartı ise "***ğayb***"e[11] imandır. Allah, melekler, vahiy, öldükten sonra dirilme, Cennet, Cehennem vs. tadılıp koklanamaz ve ölçülüp tartılamaz; bu tür şeyler fiziksel dünyadaki birçok durumda olduğu gibi, uzmanlara (peygamberlere) güvenilerek kabul edilir. Bu nedenle, "***ğayb***"e inanan bir kimse ancak **Hidayet'**ten bir pay alabilir. Sadece duyularla algılanabilen şeylere inanan kimseye gelince, o bu Kitap'tan hidayet alamaz. *(Tefhimü'l-Kurân)*

11 "***Gayb***"; gözle görülmeyen; akıl, duyular vb. beşeri bilgi vasıtalarıyla bilinemeyen varlıklar, ilişkiler ve oluşlardır. Allah, vahiy, kader, ruh, yaratılış, kıyametin zamanı, kabirde olacaklar, yeniden dirilme, toplanma, sırat, terazi, cennet, cehennem... gayb âlemine dâhildir. Bunlar hakkında ancak Allah vahiyle bildirirse bilgi sahibi olunur. Akıl bu bilgiler üzerine tefekkür edebilir. *(Kur'an Yolu; Kur'ân-ı Hakim Meal-i Kerim).*

Gayba iman etmek, namaz kılmak ve Allah rızâsına uygun infak etmek; İslâm'ın fert ve toplum olarak insana getirdiklerinin ve ondan istediklerinin özetidir. **Gayba iman**, iman esaslarına; namaz kılmak, özel duygu ve davranışlarla Allah'a ibadet etmeye; **infak** (Allah rızâsına uygun harcama yapmak) ise dayanışmaya, düzen ve adalete, yani muamelâtın ruhuna ve amacına işaret etmektedir.

"***İman***" [12], akıl ve vicdanın doğrulaması(***tasdik***), dilin bunu itiraf edip söylemesi (***ikrar***) ve eylemlerin de bunlara uygun olmasıyla gerçekleşip tamamlanır. Yalnızca tasdik bulunur, fakat söz ve davranış buna aykırı ve tutarsız olursa iman zayıf demektir. Böyle bir imanla gerçek manasıyla İslâm yaşanmış ve temsil edilmiş olmayacağı gibi, İslâm'ın insanlara vaad ettiği mutluluğa da erişilemez. Söz ve uygun davranış bulunur da kalbin tasdiki bulunmazsa ya şuursuz, rastgele bir dış uygunluk ya da ikiyüzlülük (*münafıklık*) durumu gizleme(*takıyye*) söz konusudur. Her ne kadar âhirette zerre kadar imanın bile insana fayda vereceği ve sonunda onu cehennemden çıkarıp cennete sokacağı sahih hadislerde bildirilmişse de *(Buhâri, İmân 15; Müslim. İmân 320,325)* dinin vaad ettiği dünya ve âhiret saadeti ancak "**tasdik, ikrar ve tutarlı amel**" unsurlarının birlikte var oluşu halinde gerçekleşir. *(Kur'ân Yolu)*

Muttakiler **gayb**e inanırlar; görülenleri ve hissedilenleri seyrederken, daha önce onların arkasındaki gaybe ve gayb ile görülenlerin hepsinin merciine/kaynağına mutlak kefiline, âlemlerin Rabbine, merhamet eden ve esirgeyene, ahiret gününün sahibine "*Ancak sana ibadet eder ve ancak senden yardım dileriz.*" *(Fatiha, 1/4)* diye iman ederler. Ve bu iman başlıca üç esası içine alır: Başlangıca iman, ahirete iman, başlangıç ve son arasındaki gizli vasıtalara iman ki, bunların dördüncüsü de açık vasıtalar olan görülen âlemi bilmektir. Ve bu şekilde görünmeyen (gayb) ile görülen birleşince iman ve bilgi "*O evveldir, âhirdir, zahirdir ve bâtındır" (Hadid 57/4)* birliğini bulur. *(Hak Dini Kur'ân Dili)*

Elmalılı; "Peygamberi görüp iman eden sahabelerin de en büyük meziyetleri onu, gayba ait verdiği haberlerde tasdik edişlerindedir ve burada Peygamberi görmeden tasdik edenlerin

12 "***İmân***"', lügatte "emn" ve "eman" kökünden türemiş "if'al" vezninde bir kelimedir ve 'güven vermek', 'emin kılmak' demektir ki, Allah'ın isimlerinden "***Mü'min***" (güven veren, emin kılan) bu anlamdadır. Yine 'emin olmak, sağlam ve güvenilir olmak, itimat etmek' mânâsını ifade eder ki, dilimizde **inanmak** denilir. Dil geleneğinde ise mutlaka tasdik etmek anlamındadır. Çünkü tasdik eden, tasdik ettiğini yalanlamaktan emin kılmış veya kendisi plandan emin olmuş olur. *(Hak Dini Kur'ân Dili).*

de övüldüğüne işaret vardır." der ve **İbn Mes'ud**'un *"Kendisinden başka ilah olmayana yemin ederim ki, hiçbir kimse, gayba imandan daha üstün bir şeye inanmamıştır."* deyip bu ayeti okuduğunu hatırlatır.

"***Onlar namazlarını dosdoğru kılarlar***."

Kur'an'dan faydalanabilmenin 3.şartı; Kur'ân öğretilerini hemen uygulamaya hazır olmaktır. **Namaz:** Kur'an'ın emrettiği ilk ve en önemli görevlerden biri olduğu için, imandaki samimiyetin ölçüsü ve pratik bir delilidir. Bu nedenle, bir kimse İslâm'ı kabul ettikten sonra ezanı duyduğunda **cemaate katılıp, namazı kılmalıdır**. Çünkü şehadetin samimi olup olmadığını bu belirler. Eğer ezana kulak asmaz ve cemaata katılmazsa, bu onun imanında samimi olmadığını gösterir. Çok geniş anlamlı olan "**ikâmetü's-salat**" (namazı dosdoğru kılmak)[13] terimi; **namazın cemaatle kılınması gerektiğine** ve namaz için her yerde sürekli düzenlemeler yapılması gerektiğine işaret eder. Aksi takdirde bir yerin sakinlerinin hepsi tek tek namazlarını kılsalar bile, namaz **ikâme edilmiş** olmaz. *(Tefhimü'l-Kur'ân)*

> Cenab-ı Hak, zâtından hakkıyla korkanları açıklamada; "***onlar gayba inanırlar***" ile dinin iman kısmını özetledi, sonra da amel kısmını özetleyerek "***ve salâtı ikâme ederler***" buyurur: belli olan namazı dosdoğru kılar ve devam ettirirler. Kur'ân'da namaz için "*yusallûne*" veya "*sallû*" fiillerinden çok "*eqimû's-salâh ,yuqimûne's-salâh*" buyurulması dikkat çekici. Elbette, "***namazı ikame ederler***" demekte, "*namazı kılarlar*" demekten fazla bir mana vardır ki bu, 'namazın şartlarına uymak, Allah'a boyun eğmek ve tevazu göstermek suretiyle güzelce kılmak ve kıldırmak' mânâlarını ifade eder. Ve bunun için namazda **ta'dil-i erkân** (rükünlere riayet) vacip olduğu gibi özellikle namaz için iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak, namazın gereklerini tamamlamak için gayret etmek de dinin gereklerindendir. Ana-babanın çocuklarına namaz terbiyesi; din kardeşlerin birbirlerine tavsiye ve hatırlatması; amirlerin engelleri ortadan kaldırma ve imkânları tamamlama suretiyle beğendirmesi ve teşvik etmesi; Cuma namazına ve cemaatle namaza dikkat ve devam etmesi de bu cümledendir.

İkâme (*kıyam* veya *kıvam*dan "if'âl" ölçüsünde); lügatta kaldırıp dikmek, düzeltip doğrultmak veya değerini artırmak ve devam ettirmek veya dikkat ederek yapmak anlamlarına geldiğinden, namazla ilgisinde bu mânâların biri veya ortak noktalarından belîğ bir istiare yapıldı; bunun için bir kelimelik "***yusallûne***: namaz kılarlar" yerine iki kelimelik "***yuqimune's- salâh***: namazı ikâme ederler" seçildi.

---

13 "***Salat***": Arap dilinde iki kaynağı vardır. l) Genel olarak **dua** mânâsıdır; 'Peygamber'e salât ve selâm' denince özellikle bu anlaşılır. 2) "***Salv***" maddesinden gelen "***sallâ***" fiilinin masdarıdır ki, iki uyluğu hareket ettirmek demektir. Salveyn uylukların başındaki iki tümsek kemiktir. İşte lügat bakımından (biri kalp ve dil işi olan dua, diğeri bir bedenî hareket işi olan belli fiil) iki anlama gelen "salat"; dinde Efendimizden görülegeldiği üzere kalb, dil ve bedene ait fiiller ve özel esaslardan oluşmuş gayet intizamlı, kâmil bir ibadetin ismi olmuştur. *(Hak Dini Kur'ân Dili).*

İlk önce **"dikmek"** veya **"doğrultmak"** mânâlarını düşünelim: Bu bize "***Namaz dinin direğidir***." hadisini hatırlatır. Burada din, yüksek bir binaya benzetiliyor ve namaz o binanın **direği** gösteriliyor ki, iman da o binanın temelidir. Bu âyette de **namaz**, cemaatle kaldırılabilecek büyük bir direğe benzetiliyor ve onun güzelce dikilmesi veya doğrultulması suretiyle **o yüksek din binasının inşa, koruma ve devam** ettirilmesinin gereği anlatılıyor... Bundan dolayı "***namaz kılarlar***" demekle, "***namazı ikame ederler***" demek, arasında ne büyük fark vardır! Hakikatle din gayet büyük ve kutsi bir binadır... Bu binanın temeli kalplerin derinliklerinde atılacak ve ağızlardan tadarak, direği ferdi namazlarla hazırlanacak, düzlenecek ve cemaat ile meydan-ı şuhûda dikilecek, sonra üzerine diğer kısımları inşa edilecektir. Fakat şurası unutulmayacaktır ki, bu bina cansız değil canlıdır; geçmişler tarafından bir kere yapılmış olmakla sonradan gelenler, yalnız bunun içinde oturup kalacak değillerdir. O, bir canlı bünye gibi her gün yapılıp işletilecek, her gün büyüme ve inkişafına hizmet edilecektir. Bu bina ve direk benzetmesi bize İslam'ın sosyal durumunu ve bu konumda namazın kıymet ve yerinin önemini anlatıyor. Hakikaten **cemaatle namaz** İslâm toplumunun **direğidir** ve bütün İslâmi teşkilatın binasıdır; cemaatle namaz kılmak ve kıldırmak, o direği dikmektir... Dosdoğru, içi dışı temiz ve muntazam olarak namaz kılmak, imanın büyüyerek bütün vücuttan fışkırması ve hayatın gidişatına muntazam ve doğru bir akış vermesidir. Bununla iç ve dış mümkün olduğu kadar temizlenir; kalp ve beden (ona) alışma ile kuvvetlendirilir. Herhangi bir kişinin namazsız haliyle namazına devam ettiği halini karşılaştırırsanız, namazlı bulunduğu zamandaki ahlâkını, herhalde yükselmiş bulursunuz. "*Muhakkak namaz kötü ve iğrenç şeylerden alıkor*." *(Ankebut 29/45)* ayeti bu gerçeği anlatır...

Namazını kılan kimsenin hayatta en az dört kazancı vardır: 1) **temizlik**; 2) **kalp kuvveti;** 3) **vakitlerin intizamı**; 4) **toplumsal düzelme**... Namazın büyük faydalarını hesap etmek mümkün değildir. En ufak ahlâki faydası bilfiil büyüklenmeyi kırmak, kardeşliğe hazırlanmak, Allah rızası için iş yapmaya alışmaktır. Bunun için namazda giyinebileceği en güzel ve en temiz elbisesini giymek ve kendine gurur vermesi düşünülen bu hal içinde örtülecek nice ayıpların bulunduğunu düşünüp, yüzünü yani alnı ve burnunu yerlere koyarak, kalbinde iman ettiği Allah huzurunda o kibir ve gururu kırarak defalarca secdeye kapanmak en mühim esastır. "*Her mescidde güzel elbisenizi alın*." *(A'râf 7/31)* Namazda özellikle secdenin kibre olan bu mühim tesiri dolayısıyladır ki, kibirliler en çok namazın secdesine itiraz eder. O süslü elbiseler içinde alınlarını Allah rızası için yere koyma zorunluluğu onların kibir damarlarına, sinirlerine pek fena dokunur. "*Şüphesiz bu, huşû duyanlardan başkasına ağır gelir." (Bakara 2/45)* Düşünmezler ki o süsler, o alınlar hep Allah'ın vergisidir ve zamanı gelince o yağlı alınlar toza toprağa karışacak... O topraklara, o yerlere, toprak ve yer oldukları için değil, yaratanın büyüklük ve ululuğu adına hakkıyla secdeye kapanıp, kibirden ve bencillikten sıyrılmak ve insanlar ile kardeşçe geçinmek için cemaate karışmanın pek kutsi

bir görev olduğunu unutmamak gerekir. Namaz o kibir ve gururu kırarken, aynı zamanda insanı ruhî özgürlüğe yüceltir. Bunun için namaz ***mü'minin bir mi'racıdır***. Yani onu beşeriyet sertliğinden, tek olan Allah'a ait arşa çıkartan bir merdivendir. İlahî huzurda bulunmak, hazırlanmak, düşünmek, istemek, defalarca kalkmak, bükülmek, düşmek, rahat edip oturmak nihayet selam ve selametle işini bitirmek, insanı, bütün hayatın kademelerinden geçinerek, varlığın sırlarını, dünya ve ahireti düşündürerek Allah'a kavuşturur ve büyük bir iman ve sevap ile yine âleme döndürür. Yine bir hadiste açıklandığı üzere "***Namaz, İslâm ile küfrün ayırıcısıdır"***.

İşte "***namazı ikame etme***" tabiri bu mühim mânâyı çok açık bir şekilde ifade ediyor ve hidayete aday muttakileri "*namazı kılarlar*" diye değil, "*namazı ikame ederler*" diye tarif, vasf ve medh ediyor. Bunlardan anlaşılır ki, bunun meâlinde "namaz kılarlar" tabiriyle yetinmek doğru değildir. Burada "*es-salât*" kelimesinin "elif-lâm"ı ahd içindir ki durumu ve sınırı bilinen 'İslâm namazı' demektir. Ve bu durum yani namazın nasıl kılınacağı, şartları ve rükünleri, sünnet ve edepleri, mekruhları ve namazı bozan şeyler ile sıfat ve durumu "***Namaz kılarken beni gördüğünüz gibi namaz kılınız"*** hadisi gereği, Peygamberden görülen fiilî, sözlü ve takrîrî olarak alınan sıfat ve niteliktir ki, bu nitelik ve durum ta başlangıçtan beri müslümanlar arasında amel ile kesin bir şekilde bilinir. Ve "yusallûne" buyurulmayıp da "ahid lamı" ile "yuqîmüne's-salâte" buyurulmasında bu mânâ da açıktır. "***Yukîmüne's-salâh***"; '**dosdoğru namaz kılarlar'** değil; **'namazı dosdoğru kılarlar'** demek olduğundan gaflet edilmemelidir. *(Hak Dini Kur'ân Dili)* Namaz dinin direği, ibadetlerin özü, özetidir. Rasulüllah (s), namaz hakkında "gözümün nuru" buyurmuştur *(Nesâi, Nisa 1)*

"Kendilerine verdiklerimizden harcarlar."

Kur'ân'dan faydalanabilmenin 4.şartı; kişinin, Allah'ın ve insanların hakkını vermek üzere Kitap'taki talimatlara uygun olarak **parasını başkalarıyla paylaşması**dır. Bu çok önemli bir şarttır. Çünkü bir cimrinin, parayı her şeyden çok seven bir servet düşkününün, İslâm uğrunda malî fedakârlıklar yapması beklenemez. *(Tefhimü'l Kur'ân)*

Elmalılı, âyetin bu kısmını şöyle anlar: "O muttakiler sadece imanla ve yalnız namazı dosdoğru kılmak gibi bedene ait ibadetlerle kalmaz, mâlî ibadetlerde de bulunurlar. Kendilerine nasip ve kısmet ettiğimiz **rızık**tan [14], maddî ve hatta manevî şeylerden az çok harç ve **in-**

14 ***Rızık***: aslında Arapça'da haz ve nasip anlamında isim olup, nasip etmek, rızıklandırmak mânâsında masdar dahi olur ki onun fiilidir. 'Allah'ın canlıya zevk ve faydalanma nasip ettiği şey' diye tarif edilir; mülk olsun olmasın, yenilen, içilen ve diğer şekillerde kullanılmasından faydalanılan mallara dendiği gibi evladı, eşi, işi, ilim ve bilgileri dahi içine alır. Ama hepsinde istifade edilmiş olmak şarttır. Bu faydalanma, dünyaya ve ahirete ait faydalanmadan daha geneldir. Buna göre dinî-dünyevî bilfiil faydalanılmayan mal, mülk, evlat, aile, ilim ve bilgi rızık değildir. Bir şey faydalanma şekillerine göre farklı kimselerin rızkı olabilir; malı, gücü ve ilminden faydalanmayanlar rızıklanmış değildirler.

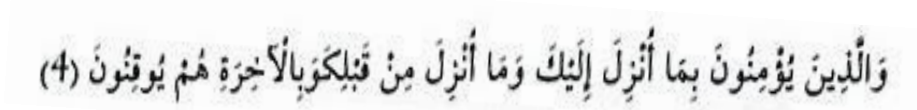
fak eder [15], Allah yolunda harcamada da bulunurlar." Burada "**infak**"la, **İslâm binasının ikinci esası zekât**ın kastedildiğini belirten Elmalılı, "***Zekât İslam'ın köprüsüdür***" hadisi çerçevesinde konuyu açıklar: Zekât; İslâm'ın bir köprüsü, bir geçididir. Dinin iman ile temeli atılıp namaz ile **direği** dikildikten sonra geçilecek mühim bir **geçidi** vardır; zekât işte o geçidi geçirecek bir **köprü** olmak üzere kurulur. Çünkü dünya ve ahirette korunmak için yapılacak görkemli İslâm binasının, dünyadaki "dûru'l-İslâm" (İslâm yurdu), ahiretteki "*dâru's-selâm*"ın (esenlik yurdu) yapımı için birtakım malî masrafları vardır ki, bunlar malî ibadetler ile yapılacaktır ve bunun en zarurisi de zekâttır. Zira "*Ancak sana ibadet ederiz ve ancak senden yardım dileriz"(Fâtiha 1/5)* diye bir tevhid üslubu içinde yalnız Allah'a kulluk etmek ve cemaatle namaz kılabilmek için safları düzeltmek ve o saflarda bir eşitlik duygusu ile düzenli olarak bulunmak gereklidir. Bir aç ile bir tokun bir safta kurşunla kenetlenmiş binalar gibi bir sevgi ve kardeşlik duygusuyla birbirine kalben perçinlenmesi kabil olmaz. O halde cemaatin hakiki bir ibadet birliği içinde olması, gerçekten fakir ve kimsesizlerin gözetilmesi için önce zekât ve sadakalarla zenginler ile fakirler arasındaki uçurumu kapatarak bir sevgi bağının kurulması, hem de hepsinin mevlâsının Allah olduğunu bildiren bir duygu ve iman ile kurulması büyük bir görevdir. Bu görevi bu niyetle yapan Müslüman; Allah'ın bir halifesi (vekili) olarak, elindeki malın Allah'ın malı olduğunu ve onu, Allah'ın muhtaç kullarına ulaştırmaya görevli olduğunu anlayarak: "*Al kardeşim, bu benim değil, senin hakkın! Bu bende bir emanettir, ben sana Allah'ın gönderdiği şu çıkını, postalanmış koliyi teslime memur edilmiş bir dağıtıcıyım.*" diyerek, aynı şekilde alçakgönüllülüğü ile fakirin, sabırlı fakirin hakkını vererek kalbini okşayacak ve bununla o topluluğun mümkün olduğu kadar açıklarını kapatacaktır...

> Namaz, hayat kademelerinden ilahî huzura çıkaran bir miraç, zekât da o miraçta alınan bir ilahî görevin köprüsü... Bu âyette İslâm binasından, imandan sonra iki amel zikredilmiş ve dinde bunlar diğerlerinden önce farz kılınmıştır: Namaz, zekât. Çünkü bunlar bütün ibadetlerin aslıdırlar. İbadetler ikiye ayrılmıştır; biri bedene, diğeri de mala ait olanlar. Hac gibi hem bedenî hem de malî olan üçüncüsü dahi bu iki değerin birleşmesidir. Namaz bütün bedenî ibadetlerin asıl temsilcisi; zekât da bütün malî ibadetlerin asıl temsilcisidir. Ve bunlar imanın ilk müeyyidesi ve ilk amelidirler. Gayba iman kalbin işidir; namaz kılmak bedenin işi, "Kendilerine verdiğimiz rızıklardan infak ederler" emri ile kastedilen de malın

15 ***İnfak***; 'malın elden çıkarılması, harç ve sarfedilmesi' demektir. Dinî açıdan farz, vacip, mendub kısımları vardır. İlk bakışta zekât ve diğer sadakalar, bağışlar, yardımlar ve vakıf gibi, fakirlere, diğer çeşitli hayırlara aileye yardım gibi bütün mal ile yapılan ibadetleri içine alır ki, ilerde *"Sana ne infak edeceklerini soruyorlar. De ki: 'Verdiğiniz hayır, ana-baba, yakınlar, öksüzler, yoksullar, yolda kalmışlar içindir. Yaptığınız hayrı muhakkak Allah bilir."* (Bakara 2/215) gibi âyetlerle açıklanacaktır. İnfak: ilim öğretme ve diğerleri gibi manevi şeyleri de içerir.

payıdır. Buna göre, bu âyette; bütün iman prensipleri gaybde; bütün amellerin esasları da namaz ve infakda özetlenerek, İslam dininin ilmî, amelî, esasları ve dalları kısaca anlatılmıştır ki, bunlar Fâtiha sûresinde "*Ancak sana ibadet ederiz ve ancak senden yardım dileriz." (Fâtiha, 1/5)* antlaşmasıyla doğru yol ve en son hamd başlığında toplanmıştı. *(Kurtubi; Hak Dini Kur'ân Dili)*

Vahye İmân, Âhirete ise Yakîn İmân

4. *"Sana indirilene ve senden önce indirilene iman ederler; âhirete de kesin bilgi ile inanırlar."*

Kur'an'la hidayete ulaşabilmenin 5. şartı: vahye inanmaktır. Allah'tan gelen vahyin hiçbirine inanmayanlar, Kitap'tan faydalanıp doğru yola ulaşamazlar. Sadece Kur'ân'a değil, daha önce Allah'ın rasûllerine nazil olan bütün kitapların doğruluğuna inanmalıdırlar. Allah'ın yol göstermesi gerektiğine inanan ama doğru yolu bulmak için vahye ve peygamberlere başvurmak yerine kendi teorilerini 'İlâhî nur' olarak kabul edenler, Kur'ân'ın hidayetinden faydalanamayacağı gibi, sadece kendi atalarına indirilen kitaplara inanıp diğerlerini reddedenler de hidayete ulaşamazlar. *(Tefhimü'l-Kurân)*

Allah bir olduğuna, din de Allah'ın gönderdiği, kendisiyle kulları arasında bir bağ, kulları için bir irşad, bir hayat düzeni olduğuna göre gerçek bir peygamberin aracılığı ile Allah'ı tanıyan ve O'na iman edenlerin diğer peygamberlere ve hak dinlere de iman etmesi kaçınılmazdır. Ancak böyle bir imanla **tevhide** ulaşılır: Allah birdir ve bütün insanlar bir tek, eşi ve ortağı olmayan Allah'ın kullarıdır, bütün peygamberler bir Allah'ın elçileridir, bütün hak dinler bir Allah'tan gelmiş ve aynı esasları getirmiştir. Kültür ve medeniyet geliştikçe insanlar bu bakımdan değiştikçe Allah (cc) yeni peygamberler ve dinler göndererek nihaî dini tamamlamıştır. Hak dinin adı **İslâm**'dır. Son peygamber Hz. Muhammed'den sonra yeni bir peygamber ve din gelmeyecektir. Son kitabın ışığı altında işletilecek olan insan aklı, yeni ihtiyaçları karşılamak için yeterlidir... İnsanları tek Allah'ın ve tek dinin sevgi, rahmet ve kardeşlik bayrağı altında toplayabilecek başka bir iman ve düşünce de mevcut değildir. *(Kur'ân Yolu)*

Elmalılı: "Ve o muttakîler ki, hem sana vahiy ve inzal edilen ve edilmekte olan Kitap ve şeriata, hem de senden önce vahiy ve inzal edilmiş bulunan Tevrat, İncil, Zebur, Suhuf gibi kitaplara iman ederler ki, bu iman da Muhammed'in (s) peygamberliğine ve bütün geçmiş peygamberlerin peygamberliklerine imanla mümkündür" der ve ekler: "...Bu ve benzeri âyetler ve Peygamber'in sünneti bize özellikle şunu gösterir ki, Müslümanlık dini geneldir. Bütün insanları içeren ve vahye dayanan dinlerin hepsine hürmetkâr bir dindir... İslam'ın kalbi

bu büyük iman ve vicdanın sahibidir; o, herkese bu imanıyla göğsünü açar; bütün beşer vicdanını bu genişlik ve anlayışlılıkla hakka yaklaştırmaya çalışır. Bunu kavrayamayıp bu yüksekliğe eremeyenleri de hakkın birlik ve kapsamına saldırmamak ve hakka az çok uymayı kabul etmek şartıyla kendi dini sahalarında hür tutarak göğsünde yaşatır ve onların yaşama haklarına hürmeti, dinin gereği bilir,.." *(Hak Dini Kur'an Dili)*

"*Âhirete de kesin bilgi ile inanırlar."*

Kur'ân'dan yararlanmanın 6. şartı ise; tüm kapsamı ile birlikte **öldükten sonra dirilmeye** yani **Ahiret**'e [16] **kesin bir bilgi ile inanmak**tır (**yakin**)[17]. Kur'an'a göre Ahiret'e inanmanın anlamı şudur:

1) İnsan tüm yaptıklarından ve tüm davranışlarından Allah'a karşı sorumludur.

2) Bu dünya sonsuz değildir, mutlaka sona erecektir.

3) Ahiret'te başka bir dünya başlayıp, bütün insanların yaptıklarının hesabını vermek üzere, herkesin yaptığı amellerin karşılığını göreceği zamanı sadece Allah bilir.

4) Allah'ın iyi olarak hüküm verdikleri Cennet'e, kötü olarak hükmettikleri Cehennem'e gidecektir.

5) Başarı ve başarısızlık, bu dünyadaki gibi zenginlik ve fakirlikle ölçülmeyecek; Kıyamet günü bu hususta Allah hüküm verecektir. Bu hüküm sonucunda başarılı olan ancak felaha erer. Bu dünyada durum tam tersi olsa bile, Allah'ın mahkemesinde mahkûm olan, gerçek başarısızlık ve zillete uğrar.

Bu noktaları gözönünde bulundurunca şu söylenebilir: Ahiret'e inanmayan kimseler Kur'an'dan faydalanamazlar; çünkü bırakın tamamen reddetmeyi, bunlar hakkında en ufak bir şüphe duyan kimseler Kur'ân'ın ortaya koyduğu hayat tarzını yaşayamazlar. *(Tefhimü'l Kur'an)*

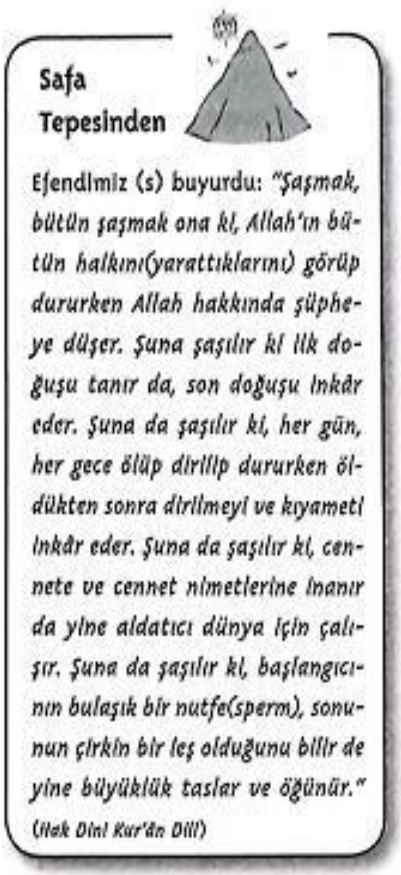
Bütün hak dinlerde âhirete şeksiz ve şüphesiz inanma esası vardır. **Âhirete iman** unsuru bulunmadan ne din olur ne de sağlıklı bir dünya düzeni kurulabilir. Dünya gelip geçicidir, âhiret ise ezeli ve ebedidir. Dünyada kesintisiz mutluluk ve ölümsüzlük arayanlar hüsrana

---

16 "***Ahiret***" kelimesi esasen "âhir" kelimesinin müennesi (dişisi)dir ki, 'son' ve sonraki' mânasina sıfat iken şeriat dilinde "ahiret yurdu", "ahiret hayatı" ve "ahiretin neş'eti" tamlamalarının hafifletilmişi olarak isim olmuştur. Karşıtı olan 'dünya' kelimesi de böyledir. "Ahiret", kâh "dünya' ve kâh " ula" (ilk) kelimesinin karşıtı olarak kullanılır. Ahiret yurdu tam bir hayat, ebedi hayattır.

17 "***İkân***": yakın sahibi olmaktır. "İfanı", "İstifanı", "teyakkun", "yakin" hepsi bir mânâya gelir. "Yakin" gerçeğe uygun ve herhangi bir şüphe ile ortadan kalkmayarak şekilde şek ve şüpheden uzak olan sabit ve kesin bir inanıştır. Yani "yakin"; şek ve şüphe bulunmayan kesin bilgi, şüphe karışmayan ilim, bozulması ihtimali olmayan ilimdir. Ayrıca 'kalbin kararı' anlamına da "yakın denildiği olur "Şu anda şüphem yok ki bu böyledir. Şimdi ve ilerde şüphe edilmez bu böyledir. Başka türlü olmak mümkün değil, bu böyledir. Bunun üçüne de yakın denilir.

uğramış, asıl mutluluk ve sonsuzluğu da kaybetmişlerdir. İşte, âhiret inancı bu ziyanı ve hüsranı önler. *(Kur'an Yolu)*

Âhiret, ancak Allah tarafından gelen şanlı peygamberlerin sadık haberleri ile bilinebilecek gaybe dair haberlerdendir. Bunu sona erdiren ve tamamlayan ise peygamberlerin sonuncusu olan Muhammed Mustafa'dır (s). Şu halde peygamberlere iman etmeyenlerin, ahirete doğru imanları olamayacağı gibi, geçmiş peygamberlere iman edenler bile son peygambere ve ona indirilen Kitap ve şeriata iman etmedikçe, ahiret hakkındaki iman ve kanaatleri yakın (kesinlik) derecesini bulamaz; hak vakıaya uygun olamaz. Mesela yahudiler: "*Cennete ancak yahudi olanlar girecektir."* (Bakara, 2/80) ve *"Bize cehennem ateşi olsa olsa sayılı birkaç gün dokunacaktır."* (Bakara,2/80) derler. Hıristiyanlar da aynı sözü kendileri hakkında söylerler. Kendilerinden başkasına dünya ve ahirette hayat ve saadet hakkı tanımazlar... Oysa Allah'ı bir bilip tüm peygamberleri tasdik ve son peygamberin peygamberliğine ve ona indirilen Kitap ve şeriata da iman ettikleri zaman, gerçeğe uymayan o inanışları, Muhammed'e (s) ait tebliğlere imanla gider de, âhiret hakkında gerçeğe uygun kuvvetli bilgi elde ederler. Dünya hak, âhiret de hak, hayat hak, ölüm ve kıyamet de hak, öldükten sonra dirilmek de var. O da hak, haşir hak, sual hak, hesab hak, mizan hak, sırat hak, sevap hak, ikâb (ceza) hak, cennet hak, cehennem hak...

Kur'ân'ın bize bildirdiği âhiret hayatı "hayatın en mükemmeli" olduğundan biz ona inanırız...

Hidayete Erip Kurtulanlar

أُولَٰئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (5)

5- *Rablerinden bir hidayet üzerinde olanlar işte onlardır; kurtuluşa erenler de yalnızca onlardır.*

"Ya Muhammed! Böyle kalbe ait olan ve sadece görünene bağlanmayıp aklın anlayabileceklerine dahi topluca iman ve tasdik ettiği bedenî ve malî ibadetleri yerine getirmekle, duyma

yolundan başka imkân olmayan hususlara da genişçe, detaylarıyla iman etmek, edebilmek kabiliyet ve üstünlüklerini toplayan o muttakileri işittin ya, işte bunlar, ***"alâ hüden min Rabbihim"*** (kendilerinin Rabbi, onların **tek Rabbi** olan Allah tarafından hidayet üzere) dirler. Yani onun hidayetine aday ve o hidayet üzere yürüyecek ve yürümekte olanlar, derecelerine göre onlardır. Doğru yola uymayı bunlar diler, derece derece doğruyu yapmaya bunlar erer. "***Bizi doğru yola ilet***" *(Fatiha, 1/6)* diyecek olanlar veya diyenler bunlardır. Bunun sözlü ve fiilî cevabını alıp doğru yolda yürümede başarılı olacak olanlar da onlardır."

Allah'tan vahiy yoluyla geldiğinde ve takva sahipleri için doğru yolun kılavuzu olduğunda şüphe bulunmayan Kur'ân'ı kendilerine rehber edinen muttakilerin doğru yolda olmaları mantık gereği ve tabiidir. ***'Rablerinden doğruyol üzerinde olanlar ancak onlardır'*** cümlesi bu tabii ve mantıkî sonucu açıklar ve teyit eder. Her yolun ulaştığı bir son, bir menzil, bir hedef vardır; burası yolu takip edenlerin ulaşmak istedikleri yerdir, yolu seçenler buraya ulaşmak için seçmişlerdir... Fert ve topluluklar olarak davranışlarımızın, yapıp ettiklerimizin ne sonuç vereceği, bizi nereye götüreceği, hem geçici hem de ebedî âlemde bize neleri kazandırıp neleri de kaybettireceği konusunu bilmek için yalnızca insanî bilgi kaynakları yeterli değildir. Bu sebepledir ki, girilen yollar çok kere çıkmaz olmuş, iyi sanılıp umulan sonuçlar elde edilememiş; elde edilenlerin iyi olmadığı anlaşılmış, fertler ve gruplar mutsuz olmuş; sıkıntılar, krizler, olumsuzluklar birbirini kovalamıştır. İnsanın Allah, kâinat ve diğer insanlarla ilişkisinde tutacağı doğru yol -dinin rehberliğinin dışlandığı durumların çoğundabulunamamıştır, bulunamayacaktır. ***Yalnız takva sahiplerinin doğru yolda olduklarını*** bildiren âyet işte bu gerçeği dile getirir. Yol doğru seçilmişse ve insanlar o yolda usulünce yürüyorlarsa hedefe ulaşırlar, bu hususta şüpheye yer yoktur. Dünya hayatı bir yolculuk olarak düşünülürse yolcunun amacı mutluluktur; korktuklarından kurtulup umduklarına nail olmaktır. İşte kurtuluş, zafer ve felah buna denir. İslâm, her gün beş kere ezanda "haydin felaha!" diyerek insanları kurtuluşa, iki cihan saadetine çağırır. Kur'ân'ı rehber edinenlerin buna erişecekleri müjdesini ise bu âyet en güçlü üslûpla açıklar:

"Ve ulâike hümü'l-müflihûn: Kurtuluşa erenler ancak onlardır."

Evet, cidden ve ebediyen kurtuluşu bulacak olanlar, gazap ve sapıklıktan kurtulmuş olarak Allah'ın ebedî nimetlerine erecekleri kesin olanlar, ancak bu hidayet üzere bulunanlardır. Allah Peygamber tanımayanlar değil, yalnız önceki peygamberlere iman etmiş olanlar da değildir. İman edip beden ile ve mal ile ibadet ve güzel işler yapmayanların halleri de tehlikeden uzak değildir. Bunların kurtuluşları mümkün olsa bile tam ve kâmil değildir. Madem ki, imanları vardır, ilahî rahmet ile kurtuluşları kâbil ise de olağanüstü kabilindendir, Allah'ın sünneti değildir. Bununla beraber onlar hakkında imansızlar gibi sonsuz ümitsizlik de caiz olmaz. Zira Allah katında imanın zerresi de kaybolmaz.

"***Müflih***"; iflah'dan 'felah bulan, kurtulan' demektir. "***Felah***" aslında gibi 'felahat' gibi yarmak mânâsı ile ilgilidir ki, önündeki engeli yarıp, kendini kurtarmak ve istediğine ermek yani zafer bulmaktır. Müminler de dünya ve tabiat ve şehvet engellerini yarıp, gaybda gizlenen dileklerine eren ve ahirette sonsuz kurtuluşa erenler olacaktır... Kur'ân derece derece bu muttakilere hidayettir. Acaba burada niçin '*hüden **li'n-nâs***: insanlar için' denmedi de '***li'l-muttakin***: muttakiler için' dendi? Çünkü:

Uyarıya Kapalı İnatçı Kâfirler

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ (6) خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ (7

6- *Şüphesiz o küfredenleri uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir; iman etmezler.*
7- *Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiş; gözlerine de bir perde inmiştir. Ve onlara büyük bir azap vardır.*

Yani yukarıdaki hakikatlere muttakiler iman ettiler; **küfre**[18] sapanlar ve saplananlarsa reddettiler.

Bu, onların Hakk'ı reddetme nedeninin kendi hataları olmadığı, sadece Allah'ın dilemesi ile olduğu anlamına gelmez. Onlar kabul etmezler; çünkü Allah onların kalplerini mühürlemiştir. Onlar Hakk'ı dinlemezler; çünkü Allah onların gözlerini perdelemiştir. Fakat kalpleri ve kulaklarının mühürlenmesi, Hakk'ı kabul edememelerinin nedeni değil, bilâkis reddetmekte inat etmelerinin bir sonucudur.

Âyetin niteliklerini verdiği "**inkâr edenler**", hak din karşısındaki olumsuz düşünce ve tutumlarını gizlemeyen, tercihlerini açıkça inançsızlık ve red yönünde kullanan, zaman geçtikçe inkârcılıkla şartlanan, başka düşünce ve inançlara (özellikle hak dine) kulaklarını, göz ve gönüllerini kapayan kimselerdir. Kulakları, dikkat ve idrakleri ilâhî irşada kapalı olup hakikati anlamayan ve düşünmeyen inkârcılara nasihat ve uyarının fayda vermeyeceği, uyanların ancak gerçeği arayan ve Allah kelâmını dinleyenler üzerinde etkili olacağı açıktır. Efendimiz inkârcılarla çok meşgul olmuş, onların iman etmelerini istemiş, bir sonuç alamayınca da üzülmüştür. Bu sebeple Allah, onu teselli etmiştir: *"Habibim! Bütün gayretlerine rağmen onların inkârdan vazgeçip imana gelmemelerinin kusuru sende ve tebliğ ettiğin dinde değildir, kusur kendi irade ve tercihleriyle inkârlarında ısrar eden, kulaklarını hak söze kapalı tutanlardadır. Sen ne kadar uğraşırsan uğraş onlar iman etmeyeceklerdir.*"

---

18 **Küfür**(küfr) kelimesinin lügat mânası "örtme"dir, kâfir de 'örten' demektir. Ektiği tohumun üzerini toprakla örttüğünden dolayı çiftçi için de ***kâfir*** kelimesi kullanılmıştır. Din dilinde küfür, 'hak dinin getirdiği gerçekleri kabul etmemek, onların üstünü örtmek, yok saymaktır'. Dilimizdeki "inkâr etmek" tabiri bu mânaya, diğer kelimelerden daha uygun düşmektedir.

Kuranda insanların doğru yoldan sapmaları(***dalâlet***) veya doğru yolu bulmaları(***hidayet***), iyilik veya kötülük yapmaları, bunlardan birini tercih etmeleri(irade, meşiet), hakikate his, düşünce ve idrak kapılarını kapamaları (mühürleme, perdeleme) sonucunu doğuran fiiller birçok âyette Allah'a nispet edilerek Allah'ın onlara böyle yaptığı, yaptırdığı ifade edilir. Allah ilim, hikmet ve adalet sahibi olduğuna göre hem kullarına, onların irade ve etkileri olmadan günah işletmesi, onları doğru yoldan saptırması, kalplerini mühürlemesi hem de bunlardan dolayı kullarını ayıplaması, cezalandırması düşünülemez. Ayrıca pek çok âyet ve hadiste de kulların iradelerinden, belli alanlarda hürriyete sahip olduklarından ve serbest tercihleriyle yapıp ettiklerinin iyi veya kötü sonucunu elde edeceklerinden söz edilir... Nisa/155.âyette kâfirlerin kalplerinin kılıflanması veya mühürlenmesi, onların irade ve tercihlerini bu yönde kullanmış olmalarına bağlanır. Yûsuf/105'te kâfirlerin yer ve göklerde Allah'ın varlık ve birliğini gösteren nice delili görmemek için yüzlerini çevirip geçtikleri ifade edilir; böylece kalplerin kılıflanması ve mühürlenmesinin mânasına, sebebine ve bu oluşta kulun tesirine ışık tutulur.

Sonuç olarak; insanları azaba sevkeden günahları işleten, onları buna mecbur kılan Allah değildir. Onlara irade, tercih, güç gibi imkân ve kabiliyetleri veren Allah'tır. Bunları O'nun rızâsı veya gazabı yönünde kullanan, sarf ve kesb eden insandır. Dünyadan giderken insanın elinde ya cennetin anahtarı ya da cehennemin ateşi vardır ve bunları kazanan odur... *(Hak Dini Kur'ân Dili; Tefhimül-Kur'ân; Kur'ân Yolu)*

Ayrıca 6. âyetteki "***inzâr***"; 'bildirmek, tebliğ etmek', 'bir şeyin akıbetindeki tehlikeyi güzelce anlatmak, o tehlikeye dikkat nazarlarını çekmek' ve 'korkutmak' anlamlarına gelir ki *(Kur'an-ı Hakim ve Meâl-i Kerîm; Kurtubî)*, burada **inzar'ın gereksizliği** değil, Efendimizin muhataplarının, ***"Sen öğüt versen de vermesen de bizim için birdir"*** *(Şuara, 26/136)* diyenler konumunda olup inkârda ayak diremeleri sebebiyle, Allah Teâlâ'nın (c.c) kutlu Rasûl'ünu (s) teselli etmesi sözkonusudur.

BAKARA 8-20. ÂYETLER

Münafıklar ve Karakteristik Özellikleri

Sebeb-i Nüzûl

Müfessirler Bakara suresinin 8. âyet-i kerimesi ve devamının münafıklardan bir topluluk hakkında indiğinde ve bu âyette zikredilen sıfatların münafıkların sıfatı olduğunda ittifak etmişlerdir.

İbn Abbâs'a göre "*İnsanlardan kimileri de vardır ki müminler olmadıkları halde Allah'a ve âhiret gününe iman ettik, derler."* âyetinde Evs ve Hazrec'den münafıklarla onlar gibi olanlar kastedilmiştir. İbn Abbâs'tan gelen başka bir rivayette ise bu âyetin, müminlerle karşılaştıklarında iman ve tasdik üzere olduklarını izhar edip "*Biz, kitabımızda Muhammed'in vasıflarını buluyoruz.*" diyen, birbirleriyle başbaşa kaldıklarında ise bunun aksi davranan ehl-i kitab münafıkları hakkında nazil olduğu söylenir...

Bu tablo, o günlerin Medine'sinde canlı bir realite olarak gerçekten vardı. Fakat zaman ve mekân smırlarını aşınca; bu tablonun, insanlığın bütün kuşakları boyunca tekrarlanan, yeniden yaşanan bir örnek olduğunu görürüz. Bu tür **münafıklara** toplumların üst tabakasını oluşturan kesiminde rastlanır. Bunlar **hak** karşısında ne onu açıkça kabul edecek cesareti ve ne de onu açıktan açığa inkâr edecek cüreti gösterebilirler. Bunlar aynı zamanda kendilerini halk kitlelerinden üstün görürler ve her şeyi onlardan daha iyi bildiklerine inanırlar. Bu sebeple bu ayetleri belirli **bölge ve zaman** sınırlamasından soyutlayarak, her kuşaktan **münafıklara** dönük olarak algılamalıyız. Bu ayetlerde atıfta bulunulan kişiler, Hicret'ten sonraki ilk yıllarda zahiren İslam'a bağlılıklarını ikrar eden ama kalben Rasûlüllah'ın (s) mesajının gerçekliğine ikna olmamış bulunan Medine münafıkları ise de, Kur'an'ın hem nüzulü dönemindeki, hem de daha önceki dönemde vuku bulan olaylara yaptığı işaretlerde her zaman görüldüğü gibi, bu ayetler genel ve zaman-üstü bir muhtevaya sahiptirler *(Fi-Zılâli'l-Kurân; Kur'ân Mesajı).*

İnanmadıkları Halde "İnandık" Diyen İkiyüzlüler

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَۘ (8)

8- Kimi insanlar var ki; inanmadıkları halde; 'Allah'a ve Ahiret gününe inandık' derler.

Bu bölümde, Şehid **Seyyid Kutub**'un oldukça canlı ve dinamik açıklamalarına özetle yer vereceğiz:

Bu tür kimseler **Allah'a ve Ahiret gününe inandıklarını** ileri sürerler, ama aslında bunlara **inanmış değillerdir**. Onlar inkârcı olduklarını söylemeye ve müminlere karşı gerçekten ne düşündüklerini açıkça ortaya koymaya cesaret edemeyen ikiyüzlü tiplerdir. Onlar kendilerini sıradan halk kitlelerini aldatabilen **zeki** hatta **dâhi** kimseler sanırlar. Oysa Kur'ân onların bu eylemlerinin mahiyetini açıklar: onlar müminleri değil, doğrudan doğruya Allah Teâlâ'yı aldatmaya yelteniyorlar.

Bu ayetlerde yine Allah'ın onurlandırıcı büyük bir iltifatı ile karşılaşırız. Kur'ân'ın sürekli vurguladığı bu gerçek; Allah ile müminler arasında sıkı bir ilişki olduğu gerçeğidir. Yüce Allah, müminlerin safını kendi safı sayıyor; onları himayesi altına alıyor, düşmanlarını kendi düşmanı biliyor ve onlara yöneltilen hile ve tuzakları kendine dönük kabul ediyor. Bu, müminlerin statülerini en yüksek düzeye yükselten bir iltifattır; **müminin kalbini sınırsız bir güvenle dolduran** bir iltifat... Bu ayetleri okuyan bir mümin için, düşmanların hilelerinin, baskı ve eziyetlerinin ne anlamı olabilir ki!

Bu iltifat, aynı zamanda, müminleri aldatmaya, onlara tuzak kurmaya ve eziyet etmeye kalkışanlara karşı da korkunç bir tehdittir. Bu olumsuz tavırlarıyla sadece müminlere karşı değil, güçlü, cebbar ve kahredici olan yüce Allah'a karşı mücadeleye giriştiklerini, Allah'ın dostlarına karşı savaş açmakla aslında Allah'ın kendisine karşı savaş açmış sayıldıklarını ve böyle alçakça bir eyleme girişmekle Allah'ın sillesini yemekten kurtulamayacaklarını kendilerine bildiren bir tehdit.

Bu gerçek, bir yandan **müminler** tarafından değerlendirilip onların hiçbir hilekârın hilesini, hiçbir sahtekarın aldatmacasını ve hiçbir zorbanın eziyetini umursamadan, güvenle ve sebatla yollarına devam etmelerini sağlayıcı bir nitelik taşırken öte yandan müminlerin **düşmanları** tarafından da değerlendirilip korkmalarına, ürkmelerine, kimle savaştıklarını öğrenmelerine ve müminlere sataşınca kimin sillesini yemeyi hak edeceklerini anlamalarına yol açacak bir ağırlık taşır. *(Fi-Zilali'l Kur'ân)*

Aldatmaya Kalkışırken Aldananlar

يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ (9)

9- Allah'ı ve müminleri aldatmaya çalışırlar; aysa sadece kendilerini aldatırlar da şuurunda olmazlar.

Âyette geçen "***hud'a***"; muhatabını aldatmak isteyen kimsenin, kendini, onun iyiliğini istiyormuş gibi zannettirmesidir. Kelimenin aslında **gizlemek** manası vardır. *(Beydavi Tefsiri)*

Seyyid Kutub'un konuya dair dinamik ve duygu yüklü açıklamalarını dinlemeye devam edelim:

Şimdi tekrar *"Allah'a ve Ahiret gününe inandık"* diyerek Allah'ı ve müminleri aldatmaya kalkışan o kendini beğenmiş, kendilerini beyinlerinden zekâ fışkıran birer dahi sanan kimselere dönelim. Onların burunları böyle havadadır. Fakat aman Allah'ım!.. Ayetin şu son cümlesinde üzerlerine ne ağır bir hakaret yağdırılıyor!.. **"*Oysa sadece kendilerini aldatıyorlar, ama bunun şuurunda değildirler.*"**

Onlar ikiyüzlülüklerinin kendi çıkarlarını koruyacaklarını sanırlar; ama bu politikaları **bu dünyada** da, **Ahiret**'te de sonuçsuz kalmaya mahkûmdur. Bir münafık, bir grup insanı bir süre kandırmayı başarabilir; fakat tüm insanları her zaman kandırması imkânsızdır. Böyle birinin foyası ortaya çıkarıldığında, şerefi sonsuza dek ayaklar altında kalır. Ahiret'te ise lâfu güzaf hiçbir fayda sağlamaz. Çünkü orada ameller işlem görür. Onlar öyle ağır bir gaflet, bir sarhoşluk içindedirler ki, farkında bile olmadan sadece **kendilerini** aldatırlar. Çünkü Allah onların aldatma girişimlerini bilir (ve ifşa eder)[19]. Bunun yanında müminler de Allah'ın himayesi altında oldukları için O, onları bu aşağılık aldatma girişimi karşısında korur. Fakat o hilebazlar gaflet içinde yüzdükleri için kendi **kendilerini** aldatırlar, kendi kendilerine oyun oynarlar. Bu arada içlerinde kâfirlik gizlerken dışarda takındıkları münafıklık çehresi yüzünden kendilerini tehlikeye atmış ve kötü bir sonuca mahkûm etmiş olurlar. Münafıklar acaba neden böyle çirkin bir yola başvurur, böyle bir hile yapmaya girişirler? Cevabı Allah veriyor:

Kalpleri "Hasta" Olanlar

فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ (10)

10- *Onların kalplerinde hastalık vardır, Allah da bu hastalıklarını arttırmıştır, bu yalancılıkları yüzünden onları acı bir azap beklemektedir.*

Yani onların karakterleri bozuktur, hasta ruhludurlar... Peki, münafıklardaki bu hileciliğin ve bu şuursuzluğun sebebi nedir? Onların kalplerinde hiç görülmedik yok edici bir manevî ve ahlâkî hastalık vardır. ***Maraz*** (hastalık); bedeni sağlam alışkanlığından döndürüp dengesini bozan, görevini istenilen şekilde yapmamasına sebep olan bir aksama durumudur ve hem **maddî** hem de **manevi** hususlarda kullanılır... Burada "***maraz***" kelimesindeki tenvin, korkutmak içindir. Demek korkunç bir hastalık var; bütün ahlâksızlığın başlangıcı olan büyük bir hastalık; idrak ve iradenin afeti olan bir hastalık... Bu hastalık, müfessirlerinin açıkladıkları üzere **inançsızlık** hastalığı, **şek, şüphe**, **kuşku hastalığı**, özetle **şüphe**

19 Münafıkların, Allah'ı ve müminleri aldatmaya kalkışırken aslında "farkında/şuurunda olmadan kendilerini aldatmaları"; Mustafa İslâmoğlu'nun vurguladığı üzere, onların masumane söyledikleri yalanları değil, bu yalanların Allah tarafından açığa çıkarılıp yüzlerine çarpılacağı gerçeğini ifade eder. Yani onlar, yalanlarının Allah tarafından ifşa edileceğinin farkında bile değildirler. *(Hayat Kitabı Kur'ân)*

ve **nifak hastalığı**dır. Bunlar tüm kötü niyetlerin başıdır. Buna yakalanan kimse, hak tanımaz. Allah'tan şüphe eder, Allah'ın emrinden şüphe eder. Allah'ın "onda şüphe yoktur" dediği kitabından şüphe eder; peygamberinden şüphe eder. Allah'ın halis mümin kullarından ve onların doğru olan fiil ve hareketlerinden şüphe eder. Her şeyden şüphe eder, hatta **kendinden şüphe** eder. Bilginin kıymeti kalmamıştır, fakat benlik, şuurundan da hiç çıkmaz. Onun gözüne hak ve hakikat kendinden ibaret görünür. Bakar ki kendisi şek ve şüphe ile doludur. Kendine benzeterek hükmeder. Herkesi ve her şeyi şüpheli görür. Yerler, gökler, ağaçlar. taşlar, hayvanlar, insanlar, Allah, Peygamber, hep onu **aldatıyor** zanneder. **Kötü zan** ile dolar. Her şeyden kuşkulanır. Fakat bütün fiil ve hareketiyle yine kendisine karşı kendisini yalanlar. Zevkine, keyfine, şehvetlerine o kadar tutkundur ki, onlardan hiç şüphe etmez. 'Acaba bunların aslı var mıdır, bunun sonu ne olacaktır" demez. Hepsine atılır, sarılır. Onun için hak ve hayır hiç, zevk her şeydir ve her şey kendisidir. Onu, ilmi şüphe içinde **benlik** derdi, **kibir, mevki hırsı, baş olma sevdası** sarmıştır. Bunun için imansızken, kendini imanlı zanneder. Aldatmayı, hile yapmayı, entrika çevirmeyi üstünlük ve başarı sayar Müminle mümin, kâfirle kâfir görünür... **Bunlar dünya nimetlerine gömülseler, yine iğneli beşikte gibi yaşarlar**. Şüphe ve ara bozma hastalığı böyle can sıkıcı bir şeydir. O münafıkların kalplerinde işte bu hastalık vardır. Ve her **hastalık huy ve tabiat** olmadıkça tedavisi mümkündür. Bunlar ise bu hastalığı tedavi etmek için gelmiş olan hak dine sarılmazlar da ondan da kuşkulanırlar.

İşte onların açık ve dosdoğru yoldan sapmalarına ve bu yüzden yüce Allah'ın bu anormalliklerini daha da arttırmasını hak etmelerine tek sebep ruhlarının **hasta** oluşudur:

"Allah da bu hastalıklarını arttırmıştır."

Kötü davranışları nedeniyle Allah, onların ikiyüzlülüklerinden doğan hastalıklarını artırır. Sebebine gelince; hastalık, başka bir hastalık doğurur. Sapıklık, işin başında basit, önemsiz görünür. Fakat yanlışa doğru atılan her adım sonunda doğru çizgi ile aradaki açı genişler, böylece **sapma** büyür. Bu değişmez bir kanundur. Onlar bu tavırlarının bir müddet başarılı sonuçlar verdiğini görünce onun etkin ve iyi bir yol olduğuna inanarak öncekinden daha sık ve emin bir şekilde ikiyüzlülüklerine devam ederler. Bu duruma göre onlar belli bir akıbete, Allah'ı ve müminleri aldatmaya girişenlerin hak ettikleri kaçınılmaz akıbete doğru doludizgin ilerlemektedirler. Bu akıbet şudur *(Fi-zılâli'l-Kurân)* :

"Bu yalancılıkları yüzünden onları acı bir azap beklemektedir."

"Biz Islah Edicileriz" diyen Bozguncular

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ (11) أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلَكِنْ لَا يَشْعُرُونَ (12)

11- *Onlara 'yeryüzünde bozgunculuk yapmayın' denildiğinde 'Biz ıslah edicileriz' derler.*
12- *İyi bilesiniz ki, onlar bozguncuların ta kendileridir, fakat bunun şuurunda değildirler.*

Bu münafıkların, özellikle Hicret olayının başlarında kavimleri arasında sosyal mevkii, otoritesi, liderliği olan Abdullah b. Ubeyy b. Selul gibi ileri gelenlerin bir başka sıfatı da: toplumda yol açtıkları bozgunculuğu ısrarla savunma ve yaptıklarının cezasını görmemenin verdiği şımarıklıkla tutumlarının doğru olduğunu inatla ileri sürmeleridir. Yüce Allah onların bu niteliğini bize işte böyle tanıtıyor...

Hikmet Damlası

Münafıklar sadece yalan ve aldatma ile yetinmiyorlar, bu kötü sıfatlarına küstahlığı ve kör inadı da ekliyorlar. Bunun sonucu olarak kendilerine *"Yeryüzünde bozgunculuk çıkarmayın!"* denilince bozguncu olmadıklarını söylemekle yetinmiyorlar, ***"Biz yapıcı, düzeltici kimseleriz"*** demekle daha da ileri gidip işi şımarıklığa ve yaptıklarını haklı göstermeye döküyorlar. En kötü bozgunculuğu yaptıkları halde kendilerinin **yapıcı ve düzeltici** olduklarını ileri sürenler her devirde çoktur. (*Tefhimü'l-Kur'ân*)

Fesâd bir şeyin dengelilikten çıkışı, ***salâh*** ise zıddıdır: bu iki kelime zararlı-faydalı her şeyi içerir.

"Biz ancak ıslah edicileriz" diyenlerden söz eden âyette, her ne kadar kıyamete kadar gelecek münafıklar kastedilmekte ise de Hz. Peygamber zamanında yaşamış münafıklar hakkında inmiştir.Bu âyetin nüzul sebebinde Selman'dan ***"Bunlar henüz gelmediler."*** dediği rivayet edilmişse de herhalde Selman (ra), bu âyetin nüzulüne sebep olanların ölümünden sonra böyle söylemiş olmalıdır.Zaten Selman'ın bu sözü "bu âyette belirtilenler daha önce geçmemiştir" şeklinde anlaşılmaz. Veya bu sıfatta olan kimselerin daha sonra gelmeleri, geçmişte benzerlerinin olmasına mani değildir. *(Taberi)*

Evet, bunların **değer ölçüleri, kriterleri bozuktur**. Çünkü insanın vicdanındaki ihlâs ve sırf Allah'ı amaç bilme ölçüsü bozulunca değer ölçülerinin ve değer yargılarının da bozulması kaçınılmaz olur. Allah'a ihlâsla bağlı olmayanların, kalplerinde böylesine kesin inanç barındırmayanların bozguncu davranışlarının şuuruna varmaları imkânsızdır. Çünkü böylelerinin vicdanlarındaki iyilik-kötülük, yapıcılık ve bozgunculuk ölçüleri kişisel arzu ve ihtiraslarına göre sıkça değişir. *(Fi-zılâli'l-Kurân)*

İşte bunlar; *"iyi biliniz ki, onlar bozguncuların ta kendileridir ama bunun şuurunda değildirler."*

Onlar ayrıca halk kitleleri karşısında büyüklük taslayıp **kendilerini üstün gören** ve bu yolla halkın gözünde sahte bir mevki kazanmayı amaçlayan kimselerdir. Allah bu konuda buyurur ki:

Müminleri "Beyinsizlikle" Suçlayan Beyinsizler

وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ اٰمِنُوا كَمَٓا اٰمَنَ النَّاسُ قَالُٓوا اَنُؤْمِنُ كَمَٓا اٰمَنَ السُّفَهَٓاءُ ۗ اَلَٓا اِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَٓاءُ وَلٰكِنْ لَا يَعْلَمُونَ (13)

13- *Onlara 'Halkın iman ettiği gibi siz de iman edin' denilince, 'Biz hiç beyinsizler gibi iman eder miyiz?' derler. Asıl beyinsizler kendileridir, ama bunu bilmiyorlar.*

Şüphesiz ki, Medine'de bunlara yöneltilen çağrı; ihlaslı, dosdoğru, ihtiraslardan arınmış bir inançla iman etmeleri idi. Yani bütün varlıkları ile İslâm'a giren, yönlerini sırf Allah'a çeviren, Efendimizin eğitici ve yön verici telkinlerine kalplerini açarak samimi ve art niyetsiz bir yaklaşımla ve bütün varlıkları ile O'nun direktiflerini benimseyen **içten Müslümanlar gibi** iman etmeleri. İşte münafıkların örnek almaya çağırıldıkları, açık, dosdoğru ve samimi biçimde iman eden halk kitlesi bunlardı. Ve münafıklar Rasûlüllah'a böylesine bir içtenlikle teslim olmayı reddediyorlardı; bu tutumu yoksul halka yakıştırıyor, toplumda mevkii olan seçkinlerin itibarı ile bağdaştıramıyorlardı. Bu düşünce ile ***"Biz hiç beyinsiz takımı gibi iman eder miyiz?"*** demişlerdi. İslâm'ı samimiyetle kabul edenleri beyinsiz, aptal ve sefih (budala, ayak takımı) olarak niteliyorlardı... *(Fi-zılâli'l Kur'ân)*

Hikmet Damlası

Aptal aptallığını; sapık da doğru yoldan uzak düştüğünü anlayamaz, fark edemez!... Daha önce münafıklar için *"ama şuurunda/farkında değiller"* denmişti, burada ise *"ama bilmezler"* denildi. Çünkü onlar için kullanılan sefih (aptal/beyinsiz) kelimesine bu ifade daha uygundur. *(Beydavî)*

İşte onlar bu sebeple yüce Allah'ın şu kesin ve susturucu cevabına muhatap oldular:

"Asıl sefihler (beyinsiz/aptal ayak takımı) kendileridir, ama bunu bilmiyorlar."

Daha sonra Medine'deki münafıklar ile kindar Yahudiler arasındaki sıkı ilişkileri ifşa eden sonuncu özelliğe sıra geliyor. Münafıklar; yalancılık, aldatmaca, aptallık ve kof iddiacılıkla yetinmiyorlar, bu çirkin niteliklerine ödlekliği, alçaklığı ve karanlık köşelerde entrika çevirmeyi de ekliyorlar...

Alay Ettiklerini Sanırken Aşağılık Konuma Düşenler

وَاِذَا لَقُوا الَّذِينَ اٰمَنُوا قَالُٓوا اٰمَنَّا ۚ وَاِذَا خَلَوْا اِلٰى شَيَاطِينِهِمْ ۙ قَالُٓوا اِنَّا مَعَكُمْ ۙ اِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِءُونَ (14)

اَللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِى طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ (15)

14- *Onlar müminler ile karşılaştıkları zaman 'inandık' derler. Fakat şeytanları/elebaşları ile başbaşa kaldıkları zaman 'Biz sizin yanınızdayız, onlarla sadece alay ediyoruz' derler.*
15- *Aslında onlarla alay eden ve onları azgınlıkları içinde debelenmeye bırakan Allah'tır.*

İbn Abbas'tan aktarıldığına göre bu âyet Abdullah b.Ubeyy ve arkadaşları hakkında indi. Onlar bir gün dışarı çıkmışlar. Rasûlüllah'ın (s) ashabından bir grup karşılarından geliyordu, **Abdullah b. Übeyy:**

Dikkat Edelim

Bazıları alçaklığı, kalleşliği ve çirkin entrikacılığı güçlülük ve erişilmez bir marifet sanırlar. Oysa bunlar, aslında zayıflık ve seviyesizlik göstergesidir. Çünkü güçlü olan kimse hiçbir zaman alçaklık, iğrençlik, kalleşlik, aldatıcılık, entrikacılık ve hakaret yapmaz. Fakat müminler ile açıkça karşı karşıya gelmekten kaçınarak sözde iman etmiş görünen ve böylece başlarına gelebilecek sıkıntıları peşin olarak savdıklarını sanan münafıklara gelince, bunlar çoğunlukla yahudilerden oluşan şeytanları ve elebaşları ile başbaşa kalınca *"Biz aslında sizinle birlikteyiz, iman etmiş ve dinlerini onaylamış gibi görünürken müminlerle sadece alay ediyor, onlarla eğleniyoruz."* derler. Bugün, Siyonist sapkınlarla münafıkların işbirliği/dostluğu da aynı şekilde devam ediyor.

-'Bakın, şu beyinsizleri sizden nasıl çevireceğim' dedi ve Ebu Bekir'in (r.a) elini tutup şöyle dedi:

-'Merhaba ey Sıddîk, Temîmoğullarının efendisi, İslâm'ın şeyhi, Allah'ın Rasûlü ile mağaradaki ikinin ikincisi, malını ve canını Rasûlüllah yolunda cömertçe harcayan!' Sonra Hz. Ömer'in elini tutup:

-'Merhaba ey Adiyy b. Ka'b oğullarının efendisi. Faruk, Allah'ın dininde en güçlü ve Allah'ın Rasûlü yolunda malını ve canını cömertçe harcayan!' dedi. Sonra Hz. Ali'nin elini yakalayıp:

-'Merhaba ey Allah Rasûlü'nün amcası oğlu, Rasûlüllah'ın damadı, Allah'ın Rasûlü dışında bütün Haşimi oğullarının efendisi!' dedi ve ayrıldılar.

Abdullah, arkadaşlarına: 'Neyi nasıl yaptığımı gördünüz değil mi? Onları gördüğünüz zaman aynen benim yaptığım gibi yapın; onlara övgüde bulunun.' dedi. Müslümanlar Hz. Peygamber'in (s) yanına dönüp İbn Übeyy ile aralarında geçeni O'na haber verdiler de bu âyet-i kerîme nazil oldu.

Yine İbn Abbâs'ın rivayetine göre "*iman edin*" emrinin muhatapları Yahudiler, "*insanların iman ettiği gibi*" ifadesindeki insanlarsa Abdullah b.Selâm gibi Müslüman olan Yahudilerdi. *(Kurtubî)*

İbn Abbâs'tan bir diğer rivayete göre de âyet Abdullah b. Übeyy, Muattib b. Kuşeyr, Cedd b. Kays gibi Yahudi münafıklar hakkında inmiştir. Onlar, müminlerle karşılaştıklarında iman ve tasdiklerini gösteriyorlar; 'Biz Muhammed'in niteliklerini, vasıflarını kitabımız Tevrat'ta buluyoruz' dediler *(Razi).*

Ancak içleri böyle değildi; birbirleriyle yalnız kaldıklarında aksini konuşuyorlardı.

"***Şeytanlar*** (şeyâtîn)" [20] : Arapça'da kibirli, asi, zarar verici, mel'un kimse ve kötü cin anlamına gelen *Şeytan* kelimesinin çoğuludur. Hem insanlar, hem de cinler için kullanılır. Bu âyette söz edilenlerin insan şeytanları olduğunda tefsircilerin fikir ayrılığı görülmüyor. Konunun gelişinden de insanları mı, cinleri mi kastettiği kolayca anlaşılır. Burada, İslâm'a karşı çıkmada en önde yer alan Arap liderleri kastedilirken; günümüzde de elbette ***İslâm karşıtı liderleri*** anlamak gerekir.

Bu **yedi âyette** münafıkların durumları, ruh halleri, vasıfları ve sabit kötülükleri tam bir belağat ve îcaz yoluyla özetlenerek haber verilmiştir. Bu kirli ve çok yönlü oyun içinde yahudiler, münafıkları Müslümanların saflarını bölmek ve parçalamak için araç olarak kullanırken; münafıklar da yahudileri dayanak ve sığınak olarak görüyorlardı. Kur'an-ı Kerim, onların bu alçaklıklarını ve çirkin sözlerini anlattıktan hemen sonra, onlara, sıradağları bile sarsacak şu tehdidi indiriyor:

"Aslında Allah onlarla alay eder ve onları azgınlıkları içinde debelenmeye bırakır!"

Göklerin ve yeryüzünün ***Cebbar*** sıfatlı yaratıcısı tarafından alay edilen bir kimseden daha perişan ve daha bedbaht biri düşünülebilir mi? Gerçekten insan, *"Aslında onlarla alay eden ve kendilerini azgınlıkları içinde debelenmeye bırakan Allah'dır"* ayetini okurken hayalinde son derece ürkütücü ve korkunç bir manzara canlanır. Yüce Allah bu küstahları, nereye varacaklarını bilmedikleri bir çıkmaz yolda kılavuzsuz bir şaşkınlıkla, **alay ve istihzâ** içinde debelenmeye bırakıyor. [21]

Burada, daha önce varlığı bildirilen hakikat yine karşımıza çıkıyor; müminleri hedef alan savaşlarda yüce Allah'ın müminlerin tarafını tutması, onlara sahip çıkması gerçeği. Bu ta-

---

20 "***Şeytan***": herhangi bir azgın, yani azgınlıkta, şer ve kötülükte fevkalade bir yükselişle kendi sınıf ve benzerlerinin dışına çıkmış kötü, inatçı manasında bir cins ismidir ki, gerek insandan, hayvandan, yılan gibi görünen yaratıklardan ve gerekse diğer gizli mahlûkattan ruhî ilişkisi bulunan kötülere söylenir: insan şeytanı, hayvan şeytanı, cin şeytanı denilir. Kur'an'da insan ve cin şeytanları ifadeleri kullanılır. İnsan görünür, fakat kötülük ve şeytanlıkları görünmez, eserleriyle belli olur. O halde insan şeytanında bile şeytanlık bir gizli iştir. Bunun için şeytan ismi gizli kötü bir kuvvet, kötü bir ruh düşüncesine döner. Bu şekilde şeytan cins ismi, bilhassa görülmeyen ruhlar ve kötü kuvvetlere isim olmuştur ki, yaratılışta her cins bir tek ferd ile başlamış olduğundan, şeytan denilince bu cinsin babası olan o ilk fert, yani İblis akla gelir ve o zaman özel isim gibi olur. Dil bilginlerinin açıklamasına göre ***şeytan*** kelimesi, anlayış bakımından bir vasfı mânâyı içerir. Kadim Arapça'daki kullanımına uygun olarak bu terim, çoğunlukla, 'kötülükteki şiddetli israrları (*temerrüd)* nedeniyle şeytanlara benzeyen' insanları ifade eder (Zemahşerî). *Şeytân* terimi -ki *ŞeTaNe* fiilinden türetilmiştir; "o (doğru ve güzel olan her şeyden) uzaklaştı"(veya "uzaktı") *(Lisânu'l-Arab, Tâcu'l-'Arus).* Kur'an'da çoğunlukla insanın ruhundaki "şeytanî" (yani, son derece kötü) eğilimleri ve özellikle, hakikate ve maneviyata düşman olan bütün dürtüleri tanımlamak için kullanılmıştır *(Kur'ân Mesajı).* Şeytan haktan uzaktır: ondan da uzak olunmalıdır.

21 "***İstihzâ***": eğlenmek ve alay etmektir. Bu fiil Cenab-ı Hakk'a nispet edilince, manası 'istihzanın cezasını vermek' demek olur *(Kur'ân-ı Hakim ve Meâl-i Kerim*); bir başka ifade ile, 'onların alaylarına hak ettikleri karşılığı vermek' anlamını taşır *(Hayat Kitabı Kur'ân).*

raf tutma ve sahiplenme imtiyazı Allah'ın dostlarına eksiksiz bir güven bağışlarken Allah'ın şaşkın düşmanları için son derece korkunç bir akıbet hazırlıyor. Bu şaşkınlar azgınlıklarına devam etmelerini sağlayan bir toleransla aldatılarak ve içlerindeki düşmanlığı dışa kusmalarına biraz daha fırsat tanınarak kör gidişlerinde debelenmeye, sürünmeye bırakılıyor. Fakat az ötede pusu kuran korkunç akıbet onları bekliyor, onlar ise bundan habersiz olarak gözleri kapalı bir şekilde yürüyorlar. *(Fi-Zılali'l-Kur'an)*

Hidayete Karşılık Dalaleti Satın Alanlar

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ (16)

16- *Onlar hidayet karşılığında sapıklığı satın alan kimselerdir. Bu yüzden yaptıkları ticaretleri kâr etmemiştir ve onlar hidayete de erememişlerdir.*

Bu ayet, onların gerçek durumunu ve uğradıkları zararın çapını açıkça gözler önüne seriyor: Çünkü eğer isteselerdi hidayete ererlerdi. Bu imkân önlerinde, hidayeti tercih etmek ellerinde idi. Fakat en şaşkın tüccar gibi davranıp, hidayet karşılığında sapıklığı satın aldılar. Bu şaşkın tercihlerinin sonucu olarak da "*onların yaptıkları ticaret [22] kârlı ve kazançlı çıkmamıştır ve hidayete de erememişlerdir.*"

Bu tablo hakkında uzun uzun bilgi verilmesinin bir sebebi de: Medine'de münafıkların, Müslüman cemaate sıkıntı verme konusundaki rollerinin önemini, yol açtıkları tasa, endişe ve kargaşanın ne kadar geniş çaplı olduğunu vurgulamaktır. Bu ayrıntılı açıklamanın bir başka amacı da, münafıkların her dönemde Müslümanların iç cephesinde yıkım oluşturma açısından önemli rol oynayabileceklerine ve onların oyunlarını ve çirkin hilelerini keşfetmenin ne kadar gerekli olduğuna dikkat çekmektir.

Koyu Karanlıktaki Sağırlar, Dilsizler ve Körler

مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ (17)
صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ (18)

17- *Onların durumu karanlıkta ateş yakan kimseler gibidir. Ateş etraflarını aydınlatınca Allah onların aydınlıklarını gidererek hiçbir şey göremeyecekleri koyu bir karanlıkta bırakır.*
18- *Onlar sağır, dilsiz ve kördürler. Bu yüzden geri dönemezler.*

---

22 Ticaret, alış-veriş yoluyla kâr etme arayışı: kâr ise, sermayeden fazla olandır. 'Ticaretlerinde kâr ermediler yerine "ticaretleri kâr etmedi" denmesi hiçbir yönden kârlı çıkmadıklarını anlatır. Ticaretin amacı sermayeyi koruyup kâr sağlamaktır. Onlarsa her ikisini de kaybettiler. Çünkü asıl sermaye fıtrat-ı selime ve akıldır. Onların inkârları fıtratlarını bozdu; hidayete erecek sermayeleri de kalmadı. *(Beydavi)*

Münafıklar; kâfirler gibi daha baştan hidayete sırt çevirmiş, kulaklarını işitmekten, gözlerini görmekten ve kalplerini algılamaktan alıkoymuş değillerdir. Fakat onlar işin içyüzünü açık-seçik biçimde anladıktan sonra körlüğü hidayete tercih ettiler. Yani ateş yakmak istemişler ve yakmışlar, yaktıkları ateş çevrelerini aydınlatınca kendi istekleri ile yaktıkları bu ateşten yararlanmamışlardır. O zaman Allah, önce isteyip sonra yararlanmaktan vazgeçtikleri '*aydınlıklarını gidererek'* kendilerini '*hiçbir şey göremeyecekleri koyu bir karanlıkta bıraktı'.* Tabi ki, aydınlıktan yüz çevirmelerinin cezası olarak. Bu misâl şunu anlatmak ister: Bir kimse -Hz.Muhammed (s)- doğruyu yanlıştan, hakkı bâtıldan ayıran Hakikat ışığını yaymaya başladığında, melekelerini iyi kullanabilen kimseler bunları ayırt etmeye başladılar. Fakat kişisel çıkarlarının kör ettiği münafıklar bu ışıkla bile doğru yolu görmeyi başaramadılar. "*Allah onların nurunu giderdi*" ifadesi hakkı görememenin sorumluluğunu onlardan kaldırmaz. Karanlıkta salınmayı seçtiklerinde, Allah da onları bu sapık yolda bıraktı. *(Tefhimü'l-Kur'ân)*

Onlar Hakk'ı duymakta sağır, Hakk'ı konuşmakta dilsiz ve Hakk'ı görmekte kördürler. Kulaklar, diller ve gözler sesleri, ışıkları algılamak hidayetten ve aydınlıktan yararlanmak için yaratıldığına göre, bunlar kulaklarını fonksiyonsuz bıraktıklarından dolayı "**sağır**", dillerini fonksiyonsuz bıraktıklarından dolayı "**dilsiz**", ve gözlerini fonksiyonsuz bıraktıklarından dolayı "**kör**"dürler. Onlar, ileri mi geri mi gideceklerini, geldikleri yere nasıl döneceklerini bilemeyecek kadar şaşkındırlar. Bu yüzden hakka dönüp hidayete yönelmeleri yani ışığa kavuşmaları sözkonusu değildir.

Ayette verilen şu örnek de onların içinde bulundukları durumu tasvir etmekte, duygu dünyalarına egemen olan kargaşa, şaşkınlık, endişe ve kaygıyı gözler önüne sermektedir *(Fi-Zılâli'l-Kur'ân).*

Münafıkların Ölüm Korkusu

أَوْ كَصَيِّبٍ مِنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ وَاللَّهُ مُحِيطٌ
بِالْكَافِرِينَ (19) يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ أَبْصَارَهُمْ كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَذَهَبَ
بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (20)

19- *Ya da onların durumu koyu bulutlu, şimşekli ve gürültülü bir gökyüzünün yağmuruna tutulmuş, ölüm korkusu içinde yıldırımlara karşı parmakları ile kulaklarını tıkayan kimselere benzer. Allah kâfirleri çepeçevre kuşatandır.* ***20-*** *Şimşek onların gözlerini nerede ise alıverecek. Çevrelerini aydınlatınca o ışıkta yürürler, fakat üzerlerine karanlık çökünce oldukları yerde kalakalırlar. Allah dileseydi, onların işitme ve görme(yetenek)lerini kesinlikle giderirdi. Kuşkusuz Allah her şeyi yapar.*

Onların hali iki âyetteki iki duruma da benzer: Onlar parmaklarıyla kulaklarını tıkayarak, yıldırımlı felâketten kurtulduklarını sanıp kendilerini bir süre daha avuturlar ama gerçekte

onlar kendilerini kurtaramazlar! "***Savâik***" (sâikalar- yıldırımlar); işitilen veya görülen dehşetli durumlar için kullanılır.

Rivayete göre **Medine münafıklarından iki kişi** Allah'ın Rasûlü'nden (s) müşriklere kaçtılar. Yolda şiddetli gök gürültüsü, şimşek ve yıldırımlarla gelen yağmura yakalandılar. Her yıldırımda ölecekleri korkusuyla parmaklarıyla kulaklarını tıkıyorlar; her şimşek parıldamasında onun şavkında yürüyorlar, şimşek çakmayıp da bir şey göremez oldukları zaman da yürüyerek (eski) yerlerine geliyorlardı. Sonunda iyice bunalıp "Ah bir sabaha çıksak! Hemen Muhammed'e gelip elimizi eline koyalım (tekrar O'na imanla biat edelim)." dediler. Gerçekten de sabah olunca Hz. Muhammed'e gelip yeniden iman ettiler, ellerini Efendimizin eline koyup biat ettiler ve iyi Müslümanlar oldular. Allah Tealâ Medine'den müşriklere katılmak üzere çıkan bu iki münafığın durumunu **Medine münafıkları** için bir mesel kıldı: Hz. Peygamberin (s) meclisinde hazır bulundukları zaman Efendimiz (s) kendileri hakkında bir şey (vahiy) nazil olduğunu söylemesinden veya herhangi bir şeyle adlarının anılmasından ve öldürülmelerinden korkarak Medine'den çıkan o iki münafığın parmaklarıyla kulaklarını tıkadıkları gibi kulaklarını parmaklarıyla tıkıyorlardı. **Şimşek önlerini aydınlattığında** yani malları, çocukları çoğalıp bir ganimet elde ettiklerinde veya bir fetih ele geçirdiklerinde o iki münafık nasıl şimşek çaktığında onun aydınlığında yürüyor idiyseler bunlar da o aydınlıkta yürüyorlardı ve:

-"Muhammed'in dini gerçekten doğru bir din imiş" diyerek, o dinde devam ediyorlardı.

Önleri karardığı yani malları ve çocukları helak olup başlarına bir belâ geldiğinde dikile kalıyor:

-"Bu, Muhammed'in dini yüzünden." diyor ve şimşek çakmayıp da karanlıkta kalan iki münafığın yaptığı gibi bunlar da dinden dönüp kâfirler oluyorlardı.

Saîd b. Cubeyr'den başka bir nüzul sebebi rivayet ediliyor. O demiş ki: Bu âyet Yahudiler hakkında nazil olmuştur Allah'ın Rasûlü'nün (s) çıkışını bekliyor ve onunla Araplara karşı zafer kazanacakları, Araplara galebe çalacakları umudunu izhar ediyorlardı ama çıkınca onu inkâr ettiler. İşte Hz. Peygamber'in çıkışını beklemeleri (aydınlanmak üzere) **ateş yakmalarına,** çıkışından sonra inkâr etmeleri de **yaktıkları ateşin aydınlığının zevaline** benzetilmiştir. *(Esbâb-ı Nüzul)*

> İlk misâl, İslam'a kalpten inanmayan, fakat çıkarları nedeniyle 'müslüman' görünen kimseleri anlatır. İkinci misal ise, şüphe, iman zayıflığı ve tereddüt içinde olan münafıkları anlatır. Bunlar tamamen kâfir değillerse de, İslam'ı ancak kendilerini tehlikeye sokmayacak derecede uyguluyorlardı. Bu misalde yağmur, tüm insanlığa rahmet olarak gelen İslam'ı temsil eder; karanlık, gök gürültüsü ve şimşek ise öne çıkan engelleri ve İslam düşmanlarını

> ortaya koyduğu güçlü savunma nedeniyle yaşanan tehlike ve güçleri temsil eder. Durum biraz yatıştığında onlar İslam'a doğru yönelirler, fakat zorluk bulutları ortaya çıktığında veya kendi çıkarlarına, bâtıl inançlarına, önyargılarına ters düşen emirler verildiğinde öylece şaşkınlık içinde kalakalırlar. *(Tefhimü'l-Kur'ân)*

Onların parmaklarını kulaklarına tıkamalarının sebebi, Kur'ân'ı işitmemek ve Peygamber'e (s) iman etmemek içindir, der; çünkü Kur'ân'ın nuru onların gözlerini kamaştıracak derecede açıktı ama hoşlarına gitmeyen cihad, zekât vb. görevler, onlara "yıldırımlar" gibi dehşetli geliyordu *(Kurtubî).*

"İşitme ve görme (*yetenek*)leri" ifadesi, insanın fıtrî olarak iyi ile kötüyü ayırt etme yeteneğini ve dolayısıyla, ahlâkî sorumluluğunu ifade eden bir mecazdır. M. Esed'e göre, "ateş yakan kişiler" kıssasında, bazı insanların, hayatın ve inancın ölçüye ve tahmine gelmeyen yanlarını açıklamanın ve aydınlatmanın bir aracı olarak yalnızca 'bilimsel yaklaşım' adı verilen şeye güvenmelerine ve sonuçta, insan aklının kavrayış alanı dışında herhangi bir şeyin bulunabileceğini küstahça reddetmelerine bir atıf vardır. Bu kibirli küstahlık, Kur'ân'ın tanımladığı gibi, sahiplerini -ve hâkim oldukları toplumları- kaçınılmaz olarak "neredeyse gözlerini alıveren" hayal kırıklığı yıldırımlarına maruz bırakır, yani, ahlâkî kavrayışlarını daha da zayıflatır ve "ölümün dehşeti"ni derinleştirir *(Kur'ân Mesajı).*

Allah, eğer dilerse, önceki misâldeki münafıklara yaptığı gibi bu kimselerin de Hakk'ı görmelerini tamamen engelleyebilir. Fakat bunu yapmaz; çünkü Allah, görmek ve duymak istedikleri sürece onların Hakk'ı görüp duymalarına fırsat vermeyi dilemiştir; onlara Hakk'ı görüp duymalarına yetecek kadar güç vermesinin nedeni de işte budur *(Tefhimü'l-Kur'ân)*.

Bu ayetle çizilen tablo, gözlerimizin önünde hareket ve kargaşa ile dolu çöl ve yolunu şaşırmışlık, dehşet, panik, korku, şaşkınlık, ışıklar ve gürültüler içeren müthiş bir manzara canlandırır. Gökten boşanıp inen iri taneli ve sürekli bir dolu ile karşılaşıyoruz. Ayetin bazı cümleciklerini yeniden okuyalım: "*Koyu bulutlu, şimşekli ve gök gürültülü*", "*Çevrelerini aydınlatınca şimşeğin ışığı altında yürürler*", "*Fakat üzerlerine karanlık çökünce oldukları yerde kalakalırlar"*. Yani oldukları yerde şaşkın şaşkın çakılıp kalırlar, nereye gideceklerini bilemezler. Bunun yanında, korkudan donakalmalardır, bu yüzden "*Ölüm korkusu içinde parmakları ile kulaklarını tıkarlar.*"

Sürekli yağan doludan koyu bulutlara; gök gürültülerine ve şimşeklere; bu manzara içinde paniğe kapılan şaşkınlara; karanlık çökünce oldukları yerde çakılıp kalan yılgın ve ürkek adımlara varıncaya kadar bu tabloya baştan başa hareket unsuru egemendir. Tabloya egemen olan bu hareket unsuru münafıkların, müminler ile buluşmaları "şeytan" sıfatlı elebaşlarının yanlarına gidişleri, hemen şimdi söyledikleri bir sözden ansızın caymaları, bir süre önce aradıkları hidayetten ve ışıktan karanlığın ve sapıklığın kucağına düşmeleri arasında

geçen zikzaklı hayatlarının içerdiği çölü, kargaşayı, endişeyi ve titreşimleri son derece canlı bir biçimde ve sezgiye dayalı bir ifade tarzı ile gözler önüne sermektedir. Bu manzara, belirli bir psikolojik durumu semboller aracılığı ile yansıtan, belirli bir düşünce biçimini somutlaştıran elle tutulur, gözle görülür bir manzaradır. Göz önüne serilen bu tablo, çeşitli psikolojik durumları sanki duyu organları aracılığı ile algılanabilir manzaralarmış gibi somutlaştıran müthiş ve şaşırtıcı Kur'ân üslubunun ilginç bir örneğidir *(Fî-Zılâli'l-Kur'ân).*

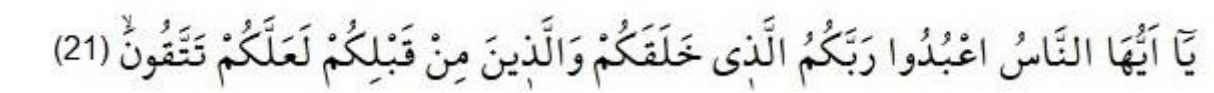
Özetle: Şehid üstad Seyyid Kutub'un ısrarla dikkat çektiği bu dehşetli manzara; Kur'ân-ı Kerim'in içerdiği mutlak ilahi hakikatler insanlığın ufkunu bir güneş gibi aydınlatmakta iken, bu mesajlara sırt çevirerek kendilerini moda fikir ve düşüncelerin, beşeri ideolojilerin karanlık dünyalarına mahkûm eden inkârcı münafık taifenin ufuksuzluğunu, çaresizliğini ve acınası zavallılıklarını dramatize ediyor.

BAKARA 21-29. ÂYETLER

Sadece Allah'a İbadet Etmek

Evrensel Tevhid Çağrısı: Yaratan Rabbe Kulluk Et!

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱعْبُدُوا۟ رَبَّكُمُ ٱلَّذِى خَلَقَكُمْ وَٱلَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ (21)

21- *Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan rabbinize kulluk edin ki, korunup-sakınabilesiniz.*

Önceki âyetlerde iman açısından insanlar mümin, kâfir, münafık olarak çeşitlendirilerek her bir grubun özellikleri açıklandı. Bu âyette inançları ne olursa olsun **bütün insanlara** hitap edilerek *(Kurtubi)* hepsi birden Allah'a ibadete çağırılıyor. ***İbadet,*** Allah'ı birleyip dininin şer'i hükümlerine bağlanmaktır; asıl itibariyle boyun eğip, önünde zilleti arz etmektir. Bu çağrı İslâm'ın şu özelliklerini ortaya koyuyor:

a. Bu ilâhî çağrı din, dil, ırk, bölge, sınıf... farkı gözetmeksizin bütün insanlığa yöneltildi.

b. Bu çağrıya muhatap olmak ve Allah'ın kulluğuna kabul edilmek için bir **ön şart** yoktur. Daha önce neler yapmış, ne kadar büyük günah işlemiş olursa olsun bir kimse gönülden benimseyerek "*Allah'tan başka ilâh yoktur ve Muhammed O'nun elçisidir*" dediği anda Müslüman olmuş, Allah'a kulluğa ilk adımı atmış, geçmiş günahlarını silmiş olur.

c. Kulluk edilecek varlığın yaratılmamış (varlığı zorunlu, kendinden, ebedî ve ezeli) **yaratıcı** ve eşyaya özelliklerini verici olması gerekir. Bu vasıfları taşıyan tek varlık kâinatın yaratıcısı ve rabbi olan **Allah Teâlâ**'dır. Bu sebeple **O'ndan başkasına kulluk edilemez.**

d. Yukarıda verilen meale göre "**Allah'a kul olma**" emri ile **takva** (sakınma) arasında bir sebep-sonuç ilişkisi kurulmuştur. Allah'a kulluk etmenin (İslâm'a özgü iman, ibadet ahlâk ve diğer amellerin) hâsıl edeceği sonuç takvâ'dır (Allah'a karşı sorumluluk bilinci). **Takvâ**: sakınılacak alan ve varlık ile sakınma iradesini gerektirir; bu da İslâm'ın tasarladığı insanın resmini çizer: Müslüman insan her istediğini yapmayan, önce durup düşünen, belli değer ölçüleri ve sınırlara göre ölçüp biçen, bu ölçülere uygun düşmediği takdirde nefsinin isteklerini ve arzularını frenleyen; akıllı, imanlı, iradeli varlıktır. Allah'a kulluk olmadan takva gerçekleşemez, takva olmadan da kâmil insan olunamaz.

Âyet '*Sizi ve sizden öncekileri **korunsunlar** diye yaratan Allah'a kulluk edin'* diye çevrilirse, **takva ile kulluk** birbirini tamamlayan, biri olmadan diğeri olmayan, her ikisi bir bütün

olarak yaratılışın amacını teşkil eden iki kavram olarak ortaya çıkmış olur; yani insanlar Allah'a kulluk edince yaratılış amaçları olan takvayı gerçekleştirmiş olurlar, böylece de kulluğu yerine getirmiş olurlar. *(Kur'ân Yolu)*

Takvâ'nın '***korunma'*** manasına göre bu son ifade: 'Belki sizler Allah'ın size emrettiklerini kabul edip, bunu kendiniz ile cehennem arasında bir koruyucu haline getirirsiniz' demek olur. Nitekim Hz. Ali; "*Savaş kızıştığında biz düşmana karşı Peygamber'le kendimizi korurduk/ittikâ ederdik.*" der.[23]

Yaratan, Yaşatan, Yöneten Rabb'e Eş Koşma!

اَلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ فِرَاشًا وَّالسَّمَآءَ بِنَآءً وَّاَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَاَخْرَجَ بِهٖ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَّكُمْ ۚ فَلَا تَجْعَلُوْا لِلّٰهِ اَنْدَادًا وَّاَنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ (22)

22- *O, sizin için yeri döşek, göğü bina kılmış; gökten su indirmiş, bununla sizin için rızık olarak çeşitli ürünler çıkarmıştır; artık siz de bile bile O'na ortaklar/endâd koşmayın.*

Allah (c.c) kullarını yaratıp kendi hallerine bırakmamış; onların yaratılış amaçlarına doğru ilerleyebilmeleri için maddî ve manevî ihtiyaçlarını karşılamış; bunları karşılayacak bir kâinat düzeni kurmuş, **Kayyûm** ismi gereği de bir an bile ihmal etmeksizin bu düzeni korumuş, yürütmüş, gözetmiştir. **Yeryüzünü** insanların yaşamalarına uygun kılmıştır.

Hikmet Damlası

22-23.âyetin mesajı şudur: Madem ki, Rabbiniz sizi ve sizden öncekileri yaratmış; gökleri ve yeryüzünü hayatınızı devam ettirmeniz, rızkınızı sağlamanız ve yararlanmanız için emrinize vermiştir; bu durumda size düşen görev de O'nu birlemeniz, O'na ibadet ve kulluk etmeniz, ibadet ve kullukta O'na denk bir ilah kabul etmemeniz, O'nun yarattıklarını O'na ortak koşmamanız, onlara bir üstünlük ve değer atfetmemenizdir. *(el-Mendr)*

"***Semâ***" terimi, başka bir şey üzerine çadır gibi serilmiş herhangi bir şey için kullanılır. Bu nedenle, yer üzerinde kubbe gibi yükselen ve onun adeta çatısını oluşturan görülebilir göklere *semâ* adı verilir. Ve terimin Kur'an'daki asıl anlamı da budur. Daha geniş anlamda ise "**kozmik sistem**" çağrışımına sahiptir *(Kur'an Mesajı).* Kozmik sistemde sağlam, ince, dengeli, hikmetli bir düzen ve yapı kurulmuştur. Bu yapı hem dengeyi hem de dünyadakilerin gök cisimlerinden, gökte olup bitenlerden zarar görmemelerini sağlar. İnsanlara verilen bilgi edinme ve bilgiden yeni bilgilere ulaşma yeteneği doğru kullanıldığı takdirde yaratıcı Allah'ın varlık ve birliğine kolayca ulaşmak mümkündür. Potansiyel olarak insanda var olan bu bilgiye rağmen onun Allah'a ortak koşması, O'nu bırakıp

23 Kurtubî. Hz. Ali'nin bu ifadesi, Müslim, Cihad 79'da Berâ'nın sözü olarak geçer. Ayrıca, kulluk-takva ilişkisi için bkz: Bakara 2/197: "*Azık edinin, şüphesiz azığın en hayırlısı takvadır. Ey akıl sahipleri, benden korkupsakının* (***ve'ttegûni***).")

başka varlıklara *(endâd)* tapınması, itaat etmesi veya her şeyin kendiliğinden ve tesadüfen oluştuğuna inanması "**bile bile şirk koşmak ve inkâr etmek**" demektir. Zira bu inanç ve anlayış (inkâr, şirk) insan fıtrat ve tabiatına (potansiyel bilgisine) ters düşer *(Kur'an Yolu)*. Bu sebeple, '*Sizi ve sizden öncekileri kim yarattı?*' diye bir soru ile karşılaşsanız, hemen "Allah'' diye cevap verirsiniz. Bu cevabı verdiğiniz halde neden Allah'tan başka varlıklardan yardım ve imdat bekliyor, onlara dua ediyor ve onları aracı ve şefaatçi kılıyorsunuz? "*Onlara, sadece bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye kulluk ediyoruz" (Zümer 39/3)* diyorsunuz?

"*Allah'a **endâd** koşmayın!*"daki ***endâd*** (nidd'in çoğulu): tıpkı Allah gibi kabul edilen, insanların Allah'a boyun eğdikleri gibi kendilerine boyun eğilen, kimi ihtiyaçların onlardan sağlanması beklenip istenenlerdir. Müfessirler; bu terimin, ister "bizâtihî kendi başına" bir tanrı, isterse sözüm ona bazı ilahî veya yarı-ilahî güçlere sahip bir azîz olarak telakki edilsin, Allah'ın sıfatlarından tümünün veya bir kısmının izafe edildiği herhangi bir tapınma objesini ifade ettiğinde hemfikirdirler. *(Kur'ân Mesajı; el-Menâr)*

Dikkat Edelim

Kur'ân-ı Kerim, daha önce Mekke'de inen sûrelerinde de inkârcılara **meydan okumuş**; bu kitabın Allah'tan geldiğinde şüphesi olanların, 'onu Hz. Peygamber'in uydurduğu' iddialarında samimi iseler benzerini yapıp getirmeleri istenmiştir. Bu bağlamda; Kur'ân'a benzer bir kitap (Kasas 28/49), sûrelerine benzer on sûre (Hûd 11/13), bir sûre (Yûnus 10/38), bir söz (Tûr 52/34) getirerek iddialarını ispat etmeleri istenmiştir. İnkârcılar bütün arzularına ve girişimlerine rağmen bunu yapamamışlar, bir âyete benzer söz dahi söyleyememişler; böylece âciz oldukları ortaya çıkmış, *"asla yapamayacaksınız"* sözü hak olmuştur.

Kur'ân, Şüphecilere Meydan Okuyor!

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَى عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (23) فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ (24)

23- *Kulumuza indirdiğimiz kitaptan şüphe içinde iseniz onun benzeri bir sûre de siz getirin! Allah'tan başka şahitlerinizi da yardıma çağırın; eğer iddianızda samimi iseniz!*
24- *Bunu yapamazsanız -ki asla yapamayacaksınız- yakıtı insanlar ve taş olan ateşten sakının; o inkârcılar için hazırlanmıştır.*

Önceki âyetlerde insanlar **tevhide** (bir tek Allah'a kul olmaya) çağırıldı ve buna, tefekkür yoluyla varabilmeleri için teşvik edildi; ayrıca deliller getirilerek onlara ışık tutuldu. İnsan, kendi düşünce ve iradesiyle inanmaya karar verince; Allah, yaratılış, yaratılmışlar, gayb âlemi, dünya hayatının sonu hakkında ve Allah, insanlar ve eşya ile ilişkilerde takip edilecek yol ve usul gibi konularda bilgilenmeye ihtiyaç duyar. İnsanın kendi bilgilenme kapasitesi bu meçhulleri aydınlatmaya yeterli olmaz; bu yüzden beşer üstü bir bilgi kaynağına başvurma ihtiyacı hisseder. İşte bu kaynak vahiydir; özel bir dil veya iletişim aracı ile Allah'ın kullarına

bilgi vermesidir. Bu ise Kur'ân'dır ve vahye dayanan sünnettir. Bu sebepledir ki **kitaba iman** inanç esaslarından biri olmuş, kitabın şüpheden uzak bulunduğunu ispat için âyetler gönderilmiş, deliller getirilmiştir. Surenin başında "***Onda şüphe yoktur***" ifadesiyle gerçek ortaya konmuş, burada ve daha başka yerlerde ileri sürülen delillerle de ispat edilmiştir. Kur'ân'ın kaynak ve muhteva yönlerinden *'şüphesizlik, gerçeklik ve tutarlılık'* özelliklerinin ispatı, aynı zamanda onu alıp tebliğ eden Hz. Peygamberin ve içinde geçen gayb bilgilerinin gerçekliğinin ispatı demektir.

İ'câz

Kur'ân-ı Kerîm'in bir sûresi hatta bir âyetinin bile benzerinin yapılamaması özelliğine ***i'câz*** denir. Kelimenin sözlük mânası 'âciz, çaresiz bırakmak'tır. **Mu'ciz** 'çaresiz bırakan', ***mucize*** ise 'sıradan insanların yapamadığı, ancak peygamberlere Allah'ın lütfettiği, olağan üstü fiiller, etkiler ve haller' demektir. Kur'ân *mu'ciz*dir, çünkü meydan okuduğu halde kimse benzerini yapamamıştır. Kur'ân *mucize*'dir; çünkü bu eşsiz kitap, son Peygamber'in risâletinin hak ve gerçek olduğunu ispat eden en kalıcı delildir. Bu aziz kitabın mu'ciz ve mucize oluşuna dair (***İ'câzü'l-Kur'ân*** konulu) çok sayıda kitap yazılmıştır. Burada bir fikir vermek için Kur'ân'ın i'câzını ortaya koyan üç özelliğinden söz edelim:

1. Söz sanatı: Seçilen kelimeler ve dizilişi, grameri, uygulanan edebî sanatlar, kelimelere -dilin imkânları sonuna kadar kullanılarak- yüklenen anlamlar.

2. Üslûp ve şekil özelliği: Kur'ân-ı Kerîm'den önce Araplarda, sözlü edebiyatın iki şekli vardı: Şiir ve nesir. Nesir, hitabet ile kâhinlerin kafiyeli sözlerinden ibaretti. Kur'ân şiir olmadığı gibi Arapların bildiği nesirden de farklıdır. O, öğüt ve talimattan ibaret bulunan iki amacını gerçekleştirmek üzere şeklin ve üslûbun en uygununu seçmiş, yerine göre uygun geçişler yaparak; misaller, kıssalar ve tarihî olaylardan yararlanarak vermek istediğini en güzel ve etkili bir şekilde vermiştir.

3. Muhteva özelliği: Kur'ân'ın muhtevası; iman (inanmak), inanılacak esaslar, ibadet ve çeşitleri, hükümler ve talimat, ahlâk bilgisi ve eğitimi, yaratılış ve oluş, gayb âlemi ve buradaki varlıklar, peygamberler ve kavimler tarihi, insan ve kâinatın yapısı, gelecekle ilgili bazı haber ve bilgilerden oluşmaktadır. Hz. Peygamber'in çevresi ve yetişme şartları bellidir. O'nun ve çevresindekilerin bu bilgilere sahip olmadıkları, bu bilgilerin bir kısmına o çağda yaşayan başkalarının da sahip bulunmadıkları bilinmektedir. Peygamberliğinden önce okuma yazma bilmeyen (ümmî) bir zatın ağzından çıkan, hepsinin de doğru olduğu ya o anda yahut zamanı gelince anlaşılan ve bundan sonra da anlaşılacak olan, yakın çevredeki dinlerin ve bu dinlere ait kitapların yanlışlarını düzelten, tahrifleri açıklığa kavuşturan bu muhteva (Kur'ân'ın içeriği) olağanüstüdür, mucizedir, ancak doğru bilginin kaynağı olan Allah'tan gelmiş olabilir, başka bir ihtimal yoktur ve mâkul değildir. *(Kur'ân Yolu)*

Öte yandan, bu âyette, ***"nezzelnâ"*** ifadesi ile Kur'ân'ın tedricî olarak inzal olduğu vurgulanmıştır; çünkü Hz. Peygamber'in(s) muhalifleri, Kur'ân'ın bir defada değil de tedricen inmesinden dolayı ilahi kaynaklı olamayacağını ileri sürmekte idiler (*Kur'ân Mesajı, Zemahşerî'den naklen).* 24.âyetteki "***ateş***" cehennem ateşidir. Ateşin yakıtının **taşlar ve insanlar** oluşu düşündürücüdür. İnsanlar bu âyetin gelmesinden yüzyıllar sonra **kömür**ü bulup yaktıklarında, taş gibi nesnelerin de yandığını anladılar. Cehennem yakıtı olan taşlar ise; bazı müfessirlere *(Razi vb.)* göre, tapınılan taş heykeller, tanrı timsalleridir. "***Siz ve Allah'tan başka taptığınız tanrılar cehennem yakıtısınız***" *(Enbiya 21/98)* âyeti bunun delilidir. Ancak heykel ve put hammaddesi bile olsa eşyanın cezalandırılması âdil ve makul görülmediğinden ceza olarak yakılanları 'şuurlu ve iradeli yaratıklar' olarak anlamak, **taş yakıtı** ise 'gayb âlemine ait, mahiyeti dünyalılar tarafından bilinemeyen bir nesne' olarak yorumlamak daha uygundur. Razi'ye göre, bunun bir benzeri; **altın ve gümüşü** biriktirip Allah yolunda harcamayanlara, bunlarla -cehennem ateşinde ısıtılıp, o kimselerin **alınları, böğürleri ve sırtları dağlanarak** *(Tevbe, 9/34-35)* azap edilmesidir. Hadislere göre cehennem ateşi, yakıcılık bakımından dünya ateşinden ***yetmiş kat*** daha şiddetlidir *(Buhârî, Bed'u'l-halk 10; Tirmizi, Cehennem 7).* Bugün lazerle elmas kesiliyor. Mahiyet ve şiddetini bilmediğimiz ateşlerle **taşların yanması** mümkündür. İnsanın böyle bir ateşte, ölmeden sürekli azap görmesini düşünmek bile dehşet vericidir. "Taş"tan maksat **kibrit taşıdır** da denmiştir. [24]

İman Edip Salih Ameller İşlemenin Ödülü: Cennet

وَبَشِّرِ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ اَنَّ لَهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ ۗ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا ۙ
قَالُوا هٰذَا الَّذِى رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ ۙ وَاُتُوا بِهٖ مُتَشَابِهًا ۗ وَلَهُمْ فِيهَآ اَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ ۙ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ (25)

25- *İman edenlere ve salih ameller işleyenlere, kendileri için zemininden ırmaklar akan cennetler bulunduğu müjdesini ver. Onlara cennetteki meyvelerden biri rızık olarak her sunulduğunda, 'bu daha önce de bize rızık olarak verilendir' derler. O kendilerine benzer şekilde verilmiştir. Ayrıca orada kendileri için tertemiz eşler de vardır ve orada onlar sonsuza kadar kalıcıdırlar.*

Sâlihât (salih ameller); Din'in emrettiği ve güzel gördüğü bütün işleri, tutum ve davranışları kapsar. Allah'ı tanıyıp iman edenler, teşvik olmadan O'na kulluk eder, huzur ve mutluluğu ibadette bulurlar. Bu irfan ve şuur yetersiz veya zayıf olduğu müddetçe de teşvike ihtiyaç vardır. Teşvik, itaat etmeyene verilecek cezayı bildirerek yapılabileceği gibi itaat edenlere verilecek ödülü açıklayarak da yapılabilir.

---

24 *Kur'ân Yolu; Tefhimü'l-Kur'ân*. M. Esed'e göre "taşlar"; insanın Allah'ı bırakarak yöneldiği bütün tapınma objelerini gösterir; onların güçsüzlüğü ve etkisizliği, taşların cansızlığı ile sembolize edilir. Kur'ân, insanları bu ateşlen korumak için gönderildi... *(Kur'ân Mesajı).* Ayrıca Arapların 'korkunç ve amansız adama' da "***hacer***: taş" dedikleri *(Tanrı Buyruğu)* dikkate alınırsa, Cehennem'deki "taşlar" da insan olabilir.

Önceki âyetlerde kullar ibadete davet edilmiş, inkârcıların karşılaşacakları korkunç akıbet bildirilmişti; burada ise itaat ve ibadet edenlerin atacakları ödül açıklanmıştır. **Kur'ân'da açıklanan ödüller; *cennet ve nimetleri*** ile ***rıdvân***'dır (Allah'ın kullarından razı olması). Bu âyette sözü edilen ödül ise cennettir, oradaki çeşitli nimetlerdir, eşlerdir (âyetteki "ezvâc", zevc'in çoğulu olup 'eşler' anlamına gelir ve bir çiftin her iki tarafını yani hem dişiyi hem de erkeği ifade eder) ve orada kalmanın sonsuza kadar süreceği müjdesidir. Gerek cennet gerekse içindeki şeyler, öz ve yapı itibariyle dünyada bilinen nesnelerden farklıdır. Ancak insanların görmediği, bilmediği, tatmadığı, hayal bile edemediği şeyleri onlara anlatmanın tek yolu, bildikleri nesnelerin isimlerini kullanmaktır. Allah Teâlâ cenneti ve nimetlerini bildiğimiz isim ve kelimeler, kavram ve tasavvurlarla ifade etmiştir. Arada benzerlik vardır ama asla biri diğerinin aynı ve misli değildir. İbn Abbas "Cennette olan şeylerin dünyada yalnızca isimleri vardır" *(Beyhakî)* diyerek bu gerçeği anlatır. Bazı müfessirlere göre, benzerlik şekil ve renk benzerliğidir *(Fehmü'l-Kur'ân).* Cennetin ve nimetleri bildiklerimizin ve hayal ettiklerimizin de ötesindedir. Nitekim Hz. Peygamber (s), bir sohbetinde cenneti anlatırken, "***Orada hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir kimsenin hayalinden geçmeyen şeyler vardır"*** buyurmuş, sonra da; "*Korku ve ümit içinde rabbine ibadet ve dua etmek üzere vücutları yatak görmez, kendilerine verdiğimiz azıktan da Allah için harcarlar. Yaptıklarına karşılık olarak onlar için saklanan mutlulukları hiç kimse bilemez." (Secde 32/10-17)* mealindeki âyetleri okumuştur *(Müslim, Cennet 5).*

Hikmet Damlası

Âyet ve hadislerde cennetliklere her istediklerinin verileceğini duyanlar Rasûlüllah'a (s): *'Orada bize şunlar, şunlar... verilecek mi?'* diye sormuşlar, o da Kur'ân'daki vaade dayanarak; ***'Her istediğiniz verilecek'*** buyurmuştur (Buhari, Bed'ü'l-halk, 8 vd.; Müslim, Cennet 2-5). Cennet nimetlerine dair zihinlerde oluşan soruları; âyet ve hadisteki ***"hiç kimse bilemez"*** ve ***"her istediğiniz verilecek"*** ifadeleri ile cevaplamak daha doğru olanıdır. Âhirette olup bitecek, verilecek şeyler, dünyadakilerle kıyas edilemez. (*Kur'ân Yolu*)

Sivrisinek Misali ve Fâsıklar

إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ (26) الَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ (27)

26- *Şüphesiz Allah bir sivrisineği, hatta onun da ötesindekini örnek vermekten çekinmez. İman edenler onun Rablerinden gelen gerçek olduğunu bilirler; inkâr edenlerse Allah bu örnekle ne istedi? derler. Allah, birçok kimseyi onunla saptırır, birçoğunu da onunla doğru yola*

*iletir; onunla yalnız fâsıkları saptırır. **27-** Onlar, iyice pekiştirdikten sonra Allah'ın ahdinden dönerler, Allah'ın birleştirilmesini emrettiğini ayırırlar, yeryüzünde fesat çıkarırlar; işte zararlı çıkacak olanlar yalnız bunlardır.*

26.âyette de görülen temsil, teşbih, örnekleme; sözü güzelleştiren ve anlamayı kolaylaştıran edebî sanatlardandır. İnkârcılar yağmur, bulut, örümcek gibi örnekler için 'Allah böyle şeyleri örnek vermez' deyince, "***Gerektiğinde sivrisineği, hatta daha küçük ve önemsiz şeyleri bile örnek verir"*** denilerek bu düşünce reddedildi *(Kur'an Yolu).* "***Onun fevkinde bir şey***" ile vurgulanan ise, küçüklük vasfının üst derecesidir; birisinin, 'filan şahıs insanların en alçağıdır, hatta ondan da fazla' demesi gibi. Cennet nimetlerinin ve cehennem azabının anılmasının hemen ardından "***Allah'ın verdiği örnekler***"den bahsedilmesi, bu tasvirin temsilî karakterini ortaya koyar *(Kurân Mesajı).* Önceki âyette örnekler Cennet nimetlerini anlatmak için verilmişti; bu âyetteki örnek de kanıt ve anlatmak içindir. Örnek olarak verilen şeyin kendisi değil, örnek teşkil ettiği husus dikkate alınmalıdır*(Fehmü'l-Kur'ân).*

Dikkat Edelim

Beydâvî, *"fısk"*ın (fâsıklık yani büyük günahları işleyerek Allah'ın emrinden çıkmanın) üç derecesini açıklar:

1.Teğabî: Kişinin zaman zaman o günahları çirkin görmesine rağmen işlemesi.

2.İnhimak: Yani onlara hiç aldırmadan işlemeye devam etmesi.

3.Cuhud: Onları tasvip ederek yani günah olduğunu inkâr ederek işlemesidir.

Kişi bu hâle gelince, **iman bağını** boynundan çıkarır, **küfür libasını** giyer. *Teğabî* ve *inhimak* derecesinde kaldığı sürece imanın hakikati olan tasdik vasfını taşıdığından, ***mümin*** ismi kendisinden alınmaz. Çünkü Cenâb-ı Hak: *"Ey iman edenler! Eğer bir fâsık size bir haber getirirse, doğruluğunu araştırın."*(Hucurat 49/6) buyurur.

İnkârcılar, düşünme ve irade yeteneklerini inkâr yönünde işletip onu tercih edenlerdir*(Bak. İsra 17/88).* Aynı irşatlar ve bilgi araçları kimi insanların imanı seçmelerine yardımcı olurken kimi insanların da sapmalarına vesile olur. İman veya inkârdan birini **seçen** insan, insanın seçtiğini yaratan ise Allah'tır. Allah'ın hidayet ve yardımının, fıtratı bozulmamış insanı doğru yola iletip hidayete erdireceği; sapanların ise kendi iradeleriyle Allah emrine karşı geldikleri, irşadına sırt çevirdikleri, nefislerine uydukları için saptıkları âyette açıkça anlatılmıştır: "***onunla ancak fâsıkları saptırır.***" *(Kur'ân Yolu)*

"***Fâsık***": sözlükte 'kabuğunu çatlatıp çıkan; belirli bir sınırı aşan, onun dışına çıkan' demektir. Dinî bir terim olarak 'haktan sapan, Allah'ın emirlerine karşı gelen kişi' manasınadır. *("Fısk"; Secde/18'de küfr, Maide/25'te masiyet, Nûr/4'te yalan, Bakara/282'de günah, Bakara/197'de kötülük anlamında kullanılmıştır. el-Müfredât; Kur'ân-ı Hakim)*

27. âyette ise; Allah'a isyan eden '***fâsıklar***'ın kötü davranışlarının üç önemli örneği zikredildi:

I. Allah'a verdikleri ahidden/sözden dönmeleri: Bu söz ya ezelde "***elestü birabbiküm***: *Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" (Araf /172)* şeklindeki ilâhî soruya insanların özlerinin, kutsal mecliste "**Evet**!" diyerek verdikleri "**Allah'ı rab olarak tanımayı ve O'na kulluk etmeyi**" içeren sözdür veya dünya hayatındaki çeşitli ilişkilerde Allah'ı şahit tutarak, O'nun adını anarak verdikleri sözlerdir. Münafıklar gibi olan fâsıklar, verdikleri sözlerde durmazlar. "Allah'a verdikleri ahidden ***dönerler***" veya "Allah'ın ahdini ***bozarlar***" mealindeki âyette geçen "**nakz**"; terkibi bozmaktır. Bu kelimenin aslı, 'ipin düğüm ve büklümlerini çözmek' manasını ifade eder. Ahdi bozmakta bunun kullanılması bir istiaredir.

Ahd; sözleşmedir, vasiyet ve yemin gibi gözetilmesi gereken durumlar için kullanılır. Âyetteki *ahd*;

a) Ya akılla alınan ***ahd***'dir: o da, kendisinin bir olduğuna, vücûb-u vücuduna (varlığının zorunlu olduğuna) ve rasûllerinin doğruluğuna delalet eden Allah'ın, kulları üzerindeki hüccetidir. Şu âyet bu manada yorumlanır: "*Rabbin Ademoğullarının sırtlarından zürriyetlerini aldı ve onları kendilerine şahit tuttu: 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?'. 'Evet, Rabbimizsin; buna şahidiz' dediler.*" *(A'râf 7/172)*

b) Veya bu ***ahd***; ümmetlerden peygamberlerle alınan ahd'dir. O ümmetler kendilerine mucizelerle doğrulanan bir elçi geldiğinde onu tasdik edip tabi oldular. Cenâb-ı Hak şu âyet ve emsalle buna işaret buyurdu: "*Allah, kendilerine kitap verilenlerden, 'Onu (Kitab'ı) mutlaka insanlara açıklayacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz!' diyerek* ***söz (mîsak)*** *almıştı...*" *(Al-i İmran 3/187)*

"**Allah'a karşı taahhüt**" (ki geleneksel olarak "***Ahdullah: Allah'in ahdi***" [25] diye çevrilir); burada, açıkça, insanın kendisine yaratılıştan verilen **aklî ve maddî nimetleri** Allah'ın istediği şekilde kullanması yolundaki ahlakî sorumluluğuna işaret eder. *(Kur'ân Mesajı)*

II. '*Allah'ın birleştirilmesini emrettiği şeyleri" kesip ayırmaları: Bazı tefsirciler "birleştirilmesi emredilen*"den akraba ile ilgilenmek (*sıla-i rahim*), karı-kocanın arasını bulmak gibi özel ilişkileri anladılar. Doğru olan bunu daha geniş bir çerçevede anlamaktır. Allah bütün dinlerin, peygamberlerin, kitapların, insanlığın **tevhid** inancı çerçevesinde birleştirilmesini; bir ve beraber olmaları gerektiği halde ayrı düşmüş, parçalanmış olanların bir araya getirilip kaynaştırmalarını istemiş; her nesnenin ve her kişinin olması gereken yerde olmasını,

---

25 Denildi ki: **Allah'ın ahidleri üçtür:** 1) Âdem'in bütün nesillerine rububiyetini/rablığını ikrar ettirerek almış olduğu ahd. 2) Din'i kâim kılmaları ve onda ihtilaf etmemeleri üzere peygamberlerden aldığı ahd. 3) Hakkı açıklamaları ve gizlememeleri üzere âlimlerden almış olduğu ahd. Bu üç ahid; sırasıyla şu âyetlerde zikredilir: Ârâf/172; Şûrâ/13; Âl-i İmran/187. ***Mîsak*** ise: bağlamak, sağlam bağlanan şeydir. Bundan murat, Allah'ın âyetler ve kitaplarla ahdini bağlaması veya insanların iltizam ve kabulle kendilerini bağladıkları şeydir. (*Beydâvî*)

lâyık olduğunu bulmasını murat etmiştir. Düzen bozucular (fesatçılar) ve günahkârlar (fâsıklar, zalimler) ise bunları parçalamak ve ayırmakla meşguldürler

III. "Yeryüzünde fesat (bozgunculuk) çıkarmaları": Yeryüzünde maddî-manevî düzeni, dengeyi bozanlar, huzursuzluk, acı ve felâketlere sebep olanlar hep inkârcılar, ahlâksızlar zalimler ve günahkârlar olmuştur. Her günah (Allah'ın yapılmasını yasakladığı, yapanları cezalandıracağını beyan ettiği herşey) aynı zamanda yeryüzünde bir kötülüktür, dengeyi ve düzeni bozmaktır. *(Kur'ân Yolu)*

Hayat, Ölüm ve Diriliş

كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللهِ وَكُنْتُمْ اَمْوَاتًا فَاَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (28)

28- *Ölülerken sizi dirilten Allah'ı nasıl inkâr edersiniz? Sonra sizi öldürecek, sonra diriltecek, sonra O'na götürüleceksiniz.*

Kâinatta Allah'ın varlığını ve birliğini gösteren sayısız işaret ve delil vardır. Bunlardan biri de insanın yaratılıp hayata getirilmesi, sonra eceli gelince öldürülmesidir. İlk insanın, yok iken toprak/çamurdan var edilmesi; sonra baba ve anada, bir sperm ile yumurtanın ilâhî takdirle birleşmesiyle insan denen canlının meydana gelmesi kendi başına olabilecek bir şey değildir. İnsanı ve hayatı düşünüp de Allah'a ulaşmamak için insanın kalbinin mühürlenmiş, aklının nefis, şeytan ve yanlış eğitimle perdelenmiş ve şartlanmış olması gerekir. Allah'ın peygamberleri, insanın öldükten sonra tekrar dirileceğini, dünyada yapıp ettiklerinin hesabını vereceğini, hesabın sonucuna göre muamele göreceğini haber verdiler. Akıl, yok iken var edenin, öldürdükten sonra yeniden hayat verebileceğini kıyas yolu ile kolayca kabullenir.

Burada insanlara, "*ölüler*" iken can verildiği, sonra yine öldürülüp tekrar diriltilecekleri bildiriliyor. Baştaki '*ölüler iken diriltilme'* ifadesi bazı kimselerin aklına, ilk ölü olma halinden önce de bir hayatın bulunması gerektiği düşüncesini getirmiştir. Buradan da insanların defalarca ölüp başka bir bedende yeniden dünyaya geldikleri (***reenkarnasyon, tenasüh***) inancı ortaya çıkmıştır. Bu inancı, Kur'ân ve hadislere dayandırmak mümkün değildir. Çünkü bir başka âyette inkârcıların, "*Ey Rabbimiz! Bizi iki defa öldürdün, iki defa dirilttin. Şimdi günahımızı itiraf etmiş bulunuyoruz, bir çıkış yolu yok mu*?" (Mü'mîn 40/11) diyecekleri bildirilmiştir. "Kur'ân âyetleri birbirini açıklar" kuralınca 28. âyeti ele alırsak, bunu "peş peşe defalarca ölüp her defasında bir başka bedende dünyaya gelip dirilme" olarak anlamak tutarlı olmaz. Mümin/11.âyete göre 'ölmek de dirilmek de iki keredir'; insanlar yaratılıp doğmadan önce yokturlar ve ölü gibidirler. Önce bu ölülere varlık ve hayat verildi. Bu "**birinci diriltme**"dir. Sonra dünya hayatını tamamlayanlar **bilinen/gerçek ölümü** tadarlar; bütün insanların ve dünyanın ömürleri sona erip kıyamet kopunca yeryüzünde canlı kalmaz. Sonra sûra üflenir

ve bütün insanlar yeniden diriltilirler, âhiret hayatı başlar ki, bu da "**ikinci diriltme**"dir. Özetle; insanlar yok iken var edildiler, sonra dünyada bir kere ölürler, kıyametten sonra da ikinci defa hayata gelirler; iki ölüm ve iki dirilme bundan ibarettir... Bu vakıa reenkarnasyonun aslı olmadığını ortaya koyar. Ayrıca birçok âyet ve hadisin açıkladığı insanın yaratılma amacı, dünya hayatının sebebi ve hikmeti, ölümden sonra dirilerek dünyada hak edilene göre mükâfat veya ceza görmesi gerçeği, insan nefsinin terbiye edilerek kâmil insanın olgun nefsi haline gelebilmesi için gösterilen yollar vb. konulardaki bilgiler, "yeniden bedenlenme" inancının İslâm'a aykırı olduğunun kesin kanıtlarıdır *(Kur'ân Yolu; Hayat Kaynağı Kur'ân).*

Yaratılış ve Yedi Gök [26]

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ (29)

29- *Yerde ne varsa tamamını sizin için yaratan, sonra göğe yönelerek onları yedi gök olarak tamamlayıp düzene koyan O'dur ve O, her şeyi hakkıyla bilmektedir.*

Yerin ve göklerin bir başlangıcının bulunduğu, bundan önce yer ve göklerin mevcut olmadığı matematik, astronomi, güneş fiziği gibi ilgili bilim dallarınca da tespit edilmiştir... Bilim adamları, dünyanın ve güneşin de içinde bulunduğu Samanyolu galaksisi gibi sayısız galaksinin, hiç yok iken, milyarlarca yıl önce meydana gelen bir **büyük patlama** ile ortaya çıktığı yani yaratıldığına kanidirler.

İlk evren maddesinin nasıl var olduğu ise bilimin meçhulüdür. Bütün ilahî dinlere göre, bunun bir yaratıcısı vardır, sonraki gelişmeleri de ilmi sonsuz, hikmeti, kudreti ve sanatı eşsiz yaratıcı sağlar.

Bu ve başka âyetlerde yerküreyi Allah yarattığı gibi, âyette "***yedi semâ***" diye anılan gökleri de yedi gök olarak yaratıp düzenleyenin Allah olduğu beyan edilir. Tefsirciler bu yedi göğü dünyanın gökleri veya uzayın gökleri olarak kabul ederlerse de, bundan maksadın ne olduğu konusunda kesin bir bilgi yoktur. Arap dilindeki kullanıma göre bu, çokluktan kinaye olarak '***birçok gö***k' diye de anlaşılabilir.

---

26 Arapçada "**yedi**"; çoğu kez 'birkaç/birçok' kelimesiyle eşanlamlıdır; tıpkı, "yetmiş" veya "yediyüz"ün de, genellikle, 'çok' yahut 'pek çok' anlamına geldiği gibi. 'Her semâ, kendi altında bulunana nispetle bir semâ'dır' tanımı ile birlikte ele alındığında, "yedi gök" ifadesinin kozmik sistemlerin çokluğunun bir işareti olduğu daha iyi anlaşılır *(Kur'ân Mesajı).* **Tasavvuf** ve **irfan** kolunda "yedigök"le ilgili bir açıklama şöyledir: Allah'ın yarattıkları (*mâsivallah, mâhalakallah*), "halk ve emir âlemleri" olarak ikiye ayrılır. Halk âlemi maddî, cisimli; emir âlemi cisimsiz, latiftir. Bu iki âlemi birbirinden arş ayırır. Halk âlemindeki maddilik, aşağıdan yukarıya doğru azalıp incelerek maddesizliğe dönüşür. Halk âleminin en alt katında, bir yukarıya göre çok küçük olan ***evren*** vardır. Bu evren maddîdir; Kur'ân'daki yedi semaya dâhil değildir. Bundan sonra birinci sema başlar, bunun evrenden büyüklüğü, damlaya nispetle deniz gibidir. Bu oran yukarıya doğru aynı ölçülerde büyüyerek devam eder. Yedinci semadan sonra kürsî, sonra da arş gelir. Arşın üstünden itibaren emir âlemi başlar. Burada insanın hakikatini ve manevî mahiyetini teşkil eden ve 'latifeler' diye bilinen, bir

yukarıdakinin bir aşağıdakini kuşattığı "*kalp, ruh, sır, hafî ve aḫfâ*" vardır. Bazı hadislerde çok geniş olduğundan söz edilen "*mümin kalbi*" işte bu latife olan kalptir. Bu anlayışa göre yedi kat sema, bilinen ve henüz keşfedilmemiş bulunan evrenin ötesindedir, madde-yoğun değildir. Bu semalarda ruhlar, melekler, cennetler vb. varlıkların yer aldığı, mi'rac hadisi vb. hadislerde geçer. Bütün bunları, her şeyi bilen ve her şeye kadir Allah yaratmıştır ve O'nun izni ve iradesiyle hareket ederler. *(Kur'ân Yolu)*

BAKARA 30-39. ÂYETLER

İnsanın Yaratılış Serüveni

Buraya kadar geçen ayetlerde insandan Allah'a itaat etmesi isteniyordu; çünkü O, **yaratıcı**dır, ölüm ve hayatı belirleyendir; çünkü O, insanın yaşadığı evrenin sahibi ve hâkimidir. Bu ayetlerde ise insan, yeryüzünde halifesi olduğu Allah'a itaat etmeye davet ediliyor. Bu nedenle insan, Allah'a itaat etmesi, O'nun Hidayet'ine tâbi olması ve sürekli kendisine düşman olan, onu saptırmak için fırsat kollayan şeytana uymaması ve dolayısıyla Allah'a isyana kalkışmaması konularında uyarılıyor.

Yeryüzünde Allah'ın Halifesi Olmak

وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنِّى جَاعِلٌ فِى الْاَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوٓا اَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَآءَ ۚ
وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ ۖ قَالَ اِنِّى اَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ (30)

30- *"Hani Rabbin, Meleklere: 'Muhakkak Ben, yeryüzünde bir halife var edeceğim' demişti. Onlar da: 'Biz seni övüp-yüceltir ve (sürekli) takdis edip dururken, orada fesat çıkaracak ve orada kanlar akıtacak birini mi var edeceksin?' dediler. (Allah:) 'Şüphesiz, sizin bilmediğinizi Ben bilirim' dedi."*

Meleklerin[27] Âdem'i nereden tanıdıkları, yeryüzünde fesat çıkarıp kan dökeceğini nasıl bildikleri konusunda çeşitli yorumlar yapılmış; bunu,

---

27 **Melekler ve Melekût Âlemi**: "***Melek***" (çoğulu: '*melâike'*) sözlükte 'elçi, özellikle Allah'ın elçisi', 'kuvvetli, kuvvet sahibi' anlamlarına gelir. Melekler kişilikleri olmayan soyut güçler değil, kişilikleri olan varlıklardır ve Allah Teâlâ'nın, mülkünü yönetmek üzere görevlendirdiği elçilerdir. **Melekler**; emir, gayb, melekût gibi isimlerle anılan âlemlere ait oldukları ve insanların, kendi bilgi vasıtalarıyla onlar hakkında bilgi sahibi olmaları mümkün olmadığı için bu konudaki bilgiler daha ziyade vahye dayanır. İslâm âlimlerinin çoğuna göre melekler latif (madde yoğunluğu olmayan, görüşü engellemeyen), çeşitli şekillere girebilen, asıl yerleri -madde ötesi- semalar olan, üreme yoluyla değil de devamlı yaratılma yoluyla çoğalan varlıklardır. Allah nezdinde yüce değerleri ve yakınlıkları olup, Allah'ın bahşettiği büyük güçleri vardır. Meleksiz bir olay düşünülemez; meleksiz bir damla yağmur bile düşmez. İlâhî emir ve iradeye göre davranmak, asla bunun dışına çıkmamak üzere programlanan melekler, bazı düşünürlere göre insandaki akıl türünden varlıklardır.
Melekler özellikleri ve görevleri açısından, Kur'ânî beyanlara göre şöyle tasnif edilebilir:
1. Arşı taşıyanlar: Bunlar semâ etrafındaki meleklerdir (Hakka 69/17).
2. Arşı kuşatıp Allah'ı tesbih eden melekler (Zümer 39/75).
3. **Büyük melekler**: ***a) Cebrail***: Cibril ve Rûhu'l-kudüs isimleriyle de anılan bu melek peygamberlere vahiy getirmekle görevlendirilmiştir. Tekvîr/20.âyette onun belli başlı sıfatları sıralanmıştır: "*Gerçekten değerli, güçlü ve Arş'ın sahibi katında itibarlı, saygın ve güvenilir elçi."*
b) ***Mîkâil***: Kur'ân, ona düşman olana Allah'ın düşman olacağı bildirilmiştir (Bakara 2/98).
c) ***İsrafil***: Kıyamet ve yeniden diriliş başlarken üflenecek olan **sûr**, Kur'ân'da zikredilir (Neml 27/87; Yâsîn

1) olacakların yazıldığı levh-i mahfuzdan öğrendikleri,

2) daha önce yaratılıp yeryüzüne gönderilen benzer varlıklar olabileceği ve bunlara bakarak bilgi sahibi oldukları,

3) cinlere veya yırtıcı hayvanlara kıyas ettikleri vb. görüşleri ileri sürülmüştü. ("***Cinler***" sözlükte 'gözle görülmeyen varlıklardır.' Bir hadiste,*(Müslim, Zühd 60) "Melekler nur'dan, cinler nar'dan (ateş'ten), Âdem de topraktan yaratılmıştır."* buyurulur. Hicr/27.âyette ise cinlerin ***insanlardan önce yaratıldıkları*** beyan edilir. Meleklerin, insanları cinlerle kıyas etmeleri mümkündür.) Kur'an Yolu tefsirinde, şu iki yorum akla ve vakıaya daha yakın ve olayın anlatılış üslûbuna daha yatkın bulunuyor:

a. Allah Teâlâ'nın yaratacağı insanı onlara **önce tanıtması**, sonra da onu yeryüzüne **halife yapacağını** bildirmesi üzerine **-bu bilgiye dayanarak-** kanaatlerini açıklamışlardır.

b. Âdem'in yaratılışını müşahede etmişler, onun **maddî ve manevî özelliklerini** görüp bilmişler ve bu özellikleri taşıyan bir varlığın hem iyi hem kötü işler yapabileceğini, onun yapısından ve tabiatından çıkarmışlar, buna dayanarak sorularını sormuşlardır. *(Kur'an Yolu)*. Doğrusunu Allah bilir.

Burada ***halife***[28]; insanın yeryüzündeki meşru hâkimiyetini göstermek için kullanılmış olup lafzen **dünyada bir vâris** demektir ki; bu, mülkiyeti kendisine emanet edilen '*yeryüzünde,*

36/51). Bu sûra üflemekle görevli meleğin İsrafil olduğu da hadislerde bildirilir.

d) Azrail: Kur'ân hem ölüm meleğinden (Secde 32/11) hem de vefat ettirmekle görevli meleklerden (Nisa 4/97; Enfâl 8/50: Nahl 16/32) söz eder. Hadislerde bu isim geçmez. İslâmî literatürde ölüm meleğine Azrail denir; O'nun, ölüm meleklerinin reisi olması ihtimali vardır.

4.Cennet melekleri: Cennette çok sayıda melek bulunduğu ve buraya giren müminlere hizmet edecekleri ifade edilir (Ra'd 13/23).

5.Cehennem melekleri: Burada azap çekenlerle ilgili görevleri olan melekler (Müddessir 74/31). Bunların cins ismi **zebânî** (Alak 96/18); başkanları da "**Mâlik**" isimli bir melektir (Zuhruf 43/77).

6.Gözeten, koruyan melekler (hafaza melekleri): İnsanların yanlarında bulunup onları gözetme koruma, iyiliklerini isteme, iyi şeyleri ilham etme... görevleri vardır (Kaf 50/17; En'am 6/61).

7.Yazıcı melekler: İnsanların yakınında bulunur, yaptıkları her şeyi yazarlar (İnfitar, 82/10-11).

8.Madde âleminde görevli melekler: Maddî kâinatta olup biten her şeyin içinde bulunur ve Allah'ın kanunlarının yerine gelmesini sağlarlar (Sâffât, Zâriyât, Nâzi'ât sûrelerinin ilk âyetlerinde söz edilir). *(Kur'an Yolu; Hak Dini Kur'ân Dili; Tefsir-i Kebir)*

28 ***"Halife ve Halifelik"***; Sözlükte 'bir kimsenin diğerinin yerini alması, onu temsil etmesi, onun yetkilerini kullanması' manasındaki "Ha-Le-Fe" fiilinden türeyen "***halife***"nin dilimizdeki karşılığı kalfa'dır. Halife, kendisine otorite tarafından verilen görevleri, onun yerine kullanan kişidir. İnsan mâlik değil sadece Allah'ın temsilcisidir ve kendisine gerçek hâkim tarafından verilenler dışında hiç bir güce sahip değildir. Bu nedenle, kendi istediklerini yapma yetkisi yoktur. Görevi, temsil ettiği otoritenin isteklerini yerine getirmektir. Verilen

ona sahip çıkacak bir görevli' anlamındadır. *(bkz. yeryüzü halifelerinden söz eden 6/165; 27/62; 35/39.âyetler, Kur'an Mesajı; Tefhimu'l-Kur'an)*

Bu âyette; insanın **yaratılması değil** Allah tarafından ona verilen özellikler, sorumluluklar, yetkiler ve nimetler anlatıldığı için, bunlardan biri ve belki de en önemlisi olan **hilâfet**'e dikkat çekiliyor.

> Meleklerin sorusu; itiraz amacıyla değil, mesele hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak için sorulmuştur. Onlar Allah'ın hiçbir işine itiraz edemezler. 'Halife' denince, yaratılacak varlığa bazı güçler verileceğini anladılar; ama böyle muhtar bir yaratığın, evrenin zorunlu yasalarla yönetilen düzenine nasıl uyum sağlayacağını ve kendisine muhtariyet verilen birinin yaşadığı evrende, düzenin nasıl devam edebileceğini anlayamadılar. Melekler, tesbih ve takdis ifadeleriyle, 'halifeliği kendilerinin hak ettiğini ve bu yüzden halifeliğin kendilerine verilmesi gerektiğini' söylemek istemiyorlardı. Söylemek istedikleri şuydu: "Biz

---

yetkileri kendinin sanıp kendi arzusuna göre kullanırsa veya bir başkasının hâkimiyetini kabul edip, onun isteklerine boyun eğerse, bu isyan ve ihanet olur.

Allah'ın yeryüzünde yaratacağı ***halife*** ya **Allah'ın halifesi** ya da daha önce yeryüzünde yaşamış şuurlu varlıkların halifesidir; onların yerine gelmiş, yerini almıştır. Meleklerin, ileride insan soyunun neler yapacağına dair bildiklerini ortaya koyarak buna rağmen Âdem'in halife olarak yaratılmasının hikmetini sormaları, Allah'ın da Âdem'in buna lâyık olduğunu onlara anlatmak üzere yaptığı imtihan, Âdem'e verdiği bilgi ve kabiliyet buradaki hilâfetin Allah ile ilgili olduğunu, Âdem'in ve insanoğlunun yeryüzünde ***Allah'ın halifesi*** olacaklarını gösterir. Bir ümmeti yeryüzünde halife kılmak, onlara 'hilâfet yetkisi vermek' manasındaki "***istihlâf'*** vaadinin iman ve sâlih amel şartına bağlanmış bulunması da bu yorumu destekler (Nûr 24/55). Ancak insanoğlunun bu manadaki halifeliği, kendi mahiyeti ve sıfatlarına uygun olarak kısıtlı ve sınırlıdır. İnsan dâhil hiçbir varlığın Allah'ı temsil etmesi, O'nun yerini alarak tasarrufta bulunması mümkün değildir. İnsanların Allah'a ***kul*** olsunlar diye yaratıldıklarını söyleyen âyetle (Zâriyât 51/56) ***halifeler*** olarak yaratıldıklarını ifade eden âyetler aynı gerçeği anlatır: İnsanoğlu Allah'a kul olsun diye yaratılmış, yeryüzündeki nimetler de bu maksadı gerçekleştirsin diye ona tahsis edilmiştir. İnsanoğlu kendisine verilen imkân ve nimetlerin Allah'ın mülkü olduğunu, bir amaca ve şarta bağlı olarak **kendisine emanet edildiğini**, bunlar üzerinde sahibinin irade ve rızasına uygun bir şekilde tasarruf etmekle(*hilafet*) yükümlü olduğunu bilecek ve bu şuur içinde davranacaktır. Meleklerden farklı olarak insanoğlu bu hilâfeti gerçekleştirecek fıtratta ve kabiliyette yaratılmış olup fıtratını bozmadığı takdirde bu vazifesini başarabilecektir. Buradaki hilâfet (genel hilâfet), yalnızca Âdem'e özgü değildir; birçok âyet (Arâf 7/69; Yûnus 10/14; Neml 27/62) bu kabiliyet ve yetkinin bütün insanlar için söz konusu olduğunu ifade eder. Özel(siyasî) hilâfet, Kur'ân'da bu isimle bulunmayan, Hz. Peygamber'den sonra ortaya çıkan bir kavram ve kurumdur. Siyasî anlamda hilâfet görevini üstlenenler için Kur'ân'da kullanılan tabir "***ûlü'l-emr***"dir. (Nisa 4/59). *"Hilâfet benden sonra otuz yıldır, daha sonra ısırıcı saltanat yönetimi olacaktır."* (Ebû Dâvûd, Sünnet 9; Tirmizî, Fiten 48) hadisinde zikredilen halifelik özel ve siyasî olanıdır. Hadis sahih ise, İslâmî kaynaklarda bu mânada hilâfet -bir görev ve makam adı olarak- ilk defa burada zikredilmiş olur. Hz. Ebû Bekir, devlet başkanlığında Rasûlüllah'ın yerini aldığı için kendisine "*Rasûlüllah'ın halifesi*" denilmiş, Hz. Ömer'den "*Rasûlüllah'ın halifesinin halifesi*" diye söz edilmiş, bu zincir uzayıp gideceği için daha sonra yalnızca ***halife*** kelimesiyle yetinilmiş, bu arada siyasî halife "*emîrü'l-mü'minîn, imam*" gibi unvanlarla da anılmıştır... *(Kur'ân Yolu)*

senin emirlerini boyun ederek, itaatle ve isteyerek yerine getiriyoruz; bütün evreni temiz ve düzen içinde muhafaza ediyoruz; seni hamd ile tesbih ve takdis ediyoruz. Bu nedenle niçin bir halifeye ihtiyaç duyulduğunu anlayamıyoruz." *(Tefhimü'l-Kur'ân)*

Meleklerin "hamd ile tesbih ve takdisi"; **Tesbih** kelimesinin iki anlamı vardır; 'kutsamak' ve 'isteyerek çalışıp, elinden geleni yapmak'. **Takdis** de 'kutsamak ve temizlemek' anlamlarına gelir.

"***Sizin bilmediğinizi ben bilirim***" **ifadesi ise;** Allah Teâlâ'nın meleklerin ikinci şüphesine verdiği cevaptır: "Siz bir halife tayin edilmesinin hikmetini anlayamazsınız. Sizin hizmetleriniz, benim katımda bulunan amacı yerine getiremez. Ben, sizin bahsettiğiniz hizmetlerden daha fazlasını istiyorum. Bu nedenle yeryüzünde bir insan yaratacağım ve ona bazı güçler vereceğim." *(Tefhimü'l Kur'ân)*

Melekût âleminde daha önce yaratılmış ve insandan farklı özelliklerle donatılmış olan **melekler,** mülk âlemine dâhil bulunan dünya (arz) yaratılınca burada, Allah adına hâkim olacak, her mümin için eşit derecede bağlayıcı (kanun) olan Kitapta açıklanan ilâhi iradeyi temsil edecek ve gerçekleştirecek şuurlu varlıkların(*halife, halâif*) kendileri olacağını beklemişler, **topraktan** yaratılacak insanın bu kaynağa bağlı özellikleri sebebiyle **eksikleri** olacağı, **fesat çıkarmaya** müsait bulunacağı için **hilâfete lâyık olmadığını** sanmışlardı. Allah (c.c), bu beklentiye uymayan iradesini, bu nimetin insan türünden olan kullarına tahsis buyurulduğunu ve bunun **gerekçesini** meleklere açıklamış oldu. *(Kur'ân Yolu)*

Âdem'e/İnsana Tüm İsimlerin/Kavramların Öğretilmesi

وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (31) قَالُوا سُبْحَانَكَ
لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ (32) قَالَ يَاآدَمُ أَنْبِئْهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ فَلَمَّا أَنْبَأَهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ
لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ (33)

31- *Ve Âdem'e bütün isimleri öğretti. Sonra onları meleklere yöneltip: "Eğer (iddianızda) sadıklardan iseniz, bunları bana isimleriyle haber verin" dedi.* ***32-****Dediler ki: "Sen yücesin, bize öğrettiğinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Gerçekten Sen, her şeyi bilen, hüküm ve hikmet sahibisin."* ***33-*** *(Allah.) "Ey Âdem, bunları onlara isimleriyle haber ver" dedi. O da, bunları onlara isimleriyle haber verince, (Allah) dedi ki: "Size, 'göklerin ve yerin gaybını gerçekten ben bilirim, gizli tuttuklarınızı da, açığa vurduklarınızı da ben bilirim.' demedim mi?"*

Allah, kendinin bildiği ve meleklerin bilmediği hikmetler sebebiyle Âdem'i yarattığını söyledi; bu üstü kapalı açıklama melekleri ikna için yeterli idi ama yüce Allah, meleklerinin şahsında insanları gözlem ve düşünceye yönlendirmeyi murat ettiği için böyle bir **imtihan** düzenledi. Âdem'e tüm **isimleri** (maddi ve manevî varlıkların, **kavramların** isimleriyle bun-

ların özelliklerini veya **isim verme, dil icat etme** kabiliyetini)[29] öğretti; onları ruhuna nakş ve ilham etti; sonra her şeyin aslı gayb âleminde ilâhî planda mevcut olduğu için bunları meleklerine gösterdi. Meleklerden, Âdem'in bu vasıf ve kabiliyetlerinin fazlasıyla kendilerinde var olduğu kanaatlerinde **haklı ve isabetli** iseler bunların isimlerini bilip söylemelerini istedi. Melekler böylece kendilerine verilen bilme ve bilgi üretme kabiliyetinin Âdem'e verilenden farklı olduğunu ve bu sebeple halife olmaya onun ehil bulunduğunu anlayıp itiraf ettiler; Allah'ın ilim ve hikmetini, eserini görerek (*ayne'l yakîn*) daha üst dereceden tasdik ettiler *(Kur'an Yolu).*

Burada "***Âdem***" ile bütün bir insan soyunun kasdedilmiş olması, daha önce geçen, meleklerin "*orada bozgunculuğa ve yozlaşmaya yol açacak birini mi*" şeklindeki itirazlarıyla ve ayrıca Âraf 7/11. âyet *("Sizi yarattık, sonra size şekil verdik... Âdem'e")* ile iyice pekiştirilmiştir. *(Kur'ân Mesajı; Kur'ân Yolu)*

Meleklerin bilgisi sınırlı; **insanın bilgisi** ise çok geniş ve kapsamlıdır. Eşyanın özel bölümünden sorumlu olan melek kadar bilgiye sahip olmasa da insan, eşyanın geneli hakkında belli bir bilgiye sahiptir. Bunun aksine bir melek kendi görev alanı dışındaki şeylerle ilgili hiçbir bilgiye sahip değildir.

33. âyetteki açıklama, meleklerin ilk endişesine verilen cevaptır. Yani Allah meleklere diyor ki: "Ben Âdem'e sadece **yetki** değil, **bilgi** de veriyorum." Bu nedenle onun halife tayin edilmesinin iki yönü var: **Karanlık yönü**, onun yetkisini kötüye kullanarak fesat çıkarması; **aydınlık yönü** ise, bilgisinin yardımıyla kötülüğe değil iyiliğe yönelmesidir. O halde, iyi özellikleri olan bir şeyden, sadece kötülük potansiyeline sahip olduğu için vazgeçilmez. *(Tefhimü'l-Kur'ân)*

Meleklerin Secdesi (Allah'a Kulluk ve Âdem'e İtaatleri) ve İblis'in İsyanı

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ (34)

34- *Ve meleklere: "Âdem'e secde edin" dedik de İblis'ten başka (diğerlerinin tümü) secde ettiler. O ise, dayattı ve kibirlendi ve kâfirlerden oldu.*

Allah'ın (c.c) meleklere secdeyi emretmesi; "insanın, kavramsal düşünme yeteneğinden dolayı, bu konuda meleklerden bile üstün olduğunu göstermek için"dir. *(Kur'ân Mesajı)*

---

29 Dilbilimcilere göre "isim" terimi; 'bir maddenin, bir eylemin veya bir niteliğin bilgisini temsil eden ayırt edici ifadelere'; felsefe terminolojisinde ise 'kavram'a işaret eder. "Tüm isimlerin bilgisi" ise, bu anlam örgüsü içinde, mantıkî tanımlama ve dolayısıyla kavramsal düşünme melekesine delalet eder. Istılahlar insanın eşyayı algılamasına yarayan araçlardır. Gerçekte insanoğlunun eşya ile ilgili tüm bilgisi, onlara isimler vermesine dayanır. Bu nedenle Âdem'e her şeyin isimlerinin öğretilmesi, onlarla ilgili bilginin de öğretilmesi anlamına gelir.

"Secde"; yeryüzünü yöneten meleklerin, insana baş eğip itaat etmesinin sembolik bir ifadesiydi.[30] Secdenin amacı; Allah'a ibadet ve Âdem'e saygıdır. Âdem, Allah'ın emriyle **halife** tayin edildiği için, melekler insana hizmet ve yardıma memur edilmişlerdir; insan yetkileri kötüye de, iyiye de kullansa insana yardımcı olmaları emredilmiştir. Yani bu şu anlama gelir: *'Doğru veya yanlış olsun, yapmak istediği her şeyde ona yardımcı olacaksınız. Mesela namaz kılacağı veya başka iyi bir iş yapacağı zaman, kendi kapasiteniz dâhilinde ona yardım etmelisiniz. Veya o hırsızlık yapmak ya da başka bir kötülük yapmak isterse, Biz onun yetkisini bu yolda kullanmasına izin verdiğimiz sürece ona yardımcı olacaksınız. Fakat Biz o yetkiyi ondan aldığımızda, ona yardımcı olmayı bırakacaksınız.'* Bu bir devlet memurunun durumuna benzer. Kendi yetki sınırı içindeki tüm memurlar ona itaat ederler; fakat hükümet tarafından görevden alınınca, daha önce ona itaat eden tüm memurlar artık itaat etmezler. Melekler de, insanla aynı ilişki içindedirler. İşte secde, itaat ve boyun eğmenin sembolik bir ifadesidir. Boyun eğdiklerini belirtmek için bu hareketi fiziksel olarak yapmış olmalıdırlar. *(Tefhimü'l-Kur'ân)*

Dikkat Edelim

Meleklerin Âdem'e secde etmeleri Allah'ın emriyle oldu. Bu hareketle melekler iki şeyi yaptılar:

a) Allah Teâlâ'ya ibadet,

b) Yeryüzünde O'nun halifesi olmak üzere yaratılıp birçok üstün vasıflarla donatılmış Âdem'e saygı ve onun hilâfete liyakatini tasdik. Âdem için yapılan secde şeklindeki saygı hareketi, Allah'ın emriyle olduğu ve Adem'e ibadet maksadı taşımadığı için şirk olmaz.

Meleklerin arasında bulunan ve onlar Allah'ın emri üzerine Âdem'e secde ettikleri halde bu emre karşı koyan ***İblis***'in[31] "**melek mi, cin mi**" olduğu konusu tartışılmıştır. Âyetteki "*İblis hariç melekler secde ettiler*" ifadesi vb.ne dayanan bazı tefsirciler onun önde gelen bir **melek olduğunu**, bu isyandan sonra meleklik sıfatını kaybettiğini ve kendisine Allah tarafından farklı özellikler verildiğini ileri sürerler. "***O, cinlerdendi; Rabbinin emrinden dışarı çıktı***" *(Kehf 18/50)* mealindeki âyeti vb.ni delil getiren tefsirciler de İblis'in melek değil, **cin türünden olduğunu**, hatta nasıl Âdem insanlığın babası ise onun da cinlerin babası olarak yaratıldığını

30 Terim olarak ***secde***; ayaklar, dizler, eller ve alın yere konarak yapılan özel bir ibadet şekli olup namazın en önemli kısmıdır ve ibadetin ruhuna en uygun davranış biçimidir. Bu şekildeki bir hareketin ibadet maksadıyla Allah'tan başkasına yapılması, İslâm'da asla caiz olmayıp şirktir. İbadet maksadı taşımaksızın insanların birbirine, saygı göstermek üzere secde etmeleri, İslâm'dan önceki bazı dinlerde ve kültürlerde caiz görülmüş ve uygulanmıştır. Hz. Yûsuf'un babası, annesi ve kardeşlerinin ona kavuştuklarında secde etmeleri (Yûsuf/100) bu türdendir.

31 **İblis**: sözlükte 'çok aşırı meyus olan, ümitsiz' anlamına gelir. Allah'a isyan eden, insan soyuna boyun eğmenin sembolik göstergesi olarak Hz. Âdem'e secde etmeyi reddeden ve Kıyamet gününe kadar insanları saptırmak için Allah'tan mühlet isteyen cindir. Bu cine **şeytan** da denir; o sadece kötü ve soyut bir güç değil, insan gibi belli bir kişiliğe sahiptir.

savunmuşlardır. Her ne kadar "***İblis hariç***" şeklindeki istisna, İblis'in meleklerden olduğu kanaatini veriyorsa da, bir toplulukla beraber bulunan, fakat onların cinsinden ve türünden olmayan varlıklar için de istisna ifadesi kullanıldığı (***istisna-i munkatı'***), mesela "*Koyun sürüsü geldi ancak çoban gelmedi*" denilebildiği, ayrıca meleklerin yaratılış özellikleri arasında "*Allah'ın emrine karşı çıkmamak ve buyruklarını yerine getirmek*" vasfının da bulunduğu göz önüne alındığında İblis'in melek türünden olmadığı tespiti ve yorumu ağır basmaktadır. *(Kur'ân Yolu)*

Kur'ân'ın sık vurguladığı bu **isyan** olayı, bazı müfessirleri İblis'in bir melek olamayacağı çünkü meleklerin günah işlemedikleri kanaatine vardırmıştır: "*Onlar kendilerini büyüklük duygusuna kaptırmazlar... ve* ***kendilerine ne buyurmuşsa onu yaparlar***" *(Nahl 16/49-50)*

Diğer müfessirlerse, Allah'ın meleklere emri ve İblis'in itaati reddetmesi ile ilgili Kur'ânî beyana işaretle bunun, sözkonusu emir sırasında İblis'in cennet sakinlerinden biri olduğunu kesinlikle gösterdiğini iddia ederler. O halde, İblis'in "**isyan**"ının tamamıyla sembolik bir anlama sahip olduğu ve aslında Allah tarafından kendisine verilen özel bir fonksiyonun sonucu olduğu söylenebilir. Yaratıcısına karşı görünüşte "başkaldırmasına" rağmen, Şeytan, gerçekte, Allah'ın planında belli bir işlevi yerine getirmekte ve daimî bir ayartıcı olarak, insanın, iyiyle kötü arasında bir seçim yapması için kendisine Allah tarafından verilen serbestiyi kullanmasına ya da tecrübe etmesine vesîle olmaktadır. *(Kur'ân Mesajı)*

Ayetten anlaşılıyor ki, Âdem'in önünde secde etmeyi reddeden tek cin İblis değildi; bir grup cin daha bunu reddetmişti. İblis'in adı, isyanı ilk başlatan o olduğu için anılmıştır. *(Tefhimü'l-Kur'ân)*

Hz. Âdem ve Eşinin Yasakla İmtihanı

وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ (35)

35- *Ve dedik ki: Ey Âdem, sen ve eşin cennette yerleş. İkiniz de ondan, neresinden dilerseniz, bol bol yiyin; ama şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz.*

Âdem ve Havva'nın, halife olarak tayin edildikleri yeryüzüne gönderilmelerinden önce eğilimlerinin denenmesi için Cennet'te tutuldukları anlaşılıyor. **İmtihan** için bir **ağaç** seçilmiş ve ona yaklaşmaları bile yasaklanmıştı. Bu yasağı çiğnediklerinde, Allah katında zalimlerden sayılacakları konusunda da uyarılmışlardı. Bu sınav için **Cennet** en uygun yerdi; çünkü böylece Allah'ın halifesine asıl uygun olan yerin Cennet olduğu ama şeytana aldanırsa Cennet'ten mahrum olacağı gösterilmiş olacaktı. Cennet'e tekrar kavuşmanın yolu ise, insanı saptırmak için hep fırsat kollayan şeytana karşı başarı kazanmaktı.

Âdem'in cennete konması ve onulan yere indirilmesi Kur anda **üç** yerde anlatılır:

1. Yukarıda meali verilen âyetlerde.

2. Ârâf sûresinde *(7/19-27)* olayla ilgili olarak daha fazla açıklamalar yapılmış, şeytanın Âdem'le eşini ayartmak üzere kalplerine vesvese verdiği, kendisinin iyi niyetli olduğuna yemin ederek yasak ağaçtan yedikleri takdirde melekler gibi olacakları ve cennette ebedi kalacaklarını söylediği, Âdem'le eşi ağaçtan yiyince ayıp yerlerinin açılıp göründüğü, onları örtmek için cennet ağaçlarının yapraklarını üstlerine örtmeye çalıştıkları ve Rablerinin ikazı üzerine "*Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz, bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz" (A'raf 7/23)* diye Allah'a tövbe ettikleri, bunun üzerine orada yaşamak, ölmek, oradan çıkarılmak üzere yeryüzüne indirildikleri anlatılır.

3. Tâhâ sûresinde farklı olarak; Âdem'le eşi, şeytanın kendilerine düşman olup onları cennetten çıkarmasına fırsat vermemeleri hususunda uyarılmış; cennette onlar için acıkma, çıplak kalma, susama ve sıcaktan bunalma olmayacağı ifade buyurulmuştur.

İlk insanın nerede ve nasıl yaratıldığını anlatan âyetlerle cennete konması ve oradan çıkarılmasını açıklayan âyetler birlikte göz önüne alınıp yorumlanırsa **şu sonuçlar çıkar:**

-İlk insanı Allah özel bir topraktan yeryüzünde yarattı, ondan eşini de var etti, sonra bunları cennete koydu. Bu cennetin ve içindeki hayatın yeryüzünde mevcut herhangi bir bölgede olabilecek insan hayatından farklı olduğu açıkça ifade edilmiştir. Şu halde bu **cennet**[32] kulların ödüllendirileceği, içinde ebedî olarak mutlu yaşayacakları cennettir. Cennetin çeşitli bölgeleri ve dereceleri vardır...

-İnsanların atasının önce cennete konması, sonra oradan yeryüzüne indirilmesinin birçok hikmeti düşünülebilir. Bunlardan biri de kullara, ebedî ve ana yurdun cennet olduğu düşünce ve duygusunun verilmesi, bunun ilâhî irşada uyma konusunda bir teşvik unsuru olmasıdır. Ebedî mutluluk yurduna dönmek ve orada eşi bulunmaz nimetlere kavuşmak isteyenler, atalarının düştüğü gaflete düşmemeli, Allah'ın uyarılarını ve O'na ezelde verdikleri sözü unutmamalı, şeytana ve nefse uymamalıdırlar.

-Âdem ve eşinin ürününü yedikleri **ağacın ne olduğuna** dair çeşitli rivayetler varsa da hiçbiri sağlam bir bilgi kaynağına dayanmaz. Kur'an, ağacın adı ve özelliğini belirtmez, zira ağacın özünde kötü bir özellik yoktur; o sadece imtihan için seçilmiştir, önemli olan, yenilen ağacın ürününden ziyade Allah'ın yasağının çiğnenmiş olmasıdır. Cennette yasağın çiğnenmesi, emre uyulmaması nasıl insanlığın atasını oradan çıkardı ise, bu dünyada ilâhî

---

32 "***Cennet: bahçe***" dünyevî anlamda bir bahçe mi, öteki dünyada salih insanları bekleyen cennet veya içindeki bazı özel bahçeler mi? Bazı ilk dönem müfessirlere göre burada dünyevi bir ikamet yeri kastedilmiştir; mutlak bir rahatlık, mutluluk, suçsuzluk ortamı *(Kur'an Mesajı).*

emirlerin ve yasakların çiğnenmesi de insana imtihanı kaybettirecek ve onun ebedî mutluluk yurduna geri dönmesine engel olacaktır. *(Kur'ân Yolu)*

Âyetteki "***zâlim***" kelimesi çok geniş kapsamlı bir kelimedir. ***Zulüm***; bir hak veya görevi ihlâl etmek, bir hakkı yerinden başka bir yere koymaktır. ***Zalim*** ise, bir hak veya görevi ihlâl eden kişidir.

Allah'a isyan eden (zâlim) bir kişi üç temel hakka tecavüz etmiş demektir:

1. O öncelikle itaate lâyık olan Allah'ın haklarına tecavüz etmiştir. Şirk en büyük zulümdür (31/13).

2. İsyanına alet ettiği tüm eşya ve varlıkların, örneğin kendi organ ve yetilerinin, diğer insanların, işlerine yardımcı meleklerin, zulüm için kullandığı şeylerin hakkını çiğnemiştir.

3. Ve insanın kendi nefsinin de kendisi üzerinde, kendini ziyana uğratmaktan korumak gibi bir hakkı vardır. Kendisi isyan etmek suretiyle Allah'ın azabına uğradığında da, kendi kendisine zulmetmiş olur. Bu yüzden Kur'ân, günahı "zulüm" olarak niteler. *(Tefhimü'l-Kur'ân)*

Şeytan, Hz. Âdem ve Eşinin Ayağını Kaydırıyor

فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَى حِينٍ (36)

36- *Fakat Şeytân, oradan ikisinin ayağını kaydırdı ve böylece onları içinde bulundukları durumdan çıkardı. Biz de: "Kiminiz kiminize düşman olarak inin; sizin için yeryüzünde belli bir vakte kadar bir yerleşim ve meta vardır" dedik.*

Şeytan insanın düşmanı, insan da şeytanın düşmanı olacaktır. Şeytan'ın, insanı Allah'ın yolundan saptırıp felâkete sürüklemek istemesi; '**insanın en büyük düşmanı'** olduğunu gösterir. Ne yazık ki insan, şeytanın yalanlarına kapılır da onu dost edinmeye başlar. *(Tefhimü'l-Kurân)*

"***İçinde bulundukları durumdan çıkardı***"; yani, onları yasaklanmış ağacın meyvesini yemeye teşvik ederek, içinde bulundukları durumdan çıkardı; onları ayarttı.

"***İnin(iz)***" ile, şimdiye kadar gözlenen ikili hitap şekli çoğula döner; bu da, kıssanın ahlakî tarafının bir bütün olarak insan soyunu ilgilendirdiğini gösterir. *(Kur'ân Mesajı)*

Hz. Âdem'in Tevbesi ve Tevbesinin Kabulü

فَتَلَقَّىٰ آدَمُ مِن رَّبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ (37)

37- *Derken Âdem, Rabbinden kelimeler aldı. (Allah da) Bunun üzerine tevbesini kabul etti. Şüphesiz O, tövbeleri kabul edendir, esirgeyendir.*

Âdem bu günahına pişman olup Allah'a yönelerek tövbe etmek istedi ama uygun kelimeler bulamadı. Allah da, ona gerekli sözleri öğretti. Rivayete göre, bu "***kelimeler***"; ikaz ve irşat içeren tavsiyelerdi.

"**Tevbe**": 'geri dönmek' ve 'yönelmek' anlamlarına gelir. İnsana uygulandığında, 'onun isyandan itaate dönmesi'; Allah'a atfedildiğinde, 'kuluna yönelip affetmesi' demektir.

Kur'ân'ın açık beyanına ve buna dayalı İslâm inancına göre; Adem'in işlediği, bağışlanmamış, dünyaya taşınmış, nesline miras kalmış ve Hz. İsâ'nın kurban edilmesine sebep olan bir "***aslî günah***" [33] yoktur. Hz. Âdem'in davranışı, Allah Teâlâ'nın kabul buyurduğu tövbesi sayesinde temizlenmiştir. Keza İslâm'da kimse kimsenin günahını yüklenmez; suç ve günah şahsîdir. *(Kur'ân Yolu)*

Hikmet Damlası

İbn Mesûd'a göre, namaza başlarken okuduğumuz **"Sübhâneke"**, Hz. Âdem tarafından o zaman söylendi. ***(Sübhanek'Allâhümme ve bi-hamdik ve tebâreke'smük ve teâlâ ceddüke ve lâ ilâhe ğayrük:*** Allahım! Seni noksanlıklardan uzak tutar ve sana hamdederim. İsmin pek mübarek, şanın pek yücedir. Ve senden başka ilah da yoktur)

---

33 **İlk Günah Teorisi:** Yahudi ve Hıristiyan kaynaklarından İslâmî geleneğe girmiş olan kadın hakkındaki olumsuz anlayış, yani 'kadının şeytanlığı, fettanlığı, Âdem'in şeytana kanıp cennetten çıkarılmasına sebep olduğu, bu yüzden 'aslî günahın' asıl sebebinin kadın olduğu, dünyada ondan uzak kalınması gerektiği...' inanç ve anlayışı da Kur'ân'ın lafız ve ruhuna aykırıdır. Kur'ân bu macerada Âdem'le eşini birlikte (tekil değil ikil olarak) anar ve Allah'ın uyarısına da şeytanın saptırmasına da birlikte muhatap olduklarını; ayak kaydıranın da kadın değil şeytan olduğunu açıklar. Bir insan ve Allah'ın kulu olarak kadının erkekten farkının olmadığı birçok âyette açık ortaya konmuştur. (Meselâ bk. Bakara 2/228; Ahzâb 33/35; Hucurât 49/13.) Bu teori kabul edilirse; günah işleyen biri artık düzelme ümidini tamamen yitirir. Geçmişte işlediği bir günahtan pişman olup onu düzeltmenin yollarını arasa ve hayatında birçok iyi değişiklik yapsa da, bu teori onu ümitsizliğe boğar. Buna karşı Kur'ân şöyle der: 'Bir günahı cezalandırmak veya fazileti mükâfatlandırmak tamamen Allah'ın elindedir. Eğer iyi bir işten ötürü ödüllendirilmiş iseniz, bu sizin iyi amelinizin doğal bir sonucu değil aksine Allah'ın lütfudur. Bir günahtan ötürü cezalandırılmışsanız, bu da günahınızın kaçınılmaz bir sonucu değildir. Allah cezalandırmaya ve affetmeye kâdirdir. Ama hüküm ve hikmet sahibi Allah, kişinin niyetini dikkate alır... İçtenlikle pişman olup artık daha iyi ameller işlemeye karar veren kullarının günahlarını da elbette affeder.' O halde günahların sonucunun kaçınılmaz olduğunu savunan görüşü reddetmek, günahkârların düzelmesi için yeni ümit kapılarını açmaktadır. Günahlarını (bir rahip önünde değil, Rableri önünde) itiraf edip, isyanlarından utanç duydukları, isyankâr tutumlarını bırakıp itaatkâr bir tavır takındıkları sürece en büyük günahkârlar ve en azılı kâfirler bile Allah'ın affından ümit kesmemelidirler (Zümer/53). *(Kur'ân Yolu; Fi-Zılâli'l-Kur'ân)*

Allah'ın Hidayetine Uyanlar ve Uymayanlar

قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (38) وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ (39)

38- *Dedik ki: Oradan tümünüz inin. Artık, ne zaman size benden bir hidayet gelir de, kim benim hidayetime uyarsa, onlara ne bir korku vardır, ne de mahsun olacaklardır.* ***39-*** *Küfredip de ayetlerimizi yalanlayanlar ise; onlar ateşin halkıdırlar ve orada suresiz kalacaklardır.*

"Oradan inin" emrinin tekrarlanması, Âdem'in yaratılış gayesinin onun yeryüzünde halife tayin edilmesi olduğunu gösterir. O, sadece imtihan edilmek amacıyla Cennet'te tutulmuştu. Bu nedenle tövbesinin kabul edilmesinden sonra Cennet'te kalmasına izin verilmedi. Âdem (a.s.), dünyaya bir ceza olarak değil, yaratılış amacı nedeniyle gönderildi.

39.âyetteki "***âyât: âyetler***" kelimesi[34]; sözlükte 'işaret' veya bir şeyi belirten 'sembol' anlamlarına gelen "***âyet***"in çoğuludur. ***Âyât*** kelimesinin hangi anlamı kastettiği, konunun gelişine göre açığa çıkar.

"**Hidayet'le** ilgili 38-39.ayetlerde yer alan Allah'ın yasası, insanın yaratılışından beri yürürlüktedir ve Kıyamet'e kadar sürecektir. Bakara 27'de ise "**ahid**" diye nitelenir. Bundan amaç, insanı, kendi kendine yeni bir hayat tarzı icat etmemesi ve Rabbinden gelen Hidayet'e uyması için uyarmaktır; çünkü o, Allah'ın kulu ve halifesidir... Bu nedenle, ahde vefa gösterip Hidayet'e tabi olmaktan başka her yol yanlış olduğu kadar isyan anlamına da gelir ve kişiyi ebedî azaba sürükler. *(Tefhimü'l-Kurân)* [35]

---

34 Kur'an "***Âyet***" (çoğulu: ***Âyât***) kelimesini dört farklı anlamda kullanmıştır:

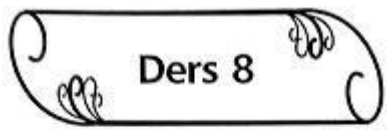
1 Bazı yerlerde, sadece işaret veya sembol anlamına gelir.

2 Bazı yerlerde tabiat hadiseleri, "Allah'ın ayetleri" olarak nitelenmiştir: çünkü her hadise bu perdenin altında gizlenen Hakk'a işaret eder.

3 Peygamberlere verilen mucizelere de 'âyet' denir; çünkü bu ayetler, onların Âlemlerin Rabbi'nin elçileri olduklarını gösterirler.

4 Bazı yerlerde Kitab'ın bölümleri de 'âyet' olarak nitelenir; çünkü bunlar, sadece Hakka ve gerçeğe değil, Kitab'ın Sahibi'ne de işarettirler.

35 İnsanın yaratılışını Kur'an altı yerde daha anlatır: A'raf/1-25. Hicr/26-48. İsra/60-65. Kehf /50. Ta-ha/116-123. Sad/71-85.

BAKARA 40-46. ÂYETLER

Ahde Vefa, Hakka Sadakat ve Namaz

İsrailoğullarına Hitap Eden Ayetlere Muhatap Olmak

"***İsrail***", Hz. İbrahim'in (a.s) torunu, Hz. İshak'ın (a.s) oğlu Hz. Yakub'a (a,s) Allah'ın bahşettiği isimdir; '***Allah'ın kulu'*** anlamına gelir. Onun soyuna *İsrail oğulları* dendi.

39. âyete kadar olan bölüm, bütün insanlara hitap eden bir girişti. **40-121. âyetlerde** ise özellikle **İsrail oğulları**na, bazı yerlerde Hıristiyanlara, Arap müşriklere ve Müslümanlara da hitap edilir.

Üstad Ebû'l-A'lâ el-Mevdûdi, bu bölümde özetle şu noktalara dikkat edilmesi gerektiğini söyler:

a) Bu bölüm, Rasûlüllah'ın davetini anlayıp kendilerini düzeltme imkânına sahip olan daha önceki peygamberlerin takipçilerini etkilemek ister. Bu nedenle Kur'an'ın mesajının önceki peygamberlerin getirdiği kitapların mesajıyla ve Rasûlüllah'ın görevinin de diğer peygamberlerle aynı olduğu belirtilir.

b) Bu bölüm Yahudilerin hatalı tutumları ile dinî ve ahlâki dejenerasyonlarını gözler önüne serer; kendilerine emanet edilen liderlik görevini yerine getiremedikleri ve hidayete uy madıkları gösterilir. Allah'tan geldiğini bildikleri halde Efendimizin (s) kutlu görevini baltalamak için yaptıkları planlar, yaydıkları **şüpheler ve çarpık iddialar**, kurdukları tuzaklar açığa vurulur. Samimiyet ve doğruluktan yoksun, **önyargı, inatçılık ve nefse tapmak**tan kaynaklanan sözde "*dindarlık*"ları deşifre edilir.

c) Önceki ayetlerde tüm insanlık, Allah'tan gelen Hidayet'i kabule davet edilmişti. Burada ise Hidayet'e uymanın ne gibi sonuçlar doğuracağını göstermek için İsrail oğulları kıssası anlatılıyor ki, tarihlerinin son **dört bin** yılı boyunca dünya-

daki bütün **milletlere yaşayan bir örnek** teşkil etsinler. Burada Hidayet'e uyup-uymamalarına bağlı olmak yaşadıkları iniş ve çıkışlar gözlenebilir.

d) Hitap Yahudilere olmasına rağmen, önceki peygamberlerin ümmetlerinin düştüğü durumlam karşı müminleri de uyarır. Hz. Peygamber (s) Müslümanların bu bölümde anlatılan yollardan teker teker geçeceklerini biliyordu;*'Mü'minlerin Hidayet'ten ayrılıp önceki peygamberlerin ümmetlerinin, yani Hıristiyan ve Yahudilerin sapık yollarına adım adım uyacaklarını'* beyan buyurmuştu. Ne yazık ki müminler bu uyarıyı göz önünde bulundurmadılar ve bozulmaları sırasında aynı yollardan geçtiler.

Allah'ın Nimetleri ve Ahdi

يَابَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِي (40)

40- *Ey İsrail oğulları, size bağışladığım nimetimi hatırlayın ve Bana verdiğiniz sözü/ahdi tutun ki, ben de ahdinize bağlı kalayım. Ve yalnızca benden korkun.*

Âyette geçen "***nimet***"; 'başkalarına ihsan etme yoluyla yapılan fayda' demektir. Şüphesiz, *'her nimet Allah'tandır.*" *(Nahl 16/53)* Allah'ın bize verdiği nimetler; yaratma ve rızık verme gibi maddi nimetler de ibadetlerimiz sebebiyle bize ulaşan manevi nimetler de olabilir. *(Tefsir-i Kebir)* 'Bir şeyin yerine getirilmesini emretme, söz verme' veya 'ittifak, anlaşma, sözleşme' gibi manalara gelen "***ahid***" ise, Kur'an'da yerine göre hem insanların birbirine söz vermesi hem de Allah ile kulları arasındaki bir tür **sözleşme** için kullanılır. Ahid kelimesinde '**söz verme**'nin yanında "**yemin**" anlamı da vardır.

Allah ile İsrail oğulları arasındaki anlaşmanın hükümlerini ve Allah'ın belirlediği yükümlülükleri içerdiği için Yahudi ve Hıristiyan kutsal kitaplarına **Eski Ahid ve Yeni Ahid** denir. Her iki kitapta Allah'ın peygamberlerle ve ümmetleriyle ahidleştiği, bu arada İsrail oğullarından da söz aldığı belirtilir. Kur'ân-ı Kerîm'de de, Allah'ın İsrail oğullarından değişik konularda, meselâ Tevrat'a sımsıkı sarılacaklarına, namazı kılıp zekâtı vereceklerine, peygamberlere inanacaklarına, muhtaçlara Allah rızası için borç vereceklerine, kendilerine indirilen kitabı gizlemeyip insanlara okuyacaklarına dair söz aldığı beyan edilir *(Bakara/63; Maide/12; Ali-İmran/187)*. Çoğu müfessir, âyetteki **ahd**i genel anlamda tefsir etmişler; Taberî ise, özellikle Allah'ın Yahudilere, kutsal kitaplarında hakkında bilgi verilmiş bulunan Hz. Muhammed'in peygamberliğini tanıyıp ona inanmalarını, bu gerçeği insanlara da açıklamalarını emretmesi ve bu hususta onlardan söz almış olması şeklinde yorumlamıştır. *(Kur'ân Yolu)*

Şehid Seyyid Kutub, 'Acaba bu ayetteki **ahid** (söz, antlaşma) hangi ahiddir?' der ve devam eder:

1. Bu ahid, Bakara/38. âyetinde: "*Tarafımdan size bir yol gösterici geldiğinde kim benim hidayetime uyarsa onlar için korku yoktur ve onlar artık hiç üzülmezler*." biçiminde dile getirilen ahid midir?

2. Yoksa Âdem ile Allah Teâlâ arasındaki bu sözleşmeden çok daha önce insan fıtratı ile Yaratıcı arasında akdedilen: *'insanın Allah'ı tanıması ve hiçbir ortak koşmadan sırf O'na kulluk etmesi*" *(Araf / 172)* şeklinde ifade edebilecek **evrensel ahid** mi? (Yani "Elest" bezmindeki "Gâlû belâ" sözleşmesi.)

3. Yoksa bu ayette kastedilen ahid, yüce Allah'ın İsrail oğullarının atası Hz. İbrahim ile yenilediği ve bu surenin 124. ayetinde ifade edilen şu ahid midir? "*Rabbi, İbrahim'i bazı emirler ile imtihan etmiş, o da bunları tastamam yerine getirince Allah:* ***'Ben seni insanlara önder yapacağım'*** *dedi. İbrahim:* ***'Soyumdan da önderler çıkar'*** *dedi. Allah:* ***'Benim ahdim zalimlere ermez'*** *dedi."*

4. Yoksa bu **ahid**, Allah'ın **Tûr** dağını yahudilerin üstlerine çıkararak onlara ***'içindeki emirlere sımsıkı sarılıp daima hatırlamalarını"*** emrettiği zaman kesinleşen ve 63. âyetteki **özel ahid** midir?

Aslında bu sayılan ahidler özü itibarı ile birdirler ve bu **ortak öz** de yüce Allah ile kulları arasında akdedilen **'insanların kalpleri ile Allah'a bağlanmaları ve tüm varlıkları ile O'na teslim olmaları'** şeklinde dile getirebileceğimiz **ahid**dir. İşte insanlığın **tek dini** budur Bütün peygamberlerin insanlığa sunup benimsetmeye çalıştığı ve İman ehlinin yüzyıllar boyu kendisine bayrak edindiği **İslâm** budur.

İşte yüce Allah bu ahde bağlılıklarının ifadesi olarak, Yahudileri (**ve onlar üzerinden tüm insanlığı**) sırf kendisinden korkmaya, başka bir deyimle sırf zâtını **korku mercii** bilmeye çağırarak şöyle buyurdu; "***Sadece benden korkun***!"

Yüce Allah yine bu ahde bağlılıklarının göstergesi olarak, Yahudileri ellerindeki Tevrat'ı onaylayıcı olarak Peygamberimize indirmiş olduğu Kur'an'a inanmaya, bu kitaba inananların ön safında yer almaları gerekirken aceleci bir kararla onu ilk inkâr edenler olmamaya çağırıyor *(Fi-Zılâli'l Kur'ân).*

Âyetleri "Az Bir Pahaya" Satmak

وَآمِنُوا بِمَا أَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُونُوا أَوَّلَ كَافِرٍ بِهِ وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا وَإِيَّايَ فَاتَّقُونِي (41)

41- *Yanınızdaki Tevrat'ı doğrulayıcı olarak indirdiğime (Kur'ân'a) iman edin: onu inkâr edenlerin ilki siz olmayın ve ayetlerimi az bir değer karşılığında değişmeyin. Ve yalnızca Ben'den sakının.*

*'Yanınızda olan'*la kastedilen Tevrat, onu "tasdik edici" olan da Kur'ân'dır. Kur'an'ın Tevrat'ı tasdik etmesinin anlamı; *Tevhid* inancı, geçmiş peygamberlere iman, iyiliklerin yapılması, *kötülüklerin terki* gibi Tevrat'ta yer alan **temel öğreti**lerin Kur'an tarafından da tanınmasıdır. Bunun mantıkî sonucu Kur'an'ın da Tevrat gibi Allah'tan geldiğini kabul edip ona inanmak olduğu için, Yahudiler ve özellikle ilahi mesajın içeriği hakkında geniş bilgisi olan Yahudi din bilginleri Kur'an'a inanmaya ve Müslüman olmaya davet edilmekte; Kur'an'ı herkesten önce alelacele inkâr etmemeleri istenmektedir... *(Kur'ân Yolu)*

> Hz. Muhammed'in (s) getirdiği din işte bu tek ve ölümsüz dinden başkası değildir. O, ortak dinin son şekli; ilâhî mesajlar zincirinin son halkası, insanlık tarihinin başlangıcından beri sürekli yürürlükte kalan ilâhi ahdin devamıdır. Bu niteliği ile o, geçmişe kanatlarını gererken, gelecekte de tüm insanlığın elinden tutar; "Eski Ahid" (Tevrat) ile "Yeni Ahd"i (İncil) bünyesinde birleştirir; geçmişten kalan mesaj birikimine, insanlığın uzun geleceği boyunca Allah tarafından iyi ve yararlı görülen yenilikleri ekler; bu bütünleştirici potada, tüm insanları birbirine aşina kardeşler olarak biraraya getirir; Allah'ın ahdinin ve dininin potasında kaynaştırır; gruplar, kümeler, kavim ve milletler halinde parçalanmalarını önler; onları Allah'ın kulları olarak, insanlık şafağının alacakaranlığından beri değişmemiş olan ilâhî ahde bağlı kalarak bu ortak değerde buluşmaya çağırır. *(Fî-Zılâli'l-Kur'ân)*

Bunlara ek olarak yüce Allah, Yahudileri, özel çıkarlarını ön planda tutarak dünyalık menfaatler karşılığı Ahireti satmamaya ve **ellerindeki Tevrat'ı onaylayan Kur'an-ı Kerim'i inkâr etmemeye** çağırıyor. Bu uyarı özellikle, Müslüman oldukları takdirde mevkilerini kaybedeceklerinden, elde ettikleri menfaat ve imtiyazları yitireceklerinden korkan Yahudi din adamlarına yöneliktir. Yüce Allah onları sırf kendisinden çekinmeye, sadece kendisinden korkmaya çağırarak şöyle buyuruyor:

"Benim âyetlerimi az bir paha karşılığında satmayın, yalnız benden sakının!"

Anlaşılan; para, mal ve dünyalık kazanç, Yahudi'nin eskiden beri karşı durulmaz **tutkusu**dur.
İbn Abbas; Medineli Yahudi liderlerden Ka'b b.Eşref ve Huyey b.Ahtab gibilerin halktan hediyeler aldıklarını ve bundan mahrum kalma korkusuyla İslâm'ı kabul etmekten kaçındıklarını beyan eder ki, bu çok süflî ve "***az***" bir çıkardır. Bu hahamlar Kur'an'ın çeşitli yerlerinde anlatıldığı gibi, halklarının zenginlerini ve ileri gelenlerini cezaya çarpılmaktan kurtarmak amacı ile dinlerinin hükümlerini tahrif ederlerdi. Onların bütün bu yetki ve avantajları ellerinde tutabilmeleri, halklarının İslâm'a girmesini önlemelerine bağlı idi. Eğer halkları Müslüman olursa liderliklerini kaybedeceklerdi. Oysa Allah'ın ayetlerine inanmanın Ahirette kazandıracağı sonuç yanında dünyanın tümü: ***"birkaç para"***dır.

40-41. âyette geçen ve genelde '**korkun'** diye çevirilen "rehber" ile "ittikâ" arasında şu fark vardır: "***Rehber***", korkudan ibarettir; "***ittikâ***" ise, kendisinden sakınılacak şeyin meydana gelmesi kati olduğunda ihtiyaç duyulur, *(Tefsir-i Kebir)* İşte Yüce Allah (c.c), Yahudileri, böyle gelmesi kat'i bir tehlikeden korkarak, bile bile **hakkı batılla örterek** gizlemekten vazgeçmeye çağırıyor:

Hakkı Batıl ile Örtmeyin!

وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ (42)

42- *Hakkı batıl ile örtmeyin/bulaştırmayın ve sizce de bilinirken hakkı gizlemeyin.*

Araplar genelde okuma-yazma bilmezdi. Yahudiler ise daha eğitimli olup aralarında Arabistan dışında bile tanınan büyük bilginleri vardı. Bu nedenle müşrik Araplar, Yahudilerin bilginleri karşısında saygı ile karışık bir korku duyarlardı. Bunda Yahudi bilgin ve din adamlarının kendi bilgi ve dindarlıklarını sergilemelerinin ve bunu üfürükçülük ve muskacılıkla desteklemelerinin de rolü vardı.

Hz. Muhammed (s), Allah'ın Rasülü olduğunu ve kendisine uyulması gerektiğini ilân ettiğinde, doğal olarak Araplar bu meselenin çözümünde Yahudilerden yardım istediler: *"Siz bir Kitab'a sahipsiniz ve bir peygamberin izleyicilerisiniz. Allah'ın Rasülü olduğunu iddia eden bu adam hakkında ne dersiniz?"* dediler. Yahudi âlimleri O'nun öğretilerinde hata bulamaz ve birden çok ilâh olduğunu söyleyemezlerdi. O'nun peygamberler, Allah'tan gelen kitaplar, melekler ve ahirete dair öğretilerinin yanlış olduğunu da söyleyemezler ve O'nun öğrettiği ahlâkı eleştiremezlerdi. Bununla birlikte ne Hz. Peygamber'in (s) öğrettiklerini açıkça kabul etmeye hazırdılar, ne açıkça O'nu reddedecek cesarete sahiptiler, ne de Hakk'ı hemen kabul etmek gibi bir niyetleri vardı. Bu nedenle bu davete karşı gizli bir strateji takip ettiler: Hz. Peygamber (s.), O'na uyanlar ve yeni din hakkında **şüphe üstüne şüphe uyan**dırdılar. Hz. Peygamber (s.) ve Müslümanlar aleyhinde propaganda yapıp **yanlış iddialar**da bulundular. Bu nedenle Yahudiler, Hakk'ı bâtıla karıştırıp gizlememeleri ve şüpheler yaratarak, saçma iddialarda bulunarak Hakk'ı saklamamaları konusunda uyarıldılar. *(Tefhimü'l-Kur'ân)*

M. Esed'e göre; Kur'an'ın sık sık Yahudileri ithamına sebep olan "***Hakkı bâtıl ile örtmek***" ile; Kitâb-ı Mukaddes'in metnini tahrif etmeleri kastedilmiştir -ki bu tahrifat, objektif metin tetkikleri yoluyla da ispatlanmıştır. "**Hakikatin gizlenmesi**" ise, Yahudilerin, Kitâb-ı Mukaddes'teki Hz. Musa'nın "*Tanrın Rab, sizin için aranızdan, kardeşleriniz içinden tıpkı benim gibi bir peygamber çıkaracak, siz o'nu dinleyeceksiniz.*" *(Tesniye)* sözlerini ve bizzat Allah'a atfedilen: "*Kardeşlerin arasından onlara senin gibi bir peygamber göndereceğim ve onun ağzına kendi sözlerimi koyacağım.*" *(Tesniye)* şeklindeki sözleri göz ardı etmelerine veya kasten yanlış yorumlamalarına işaret eder. Açıktır ki İsrailoğullarının "***kardeş***"leri **Arap**lardır ve özellikle onların *musta'ribe*(Araplaşmış) grubudur ki kökleri Hz. İsmail'e ve Hz. İbrahim'e kadar uzanır: Efendimizin kabilesi **Kureyş** de bu guruba mensup olduğundan, yukarıdaki Kitâb-ı Mukaddes ifadeleri O'nun ortaya çıkacağına işaret ve delil teşkil eder.

Kur'an'ın birçok yerde belirttiği gibi Yahudiler, önlerine çıkan her fırsatta **hakkı batıl ile örterler, bunları birbirine karıştırırlar, hakkı gözlerden saklarlardı.** Ancak bu âyetin hükmü genel olup; her zamanda herkese hitab eder: "Hakk'a bâtıl bulaştırmayın; eğer ona bâtıl karıştırırsanız, hak anlaşılmaz, bâtıl'ın içinde özelliğini kaybeder ve insanlar da hak'tan saptırılmış olur. Keza bâtıl'ı da hak'la süslemeyin; altında hak var diye bâtıl'ı cazip göstermeyin." *(Hak Dini Kur'ân Dili, Feyzü'l-Furkân)*

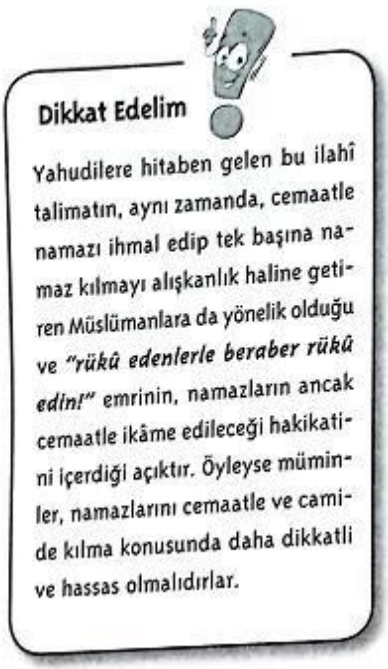
Namaz ve Zekât: İkiz Kardeş

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ (43)

43- *Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve rükû edenlerle siz de rükû edin.*

Yukarıda Yahudiler Kur'ân'a imân etmeye çağırılmışlardı. Burada ise, bu imanın gereği olarak; özellikle hakkı tanımaları ve korumaları, **namaz** kılıp zekât vermeleri emrediliyor. Böylece Kur'an, Yahudilere ve dolaylı olarak Müslümanlara, hatta bütün insanlığa, maddî ve dünyevî menfaatlerin, egoist arzu ve eğilimlerin etkisine kapılarak doğru ve gerçek olan ile eğri, yanlış ve asılsız olanı kasıtlı olarak birbirine karıştırmamaları, hakkı örtüp saklamaktan kaçınmaları uyarısında bulunduktan sonra, Yahudilerin ve herkesin Allah'ın hükmüne boyun eğerek Müslümanlarla birlikte **namazı kılıp zekâtı vermeleri**ni istiyor. Pek çok dinî hüküm içinden özellikle **namaz** ve **zekât**ın emredilmesi, bunlardan ilkinin bedenî ibadetlerin, ikincisinin de malî ibadetlerin en önemlisi olmasındandır. *(Kur'ân Yolu)*

Namaz ve zekât her zaman vahyî dinlerin temel noktalarından birini oluşturur. Diğer bütün peygamberler gibi İsrail oğullarına gelen peygamberler de bunları emretmiş, fakat Yahudiler

bunları unutmaya yüz tutmuşlardı. Namazı **cemaatle ikâme etmeyi terk etmişler** ve çoğu **tek başına kılar** olmuşlardı. Zekât vermek yerine de faiz almaya başlamışlardı *(Tefhimü'l-Kur'ân).* Elmalılı bu bağlamda, Yahudi ve Hıristiyanların namazda kıyamdan doğrudan secdeye gittiklerini; bu âyette böyle denmekle, **İslâm'ın öngördüğü namazı** kılmalarının istendiğini söyler *(Hak Dini Kur'an Dili)*. Reşit Rıza; 'Yahudi'ler namaz kılıyorlardı ama **ikâme etmiyorlardı'** der ve "**ikâme**"yi bir şeyi dosdoğru ve mükemmel bir biçimde yapmak diye açıklar: 'Namaz açısından "ikâme" ise, Allah Teâlâ'ya kalple yönelmek, O'nun huzurunda huşu ile durmak, zikirde, duada ve hamdde yaratıcıya karşı ihlas içinde olmaktır.' *(el-Menar)*

Zekâta gelince: İslam Hukuku'nda ***zekât;*** kişinin sermayesini ve gelirini (dolayısıyla nefsini) **bencillik kirinden temizlemesi** anlamına gelen, varlıklı Müslümanlara farz kılınmış zorunlu bir vergiyi ifade eder. Bu verginin hasılatı, esas olarak fakirlere harcanır, ama yalnızca onlara değil. [36]

Ele Verir Talkını...

أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنسَوْنَ أَنفُسَكُمْ وَأَنتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ (44)

44- *Siz, insanlara iyiliği (birr) emrediyorken, kendinizi mi unutuyorsunuz? Oysa siz kitabı okumaktasınız. Yine de akıllanmayacak mısınız?*

Bu âyet, her ne kadar Yahudilerin sergiledikleri sosyal bir olaya dönük ise de, insan psikolojisinin ve özellikle din adamlarının önemli bir eğilimini açığa vurması açısından **sırf belirli bir millete ya da bir milletin belirli bir kuşağına özgü bir kınama sayılamaz.**

"***Birr***" kelimesi, Kur'ân'ın odak kavramlarındandır: Sözlükte 'iyilik, doğruluk' anlamına gelen "***birr***" kelimesi, dinî ve ahlâkî bir terim olarak, iman ve ibadetten başlayarak her tür iyilik, ihsan, itaat, doğruluk, günahsızlık gibi manalarda kullanılır *(Bkz. Bakara/177; Âl-i İmran 92).* Birr/iyilik üç kısımdır: 1 - Allah'a ibadette iyilik, 2- Akrabaları gözetmede iyilik, 3- Yabancılara muamelede iyilik. *(Beydavi)*

36 Bu nedenle, ne zaman bu terim belirtilen bu hukukî anlamda kullanılmışsa, onu "arındırıcı (malî) yükümlülükler" olarak çeviren M. Esed; 'ancak, bu ayet İsrail oğullarına atıfta bulunduğundan ve yalnızca fakirlere yönelik hayır faaliyetlerini içerdiğinden, onu "sadaka" veya "karşılıksız yardım" olarak çevirmenin daha uygun olacağı' kanaatindedir *(Kur'an Mesajı).* Zekâtın kimlere verileceği Tevbe/60'da sayılır.

Âyetin asıl muhataplarının Yahudi din bilginleri olduğu anlaşılıyor. Onlar, halka *kutsal kitaba inanıp onunla amel etmelerini, gerek sözleri gerekse davranışlarıyla Allah'ın rızâsına uygun şekilde yaşamalarını* emrederlerdi. Ancak âyet bize, onların başkalarına iyiliği emrederken kendilerini unuttuklarını yani kendi yaşayışlarının bilgileri ve sözleriyle çeliştiğini, sonuçta samimi dindarlık hislerini kaybettiklerini göstermekte; "*Aklınızı kullanmıyor musunuz*?" ifadesiyle bu çelişkili tutumlarının, yalnızca dine değil, akla da aykırı olduğuna işaret etmektedir. *(Kur'ân Yolu)* Bir atasözünde dendiği gibi; "*Ele verir talkını, kendi yutar salkımı"*.

> Kur'an'ın geçmiş ümmetlerin tarihine ilişkin verdiği bilgilerde sonraki nesiller için mesajlar ve dersler vardır. Bu bakımdan, söz-davranış uyumu şeklinde özetlenebilecek evrensel ahlâk kurallarından birini ihlâl etmeleri sebebiyle Yahudileri eleştiren söz konusu âyet, bir yandan Yahudi din bilginlerinin bu çelişkili tutumları ve samimiyetsizlikleri hakkında bilgi verirken, bir yandan da genel olarak İslâm ümmeti, özellikle müslüman din önderleri ve bilginleri için de bir uyarı anlamı taşımaktadır. Şu halde kendilerini din bilgini, din adamı ya da din önderi konumunda görenlerin veya öyle tanımlananların bu uyarıyı hiçbir zaman hatırdan çıkarmamaları gerektiği açıktır. Zira başkalarına iyiliği öğütleyenlerin kendi yaşayışlarında bunun aksine davranmaları Kur'ân'ın kesinlikle reddettiği bir tutumdur. Nitekim Saf/2-3. âyette; "Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niye söylersiniz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz Allah katında çok sevimsiz bir davranıştır!" buyurulur.

Seyyid Kutup der ki: 'Dinin coşkun ve sürükleyici bir inanç sistemi olma niteliğini yitirerek bir meslek, bir sanat olmaya yüz tuttuğu durumlarda din adamlarının başına gelen en önemli musibet şudur: Bu adamlar **kalplerinin inanmadığı sözleri dilleri ile söylerler.** İyiliği başkalarına emrederler, fakat bunu kendileri yapmazlar... Başkalarını iyilik yapmaya çağırırlar ama kendi davranışlarında sözlerinin izine rastlanmaz. **İlâhî kitabın sözlerini değiştirirler,** dinin kesin naslarını amaçları ve ihtirasları doğrultusunda yorumlarlar... Tıpkı Yahudi hahamlarının yapageldikleri gibi; servet ve mevki sahiplerinin amaç ve ihtiraslarına destek sağlamak, onlara haklılık kazandırmak için görünüşte dinî nasslar ile bağdaştırdıkları ama **gerçek dinin özüne zıt düşen fetvalar ve yorumlar** üretirler.

Başkalarını iyiliğe çağırıp da bu çağrıya ters düşen davranışlarla ortaya çıkmak, insanların vicdanlarında sadece bu çağrıyı seslendirenlere karşı değil, çağrı konusu olan davaya karşı da şüphe uyandıran büyük bir musibettir ve bu, insanların kalplerinde ve kafalarında kargaşa doğurur. Çünkü bir yandan parlak sözler dinlerken öbür yandan çirkin davranışlar gören insanlar, sözle davranış arasındaki bu çelişki karşısında bocalarlar; inançlarının ruhlarında tutuşturduğu ateşin harareti söner; imanın kalplerinde parıldattığı aydınlık kaybolur; din adamlarına karşı güvenlerini yitirdikten sonra artık bu adamlar tarafından temsil edilen dinin kendisine karşı da güvenlerini kaybederler.

İnanmış bir kalpten kaynaklanmayan söz ne kadar cazibeli, sarsıcı ve heyecanlandırıcı olursa olsun ölü ve soğuk bir ses yığınına dönüşmeye mahkûmdur. İnsanın söylediği söze gerçek anlamda inanmış sayılabilmesi için, **ağzından çıkan sözün davranışlarına yansıması gerekir.** O zaman sözleri cazibeli ve etkili olmasa bile insanlar kendisine inanırlar, sözlerine güven duyarlar. O zaman onun sözleri gücünü cazibeli olmalarından değil, gerçek oluşlarından, hakikate uygun olmalarından alırlar.

Sözle hareketin, inançla davranışın birbiri ile uyuşması basit bir şey değildir. Bu iş; özel bir çabayı, bazı sıkıntılara katlanmayı, kararlılığı, Allah ile sıkı sıkıya ilişkili olmayı, O'ndan sürekli yardım dilemeyi ve Hidayetine sığınmayı gerektirir. Zira hayatın çeşitli şartları, zorunlulukları ve sürüklediği davranışlar nedeniyle insan, inancından ya da başkalarına yönelttiği çağrıdan uzak düşer. Ölümlü insanlar, kendilerini ne kadar güçlü görürlerse görsünler, ölümsüz tek güç kaynağı olan yüce Allah'a dayanmadıkça, O'nunla bağlantı kurmadıkça zayıftırlar...' *(Fî-Zılali'l-Kur'an)*

Yahudilerin, gerek Medine'de yararlandıkları liderlik konumlarını ve gerekse elde ettikleri "**az bir paha**"yı -bu bir kaç para ister din hizmetleri karşılığında ele geçirdikleri kazanç, isterse genel olarak tüm dünya malı anlamına gelsin- bir yana bırakarak doğru olduğunu bildikleri gerçeği tercih etmeleri beklenirdi. Bundan dolayı, Kur'an-ı Kerim, önce karşısına dikilen Yahudileri ve dolaylı olarak bütün insanları sabır ve namaz ile Allah'tan yardım istemeye çağırıyor.

Sabırla ve Namazla Allah'tan Yardım Dilemek

وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ (45)

45- *Sabır ve namazla yardım dileyin. Şüphesiz bu, huşû duyanların dışındakilere ağır gelir.*

Sabır [37] ve ***namaz***, Allah yolunda karşılaşılan güçlüklerin çözülmesine yardım eder.

Kur'ân, rahatlık ve bolluk kadar sıkıntı ve darlığı da bir hayat gerçeği olarak *göstermiş (Bakara 2/155)*; Hz. Peygamber'e hitaben, "*Azim sahiplerinin sabrettiği gibi sen de sabret*" buyurmuş *(Ahkâf / 35);* Allah yolunda cihad eden müminlerin yiğit, sebatkâr ve kararlı tutumlarından verilen örnekle *(Bakara / 249-250)* **sabr**ın, zorluklar karşısında acizlik gösterip sıkıntılara teslim

37 ***Sabır***: lügatte; 'acıya katlanma, sıkıntıya göğüs germe; Allah'a tevekkül ederek O'ndan gelen sıkıntılara katlanma; insanın kendisini, aklın ve dinin yapılmasını gerekli gördüğü işleri yapmaya veya yapılmasını yasakladığı, uygun bulmadığı davranışlardan uzak durmaya zorlaması; kişinin hayırlı amacına ulaşma yönündeki direnci' gibi anlamlarda kullanılır *(el-Müfredât).* Gazali, **sabrı** '***inanç gücünün bencil istek ve tutkulara karşı koyması***' şeklinde çok kapsamlı biçimde tanımlar ve bu erdemin, bütün yaratılmışlar içinde sadece insana verilmiş bir ayrıcalık olduğunu belirtir. Zira akıl gücüne sahip olmayan hayvanlar ile iradeleri olmayan meleklerin, sabretme imkânları yoktur *(İhyâ).*

olmak anlamına gelmediğine; aksine, Allah'ın inayetine güvenerek **güçlükleri aşma** iradesini göstermek olduğuna işaret etmiştir. *(Kur'an Yolu)*

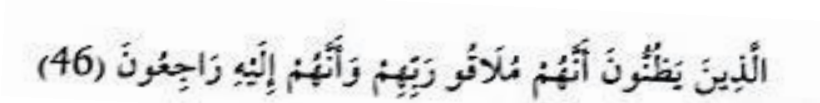
Sabır yolu ile Allah'tan yardım isteme uyarısı, Kur'an'da sık tekrar edilir. Sabır; her türlü sıkıntıya karşı **direnebilmek** için gerekli olan bir azıktır. Sözkonusu sıkıntıların en başta geleni de, hakka gösterilen saygının, hakkı diğer her şeye tercih etmenin, gerçeği kabul edip ona boyun eğmenin sonucu olarak liderlikten, mevkiden, menfaatten ve dünyalık kazançtan vazgeçme sıkıntısıdır.

> "**Namaz kılma yolu ile Allah'tan yardım istemek" ne demektir?**
>
> Namaz, kul ile Allah arasında bir buluşma vesilesi, bir ilişki bağıdır. Kalbe güç kazandıran, ruha Allah ile ilişki halinde olduğu duygusunu aşılayan, nefse dünya hayatının tüm sevgili varlıklarından daha kazançlı değerler sağlayan bir ilişki. Böyle olduğu içindir ki, Peygamber Efendimiz (s) karşılaştığı her sıkıntılı durumda namazın rahatlatıcı kucağına sığınırdı. Oysa kendisi ile Rabbi arasında zaten son derece sıkı bir ilişki vardı, ruhu vahiy ve ilham bağları ile zaten Allah'a bağlı idi. Buna göre namaz; aç kalan yolcu için bir azık, çöllerde susuzluktan kıvranan biri için can veren su, kendisine yardım gelebilecek tüm yolların, dağların karla kaplandığı bir sırada, bütün ümitleri kaybolan yolda kalmış biri için imdadına yetişen bir ümit kaynağıdır. Bu kaynak mümin için her an elinin altında bulunan sürekli fışkıran kurumaz bir pınardır. (Fî-Zılâli'l-Kur'ân)

Namaz; Allah ile kul arasındaki ilişkiyi bir ömür boyu amelî olarak sürdüren en canlı ve sürekli bir ibadet olduğu için âyette bu ibadetin, insanın inanç ve kararlarını güçlendirip eylemlerini dinî ve ahlâkî hükümler çerçevesinde geliştirmesine yardımcı olacağına işaret edilmektedir. "***Kuşkusuz namaz hayâsızlık ve kötülükten meneder***" âyeti de *(Ankebût/45)* namazın bu tesirini açıkça ifade eder.

Terim olarak **huşû**; 'Allah'a gönülden saygı duyup bağlanmak, boyun eğip itaat etmek' demektir. **Sabrın** ve özellikle namazın yukarıdaki olumlu tesirinden nasibini alacak olanlar, ancak Allah'a huşû ile bağlanıp boyun eğenlerdir. Bu ayetin dillendirdiği gerçeği kabul etme çağrısı, Allah'a **huşû duyanların**; bütün varlıkları ile O'nun önünde boyun eğenlerin, O'nun korkusunu yüreklerinde taşıyıp Zâtından çekinenlerin, O'na kavuşacaklarından ve O'nun huzuruna döneceklerinden hiç kuşkusu olmayanların dışındakilere zor, ağır ve sıkıntılı gelir. Razi, bu konuda bir benzetme yapar: hasta birine acı bir ilaç verildiğinde, eğer şifa olacağına inanırsa, bu ona kolay gelir; eğer inanmazsa, ilacı almak ona zor gelir. Namaz ancak Allah'a asi olan ve Ahiret gününe inanmayan bir kimse için "**zor**"dur; gönülden gelerek **Allah'a itaat eden ve bir gün Allah'ın huzuruna döndürüleceğine inanan** kimse içinse, zevkli bir görevdir; hatta onun için namazı terketmek "**zor**"dur. *(Fi-Zılâl'il-Kur'ân)*

Rabbe Döneceklerinin Bilincinde Olanlar

الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلَاقُو رَبِّهِمْ وَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ (46)

46- *O müminler ise, şüphesiz Rableriyle karşılaşacaklarını ve şüphesiz, O'na döneceklerini bilirler.*

Allah ile **buluşulacağına ve her konuda sırf O'na başvurulacağına** kesin iman; sabrın, sıkıntılara katlanmanın, takva ve duyarlığın temel dayanağıdır. Allah'a içten bağlılık ve saygının (*huşû*), en başta gelen sebebi; rablerine kavuşacaklarına, sonunda mutlaka O'na döneceklerine olan kesin inançlarıdır. Âyette geçen "***yezunnûn***" ifadesi; zann-ı galip olup ilim (uğraşarak elde edilen bilgi) yani **kesin bilgi** ifade eder. Ancak bu inanç sayesindedir ki insan, rabbine kavuşmayı ve dolayısıyla âhiret kurtuluşunu dünyanın bütün nimetlerinden daha önemli görür ve bu uğurda her türlü meşakkate rıza gösterir Değerleri doğru tartabilmenin, onları gerçek yerlerine koyabilmenin temel dayanağı da budur; hem dünya ve hem de Ahiret değerlerini... Bu ölçüler doğru tartılıp her biri gerçek yerine konulduğunda, dünyanın, tümü ile "***bir kaç para***" ve **basit bir eşya yığını olduğu** meydana çıktığı gibi, Ahiretin de aklı başında herkesin tercih edip ön plâna almakta tereddüt etmeyeceği bir gerçek olduğu ortaya çıkar.

BAKARA 47-61. ÂYETLER

Geçmiş Ümmetlerden Ders Almak

Peygamberlik ve Peygamberlere İman

Nebi (çoğl. *enbiyâ*) Allah ile kulları arasında elçilik görevi yapan, O'nun emir ve yasaklarını kullarına haber veren seçkin kullardır. ***Nebi*** ve ***Rasûl*** Türkçe'de genellikle, 'haber alan, haber getiren-götüren' anlamına gelen Farsça peygamber kelimesiyle ifade edilir. **Nebi** kelimesine dair iki ayrı görüş şudur:

a) Nebî: Arapça'da 'yüce, ulu, şerefli' anlamına gelen ***nebve*** veya ***nebâve*** kelimesinden türetilmiş olup, peygamberin mazhar olduğu nübüvvet makamı, kaynağı ve sonuçları itibariyle yücelik, aşkınlık ifade ettiği için; aynı şekilde peygamberliğin temelini oluşturan vahiy de özel bir değer ve üstünlüğe sahip olduğu için bu bilgileri getiren olağanüstü kabiliyetlerle donatılmış insana nebi denilmiştir.

b) Arapça **haber** anlamına gelen ***nebe'*** kelimesinden türetilmiş olup, peygamber Allah'tan gelen bilgi ve haberleri insanlara duyurduğu için kendisine "**nebi**" denmiştir.

Kelimenin kökü farklı anlaşılsa da bütün İslam âlimleri ***nebi***'nin, 'Allah'ın insanlar arasından seçtiği ve sıradan insanlardan farklı bazı üstün kabiliyetlerle donattığı, ilahi masajları bir kavme, bir millete veya bütün insanlara tebliğ etmek üzere görevlendirdiği kişi' anlamına geldiğini belirtirler. Ayrıca ***nebi*** ile ***rasûl*** kelimelerinin aynı veya farklı anlamlara geldiğine dair değişik görüşler vardır.

Âlimler; peygamberliğin çalışmakla elde edilemeyen Allah vergisi (*vehbî*) bir makam olduğunda müttefiktirler. Bazı âlimler "*Allah hikmeti dilediğine verir*" *(Bakara 2/269)* âyetindeki **'hikmet'** kelimesini **vahiy** olarak açıklar ve bu âyeti nübüvvetin vehbi olduğuna delil getirirler. İbrahim/11.âyet de bu manada yorumlanır. Birçok âyette peygamberlerin gönderilmesinden "*Biz (Nuh'u, İbrahim'i, Musa'yı ve seni) elçi olarak gönderdik*" şeklinde söz edilmesi de peygamberliğin vehbi olduğunu gösterir.

İslâm âlimleri, peygamberlerin, diğer insanlardan farklı ve seçkin beş temel vasfını belirtirler ki bunlar; **sıdk** (doğruluk, dürüstlük), **emanet** (güvenilirlik), **ismet** (günahsızlık), **fetânet** (zeki ve güçlü bir muhakeme yeteneğine sahip olma), **tebliğ** (ilâhî mesajı eksiksiz bildirme, duyurma) şeklinde tespit edilmiştir. Peygamberler günah işlemezler; "**zelle**" denilen küçük yanılgıları da vahiy yoluyla Allah tarafından düzeltilir. İlâhî öğretiyi en iyi ve doğru bir şekilde kavrayıp ümmetlerine açıklarlar. Temel işlevleri **tebliğ**; yani Allah'tan aldıkları bilgileri (vahiy) ümmetlerine eksiksiz olarak duyurmaktır. İslâm, Hıristiyanlık'ta Hz. İsâ'ya yapılanın aksine, peygamberleri tanrılık düzeyine çıkarmamış, Allah'ın seçkin elçileri ve kulları kabul etmiştir *(bk. Mâide 5/72-73,75; Tevbe 9/30).* Kur'ân'a göre peygamberler, tebliğ ettikleri ilâhî gerçeklere önce kendileri inanır ve en titiz şekilde uyarlar. Onlar, peygamberlik özellikleriyle ilgili olmayan yeme-içme, evlenme, mal-mülk edinme, hastalanma, ölme gibi beşerî durumlarda diğer insanlardan farksız olup olağanüstü bir özellik taşımazlar *(bk. Al-i İmrân 3/144; Ra'd 13/38; Furkan 25/20).*

Kur'an-ı Kerim, ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem'den başlayarak sadece 28 peygamberden söz eder. Bunlar; Âdem, İdrîs, Nûh, Hûd, Salih, İbrahim, İsmail, İshak, Lût, Ya'kub, Yûsuf, Eyyûb, Zülkifl, Şuayb, Mûsâ, Hârûn, İlyas, Elyesa, Yûnus, Dâvûd, Süleyman, Lokman, Üzeyir, Zülkarneyn, Zekeriyyâ, Yahya, İsâ, Muhammed'dir. Lokman, Zülkarneyn, Üzeyir'in ise peygamber veya velî oldukları ihtilaflıdır. *(Kur'ân Yolu)*

Kur'ân'da En Çok Anlatılan Peygamber: Hz. Musa (a.s)

Hz. Mûsâ, Kitâb-ı Mukaddes'te ve Kur'ân-ı Kerîm'de en geniş yer verilen peygamberdir; Kur'an'da 136 kez adı geçer. Tevrat'ın beş kitabından dördü *(Çıkış, Levililer, Sayılar, Tesniye)* onu anlatır.

Tevrat'a göre (Çıkış); Hz. Mûsâ Yakub'un oğullarından Levi'nin soyundandır. Babası Amrân (İmrân), annesi Yokebed'dir. Kur'ân'da yer alıp, ana hatlarıyla Kitâb-ı Mukaddes'le uyuşan bilgilere göre; Hz. Musa'nın doğduğu yıl Mısır Firavunu, yüzyıllardır zulmü altında yaşayan İsrail oğullarından çıkacak birinin kendi saltanatını elinden alacağına işaret eden bir rüya görmesi üzerine onların erkek çocukları hakkında ölüm fermanı çıkardı. Sıkı bir şekilde uygulanan bu katliamdan Musa'yı kurtarmak isteyen annesi, Allah'ın emri ile onu üç aylıkken, harç ve ziftle sıvadığı bir sepete koyup Nil nehrine bıraktı, ablasına da uzaktan izlemesini söyledi. Firavun ailesi bebeği bulup onu Firavun'un eşi Âsiye'ye getirdi. Çocuğun sarayda kalması için kocasını razı eden Âsiye, ona bir sütannesi aradı; fakat çocuk hiçbir kadını emmedi. Durumu öğrenen ablası onlara annesini önerdi. Böylece evinde annesi tarafından emzirilen Mûsâ tekrar Firavun ailesine teslim edildi ve çok iyi bir eğitim gördü. Olgunluk çağına gelince Allah tarafından kendisine hüküm ve ilim verildi *(Bk. Kasas 28/7 vd.; krş. Çıkış, 2/2-10).*

İsrail oğullarından birinin Mısırlı biriyle dövüştüğünü gören Mûsâ, İsrailînin yardım istemesi üzerine Mısırlıya bir yumruk atıp ölümüne sebep oldu. Hemen Allah'tan af diledi;

Allah da onu bağışladı (Kasas 28/15-16). Olayın duyulması üzerine yetkililer Musa'nın öldürülmesine karar verdiler. Hz. Mûsâ Medyen'e kaçtı. Orada Hz. Şuayb'ın kızıyla evlendi; 8 veya 10 yıl ona hizmet etti. Sonra Mısır'a dönmek üzere ailesiyle birlikte yola çıktı. Yolda Tür dağında gördüğü bir ateşe yaklaşınca yakındaki bir ağaçtan "Ey Mûsâ! Şüphesiz Ben senin Rabbinim!" (Taha 20/12) diye bir ses geldi; bu ona gelen ilk vahiydi (Allah ona böyle aracısız hitap ettiği için Hz. Mûsâ "kelîmullah" diye anıldı). Allah ona, asasının yılana dönüşebilmesi ve elinin kar gibi beyazlaşması şeklinde iki mucize verdi ve kavmini Firavun zulmünden kurtarmakla görevlendirdi. İsteği üzerine kendisinden daha güzel konuşan büyük kardeşi Harun'a da peygamberlik verdi. Harun'la birlikte Firavun'a giden Musa, Allah'ın elçisi olduğunu söyleyerek, İsrail oğullarının Mısır'dan ayrılmalarına izin vermesini istedi. Ancak, gösterilen mucizelere, Firavun ve Mısır halkının başına gelen şiddetli belâlara rağmen Firavun ikna olmuyor; Musa'ya, eğer Allah'a dua edip kendilerini musibetten kurtarırsa isteğini yerine getireceğine dair söz veriyor ama sıkıntı geçince sözünden dönüyordu (A'râf 7/103-138). Nihayet Allah'ın emri ile Mûsâ, bir gece İsrail oğullarını yanına alarak, Sina'ya geçmek üzere gizlice Kızıldeniz'e doğru yola çıktı; sabahleyin durumu öğrenen Firavun da ordusuyla peşlerine düştü. Bir mucize sonucu denizin yol vermesiyle Mûsâ ve kavmi karşıya geçerken, aynı yoldan geçmeye kalkışan Firavun ve beraberindekiler boğulup gittiler. Kavmiyle Sînâ'ya varan Mûsâ, yerine Harun'u vekil bırakıp Allah'tan vahiy almak için Tur dağına gitti ve 40 gece kaldı. Bu sırada kavmi, Harun'un ikazlarına rağmen, Sâmirî'nin yaptığı altın buzağı heykeline tapmaya başladı. Döndüğünde duruma çok üzülüp kızan Mûsâ, kavminden seçtiği 70 kişiyle birlikte, tevbe için tekrar Tûr-i Sînâ'ya gitti. Sonra İsrail oğullarını, Allah'ın onlar için takdir ettiği kutsal topraklara götürmek istediyse de bunu reddettiler; bu yüzden arz-ı mev'ûd onlara 40 yıl yasaklandı ve Hz. Mûsâ da yanlarında olmak üzere, 40 yıl çölde dolaşıp durdular (Mâide 5/21-26). Tevrat'a göre (Tesniye), 40 yıllık sürgünün sonuna doğru Hz. Hârûn 123 yaşında Hor dağında öldü; sonra arz-ı mev'ûda yaklaştıklarında da Hz. Mûsâ 120 yaşında vefat etti; Moab diyarında Beyt-peor'daki dereye defnedildi.

Âlemlere Üstün Kılınmak Nedir?

يَابَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ (47)

47- *Ey Beni İsrail, size verdiğim nimetimi ve sizi âlemlere üstün kıldığımı hatırlayın!*

Burada İsrail/Yakub oğullarının Allah'tan gelen Hakk'ı sahiplenen tek topluluk oldukları, bu nedenle diğer insanlara önder olmakla ve bütün milletleri Allah'a boyun eğmeye ve "Doğru Yol"a çağırmakla görevlendirildikleri dönem kastedilir. *(Tefhimü'l-Kur'an)*

İsrâiloğullarının "***âlemlere üstün kılınması***"ndan maksat, onların kendi devirlerinde küfür ve dalâlet içinde yaşayan milletlere karşı ilâhî dini benimsemeleri sebebiyle kazandıkları üstünlükleridir; buna karşılık yine Kur'ân'ın beyanına göre Müslümanlar "***en hayırlı***

ümmet'tir *(Âli-İmran 3/110).* Râzî ve İbn Âşûr'a göre, bu üstünlük, peygamberlerin atası olan Hz. İbrahim'in soyundan gelmeleri ve içlerinden birçok peygamber çıkmasından ileri geliyordu. Âyet, dolaylı olarak bu üstünlüğün, Tevhid geleneğine sahip olmalarından kaynaklandığına ve bununla kayıtlı olduğuna da işaret eder. Nitekim onların, Tevhid dininin ilke ve kurallarından sapmaları sebebiyle bu üstünlüklerini kaybettiklerini, Hz. Musa'nın onları "fâsık" olarak nitelediğini, sonuçta türlü şekillerde cezalandırıldıklarını bildiren âyetler de vardır *(Maide 5/20-26, 77-82; İsra 17/4-7*). Tevrat'ta da (*Tesniye*) yer yer İsrail oğullarının basit arzuları veya çıkarları sebebiyle ahdi bozdukları, yoldan çıktıkları, başka tanrı veya tanrılar edindikleri, şeriatın hükümlerini ihlâl ettikleri belirtilerek onlara lanetler yağdırıldığı görülür *(Kur'ân Yolu).*

Buradan, dolaylı olarak, Müslümanların "***en hayırlı ümmet***" niteliğini korumalarının da '***Allah'a itaat edip emirlerine uymalarına, yasaklarından sakınmalarına'*** bağlı olduğu anlaşılır. *(Taberi)*

Şefaat ve Bedelin Kabul Edilmeyeceği Gün

وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ (48)

48- *Ve kimsenin kimse adına bir şey ödeyemeyeceği, kimseden bir şefaatin kabul edilmeyeceği ve kimseden bir fidye ('adl) alınmayacağı ve yardım görülmeyeceği günden korkup-sakının (itteqû).*

Burada Beni İsrail, bozulmalarının asıl nedeni olan yanlış ahiret anlayışlarına yani '*seçilmiş toplum*'un. (!) Hesap Günü cezadan muaf olacağı şeklindeki saplantılarına karşı uyarılır. Onlar peygamber torunu oldukları için ebedî kurtuluşa ereceklerini sanarak günaha dalıyorlardı. Âyet onlara, kutsal bir kişi ile olan ilişkileri ve onun şefaati sayesinde yaptıkları kötü amellerin sonucundan kurtulamayacaklarını bildirdi: İsrail oğullarına verilen nimet (47. âyet) hatırlatıldıktan sonra, kendilerinin de bu dünyada iken Ahiret'e inanmayan günahkâr insanlar gibi cezalandırılacakları haber verildi. *(Tefhimü'l-Kur'ân)*

"**Şefaat**"**:** 'bir kimsenin bağışlanması için onun adına af dileme, maddî veya manevî bir imkânı elde etmesi için yetkilisi nezdinde aracılık yapma'; **dinî** bir t**erim** olarak da 'günahkâr bir müminin affedilmesi veya yüksek derecelere ulaşması için Allah nezdinde mertebesi yüksek olan birinin O'na dua etmesi, dilekte bulunması' demektir. Ve *el-Menâr*'daki tarifle **şefaat**; 'Yüce Allah'ın ezeli olan iradesinin bir gereği olarak yapılan dua sonucunda emrini uygulamasıdır'.

Mu'tezile âlimleri bu âyete dayanarak âhirette günahkârlara şefaatin edilemeyeceği, sadece sevaba müstahak olanlara mükâfatlarının arttırılması yönünde şefaat edilebileceği

görüşündedirler. Ehl-i sünnet âlimleri ise; her iki halde de şefaatin mümkün okluğunu, günahkârlara peygamberler ve Allah nezdinde itibarı yüksek olan seçkin diğer insanlar tarafından şefaat edilebileceğini savunurlar.

Ancak açık olan şu ki: Allah'ın izin vermediği hiçbir kimse, kimseye şefaat edemeyecektir.

> Kur'an'ın ilgili âyetlerinin üslûbundan, âhirette şefaat mümkün olmakla birlikte bunun son derece sınırlı tutulacağı ve insanların şefaate bel bağlamadan, kendi kurtuluşları için yine kendilerinin çaba göstermesi gerektiği anlaşılır. Yapılması gereken, derhal Tevhid inancına sarılıp, Allah'a karşı kulluk görevlerini yerine getirmek ve günahlarına tevbe etmektir. Çünkü Kur'an ve hadislerde içten yapılacak tövbelerin geri çevrilmeyeceğine dair açık ve kesin beyanlar vardır. Kur'an'ın şefaat konusundaki ümit kırıcı üslûbu, şefaat beklentisinin insanları dinî ve ahlâkî hayatlarında gevşekliğe sürüklemesi; yine Kur'an'ın tövbelerin kabul edileceğine dair çok net ve ümit verici ifadeleri ise, tövbenin kişiye hatalı inanç ve davranışlarını terk ettirerek düzeltici ve ıslah edici bir fonksiyon icra etmesindendir *(Kur'ân Yolu).*

Buradaki ***şefaat***ten maksat, ahirette 'Allah'ın razı olup da izin verdiği kimse..."ler hakkındaki şefaat *(bk. Bakara 2/255; Enbiya 21/28)* değil, dünya hayatında yapılmakta olan iyi ya da kötü her türlü yardımlaşmadır. Mesela; "*Kim iyi bir işe aracılık /şefaat ederse onun da ondan bir payı vardır; kim de kötü bir işe aracılık ederse onun da yaptığına denk bir payı olacaktır. Allah her şeye güç yetirir..." (Nisa 4/86. Ayrıca bk. 4/105-113)* Orada bu kabil şefaatte yoktur, şefaatçi de... *(Beyânu'l-Hak)*

Bu âyet, peygamberlerinin kendilerine şefaat edeceklerine güvenerek İslâm'ı ve Hz. Muhammed'i (s.) reddeden Yahudileri uyarır; aynı zamanda bütün insanları ve Müslümanları da ikaz eder. Kurtuluş için, yanlışlardan dönerek, iman edip salih ameller işlemek şarttır *(Bakara 2/255; Meryem 19/87; Tâhâ 20/109).*

Beydavî, bu âyeti şöyle anlar: ***Hiç kimsenin bir başkasından azabı kaldırmaya gücü yetmez!***

Firavun Soykırımı

وَإِذْ نَجَّيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَٰلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ (49)

49- *Sizi, en dayanılmaz işkencelere uğrattıklarında, Firavun ailesinin elinden kurtardığımızı da hatırlayın. Onlar, kadınlarınızı diri bırakıyorlarken, erkek çocuklarınızı boğazlıyorlardı. Bunda sizin için Rabbinizden büyük bir belâ / imtihan vardı.*

Bu olaylar Yahudilerce çok iyi biliniyordu. Onların şükürsüzlüklerini ve nimetlere nankörlük edip kötü ameller işlediklerini hatırlatmak için gündeme getirildi.

"***Firavun Ailesi***"; hem Firavun ailesinden hem de Mısır'ın yönetici sınıfına mensup olan kimseleri ihtiva eder. Biri zorbalık yaptığında "**tefera'ne**"(firavunlaştı) denir. Yani *firavun* "**zorba**" demek olur.

"***Belâ/İmtihan***"; Hz. Musa'nın (a.s) ümmeti için bir karakter sınavıydı. Onların sıradan bir maden mi, yoksa saf altın mı olduklarının anlaşılması için ateşte denenip imbikten geçmeleri ***(fitne***) gerekiyordu. Bunun yanısıra onlar, mucizevî kurtuluşlarından sonra Allah'a şükredip şükretmeyeceklerinin ortaya çıkması için de imtihana (***belâ***)[38] tâbi tutulmuşlardı. *(Tefhimü'l-Kur'ân)*

Firavun'un Helakı, Müminlerin Kurtuluşu ve Buzağıya Tapınma

وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ فَأَنْجَيْنَاكُمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَأَنْتُمْ تَنظُرُونَ (50) وَإِذْ وَاعَدْنَا مُوسَى أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ (51) ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (52)

50- *Ve sizin için denizi ikiye yarıp sizi kurtardığımızı ve Firavun'un adamlarını -siz seyredip dururken- boğduğumuzu da hatırlayın.* ***51-*** *Hani Musa ile kırk gece için sözleşmiştik. Sonra siz, onun arkasından buzağıyı (tanrı) edinip zalimler olmuştunuz.* ***52-*** *Bundan sonra belki şükredersiniz diye sizi bağışladık.*

Hz. Yusuf'dan sonra 400 seneden fazla bir zaman geçmişti *(Beydavî).* İsrailoğulları, Hz. Yusuf'un (a.s) ölümünden sonra Kıptîlere esir oldular. Allah Teâlâ İsrailoğullarını bu esaretten

38 "***Belâ***": Sözlükte 'denemek, sınamak; eskimek; musibet, darlık ve sıkıntı' anlamına gelir. Kur'ân-ı Kerim'de de bütün bu anlamlarda kullanılır. Firavun'un İsrailoğulları'na reva gördüğü korkunç işkenceler "*büyük bir imtihan (belâün azim)"* (Bakara 2/49; Â'raf 7/141; İbrahim 14/6) ve *"apaçık bir imtihan (belâün mübin)"* (Duhân 44/33) diye nitelenir. Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'i kurban etme girişimi *"apaçık bir imtihan*" (Sâffât 37/106) sayılmıştır. Kulun denendiği imtihandan başarıyla çıkmasına da "*güzel bir imtihan (belâün hasen)"* (Enfâl 8/17) denilmiştir. Allah'ın korku ve kıtlık vermesi, can, mal ve meyveleri eksiltmesi de birer sınav(*belâ*) dır (Bakara, 2/155). Dünya, kimin daha güzel iş yaptığının anlaşılacağı bir belâ (deneme) yeridir, ölüm de hayat da bunun için yaratılmıştır (Mülk 67/2). Peygamberler de dâhil olmak üzere Allah herkesi bir belâ ile denemektedir. Belânın en şiddetlisine uğrayanlar önce Peygamberler, sonra da mânevi bakımdan onlara en yakın olanlardır (Buhârî, Merdâ 3; Tirmizî, Zühd 56; İbn Mâce, Fiten 23; Dârimî, Rekâik 67). *(Dini Kavramlar Sözlüğü)*

kurtarmak üzere Hz. Musa'yı (a.s) görevlendirerek Firavun'a gönderdi. O da Allah'ın izni ve özel lütfu (denizi yarması) ile İsrailoğullarını kölelikten kurtardı. İsrailoğulları Mısır'dan Sina'ya geldiklerinde Yüce Allah, Hz. Musa'ya, henüz esaretten kurtulan kavmine rehberlik etmesi için emirler ve kanunlar vermek üzere onu 40 gün, 40 gece Tûr'a davet etti. (51. âyette geçen "*40 gece*"deki "***gece***"; Araplarda "gece" ve "gündüz"den oluşan tam "***gün"***ü ifade eder.) Bu esnada Allah Teâlâ ona Tevrat'ı yazdırdı *(Bak: A'râf7/142-145)*... (Burada değinilen Tur, Süveyş Kanalı doğusundaki **Tur limanı** değildir.)

Buzağıya tapma olayı: Kenan, Mısır ve çevre bölgelerde yaygındı; Mısırlılar Menfis'teki kutsal Apis öküzüne veya Heliopolis'teki Mendes koçuna taparlardı. Onlardan bu kötü geleneği öğrenmiş olan İsrailoğulları, Musa'nın gecikmesi üzerine Samiri'nin kurduğu sinsi tuzağa düştüler; aralarından topladıkları altınları ona verdiler. O da altınları potada eritip bir buzağı heykeli döktü ve "***İşte sizin tanrınız!"*** dedi... *(Bak: A'râf 7/148; Tâ-Hâ 20/85-95. Buzağıya tapma olayı Tevrat/çıkış'ta da ayrıntılı anlatılır.)* 52.âyetteki "*buzağıyı (tanrı) edindiniz*" ifadesindeki "edinmek"; Bakara/1 16.âyetteki "evlat edinme"ye benzer anlamda kullanılmıştır. *(Tefhimu'l-Kur'ân; Tanrı Buyruğu; Beyânü'l-Hak; Aziz Kur'ân)*

Kitab ve Furkân

وَإِذْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ (53)

53- *Ve (yine) hidayete erersiniz diye Musa'ya Kitab'ı ve Furkan'ı verdik.*

Miyar (kriter) ile hemen hemen eş anlamlı olan "***Furkân***"; hak ile bâtılı, dosdoğru yol ile sapık yolu, hayır ile şerri, iyi ile kötüyü birbirinden ayırt etmek, ayırt edici ve ayırmaya yarayan ölçü demektir (Kökü "Fe-Ra-Ka" olup 'ayırt etti, seçti, temyiz etti' anlamlarına gelir). ***Furkân*** terimi, Kur'an'da, çoğunlukla vahyedilmiş metinlerden herhangi birini ve özellikle de Kur'an'ı tanımlamak için kullanılır. Bu yüzden Tevrat, İncil ve Kur'ân'ın diğer bir adı da "*Furkân*"dır. Mevdudi'ye göre burada "*Furkan*" kişinin doğru ile yanlışı, hak ile bâtılı birbirinden ayırmasına yarayan İslâmî kavrayış ve ilmi kasteder. M. Zeki Duman'a göre ise; burada Kitab/Tevrat özel olarak söylendiğine göre, "*Furkan*"dan maksat; hak ile batılı, mucize ile sihiri birbirinden ayırt eden ve Hz. Musa'ya ikram buyurulan **dokuz mucize** de *(Bak: İsra 17/101; Neml 27/12)* olabilir. *(Tefhimü'l-Kur'ân; Beyânü'l-Hak; Kur'ân Mesajı)*

Nefislerinizi Öldürünüz!

وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَاقَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوبُوا إِلَى بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ (54)

54- *Musa, kavmine dedi: Ey kavmim, gerçekten siz, buzağıyı (tanrı) edinmekle kendinize zulmettiniz. Hemen, yaratanınıza tevbe edip nefislerinizi öldürün: bu, yaratıcınız katında sizin*

için daha hayırlıdır. Bunun üzerine Allah tövbelerinizi kabul etti. Şüphesiz O tövbeleri kabul eden, merhamet edendir.

Arâf sûresinde; Sînâ dağından dönen Hz. Musa'nın, kavminin buzağıya tapmasına öfkelenmesinin ardından, şükretmelerine ve ıslah olup kendilerine gelmelerine bir fırsat vermek üzere yüce Allah'ın onları bağışladığı anlatılır. Bu arada Hz. Mûsâ, onlardan Allah'a şirk koşmaları sebebiyle tevbe edip yaratanlarından af dilemelerini istedi ve "***Nefislerinizi öldürün***" dedi. Bu ifadeden neyin kastedildiği hususunda kesin bilgi yoktur. Bu ifade "***Birbirinizi öldürün***" şeklinde anlaşılmışsa da Kur'ân ve sahih hadislerde bunu destekleyen bir kanıt yoktur. Tevrat'ta ise, Tanrı'nın buzağıya tapanlara, cezalarını çekmek üzere, ellerine kılıçlarını alarak birbirini öldürmelerini emrettiği, böylece baba-oğul demeden insanların birbiriyle çarpışmasıyla 3000 kişinin öldüğü bildirilir. Bu ifade, genelde peygamberlerini dinlememeyi alışkanlık haline getiren Benî İsrail'in, bu yüzden iç savaşa kadar varan toplumsal bir ihtilâfa düşüp kan döktüklerine, ancak Hz. Musa'nın gayretleriyle iç barışı sağladıklarına işaret eder.

Hikmet Damlası

M. Reşid Rızâ, makbul (nasûh) bir tövbenin, kötülükten vazgeçerek pişman olup özür dilemekle, ibadet ve hayırlı amellere yönelmekle gerçekleşebileceğini, bunun ise genellikle insan nefsine çok ağır geldiğini belirterek, âyetteki *"nefsi öldürmek"*ten böyle bir tevbenin kastedilmiş olabileceğini düşünür (*El-Menâr*). Mutasavvıflar ise *"Nefislerinizi öldürün"* buyruğunu, **"Kötü duygu ve bencil isteklerinizi yok ediniz"** şeklinde bir ıslah çabası ve ahlakî arınma mânasında yorumlarlar (*Kur'ân Yolu, Feyzü'l-Furkân*).

"Bize Allah'ı Apaçık Göster!"

وَإِذْ قُلْتُمْ يَامُوسَى لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى نَرَى اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْكُمُ الصَّاعِقَةُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ (55) ثُمَّ بَعَثْنَاكُمْ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (56)

55- *Ve (şöyle de) demiştiniz: "Ey Musa, biz Allah 'ı apaçık görünceye kadar sana inanmayız." Bunun üzerine siz bakınıp-dururken sizi yıldırım çarpmıştı.* ***56-*** *Sonra (yine de) belki şükredersiniz diye, sizi ölümünüzden sonra dirilttik.*

Hz. Musa (a.s) 40 gün, 40 gece Tur dağına gittiğinde kendisine İsrail oğullarının 70 kabile reisini de beraber getirmesi söylenmişti. Allah, O'na Furkan'ı indirdi ve üzerinde insanların hidayeti için emirlerin yazılı olduğu taş levhalar verdi. Hz. Musa da bunları reislere sundu. Kur'ân-ı Kerim'in verdiği bilgiye göre, o zaman kabile reislerinden bazıları şöyle bir itirazda bulundular:

-*"Sadece senin sözünle Allah'ın seninle konuştuğuna nasıl inanırız?"*

Allah Teâlâ, onların bu küstahlığına kızıp onları **şiddetle** cezalandırdı. Kitab-ı Mukaddes'e göre ise *(Çıkış)* Musa ile İsrail'in ihtiyarlarından 70 kişi, haşa *"İsrail'in Allah'ını gördüler."*

Yine *Tevrat/Çıkış*'ta şöyle denir: "*Yalvarırım, bana cemalini göster*. "*Fakat O şöyle cevap verir*:

-*"Sen benim yüzümü göremezsin, çünkü kimse beni görüp de yaşayamaz." (Tefhimü'l-Kur'ân)*

Kudret Helvası ve Bıldırcın Et!

وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوَى كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ (57)

***57-** Bulutları üzerinize gölgelendirdik ve size kudret helvası ve bıldırcın indirdik. 'Size rızık olarak verdiklerimizin iyisinden yiyin.' Onlar bize zulmetmediler, ancak kendi nefislerine zulmettiler.*

İsrail oğulları, çok kalabalık bir halde Mısır'dan çıkıp Sina Yarımadası'na girdiklerinde, başlarını sokacak bir yerleri bile yoktu. Allah, onları güneşin yakıcı sıcağından korumak için bulutlar gönderdi. Eğer bulutlar olmasaydı, o çöl sıcağında kavrulup giderlerdi.

Menn (Kudret helvası) ve **Selva** (bıldırcın eti); Allah'ın verimsiz arazide Beni İsrail'i doyurmak için verdiği nimetlerdi. Kişniş tohumuna benzeyen ve görünüşü de reçine gibi olan "***menn***", gökten çiğ damlası gibi dökülürdü; halk çıkıp onu toplar, değirmende öğütür veya havanda döver, çömlekte haşlayıp pide yapardı; tadı zeytinyağında pişirilmiş yiyeceklere benzerdi. Bıldırcına benzeyen *selva* ise binlercesi ile uçuşurdu. Nimetler o denli boldu ki tüm İsrailoğulları 40 yıl boyunca açlık ve kıtlık çekmeksizin bu nimetlerle beslendiler. *(Tevrat/Çıkış, Yesu, Sayılar)* Bu bağlamda bugün zengin yeraltı kaynakları, iletişim ve ulaşım araçlarıyla çağdaş bir ülkenin birkaç milyon göçmeni barındırıp besleme konusunda zorluklarla karşılaşılacağı noktasına da dikkat edilmelidir. *(Tefhimü'l Kurân; Fehmu'l Kur'ân)* Efendimizin "Mantar (kem'e men'den'dir *(Tirmizi Tıb 22)* sözünden hareketle "menn"in zahmetsizce elde edilen her gıda olduğu söylenebilir. Menn ekmeği, selva ise katığı temsil eder. *(Hayat Kitabı Kur'ân)*

Sözü Başkası ile Değiştirmek

وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ (58) فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ (59)

***58-** Ve hatırlayın, demiştik ki: Şu şehre girin ve orada istediğiniz yerde bol bol yiyin, yalnızca secde ederek kapısından girerken 'dileğimiz bağışlamandır' (hıtta) deyin de hatalarınızı*

bağışlayalım; iyilik yapanların (ecirlerini) attıracağız. ***59-*** *Ama zulmedenler, kendilerine söylenen sözü başkasıyla değiştirdiler. Biz de o zalimlerin yaptıkları bozgunculuğa karşılık, üzerine gökten iğrenç azab indirdik.*

Şehrin adı henüz belirlenememiştir; bu olay, İsrailoğulları, Sina Yarımadası ile Kuzey Arabistan arasında gezindiği sırada meydana geldiği için, büyük bir ihtimalle oralarda bir şehir olması gerekli; Ürdün'ün doğusunda Eriha şehrinin tam karşısında Şittim olması da muhlemeldir. Kitab-ı Mukaddes'e göre İsrailoğulları Hz. Musa'nın (a.s) son yıllarında bu şehri fethettiler ve sefahate düştüler. Sonunda Allah onlara veba şeklinde bir azap gönderdi ve içlerinden 24 bin kişi öldü. *(Tefhimü'l Kuran)*

Yahudilerin, şehre "secde ederek" girmelerinin emredilmesi: Onların şehre barbar ve acımasız despotlar gibi değil, Efendimizin (s) Mekke'nin fethinde yaptığı gibi Allah'tan korkarak, boyun eğerek, alçak gönüllü bir şekilde girmeleri istenmişti. 58.âyetteki "***hıtta***" kelimesi iki anlama gelir: "Şehre; 1) Allah'tan günahlarınızın bağışlanmasını dileyerek, 2) Genel af ilân edip, yerlileri öldürmekten ve ganimet talan etmekten kaçınarak girin." *(Tefhimü'l-Kur'ân)* Bunun *"Bismi'lahi'r-Rahmani'r-Rahim"* anlamında bir söz olduğu da söylenmiştir *(Nesefi, Medarik)*. Yahudiler, bu ilahi talimatla alay edercesine, ilgisiz ve anlamsız şeyler uydurarak "***hıtta***" kelimesini değiştirdiler. Bir rivayete göre, bu kelimeyi, buğday anlamına gelen "***hınta***" kelimesi ile değiştirdiler *(Feyzül-Furkân).* Bu konuda Hz. Peygamber (s) şöyle dediği rivayet edilmiştir: "İsrailoğullarına; 'Şu beldeye girin, dilediğinizce bol bol yiyin, kapısından secde ederek girin...' denildi; zalimler oraya alaycı bir tavır ile kıçları üzerinde sürünerek girdiler ve '*habbetün fiş-şaarati'* diyerek sözü değiştirdiler." *(Müslim, Tefsir, Bakara 1/3015) (Beyânü'l-Hak)*

Genel Değerlendirme

Bakara sûresinin yukarıdaki kısmı, Hz. Musa'nın hayatından, Kızıldeniz'i geçmesiyle başlayan bir kesit içermekte olup İsrail oğullarının tarihine dair ayrıntılı bilgilerin yer aldığı Arâf suresindeki 22 âyetin(141-162) tam bir özetidir. Ancak o 22 âyete ilâveten burada bazı bilgiler daha verilir. Şöyle ki: 52. âyette, İsrâil oğullarının, altın buzağıyı tanrı edinmelerinden sonra Allah tarafından affedildikleri, 55. âyette tekrar yoldan çıkarak, Allah'ı açıkça görmedikçe Musa'ya inanmayacaklarını açıkladıkları, bu yüzden bir **zelzele** felâketine uğratılarak yerlere serildikleri, 56. âyette de **ölülerin dirilmesini** andırır bir şekilde ayılıp kendilerine geldikleri bildirilir *(Bk. A'raf 7/141-162).*

Yukarıda özetlendiği üzere, Hz. Mûsâ Mısır'a giderek burada Firavunlar yönetiminde yüzyıllar boyu esir ve parya muamelesi gören İsrailoğullarını kurtarmak istedi; ancak uzun tartışma ve mücadelelere rağmen Firavun'u ikna edemeyince kavmiyle beraber Mısır'dan çıktı.

İsrâil oğulları bir mucize olarak yarılan Kızıldeniz'den geçerken, onları takip eden Firavun ve ordusu denizin tekrar eski halini almasıyla boğulup gittiler. Böylece kavmini Sina'ya geçiren Hz. Musa, Allah'ın buyruklarını öğrenmek ve Tevrat levhalarını almak üzere Tûr'a gitti; orada 40 gün kaldı. Bu sırada Musa'ya vekâlet eden Hz. Harun'un uyarısına rağmen İsrail oğulları, kuyumcu Sâmirî'nin yaptığı altın buzağı heykeline tapmaya başladılar. 54.âyet, İsrail oğullarının buzağıya tapmakla nefislerine zulmettiklerini bildirir.[39]

On İki Pınar

وَإِذِ اسْتَسْقَىٰ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِب بِّعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَّشْرَبَهُمْ كُلُوا وَاشْرَبُوا مِن رِّزْقِ اللَّهِ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ (60)

60- *Hatırlayın; Musa kavmi için su aradığı zaman biz ona: "Asanı taşa vur" demiştik de ondan oniki pınar fışkırmıştı, böylece herkes içeceği yeri bilmişti. Allah'ın verdiği azıktan yiyin, için ve yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın.*

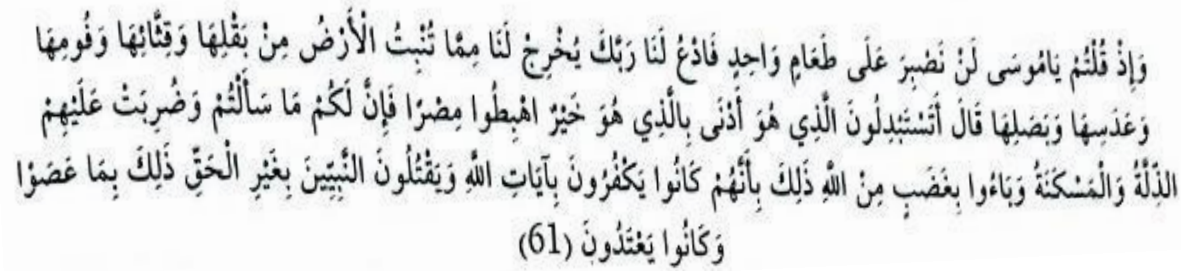
Hz. Musa (a.s.) İsrail oğullarını, çölde yönetimi kolaylaştırmak amacıyla Yakub'un 12 oğlundan her birine nispetle 12 kabileye ayırmış *(A'raf 7/160)* ve her bir kabilenin başına da bir nakip/yönetici tayin etmişti. Çölün kavurucu sıcağında susuzluk çeken kavmini suya kavuşturması için Allah'a dua eden Musa su aramaya başlamış ve yağmur duası yapmıştı. Allah'ın buyruğuyla Kızıldeniz'i ikiye bölüp kendilerine yol açan mucizeli asasını bir kayaya vurunca kayanın 12 ayrı yerinden 12 kaynak halinde sular fışkırdı. İsrail oğulları, Hz. Ya'kub'un 12 oğlundan gelen 12 oymağa (sıbt) ayrılmıştı. Muhtemelen, su yüzünden aralarında bir çatışma çıkmasın diye yüce Allah her oymak için ayrı bir pınar halk etmiş olup, ihtilâf ve karışıklığa mahal kalmayacak şekilde her oymağa kendi pınarının hangisi olduğu bildirilmişti.

---

39 **Zulüm**: sözlükte 'bir şeyi olması gerekenin dışına saptırma, adaletsizlik, zorbalık, haksızlık, kötülük' gibi anlamlara gelir. Terim olarak genellikle 'dinî ve ahlâkî kanunlarda belirlenmiş sınırları aşan; adalet, hakkaniyet ve eşitlik ilkelerine ters düşen davranışlar' için kullanılır. Hukuk ve ahlâk dilinde, 'haktan bâtıla sapmak, rızasına aykırı olarak birinin mülkü üzerinde tasarrufta bulunmaya kalkışmak, haddi aşmak' gibi tanımların yapıldığı da görülür. Kurân'da çeşitli kalıplarıyla pek çok âyette geçen zulüm kelimesi, biri itikad, diğeri ahlâk alanıyla, ilgili olmak üzere iki ayrı bağlamda kullanılır. İlk kullanıma göre **zulüm**; genellikle şirk inkâr, günahkârlık(fisk, fücur), itikadî ve amelî açıdan Allah'ın koyduğu kuralları, sınırları çiğneme, aşma (taaddî, israf) gibi kavramlarla yakın bir anlam ifade eder. "*Şirk büyük, bir zulümdür*" (Lokman 31/13); "*Kâfirler zalimlerin ta kendileridir"* (Bakara 2/254); *"Her kim Allah'ın koyduğu kuralları çiğnerse işte onlar zalimlerin ta kendileridir"* (Bakara 2/229; Arâf 7/19; Talâk 65/1). Ahlâkî bağlamda ise ***zulüm***; hak, hürriyet, eşitlik gibi konulara ilişkin olarak 'haddi aşmak ve başkasının hakkını ihlâl etmek, başkasına zarar vermek' anlamını ifade eder. 'Haksızlık ve adaletsizlik' demek olan böyle bir zulüm, Allah için asla düşünülemez. Zira "*Allah kullarına asla zulmedici değildir"* (Âl-i İmrân 3/182; Enfâl 8/51; Hac 22/10). Hiçbir kimse O'ndan "*kıl payı kadar bile haksızlık görmez"* (Nisa 4/49). Bu anlamıyla zulüm dinî sorumluluğu olan akıl sahibi varlıklara özgü bir tutum olup, kesinlikle haramdır. Ayrıca kişi, kime karşı ve ne tür bir kötülük işlemiş olursa olsun, aslında bu kötülüğü öncelikle kendi nefsine karşı işlemiştir. Bakara 54. âyette İsrail oğullarının, altın buzağıya taparak şirke sapmak suretiyle inanç ve amel konusunda Allah'ın koyduğu sınırı aşmaları, böylece bir kuralı çiğnemeleri sebebiyle onlara "Şüphesiz siz buzağıyı (tanrı) edinmekle kendinize zulmettiniz" buyurulmuştur. *(Kur'ân Yolu)*

Bu kaya bugün Sina Dağı yakınlarında üzerinde 12 deliğiyle görülebilir *(Beyânu'l-Hak; Tefhîmü'l-Kur'ân; Hak Dini Kur'an Dili; Kur'ân Yolu)*

Peygamberlerini Öldürenlere Zillet ve Meskenet Damgası

وَإِذْ قُلْتُمْ يَامُوسَى لَنْ نَصْبِرَ عَلَى طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا
وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَى بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ اهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَا سَأَلْتُمْ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ
الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَاءُوا بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا
وَكَانُوا يَعْتَدُونَ (61)

61- *Ve siz demiştiniz ki: 'Ey Musa, biz bir çeşit yemeğe katlanamayız. Rabbine yalvar da, bize yerin bitirdiklerinden bakla, acur, sarımsak, mercimek ve soğan çıkarsın.' (Musa da) 'Hayırlı olanı, şu değersiz şeyle mi değiştirmek istiyorsunuz? O halde (onursuzca) inin Mısır'a; çünkü (orada) kendiniz için istediğiniz vardır.' demişti. Onların üzerine horluk ve yoksulluk (damgası) vuruldu ve Allah'tan bir gazaba uğradılar. Bu, kuşkusuz, Allah'ın ayetlerini tanımazlıkları ve peygamberleri haksız yere öldürmelerindendi: bu, isyan etmelerinden ve sınırı çiğnemelerindendi.*

Beni İsrail, Hz. İbrahim'in torunları olup yüksek dinî-ahlâkî değerlere sahip oldukları halde, yüzyıllar boyu Mısır'da kaldıkları için oranın putperest kültürüyle dejenere olmuş; ikinci sınıf insan konumunda günlük rahatlarından öte bir amaç taşımayan, iman ve özgürlük gibi idealler uğruna sıkıntı çekmeyi göze alamayan korkak bir toplum haline gelmişlerdi. Hz. Mûsâ, '*Allah içinizden peygamberler çıkarıp sizi hükümdarlar yaptı, âlemlerde hiç kimseye vermediğini size verdi'* sözleriyle onlara vatan kılınan kutsal topraklara girmelerini emrettiği halde, orada güçlü bir kavim bulunduğunu söyleyip; '*Ey Mûsâ! Onlar orada bulundukça biz oraya asla girmeyiz. Sen ve Rabbin gidip savaşın; biz burada oturacağız'* dediler (Bakara 2/269). Oysa kutsal topraklara dönüp özgür ve onurlu bir toplum olarak yaşamaları, buna lâyık olmak için de öncelikle Allah'a ve O'nun elçisi olan liderleri Hz. Musa'ya tam bir sadâkatle inanıp bağlanmaları, onun öğrettiği amaçları gerçekleştirme yolunda her sıkıntıya katlanmaları gerekirdi. Ama onlar Mısır'da yaşadıkları sıradan hayatı özlüyor, ***bir tek yemekle yetinemeyeceklerini*** söylüyor ve Musa'dan **çeşitli sebzeler istiyorlardı**. Oysa bunlar, Hz. Musa'nın önlerine koyduğu ideale göre çok bayağı isteklerdi; ayrıca çölde çeşitli yiyecekleri olmasa da **kudret helvası ve bıldırcın eti** ile kayadan fışkıran 12 pınar, sıradan yiyecek-içecek olmayıp Allah'ın özel lütfettiği -belki de yüksek besin değeri taşıyan- nimetlerdi. Bu yüzden Mûsâ onlara '*Daha iyiyi daha kötü ile değişmek mi istiyorsunuz?'* dedi.

Âyette Beni İsrail'in **alçaklık ve acizlikle** damgalanıp Allah'ın gazabına uğramalarına sebep olarak gösterilen suçların bir kısmını onlar, Hz. Mûsâ döneminden sonra işlemişlerdi.

Ancak, çöldeki yiyeceklere katlanmamaları gibi, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri, geçmişte **peygamberlere** karşı düşmanlık ve isyan edip bazılarını **öldürmeleri** ve Allah'ın koyduğu sınırı aşmaları da bu âyetin inişinden önceki dönemlerde olduğu için, burada yeri gelmişken zikredilerek, hem Müslümanlar hem de Efendimiz (s) dönemindeki Yahudiler uyarıldı ve özellikle de Yahudiler, atalarının işlediği bu suçları işlememeleri ve dünya çıkarı uğruna Allah Rasûlü'nü ve Kur'ân'ı reddetmemeleri konusunda ikaz edildiler. *(Kur'ân Yolu)*

***'Hayırlı olanı kötü olanla değiştirmek mi istiyorsunuz?'*:** Mevdudi'ye göre bu, şu anlama gelmez: "Size nimet olarak verilen menn ve selva ile tatmin olmuyor, yeri sabanla kazmak zorunda kalacağınız şeyler istiyorsunuz." Bilâkis, bu ayet şu anlama gelir: *"Siz çölde kalmanızın nedeni olan büyük amacı -kalplerinizin temizlenmesi ve dünyanın önderleri olmaya hazırlanmanız- unutuyorsunuz. Bunun yerine arzularınızın tatmini peşinde koşuyor ve bunları bir müddet olsun terk edemiyorsunuz." (Tefhimü'l Kur'ân)*

> İsrail oğulları özgürlüklerini, nispi güvenlik içinde oldukları esaret ile değişmek istemişlerdi. Buna göre Ayetin anlamı; "Özgürlüğünüzü, Mısır'daki esaretiniz sırasında yaşadığınız anlamsız rahatlığa değişir miydiniz?" demek olur. Tevrat'ta ifade edildiği üzere (Sayılar, 11), pek çok Yahudi, Mısır'daki hayatlarının nispî güvenliğini özlemle anıyorlardı. Bunun üzerine Hz. Musa onlara, "Onursuzca inin/dönün Mısır'a!" dedi. Bu ifadedeki "ihbitû (min)" emri "He-Be-Ta" kökünden, 'yokuş aşağı indi' anlamına gelir ve ayrıca mecazî olarak, 'onurunu yitirmek ve düşkün, sefil hale gelmek' anlamında kullanılır *(Kur'ân Mesajı).* Hz. Musa'nın (a.s) bu uyarısı, özgürlüğün kendine özgü zorluk ve risklerini göze alamayıp dünya hazlarını merkeze alan, onursuz yaşamı tercih eden tüm insan ve toplumlaradır. Özgürlüğün zorluklarına katlanamayanlar "Mısır"a geri dönmek zorunda kalır.

İsrail oğulları, vahyi çeşitli şekillerde reddetmişlerdi:

a) Kendi fikir ve isteklerine aykırı olduğunda hiçbir şeyi vahiy olarak kabul etmediler.

b) Allah'ın emirlerini çiğnediklerini bile bile, utanmazca o emirlerin aksini yaptılar.

c) Kendi arzu ve isteklerine uydurmak için vahyin anlamlarını tevil edip değiştirdiler.

Ayrıca İsrail oğulları tarihi, kendi peygamberlerini öldürme olayları ile doludur.[40]

---

40 Kitabı Mukaddes, İsrailoğullarının kendi peygamberlerine yaptıkları kötülük ve işkencelerin çok sayıda örnekleriyle doludur:
Peygamber **Hanani**'nin bir savaş sebebiyle kendisini uyarmasına kızan Yahuda Kralı Asa onu hapishaneye kapattı. (II Tarihler, 16: 1-14)
Hz. **İlyas** (a.s) Benî İsrail'i Baal'e taptıkları için suçlayıp "bir tek Allah'a kulluk etmelerini" istedi. Samarra kralı Ahab onu ölümle tehdit etti. Hz. İlyas (a.s) Sina'daki dağlara sığınıp şöyle dua etti: "*Ben Âlemlerin Rabbi olan Allah'a şikâyetçiyim. Çünkü İsrailoğulları Sen'in ahdini bozdular. Sana kurban kesmeyi terkettiler;* ***peygamberlerini kılıçla doğradılar****... benim de canımı almak için peşimdeler."* (I Krallar 19: 1-10)

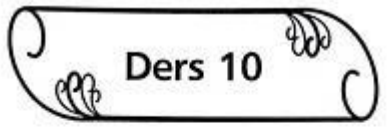
İşte 61. Ayette Ku'ran'ı Kerim, İsrail oğulları tarihindeki en utanç verici bölüme değinmiş ve bu sebeple onların Allah'ın lanet ve gazabını, horluk ve aşağılanmayı hak ettiklerini bildirmiştir.

Ahab, peygamber **Mikaya**'yı **hapsetti** ve: "*Onu ben affedinceye kadar elem ekmeği ve keder suyu ile besleyin."* dedi. (I Krallar 22: 26'27)
Yahuda halkı açıkça putlara tapmaya ve kötülüklere başlayınca **Zekeriya** Peygamber (a.s) buna karşı çıktı ve; "*Neden Allah'ın emirlerini çiğniyorsunuz? Siz Allah'ı bıraktınız, O da sizi bıraktı."* dedi. Ve halk, kralın emriyle O'nu kralın sarayında **taşladı.** (II Tarihler 24: 20-21)

Peygamber **Yeremya** halkı uyarıp ağladı ve şöyle dedi: "*Yolunuzu düzeltin; yoksa Samarra'dan daha büyük bir azapla karşılaşacaksınız."* Yahudiler ona küfredip onu dövdüler ve hainlikle suçladılar; 'Keldaniler hesabına çalışıyorsun' diye bağırdılar. Onu tutuklayıp zindana attılar. Sonra onu çamurlara batırıp, açlıktan ölmesi için halatlarla bir yeraltı mahzenine indirdiler. (Yeremya 15: 10, 18: 20-23, 20: 1-18 ve 36-40)

"*Ey Kudüs, gönderilen peygamberleri öldüren, kendisine gönderilenleri taşlayan Kudüs!"* (Matta 23-37)

Yahya Peygamber (a.s) Yahuda kralı Herod'un sarayında açıkça işlenen ahlâksızlıklara karşı çıkınca hapsedildi. Kralın karısı Herodias onu başı kesilmek üzere bir gardiyana teslim etli. Adam gitti ve onun başını kesip, başını tabak içinde kralın karısına sundu. (Markos 6: 17-29) Yahudilerin kötü tuzaklarının son kurbanı, onları ikiyüzlülükleri ve günahları yüzünden eleştirip ve doğru yola çağıran **İsa Mesih**'ti. Bu suç'u nedeniyle O'na tuzak kurup öldürmeyi planladılar. Onun 12 havarisinden biri olan Yahuda'yı (ihanet etmesi için para vererek) satın aldılar ve Hz. İsa'yı (a.s.) yakalamak ve başrahibin evine götürmek üzere, kılıçlı ve sopalı büyük bir kalabalık gönderdiler. O'nu bağlayıp Roma valisi Pontius Pilate'ye teslim ettiler. Ona ölüm cezası verdirmek için yalan deliller uydurdular... (Matta 27: 22-26) *(Tefhimü'l Kur'an)*

BAKARA 62-74. ÂYETLER

Bakara (İnek/Sığır) Kesme Kıssası

Kurtuluş İman ve Salih Amelde

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَىٰ وَالصَّابِئِينَ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (62)

62- Şüphesiz iman edenlerle Yahudiler, Hırisyanlar ve Sabiîlerden kim Allah'a ve ahiret gününe iman eder, salih amellerde bulunursa, artık onların Allah katında ecirleri vardır. Ve onlar için korku yoktur, onlar mahzun da olmayacaklardır,

Bu sûrenin başında "*İşte onlar Rabblerinden gelen bir hidayet üzeredirler ve gerçekten kurtuluşa erenler de ancak onlardır." (Bakara 2/5)* müjdesine nail olacakların özellikleri arasında ***"Sana indirilene ve senden önce indirilene inananlar"*** *(Bakara 2/4)* şartı da beyan edildi.

Hikmet Damlası

Uhrevî kurtuluş konusunda Kur'ân'ın vazgeçilmez gördüğü şartlar; **Allah'ın varlık ve birliği ile âhirete inanmak, Hz. Muhammed'in peygamberliğini ve öğretisini tanımak ve salih ameller işlemektir** (Bk. Bakara 2/136-137; Nisa 4/47, 136, 150-152, 171-173). Ve İslâm'dan sonra artık hiçbir din makbul değildir (Âl-i İmran 3/85). Eğer onların imanları ve amelleri kabul olsaydı, Efendimiz (s) onları İslâm'a davetle uğraşmazdı. *(Feyzü'l-Furkân)*

Ahirete iman ve gerçek anlamda yakîn de bütün peygamberlerle birlikte Hz, Muhammed'e (s) ve ona indirilen kitaba iman etmiş olanlara has özellikler olarak, tebliğ edildi. Şu halde '***Kim Allah'a ve Ahiret gününe iman ederse***' cümlesiyle beyan edilen gerçek imanın Hz. Muhammed'in peygamber olarak gönderilmesinden sonrakiler diye tefsir edilmesi lazım geldiğinde hiç şüphe yoktur. Zaten bu âyetin, bilhassa bu noktadan İsrail oğullarına hitap şeklinde bir icmal olup bütün bu açıklamaların İslâm dinine davet sadedinde ve "*Sizin yanınızda bulunan kitabı doğrulayan bu kitaba (Kur'ân'a) iman edin ve onu ilk inkâr eden olmayın!" (Bakara 2/41)* ilâhî emrini desteklemek için geldiğinde şüpheye yer yoktur. Hz. Muhammed'in (s) peygamberliğinden önce Allah'a ve ahiret gününe iman eden ve iyi amel işleyenler bile Tevrat ve İncil hükmünce geleceğin büyük peygamberine iman ile sorumlu idiler ki, buna işaretle *"Ahdimi yerine getirin"(Bakara2/40)*buyuruldu. Böyle iken Hz. Muhammed'in

risaletinden sonra onu inkâr edenler arasında gerçek iman ehli bulunduğu varsayımına imkân kalmaz. *(Hak Dini Kur'an Dili)*

62.âyet, özellikle Yahudilerin 'iman ve amelleri ne olursa olsun, ebedî kurtuluşun kendi tekellerinde olduğu' konusundaki yanlış zanlarını reddeder. Onlar, İsrail oğullarından oldukları için Cennet'e, başkalarının ise Cehennem'e gidecekleri iddiasında idiler. Bu ayet; ebedî kurtuluşun, kişinin bir gruba mensup olmasına dayanmadığını, bilâkis kişinin imanına ve iyi amellerine bağlı olduğunu bildiriliyor. Bu nedenle onlar, Allah'tan gelen Hidayet'i kabul etmelidirler. Ayette, ebedî kurtuluş için gerekli olan iman ve amellerin ayrıntılarına girilmiyor, zira gerekli yerlerde ele alınıyor. *(Tefhimü'l Kur'an)*

Bu âyette dört dinî topluluktan söz edilmektedir. Bunlar hakkında kısa bilgiler verelim:

1. "***İman edenler***"ten maksat Müslümanlardır. İman edip salih amel işleyenler Cennete girerler.

2. **Yahudiler**: Hz. Musa'nın tebliğ ettiği ilâhî dinin mensuplarıdır. Yahudi kelimesi, Hz. Ya'kub'un on iki oğlundan dördüncüsü olan Yahuda'dan gelir. Önceleri bir şahıs ismi olan bu kelime, daha sonra Yahuda sıptına (soy) mensup olanlar için kullanılmış; bu kabilenin yerleştiği bölgeye de ad olmuştur. Bâbil esareti (M.Ö. 586-538) sonrasında ise İsrail (Ya'kub) nesli Yahudiler diye anılmış, Hz. Musa'nın tebliğ ettiği dine de Yahudilik denir olmuştur. Yahudilik millî bir din olduğu için Yahudiler ismi, bu dinin mensuplarının millî isimleri olan İbrânîler ve İsrâiloğulları isimleriyle aynı topluluğu ifade eder.

3. **Hıristiyanlar**: Hz. İsâ'nın tebliğ ettiği ilâhî dine inananlardır. İslâmî kaynaklar İsâ'nın doğduğu köy olan Nâsira'dan dolayı onları ***nasrânî*** (çoğl: nasârâ) diye adlandırırlar *(Taberi).* Hıristiyan (*Christian*) kelimesi, Hz. İsâ'nın kutsal ve kurtarıcı niteliğini ifade eden ***mesîh*** kelimesinin Batı dillerindeki karşılığı olan ***christ***(Grekçe aslı: christos)'ten gelmekte olup İbrânîce'de genellikle '*Mesih'e saygı gösteren'* anlamında kullanılır. Hz. İsa'nın tebliğ ettiği dine ise Hıristiyanlık (Christianisme) denir.

4. **Sâbiîler**: Yahudilik ile Hıristiyanlık arasındaki tek-tanrılı bir dinî grup olarak bilinir. [41]

---

41 **Sâbi'**; Arapça '*filan adam dininden çıktı, filan dine girdi*" manasına kullanılır. Mekke müşrikleri Hz. Peygamber'e 'dönek' anlamında '**Sâbii'** dediler (Buhari, Menakıb 3). Arâmîcede ise; 'kendini (suya) daldırdı (yıkandı, vaftiz oldu)' anlamındaki *'sebha'* fiilinden türetilmiştir ve bu isim, onların Hz. Yahya'nın takipçileri olduklarına işaret eder -ki bu durumda, bugün hâlâ Irak'ta yaşayan ve **Mandeliler** diye tanınan bir topluluğa mensup olabilirler. Kur'ân'da üç yerde Müslümanlar, Yahudiler ve Hristiyanlarla birlikte Sâbiîler de anılır (Bakara 2/62; Maide 5/69; Hacc 22/17) ki, Yahudiler ve Hristiyanlar gibi onların da aslı itibariyle bir hak dine mensup oldukları anlaşılır. Kur'an'da anılan Sâbiîler, bugün Bağdat ve Basra'da yaşayan, Ginza isimli bir

Vahye Sımsıkı Sarılın!

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ (63) ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ فَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَكُنْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ (64)

63- *Tur dağını üstünüze yükseltip sizden kesin bir söz almıştık: 'Size verdiğimize sımsıkı yapışın ve onda olanları hatırlayın; umulur ki sakınırsınız'.* ***64-*** *Siz ise, bundan sonra da yüz çevirdiniz. Eğer Allah'ın üzerinizdeki fazlı (lütuf / ihsan) ve rahmeti olmasaydı, kesin kayba uğrayanlardan olurdunuz.*

Bu olay Kur'an'ın muhtelif yerlerinde, çeşitli şekillerde açıklanmıştır. İsrailoğulları tarihinde meşhur olan bu olayın cereyan şekli şöyledir: Allah Tealâ İsrailoğulları ile dağın eteğinde ahid yaparken, korkunç bir manzara meydana gelmiş ve dağ adeta onların tepesine çökecek gibi görünmüştür *(Bk. A'râf / 171)*. Bu olay Talmud'da da anlatılır: "O Kutsal Varlık, Sina Dağı'nı büyük bir tekne gibi onların üstüne kaldırdı ve: "Tevrat'ı kabul ederseniz iyi olur, yoksa burası mezarınız olur" dedi." *(Shab, 88)*

Aynı olay Kitab-ı Mukaddes'te daha farklı anlatılsa da, yine o manzara canlandırılır: *"Ve Sina Dağı bir duman haline geldi. Çünkü Rab, O'na ateş içinde indi ve oradan ocaktan çıkan duman gibi bir duman yükseldi ve bütün dağ sarsıldı."*(Çıkış 19:18) *"Ve bütün kavim gök gürültülerini, şimşekleri, boru sesini ve dağdaki dumanı gördüler. İnsanlar bunu görünce geri çekilip uzaklaştılar. Ve Musa'ya dediler: 'Bizimle konuş, seni dinleriz; fakat Tanrı bizimle konuşmasın, yoksa ölürüz'."* (Çıkış 20:18-19)

Hz. Peygamber dönemindeki Yahudiler, Allah'ın İsrâiloğullarından hangi konuda ne tür bir söz aldığını bildikleri için âyette bu hususta bilgi vermeye gerek görülmemiştir.

İsrail oğullarının üstüne kaldırılan Tûr'dan maksat Sînâ'da Musa'ya vahyin geldiği dağ veya bir başka dağ olabilir. Hz. Mûsâ Tûr'dan Tevrat levhalarını alıp halkına dönmüş ve onlara, kurtuluşa erebilmeleri için Allah'tan gelen vahyî gerçekliğe ve içerdiği ilkelere sımsıkı sarılmalarını emretmiştir.

Tefsirlerde yer alan bir rivayete göre: İsrâiloğulları Musa'nın bu talebine karşılık, "*Allah, sana konuştuğu gibi bize de konuşmadıkça bu dediğini yapmayız!*" cevabını verince aniden bayılıp yere yığılmışlar; fakat ayıldıklarında yine direnmişler; nihayet Allah'ın emriyle melekler Filistin'deki bir dağı yerinden koparark, Musa'nın buyruğunu tutmaları için bir tehdit unsuru olarak, büyük bir bulut gibi yahudilerin üstünde tutmuşlar; başka tehditlerle de

---

kutsal kitapları bulunan ve kendilerini Mandenler (bilenler) veya Nasuralar (dinî yükümlülükleri gözetenler) diye adlandırılan toplulukla tamamen uyuşmaktadır. Bu topluluk yıldızlara tapmaz, tapanları lânetler, putperestliği de yasaklar. Bugün çoğu Irak ve İran'da olmak üzere dünyada 60-70 bin nüfusları vardır. *(Kur'ân Mesajı; Kur'ân Yolu)*

sıkıştırılan yahudiler ancak bu zorlamalarla inatlarından vazgeçip gerekeni yapmışlardır. Tevrat, Çıkış kitabında Sina dağının tüttüğünden, dağın dumanından ve titrediğinden söz edilir. Talmud'da denir ki; *"O kutsal varlık, dağı büyük bir tekne gibi onların üstüne kaldırdı ve Tevrat'ı kabul ederseniz iyi olur, yoksa burası mezarınız olacaktır' dedi."*

Reşid Rızâ'nın kaydettiğine göre **Muhammed Abduh**, bu olayın İsrâil oğullarını tehdit amacı taşımadığını, çünkü tehdit ve baskıyla inandırmanın, yükümlülük ilkelerine aykırı olduğunu ifade etmiş; A'raf sûresinin 71. âyetindeki ifade şeklini de hatırlatarak olayın **bir tür deprem olabileceğine** dikkat çekmiş; her halükârda olayın tehdit ve zorlamadan ziyade, insanların imanlarını güçlendirip şuur ve vicdanlarını harekete geçiren bir mucize karakteri taşıdığına işaret etmiştir.

Esasen âyetteki *"... Sizden sağlam bir söz almış, üzerinize de dağı kaldırmıştık"* şeklinde geçen söz dizilişinden, önce söz alınıp sonra dağın kaldırıldığı, dolayısıyla dağı kaldırmanın söz almada bir tehdit unsuru olarak kullanılmadığı anlaşılmaktadır. İsrail oğulları bu gelişmeler karşısında bir süre Tevrat'ın hükümlerine uydularsa da, 64.âyetin ifade ettiğine göre tekrar itaat etmekten vazgeçerek ağır bir cezayı hak ettiler ama Allah'ın lütuf ve merhametiyle felâkete uğramaktan kurtuldular *(Kur'ân Yolu).*

Yasağı Çiğnemenin Sonucu: Maymunlaşmak

وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنكُمْ فِي السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ (65)

فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ (66)

65- *Andolsun, sizden Cumartesi (günü) haddi aşanları elbette biliyorsunuz. İşte biz, onlara: 'Aşağılık maymunlar olunuz' dedik.* ***66-*** *Bunu, hem çağdaşlarına, hem sonradan gelecek olanlara ders verici bir ceza, takva sahipleri için de bir öğüt kıldık.*

Allah Teâlâ, Beni İsrail'den sürekli bir ahid ve "Benimle sizin aranızda nesiller boyu sürecek bir işaret" olmak üzere Sebt'e (Cumartesi) uymalarını istemişti. "*Altı gün iş yapılabilir; fakat yedinci gün Rabb'a mahsustur ve Sebt günüdür. Kim Sebt günü iş yaparsa, mutlaka öldürülecektir.*" *(Çıkış 31:12-17)* Fakat yoldan çıkan İsrail oğulları bu yasağı açıkça çiğnemeye ve Cumartesi günü iş yapmaya başladılar.

Cumartesi anlamındaki ***'sebt'*** kelimesi İbranicedeki ***'şabbat'*** kelimesinin Arapçalaşmış şeklidir ve 'ara vermek, dinlenmek' anlamındaki *şabat*'tan gelir. Yahudi inancına göre Tanrı altı günde yaratılışı tamamladı, yedinci gün olan cumartesi ise istirahate çekildi *(Tekvin)*. Tesniye'de ise, cumartesi günü dinlenmenin sebebi olarak Mısır'dan çıkış gösterilir. Hz. Mûsâ Tur dağında iken Allah ona, kendisiyle İsrail oğulları arasında "nesiller boyu sürecek bir alâmet" olmak üzere, cumartesi gününü kutsal tatil günü olarak ayırdığını bildirmiş, o

günde çalışmalarını kesin yasaklamış ve bu yasağın ebedî olarak uygulanmasına hükmetmiştir. Hatta "on emirden biri de cumartesi günü çalışma yasağıdır" *(Çıkış).*

Ahd-i Atîk'te İsrail oğullarına cumartesi günü yasaklanan işler şunlardır: Yemek pişirmek, besin toplamak, ekip biçmek, ateş yakmak, odun toplamak ve yük taşımak.

> 65.âyette bildirildiğine ve Â'râf/163-166'de daha ayrıntılı anlatıldığına göre bu yasakları ihlâl eden Yahudilere Allah Teâlâ, "Aşağılık maymunlar olun!" dedi. Kur'ân'daki bu son ifadenin fiziksel bir dönüşmeye mi, yoksa ahlâkî ve manevî bir değişim ve bozulmaya mı işaret ettiği hususunda açıklama yoktur. Çoğu müfessir, bu buyruk üzerine cumartesi yasağını çiğneyenlerin bedenleri maymunlar haline dönüştü (mesh) derken, tabiîn müfessirlerinden Mücâhid, 'Onların kalpleri değişti; (yoksa bedenî olarak) maymunlara dönüşmediler' der ve Cum'a suresindeki gibi ("kitap yüklü eşek" temsili 62/5) buradaki "Aşağılık maymunlar olun!" ifadesinin de temsilî bir ifade olduğunu belirtir (Taberi). Bazı çağdaş müfessirler de bu görüşte olup (Reşid Rıza, El-Menâr; Seyyid Kutub, Fî-Zılâli'l-Kur'ân); M. Hamidullah 'Bu ifade bizim tarafımızdan bilinmeyen bir olaya işarettir' der (Aziz Kur'ân). Değişim ister bedenî isterse kalbî olsun, vahye uygun yaşamamanın sonucu kesinlikle maymunlaşmaktır; ilim, idrak ve iz'andan yoksun, başkalarının taklitçisi ve oyuncağı, hor ve hakir maymunlar gibi olmak.

Elmalılı; Beni İsrail'in verdikleri sözde durmamaları ve ahde vefa etmemeleri sebebiyle insanlığın gereklerinden olan **ilim** ve **idrak**, **marifet** ve **iz'an**dan mahrum edilerek maymun kılıklı, sefil, boynu bükük ve sürünen kimseler olduklarını açıklar. Buna "**mesh**" tabir olunur. Bunlar dış görünüşüyle kuyruklu maymunlara mı döndüler? Yoksa dış görünüşüyle insan şeklinde oldukları halde iç dünyaları ve huyları itibariyle manen maymun gibi mi oldular? Bunun tefsirinde iki görüş vardır. Tefsircilerden pek çoğu, âyetin lafzına ve dış yüzüne nazaran tam ve gerçek mesih (suret değişikliği) olduğunu söylemişlerdir. Fakat **Mücahid** ve onun izinden giden diğer tefsirciler, bu hükmün ***temsilî*** olduğunu, şu halde meshin ***manevî*** olması gerektiğini savunmuşlardır. Ki, zamanımızın anlayışına bu daha uygun görünmektedir. Gerçi hakikate nazaran, suretçe değişiklik manevi değişmeden daha müşkil ve daha mühim değildir. İnsanlık şiarlarının söndüğü bir bedenin dış yüzüyle dahi maymun suretini alıvermesi, iyi düşünülürse, hemen hemen normal bile görülebilir. Allah korusun çeşitli kötü hastalıklar ile kılığını değiştirmiş nice bedenlere tesadüf edilegelmiştir. Fakat hayvan şekilleri içinden bilhassa maymun suretinin zikredilmesi herhalde manevi meshin ehemmiyetine

Dikkat Edelim

Kısaca; ilâhî hükümleri çiğneyen İsrail oğulları, Allah tarafından fiziksel veya ruhsal olarak, ahlâkî tutum ve davranışları itibariyle maymun haline getirilerek, çağdaşları için Allah'ın hükümlerine başkaldıranların ne hallere düştüğünü gösteren korkunç bir örnek, takva sahipleri için de bir ibret levhası oldular.

bir karine gibidir. Aslında insan ile maymun arasındaki gerçek fark, yalnızca bir kıl, bir kuyruk farkı değildir Akıl, mantık, huy ve ahlâk farkıdır. 'Maymunun bütün hüneri taklit hissinin gelişmişliğindedir. İnsanın yaptığı hareketleri gören maymun onu derhal taklit eder. Bu taklit özelliği, birçoklarının nazarında maymunu insana adeta yaklaştırır. Ama maymunun önünde günlerce ateş yakın, soğuk günlerde karşısında ısınmayı gösterin, sonra onu alıp bir kıra götürün, yanına kibrit, çıra, odun, kömür koyun, o yine de üşüdüğü zaman bunları bir araya getirip bir ateş yakamaz ve ısınmayı başaramaz. Bu kadarcık bile mantık ilişkisi gösteremez'... İşte manevi dünyası meshe uğramış insanlar da böyledir: Onlar kör bir taklitten başka bir şey yapamaz, hayvanî duygularından öteye geçemezler. Bir bakıma insan gibi görünürler, gerçekte ise maymundan başka birşey değildirler, Fındığı kırar yerler de bir fındık ağacı dikmeyi akıl edemezler; "Onlar hayvanlar gibidirler. Hatta daha da aşağıdırlar." *(A'raf, 7/179) (Hak Dini Kur'an Dili)*

Mevdudi; 'Kur'an'ın ifadesi, bunun fiziksel bir değişme olduğuna işaret eder' der ve ekler: 'Onlar maymuna çevrildi, şiddetli azap çekmeleri için zihinleri insan olarak bırakıldı.' *(Tefhimü'l Kur'an)*

İlahlarınızı Kendi Ellerinizle Yok Edin!

وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً قَالُوا أَتَتَّخِذُنَا هُزُوًا قَالَ أَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ (67)
قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا فَارِضٌ وَلَا بِكْرٌ عَوَانٌ بَيْنَ ذَلِكَ فَافْعَلُوا مَا تُؤْمَرُونَ (68)
قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْنُهَا قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ فَاقِعٌ لَوْنُهَا تَسُرُّ النَّاظِرِينَ (69) قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ
يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ إِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ عَلَيْنَا وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ (70) قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا
تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةٌ لَا شِيَةَ فِيهَا قَالُوا الْآنَ جِئْتَ بِالْحَقِّ فَذَبَحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ (71) وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادَّارَأْتُمْ
فِيهَا وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ (72)

67- *Hani Musa kavmine: 'Allah, muhakkak sizin bir sığır kesmenizi emrediyor' demişti. Onlar: 'Bizi alaya mı alıyorsun?' dediler. (O da) 'Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım' dedi.* ***68-*** *'Bizim için Rabbine yalvar da, bize niteliklerini açıklasın' dediler. (O Rabbine yalvardıktan sonra) Dedi ki: 'Şüphesiz Allah diyor ki: O ne pek geçkin, ne de pek genç, ikisi arası dinç bir sığırdır. Artık emrolunduğunuz şeyi yerine getirin.'* ***69-*** *'Bizim için Rabbine (yine) yalvar da, bize rengini bildirsin' dediler. O da: '(Rabbim) diyor ki: O, bakanların içini ferahlatacak sarı bir inektir' dedi.* ***70-*** *(Onlar) 'Rabbine (bir kez daha) adımıza yalvar da, bize onun niteliklerini açıklasın. Çünkü bize göre sığırlar birbirine benzer. İnşaallah biz doğruya varırız' dediler.* ***71-*** *(Musa) Dedi: '(Rabbim) diyor ki: O, yeri sürmek ve ekini sulamak için boyunduruğa alınmayan, salma ve alacası olmayan bir inektir.' (Bunun üzerine) 'Şimdi gerçeği getirdin' dediler. Böylece ineği kestiler; ama neredeyse bunu yapmayacaklardı.* ***72-*** *Hani siz bir*

kişiyi öldürmüştünüz de bu konuda birbirinize düşmüştünüz. Oysa Allah, sizin gizlediklerinizi açığa çıkaracaktı.

İsrail oğullarına, Mısır ve civarındaki putperestlerden etkilenerek alıştıkları ineğe tapma ve ineğin kutsiyeti inançlarını kırmak için bir inek kurban etmeleri emredildi. *(Zira Hz. Musâ Sina dağına gidince kavmi, Sâmiri'nin yaptığı altın buzağıya tapmıştı. Bk. Bakara, 2/51-54: A'râf 7/152: Tâhâ 20/85-96)* Bu onların imanlarının **sınanması** idi. Gerçekten Allah'ın birliğine inanıyor ve ibadette başka bir şeyi O'na ortak koşmuyorlarsa, daha önceden taptıkları putu kendi elleriyle kırmalıydılar. Fakat bu çok **zor bir sınavdı**. Onlar inek kurban etmek istemediler; çünkü bir tek Allah'a inançları henüz sağlamlaşmamıştı. Bu görevden kaçmak için ayrıntı üzerine ayrıntı sordular, ama soru sordukça daha da köşeye sıkıştılar. Nihayet onlara, açıkça, o dönemde **özellikle tapmak için seçilen altın renkli ineği kurban etmeleri** söylendi. *(Tefhimü'l Kur'an)*

Hz. Musa*; "Allah size bir sığır kurban etmenizi emrediyor" deyince, kavmi ona: "Çok tuhaf, sen bizimle alay mı ediyorsun?"* demişlerdi. Acaba neden böyle demişlerdi? Deniliyor ki: Allah'ın ***bakara*** kesmeyi emretmesini akılları almadı. Buna bir sebep bulamadılar, bir ilişki kuramadılar bunu acayip buldular. Biz bundan şunu anlıyoruz ki, Sâmiri'nin icat ettiği buzağı olayı da bunun açıkça ipuçlarını verdiği gibi, Musa kavmi, o zamana kadar sığırı kutsal bir hayvan görüyorlardı. Bundan dolayı **sığır**ın kurban edilmesini, edilebilmesini tasavvur bile edemiyorlar bunu akılları almıyordu. Böyle olması ise bu emrin onlara henüz Mısır'da iken ve Hz, Musa'nın peygamberliğinin ilk zamanlarında verilmiş olmasına işaret eder. Firavun kavmi olan putperest Mısırlıların **Apis** öküzüne taptıkları ve en yüksek mabutlarını boğanın temsil ettiği, tarihî rivayetlerden olduğuna göre, sığır kurban etmek, o zaman İsrail oğulları üzerinde şiddetle hâkim olan Firavun kavminin taptığı tanrıları boğazlamak demek olacağı için, İsrail oğulları açısından **Mısır'da iken, bir ihtilal anlamı taşıyan** böyle müthiş bir emir, elbette kolayca yerine getirilebilecek bir emir ve tasavvuru mümkün bir iş değildi. Mısır'dan çıktıktan sonra bile yine bu buzağı meselesinin dinden sapma ve dalalete alet edilmesinden anlaşılıyor ki, Musa kavmi henüz sığır kesilmesini içine sindiremeyecek, bundan memnun olmayacak, bunun Allah tarafından bir hayır vesilesi olduğunu kolaylıkla anlayamayacak bir durumda idi. *(Hak Dili Kur'ân Dili)*

> Hikâye olunduğuna göre; dindar ve salih bir ihtiyarın tam bu vasıfları taşıyan bir buzağısı ve bir de çocuğu varmış. İhtiyar bu buzağıyı bir ormana götürüp; "Ey Rabbim, bunu çocuğum büyüyünceye kadar sana emanet ediyorum..." demiş. Sonra ihtiyar vefat etmiş. İşte o buzağı da böylece ilâhî himayede büyümüş, bu sırada çocuk da yetişmiş ve bu olay meydana gelmiş. Araya araya o sığırı bulmuşlar ve derisi dolusunca altın vererek onu satın almışlar. Nihayet onu bulup kestiler. Oysa kesmeye yanaşmıyorlardı, nerdeyse kesmeyeceklerdi. Bu işi gözlerinde o kadar büyütmüşlerdi ki, bunun için Hz. Musa'yı, durmadan sordukları sorularla rahatsız ediyorlardı. Onların bu işi kırk sene sürükledikleri

rivayet edilir. Nihayet ilâhî vahyin zoru ile emri yerine getirdiler. İşin başlangıcında alalade bir sığır kesmekle işin içinden çıkabilecek durumda idiler, fakat pek ziyade gözde büyütmeleri ve olmayacak bir iş sanmaları yüzünden bu iş kendilerine çok pahalıya mal oldu. *(Hak Dini Kur'an Dili)*

M. Esede göre; "72.âyetten de anlaşıldığı gibi, bu ve sonraki ayetlerle ilgili kıssa, kesine yakın bir şekilde, çözümlenmemiş bazı öldürme olaylarında bir inek kurban edilip öldürme olayına en yakın köy veya kasaba yaşlılarının ellerini kurban edilen inek üzerinde yıkayıp "*bu kanı ne ellerimiz döktü, ne de gözlerimiz onu gördü"* diye beyanda bulunmalarını emreden Hz. Musa yasasına işaret eder. *(Bu Tevrat kuralı için bk. Tesniye 21:1-9)* Bu yolla toplum, ortak sorumluluktan muaf kılınmış oluyordu. *(Kur'an Mesajı)*

Yahudilerin: Hz. Musa vasıtasıyla kendilerine vahyedilen basit bir emrin daha net bir tanımını elde etmeye yönelik inatçılıkları, neredeyse emri yerine getirmelerini imkânsız kılacaktı. Bu konuyla ilgili yorumunda Taberî, İbn Abbas'ın aşağıdaki görüşünü aktarır: "Eğer (ilk anda) seçtikleri herhangi bir sığırı kurban etseydiler görevlerini yerine getirmiş olacaklardı; ama onu kendileri için karmaşık hale getirdiler ve Allah da onu onlar için zorlaştırdı." Burada, insanların din konusunda fazla soru sormalarının kendileri için yararlı ve uygun olmadığına, soruların teferruatı arttıracağına ve işleri güçleştireceğine de bir işaret vardır. Nitekim Mâide 101'de *"Ey iman edenler! Açıklandığı takdirde sizi sıkıntıya sokacak hususlarda soru sormayın"* buyurulur. Hz. Peygamber de din konusunda çok soru sormanın doğru olmadığını ifade buyurmuştur. *(Buhari, Rikak 22)*

Bu kıssanın ahlakî yönünün, bütün dinsel hukukların (dolayısıyla İslam Hukuku'nun) önemli bir problemine işaret ettiği görülmektedir; yani, başlangıçta genel ifadelerle verilen herhangi bir dinî kanunla ilgili ilave detaylar istemenin hoş görülmemesi -çünkü bu tür detaylar, sayı ve şekil olarak ne kadar çok olursa, kanun da o kadar katı ve karmaşık hale gelir. Bu noktayı çok iyi kavrayan Reşid Rıza, yukarıdaki Kur'ân pasajı üzerindeki yorumunda şu görüşleri serdeder: "Bundan alınacak ders, kişinin kanunları daha karmaşık hale getirecek olan (hukukî) taleplerde bulunmaması gerektiğidir. İşte ilk Müslüman nesiller meseleyi böyle görmüşlerdir. Onlar meseleleri kendi içinde giriftleştirmediler ve böylece onlar için, şeriat (*dîri*), tabii, kolay ve müsamahakâr idi. Ama sonradan gelenler, kendi kıyaslamaları (*ictihâdları*) yoluyla çıkardıkları (bazı) buyrukları dine ilave ettiler ve bu (ilave) buyruk ve yasakları o kadar çoğalttılar ki şeriat, toplum için ağır bir yük haline gelmeye başladı." *(El-Menar)*

Yukarıdaki sığır kıssasında tasvir edilen ve Hz. Peygamber'in Ashâbı tarafından doğru şekilde kavranan bu problemin önemi, sureye neden "Bakara" (sığır) adı serildiğini izah eder. *(Kur'an Mesajı)*

Bakara / Sığır Mucizesi ve Diriliş

فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا ۚ كَذٰلِكَ يُحْيِ اللّٰهُ الْمَوْتٰى وَيُرِيكُمْ اٰيَاتِهٖ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ (73)

73- *Bunun için de: "Ona (ölü cesede, kestiğiniz ineğin) bir parçasıyla vurun" demiştik. Böylece, Allah ölüleri diriltir ve size ayetlerini gösterir; belki akıllanırsınız.*

Kur'ân, öldürülen adamın bir müddet için hayata döndüğünü ve katilin adını söylediğini bildiriyor. Bununla birlikte katilin bulunması için uygulanan metodla, yani "kurban edilen ineğin" bir parçası ile öldürülen adama vurulması hususunda bir belirsizlik vardır. Tesniye 21: 1-9'da bahsedilen metod, eski âlimler tarafından yapılan tefsiri, yani öldürülen adama kurban edilen ineğin bir parçası ile vurularak onun hayata döndüğü görüşünü destekler niteliktedir. Böylece Allah'ın bir ayeti gösterilmiş olmakta, ayrıca onların taptığı nesnenin ne kadar güçsüz olduğu ve öldürülmesinin hiçbir zarar vermediği göz önüne serilmektedir. Diğer taraftan onun öldürülmesinin yararlı başka yönleri de vardır. *(Tefhimü'l-Kur'ân)*

Âyetteki "onun bir kısmı ile ona vurun" ifadesi ile kesilen sığırın bir parçası ile öldürülen adamın cesedine vurmaları emrinin verildiği, bunun üzerine adamın mucizevî olarak canlanıp katili gösterdiği iddiasını, Mevdudi dâhil, pek çok müfessirin kabul etmesine rağmen eleştiren M. Esed; 'Ne Kur'ân, ne Hz. Peygamber'in herhangi bir sözü, hatta ne de Kitâb-ı Mukaddes, bu son derece hayalî izaha en ufak bir ruhsat vermez' der ve şöyle bir açıklama yapar: "*Ona vurun: İdribûhu*" daki "*hu*" zamiri müzekker (eril) iken nefs ismi hakikatte müennes (dişil) isimdir: Buradan *idribûhu* emrinin muhtemelen *nefs*'e işaret etmediği sonucu çıkar. Diğer yandan, *darabe* fiili (kelime anlamı "*vurdu*") çok sık sembolik veya mecazî anlamda kullanılan bir fiildir. Mesela, *darabe fi'l-ard* (yeryüzünde seyahat etti) veya *darabe'ş-şey'bi'ş-şey*' (bir şeyi diğer bir şey ile karıştırdı), ya da *darabe meselen* (benzetme yaptı veya bir kıssa anlattı yahut bir tasvir yaptı) veya *âlâ darbin vahidin* (aynen uygulandı veya aynı şekilde) veya *duribet aleyhim ez-zilleh* (onlar aşağılanmaya uğradılar veya onlara aşağılanma uygulandı) ve diğerleri gibi. Bütün bunları gözönüne alarak, *idribûhu* emrinin, "*ona*" veya "*buna uygula*" diye çevrilmesinin daha uygun olacağı kanaatindeyim (bu şekildeki bir kullanım ile toplumsal sorumluluk prensibine atıf yapılmaktadır). *Ba'diha'*daki ("onun bir kısmı") hâ müennes zamiri ise, öncesindeki en yakın müennes isim ile ilgilidir -yani, öldürülen nefis (kişi) ile veya üzerinde (*fîhâ*) toplumun anlaşmazlığa düştüğü cinayet olayının kendisi ile. Böylece, *idribûhu bi-ba'dihâ* tabirinin en uygun karşılığı, "bu [prensib]i bu gibi "çözümlenmemiş cinayet olaylarından bazısına uygulayın" olmalıdır: Çünkü açıktır ki, bilinmeyen şahıs veya şahıslar tarafından işlenen cinayetteki toplumsal sorumluluk prensibi, bu tür bütün durumlara değil, yalnızca bazılarına tatbik edilebilir. "*Allah ölüye hayat verir ve size ayetlerini gösterir"* (yani, O, iradesini bu tür mesajlar veya emirler vasıtasıyla gösterir) ifadesine gelince: "O ölüye hayat verir" sembolik ifadesi, hayatların korunmasına işaret

eder ve Maide 5:32. âyetindekine ("*Kim bir canı kurtarırsa, bütün insanları diriltmiş gibi olur*") benzer bir muhteva taşır. Bu bağlamda, ister ferdî intikam olayları sonucu olsun, isterse yalnızca belirsiz bir şüpheye ve belki de haksızlığa yol açan ikinci dereceden delillere dayalı hatalı bir hukukî sürecin sonucu olsun, kan dökülmesine ve masum kişilerin öldürülmesine mani olmaya işaret eder. *(Kur'ân Mesajı)*

Bu âyetlerde İsrail tarihine ilişkin olaylardan bir sahne anlatıldığını ve olay, Medine yahudilerince bilindiği için, söz konusu ineğin kesilmesini gerektiren olayın ayrıntısı hakkında bilgi verilmediğini ve sadece 72. âyetle bir adam öldürme olayından söz edildiğini belirten Elmalılı; bazı sahabelerle bazı ilk dönem müfessirlerinin verdiği birbirine yakın bilgileri şöyle özetler: Hayli zengin ve yaşlı bir yahudi, mirasına ve kan bedeline göz diken yeğeni tarafından öldürülüp bir yere atılmış, cinayet bir masumun üstüne yıkılmak istenmişti. Katilin bulunamaması yüzünden toplumda neredeyse silâhlı mücadeleye kadar varacak bir gerginlik doğdu ve olay Musa'ya bildirilerek kendisinden bir çözüm bulması istendi. O da Allah'tan aldığı vahiy gereği bir inek kesmelerini ve bunun bir parçasıyla maktulün cesedine vurmalarını emretti. Denilenin yapılması üzerine maktul dirilip kendisini öldürenin kimliğini açıkladı. Böylece bir mucize olarak ölünün dirilmesiyle bir yandan adalet yerini bulup ihtilâf ortadan kalkarken bir yandan da yüce Allah'ın ölüleri diriltmeye muktedir olduğu gösterilmiş oldu *(Hak Dini Kur'ân Dili).*

Dikkat Edelim

M. Esed'in mucizevi canlanmayı kabul eden müfessirlerin çoğunluğunun görüşüne zıt bu yorumu, biraz zorlama intibaı verse de dikkate alınmaya değer görünüyor. Allah Teâlâ, Kur'ân'da birçok yerde zikredildiği gibi, insanları öldürmeye de, uyutmaya da, tekrar diriltmeye de kadirdir. Esed'in izahı, mucize dirilişi reddetmek değil, bir sosyal problemin nasıl çözüldüğünü anlamak bakımından oldukça anlamlıdır.

Vahyi Terkeden Kalpler Katılaşır

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ (74)

74- *Bundan sonra kalpleriniz yine katılaştı; taş gibi, hatta daha katı, çünkü taşlardan öyleleri vardır ki, onlardan ırmaklar fışkırır, öyleleri vardır ki yarılır, ondan sular çıkar, öyleleri de vardır ki Allah korkusuyla (haşyet) yuvarlanır. Allah yapmakta olduklarınızdan gafil (habersiz) değildir.*

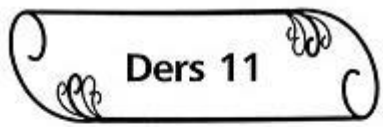
Yukarıda anılan mucizenin gerçekleşip katilin bulunmasıyla sulh ve sükûnun geri gelmesinden sonra İsrâiloğullarının kalpleri yine katılaştı. Onların çölde geçirdikleri kırk yıl boyunca pek çok defa bu şekilde ters tutum ve davranışlar sergiledikleri, Musa'ya karşı gelip onunla

çekiştikleri ve bu yüzden türlü şekillerde cezalandırıldıkları hem Kur'ân-ı Kerîm'de hem de Kitâb-ı Mukaddes'te genişçe yer alır: *"Ve Rab Musa'ya dedi: Ne vakte kadar bu kavim beni hor görecek!" (Sayılar. 14/11)*; "*Ve Mûsâ ve Hârûn kavmi kayanın önünde topladılar. Ve Mûsâ; onlara dedi: 'Ey Âsiler! Şimdi dinleyin'..." (Sayılar, 20/10)*

Kur'ân-ı Kerîm'de "***kalp***" kelimesi, bilinen anlamı yanında, insanın düşünüp taşınarak bilgi üretme, varlığın hakikatini kavrama, iyi ve kötüyü, doğru ve yanlışı birbirinden ayırma gibi zihinsel faaliyetler gösteren melekesini yani aklı da ifade eder *(A'raf 7/179).* Bu ayette İsrail oğullarının nice ibretli olayların ardından ısrarla yine düşüncesiz, anlayışsız, bencil ve hoyrat kişiler haline geldikleri; taşlar bile genel planda Allah'ın kanunlarına uyup bereketli ve yararlı olabilirken, onların ilâhî buyruklar karşısında duyarsız kalıp isyan ettikleri, böylece hayırsız ve bereketsiz bir hayata saptıkları anlatılıyor *(Kur'ân Yolu).*

> Ve İsrail oğulları üzerinden, onlar gibi davranan insan ve topluluklara sesleniliyor: 'Kaskatı taşlar bile Allah korkusundan (haşyet) [42] yuvarlanıp bağırlarından sular fışkırtırlarken, vahye muhatap olan sizlerin kalplerinizi yani akıl ve idraklerinizi Kur'an'a açmanız, ders ve ibret almanız gerekmez mi?'

42 "***Haşyet***"; 'korktu, ürperdi, çekindi, saygı duydu' anlamlarına gelen "*haşiye-yahşâ*" fiilinden gelir. Bir insanın çok iyi tanıdığı, son derece iyi bildiği, dolayısıyla içtenlikle sevgi ve saygı beslediği bir kimseye karşı saygı ve itaat hususunda hissettiği korku anlamındadır; Acaba sevgi ve saygıda kusur eder miyim?' veya 'Bilmeyerek de olsa itaatsizlikte bulunur muyum?' şeklinde bir endişe taşımaktır. Râğıb el-lsfahani der ki: 'Haşyet; tazim duygusuyla karışık bir çeşit korkudur ve genellikle haşyet duyulan şahsı iyi tanımaktan kaynaklanır. Bu yüzden, "Allah'tan ancak O'nun âlim kulları korkarlar" *(Fâtır 35/28)* âyetini esas alarak haşyet kelimesini Allah'a tahsis etmişlerdir. Haşyet; korkanın güçsüzlüğünden değil, korkulanın azamet ve haşmetinden dolayı hissedilen ürpertidir. *(Beyânu'l-Hak, el-Müfredat, Hayat Kitabı Kur'ân)*

BAKARA 75-86. ÂYETLER

Kitabı Tahrif Edenler

Allah'ın Sözünü Bile Bile Değiştiriyorlar

اَفَتَطْمَعُوْنَ اَنْ يُّؤْمِنُوْا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيْقٌ مِّنْهُمْ يَسْمَعُوْنَ كَلَامَ اللّٰهِ ثُمَّ يُحَرِّفُوْنَهٗ مِنْۢ بَعْدِ مَا عَقَلُوْهُ وَهُمْ يَعْلَمُوْنَ (75)

75- *Siz (Müslümanlar,) onların (Yahudilerin) size inanacaklarını umuyor musunuz? Oysa onlardan bir bölümü, Allah'ın sözünü işitiyor, (iyice algılayıp) akıl erdirdikten sonra, bile bile değiştiriyorlardı.*

Önceki âyetlerde eski Yahudiler hakkında bilgi verilmişti. Burada ise Hz. Peygamber (s) dönemindeki Yahudilerin İslâm'a karşı tutumları anlatılıyor. Ancak, buradaki hitap kısa bir süre önce İslâm'a giren Medineli Müslümanlaradır. Onlar Efendimize büyük ilgi göstermişlerdi; çünkü komşu Yahudilerden peygamberlik, vahiy, melekler, ilâhî yasalar, yeni bir peygamberin geleceği vb. konuları işitmişlerdi. İşte bu nedenle Medineliler, Hz. Peygamber'i (s) haber alınca hemen O'na yönelmiş ve kitleler halinde İslâm'a girmişlerdi. Medineli Müslümanlar, uzun süre Yahudilerle iç içe yaşadıkları için onların dinleri ve kitapları hakkında geniş bilgi sahibi idiler. İnanç ve şeriatları İslâm'a yakın olan Yahudiler; Allah'ın birliği, peygamberlik ve âhiret günü gibi iman esaslarına inanıyorlardı. Kur'ân, *"onların elindeki kutsal kitabı tasdik edici"* olarak geldiğini sıkça beyan ediyordu *(Bkz: Bakara 2/91,97; Âl-i İmrân 3/3; Nisa 4/47).* Buna göre onların, Hz. Muhammed'in (s) nübüvvetini kabul etmeleri beklenirdi. Müslümanların böyle bir beklenti içinde olmaları normaldi. Doğal olarak ilâhî kitaba sahip olan ve bir peygamberin geleceğini önceden bilen Yahudilerin de Efendimizi (s) kabul edenlerin ilki ve O'nun en önde gelen destekçileri olmalarını beklenirdi. Ancak Yahudiler bu beklentileri, dinî olmaktan ziyade dünyevî ve siyasî sebeplerle boşa çıkardılar; yeni dine girmediler. Zira onlar ilâhî hakikate ve hidayete ulaşmaktan çok, ırkçı bir gurur anlayışına ve dünyevî menfaatlere önem veren, dini de bu ırkçılık ve çıkarcılığın aracı olarak kullanan, yozlaşmış bir toplum haline gelmişlerdi. Yeni Müslümanlar onlara İslâm'ı tebliğ ettilerse de ikna edemediler. Bu kez Yahudiler İslâm'ı kabul etmeyişlerini İslâm aleyhine delil olarak kullandılar. '*Bunda şüpheli bir şeyler olmalı. Eğer Muhammed gerçekten Allah'ın elçisi olsaydı, kitabı bilen bu âlimler onu reddetmezlerdi'* dediler. İşte bu şüpheyi ortadan kaldırmak için Müslümanlar, Yahudilerin Hz. Muhammed'i (s) kendi kitaplarında geleceği yazılı olan peygamber olarak kabul edeceklerine dair ümit beslememeleri konusunda uyarılıyor. Bu uyarı gerekliydi; çünkü onların İslâm'ı reddetmesi ile müminler cesaretlerini kaybedebilirlerdi. Bu nedenle bu

şevkli Müslümanlar, vahyi kendi arzularına uydurmak için kendi elleriyle değiştirme küstahlığı gösteren taş kalpli Yahudiler konusunda uyarıldı.

Dahası; âyette bazı Yahudilerin, "***kelâmullâh***"ı (Allah'ın sözlerini) işitip iyice kavradıktan sonra onu bile bile, kasıtlı olarak ***tahrif*** ettiklerine dikkat çekildi. Bu tahrifatı yapanlar, Yahudi bilginler ve dinî liderlerdi. "*Allah'ın kelâmı"* ile kastedilen de Tevrat ve diğer peygamberine gelen ilahi kitaplardı. Yahudi bilginler ilâhî kitapları sadece değiştirmek, bozmak, yanlış yorumlamak ve anlamak istedikleri anlamda okumakla kalmayıp, metindeki kelimeleri dc bile bile değiştirmişlerdi. *(Tefhimü'l Kur'ân)*

Elmalılı der ki: Bu tarzdaki belagat üslûbuna "**telvin-i hitap**" adı verilir. Yani müminlere denir ki:

'Ey iman ehli! Artık bu katı kalplilerin sizin iyilik dolu temennilerinizden dolayı toptan imana geleceklerini ve ahir zaman Peygamberini ve onun getirdiği kitabı tasdik eyleyeceklerini ümit mi ediyorsunuz? Oysa bunlardan bir grup vardı ki; Allah'ın kelâmını yani Tevrat'ı işitirler, bellerlerdi de sonra yine onu **tahrif** [43] ederlerdi, mânâsını değiştirecek bir surette kelimelerin ve harflerin yerlerini, mânâlarını değiştirirlerdi. Hem bunu anlayamadıklarından, akıl ve idrak noksanlığından dolayı değil, akılları erdikten, ne mânâsında, ne de Allah kelâmı olduğunda asla şüpheleri kalmadıktan sonra **bile bile ve kasten** yaparlardı. Artık böylelerinden iman ve hayır umulur mu?' *(Hak Dini Kur'ân Dili)*

İkiyüzlü Yahudiler

وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَا بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ قَالُوا أَتُحَدِّثُونَهُمْ بِمَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَاجُّوكُمْ بِهِ عِنْدَ رَبِّكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ (76)

أَوَلَا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ (77)

76-*İman edenlerle karşılaştıklarında "iman ettik" derler; birbirleriyle kendi başlarına kaldıkları zaman ise, derler ki: "Allah'ın size açtıklarını/açıkladıklarını, Rabbiniz katında size karşı*

---

43 "***Tahrif***": sözlükte 'bir sözün veya metnin lafzını ya da manasını değiştirip bozma' anlamına gelir. Burada lafzın mı, mananın mı kastedildiği konusunda farklı yorumlar vardır. Müfessir Razi buradaki tahriften, çoğunlukla Yahudilerin asıl Tevrat nüshasının metnini ve lafzını değiştirip bozmalarının kastedildiğini ifade eder. Ancak Abdullah b. Abbas'ın buradaki tahrifi, '***Tevrat'ın lafzı aynı kaldığı halde yorumunun saptırılması'*** şeklinde açıkladığı rivayet edilir. Taberî de tahrifi bu anlamda açıklar. Tefsirlerde Yahudilerin bilhassa Tevrat'ta Hz. Muhammed'in (s) peygamberliği ile ilgili haberler ile recim gibi bazı hukukî hükümlere ilişkin âyetleri tahrif ettikleri belirtilir. Bu suretle kendi kutsal kitaplarını bile tahrif edecek kadar yoldan çıkmış olan Yahudilerin, dinlerini terk ederek İslâm Peygamberini tanımalarını ve onun getirdiklerine inanmalarını beklemek aşırı iyimserlik olurdu. Âyet, dolaylı olarak, kendine makam, mevki ve itibar devşirme adına Allah'ın kelâmını bile bile asıl maksadının dışına çıkararak yanlış yorumlayıp tahrif eden Müslümanlara da bir uyarıdır. *(Kur'ân Yolu)*

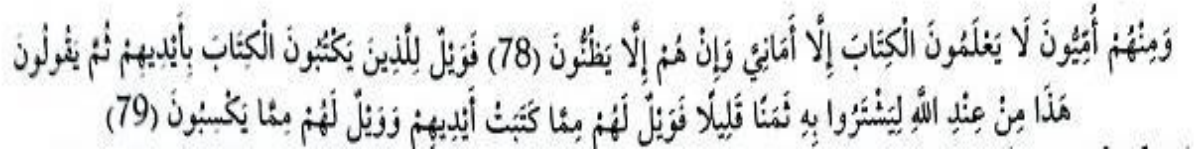
*bir belge olsun diye mi onlarla söyleşiyorsunuz? Hâlâ akıllanmayacak mısınız?" **77-** (Peki) Onlar, gizli tuttuklarını da, açığa vurduklarını da Allah 'in bildiğini bilmiyorlar mı?*

Burada Hz. Peygamber dönemindeki Yahudilerin **ikiyüzlü tutumları** anlatılıyor ve bu karakterdeki bir topluluktan, içtenlikle iman edip Müslümanlara katılmalarının beklenemeyeceğine işaret ediliyor. Rivayete göre, bazı Yahudiler, Müslümanlarla karşılaştıklarında kendilerinin de iman ettiklerini söyler ve Hz. Muhammed'in peygamberliği, atalarının isyanları sebebiyle çektikleri cezalar ve hakaretle anılmaları gibi konularda Tevrat'ta yer alan bilgileri Müslümanlara aktarırlardı. Bunlar, bir araya geldikleri, diğer Yahudiler ve özellikle din adamları tarafından bu tutumları sebebiyle eleştirilirler, bu yaptıklarının akıllıca bir iş olmadığı, çünkü Müslümanlara verdikleri bu bilgilerin yeri geldiğinde (veya âhirette) kendi aleyhlerinde kullanılabileceği hatırlatılarak uyarılırlardı. Oysa Allah onların gizlediklerini da açıkladıklarını da biliyordu ve geçmişlerine dair bilgileri Kur'an'da Müslümanlara da bildiriyordu. Yahudiler Müslümanların bu hükümleri Kıyamet gününde kendilerine karşı delil olarak kullanmalarından da korkuyorlardı.. Onlar Hakkı bu dünyada gizleyebilirlerse, Ahiret'te bununla ilgili bir delil getirilemeyeceğini sanıyorlardı. Bu nedenle burada bir parantez açılıp onların, gerçekten, Allah'ın insanların işlerinden haberdar olmadığına inanıp inanmadıkları soruluyor. *(Tefhimü'l-Kur'ân)*

Ayrıca Yahudiler **münafık** idiler; iman edenlere rastladıkları zaman diğer münafıkların yaptığı gibi '**biz iman ettik'** derler, birbirleriyle tenha bir yerde başbaşa kaldıkları zaman ise, biri diğerine şöyle sitem ederdi: 'Yahu, siz onlara, yani Muhammed ve Ashabına Rabbinizin huzurunda sizinle münakaşa ve mübahase ederek size üstünlük sağlasınlar diye mi Allah'ın size açıkladığı sırları ve hakikatleri haber veriyorsunuz? Yani gerek **ahir zaman Peygamberinin vasıf ve özellikleri**, gerek **İsrail oğullarının geçmiş maceraları** hakkında Allah'ın Tevrat'ta siz Yahudilere haber verdiği bilgileri onlara bildiriyor ve sizi mağlup etmeleri için ellerine delil mi veriyorsunuz? Siz söylemeseniz, onlar bu sırları bu gerçekleri nereden bilecekler? Sizin hiç aklınız yok mu? Hiç mi düşünmüyorsunuz? Bu sırların açıklanmasının sonu nereye varacak?' diye birbirlerine sitem ederlerdi.

Lakin bunlar şunu bilmiyorlar mı ki, her halükârda Allah onların gizlediklerini de açıkladıklarını da bilir ve Peygamberine de bildirir. Şu halde Kur'ân'ın asıl Tevrat'ı tasdik eden beyanları ve İsrail oğulları hakkında gizli bilgilerden Müslümanların haberdar olmaları ve Hz. Peygamber'in vasıf ve özelliklerinin Tevrat'ta da yer almış olduğunu bilmeleri, bazı yahudilerin bu sırları müslümanlara açıklamış olmalarından dolayı değildir; Allah'ın doğrudan kendi Peygamberine bunları vahiy yolu ile bildirmesinden, Hz. Peygamber'in hak peygamber olmasındandır. İşte o Yahudiler bunları bilmezler mi? Bilirler ama bildiklerini söylememek ve onları tahrif etmek onların şiarıdır. *(Hak Dini Kur'ân Dili)*

Kuruntu ve Zanna Uyanlar

وَمِنْهُمْ أُمِّيُّونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ إِلَّا أَمَانِيَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ (78) فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ
هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ (79)

78- *Onlardan bir bölümü de ümmidir. Kitabı bilmezler; (bildikleri) bir sürü asılsız şeylerden/ kuruntulardan başkası değildir; bunlar yalnızca zannederler.* ***79-*** *Artık vay hallerine; kitabı kendi elleriyle yazıp, sonra az bir değer karşılığında satmak için: "Bu Allah katındandır" diyenlere. Artık vay elleriyle yazdıklarından dolayı onlara; vay kazanmakta olduklarına!*

78.âyette; kutsal kitaplarının öğretilerinden habersiz olan, din adına bildikleri de sadece kuruntu ve zandan ibaret olan *(Bak. A'râf 7/157-158)* sıradan bilgisiz Yahudiler kastediliyor. Onlar ne dinin temel kuralları, ne ahlâkla ve günlük hayatla ilgili düzenlemeleri ve ne de ebedî kurtuluş veya azaba neden olan prensipleri biliyorlardı. Ama bu bilgilere sahip olmaksızın, kendileri **bir din uydurmuşlardı** ve **boş ümitler** besliyorlardı. Onların **ümmî**leri; okuma yazma bilmezler, kitabı anlamazlar, sadece birtakım **ümniyyeler (kuruntular)** beslerler. Bütün bildikleri hayal meyal mefkûrelerden, duydukları taklidi temennilerden ibarettir. Elmalılı, *ümniyye*'nin çoğulu olan '***emâniyy***'in [44] anlamı; *'insanın kendi içinde ve hayalinde tasarlayıp varlığını kabul ettiği ve olmasını temenni edip durduğu veyahut diline dolayıp durduğu şeylerdir' der. Yine* ***emaniyy****'in insanın kendi gönlünden geçirdiği, saplanıp kaldığı ve durmadan arkasından koştuğu bir düşünce, bir hayal, bir kuruntu* demek olduğunu belirten Elmalılı şöyle devam eder: Bunun bazılarının gerçekleşmesi mümkün ve şu halde geçerli olanları bulunabilirse de çoğunlukla hiçbir delile dayanmayan kuru ve şahsi temennilerden ibarettir. Bundan dolayı ***emaniyy***, *batıl idealler, evham ve boş hayaller* mânâsına da kullanılır. İşte Yahudilerin okuma yazma bilmeyen avam takımı da ilimden, kitaptan, nasibi olmayıp sadece kuruntu arkasında koşar dururlar; sadece zan içinde yaşarlar, zan peşinde koşarlar, kuru bir zan ve taklitten başka bir şeye malik değillerdi. Hak ile batılı tayin edip seçemezlerdi. Bu yüzden onların vebali de kendilerini aldatan okur-yazar takımınadır.

---

44 Kelimenin aslı «üfûle» vezninde "***umnûye***" olup temenni'nin sülâsisi olan takdir veya tilavet mânâsına ***mena***'dan alınmış bir isimdir *(Hak Dini Kur'ân Dili).* "***Ümniyye***" (çoğl, emâniyy); hakikati olmayan bir takım tasavvurlar; hayâl mahsulü uydurma hikâyeler, efsanevî bilgiler, aslı olmadığı halde gelecekle ilgili uydurulmuş olan aldatıcı şeyler demektir. Râğıb'a göre 'manayı bilmeden okumak ve tahmine dayalı tasavvur' demektir. "Ümniyye"nin, mücerred olarak âyetlerin lafzını okumak anlamına geldiği de söylenmiştir. 78.âyette sözü edilen Yahudiler; Kitab'ı anlamadıkları halde okurlar, fakat okudukları Kitab'a binaen değil, hüsnü zanna dayalı veya gerçekleri saklayan bilginlerinin anlattıkları hayal ürünü tasavvurlara sahip olurlar. Tevrat'ta yer almadığı halde bir kısım Yahudi bilginlerinin uydurdukları şu sözler gibi: 'Ne yaparsak yapalım Allah bizi mutlaka bağışlayacak'; 'Cezalandıracak olursa da ateş bize sayılı birkaç gün dokunacak'; 'Nebiler bize mutlaka şefaat edecekler'; 'Biz Allah'ın oğullarıyız, sevdikleriyiz'; 'Yahudilerin ümmi Araplara karşı hiçbir sorumluluğumuz yoktur.' *(Hak Dini Kur'ân Dili; Beyânu'l-Hak)*

79.âyette de; Yahudi bilginlerin neler yaptıkları anlatılıyor: onlar sadece, ilâhı kitapları kendi arzu ve isteklerine uydurmak için değiştirmekle kalmamış, orijinal metne de kendi yorum larını, ulusal tarihlerini, bâtıl inançlarını, uydurdukları teorileri, felsefe ve kanunları da ek lemişlerdi. Daha sonra da bütün bunları (ki hepsi Kitab-ı Mukaddes'te yer alır) "***Allah'tan***" diye ileri sürmüşlerdi. Herhangi bir şekilde İlâhî Kitab'a dâhil olan her tarihî hikâye, her yorum, her insan uydurması inanç ve her insan yapısı kanun sözde "***Allah'ın Kelâmı***" olmuştu. Ve her Yahudinin bütün bunlara inanması zorunluydu, eğer inanmazsa ya mürted, ya da kâfir olarak kabul ediliyordu. *(Tefhimü'l Kur'ân)*

Yahudi bilginler, dinî konularda bazı kitaplar yazarak bunların Allah katından gelen dinî gerçekleri içerdiğini ileri sürüyor ve yukarıda sözü edilen cahil halka önemsiz bir bedelle satıyorlardı. Bu tavırlarıyla halkı din hakkında bilgilendirme amacı taşımadıkları, aksine kendi söz ve yorumlarını Allah kelâmı gibi gösterip kişisel görüşlerini kutsallaştırarak dinin aslı gibi göstermeye kalkıştıkları ve bu yolla dini, bir istismar ve kazanç aracı haline getirdikleri için âyette ağır bir dille kınanıyorlar. Kuşkusuz burada Müslümanlara ve İslâm adına söz söyleyenlere de bir uyarı vardır. *(Kur'ân Yolu)*

> **İşte bundan dolayı şimdi vay o yazıcılara ki, kendi elleriyle kitaplar yazarlar da, sonra:** "Bu Allah katından" derler, Allah'a iftira ederler ki onunla beş on para kazanmak için böyle yaparlar. Aslında geçici olduğundan dolayı az demek olan bir dünya menfaati gibi hasis bir fayda uğruna yalan söyler, gerçeği tahrif eder, değiştirirler. Bu suretle eski kitapları büyük tahriflere uğratmışlardır. Evet, vay onlara! Vay o ellerinin yazdıklarına! Vay bunlar üzerinden elde ettikleri çirkin kazançlara!

Yahudi'lerin "Cehennem Bize Dokunmaz" İddiası

وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَةً قُلْ أَاتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللَّهِ عَهْدًا فَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ (80) بَلَى مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ (81) وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ (82)

80- *Derler ki: "Sayılı günlerin dışında, ateş bize değmeyecektir." De ki: "Allah katından bir ahid mi aldınız -ki Allah asla vaadinden dönmez-? Yoksa Allah'a karşı bilmediğinizi mi söylüyorsunuz?"* ***81-*** *Hayır; kim bir kötülük işler de günahı kendisini kuşatırsa, onlar ateşin halkıdırlar, orada temelli kalıcıdırlar.* ***82-*** *İman edip salih ameller işleyenler ise, cennet halkıdırlar, orada ebedi kalıcıdırlar.*

Böyle hakikati tahrif eden, gerçeği saptıran yalan yanlış yazılar ve telkinlerle halkı iğfal ederek haktan uzaklaştırmanın akıbeti ne kadar fecidir! İnsanları ebedi azaba sürükleyen bu dolandırıcılığın vebali karşısında dünyanın o süflî kazançları, ahiretteki azabı ne kadar şiddetlendirecektir! Onlar kendilerince güya buna da bir çare bulmuşlar ve cahil halka, avama

şu ümniyyeyi de telkin edip demişlerdi ki; 'sayılı birkaç günden başka bize cehennem ateşi hiç dokunmayacaktır'. *(Hak Dili Kur'ân Dili)*

Evet, Yahudi halkı ve âlimleri arasında, yanlış inançları ve kötü amellerine rağmen sadece Yahudi oldukları için ***Cehenneme atılmayacaklarına*** dair yaygın bir inanç vardı. Kendilerinin hiçbir azaba uğramayacaklarına ve azaba uğrasalar bile bunun sadece ***birkaç gün süreceğine*** ve sonra ***Cennete gönderileceklerine*** inanarak kendi kendilerini aldatıyorlardı. Tefsirlerde yer alan bazı rivayetlerde, Yahudilerin Cehennemde kalacaklarını iddia ettikleri "***sayılı birkaç gün***" hakkında farklı bilgiler vardır. Bir rivayete göre Hz. Peygamber Yahudilere "***Cehennem ehli kimdir?***" diye sormuş; onlar da:

-"*Biziz; fakat bizden sonra yerimize siz gireceksiniz"* demişler; Hz, Peygamber (s) ise:

-*Yalan söylüyorsunuz! Çok iyi biliyorsunuz ki biz sizin yerinizi almayacağız*" buyurmuş; sonra bu âyetler inmiştir. Başka bir rivayete göre, Hz. Musa'nın Sînâ dağında bulunduğu **kırk günlük** sürede Yahudiler buzağıya taptıkları için, ceza olarak cehennemde sadece **kırk gün** kalacaklarına inanırlardı. **Nahcevanî Tefsiri**'nde beyan olunduğuna göre, Tevrat'ta Allah'ı bırakıp da buzağıya tapanların ateşe atılacakları hakkındaki ayetle Yahudi halkının ümniyyeleri kırılmış, İslâm'a girmeye meyletmişlerdi. Bunu gören Yahudi bilginler, telaşa düşerek; *"Buzağıya ibadet, Hz. Musa'nın yokluğunda ancak* ***kırk gün*** *sürmüştü. Şu halde biz Yahudiler cehennemde nihayet* ***kırk günden*** *fazla kalmayacağız."* şeklinde teselli ve müjde vermişlerdi. Yahudilerin bir takımından da Asmaî, şu iddiayı anlatmıştı ki: 'Buzağıca tapmalarının müddeti **yedi gün**den ibaretmiş'. İbn Abbas ve Mücahid'den rivayet olunduğuna göre; Yahudiler "*Dünyanın ömrü* ***yedi bin senedir****, biz de her bin sene için bir gün azap göreceğiz"* yani '**yedi gün** azap göreceğiz' demişler. Bir rivayette de Yahudiler "Cehennemin bir tarafından bir tarafı zakkum ağacına kadar kırk senelik yoldur ve onlar bir senelik yolu bir günde alarak kırk günde tamam edeceklerdir" diye Tevrat'ta zikredildiğini iddia etmişler. *(Hak Dini Kur'an Dili; Kur'ân Yolu)*

Hikmet Damlası

Allah'ın bildirdiği ve adaletin gereği olan gerçek şudur ki; herkesin âhiretteki cezası günahlarının büyüklüğü ve çokluğu nispetinde olacak; dolayısıyla inkâra sapıp kötülüklerle kuşatılmış, günahlara dalmış olanlar ebedî olarak cehennemde kalırken iman edip din ve dünyayı ilgilendiren her alanda **"sâlih ameller"** yapanlar da ebedî cennette kalacaklardır. İşte Allah'ın insanlara verdiği ahid budur. *(Kur'ân Yolu)*

Bu tür iddialar onların Allah'tan aldıkları bir vaade dayanmayıp sadece kendi kuruntularından, Allah'ın âhiretteki hüküm ve takdiri hakkında bilgisizce söylenmiş boş sözlerden ibarettir.

80.âyetin devamını Elmalılı şöyle anlar: Ey Muhammed, onlara de ki: '*Siz bu konuda Allah 'dan bir ahd/söz mü aldınız? Eğer öyle ise Allah ahdini bozmaz, verdiği sözden dönmez. Yoksa bilemeyeceğiniz bir şeyi Allah'a iftira ederek söyleyiveriyor musunuz?*' Hayır, mesele onların dediği gibi değil, her kim bir seyyie kazanır, bir fenalık yapar ve yaptığı fenalık kendisini her tarafından kuşatırsa; içini ve dışını, kalbini, dilini ve diğer azalarını tamamen kaplarsa, kötülüğü alışkanlık haline getirir ve bir de helal görmeye başlarsa işte bunlar ateş ehlidirler, onlar o ateşte süresiz kalıcıdırlar. Öyle onların umduğu ve iddia ettiği gibi, yedi günde, kırk günde değil, hiçbir zaman o ateşten çıkıp kurtulamazlar, hep orada kalırlar, orası ebedilik âlemidir. Onlar o âleme günaha batmış ve kötülüğe bulanmış ve temiz hiçbir yanları kalmamış olarak gitmişler ve artık fenalık onların ebedî hasleti ve genel özelliği olmuştur. İnsanı kuşatan bir tek kötülük böyle sonuç verirse birçok kötülüğe bulaşmış olanların halleri artık kıyas edilsin. Demek olur ki, günah her tarafını kaplamamış olanlar, cehennem ateşinde ebedî kalacaklardan değiller. Kalbinde zerre kadar imanı kalabilenler, günahı günah bilen ve ona helal demeyenler hakkında ebedî azap yoktur. Sayılı günler aslında bunlar için düşünülebilir.

81.ayetteki "***seyyie***", bilerek işlenen kötülüktür; "***kesb***" ise, aslında faydalı şeyi celbe çalışmaktır. Onların seyyie işlemelerinin kesb fiili ile ifade edilmesi, "*Onları elem verici bir azapla müjdele!*" *(Âl-i imran 3/21)* üslûbu üzeredir. *(Beydavi)* Günümüzdeki tabirle, bu ifadede bir ironi yapılmıştır

82.âyet: Buna karşılık iman edip iyi ameller işleyenler ise, cennet ehlidirler ve orada ebedî kalacaklardır. Cennet ve cehennem hakkında ve kimlerin cennet ehli ve kimlerin cehennem ehli oldukları hakkında Allah'ın ahdi, vaadi ve tehdidi ve Peygamberine bildirdiği işte bunlardır Artık bu bilgiler ışığında Allah'ın rahmetinin, gazabına üstün olduğu görüşüne istinat ederek, seyyiat (kötülükler) ile kaplanmış ve kalplerinde zerre kadar bile iman kalmamış olanların dahi ateşte ebedî kalmayacaklarını sanmak, vehmetmek; Yahudilerin "sayılı günler" kuruntusuna düşmek ve ilâhî adaleti inkâr etmek demektir. İlâhî rahmetin üstünlüğü ve onun ahirette rahîmiyet olarak ortaya çıkacağı, kötülüklerin ebedî ceza ile cezalandırılacağı, sırf günah kesilmiş olan kimselerin, *Mâlik-i Yevmi'd-Dîn* huzurunda ebedî mağlubiyetlerini gerektireceği unutulmamalı... *(Hak Dili Kur'ân Dili)*

İsrailoğullarından ve İnananlardan Alınan Sözler

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ
حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْكُمْ وَأَنْتُمْ مُعْرِضُونَ (83) وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ لَا تَسْفِكُونَ
دِمَاءَكُمْ وَلَا تُخْرِجُونَ أَنْفُسَكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ (84)

83-*Hani İsrail oğullarından "Allah'tan başkasına kulluk etmeyin, anneye-babaya, yakınlara, yetimlere ve yoksullara iyilikle davranın, insanlara güzel söz söyleyin, namazı dosdoğru kılın ve zekâtı verin" diye kesin söz almıştık. Sonra siz, az bir bölümünüz dışında yüz çevirdiniz ve hala çevirmektesiniz.* ***84-*** *Hani sizden "Birbirinizin kanını dökmeyin, birbirinizi yurtlarınızdan çıkarmayın" diye misak/kesin söz almıştık. Sonra sizler bunu onaylamıştınız, hâlâ da (buna) şahitlik etmektesiniz.*

Bu âyetlerde İsrail oğullarının yükümlü kılındıkları ve Yahudi-Hıristiyan literatüründe "***on emir***" diye bilinen dinî ve ahlâkî yükümlülüklerden bazıları hatırlatılıyor ve Allah'ın onlardan bu yükümlülükleri yerine getirecekleri yönünde söz aldığı ifade buyuruluyor. Kitâb-ı Mukaddes'te Tanrı'nın "kendi parmaklarıyla" taş levhalar üzerine yazarak Hz. Mûsâ aracılığıyla İsrail oğullarına bildirdiği ifade edilen bu emirler şöyle sıralanır: **1.** Allah'tan başka ilâhların olmayacak. **2**. Kendin için oyma put yapmayacaksın. **3**. Allah'ın ismini boş yere anmayacaksın. **4.** Cumartesi günü hiçbir iş yapmayacaksın. **5**. Babana ve anana hürmet edeceksin. **6.** Katletmeyeceksin. **7.** Zina etmeyeceksin. **8.** Çalmayacaksın. **9**. Yalan şahitliği yapmayacaksın. **10**. Komşunun hiçbir şeyine göz dikmeyeceksin.

İsrâ/101.âyette. "*Andolsun biz Musa'ya açık seçik* ***dokuz âyet*** *verdik. Haydi, İsrail oğullarına sor"* şeklinde işaret ettiği dokuz âyetin, Tevrat'taki on emrin cumartesi yasağı dışında kalanlarını kapsadığı anlaşılır. Cumartesi gününe saygı ise sadece Yahudileri bağlayan bir hüküm idi *(Nahl 16/124). (Kur'ân Yolu)*

83. âyette Allah'tan başka tanrı tanımamak, ana-babaya, akrabaya, yetimlere ve yoksullara iyilik etmek, insanlara güzel söz söylemek, namaz kılıp zekât vermek, birbirinin kanını dökmemek, kendi yurttaşlarını vatanlarından kovmamak şeklinde sıralanan yükümlülükler arasında ***On Emir***'den bazı hükümlerin de yer aldığı görülmektedir. On emrin **cumartesi yasağı dışında kalanları**, bütün peygamberlere gönderilen kutsal kitapların ortak öğretileri olup Kur'ân-ı Kerim de *(En'âm 6/151; İsrâ 17/23-39)* Müslümanları bu tür vecîbelerle yükümlü kılmıştır. Ve bu âyette, İsrâiloğullarından çoğunun zamanla Allah'a verdikleri sözden döndükleri yani belirtilen hükümlere uymadıkları, Hz. Peygamber (s) dönemindeki Yahudilerin de bu hükümlere sırt çevirdikleri bildirilir.

Elmalılı bu âyetleri şöyle anlar: Ey İsrail oğulları! Siz Allah'a böyle mîsak [45] vermiştiniz, sonra verdiğiniz bu sözden, bu mîsaktan yüz çevirip vazgeçtiniz. Bir kısmı dünyadaki huzur ve güvenliğe, bir kısmı da ahirette sevap kazanmaya ait olan bu esaslı emirleri ağır bulup, ahdinizi bozdunuz, ancak içinizden pek azı müstesna. Kaldı ki, bu müstesna azın-

45 "***Mîsâk***": güvendi' anlamına gelen 'veseka' kökünden gelir; 'yemin ve belge ile garanti akına alınmış en güçlü sözleşme' demektir; 'ahd' ve 'akd'in bir üstüdür. 40.âyette İsrailoğullarının Allah'a verdiği söz ***ahd***, 63 ve 83 ayetlerde ise misâk olarak geçer. *(Hayat Kitabı Kur'ân)*

lık, Hz. Muhammed'in peygamberliğinden önce bu mîsak (anlaşma) uyarınca amel ederler, dinlerinin emirlerini yerine getirirlerdi. Hz. Muhammed'in peygamberliğinden sonra da ona iman ederek yine aynı mîsakı en mükemmel şekilde yerine getirdiler. İşte bu müstesna azınlık Abdullah b. Selam ve benzeri zevattır. Bu pek az kişiler istisna edilince siz hâlâ o yüz çevirmede devam edip durmaktasınız. Bu hususlarda böyle olduğunuz gibi, doğrudan doğruya hayat hakkınızla ilgili olan mîsaklarda da siz böylesiniz. Bakınız:

Kitabın Bir Kısmına İnanıp Bir Kısmına İnanmamak

ثُمَّ أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ تَقْتُلُونَ أَنْفُسَكُمْ وَتُخْرِجُونَ فَرِيقًا مِنْكُمْ مِنْ دِيَارِهِمْ تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِمْ بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَإِنْ يَأْتُوكُمْ
أُسَارَى تُفَادُوهُمْ وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ إِخْرَاجُهُمْ أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ فَمَا جَزَاءُ مَنْ يَفْعَلُ ذَلِكَ
مِنْكُمْ إِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يُرَدُّونَ إِلَى أَشَدِّ الْعَذَابِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ (85) أُولَئِكَ الَّذِينَ
اشْتَرَوُا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ (86)

85- *Sonra (yine) siz, birbirinizi öldürüyor, bir bölümünüzü yurtlarından sürüp - çıkarıyor ve günah ve düşmanlıkla aleyhlerinde ittifaklar kuruyor ve size esir olarak geldiklerinde onlarla fidyeleşiyorsunuz. Oysa onları çıkarmanız, size haram kılınmıştı. Yoksa siz, Kitabın bir bölümüne inanıp da bir bölümünü inkâr mı ediyorsunuz? Artık sizden böyle yapanların cezası, dünya hayatında rezil - rüsva olmaktan başka değildir; kıyamet gününde de azabın en şiddetli olanına uğratılacaklardır. Allah, yaptıklarınızdan gafil değildir.* ***86-*** *İşte bunlar, ahirete karşılık (aşağılık) dünya hayatını satın alanlardır; bundan dolayı azabları hafifletilmez ve kendilerine yardım edilmez.*

Burada, vaktiyle İsrail oğullarından birbirinin kanını dökmemeleri ve birbirlerini ülkelerinden kovmamaları hususunda söz alınmış olmasına rağmen Hz. Peygamber dönemindeki Yahudilerin bu sözlerinden de döndükleri bildiriliyor. Nitekim Medine Yahudilerinden Nadir oğulları ve Kureyza oğulları birbirine düşman olan iki büyük Arap kabilesinden Evs ile, Kaynuka oğulları da Hazrec ile ittifak kurmuşlardı. Evs ve Hazrec arasındaki sürekli ihtilâf ve çatışmalara bu Yahudi kabileleri de katılıyor ve birbirleriyle savaşıyorlardı. Bu şekilde Kutsal Kitap'ta yazılı olan emre bile bile karşı çıkılıyor, Yahudiler Yahudilerle savaşıyorlardı. Bir Yahudi kabilesi, diğer Yahudi kabilesinden savaş esiri alırsa onları fidye alarak serbest bırakıyordu. Onlara kendi kardeşlerini fidye ile serbest bırakmak gibi insanlık dışı bu tutumları sorulduğu zaman, Kitap'ta buna izin verildiğini söyleyerek, kendilerini haklı çıkarmaya çalışıyorlardı. Böylece, bir taraftan **esirleri fidye ile kurtarmaya izin veren** Kitab'ın bir bölümünü kabul ediyor, diğer taraftan iman bakımından **kardeş olanlara karşı savaş açmayı yasaklayan** bölümünü reddediyorlardı. İşte âyetler, onların bu çelişkili tutumlarını "***kitabın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr etmek***" şeklinde niteliyor; kendi aralarında bölünerek birbiriyle savaşmalarını, kardeşlerini esir alıp fidye karşılığında serbest bırakmalarını

kınıyor ve bu tutumları yüzünden dünyada perişan olacaklarını, âhirette de azap göreceklerini haber veriyor. *(Kur'ân Yolu)*

Elmalılı, bu âyeti, 83-84.âyetlerle irtibatlandırarak, Rabbimizin Yahudilere hitabını şöyle yorumluyor: "Ve hani sizden; **9.** 'Birbirinizin kanını dökmeyeceksiniz, **10.** kendi nüfusunuzu diyarınızdan çıkarmayacaksınız yani birbirinizi vatanınızdan sürgün etmeyecek, göçe zorlamayacaksınız' diye mîsak almıştık. Sonra siz bunu kabul ettiniz, o halde ki, hepiniz birbirinize şahit bulunuyordunuz yahut bunun böyle olduğuna bugün dahi şahitlik edersiniz."

Bu suretle tamamı ona ulaşan emir ve yasakları içine alan ve genel olarak "**on emir**" adı verilen Tevrat ilkelerine benzeyen bu **on adet mîsak**ın, Tevrat hükümleri mi yoksa Hatemü'l-Enbiya Efendimize verdikleri ahit suretleri mi olduğu hakkında iki rivayete dikkat çeken Elmalılı, "biz bu iki rivayetin, ikisinin de sıhhatine kail olmak istiyoruz" der ve bu âyeti de Efendimize hitaben şöyle anlar:

"Ey Muhammed! İşte bunlar, çirkin özellikler ile vasıflanmış olan İsrailoğulları ve bunlara benzeyenler, öyle güruhtur ki, ahireti verip dünya denilen aşağılık hayatı satın almışlardır. Bunların ahirete imanları olmadığından, ileriye dönük herhangi bir hakları da kalmamıştır. Gerçi önce yok değildi, fakat o saadeti beş on paraya sattılar. Bundan dolayı bunların ileride çekecekleri azap asla hafifletilmez, kendilerine hiçbir taraftan yardım da olunmaz. Bu alış-veriş ustalarının bütün kazançları, bu korkunç ziyandan, ebedî perişanlıktan ibarettir. Onlar istedikleri kadar sayılı günler kuruntusuyla gönül eğlendirip dursunlar, ruhları kötülük ile dopdolu olan bu bezirgânların azapları kesilmek şöyle dursun, hafiflemez bile. Zira ebediyen satılmış bir malın mahrumiyetini çekmek de ebedîdir."

85. âyetteki "***hizy***" yani rezil - ***rüsvâ olmak***'tan maksat; insanlara zulmeden, özellikle onların din ve inanç özgürlüğünü kısıtlayan fert ve grupların kamu vicdanı tarafından mahkûm edilmeleri, nefretle karşılanmaları, kötü amaçlarında uzun vadede başarılı olamamalarıdır. **Dünya**: 'en yakın' yahut 'pek alçak' mânâsına bir sıfattır ve "dâru'd-dünyâ", "*hayâtü'd-dünyâ*" gibi bazı isimlere sıfat olarak kullanılır. Bundan başka **ahiret** kelimesi gibi ve onun karşıtı bir isim olarak da kullanılır ki, o zaman "*el-hayâtü'd-dünyâ*" yahut "*ed-dâru'd-dünyâ*" terkiplerinden birinin yerine geçer. Bununla beraber Kur'ân'da bu mânâ hep "*el-hayâtü'd-dünyâ*" sıfat tamlaması olarak yer alır. O halde "***hayat-ı dünya***"; '*dünyanın hayatı'* değil, dünya denilen hayat yani '**aşağılık ve alçak hayat'** anlamınadır. Veya bugün fiilen içinde bulunulmak itibariyle **'en yakın bulunan hayat'** demek olur.

İşte Yahudilerin Allah'la yaptıkları sözleşmelerinin hiç birinde durmamaları, verdikleri her ahdi bozmaları ve tek tek sayılan bütün günahları işlemiş olmaları ahireti bu dünya hayatına satmış olmalarından ve ahirete imanları kalmamış olmasındandır. Böyle olanlar, şüphesiz

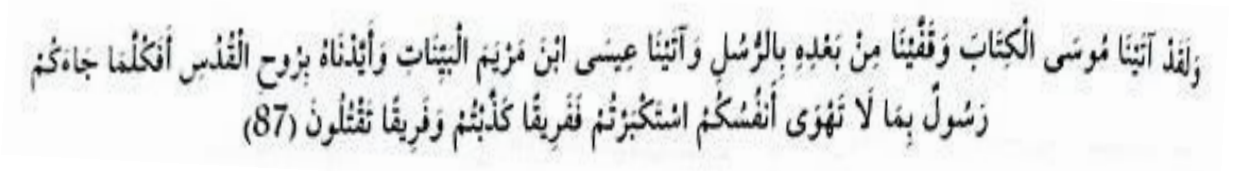
ki ölümlerinden sonrası için hiçbir şey düşünemez ve onun için hiçbir hazırlık yapamazlar. Beş-on günlük geçici bir hayat için her fenalığı göze alır, beş-on para için Allah'ın kitaplarını bozarlar. Allah'ın kullarına karşı her fenalığı yapar ve yaptıklarından da pişmanlık duymazlar. "Sayılı günler" kuruntusunu uydurmaları da bu imansızlıklarındandır. Ruhları böylesine günah ile kaplanmış bulunanlar elbette ateşte ebedî kalacaklar ve en şiddetli azabı göreceklerdir. *(Kur'ân Yolu; Hak Dini Kur'ân Dili)*

Ders 12

BAKARA 87-96. ÂYETLER

Kalpleri Perdeli Olanlar

Peygamber Katilleri

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ أَفَكُلَّمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَى أَنْفُسُكُمُ اسْتَكْبَرْتُمْ فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ (87)

87- *Andolsun biz Musa'ya kitabı verdik. Ondan sonra da ardarda peygamberler gönderdik. Meryem Oğlu İsa'ya da deliller verdik ve onu Rühu'l-kudüs ile destekledik. Ama ne zaman size bir peygamber nefislerinizin hoşlanmadığı bir şey getirdiyse büyüklük taslayarak kimini yalanladığınız, kimini de öldürdüğünüz, doğru değil mi?*

Baştaki "vav" harfi yemin içindir. Yani nâm ve şan-ı ulûhiyetime yemin olsun ki, muhakkak Biz, Musa'ya o kitabı, İsrailoğulları'nın öteden beri hükümlerini çiğneyegeldikleri Tevrat'ı verdik ve onun izinde ve aynı şeriatle memur nice rasuller *(Yûşa, İşmuil, Şem'ûn, Davut, Süleyman. Şaya, Anniya, Uzeyr, Hazkil, İlyas, Elyesa, Yunus, Zekeriyya, Yahya ve diğerleri a.s)* daha gönderdik. Ayrıca Meryem oğlu İsa'ya ***beyyineler*** [46] verdik. Bu beyyineler, onun peygamberliğini açıkça ortaya koyan mucizeler demektir.

İsa: Süryanice "**İşû**"dur. Nitekim bazı Hıristiyanlar "**Yesû**", Frenkler "**Jesu**" derler.

Meryem: Süryanî dilinde 'hizmetkâr' demektir.

Hz. Musa'dan sonraki peygamberler arasında Hz. İsa'nın bilhassa ismiyle zikredilmesi, İsa dininin Tevrat'taki bazı dinî hükümleri neshetmesi (kaldırması) bakımındandır.

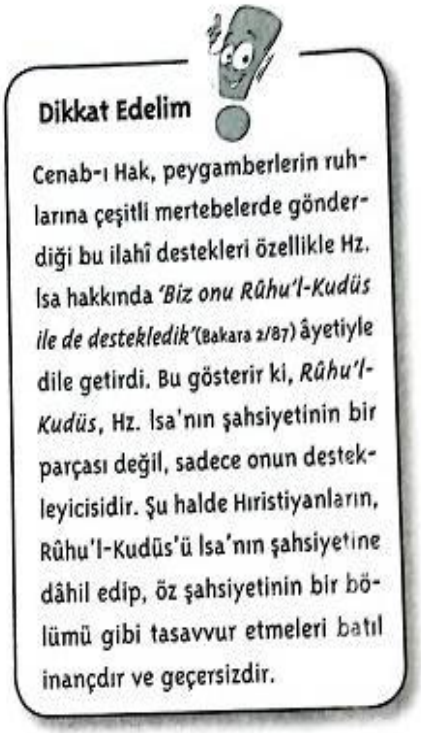
Hz. İsa'ya **deliller** verildiği gibi bir de **Rûhu'l-Kudüs** [47] ile desteklenip takviye edildi.

---

46 "***Beyyine***": Gün gibi gayet açık, vazıh ve celi manasına sıfattan isim yapılmış bir kelimedir ki, kendisi gayet açık ve aşikâr olan bir davayı açık bir şekilde ispat etmeye yarayan delil; açık seçik, bir başka şeyin açıklamasına ihtiyacı olmayan belge demektir. Peygamberlerin mucizeleri bu çeşit belgelerdir.

47 "***Rûh***"; Râğıb el-Isfehani'nin tarifine göre; esasen canlının öyle bir cüz'üdür ki, canlıda hayat bununla meydana gelir.
Rûh ile nefis bir midir değil midir? Bunda da uzun ihtilaflar olmuştur. **Nefis** aslında "ben" dediğimiz şeydir. Fakat ruh da bu mudur? Yoksa bunun bir aleti midir?... Öteden beri **ruhun mahiyeti** hakkında söz söyleyenler bunu başlıca üç ayrı bakış açısından düşünmüşlerdir. Bu da **hareket, hayat ve idrak**tir. (Rûh; 1. hareketin başlangıcı, hareket ettirici güç, 2. hayat kaynağı, canlıların sahip olduğu hayat, 3. idrak mebdei/ noktası ve her üçü olarak anlaşılmıştır.) ***Rûh*** denildiği zaman his ve şuur, akıl ve idrak güçlerinden başka irade gücü gibi özellikleri de içine alan daha geniş ve etraflı bir hayat cevheri anlaşılmak lazım gelir... Yani ruh; hayatın da, hareketin de, idrakin de esas sahibi olan bir varlıktır... Ruhun, cevheri ve öz varlığı ne olursa olsun, nev'inin hakikati hatta bir tek nev'i içinde çeşitli mertebeleri bulunduğu şüphe götürmez bir gerçektir:

Acaba Rûhu'l-Kudüs'ten murad nedir? ***"Rûhu'l-Kudüs"*** kelime itibariyle **olağanüstü temizlik, taharet ve nezaket yahut bereket ruhu yahut mukaddes ruh** demek ise de bunun gerçek anlamı hakkında tefsirciler birkaç rivayet nakletmişlerdir.

1 - Mücahid ve Rebî'e göre "*el-Kudüs*"; el-Kuddûs gibi ilâhî isimlerdendir ve Rûhu'l-kudüs, *Allah'ın ruhu* demek olabilir Bu te'yid dolayısıyla Hz. İsa'ya "*Rûhullah*" dahi denilir.

2-İbn Abbas'dan bir rivayete göre, burada "*Rûhu'l-Kudüs''* Allah'ın ism-i azamıdır (en büyük ismi) ki, Hz. İsa bununla ölüleri diriltirdi.

3- **İncil**'dir; nitekim "*İşte böylece sana da emrimizden bir ruh vahyettik.*" *(Şura 42/52)* âyet-i kerimesinde Kur'ân vahyine dahi "ruh" denilmiştir.

4- Katâde, Süddî, Dahhâk ve Rebî'in beyanına ve İbn Abbas'dan diğer rivayete göre, Rûhu'l-Kudüs **Cebrail**'dir. Buna *asahh-i akval* (rivayetlerin en sıhhatlisi) demişlerdir. Çünkü Efendimiz (s), Hassân b.Sabit'e (r.a) birinde *''Kureyş'i hicvet, Rûhu'l-Kudüs seninledir*", bir başka zamanda da "*Ve Cebrail seninledir*" buyurmuştur. Demek ki, Rûhu'l-kudüs Hz.Cebrail'in '*Rûhu'l-Emîn'* gibi diğer bir ismidir.

Kur'ân diline ait bu kelimeler göz önüne alınırsa ***Rûhu'l-Kudüs***'ün ***Cebrail*** demek olduğu anlaşılır. Lakin bu takdirde şu soru akla gelebilir: Cebrail Hz. İsa'dan başka peygamberlere de geldiği halde burada *'onu Rûhu'l-Kudüs'le destekledik'* ifadesinde sözkonusu zamire Hz. Musa bile dâhil edilmeyerek zamirin doğrudan Hz. İsa'ya tahsis edilmesinin mânâsı nedir? Bu ifadeden Rûhu'l-Kudüs'ün Cebrail'den başka bir özel ruh olduğu anlaşılmaz mı? Tefsircilerin açıklamasına göre, cevap **hayır**. Bu tahsisin anlamı şudur: Cebrail'in Hz. İsa'ya başka türlü bir ihtisası vardır ki, diğer peygamberlerde bunun örneği yoktur. Çünkü Hz. Meryem'e onun doğumunu müjdeleyen Cebrail'dir. Hz. İsa onun nefhi (üflemesi) ile doğmuş, onun terbiye ve desteğiyle büyümüş, her nereye gittiyse beraberinde gitmiştir. Nitekim Meryem/17'de

---

İnsanların diğer canlılardan farkı, ruhlarının kendi nev'ine has özelliğinden dolayı olduğu gibi, beşerin çeşitli sınıf ve fertleri arasındaki fark da en azından **ruh mertebelerinin** çokluğunu gösterir. Peygamberler ise, Âdem kıssasından anlaşıldığı üzere, ilk fıtrata nazaran, beşer nev'i içinde Allah'ın halifeliğine mazhar olmuş ***yüksek bir ruh*** derecesine sahip kimselerdir. İlâhî teyide de mazhar olmaları onları, hem bilgi ve idrak yönünden, hem de tasarruf gücü demek olan iradeyi harekete geçirme yönünden ve bazen ikisiyle birden ruh mertebelerinin en yücelerine eriştiren tecellilere mazhar kılar. Bu tecellilerin her biri, beşerin alışılmış ruhî davranışlarından çok farklı ve üstün özellikler taşır. İşte bu özellikler o peygamberlerin, çeşitli kademelerde mucizelerini hâsıl eder. *(Hak Dini Kur'ân Dili)*

"Ona ruhumuzu gönderdik, o ruh ona beşer şeklinde temessül edip göründü." buyurulur. Âyette geçen "***rûhanâ***"", rûhullah, Rûhu'l-Kudüs, Cebrail'dir.

Burada İsrail oğullarının, Hz. İsa ve annesi Meryem hakkında iffet ve ismete, onların kudsiyetlerine aykırı sözler söylemiş olmaları ve âyette esas muhatap olan da Yahudiler olduğundan, Hz. İsa hakkındaki bu âyet, tahsis için değil, fakat bilhassa Yahudilerin isnat ve iftiralarına karşı Hz. İsa'yı tenzih için bu teyid özellikle söz konusu edildi. İşte bundandır ki, **taharet ve temizlik** anlamına gelen "*Rûhu'l-Kudüs*" ismi tercih buyuruldu. Birde, Hz. İsa 'Rûhu'l-Kudüs'le teyid edilmiştir, fakat *Rûhu'l-Kudüs* ile teyid edilen yalnızca Hz. İsa değildir. "*Peki, **Rûhu'l-Kudüs**, onu Rabbinden hak olarak indirdi*." *(Nahl 16/102)* buyurulduğu şekilde Peygamberimiz'e Kur'ân'ı indiren de *Rûhu'l-Kudüs*'tür. Oysa Kur'ân'ı ona indirenin Cebrail olduğu bilinen bir gerçektir. Demek ki, *Rûhu'l-Kudüs* Cebrail'dir. **Güç ve kuvvet** açısından Cibril veya Cebrail, **ismet ve nezahet** açısından da *Rûhu'l-Kudüs*'tür.

İşte ey İsrailoğulları! Görüyorsunuz ki, Allah'ın peygamber ve kitap göndermesi, öteden beri devam eden bir sünnetullahtır. Size Hz. Musa'dan Hz. İsa'ya kadar bunca peygamber gönderdi. Sizin heva ve heveslerinize uymayan ilahî emirlerle yeni bir peygamber geldikçe ona uymayı kibrinize yediremeyip kafa mı tutacaksınız? O peygamberlerin bir kısmını inkâr edecek, bir kısmını da (Hz.Zekeriya, Hz.Yahya gibi) inkârla yetinmeyip öldürecek misiniz? Yok artık, o meydanı boş bulamayacaksınız. Bu âyetin anlamında Efendimizi (s) öldürmeye azmettiklerine açık bir işaret vardır. Soru, bu teşebbüslerini yüzlerine çarpmak üzere ayıplanıp kınamak *(istifham-ı tevbîhî*) içindir. Bunlar, o güzel nasihatlere, davet, uyarı, azarlama ve iltifatlara karşı dediler ki *(Hak Dini Kur'ân Dili)* :

Kalplerini Kur'ân'a Kapattıkları İçin Lânetlenenler

وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَل لَّعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا مَّا يُؤْمِنُونَ (88) وَلَمَّا جَاءَهُمْ كِتَابٌ مِّنْ عِندِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ
وَكَانُوا مِن قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمَّا جَاءَهُم مَّا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ فَلَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْكَافِرِينَ (89) بِئْسَمَا
اشْتَرَوْا بِهِ أَنفُسَهُمْ أَن يَكْفُرُوا بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ بَغْيًا أَن يُنَزِّلَ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ عَلَى مَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ فَبَاءُوا بِغَضَبٍ عَلَى
غَضَبٍ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُّهِينٌ (90)

***88-** Yahudiler 'Kalplerimiz perdeli!' dediler. Aksine, inkârları sebebiyle Allah onlara lanet etmiştir; o yüzden çok az inanırlar. **89-** Onlara Allah katından ellerindekini doğrulayan bir kitap gelince, daha önce kâfirlere karşı fetih / zafer isterlerken işte şimdi bilip tanıdıkları (Kur'ân) kendilerine ulaşınca onu inkâr ettiler. Allah'ın lâneti inkârcılaradır. **90-** Allah'ın, kullarından dilediğine peygamberlik ihsan etmesini kıskandıkları için, Allah'ın indirdiğini inkâr karşılığında kendilerini harcamaları ne kötü şeydir! Böylece onlar gazap üstüne gazaba uğradılar. Kâfirler için alçaltıcı bir azap vardır.*

'Kalplerimiz perdeli' ifadesindeki "**ğulf**", çoğuludur. **Ağlef**; ğulfe veya ğılaf dan 'kabuklu, kılıflı' demektir ki burada "kaşarlı, kaşarlanmış" meâlindedir; "**yosun tutmuş, duyarlığını yitirmiş**" anlamınadır. Ayrıca "*ğulfun*" kelimesi "***ğulufun***" şeklinde de okunmuştur[48] ki, İbn Abbas'a göre bu takdirde manası '**dolu'** demek olur. Yani Yahudiler: "*Ey Muhammed!* ***Kalplerimiz ilimle ve hikmetle ağzına kadar doludur. Senin ve başkalarının izah edeceği şeylere ihtiyacımız yoktur****"* dediler. Bir anlamda; '**söyleyeceklerine karnımız tok**' deyip, zaten sahip oldukları dini bilgiden dolayı başka ilave bir öğretiye ihtiyaçları olmadığını söyleyerek böbürlendiler *(Kur'ân Mesajı; Hayat Kitabı Kur'ân, Kurtubi).* Nisa/155. âyette de, onların, ***"Kalplerimiz kılıflıdır"*** dedikleri için lânetlendikleri beyan edilir.

Bunlar '*bizim kalplerimiz kılıflı (kaşarlı, kabuklu)'* demekle; Efendimizin davetine ve Kur'ân'ın irşadlarına karşı kalplerinin kapalı olduğunu ve bunları dinlemeye, anlamaya yanaşmak niyetinde olmadıklarını alay ve küçümseme ile söylemek, ilâhî hidayete muhtaç olmadıklarını iddia etmek suretiyle akıllarınca övünmek istediler. Hayır, işin aslı öyle değil, belki küfürleri sebebiyle Allah onları lanetledi, rahmetinden uzaklaştırdı, "*Allah onların kalplerini ve işitmelerini mühürlemiştir, gözlerine de perde çekilmiştir. Onlar için büyük bir azap vardır.*" *(Bakara 2/7)* âyetinin hükmü tecelli etti. Onun için bunlar pek az iman ederler. Yukarıda "*Ey İsrailoğulları! Size ihsan etmiş olduğum nimetimi hatırlayın, iyi düşünün ve benim ahdimi yerine getirin ki, ben de size verdiğim sözü yerine getireyim." (Bakara 2/40)* âyeti ile yapılan o büyük ve latif davet ve uyarılar karşısında bunların "*Kalplerimiz kılıflı*" diye inat etmeleri, aslında büyüklük taslayıp övünmelerinden değil, sırf mel'unluklarından geliyordu.

Yahudiler nasıl lanetlenmesinlerdi ki? Onlara Allah tarafından yeni bir kitap, yanlarında bulunan ve "sizi ahir zaman nebîsi kurtaracaktır" diye müjde veren Tevrat'ı inkâr etmeyip "O da Allah kitabıdır, verdiği haberler gerçektir" deyip doğrulayan bir kitap yani Kur'ân gelmeden önceleri, müşrik Araplara karşı Peygamberin geleceğinden söz ediyorlar ve bu sayede onlara üstünlük sağlayacaklarına inanıyorlardı. *"Allah'ımız Tevrat'ta özelliklerini yazılı bulduğumuz ahir zaman nebîsi hürmetine bize yardım et!"* diye dua ve istimdat ediyor ve müşriklere; "*Bizim söylediğimizi tasdik ederek ortaya çıkacak olan bir peygamberin gelme zamanı yaklaştı, gölgesi üstümüzde dolaşıyor. Biz onunla bir olup sizi Âd ve İrem gibi katledeceğiz."* diyorlardı. Ama Hz. Muhammed'e (s) Kur'ân-ı Kerim gelince, bu Yahudiler onu inkâr ettiler Allah'ın laneti kâfirleredir. Bunun için bunlar mel'ûn oldular.

89.âyetin sebeb-i nüzûlü hakkında İbn Abbas, Katade, Süddî'nin aktardıklarına göre; Peygamberimizin gelmesinden önce Beni Kurayza ve Beni Nadir Yahudileri, Evs ve Hazrec kabilelerine karşı **O'nunla (s) fetih isterler**; "*Ey Allah'ım! Göndereceğin âhir zaman peygamberi hürmetine, müşriklere karşı bize yardım et!"* derlerdi. Ama Peygamber (s), kendi ırkları

48 Taberi ve Râğıb'a göre; bu kıraat şâzdır, itibar edilmez.

dışından gelince, Arapları kıskanarak Hz.Muhammed'i (s) inkâr ettiler Taberi, "bu âyet bunlar hakkında nazil olmuştur" der.

90.âyette, bu sebeple; "*bunların **kendilerini uğruna sattıkları** şey ne fena ve çirkindir*" denildi. Allah'ın indirdiği kitaba ve Hz. Muhammed'in risaletine küfretmeleri, pek alçak ve rezilane bir sebeple idi: Allah'ın, dilediği bir kuluna, sırf lütuf ve kereminden ihsan olarak, peyderpey nimet indirip onu ahir zaman nebisi yapmasına karşı bağyen, yani o peygamberliğin doğrudan kendilerine indirilmesini istediklerinden, 'bu peygamber bizden, bizim ırkımızdan değil' diye bencillik ve kıskançlık sebebiyle inkâr ettiler. Önceleri *"O peygamber gelecektir, gelmek üzeredir... Biz onunla, fetihler yapacağız.*" deyip dururken, o gelince her şeyi unutup insanlıktan çıktılar; "*O söylediklerimiz yalanmış"* dediler Böylece kendilerini küfre sattılar. Vaktiyle kendilerini Firavun'un kötü baskılarından kurtaran ve bu suretle büyük imtihana çeken Cenab-ı Allah, kendilerini âlemlere üstün kılmışken onlar bu faziletleri kendilerine kazandıran peygamberleri önce inkâr edip, sonra da öldürerek sonunda Allah'ın gazabına uğramışlar, nimetleri gitmiş, vatan ve devletleri mahvolmuş, kendileri şu veya bu milletin hükmü altında yaşamak zorunda kalmış, **zillet ve meskenete** düşmüş, nihayet ellerindeki kitabın hükmünce son bir ümitleri kalmıştı. O da Hz. Musa'ya benzeyen ve onları daha önce olduğu gibi gazaptan, bu zillet ve meskenetten kurtaracak olan ahir zaman nebisine iman edip uymaları idi. Ancak Kur'ân, kendilerini "*Siz verdiğiniz ahdinizi yerine getirin, Ben de size olan ahdimi yerine getireyim." (Bakara 2/40)* ve "*Yanınızdaki kitabı doğrulayan bir kitap olarak indirdiğim Kur'ân'a iman edin."(Bakara 2/41)* diye ilâhî emre davet edince, sırf kıskançlık yüzünden sözlerinden döndüler. 'Vakti geldi' dedikleri peygamberi, '*Hayır beklediğimiz bu değilmiş, daha onun vakti gelmemiş, bu bizden değil, Araptandır'* diyerek inkâr ettiler. Tıpkı İblis'in Hz. Âdem'e karşı yaptığı gibi kibirlenip başkaldırdılar. Allah'ın emir ve davetine 'kalplerimiz kabuk bağlamış' dediler ve bu inkârı yaparken kendi sözlerini ve ellerindeki kitabın o yegâne ümidi veren hükmünü de geçersiz kılıp yalan saymak suretiyle kendi kendilerini rezil ve rüsva eylediler. Hâsılı bu bezirgânlar kendilerini bu kadar fena bir küfre sattılar ve bundan dolayı eski gazap üzerine tekrar bir gazaba layık ve müstahak oldular. Gerçek şu ki, kâfirlerin hakkı da ***mühîn***, yani ihanet edici, hakarete uğratıcı, zelîl edici bir azaptır... *(Hak Dini Kur'ân Dili)*

"İşittik ve İsyan Ettik" Diyenler

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا نُؤْمِنُ بِمَا أُنْزِلَ عَلَيْنَا وَيَكْفُرُونَ بِمَا وَرَاءَهُ وَهُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَهُمْ قُلْ
فَلِمَ تَقْتُلُونَ أَنْبِيَاءَ اللَّهِ مِنْ قَبْلُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (91) وَلَقَدْ جَاءَكُمْ مُوسَى بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ
ظَالِمُونَ (92) وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاسْمَعُوا قَالُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَأُشْرِبُوا
فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ قُلْ بِئْسَمَا يَأْمُرُكُمْ بِهِ إِيمَانُكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (93)

91- *Kendilerine. 'Allah'ın indirdiğine iman edin' denilince, 'Biz sadece bize indirilene inanırız' derler ve ondan başkasını inkâr ederler. Oysa o Kur'ân, kendi ellerinde bulunan Tevrat'ı doğrulayıcı olarak gelmiş hak kitaptır. Onlara de ki: 'Şayet siz gerçekten inanıyor idiyseniz daha önce Allah'ın peygamberlerini neden öldürüyordunuz?'* ***92-*** *Andolsun Mûsâ size apaçık mucizeler getirmişti. Sonra onun ardından haksızlıkla buzağı putunu ilah edindiniz.* ***93-*** *Hatırlayın ki sizden sağlam bir söz almış, dağı da üzerinize kaldırmıştık. "Size verdiklerimizi kuvvetle tutun, söylenenlere kulak verin" demiştik. Onlar, "İşittik ve isyan ettik!" dediler. İnkârları sebebiyle buzağı sevgisi kalplerine içirildi/işledi. De ki: "Eğer inanıyorsanız, imanınız size ne kötü şeyler emrediyor!"*

Vahyin kime indirildiği değil kimin tarafından indirildiği önemlidir. Nitekim âyette ***"Muhammed'e indirilene inanın***" yerine "***Allah'ın indirdiğine inanın***" buyurularak bu gerçeğe işaret edilmiştir.'Allah'ın her indirdiği vahye iman ediniz' denildiği zaman, bunlar, '*bize indirilene iman ederiz*' derler de ondan başkasına küfrederler, oysa hak odur, üstelik yanlarındaki Tevrat'ı doğrulamak üzere hak ve gerçek olan odur. Böyle iken yine de onu inkâr ederler... Yahudiler kendi yanlarındakinden başka hiç bir şeye, hak da olsa, imana yanaşmazlar. Âlemde hak sevgisi bulunmayanların hepsi böyledir. Onlar için iman sözü bir **nefsaniyet** işidir. İnanacakları şeyde mutlaka kendilerini görmek isterler. Mesela kendilerinden olmayan âlime âlim, peygambere peygamber demezler; 'Bizim peygamberimiz değil ki, ondan bize ne' derler. Sırf bu yüzden son peygambere ve ona inen kitaba, "*Bizim halkımızdan değil, bizim lisanımızdan değil, o Arab'ın peygamberi, o Arab'ın kitabıdır"* diye düşmanlık ederler. İnsanlığı tefrikaya düşüren, şirke ve kavgaya sürükleyen, hak ve hakikate karşı güç kullanmaya, üstünlük yarışına, safsatalara iten, türlü mel'anetler ve şeytanca planlar kullanarak saldıran ve saldırtan işte hep bu **nefsaniyet, kibir ve bencillik**tir. Hz. Âdem kıssasındaki İblis olayı tamamen bunu temsil eder. Bunların başında kendilerini kitap ehli, din ehli ve iman ehli gibi göstermek isteyen Yahudiler vardır. Bunlar nihayet izafi bir iman iddia ederler. '*Biz ancak kendimize indirilene iman ederiz*'[49] der, ondan başkasını inkâr ederler. Fakat Kur'ân gösteriyor ki, bunların bu izafi iman davaları da yalandır. Çünkü bunlar, kendi yanlarında bulunan, kendi imanlarını esas kabul ettikleri kesin bir gerçeği tasdik edip onaylayan bir hakikati dahi, doğrudan doğruya "*Bize nazil olmadı*" diyerek red ve inkâr ederler...

Durumun iyice ortaya çıkması için **91.**âyette bunlara şöyle denmesi isteniyor: İddia ettiğiniz gibi, gerçekten kendinize indirilene inanıyorsanız, bundan evvel Allah'ın peygamberlerini öldürür müydünüz? **İmanınızda samimi iseniz onları niçin öldürdünüz?** Peygamber öldürmek yeterince küfür ve inkâr değil midir? İnandığınız Tevrat bunu yasak kılmamış

---

49 "***Kendilerine indirilene***" Allah'tan geldiği için değil, İsrailoğullarına geldiği için inandıkları anlaşılır ki, bu da samimi olmadıklarını gösterir. Onlar için ölçü; mesajın kimden geldiği değil, kime geldiğidir. *(Hayat Kitabı Kur'ân)*

mıydı? Özellikle Zekeriya, Yahya ve diğer öldürdüğünüz peygamberler hep sizin peygamberleriniz değil miydi?

Yahudilerin, Kur'ân'a ve Hz. Peygamber'e inanmayıp eski dinlerinde sebat edecekleri şeklindeki iddialarına karşılık **92.**âyette; onların kendi dinlerine bağlılıklarının da asılsız olduğu ortaya konuyor. Zira onlar daha önce kendilerine Tevrat'ı getiren ve çeşitli mucizelerle peygamberliğini kanıtlayan Musa'ya karşı da sıkıntılar çıkarmışlar; onun yokluğunu fırsat bilerek uydurma bir tanrı bile edinmişlerdi *(A'râf 7/148; Tâhâ 20/88)*. Daha gerilere bakılırsa: Allah biliyor ki, Musa Yahudilere apaçık belge ve mucizelerle geldiği halde, onun hemen ardından tuttular **buzağıya taptılar.** İşte onlar böyle zalimlerdi ve aslında kendilerine inmiş olana da iman etmiş değillerdi. *(Kur'ân Yolu; Hak Dini Kur'ân Dili)*

93.âyet, Hz. Musa'ya verilen mucizelerden birini daha hatırlatır: Hani size verdiğimiz kitabı ve onun hükümlerini kuvvetle, ciddiyet ve özenle tutunuz ve dinleyiniz diye Tur dağını tepenize kaldırıp sizden mîsakınızı almıştık. Koca bir dağın şemsiye gibi başınız üzerine dikilip sizi tehdit etmesi ne büyük mucize idi. Fakat dinlediler mi? Buna karşı içlerinden '***işittik ve isyan ettik'*** dediler.

Kâfirlikleri sebebiyle buzağı sevdası iliklerine kadar işlemişti, kalplerine onun sevgisi içirilmişti? [50]

Demek ki, o zaman bile kendilerine indirilen vahye iman etmiş değillerdi. Sen bunlara şöyle söyle:

-'Eğer siz mümin iseniz imanınız size ne çirkin emirler veriyor ki; ***işittik, isyan ettik*** dersiniz, peygamberleri öldürür, kitabınızı inkâr edersiniz ve o buzağı sevgisini bir türlü kalbinizden çıkarıp atmazsınız. Böyle bir iman olsa olsa Şeytan'a iman olur.' *(Hak Dini Kur'ân Dili)*

Allah, İsrail oğullarından; 'Allah'a kulluk edip O'na ortak koşmayacaklarına, peygamberlere iman edeceklerine, Allah'ın hüküm ve yasalarına boyun eğeceklerine', özellikle kendi milletlerinden olan Hz. İsmail'in soyundan gelen Hz. Muhammed'e inanacaklarına ve daha başka konulara ilişkin olarak söz almış *(Bakara 2/40),* bu arada üzerlerine dağı kaldırmıştır. İsrail oğullarına Allah'ın kudretini göstererek tehdit yoluyla söz vermelerini veya sözlerinde durmalarını sağlama ya da genel olarak ıslah etme amacı taşıdığı rivayet edilen bu dağı kaldırma olayının bir mucize olduğu anlaşılıyor *(Bakara 2/63).* Buna rağmen onlar, Hz. Musa'nın

50 "***İçirildi***": Burada edilgen fiil kullanılması, tüm dikkatleri işin failine değil de, fiilin bizzat kendisine çekmek içindir. *(Hayat Kitabı Kur'ân)*

ikazlarına, "***İşittik ve isyan ettik"*** şeklinde karşılık vermek veya bu anlama gelebilecek eylemlerde bulunmak suretiyle inat ve isyanlarını sürdürmüşlerdi.

"***İnkârları sebebiyle kalplerine buzağı sevgisi içirilip - işledi***" ifadesi, İsrail oğullarının, asırlarca Mısır'da kalmaları sonucunda, onlar gibi sığırı kutsallaştırdıklarını ve buzağı sevgisinin kalplerini doldurup kaplaması sonucu kanlarına, damarlarına işlediğini gösterir *(Bk. Bakara 2/51-54, 67; Arâf 7/152; Tâhâ 20/85-96)*. Bu durum inkâr etmelerinin bir sonucuydu. Medine Yahudileri, "Biz sadece bize indirilene inanırız" diyorlardı. Oysa onların inanç tarihleri bir sürü sapmalarla doluydu; onun için de, yanlış inançları kendilerine böyle çok kötü şeyler emrediyordu; Hz. Peygamber'i ve Kur'ân'ı reddetmeleri de bu kötülüklerdendi. *(Kur'ân Yolu, Feyzü'l Furkân)*

Bütün bu halleriyle bunlar, ahiret nimetlerini de kimseye vermek istemezler. Lâkin bunların Allah'a, kitaplarına, peygamberlerine iman sözleri asılsız olduğu gibi, ahirete imanları da asılsızdır. Ahirete imanlarının da böyle olduğunu bildirmek üzere buyuruluyor:

Yaşama Hırsı

قُلْ إِنْ كَانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الْآخِرَةُ عِنْدَ اللَّهِ خَالِصَةً مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (94)
وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ (95) وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَاةٍ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا
يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ وَمَا هُوَ بِمُزَحْزِحِهِ مِنَ الْعَذَابِ أَنْ يُعَمَّرَ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ (96)

94- *Onlara de ki: "Şayet Allah katında ahiret yurdu, diğer insanlara değil de yalnız size ait ise ve bu iddianızda doğruysanız haydi ölümü isteyin bakalım!"* ***95-*** *Kendi elleriyle yapıp ettikleri sebebiyle hiçbir zaman ölümü temenni etmezler. Allah zalimleri iyi bilir.* ***96-*** *Yemin olsun ki, onları insanların yaşamaya en düşkünü olarak bulursun. Müşriklerden her biri de ister ki bin sene yaşasın. Oysa yaşatılması hiç kimseyi azaptan kurtaramaz. Allah onların yapmakta olduklarını eksiksiz görür.*

94.âyet diyor ki: Ey Muhammed! Onlara söyle: 'eğer ahiret yurdu ve saadeti, başka insanların hiçbir hissesi olmayarak yalnızca sizin ise, hiç durmayın ölümü temenni edin, eğer bu iddianızda samimi iseniz, sözünüzün doğruluğuna inanıyorsanız hemen ölmeyi istemeniz gerekir'.

'***Ahiret yurdu'*** ifadesindeki "**dâr**"; lügatta 'dört bir yanına çepeçevre hudut çevrilmiş, mükemmel bir surette korumaya alınmış, yerleşmeye ve içinde yaşamaya elverişli olan yer' demektir. Dilimizdeki büyük konak, saray, mâlikane, şehir, memleket, yurt ve vatan kelimelerinin mânâlarına gelir. Yerine göre bunların ifade ettiği mânâların hepsini içine alır. Nitekim "**Dâr-ı İslâm**" müslümanların barış, selamet ve huzur içinde yaşadığı yerler için; "**Dâr-ı Harb**" ise, harb halinde, özellikle Müslümanlarla harb halinde olan yerler için kullanılır. Bu-

nun gibi içinde bulunduğumuz bütün şu âleme "**Dâr-ı Dünya**" denilir. "**Dâr-ı Ahiret**" de ölümden sonra ebedi olarak kalınacak dârü'l-karardır.

O halde ***'Dâr-ı ahiret sırf bizimdir'***; öldükten sonra herkes ya mahvolup yok olacak, sadece biz kalacağız ya da herkes cehenneme gidecek, yalnız biz cennete gidip orada biz mutlu olacağız demek olur. Ölümden sonra böyle ebedi bir mutluluğun yalnız kendilerine ait olduğuna cidden inananların zahmet, elem ve kederlerle dolu olan şu üç-beş günlük dünya hayatına sımsıkı sarılmaları anlamsızdır.

95. ayette ifade buyurulduğu üzere; oysa onu hiçbir zaman isteyemezler, temenni edemezler, sebebi de elleriyle yaptıkları, ahiret için hazırladıkları şeyler, cürümler, cinayetler, zulümlerdir. Yani onlar zaten sabıkalı kimselerdir; o kirli ellerin neler yaptığını, ahirete ne yüzle varacaklarını vicdanları duyar da dünya cennetinden vazgeçemezler, ölümü isteyemezler. Allah onları bilmez mi sanıyorlar?

96.ayet: Esasen bunların ahirete ne imanları vardır, ne ümitleri. Çünkü iyice araştırırsan, insanlar arasında dünya hayatına en düşkün, en hırslı olarak bunları bulursun. Bunların, diğer bir hayata ümitleri veya zerre kadar imanları olsaydı, bu dünya hayatına böyle herkesten, hatta müşriklerden bile daha fazla hırsla sarılabilirler miydi? Onların her biri arzu eder ki bin sene ömür sürsün.

Bazı tefsirciler bu müşriklerden maksadın **mecûsîler** olduğunu rivayet ederler. (Ö. Rıza Doğrul, *Tanrı Buyruğu*'nda bunların, "bin yıl yaşamak için dua eden **Zerdüştiler** olması nıuhtemeldir" der ki aynı grubu ifade eder) Oysa o şekilde bin sene ömür sürmesi, onu azaptan kurtaracak değildi. Allah, onların, gizli veya açık olarak ne yaptıklarını, ne yapacaklarını görüp duruyor. Yakub kırâetinde hitap şekli ile "*ta'lemûn*" diye okunur ki, 'Allah hepinizin yaptığını, yapacağını görüp biliyor' demek olur.

"Basir"; lûgatte âmânın, yani körün zıddıdır. Bununla beraber kelime hem "basar"dan, hem "basiret"ten sıfatı müşebbehe olduğu için "habîr = haberdar" anlamına da gelir. Her yönüyle gören, her şeyin içine, dışına, bütün yönleriyle vâkıf olan, işlerin sırlarına aşina mânâsına kullanılır. İşte Allah böyle Basîr'dir. Bundan dolayı hayra hayır ile mükâfat verecek, şerre de şer ile ceza verecek, herkesin ahiret hayatı, dünyadaki ömrünün uzunluğuna, kısalığına göre değil, ameline göre olacaktır. Oysa amel de iman ile yakından alâkalıdır. Ahireti tanımadıkları için müşriklerin hayata bu kadar düşkün olanları vardır. Ancak yahudileri onlardan daha fazla, daha beter düşkün ve hırslı bulursun. Şu halde bunların ahirete müşrikler kadar bile yüzleri yoktur. *(Hak Dini Kur'an Dili)*

Âyette, ahireti düşünmeyip dünya hırsına en fazla kapılanların onlar olduğu söylendi. Bu tecrübeyle sabittir. Onun için, '*Onlar, insanların yaşamaya en düşkün olanlarıdır'* denilmedi, "***Onları,***

insanların yaşamaya en düşkünü olarak bulursun" buyuruldu. İşle iddialarındaki bu samimiyetsizlik nedeniyle Allah onlara "*zalimler"* dedi. Yahudilerin dünya hırsına bu derece kapılmalarının temelinde, iddia ettiklerinin aksine, Ahirete imanlarının zayıflığı yatar. Esasen muharref Tevrat'ın beş kitabında ahiret fikri oldukça zayıf ve müphemdir. *(Kur'ân Yolu)*

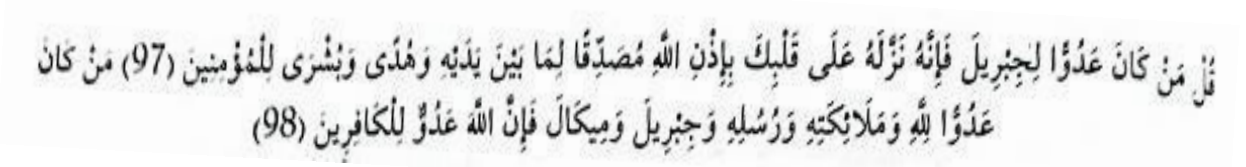
Bu ruh hali, kaçınılmaz olarak iki sebebin birinden ayrı değildir. Ya bunlar *"Ahiret saadeti sırf bizimdir, olsa olsa ateş bize sayılı birkaç gün dokunup geçecektir.*" derken, bunun yalan olduğunu bilerek söylüyorlardı; böylece ahirete asla inanmıyorlar, ahirete iman davasında kendi kendilerini tekzib ediyorlardı. Ya da bunların "ahiret yurdu" sözünden maksatları, öldükten sonraki hayat anlamına gelen gerçek **ahiret** değil de, dünya hayatının sonunda tasavvur ettikleri bir istikbal, mutlu bir gelecekti. Deniliyor ki, bunlar son devirlerde "ahiret" kavramını te'vil ve tahrif ederek şu ideale sahip olmuşlardı: Dünyada en nihayet Kudüs'ün de içinde bulunduğu "***Arz-ı Mukaddes***" (kutsal topraklar) kendilerinin olacak ve orada devlet kuracaklar ve ondan sonra bütün dünyayı istila edecekler, dünyanın yegâne devleti olacaklarmış. O zaman başkaları mahvolup yok olacak, dünya da bütünüyle bunların olacakmış, "dâr-ı ahiret" dedikleri bu imiş. İşte bundan dolayı 'diğer insanların hissesi olmayarak dâr-ı ahiret sırf bizimdir' demeleri buna işaretmiş. "Sayılı günler" anlamına gelen "***eyyâm-ı ma'dûde***" sözü de o zamana kadar geçecek olan müddet içinde her ferdin ömründen kinaye olur. Bugün, bütün dünyadaki Yahudilerin bu ideal üzerinde birleşmek istedikleri anlaşılıyor. Onlar buna inanmış olabilirler, lâkin Allah Teâlâ, ahiret imanının bundan ibaret olmadığını, ahiretin böyle telakki edilmesinin caiz olmayacağını, **ahiret inancı** bu olmayınca böyle bir fikrin tahakkukunun da mümkün olmayacağını ince ve hakimane bir üslup ile beyan buyuruyor. *(Hak Dini Kur'ân Dili)*

Ders 13

BAKARA 97-103. ÂYETLER

Yahudilerin Meleklere ve Peygamberlere Bakışı

Yahudi'ler Hz. Cebrail'e Neden Düşman?

قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ (97) مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ (98)

97- *Deki: Cebrail'e kim düşmansa bilsin ki, Allah'ın izniyle önce gelen kitapları doğrulayıp iman edenler için hidayet rehberi ve müjdeci olarak Kur'an'ı senin kalbine indiren odur.* ***98-*** *Kim Allah'a, meleklerine, elçilerine, Cebrail'e ve Mîkâil'e düşman ise bilsin ki Allah da kâfirlerin düşmanıdır.*

Birçok sahih hadise göre, Medine Yahudilerinden bazı bilginler Cebrail'i "Yahudilerin düşmanı" olarak tanımlıyorlardı. Bunun üç sebebi vardı: **birincis**i, Yahudi tarihinin ilk dönemi boyunca başlarına gelen bütün felaket haberlerinin Cebrail tarafından kendilerine aktarıldığını düşünüyorlardı, böylece Cebrail onların gözünde bir "**kara haberci**" oldu (güzel haberlerin taşıyıcısı ve bu nedenle kendilerinin "dost"u olarak gördükleri Mikail'in tersine); **İkincisi**. Muhammed (s)'e mesajı getirenin Cebrail olduğunun Kur'an'da defalarca tekrarlanmasıydı, halbuki Yahudiler yalnızca İsrail soyundan gelen birinin ilahî vahye mazhar olabileceğini düşünüyorlardı; ve **üçüncü** olarak, Cebrail aracılığıyla vahyedilmiş olan Kur'an'ın bazı Yahudi inanç ve davranışlarının şiddetli eleştirileriyle dolu olması ve onları Hz. Musa'nın hakiki mesajına karşı olmakla itham etmesiydi. *(Kur'ân Mesajı)*

"***Cebrail***", İbrânice veya Keldânice'de 'Tanrı'nın güçlü adamı' anlamına gelen *Gabriel (Gavriel)* isminin Arapçalaştırılmış şekli olup İslâm'da ilâhî emirleri peygamber ve meleklere ulaştıran vahiy meleğinin adıdır. Kur'ân'da ***Cibril, Rûhu'l-kudüs, Rühu'l-emîn, Rûh ve Rasûl*** isimleriyle anılır. Necm sûresindeki *(53/5-6)* bilgiye göre Cebrail, karşı konulamayan müthiş bir güce ve kesin bilgilere sahiptir. Efendimiz onu bir kere "***açık ufuk***''ta, bir kere de '***sidretü'l-müntehâ***"da aslî hüviyetiyle görmüştür. Hadislerde de Cebrail, Efendimize vahiy getiren, Kur'an'ı öğreten ve hükümler bildiren, Rasûlüllah'a, bazen de sahabelere insan şeklinde görünen bir melek olarak sık anılır. Medine'de Hz. Peygamber'in huzurunda oturduğu yere, "*Makâm-ı Cibril*" denmiştir. Ramazan aylarında her gece Rasûlüllah'a gelip, daha önce nazil olmuş âyetleri baştan sona kadar onun ağzından dinlerdi *(Buhâri, Savm 7; Müsned. 1/288).*

İslâmî kaynaklara göre Cebrail, arşı taşıyan "*mukarrebûn*" meleklerden olup nurdan yaratılmıştır. En son ölecek ve âhirette ilk diriltileceklerdendir. Makamı *sidretü'l-müntehâ*'dır. Hz. Muhammed'den önceki peygamberlere de vahiy getirmiş ve başka bilgiler öğretmiş; yine onlara birçok konuda yardımcı ve destek olmuştur. **Mîkâil** de İbrânîce'deki *Mikhael*'in Arap telaffuzundaki şekli olup büyük meleklerden birinin ismidir. Bu isim Kur'an'da sadece bu (98.) âyette geçer. Bazı hadislerle diğer İslâmî kaynaklarda Mîkâil'in yağmur yağdırmak, bitki bitirmek gibi tabiat olaylarını düzenlemekle ve yaratıkların rızıklarını yönetmekle görevli olduğu belirtilir. Bir hadiste, cehennemin bekçisi Malik ile Cebrail ve Mîkâil'i rüyasında gördüğü *(Buhâri, Bed'ü'l-halk 7),* bir hadiste de Mîkâil'in Hz. Peygamber'e Kur'ân'ı yedi harfe göre okuttuğu ifade edilir *(Müsned, 111/224). (Kur'ân Yolu)*

Âyetin İniş Sebebi

Müfessirlerin verdiği bilgilere göre; **Fedek** Yahudilerinden bir grup, Abdullah b. Suriya başkanlığında Hz. Peygamber'e (s) gelerek, **dört** konuda soruları olduğunu, bunlara doğru cevaplar verirse Müslüman olacaklarını ifade ettiler. Üç sorunun cevabını bekledikleri gibi aldılar. Dördüncü soru Efendimize vahiy getiren meleğin ismi idi. *"**Cebrail**"* cevabını alınca Yahudiler, '*Cebrail bizim düşmanımızdır; çünkü o savaş, kıtlık ve kuraklık meleğidir. Eğer sana vahiy getiren melek Mîkâil olsaydı iman ederdik; çünkü Mîkâil rahmet, bolluk ve yağmur meleğidir'* dediler. Diğer bir rivayette Hz. Ömer (r.a) Yahudilere, Efendimizi yalanlama çabalarının sebebini sorduğunda; '*Çünkü ona vahiy getiren Cebrail bizim düşmanımızdır'* dediler. Bazı tefsirlerde Yahudilerin, Bâbil Kralı Buhtunnasr'ın (Nebukadnezzar) Kudüs'ü işgal edip M.Ö.598) Yahudi krallığına son vermesi sırasında Cebrail'den yardım gördüğünü ileri sürerek bu yüzden onu kendilerine düşman bildikleri de kaydedilir. İşte bu iki âyet, Yahudilerin düşmanlıklarının yersiz ve haksız olduğuna işaret etti. Çünkü Cebrail, daha önceki kitapları ve Tevrat'ı doğrulayan Kur'ân'ı Efendimizin kalbine indiren melektir; bu görevini de Allah'ın izni ve talimatı ile yapmıştır? O halde bundan dolayı ona düşmanlık beslemek, gerçekte onun getirdiği vahye ve vahyi gönderene karşı düşmanlıktır. Bu sebeple 98.âyette, Cebrail e düşman olmanın Allah'a, peygamberlere ve diğer meleklere, bu arada Yahudilerin çok sevdiklerini söyledikleri Mîkâil'e düşman olmak anlamına geleceğine işaret edildi; bu yüzden Allah'ın da bu kâfirlerin düşmanı olduğu belirtildi.

Allah'ın Âyetlerini İnkâr Edip Arkalarına Atan Fâsıklar

وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَمَا يَكْفُرُ بِهَا إِلَّا الْفَاسِقُونَ (99) أَوَكُلَّمَا عَاهَدُوا عَهْدًا نَبَذَهُ فَرِيقٌ مِنْهُمْ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ (100) وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ كِتَابَ اللَّهِ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ كَأَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ (101)

99- *Andolsun ki sana apaçık âyetler indirdik. Onları ancak fâsıklar inkâr eder.* ***100-*** *Ne zaman onlar bir ahidde bulundularsa yine kendilerinden bir grup onu bozmadı mı? Zaten onların çoğu iman etmezler.* ***101-*** *Allah tarafından kendilerine, yanlarında bulunanı tasdik edici bir elçi gelince Ehl-i kitabın bir kısmı, Allah'ın kitabını sanki bilmiyorlarmış gibi arkalarına atıp terk ettiler.*

Yüce Allah. Efendimize açık seçik âyetler indirdiğini kesin dille belirterek, fâsıklardan başkasının bu âyetleri inkâr etmelerinin mümkün olmadığını belirtiyor ve bu meyanda Yahudileri fâsıklıkla suçluyor.

Fâsık: 'dinin emir ve yasaklarına aykırı davranma' anlamındaki ***fısk*** kelimesinden türetilmiş bir isim olup Allah'ın buyruklarına itaat etmeyip âsi olan mümin, münafık veya kâfir mânalarında kullanılan bir terimdir. Genellikle büyük günahlar işleyen kimselere "***fâsık***" denmiştir. Bu günahlar içinde dinin itikad ilkelerinden biri veya birkaçı bulunursa *fasık*ın aynı zamanda ***kâfir*** olduğunda görüş birliği vardır; fakat haksız yere ve kasten adam **öldürmek, zina etmek, hırsızlık yapmak** gibi dinin büyük günah saydığı fiilleri işlemenin de insanı dinden çıkarıp çıkarmayacağı hususunda mezhepler arasında görüş ayrılığa vardır. Ehl-i sünnet dışı bazı mezhepler bu tür günahlar işleyen fâsıkların mümin olma niteliğini kaybettiklerini ve ebedi olarak cehennemde kalacaklarını ileri sürerken bu görüşü çok sert ve aşırı bulan Ehl-i sünnet âlimleri müminlerin de büyük günah işleyebileceklerini, bu sebeple iman esaslarını kabul eden fâsık'ı kâfir saymanın yanlış olduğunu, bunların -eğer affedilmezler ise- günahlarının büyüklüğüne göre bir süre cehennemde azap çektikten sonra cennete gireceklerini Kur'an ve hadislerden getirdikleri delillerle ve aklî gerekçelerle kanıtlamaya çalışmışlardır. *(Kur'an Yolu)*

99.âyette ***fâsıklar***" kelimesi, İslâm'ı, Kur'an'ı ve Hz. Muhammed'in peygamberliğini inkâr eden Yahudi'leri ve Allah'ın âyetlerini inkâr eden herkesi kapsadığı için '***kâfirler***' anlamında kullanılmıştır.

Tevrat'ta; İsrail oğullarının Mısır'dan ayrıldıktan sonra çölde kaldıkları kırk yıl boyunca sık sık Hz. Musa'nın peşine takıldıklarına pişman oldukları, ona isyan ettikleri, bu yüzden Tanrı'nın öfkesine maruz kaldıkları ve '*sert enseli kavim'* şeklinde kınandıkları, zaman zaman cezalandırıldıkları bildirilir.

100-101.âyetler; kınayıcı bir üslûpla, kendi dinlerine ve peygamberlerine karşı bu sadakatsizliği gösterenlerin, Efendimizin (s) risaletini reddetmelerinde şaşılacak bir durum olmadığı beyan ediyor. Efendimiz onların kitaplarını tasdik ettiği ve Yahudilerin kitapları da bu son peygambere inanmalarını gerektirdiği halde, Medine Yahudilerinin bunu bilmezden gelip bir bakıma kendi kitaplarını da hiçe sayarak Efendimizin risaletini tanımamaları sebebiyle bu

âyet, Yahudilerin bu tutumlarının, yukarıda belirtilen tarihî karakterleriyle uyuşmakta olduğuna işaret ediyor ve Hz. Muhammed'den, Yahudilerin sergilediği olumsuz tavırlara şaşmamasını, bu yüzden huzursuz olmamasını istiyor. *(Kur'an Yolu)*

Evet, Efendimize gelen Kur'ân; 'Tevrat hak kitaptır, Allah katından indirilmiştir, Musa da, İsa da Allah'ın peygamberidir' diye onların elindekileri doğruladığı halde Yahudiler ve Hıristiyanlar, Allah'ın kitabını elleriyle **arkalarına atıverirler. Sanki hiç bilmiyorlarmış gibi** olurlar. Yani kitap hakkında hiç bilgileri yokmuş, kendilerine kitap verilmemiş gibi, Kitabullah'ı gözardı ederler.

101.âyet Yahudi ve Hıristiyanlardan bahsediyor ama bu işi yapan günümüzdeki insanlar da aynı kategoriye dâhildirler. Bugün de bazı insanlar Allah'ın kitabını elleriyle arkalarına atıyorlar. Bir zamanlar bu milletin elinde okunmakta ve amel edilmekte olan Kitap, belirli insanların yetkili elleriyle arkalara atılıverdi. Toplumlar kitapsız kalmaz; kitapsız hiç bir toplum yoktur. Hindistan'da ineğe tapanlar, Japonya'da güneşe tapanlar, bazı yerlerde fareye tapanlar, birçok Batı ülkesinde ve haberlere göre Türkiye'de şeytana tapanlar, mutlaka kendi inançlarını anlatan kitaplarını önlerine alırlar. İnsanlar ibadet edecekleri yeri de okuyacakları kitabı da bulurlar. Kitabullah'ı okumayıp arkaya atarlarsa, elleriyle önlerine alacakları bir kitabı ya bulurlar veya birileri önlerine kor. *(Şifa Tefsiri)*

Yahudilerin Hz. Süleyman'a ve Sihire Bakışları

وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُو الشَّيَاطِينُ عَلَى مُلْكِ سُلَيْمَانَ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَانُ وَلَكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَا أُنْزِلَ
عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّىٰ يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا
يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ وَمَا هُمْ بِضَارِّينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَلَقَدْ عَلِمُوا
لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ (102) وَلَوْ أَنَّهُمْ آمَنُوا وَاتَّقَوْا
لَمَثُوبَةٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ خَيْرٌ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ (103)

102-*Onlar, Süleyman'ın hükümranlığı hakkında şeytanların uydurup söylediklerine uydular. Oysa Süleyman kâfir olmadı, fakat şeytanlar kâfir oldular; çünkü insanlara sihri ve Bâbil'de Hârût ve Mârut adlı iki meleğe/melike indirilmeyen (ama onlardan öğrendiklerini iddia ettikleri) şeyleri öğretiyorlardı. Oysa o ikisi, 'Biz ancak fitne/imtihan vasıtasıyız; sakın küfre sapma!' demedikçe hiç kimseye bilgi vermezlerdi. Fakat onlar (sözde) bu ikisinden, karı ile koca arasını açacak şeyleri öğrenmişler. Oysa Allah'ın izni olmadıkça onunla hiç kimseye zarar veremezlerdi. Onlar kendilerine fayda sağlayanı değil zarar vereni öğreniyorlardı. Andolsun onlar,bu sihri satın alan kimsenin âhiretten nasibi olmadığını çok iyi biliyorlardı. Karşılığında kendilerini sattıkları şey ne kötüdür; keşke bilselerdi!* ***103-*** *Eğer iman edip kendilerini kötülükten korusalardı şüphesiz Allah tarafından verilecek sevap daha hayırlı olacaktı; keşke bilselerdi!*

Hz. Süleyman Kitab-ı Mukaddes'te ve Kur'ân-ı Kerîm'de genişçe anlatılan bir peygamberdir. Yahudi literatüründe ***peygamber***den çok ***kral*** olarak söz edilen Hz. Süleyman'ın peygamberliğine Yahudilerin çoğu inanmaz ve onu kral sayarlar. Kitâb-ı Mukaddes'te ismi, 'barış, selamet' anlamında **Şelomo** olarak geçer. Babası Hz. Dâvûd, annesi Batşeba'dır. Hz. Dâvûd yaşlanınca onun yerine, yaklaşık M.Ö. 970'te İsrail tahtına geçmiş; dönemin Mısır fıravununun kızıyla evlenmiş; kırk yıl krallıkta kalmış; Irmak'tan (Fırat) Filistîler diyarına ve Mısır sınırına kadar uzanan geniş bölgede hüküm sürmüştür *(1. Krallar).* Çok zengin ve hikmet sahibi bir kral peygamberdi. Sadece bir kez savaş yaptı ve galip geldi. Kendi adıyla anılan ve Yahudilerce en kutsal mekân kabul edilen Kudüs'teki ünlü mabedi inşa etti. *(Kitâb-ı Mukaddes'te bir bölüm Süleyman'ın Meselleri başlığıyla ona nispet edilir; 72 ve 127.Mezmurlar da ona ait kabul edilir.)*

Kur'ân ı Kerim'de 16 yerde Hz. Süleyman'ın (a.s) adı anılarak keskin zekâsı, engin bilgisi ve hikmeti söz konusu edilir; bu meziyeti sayesinde girift hukukî ve sosyal meseleleri hallettiği, kuşların ve diğer hayvanların dillerini bile öğrendiği; bitkilere, rüzgâra, hayvanlara, cinlere hükmettiği; erimiş bakırı kullanıp çeşitli araç gereçler yaptığı anlatılır. Kitâb-ı Mukaddes'te Hz. Süleyman'ın (a.s) âhir ömründe -hâşâ- putlara taptığı, bu yüzden Allah'ın gözünden düştüğü ve O'nun öfkesine uğrayarak krallığının elinden alınmasıyla tehdit edildiği söylenirken, Kur'ân'da bütün peygamberlerin masumiyeti ilkesi Hz. Süleyman için de uygulanıp bu iddia kesinlikle reddedilmiş ve onun sadece bir defa, çok sevdiği cins atlarıyla meşgul olmak yüzünden Allah'ı anmayı ihmal ettiği (dua veya ibadetinin vaktini geçirdiği) ama çok geçmeden bu hatasından tövbe edip af dilediği ve bağışlandığı bildirilmiştir *(Sâd 38/30-35).*

Âyetteki "***şeyâtîn***" (şeytanlar) kelimesi klasik tefsirlerde geleneksel manada **şeytanlar** şeklinde anlaşılmış; ancak M. Reşîd Rızâ, En'âm/121.âyete dayanarak buradaki şeytanları 'birtakım kıssalar ve masallar anlatan **insanlar** veya vesvese veren **cinler** veya her iki cinsten varlıklar', Süleyman Ateş de 'şeytan ruhlu kişiler' diye yorumlamıştır. Kelimenin, söylenenlerin hepsini kapsadığı da düşünülebilir.

"***Sihir***", sözlükte 'sebebi ve kaynağı gizli durum, büyü, gözbağcılık' anlamlarına gelen Arapça bir kelime olup, terim olarak tabiatüstü güçlerle ilişki kurmak veya kendilerinde gizli güçler bulunduğuna inanılan bazı tabii nesneleri kullanmak suretiyle faydalı, koruma gayeli ya da zararlı bazı sonuçlar elde etmek için yapılan işleri ifade eder. Sihir veya büyünün başlıca gayesi, bitkileri, hayvanları, insanları, doğal olayları, güçleri veya nesneleri kullanarak veya kontrol ederek birine iyilik ya da kötülük etmek suretiyle maddî veya manevî bir menfaat ve başarı sağlamaktır. Büyü, tarihin çok eski dönemlerinden beri her toplumda yapılmış ve yapılmakta olup; antropoloji, sosyoloji, dinler tarihi, etnoloji, mitoloji gibi bilim dallarıyla uğraşanlar büyünün nitelik ve özellikleri, tarif ve tasnifi, dinle büyünün ilişkisi, benzer ve farklı yönleri vb. konular üzerinde durmuşlar ve bu alanda geniş bir literatür oluşmuştur.

Câhiliye döneminde de **sihir** yaygındı. Cincilik, kehanet, fal okları atmak, yıldızlara bakmak, küçük kareler çizip içlerine harf veya sayı yazmak, düğüm atıp üflemek gibi sihir çeşitleri uygulanırdı ve bütün bu işler putperestlikle birlikte yürütülürdü. Özellikle eski dönemlerde Firavun gibi hak dine karşı mücadele verip onu başarısız kılmaya kalkışanların sihir ve sihirbazlardan yararlanma yoluna gitmesi; ayrıca müşriklerin, Hz. Peygamber'in ve İslâm'ın başarısını sihir diye niteleyerek gölgelemeye çalışmaları sebebiyle Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde de sihir konusuna yer verilmiştir.

Fahreddin er-Râzî, sihrin mümkün olup olmadığı sorusuna cevap vermeden önce sihir kavramı içine giren bütün uygulamaları sekiz madde altında toplar:

1. **Keldânîlerin sihri.** Dünyanın yıldızlar tarafından yönetildiğine inanılan bu kültürde, tılsım da denilen bu sihir çeşidinin gök cisimlerinin yardımıyla yapıldığına inanılırdı.

2. **Güçlü ruh (nefis) sahiplerinin sihri.** İnsanın ruhu uygun biçimde eğitilirse, gizli şeyleri görecek düzeyde duyu, algı ve irade gücü geliştirilir ve başkalarınca imkânsız görülen işler başarabilir, denir.

3. **Yerdeki ruhlardan yardım alınarak gerçekleştirilen sihir.** İnsan ruhunun bu ruhlarla veya cinlerle bağlantı kurması suretiyle yapıldığına inanılan sihirdir.

4. **El çabukluğu ve algı yanıltmaları şeklindeki sihir.** Hokkabazlık, gözbağcılık, illüzyon...

5. **Bazı teknik cihazlarla sergilenen sihir.** Maharetli bir aleti kullanarak bununla ilk defa sergilenen olağanüstü görüntüler, ses çıkaran heykeller, ışık gösterileri vb.

6. **İlâçlar yardımıyla yapılan sihir** (sporcunun dopingle üstün performans göstermesi gibi).

7. **Kalbi bağlayarak yapılan sihir.** Sihirbazın, şarlatanlık yaparak, ism-i a'zamı bildiğine, bununla istediğini yapabileceğine insanları inandırıp etkileyerek dilediğini yaptırmasıdır.

8. **Kovuculuk yapıp insanları birbirine düşürerek yapılan sihir.** İnsanlar arasında yaygındır.

Râzî'nin tespitine göre Mu'tezile âlimleri, sihir adı altında ileri sürülen, fakat gerçekte doğal sebeplere dayalı doğal olaylardan ibaret olan gösterilerin sihir olmadığını belirtmişler; bunun dışında kalan ve olağanüstü güçler yardımıyla gerçekleştirildiği öne sürülen bütün sihir çeşitlerini asılsız, imkânsız olan sahte gösterilerden ibaret saymışlardır. Ehl-i sünnet âlimlerinin önemli bir kısmı, sihir diye ortaya konan işlemlerin büyük bölümünün gerçekte hünerli bazı kimselerin sergilediği el çabukluğu, algı yanıltması, halkın bilgisizliğinden yararlanarak

bazı fizik kanunlarını istismar etme; esrar, morfin vb. uyuşturucu veya sarhoş edici maddeler veya ilâçlar içirerek bir kısım insanları etkileme, umulmadık yöntemlere başvurarak insanları birbirine düşürme gibi gerçekte normal olan bir olayın olağan üstü bir yanı varmış gibi gösterilmesinden ibaret olduğunu belirtmişlerdir. Bunlar mümkündür, fakat gerçek anlamda sihir değildir. İbn Haldun, *Mukaddime*'sinin "**Sihir ve Tılsım İlimleri**" başlıklı bölümünde bazı insanların, ruhun (nefis) kuvveti veya şeytanî güçlerin yardımıyla varlıkları etkileyerek, yıldızların ruhaniyetini celbederek, bu sayede varlıklar üzerinde tasarrufta bulunabileceklerini, nitekim kâhinlerin 'şeytani güçler yardımıyla gayb konularını bilme özelliğine sahip olduklarını' düşünür. Ehl-i sünnet çizgisindeki müfessirler, özellikle bu âyet ile Felâk/4 ve bazı hadis veya haberlere dayanarak genellikle sihirde kısmî bir gerçeklik payı bulunduğu kanaatindedirler.

Bununla birlikte: **a)** hakiki olanının hayalî olanından ayırt edilememesi, **b)** böyle bir ayırıma imkân veren objektif ölçüler bulunmaması, **c)** dolayısıyla kontrol edilemez olması, **d)** Allah'ın kurduğu tabii düzeni değiştirmeyi amaçlaması, **e)** insanların -dinde "sünnetullah" diye ifade edilecek kadar önemli sayılan- bilimsel gerçeklere (meselâ bilimsel tedavi yöntemlerine) güvensizlik duymalarına yol açması, **f)** insanların zaaflarını, dertlerini, korkularını veya ümitlerini sömürüp onları aldatmaya elverişli olması gibi sakıncaları sebebiyle büyücülerin veya sihirbazların birçok gizli şeyi bilebildiği, tabiatüstü işler başarabildiği şeklindeki yaygın inançlar, birkaç istisna dışında bütün kaynaklarda İslâm'a aykırı görülmüş; sihri mübah saymanın, haramı helâl saymak anlamına geleceği, bu sebeple de Müslümanın dinden çıkmasına sebep olacağı kanaatine varılmıştır. Yetkin ve güvenilir İslâm âlimleri, bir kimsenin, sihrin haram olduğuna inanmakla birlikte, sihir yapması veya yaptırmasının ya da sihre ve sihirbaza inanmasının da büyük günah olduğunda ittifak etmişlerdir *(Buna dair hadisler için bk. Buhâri, Vesâyâ 23; Müslim, İmân 144; Ebû Dâvûd, Vesâyâ 10)*. Aslında sihir; çıkar amaçlı bir işlem olduğundan Allah, Peygamber ve din gibi ulvi değerleri tanımaz, fakat ihtiyaç duyduğunda bunları, çıkar ve başarı aracı olarak kullanmaktan da çekinmez. Bütün bu anlayış ve uygulamalar, Allah'ın irade ve kudretinin üstünde işler başarabileceği iddiasında olan veya öyle sanılan ya da eyleminin içeriğinde böyle bir iddia saklı bulunan sihirbaza Peygamber'den, hatta Allah'tan daha büyük değer vermek anlamına gelmekte olup sihir yapmayı ve yaptırmayı yasaklayan hükmün temelinde öncelikle bu gerekçeler bulunmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de **Hârût ve Mârût**'un [51] zikredildiği bu âyet, Süleyman'a atılan iftiralarla Hârût ve Mârût'un sihir öğretişi hakkında iki ana konuya dair bilgi verir. Müfessirler bu

51 Âyetteki "***Hârût***" ve "***Mârut***" kelimelerinin aslıyla ilgili çeşitli görüşler vardır. Bir görüşe göre bu kelimelerin aslı Haurvatat ve Ameretât'ta. Bu takdirde dinî varlıklar olarak Hârût ve Mârût ilk defa Zerdüştlerin dini metinlerinde yer alır. İslâmî literatürdeki *Hârût* ve *Mârût*'a dair rivayetlerin çoğu az farkla, bir geç dönem Yahudi eseri olan *Midraş Avkir*'de bulunur. Bu rivayette; tufandan sonra putperestlik ibadetinin hâlâ sürmesi

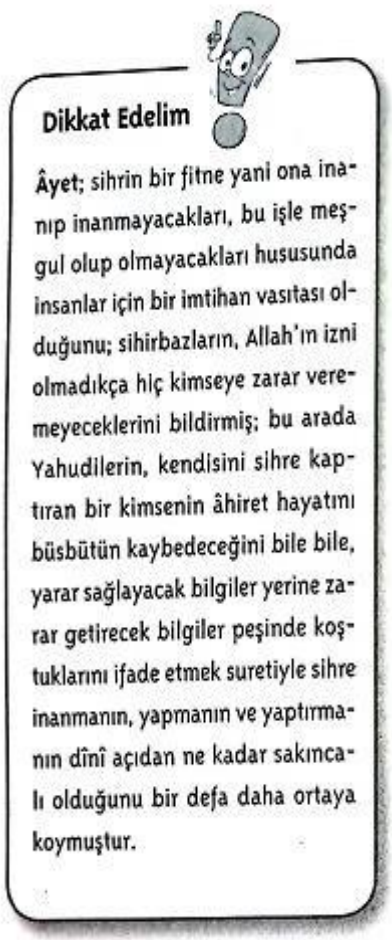
âyetin **sihir öğretme ve öğrenmenin sakıncalarını** vurguladığı konusunda hemfikirdirler. Bu âyette Hârût ve Mârût hakkında ayrıntıya girilmediği, ayrıca Hârût ve Mârût'la ilgili senedi güvenilir hiçbir hadis bulunmadığı halde tarih ve tefsir kitaplarında, özellikle 'İsrâiliyat' denilen ve hadis literatürüne de giren Yahudi kaynaklı rivayetlerde bazı ayrıntılı bilgiler verilir. Ancak Taberî, Kadî İyâz, İbn Hazm, Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, Kurtubî, İbn Kesîr, İbnü'l-Cevzî, Fahreddin er-Râzî, Taberî gibi müfessir ve âlimler bu rivayetleri eleştirerek uydurma veya zayıf olduğunu söylerler. Meselâ İbn Kesîr **bu rivayetlerin hepsinin uydurma** olduğunu ve gerçekte Yahudi asıllı **Kâ'b el-Ahbâr**'dan kaynaklandığını belirtir. Öte yandan âyetteki ilgili kelimenin mütevâtir olan okunuşu "***melekeyn***" (iki melek) şeklinde olmakla birlikte İbn Abbas, Hasan-ı Basrî, Ebü'l-Esved ve Dahhâk gibi bazı âlimler bu kelimeyi "***melikeyn***" (iki melik, iki kral) şeklinde okuyarak Hârût ve Mârût'u insan isimleri olarak kabul etmişlerdir. İbn Hazm ise bunların melek değil iki şeytan veya iki cin kabilesi olduğunu ileri sürmüştür. "***Melekeyn***" kelimesinin, 'iki kudretli kişi' veya 'iki ruhanî kişi' anlamında mecaz olduğunu ileri sürenler de vardır *(el-Menâr).*

Ayetteki "***fitne***" kelimesi ise; sözlükte 'sınama, deneme, maddî ve manevî sıkıntı, üzüntü, belâ ve felâketle imtihan etme' şeklinde açıklanır ve Kur'ân'da daima kişinin inanç ve ahlâk açısından denenip sınanmasını ifade edecek biçimde kullanılır. Hadislerde ve diğer İslâmî literatürde ise Kur'ân'daki anlamı yanında, 'dinî, sosyal ve siyasî kargaşa' manasına da yaygın olarak kullanılır. İnanç uğruna mâruz kalınan ağır işkenceye de *fitne* denmiştir. Bu âyette de ***fitne*** kelimesi 'insanların imanlarında ne kadar sebatkâr olduklarının sınanıp denenmesi, onların bu bakımdan imtihandan geçirilmesi' anlamında kullanılmıştır. İlgili melekler ise böyle bir imtihan aracı olarak gönderilmişlerdir.

Medine Yahudileri, Kur'an'ın verdiği bilgileri kabul ederek, diğer bütün peygamberler gibi Hz. Süleyman'ın da masum, faziletli ve hikmet sahibi bir peygamber olduğuna inanmak yerine, Yahudi literatüründe geçen ve onu, işlerini sihirle yürüten, işretçi, âsi ve günahkâr, hatta putperestliğe sapmış bir kral olarak gösteren düzmece bilgilere, isnat ve iftiralara inanıyorlardı. Yersiz yurtsuz dolaşmaları ve uzun zamanlar esir hayatı yaşamaları sebebiyle cahilleşen, yoksullaşan ve İbrâhimî kültürden uzaklaşıp yozlaşan Yahudiler, kendi peygamberleri gibi Hz. Süleyman'ın krallığı hakkında da şeytanların, cinlerin veya şeytan karakterli

---

Elohim'i (Tanrı) kızdırır. Şemhazai ve Azael adında iki melek Tanrı'ya, insanı yaratmasının kötü olduğunu söylerler; çünkü insanlar yeryüzünde bozgunculuk yapmışlardır. Bu iki meleğin, insanlar arasında Tanrı'nın hükmünü yayacaklarını vaat etmeleri üzerine Tanrı onları yeryüzüne gönderir. Hikâyenin devamında bu melekler insanlara sihir öğretirler... Bu çok eski hikâye Tekvin'deki (6/2-4) "Tanrı oğullarının insan kızlarıyla" evliliklerini açıklamaya yöneliktir. "Tobit Kitabı"(3/8) ve "Süleyman'ın Ahdi" adlı apokrifal(uydurma) yahudi metinlerinde Tanrı'nın denemek için gönderdiği melek, *Asmodalos*(Asmodeus) adını alır. Zerdüştlük'te insanlara kötülüğü telkin eden bu cin "Süleyman'ın Ahdi"nde, Kur'ânî ifadeyi hatırlatırcasına karı-kocanın arasını açmak için insanlara büyü öğreten kötü bir varlıktır *(Kur'an Yolu).*

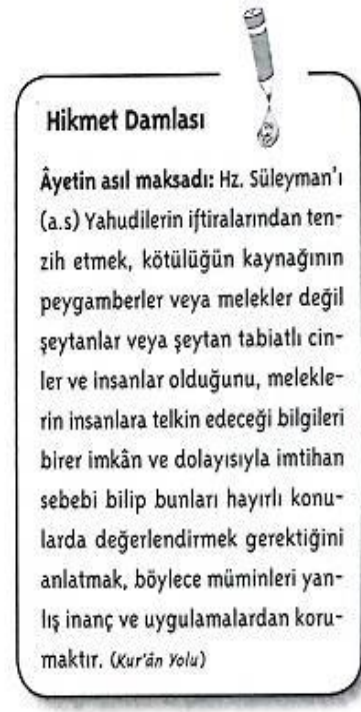
insanların telkinlerine, kâhinlerin derlediği sihir kitaplarına uyarak gerçek dışı kanaatlere sapmışlardı. Keza onlar, cinlerin insanlara gaybı öğrettiği, Süleyman'ın ilminin bu kaynaktan geldiği, saltanatını da bu bilgilerle gerçekleştirdiği, bu bilgiler sayesinde insanları, cinleri, rüzgârı emri altına aldığı yolunda inançlara kapılmışlardır *(Zemahşeri)* Asıl kâfir olan Süleyman değil şeytanlardır; "*zira insanlara sihri ve **Bâbil**'de*[52] *iki meleğe, Hârut'la Mârut'a (sözde) indirileni öğretiyorlardı.*" Çoğu müfessir, Hârût ve Mârut'a indirilenin de sihir olduğunu belirtirler. Buna göre şeytanların öğrettiği şey, Allah tarafından bu iki meleğe indirilen sihirdir. Fâkat bazı eski ve yeni müfessirler *(Taberî, Şevkânî, Reşîd Rızâ) 've mâ ünzile ale'l-melekeyni'* cümlesindeki "mâ" kelimesini olumsuzluk edatı kabul ederek bu cümleyi, "***iki meleğe böyle bir şey indirilmedi***" şeklinde anlamışlardır. İbn Abbas ve Rebî' b. Enes'e isnat edilen bu yorumu dikkate alan **Taberî** âyeti şöyle anlamlandırır: "**Onlar (Yahudiler), Süleyman'ın hükümranlığı hakkında şeytanın düzüp koştuğu şeylere uydular. Hâlbuki iki meleğe böyle bir şey indirilmedi. Fakat inkârcı şeytanlar Bâbil'de insanlara yani Hârût ve Mârût'a sihir öğretiyorlardı."** Buna göre âyetteki iki melekten maksat Cebrail ve Mîkâil'dir. Çünkü yahudi sihirbazları, Allah'ın Süleyman'a sihri Cebrail ve Mîkâil'in diliyle indirdiğine inanırlardı. Âyette Allah bunu yalanlamış ve elçisi Hz. Muhammed'e, Cebrail ve Mîkâil'in asla sihir indirmediğini haber vermiş; ayrıca Süleyman'ı, Yahudilerin isnat ettikleri sihirden tenzih etmiş; sihrin bir şeytan işi olduğunu, şeytanların Bâbil'de insanlara sihir öğrettiklerini: aslında insanlara bunu öğretenin, **Hârût ve Mârût isimli iki kişi** olduğunu bildirmiştir. Bu

52 **Bâbil**: Eski Mezopotamya'nın en büyük ve ünlü şehridir. Bağdat'ın 88 km. güneyinde, Fırat'ın doğu kıyısındaki yedi tepe üzerinde kalıntıları bulunan ve 2.000 yıldan fazla tarih sahnesinde kaldığı bilinen şehrin adına ilk kez M.Ö. III. binyılın sonlarına ait Akad belgelerinde rastlanırsa da kuruluşunun çok daha eski olduğu sanılır. Şehir, içinde çeşitli medeniyetleri barındırmıştır. Bâbil'e dünyanın yedi harikasından biri sayılan ünlü asma bahçeleriyle, Büyük İskender'in de içinde öldüğü muhteşem sarayı kazandıran Buhtunnasr (II.Nebukadnezzar) M.Ö. 598 ve 586'da Kudüs'ü iki kez işgal ve tahrip etmiş, Yahudilerin tamamını Bâbil'e götürmüş ve tarihe "**Bâbil esareti**" diye geçen bu olay 47 yıl sürmüştür. Bâbil, ne zaman yapıldığı bilinmeyen, bugün harabesi bulunan 75 m. yüksekliğindeki ünlü kulesiyle de meşhurdur. Bâbil aynı zamanda, tarihi boyu Mezopotamya'nın astronomi, astroloji, kehanet ve **sihir** merkezi idi. Yukarıdaki âyette de şehrin bu özelliği zımnen dile getirilir.

anlayışa göre Hârût ve Mârût insan isimleridir ve böylece Yahudilerin iddiaları reddedilmiş olmaktadır *(Taberi)*.

Seyyid Kutub da âyeti bu yönde açıkladıktan sonra şöyle der: 'Anlaşılan ortada bu iki melekle ilgili bir hikâye vardı. Yahudiler ya da şeytan bu iki meleğin sihri bildiklerini, onu halka öğrettiklerini iddia ediyor ve bu sanatla ilgili bilginin onlara Allah tarafından verildiğini yayıyorlardı. Kur'ân bu iftirayı, yani büyücülüğün bu iki meleğe indirildiği iftirasını da yalanlıyor" *(Fî-zılâli'l-Kur'ân)*. Elmalılı ise, âyetin devamının böyle bir yorumu kabule elverişli olmadığı kanaatindedir *(Hak Dînî Kur'ân Dili)*.

Sonuç olarak bu âyet; Hz. Peygamber (s) dönemindeki Medine Yahudilerinin ve onlardan etkilenen Arapların bir peygamber olan Hz. Süleyman'ın (a.s) putperestliğe saptığı yolundaki iftiralannı reddetmektedir. Nitekim Kitâb-ı Mukaddes'te de bu iftira yer almaktadır. "I. Kırallar"da; "*Ve vâki oldu ki Süleyman'ın ihtiyarlığı zamanında karıları onun yüreğini başka ilâhların ardınca saptırdılar. Ve babası Davud'un yüreği Allah'ı Rab ile bütün olduğu gibi onun yüreği bütün değildi*" denildikten sonra Süleyman'ın (hâşâ) sapkınlığından örnekler sıralanmakta, daha sonra cezalandırıldığı anlatılmaktadır. İslâm dinî bütün peygamberlerin masum (Allah tarafından günah işlemekten korunmuş) olduklarını bildirir; onları iman, hidayet ve fazilet önderleri olarak kabul eder. Konumuz olan âyete göre Hz. Süleyman (a.s) ne sihir yapmış ne de kâfir olmuştur. Bu, Yahudilerin iftirasından başka bir şey değildir. Sihir denilen sahtekârlık veya fitne-fesat işlerini ancak şeytanlar türetip insanlara öğretirler. Bunlar Müslüman işi değildir. Melekler insanlara, kötülük yapsınlar diye bilgi vermezler. Çünkü bu büyük bir günahtır, melekler ise günah işlemeyecek yapıda yaratılmışlardır.

Onların öğrettiği hususlar birer deneme vesilesidir; dolayısıyla insanlar onları iyi maksatlar veya -eşlerin arasını bozmak gibi- kötü maksatlar için kullanabilirler ve Allah katında bu tutumlarına göre yargılanırlar. Şunu da bilmek gerekir ki, Allah'ın izni olmadıkça kötü niyetliler zarar veremezler; onlar sadece âhirette kendilerine zarar verecek şeyleri satın almış ve böylece çok kötü bir iş yapmış olurlar.

BAKARA 104-113. ÂYETLER

Ehl-İ Kitabın Hasedi

Yahudilerin Kelime Oyunları

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا انظُرْنَا وَاسْمَعُوا وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ (104)

104- *Ey iman edenler! 'Râinâ' demeyin; 'unzurnâ' deyin ve iyi dinleyin. Kâfirler için elim azap vardır.*

Ashâb-ı kirâm Rasûlüllah'a; "***râ'inâ***" *'Bizi kolla, gözet; bize telkin ettiğin şeyleri teenni ile anlat ki anlayalım'* diyorlardı. Yahudiler bunu işitince dillerine doladılar; İbranicede bu kelimeye benzeyen bir küfür kelimesinin ikinci harfini biraz uzatarak "***ra'înâ***" (ey çobanımız, ey ahmak, bizim en kötümüz) demek suretiyle Peygamber Efendimize (s) hakarete kalkıştılar *(Beydavî, Feyzü'l-Furkân).* Medine Yahudilerinin bu kelimeyi hakaret maksadıyla kullandıkları; Efendimizle tartışırken "dillerini eğip-bükerek" Arapçadaki "**râ'inâ**" kelimesini farklı telaffuz etmek suretiyle ona küfrettikleri ve "işit, işitmez olasıca" dedikleri ve böylece Din'e saldırdıkları Nisa/46. âyette de beyan edilir. Bunun üzerine müminler, "***râ'inâ***" demekten men edildiler. Onun yerine, yine aynı anlama gelen ve herhangi bir yanlış kullanıma yol açmaycak olan "***unzurna***" demeleri öğütlendi. Bu kelime; '*Bize bak, bize ilgi göster*' veya '*bize tebliğde bulunurken mühlet ver. durumumuzu gözet ki sözünü daha iyi kavrayıp anlattıklarını öğrenebilelim*' anlamlarına geliyordu. *(Kur'an Yolu)*

Müslümanları Çekemeyenler

مَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا الْمُشْرِكِينَ أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَاللَّهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ (105)

105- *Ehl-i kitaptan kâfirler ve müşrikler/putperestler Rabbinizden size bir hayır indirilmesini istemezler. Oysa Allah, rahmetini dilediğine tahsis eder. Allah büyük lütuf sahibidir.*

Ayetteki **ehl-i kitap** (*ehlü'l kitâb*) tamlaması, 'ilâhî bir kitaba inananlar' anlamına gelmekle birlikte, terim olarak Müslümanlar dışındaki kutsal kitap sahipleri için kullanılır. Kur'ân'da Hz. Muhammed dışındaki peygamberlere indirilen bazı kitaplarla zebur ve sahifelerden söz edilirken, Allah katından indirilmiş ve hükümleriyle amel edilmesi gereken Kur'an dışında iki kitaba (Tevrat ve İncil) değinilir. Kur'an'da 31 kez tekrarlanan *ehl-i kitap* tabiriyle de özellikle bu iki kitabın muhatabı olan Yahudilerle Hıristiyanların kastedildiği anlaşılır *(Taberi).* Kur'an ve hadislerle diğer İslâmî kaynaklarda ehl-i kitap tabiri yanında, ***Yehûd*** ve ***Benî İsrail*** tabirleriyle Yâhudilerden, ***Nasârâ*** kelimesiyle de Hıristiyanlardan genişçe söz edilir. Kur'ân-ı Kerîm'de diğer bazı dinlere de işaret edilmekle birlikte, özellikle bu iki din üzerinde geniş durulmasının çeşitli sebepleri olabilir. Öncelikle Kur'an'ın o dönemdeki muhatapları bu iki dini biliyorlardı ve bu dinlerin mensupları Hicaz bölgesinde Müslümanlarla iç içe yaşıyorlardı. Keza, bu iki dinin mensuplarında, eksik ve yanlış da olsa Allah, Peygamber, âhiret ve kutsal kitap inançları vardı. Bu sebeplerle İslâmiyet, Ehl-i kitap hakkında; müşrikler, ateistler ve diğer bâtıl din mensuplarına göre daha ayrıcalıklı hükümler getirdi. Meselâ Ehl-i kitap kadınlarla evlenilebilir, kestikleri hayvanların etleri yenilebilir ve onlar "zımmîlik" haklarından yararlanırlar.

"***Müşrik***" kelimesi; sözlükte 'ortak kabul etmek, ortak saymak' anlamına gelen **şirk** kökünden türetilmiş olup akaid terimi olarak '*Allah'ın dışında herhangi bir varlığa Allah'a özgü fiil ve sıfatlar isnat etmek suretiyle o varlığı veya varlıkları Allah'a ortak koşan'* anlamına gelir. Müşrik ile Allah'a inanmayan arasındaki en önemli fark, ikincisinin Tanrı tanımaz (ateist) olmasına karşılık müşrikin, bir yaratıcının varlığını kabul etmesi, fakat başka varlık veya varlıklara da tanrısal nitelikler yükleyerek onları gerçek Tanrı'ya ortak koşmasıdır. Fakat sonuçta şirk de Allah'ın her yönden birliğini ve eşsizliğini inkâr anlamı taşıdığı için küfrün bir çeşidi sayılır. Meselâ iki tanrı inancına sahip olan Mecûsîler İslâm'a göre hem müşrik hem de kâfirdirler. Kur'an'da ise "***müşrik***" kelimesiyle çoğunlukla Efendimizin (s) ilk muhatapları olan putperest Araplar kastedilmiştir. Ancak öteki peygamberlerin mücadele ettiği inkârcı kavimlerden "müşrikler" diye söz eden âyetler de *(Enam 6/81)* vardır.

Bu âyet; Müslümanlara **düşmanlık** eden Ehl-i kitabın, özellikle Yahudiler ve müşriklerin şu ortak özelliğine işaret ediyor: Her iki kesim de, Müslümanlara Allah'tan bir iyilik gelmesini, onların maddî ve manevî nimetlere kavuşmalarını istemiyordu; bilhassa Müslümanların İslâm ve Kur'an'la şereflenip itibar kazanmaları onların kıskançlık duygularını kabartıyordu; Müslümanların sıkıntıya düşmesini istiyor, onlara kin ve nefret besliyorlardı, hata düşmanlıkları ağızlarından taşıyordu *(Âl-i İmran 108-120)*

Bakara sûresinin, müslümanların açık bir şekilde güç kazanıp bağımsız bir dinî ve siyasî toplum haline geldikleri Medine döneminde indiği dikkate alınırsa, Müslümanların başlıca düşmanları olan Yahudilerle müşriklerin, hem dinî hem de siyasî açıdan kendi gelecekleri için tehlikeli gördükleri bu gelişmeler karşısında kaygı ve telâşa kapılmalarının, bu yüzden Müslümanları kıskanıp onların ilâhî hayır ve lütuflara mazhar olmalarından rahatsızlık duymalarının sebebi daha iyi anlaşılır.

Âyette "***Oysa Allah rahmetini dilediğine tahsis eder. Allah büyük lütuf sahibidir***" buyurularak onların kıskançlıkları, kötü niyetleri ve Müslümanlar aleyhindeki temennilerinin sonuçsuz kalacağına işaret edilmiştir. Ehl-i kitap ve müşrikler, Müslümanların iyiliğini istemezken, bu tutumlarıyla iyiliklerin sahibi olan Allah'ın takdirinden hoşnut olmadıklarını ortaya koyuyorlardı. *(Kur'ân Yolu)*

Âyetlerin Neshi

مَا نَنسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلِهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (106)

106- *Biz bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak, mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin ki Allah her şeye kadirdir.*

Sözlükte 'iptal etmek, gidermek, yok etmek, nakletmek' anlamlarına gelen ***nesh***/nesih, İslâmî bir terim olarak 'dinî bir hükmün yürürlükten kaldırılması veya daha sonra gelen bir hükümle değiştirilmesi' manasında kullanılır. Sadece buyruk ve yasaklarda nesih söz konusu olabilir. Kaldırılan hükme ***mensuh***, onu ortadan kaldırana ***nâsih*** denir. Prensip olarak neshin aklen mümkün olduğu, ayrıca diğer dinlerde de fiilen meydana geldiği hususunda görüş birliği vardır. Nitekim Tevrat'ın bazı hükümleri İncil ile yürürlükten kaldırılmıştır. Aynı şekilde Tevrat ve İncil'deki hükümlerin bir kısmı da Kur'ân-ı Kerîm tarafından değiştirilmiş veya kaldırılmıştır. Ayrıca Efendimizin kabir ziyaretiyle ilgili hadislerinde olduğu gibi İslâm'ın gelişme sürecine bağlı olarak önceki bazı hükümler sonradan değiştirilmiştir. Ancak Kur'ân'da neshedilmiş âyetler bulunup bulunmadığı konusu tartışmalıdır. İslâm âlimlerinin çoğunluğu bâzı âyetlerin sonradan gelen başka âyetler veya hadislerle neshedildiğini savunurken bazı âlimler de bu görüşü reddetmişlerdir. Bu arada Kur'ân'da neshi mümkün görenlerde mensuh âyetlerin sayısıyla ilgili olarak 5 ile 200 arasında değişen farklı rakamlar ileri sürmüşlerdir.

> **"Kur'ân Yolu" tefsirinde "nesih" konusuna dengeli bir yaklaşım yer alır:** 'Daha çok son dönem İslam âlimlerinin tercih ettiği ve bizce de isabetli olan anlayışa göre bir konuda iki farklı hüküm içeren iki âyetten, sonra gelenin -nihâî bir düzenleme getirme amacının açıkça anlaşıldığı durumlar dışında- öncekinin hükmünü tamamen ortadan kaldırdığını kabul etmek yerine, her iki âyetin de kendi şartlarında geçerli ve yürürlükte olduğunu, hangisinin indiği şartlar mevcutsa onun hükmünün uygulanması gerektiğini, böylece duruma göre birinin veya ötekinin uygulanabileceğini, eğer birinin şartları artık sonsuz olarak tekrar doğmazsa pratikte o hükmü uygulamaya da imkân bulunmayacağını düşünmek daha isabetli görülmektedir.'

M. Esed, buradaki **nesh** için; '*Kitâb-ı Mukaddes öğretisinin, yerini Kur'ân'ın getirdiği öğretiye bırakmasıdır'* der. Kur'ân'ın bir hükmünü de ifade eden ***âyet*** terimini bu sınırlı manasıyla alan kimi âlimlerin, Kur'ân'ın bazı âyetlerinin vahiy tamamlanmadan diğer bazı âyetlerle nesh edildiği görüşünü isabetli bulmaz; zira **herhangi bir ayetin nesh edildiğine dair tek hadis bile yoktur.** *(Kur'ân Mesajı)*

"***Nünsi-hâ*** (*unuttursak*)" fiiliyle ne kastedildiğine dair farklı yorumlar yapılmıştır. Şevkânî'nin özetlediği bilgilere göre; bu fiili "***nense-hâ***" şeklinde okuyanlara göre âyette bu fiil, "(*neshedilmesini) ertelersek*" anlamındadır. "***Nünsi-hâ***" okunuşuna göre bu ifade, "o âyeti (neshedip-değiştirmeden) olduğu gibi bırakırsak" veya "o âyetin yürürlükten kaldırılmasına izin verirsek" şeklinde açıklanmıştır. Şevkânî, son yorumun, lügat ve nazar ehlinin çoğunluğunun üzerinde birleştiği yorum olduğunu söyler. Buradaki '*unutturma'* ifadesiyle, geçmiş dinlere ait kitaplardaki ilâhî mesajların unutturulması, yani sonraki kitaplara ve rivayetlere hiç intikal etmemesi de kastedilmiş olabilir. *(Kur'ân Yolu)*

Mâlikiyet de Melikiyet de Allah'ındır

أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ (107)

107- *Bilmez misin ki göklerin ve yerin mülkiyet ve hükümranlığı yalnız Allah'ındır. Sizin için Allah 'tan başka ne bir dost ne de yardımcı vardır.*

"**Göklerin ve yerin hükümranlığı**"; evrendeki canlı ve cansız bütün varlıklarla olayların yaratılıp yönetilmesidir. Burada "**mülk**"; hem mâlikiyeti (sahip olmayı) hem de melikiyeti (yönetmeyi) ifade eder. Allah kadir-i mutlaktır; evrende olan her şey O'nun ilim, irade ve kudret sıfatlarının eserleridir. O, bütün sebeplerin sebebi, hâkimler hâkimidir. Evrenin yasalarını koyan, sebep ve illetleri belirleyen ve her şeyin bu yasalara ve sebeplere göre işleyişini sağlayan O'dur. Keza, bir öğretinin veya hükmün konulmasını veya yürürlükten kaldırılmasını sağlayan da O'dur. Bu çerçevede farklı zamanlarda ihtiyaç ve şartlara göre yeni elçiler gönderip yeni dinler vazeden, böylece eski yasaları yürürlükten kaldırarak (nesih) yeni yasalar koyan da O'dur. Evrenin genel düzeni ve yasaları ile farklı devirlerdeki insanlık

yasalarının gelişimi de Allah'ın hâkimiyeti çerçevesindedir. Bu sebeple bütün varlıklar gibi bireylerin hayatı da O'nun bu sınırsız hâkimiyetine bağlı olup insanların O'ndan başka hiç bir dostu, sahibi ve yardımcısı yoktur. *Lâ ilahe illallah* kelime-i tevhidi böyle bir Allah inancını içerir. *(Kur'ân Yolu)*

İnkârcı Sorular ve İstekler

أَمْ تُرِيدُونَ أَنْ تَسْئَلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا سُئِلَ مُوسَىٰ مِنْ قَبْلُ ۗ وَمَنْ يَتَبَدَّلِ الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ (108)

108. *Yoksa daha önce Musa'ya sorulduğu gibi siz dc Peygamberinize sorular sormak mı istiyorsunuz? Kim imanı küfre değişirse şüphesiz dosdoğru yoldan sapmış olur.*

Tefsirlerde nakledilen rivayetlere göre Yahudilerin Hz. Musa'ya, "***Allah'ı bize açıkça göster***" *(Nisa 4/153)* demeleri gibi, müşrikler de Rasûlüllah'tan benzerlerini istediler. Kimi, yerden pınar fışkırtmasını, ırmaklar akıtmasını, göğü parça parça düşürmesini, gökten kitap getirmesini isterken *(İsra 17/90-93)*; kimi de "***Bizim için Safa tepesini altın haline getir***" şeklinde dünyevî isteklerde bulunmuşlardı *(Taberi).* Bütün bunlar İslâm'ı içlerine sindiremeyenlerin, inkârlarına sözde gerekçe hazırlama gayretlerinden ibaret olup asıl niyetleri Allah tarafından bilindiği için, âyette onların olur olmaz isteklerle Peygamberi güç durumda bırakmaya kalkışmaları "**imanı küfre değişmek**" yani iman etmek yerine inkârcılıkta direnmek şeklinde değerlendirilmiş ve böylece gizli niyetleri ifşa edilmiştir.

Ehl-i Kitabın, İmandan Sonra Küfre Döndürme Çabası

وَدَّ كَثِيرٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ ۖ فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (109)

109. *Ehl-i kitaptan çoğu, hakikat kendilerine apaçık belli olduktan sonra, sırf içlerindeki haset duygusundan ötürü, sizi imanınızdan vazgeçirip küfre döndürmek istediler. Yine de siz, Allah hükmünü gerçekleştirinceye kadar affedin ve bağışlayın. Şüphesiz Allah her şeye kadirdir.*

Müslümanların İslâm'la şereflenip Hz. Muhammed'in önderliğinde güçlenmelerini kıskanan Kitap Ehli, onların tekrar inkârcılığa dönmelerini istiyorlardı. Âyet onların bu arzusunu içlerindeki **haset** duygusuna bağladı. **Hased**; 'kıskançlık ve çekememezlik duygusu, bu duygunun etkisiyle birinin sahip olduğu nimetin zevalini arzulama' anlamına gelir. İslâm'da başlıca kötülükler arasında gösterilir. Kitap ehlinin, Müslümanları imanlarından vazgeçirip küfre döndürmek istemeleri, Bakara/109. âyette hased duygusuna bağlanırken; Allah tarafından Müslümanlara nasip edilen başarıları kıskanıp çekememeleri de haset kavramıyla ifade edilmiştir *(Nisa 4/54).* "***Haset ettiği vakit hasetçinin şerrinden***" Allah'a sığınılmasını emreden Felâk suresindeki "**hâsid**" (113/5) kelimesinden, hasedin insanda tabiatından gelen bir

duygu olarak bulunduğu, "**hasede**" fiilinden de bu duygunun bazı kimseleri masum insanların zarara uğraması yönünde bir niyet ve temenniye sevkettiği anlamı çıkarılmıştır.

> Hadislerde 'bir hakkı sahibinden kıskanmak, onu çekememek' anlamındaki haset [53] hakkında sert ifadeler vardır: "Bir kulun kalbinde imanla haset bir arada bulunmaz" *(Nesâî, Cihâd 8)*; "Ateşin odunu yemesi gibi haset de iyilikleri yer" *(İbn Mâce, Zühd 22*; *Ebû Dâvûd, Edeb 44).* Hadis kaynaklarında sık tekrarlanan bir hadiste ise şu ahlâkî buyruklar yer alır: "Dedikoduların peşine düşmeyin, kusur araştırmayın, birbirinize haset etmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin, kin gütmeyin! Ey Allah'ın kulları, kardeş olun!" *(Buhârî, Edeb 57,58; Müslim, Birr 24,28, 30,32)*

İslâm âlimleri, ilgili âyet ve hadislere dayanarak, ayrıca zararlarını göz önüne alarak, olumsuz anlamıyla "*hased*"i **haram** sayarlar. Kaynaklarda sık sık İblîs'in Hz. Âdem'i kıskanmasına da atıfta bulunularak hasedin **şeytanî bir huy** olduğu ifade edilir. İblîs'in Âdem'i kıskanması "**gökte işlenen ilk günah**", Kabil'in Hâbil'i kıskanması "**yerde işlenen ilk günah**" olarak değerlendirilir. Gazâlî, hasedi bir tür **ruh hastalığı** sayar. Ona göre, **hasedin sebepleri**; düşmanlık ve kin gütme, üstünlük duygusu (*teazzüz*), kibir, böbürlenme (*ucub*), ulaşılmak istenen şeylerden mahrum kalma korkusu, makam ve mevki tutkusu, ruhun kirlenmesidir. **Hasetçinin temel özelliği**, kendinden daha üstün birini çekememesi; onun sahip olduğu nimet ve imkânlardan yoksun kalmasını istemesi, böyle bir yoksunluktan sevinç duymasıdır. İlgili kaynaklarda "**haset hastalığı**"nın **tedavisi**, ilim ve amel şeklinde iki esasa dayandırılır. İlimle kişinin bu duygunun mahiyeti, sebepleri, maddî ve manevî, dünyevî ve uhrevî zararları hakkında bilgi edinmesi; amelle de kendisini haset duygusuna yol açan sebeplerin tersine olan davranışlara zorlaması, kıskançlık ve çekememezlik eğilimlerini ortadan kaldıracak veya hafifletecek ya da bu eğilimlerin baskısından kurtulacak iyi işler yapması kastedilir.

Medine Yahudileri, -ikrar etmemelerine rağmen- İslâm'ın hak din olduğu kanaatine vardıkları için Müslümanları kıskandılar. Âyetin '*hakikat onlara apaçık belli olduktan sonra'* kısmı bunu gösterir. Fakat ırkçı duyguları onların İslâm'ı tanımalarına engel oluyor; Müslümanların giderek daha güçlü ve başarılı olduklarını gördükçe huzursuz oluyor, onların tekrar putperestliğe dönmelerini arzuluyorlardı.

"Afv" ve "Safh"

Âyette "***Yine de siz Allah hükmünü gerçekleştirinceye kadar affedin ve bağışlayın***" buyurularak, müminlerin en sinsi düşmanları karşısında bile kendi ahlâk ölçülerinden sapmamaları, bağışlayıcı olmaları emredildi. İslâmî literatürde bu tür davranışlar genel olarak

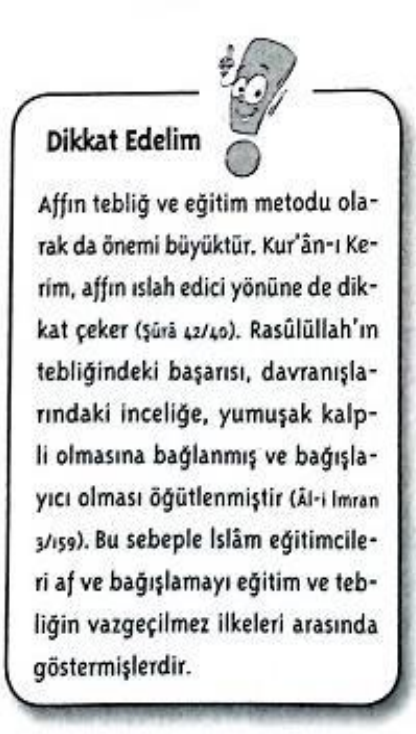
---

53 Hadislerde **haset** kelimesi, bu bilinen olumsuz anlamı yanında '**imrenme'** ve '**hayırda rekabet'** anlamlarında da kullanılmış *(Buhârî, İlim, 15; Zekât, 5; Ahkâm, 3; Müsned, II, 9,36)*; daha sonra İslâmî literatürde bunların ilkine **gıpta**, ikincisine de **münâfese** denilmiştir.

"**hilim**" kelimesiyle ifade edilir. İslâm ahlâkının anahtar terimlerinden biri olan "**hilm**": öfkenin harekete geçmesi ve kabarması durumunda nefsi ve tabiatı, seciyeyi zapt etmek, tutmak veya bunlara hakim olmaktır *(el-Müfredât).*

'**Af (afv)";** 'kasıtlı veya kasıtsız olarak kötülük ve haksızlık eden, suç veya günah işleyen birini bağışlama, cezalandırmaktan vazgeçme' anlamına gelen bir ahlâk terimi olup İslâm'ın müminlerde bulunmasını istediği önemli erdemlerden biridir. "*Bağışlayın*" diye tercüme edilen fiilin masdarı ise "**safh**" olup, 'bir kimsenin kendisine kötülük edene aldırmayıp ondan yüz çevirmesi, onu bağışlaması' anlamına gelir; âyet ve hadislerle diğer İslâmî kaynaklarda sık sık **af** kelimesiyle birlikte kullanılır.

Câhiliye toplumunda kötülüğü kötülükle karşılamak genel bir anlayış ve uygulama idi. Bunun aksi genelde zayıflık ve acizlik sayılırdı. Kur'ân ise Allah'ın **affediciliğini** sık sık dile getirerek afifin ilâhî bir sıfat ve yüksek bir meziyet olduğu ortaya konulmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'e göre bir kötülüğün karşılığı ona denk bir cezadır ve bu adaletin gereğidir. Hiçbir suçlu daha fazlasıyla cezalandırılamaz, çünkü bu zulümdür. Buna karşılık haksızlığa uğrayan **affederse**, "***Onu ödüllendirmek Allah'a aittir***" *(Şûra 42/40).* Bu sebeple Müslümanlar bu erdemi benimseyip uygulamaya çağırılırken; "***Onlar bağışlasınlar, hoş görsünler; Allah'ın sizi bağışlamasını arzu etmez misiniz?***" *(Nûr 24/22)* buyurulmuştur.

Efendimiz (s) "*Allah kötülüğü affeden kişiyi mutlaka aziz kılar" (Müsned, 11, 235, 438)* demiştir. ***Aziz*** kelimesinin hem 'şerefli' hem de 'güçlü' anlamına geldiği dikkate alınırsa bu hadiste affın faydasının çok geniş tutulduğu görülür. Râgıb, affın sağladığı mutluluğa cezalandırma ile ulaşılamayacağını, bu erdemin insana toplum içinde itibar kazandıracağını belirterek, özellikle cezalandırma gücü ve imkânı bulunanların buna rağmen affı tercih etmelerini saygıdeğer bir davranış olarak niteler *(ez-Zeri'a).*

109.âyetin, Müslümanlar hakkında kötü duygular besleyenlere karşı bağışlayıcı ve affedici olmayı emreden kısmının, daha sonra gelen ve Ehl-i kitap'la savaşmayı emreden Tevbe/29.âyetle hükmünün kaldırıldığı (neshedildiği) ileri sürülmüşse de, her iki âyetin hükmünün de geçerli olduğunu düşünmek daha isabetlidir. Buna göre af ve bağışlama genel bir ilkedir; fakat bu, şartlar mecbur bıraktığında savaşmaya da engel değildir. Esasen, aksini de yapabilecek kadar güçlü

olanlardan af ve bağışlama istenir; ilgili bütün kaynaklarda **hilim** erdemi de bu şekilde açıklanır. *(Kur'an Yolu)*

Cennete Girmek İçin...

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُم مِّنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِندَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ (110) وَقَالُوا
لَن يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَن كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ (111) بَلَىٰ مَنْ أَسْلَمَ
وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِندَ رَبِّهِ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (112)

110- *Namazı kılın, zekâtı verin. Önceden kendiniz için ne hayır yaparsanız onu Allah katında bulursunuz. Şüphesiz Allah yaptıklarınızı eksiksiz görür.* ***111-*** *Onlar 'Yahudiler veya Hıristiyanlar hariç hiç kimse cennete giremeyecek' dediler. Bu onların kuruntusudur. De ki: Eğer sözünüzde doğru iseniz kesin kanıtınızı getirin!'* ***112-*** *Bilâkis, kim ihsan sahibi olarak kendini Allah'a teslim ederse rabbinin katında onun mükâfatı vardır. Öylelerine korku yoktur, onlar üzülmeyecekler de.*

Aftan söz eden bir önceki âyetten sonra burada Müslümanlara, kendilerine düşmanlık duyguları besleyenlerle verimsiz ve anlamsız bir mücadeleye girişerek gerilimi daha da arttırmak yerine, asli görevleri olan namazlarını kılıp zekâtlarını vermeleri ve genel olarak Allah nezdinde mükâfatını görecekleri, yararlı sonuçlar alacakları **hayırlı işler** yapmaları emrediliyor ve her şeyi gören ve bilen Allah'ın, yaptıkları bu güzel işleri göreceğine ve hak ettikleri karşılığı vereceğine işaret buyuruluyor *(Kur'an Yolu)* 'Güzelce namazınızı kılıp, zekâtınızı vermeye devam edin.' Dinin bu iki temeli sizi diğer hayırlara da hazırlar. Namaz, zekât ve kendiniz için yaptığınız daha başka hayır ve iyilikler cinsinden olan şeyler, yani iyilik adına ne takdim ederseniz, karşılığını peşin olarak hemen istemeyip de ilerisi için hayır defterinize kaydolmak üzere hayır cinsinden ne yaparsanız onu Allah katında bulur, hesap görüldüğü gün onun ecir ve sevabını eksiksiz olarak alırsınız.' *(Hak Dini Kur'an Dili)*

111.âyette haber verildiği üzere; Yahudiler sadece Yahudilerin, Hıristiyanlar da sadece Hıristiyanların cennete gireceklerini ileri sürdüler. Fakat Kur'an, "Eğer sözünüzde doğru iseniz kesin kanıtınızı getirin" şeklindeki çağrısıyla bu iddiaların delilsiz ve temelsiz olduğuna işaret etti. 'Kesin kanıt' diye tercüme edilen "***burhan***", ilmi bir terim olarak 'doğruluğunda asla kuşku bulunmayan ve kesin bilgi sağlayan delil' anlamındadır. Bazı âlimler Kur'an'ın bir adının da ***Burhan*** olduğunu belirtirler. Bazı hadislerde de burhan "kesin bilgi ve kanıt" manasında kullanılmıştır. Bu âyette ***burhan***ın, bütün şüpheleri ortadan kaldıracak açıklıkta ve itirazlara yer bırakmayacak kesinlikte bir delil olduğuna işaret edilmiş; dolayısıyla bir iddianın kabulü veya reddi, kuruntulara değil, kesin kanıta bağlanmıştır. Buna göre Hıristiyanlar ile Yahudilerin, 'kendi dinlerinden olmayanların cennete giremeyecekleri' iddiaları böyle bir

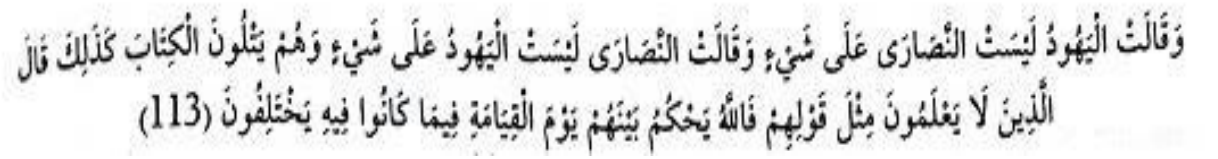
kanıttan yoksun olup sadece onların bir kuruntusudur. Çünkü onlar akıllarıyla değil duygularıyla hareket ediyorlar; Müslümanları kıskanıyor, onların küfre dönerek ilâhî lütuflardan mahrum kalmalarını istiyorlardı. İşte onların cennete sadece kendilerinin gireceklerini ileri sürmeleri, kıskançlık duygularının ürünü olan bir **temenni** idi. Kur'an ise boş temennilere değil, gerçeklere dayandığı için "*kanıtınızı getirin*" buyuruyor. Çünkü Kur'an, burhan ve basirete önem verir, *(Yusuf 12/108)* ve bu âyette de dolaylı olarak Müslümanların taklitten sıyrılmaları; görüşlerini ve inançlarını kuşkulu delillere değil, kesin kanıtlar üzerine temellendirmeleri gerektiği mesajını verir.

112.âyet ile; gerçekte kim "***muhsin: ihsan sahibi***" olarak kendini bütün benliği ile Allah'a teslim ederse, işte o kimsenin ecrini Allah'tan alacağı ve dolayısıyla da cennete girmeyi hak edeceği beyan ediliyor. Arapça'da "***vech***" (yüz) kelimesi 'bir şeyin veya bir kimsenin kendisi, zatı, benliği' anlamlarında kullanılmakta olup *(Taberi)* Kur'an-ı Kerim'de de sık sık bu anlamda hem Allah hem de insan için geçer *(Meselâ bk. Bakara 2/115,272: Nisa 4/125; Ra'd 13/22.)*. "***Muhsin***" kelimenin masdarı olan ***ihsan*** ise 'bir işi samimiyetle, iyi niyet ve ihlâsla yapmak' anlamına gelir. Ayrıca 'başkalarına haklarını veya haklarından daha fazlasını verme' anlamında da kullanılır. Hz. Peygamber (s), "**Cibril hadisi**"nde bu kavramı, "***İhsan***, *Allah'ı görüyormuşsun gibi ibadet etmendir; çünkü her ne kadar sen O'nu görmüyorsan da O seni görmektedir*" *(Buhâri, Îmân 37)* şeklinde açıklar. Hadiste ihsan kavramı, 'ibadeti en iyi şekilde yapma' anlamında özel bir terim olarak kullanılmıştır. Ancak ihsan daha genel olarak, 'iyi niyet ve ihlâsla, bütün işlerin en hayırlısını ve en güzelini en iyi şekilde yapma' anlamında kullanılır. Kur'ân'da bu şekilde iyi işler yapanlar, sık sık "***muhsin(ler)"*** şeklinde anılarak övülür.

Âyetteki muhsin kelimesinin, yukarıdaki hadiste işaret edilen "*Allah'ı görüyormuş gibi ibadet etme, ibadeti en iyi ve en güzel şekilde yapma*" anlamını taşıdığı anlaşılıyor. Sonuç olarak; cennete girebilmek için inançların ve düşüncelerin kesin kanıtlara dayandırılması, ayrıca insanın Allah'a iman edip yüzünü O'na çevirmesi, bütün benliği ile tam bir içtenlikle O'na teslim olması, hem bedeni hem de kalbiyle O'na kulluk etmesi, kısaca samimi olarak Allah'ın hükümlerine teslim olması gerekir. Bu teslimiyeti sağlayan dine İslâm, böyle teslim olan kişiye de "***müslim***" (*müslüman*) denir. *(Kur'an Yolu)*

Yahudi ve Hıristiyanların Birbirlerini Batıl Saymaları

وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارَى عَلَى شَيْءٍ وَقَالَتِ النَّصَارَى لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلَى شَيْءٍ وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ كَذَلِكَ قَالَ
الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ (113)

113. *Kitabı okudukları halde Yahudiler, "Hıristiyanlar hiçbir şeye dayanmıyor" dediler; Hıristiyanlar da "Yahudiler hiçbir şeye dayanmıyor" dediler. Bilmeyenler de onların dediklerine benzer şeyler söylediler. Allah, ayrılığa düştükleri konularda kıyamet günü aralarında hükmünü verecektir.*

Rivayete göre; Necran Hıristiyanları, Peygamberimizin (s) yanına geldiklerinde, Yahudi âlimleri de geldiler ve birbirleri ile münazaraya girerek böyle konuştular *(Beydavi).*

Esasen, Yahudilerle Hıristiyanlar tarih boyu kendi aralarında hep kavgalı olmuşlardır. Âyette, aslı itibariyle ikisi de hak olan bu iki dinin mensuplarının karşılıklı olarak birbirini tanımadıkları, karşı tarafın dinini **bâtıl** ve **hükümsüz** olarak niteledikleri bildirilmiştir. Aklın, ilmin ve hakkaniyetin gereği olmasına rağmen Yahudiler Hıristiyanlık ve Müslümanlığı, Hıristiyanlar da Yahudilik ve Müslümanlığı tanımamışlardır. Ayete göre onların bu tutumları kendi kitaplarındaki bilgilere de aykırıdır. Nitekim Tevrat Hz. İsâ'nın geleceğini müjdelemiş *(Tcsniye 18/5)*; İncil ise Yahudiliği tanımakla kalmayıp Hz. İsâ'nın Mûsâ şeriatını tamamlamak üzere geldiğini haber vermiştir *(Matta 5/17-20).*

Âyetteki "*Bilmeyenler de onların dediklerine benzer şeyler söylediler*" ifadesi ise, câhil ve bağnaz toplulukların asılsız inançlara körü körüne bağlanıp, doğru olup olmadığını araştırmaksızın diğer bütün inançlara, fikirlere karşı çıkmalarına işaret eder. "*Bilmeyenler*" ile kimlerin kastedildiğine dair farklı görüşler varsa da Taberî'nin de işaret ettiği gibi, başta Kur'an'ın ilk muhatapları durumundaki **müşrik Araplar** olmak üzere, doğru bir bilgi ve inanca sahip olmayan **her topluluk** bu ifade kapsamına girer... Âyet, Allah'ın yasakladığını bilmesine rağmen O'na karşı isyan edenin din hakkındaki suçunu, bu günahları bilgisizlikten dolayı işleyeninkinden daha büyük görüyor *(Kur'ân Yolu).*

Âyette; Yahudi, Hıristiyan ve bilgisizlerin birbirlerine karşı kibir ve ithamlarının kınandığı açıktır.

-"Aslında doğruyu söyledikleri halde neden kınandılar?" denirse; Beydavi'nin cevabı şudur:

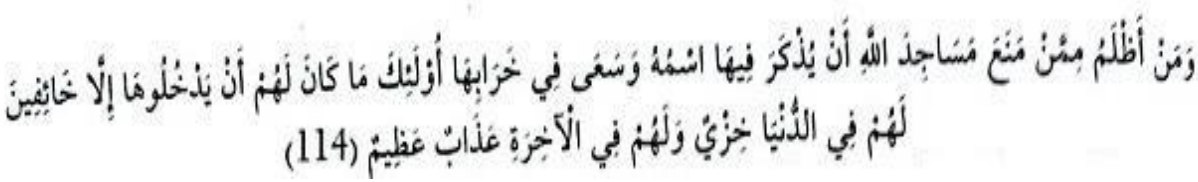
-"Onların amacı diğer dini kökten batıl görmek, kitap ve peygamberini inkâr etmekti. Oysa her iki dinden de nesh edilmeyenleri haktır, kabul ve amel edilmesi gerekir."

BAKARA 114-121. ÂYETLER

Allah'ın Mescidleri, Zâtı, Yolu ve Kitabı

Allah'ın Mescidleri

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَى فِي خَرَابِهَا أُولَئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَائِفِينَ
لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ (114)

114- *Allah'ın mescidlerinde O'nun adının anılmasına engel olan ve onların harap olması için çalışandan daha zalim kim olabilir? Aslında bunların oralara ancak korka korka girmeleri gerekir. Böyleleri için dünyada rezillik vardır. Ve âhirette de onlar için büyük azap vardır.*

Sözlükte 'secde edilen yer' anlamına gelen "***mescid***" (çoğl. *mesâcid*) terim olarak, müminlerin namaz kılmaları için ayrılmış mekânı ifade eder. "***Secde***"; Allah'a yaklaşma vesilesi *(Alak 96/19)*, ***'müminin Allah'a en yakın olduğu ân'*** *(Müslim, Salât 215; Nesâi, Mevâkîr 35)* ve namazın en önemli rüknü olduğu; âdeta namaz ibadetini sembolize ettiği için, Kur'ân, hadis ve İslâmî kaynaklarda, namaz ibadetine ayrılmış yerlere, secde fiiline nispetle *mescid* denmiştir. Sözlükte 'toplayan, bir araya getiren' anlamına gelen ***cami*** ise; başta sadece cuma namazlarının kılındığı büyük mescidleri ifade ederken, daha sonra bilhassa Türklerde ***mescid*** sadece çoğu mahalle aralarında inşa edilen küçük mâbedler için kullanılmış, vakit namazlarının da kılındığı büyük mescidlere de cami denmiştir. Bayram ve cenaze namazlarının kılındığı açık alanlara **musallâ**, yol boylarındaki üstü açık mescidlere de ***namazgâh*** denir.

Taberî, âyette 'mescidlerin harap olması için çalıştıkları bildirilenlerin' **Hıristiyanlar** olduğunu, zira onların Kudüs'teki Beytülmakdis'i (Süleyman Mabedi) tahrip ettiklerini, bu hususta Buhtunnasr'a yardımcı olduklarını, Buhtunnasr Kudüs'ten ayrıldıktan sonra Benî İsrail'in bu mâbedde ibadetlerini engellediklerini ileri süren görüşü tercih etmişse de, Râzî'nin de belirttiği gibi, Buhtunnasr'ın Kudüs'ü işgal ederek Beytülmakdis'i yıktırması Hz. İsâ'dan ve dolayısıyla Hıristiyanlardan çok önce (M.Ö. 586) vaki olduğu, ayrıca Yahudiler gibi Hıristiyanlar da bu mabede saygı duydukları için bu açıklama kabul edilemez. Ancak Romalıların 70 yılında Kudüs'ü işgalleri sırasında Beytülmakdis de yanmıştır.

Yine, 'âyette müşriklerin **Hudeybiye Gazvesi** sırasında Efendimizle yanındaki Müslümanların Mescid-i Harâm'a girmelerini engellemelerinin kastedildiği'*(Taberi, Razi, Kurtubi)* söylenmişse de bu yorum da isabetli görülmez. Zira âyette '*mescidleri harap etmeye çalışanlar'*dan söz edilmiştir. Oysa Araplar Mescid-i Harâm'a hep saygı göstermişlerdir. Bununla birlikte,

"***mescidlerin harap olması için çalışan***" ifadesiyle Süleyman Mâbedi'ni yakan Romalı putperestlerin, "***Allah'ın mescidlerinde O'nun adının anılmasına engel olan***" ifadesiyle de Müslümanların Mescid-i Haram'a girip ibadet edişlerini engelleyen Mekkeli müşriklerin kastedildiği düşünülebilir.*(el-Menar)* Râzî'nin tercih ettiği görüşe göre; Yahudiler, Kabe'ye yönelerek namaz kılınmasını hazmedemiyorlar, müşrikleri Kâbe'yi tahribe teşvik ettikleri gibi kendileri de Medine'deki Mescid i Nebevi'yi tahrip için çalışıyorlardı. Kurtubi der ki: "Bu âyetle, **kıyamet gününe kadar her mescidden insanları alıkoyanların** kastedildiği de söylenmiştir. Doğrusu da budur. Çünkü lafız **geneldir ve çoğul sîgasıyla** vârid olmuştur. Bunun **bazı mescidlere ve bazı şahıslara tahsis edilmesi ise zayıf** bir açıklama şeklidir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır."

Ayette verilen mesaj, **mâbedlerin dokunulmazlığı ve ibadet özgürlüğüdür.** Bu sebeple Kur'ân, "*içinde Allah'ın isminin anıldığı*" (ibadetlerin yapıldığı) mescidlerle birlikte kilise ve havralara da saygı ister *(Hac 22/40).* İslâm, ehl-i kitabın ibadet özgürlüklerini ve mabetlerini güvenceye alır. Hatta Rasûlüllah, Nccranlı bir Hıristiyan heyetin Medine Mescidi'ne girip burada kendi dinlerine göre ibadet etmelerine bile izin vermiştir. İşte, mâbetlere saygı isteyen İslâm, mescidlerde ibadete engel olup bu mekânların tahribine çalışanları ***zalimlerin en zalimi*** sayar, bu sebeple 115. âyette onların mescidlere, ancak müminlerin gücünden, müminlerce yakalanmaktan korkarak girebileceklerine, bunun için de müminlerin güçlü olmaları gerektiğine; ayrıca mâbedlerin, kötü niyetlilerin oraları tahribe ve ibadeti engellemeye cesaret edemeyecekleri şekilde güvence altında tutulması gerektiğine işaret edilmiştir.

Mescidleri harap edenlerin "**dünyada rezil olmaları**" ise; onların kamu vicdanında mahkûm olmaları, nefretle karşılanmaları ve uzun vadede başarılı olamamalarıdır.

Bütün Yönler Allah'ındır!

وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ (115)

115- *Doğu da Allah'ındır, batı da. Nereye dönerseniz Allah'ın vechi (zâtı, rızası) oradadır. Şüphesiz Allah (zât ve sıfatlarında) sınırsızdır, çok bilgilidir.*

O mescitlerden menedilen ve Allah'a cidden ibadet etmek isteyenler asla ümitsizliğe düşmemeli; o mescitlerden engellendik diye Allah'tan ve Allah'a ibadetten vazgeçmemelidirler. Çünkü sadece o mescitler değil, doğusu ve batısı ile bütün yeryüzü, bütün yönleriyle bütün yerküresi Allah'ındır. Şu halde her nereye dönerseniz dönünüz, orada Allah'a çıkan bir yön, bir cihet vardır *(Hak Dini Kur'ân Dili).*

"***Doğu***" ve "***batı***" kelimelerinden maksat, yeryüzünün tamamıdır; yeryüzü tümüyle bir mâbed gibi olup aslolan ibadetin Allah için yapılmasıdır. İbadet için bir tarafa yönelmekse sembolik bir anlam taşır. Nitekim Müslümanlar, başlangıçta, "mübarek bir mekân" (17/1) olan Kudüs'teki Beytülmakdis'e, daha sonra da kıbleyi belirleyen Bakara/144.âyetin inmesi üzerine Kâbe'ye yönelerek ibadet ettiler. 115. âyetin 144. âyetle nesh edildiği söylenmişse de, bu iki âyet arasında nesihle izahı gerektiren bir uyumsuzluk yoktur. 115. âyet, her yerde ve her yöne yönelerek Allah'a ibadet ve dua edilebileceğine yani konunun özüne işaret etmekte, 144.âyet ise namazla ilgili özel uygulamayı belirlemektedir.

Bazı rivayetlerde bu âyetin, ***kıblenin hangi taraf olduğunun bilinmemesi*** veya bilinse de **hastalık, yolculuk, savaş** gibi özel durumlar sebebiyle o yöne dönmenin güç, tehlikeli ya da imkânsız olması gibi hallere ilişkin özel bir hüküm belirlediği ifade edilir. Buna göre, normal şartlarda namazı kıbleye yönelerek kılmak farzdır; 144. âyet bu hükmü koymuştur. Ancak sözkonusu mazeretler varsa, elverişli olan her yöne doğru yönelerek namaz kılınabilir; 115. âyet de işte bu ruhsatı vermektedir. *(Kur'ân Yolu)*

Kurtubî; Mücahid ve Dahhâk'tan bu âyetin **muhkem** olduğu rivayetini aktarır. O zaman anlamı şu olur: İster doğuda ister batıda bulunun; kendisine yönelmeniz emrolunan Allah'ın *vechi (ciheti) -ki o da Kâbe'dir- oradadır*. (Mücahid ve İbn Cübeyr'den gelen rivayete göre: "***Bana dua edin size icabet edeyim***" *(Mü'min 40/60)* buyruğu gelince, ashab'ın '*nereye doğru yönelelim*' diye sormaları üzerine bu âyet geldi.) İbn Ömer ile en-Nehaî'den rivayete göre; '*siz yolculuklarınızda ve gittiğiniz yerlerde nereye dönerseniz Allah'ın vechi oradadır'* demektir. Bu, daha önce geçen ***"Allah'ın mescidlerinde Allah'ın adının anılmasını engelleyenlerden... daha zalim kim olabilir?"*** *(âyet, 114)* buyruğu ile ilişkilidir. Buna göre anlamı şöyle olur: *Ey mü'minler, yüce Allah'ın toprakları sizin için geniştir. Hepinizi kuşatır. O bakımdan Allah'ın mescidlerini tahrip eden kimseler, -arzının neresinde bulunursanız bulununuz- yüzlerinizi Allah'ın kıblesine çevirmenize engel teşkil etmesin*. *(el-Câmi')* [54]

---

54 **Kurtubî,** ***el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân***'ında, bu âyetin nüzul / iniş sebebi hakkında beş ayrı rivayete yer verir:

l)Bulutlu ve karanlık bir gecede kıbleden başka tarafa dönüp namaz kılan bazı sahabeler sabahleyin durumu Allah Rasûlü'ne anlattılar. (Bunlar Peygamberimizin bir askeri birliği idi ve namazı iade için ondan izin istediler. *Tefsir-i Mevâkıb*) Bunun üzerine "Nereye dönerseniz Allah'ın zâtı oradadır" âyeti nazil oldu *(Tirmizi, Tefsir 2).*

2) İbn Ömer ve İbn Abbas: bu âyet-i kerime, **yolculuk yapan kimse** hakkında nazil *oldu (Müslim, Salâtu'l-Müsafirin 33).*

Âyette geçen "***Allah'ın vechi oradadır***" ifadesindeki "**vech**"in manası hakkında, Kurtubi; Allah'ın "zâtıdır", "rızâsıdır", "sevabıdır", "kıblesidir" gibi görüşleri aktarır.[55]
Yaratılmışların tamamı birçok yönden sınırlıdır. Allah ise hem zâtı hem de sıfatları itibariyle eşsiz, benzersiz ve sınırsızdır. İşte âyetteki ***Vâsi***' de bu sınırsızlığı ifade eder.

Ehl-i Kitab'ın Allah Teâlâ'ya İftiralarına Cevaplar

وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ (116) بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِذَا قَضَى أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ (117)

116- *"Allah çocuk edindi" dediler. Hâşâ! O bundan münezzehtir. Bilâkis, göklerde ve yerde ne varsa yalnız O'nundur. Hepsi de O'na boyun eğmişlerdir* ***(kunût). 117-*** *O, göklerin ve yerin eşsiz-örneksiz yaratıcısıdır* ***(Bedi)****; bir şeyin olmasını dilediğinde ona "Ol!" der, hemen oluverir.*

Burada Ehl-i kitapla müşrikler arasında ortak olan yanlış bir inanç eleştiriliyor: Bazı Yahudiler **Üzeyir**, Hıristiyanlar da **İsa** için ***'Allah'ın oğlu'*** derler; müşrik Araplar ise **melekleri**,

---

3)Katade'ye göre; âyet **Necaşî hakkında** indi. Necaşî vefat edince Peygamber(s), Medine dışında Müslümanları onun namazını kılmaya çağırdı *(Buhâri, Cenâiz 4, 61, 65, Menâkıbu'l-Ensâr 38; Müslim, Cenaiz 62-67; Ebû Dâvûd, Cenâiz 58).* Onlar: 'Biz, bizim kıblemizden başka bir tarafa namaz kılan ve bu halde ölmüş bir kimsenin namazını nasıl kılarız?' dediler. Habeş hükümdarı Necaşî -ki adı Ashama idi, Arapça Atiyye demektir- ölünceye kadar Beytü'l Makdis'e dönüp namaz kılardı. Kıble ise Ka'be'ye çevrilmiş idi. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.

4)İbn Zeyd'in görüşüne göre: Yahudiler Hz. Peygamberin (s) **Beytü'l Makdis**'e doğru namaz kılmasını güzel bulmuş ve şöyle demişlerdi: ***'O ancak bizim vasıtamız ile hidâyet bulabildi***.' Ancak kıble Ka'be'ye döndürülünce bu sefer yahudiler: '***Onları, üzerlerinde bulundukları kıbleyi terkedip başka tarafa dönmeye iten ne oldu?***' dediler. Bunun üzerine de: "***Doğu da batı da Allah'ındır***" âyet-i kerimesi nazil oldu.

5)İbn Abbas'a göre, bu âyet-i kerime: "***Her nerede olursanız yüzlerinizi onun tarafına döndürün***" *(Bakara. 2/144 ve 150)* buyruğu ile neshedilmiştir. **Sanki önceleri kişi dilediği şekilde namaz kılabilirdi, sonra bu neshedilmiş** gibi bir mana anlaşılmaktadır. Katade ise nesheden buyruk yüce Allah'ın: "***Yüzünü Mescid-i Haram tarqfına çevir"*** *(Bakara, 2/149)* buyruğudur, der *(Tirmizi, Tefsir 2. sûre 4).*

55 ***el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân***'da, "vech" kelimesinin anlamları hakkında şu görüşlere yer verilir:
-İbn Abbas: Vech, Allah'ın **zatını** ifade eder. Nitekim: "Celâl ve ikram sahibi Rabbinin vechi/zâtı baki kalır." *(Rahmân, 55/27)* buyuruldu.
-Varlıktan vech ile söz etmek mecazî bir ifadedir... Kasıt vechi yani **varlığı** olan kimsedir. "*Biz size ancak Allah'ın vechi için yediriyoruz*" *(İnsan, 76/9)* buyruğu bu şekilde açıklanıp yorumlanmıştır. Çünkü bundan kasıt, ***vechi bulunan Allah için yediriyoruz,*** demektir.Yine: "*Ancak o çok yüce Rabbinin vechini umarak*.." *(Leyl, 92/20)* buyruğu, vechi olan zatın rızasını umarak demektir. "*Allah'ın vechi oradadır*"dan kastın, Allah'ın rızası ve sevabı oradadır, demek olduğu da söylenmiştir. Nitekim: "*Biz ancak size Allah'ın vechi için yedirirriz*" derken, ***O'nun rızası için ve O'nun sevabını talep ederek yedirirriz*** denmek istenmiştir. Şu hadisi de bu anlamdadır: "Her kim Allah'ın vechini umarak bir mescid bina ederse Allah da onun gibisini cennette o kişi için bina eder." *(Buhârî, Salât 65; Müslim, Mesacid 24, 25; Zühd 43-44.)*
-Burada "vech"den kastın, bizim kendisine yönlendirildiğimiz **cihet (kıble)** olduğu, ayrıca vech'in kasıt anlamına geldiği de söylenmiştir...
-"Allah'ın yüzü oradadır" buyruğu ile "**Allah oradadır**" denmek istenmiştir. Allah'ın: "***Siz nerede olursanız O sizinle beraberdir"*** (Hadid, 57/4) buyruğuna benzer. Bunu el-Kelbî ve el-Kutebî demiştir, Mu'tezile'nin görüşü de buna yakındır.

'Allah'ın kızları' kabul ederlerdi *(Tevbe9/30; Nahl16/57; Enbiya2l/26; Zuhruf43/16;Tur52/39).* Kitâb-ı Mukaddes'te de "*Allah'ın oğlu-oğulları*" ifadeleri geçer. *(Meselâ Tekvin, 6/2,4; Tesniye 14/1; Eyub, 1/6; Matta. 5/9'da insanlar için 'Allah'ın oğulları', Matta, 26/63'te Hz.İsâ için 'Allah'ın oğlu Mesih", Mezmûrlar, 2/7'de Hz. Dâvûd için "Tann'nın oğlu"; Matta, 5/45 ve Luka 6/36'da da Tanrı için "babanız" denir.)* Bu âyette yüce Allah, kendisinin bu tür yakıştırmalardan münezzeh olduğunu ifade buyurdu. Hâşâ, Allah süphandır. O, böyle benzetme, ihtiyaç ve fânilik şaibelerinden uzaktır. Kendisiyle diğer varlıklar arasında, babalık-evlâtlık gibi biyolojik bir ilişki değil, **hâlik-mahlûk** ilişkisi, diğer bir ifadeyle **yaratma-itaat etme** ilişkisi vardır. Buna göre **İhlâs** sûresinde özetlendiği gibi, Allah her yönden bir ve tektir; bir varlık türüne mensup olmadığından doğurması da, doğurulması da söz konusu değildir, bir denginin bulunması da düşünülemez. İnsanlar da dâhil olmak üzere göklerde ve yerde bulunan her şey Allah tarafından yaratılmış olup hepsi O'na aittir, O'nun mülküdür; küllî ve evrensel planda hepsi de O'na boyun eğmişlerdir (***kunut***). Her varlık, sürekli bir biçimde O'nun kanunlarına itaat ve kendi lisân-ı hâli ile O'na kulluk etmektedir.

"***O, göklerin ve yerin Bedî'idir***": Bazı eski dinler ve felsefî akımlarca, evrenin Allah'tan doğup taştığı veya O'ndan bir kopma olduğu şeklinde inançlar ve görüşler ileri sürülmüş olup, âyette bu tür inançlar reddedilmekte; Allah'ın gökleri ve yeri yani bütün evreni ve evrendekileri -bir asıldan, bir kaynaktan veya kendi zâtından, zâtının bir parçası olmak üzere ortaya çıkarmayıp- yoktan var ettiği (***Bedî***), her yaratmanın da sadece bir "***ol!***" buyruğuyla gerçekleştiği ifade edilmektedir. *(Kur'ân Yolu)*

"***Ve O, bir işin (emr) olmasını dilediğinde (qadâ), ona yalnızca "ol!" der, o da hemen oluverir."*** Kurtubî, 'yaratmak, bildirmek, emretmek, kabul ettirmek ve hükümleri uygulayıp bitirmek, hakkı tastamam yerine getirmek, dilemek/irade etmek, takdir etmek' anlamlarına gelen "***qada/qaza***"nın [56]; bu âyette, Ehl-i Sünnet mezhebine göre 'ezelde takdir etti ve

---

56 **Kurtubi**, ***el-Câmi***'inde, ilim adamlarımızın şu görüşünü aktarır: "***Qadâ/qazâ(hükmetti***)" müşterek (birkaç anlama gelen) bir lafızdır.

1-Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi, yaratmak anlamına gelir: "Onları yedi gök halinde iki günde yarattı (qadâ)." *(Fussilet, 41/12)*

2-Bildirmek anlamına da gelir. Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Biz kitabda İsrailoğullarına şunu bildirdik..(qadâ)*'' (İsra, 17/4)*

3-Emretmek anlamına da gelir. Şu buyruktaki gibi: "Rabbin kendisinden başka ibadet etmeyin, diye emretti (qadâ)'' *(İsra, 17/23)*

4-Kabul ettirmek ve hükümleri uygulayıp bitirmek anlamına da gelir. İşte hâkime qadî denilmesi buradan gelmektedir.

5-Hakkı tastamam yerine getirmek anlamına da gelir. Şu buyrukta olduğu gibi: "Mûsâ, süreyi tamamlayıp.. (kadâ)" *(Kasas, 28/29)*

6-İrade etmek, dilemek anlamına da gelir. Yüce Allah'ın: "Bir şeyin olmasını hükmederse (dilerse) sadece ona «ol» der ve o da oluverir" buyruğunda olduğu gibi. Yani bir şeyi yaratmak irade ettiği vakit ona: ol, der demektir.

İbn Atiyye der ki: "*Qada*" **takdir etti** anlamındadır. **İradesini gerçekleştirdi, yürürlüğe koydu** anlamına

hükmünü bu şekilde verip bitirdi', şeklinde her iki anlama göre açıklanabileceğini, Mu'tezile mezhebine göre ise 'yaratmak ve var etmek esnasında o hükmünü yürürlüğe koydu', şeklinde açıklandığını belirtir. On dört ayrı anlama gelen "***emr***" kelimesinin ise[57], burada 'emretti, e*mreder*'in masdarı olmayıp çoğul olarak "**umûr**" şeklinde gelen kelimenin tekili (isim) olduğunu söyler, *(el-Câmî)*

Bu şekilde **her şeyi yaratan** ve **her şeyin sahibi olan**, **bütün varlıkları kendi yasalarına boyun eğdiren** Allah'ın evlât edinmeye neden ihtiyacı olsun?

Kalpleri Birbirine Benzeyen İnkârcılar

وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللهُ أَوْ تَأْتِينَا آيَةٌ كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْ تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ قَدْ بَيَّنَّا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ (118)

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَا تُسْأَلُ عَنْ أَصْحَابِ الْجَحِيمِ (119)

118- *Bilmeyenler, "Allah bizimle konuşmalı veya bize bir âyet/mucize gelmeli değil miydi?" dediler. Onlardan öncekiler de tıpkı onların dediklerini demişlerdi. Kalpleri hep birbirine benziyor! Biz, gerçeği yakinen / iyice bilmek isteyenlere âyetleri açıkladık.* ***119-*** *Doğrusu (ey Peygamber),*

---

geldiği de olur.

57 **Kurtubi**, ***el-Cami***'inde, ilim adamlarımızın şöyle dediklerini aktarır: Kur'an-ı Kerim'de "**emr**" kelimesi **ondört** anlama gelir.

1-Din: "Nihayet **hak** geldi ve Allah'ın emri galip oldu." *(Tevbe 9/48)* Burada Allah'ın emrinden kasıt **Allah'ın dini olan İslâm**'dır.

2-Söz: "Emrimiz" yani **sözümüz** "gelince..." *(Mü'minûn 23/27)* "Kendi aralarında emirlerini karşılıklı konuştular." *(Tâhâ 20/62);* yani karşılıklı olarak birbirlerine **sözlerini** söylediler.

3-Azap: "Emr olup bitince" *(İbrahim 14/22);* yani **cehennem halkına azap edilmesi** gerekince..

4-Hz. İsa: "Bir emre hüküm verdiği zaman" *(Âli imran 3/48*); yani **Hz İsa'nın var olması** hükmünü verdiği zaman. Yüce Allah ezelden beri onun babasız olarak doğacağını biliyordu.

5-Bedir'de öldürme: 'Allah'ın emri" yani **Bedir'de öldürme işi** "gelince..." *(Mü'min, 40/78)* Yine: "Allah olması gereken bir emri" yani Mekke kâfirlerinin **öldürülmesi** işini "yerine getirmek için..." *(Enfal 8/42)*

6-Mekke'nin fethi: "O halde Allah'ın emri" yani **Mekke'nin fethi** "gelinceye kadar bekleyedurun." *(Tevbe 9/24)*

7-Kureyzaoğullarının öldürülmesi; Nadiroğullarının sürgün edilmesi: "Allah'ın **emri** gelinceye dek affedip görmezden gelin."*(Bakara 2/109)*

8-Kıyamet: "Allah'ın **emri** gelmiştir. Onu acele istemeyin." *(Nahl, 16/1)*

9-Kazâ: "Emri tedbir eder." *(Ra'd 13/2);* **kaza ve hükmü** tedbir eder.

10-Vahy: "Gökten yere emr tedbir eder" *(Secde 32/5);* yani **vahiy** iner. "Emr (**vahiy**) onlar arasında iner durur" *(Talak 65/12)* buyruğu gibi.

11-Mahlûkatın işleri: "Haberiniz olsun ki" yaratıklara ait bütün umur (**işler**) "Allah'a dönüp varır." *(Şûrâ 42/53)*

12-Zafer: "İşten (**zaferden**) bize bir şey (pay) var mı diyorlardı. De ki: Bütün emr (**zafer ve üstünlük**) Allah'ın (elinde)dir." *(Âl-i İmrân 3/154)*

13-Günah: "Sonunda onlar emirlerinin" yani **günahlarını**n "cezasını tattılar." *(Talâk 65/9)*

14-**Durum ve fiil:** "Firavun'un emri" yani **işleri ve durumu** "hiç de doğrultucu değildir." *(Hûd 11/97)* Yüce Allah bir başka yerde de: "O'nun emrine" yani **fiiline** "aykırı hareket edenler... çekinsinler." *(Nur 24/63)* diye de buyurmaktadır.

biz seni bir müjdeci ve uyarıcı olarak hak ile gönderdik. Yakıcı azaba mahkûm olanlardan sen sorumlu değilsin.

Çoğu müfessir, "**bilmeyenler**" müşrik Araplardır, der. Ancak Kitap ehlinin de Efendimizden bu tür istekte bulundukları bilinir *(Nisa 4/153).* Nitekim "***bilmeyenler***"; İbn Abbas'a göre Yahudi'ler, Mücahid'e göre de Hıristiyanlar olup, Taberî de bunların Yahudi ve Hıristiyanlar olduğu görüşündedir *(el-Câmi)*.

Her iki zümrede (Ehl-i Kitap ve Arap müşrikler), Hz. Peygamber'e iman etmeleri için Kur'ân'ın getirdiği bilgi ve delilleri yeterli görmüyor; Allah'ın doğrudan kendileriyle konuşması gibi güya daha kesin ve ikna edici kanıtlar istiyorlardı. Ancak âyette bunların, eski peygamberlerin dönemlerinde de inkârcılıkta ısrar edenlerce ileri sürülmüş olan samimiyetten uzak bahaneler olduğu *(bk. Bakara 2/55, 108)*, bu bakımdan **eski inkârcılarla yenilerin niyetleri (kalpleri: düşünüş-anlayış-inanış biçimleri) arasında tam bir benzerlik bulunduğu** bildirildi. Oysa yüce Allah, gerçekten doğru inanç ve yaşayış konusunda samimi bir arayış içinde olanların yeterli bulacağı âyetleri ve Kur'ân'ı açık seçik bildirdi ve onlar da bu sayede îman ettiler. Diğerlerinin inkârlarının sebebi ise, bu kanıtların yetersiz oluşu değil, İslâmiyet'i kabul etmemekteki ön yargı ve inatları idi. Bu sebeple, Enfâl 8/23'de bildirildiği gibi, Allah onların taleplerini yerine getirseydi yine de gerçeğe sırt çevireceklerdi. *(Kur'ân Yolu)*

Ayetteki ***"yakînen bilmek isteyenler"***, benliklerini tüm sübjektif yargılardan, indi görüş ve kişisel düşüncelerden ve her türlü taklitten arındırıp inanç alanında yalnızca hakikati arayanlardır. *(el-Menâr)*

Rasûlüllah'ı (s) teselli amacı taşıyan **119.** âyette ise; onun, insanları doğru inanç ve güzel hayata çağırarak onlara cenneti müjdelemek, inkârcılık ve kötü davranışlar konusunda uyararak, aksine davrananların âhirette uğrayacakları kötü akıbeti haber vermek üzere gönderildiği, bu görevi yerine getirirken kendisinin hak ve hakikat ile yani Kur'ân-ı Kerim'in içerdiği sağlam bilgiler, doğru itikad esasları ve kesin delillerle desteklendiği; bunun ötesinde onun inkârcıları cehennemin yakıcı ateşinden kurtarmak gibi bir sorumluluğunun bulunmadığı bildirilmektedir. *(Kur'ân Yolu)*

Onların Milletlerine Tabi Olma!

وَلَنْ تَرْضَى عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَى حَتَّى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ قُلْ إِنَّ هُدَى اللَّهِ هُوَ الْهُدَى وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ الَّذِي
جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ (120)

120. *Sen onların milletlerine uymadıkça Yahudiler de Hıristiyanlar da senden asla memnun kalmayacaklardır. De ki: "Asıl doğru yol ancak Allah'ın yoludur." Eğer sana gelen ilim-*

den sonra onların hevâlarına / arzularına uyarsan, bilesin ki artık Allah sana ne dost ne de yardımcı olacaktır.

"***Millet***" kelimesi, Allah'ın peygamberleri aracılığıyla insanlara bildirdiği, onları Allah'a yakınlaştıran yol; dinî ilkelerin ve kuralların bir toplum tarafından benimsenip gelenekleştirilmiş şekli' anlamına gelir. Başka bir tanıma göre, **millet** Allah'ın koyduğu kuralları ve ilkeleri, **din** de kişinin uyguladığı kural ve ilkeleri ifade eder. Buna karşılık **din**in asli biçimine olduğu gibi, az çok yozlaştırılmış şekline de **millet** denilebilir, Ayette **millet**: kelimesinin, ikisi de tahrif edilmiş olan Yahudilik ve Hıristiyanlık için kullanılmış olduğunu görüyoruz. ***Millet****in* ***din****den* bir başka farkı da, sadece bir peygambere veya bir topluluğa nispet edilebilir olmasıdır. Meselâ "***İbrahim'in milleti, Hıristiyan milleti, İslâm milleti***" denilebildiği halde '*Ahmed'in milleti, Ali'nin milleti'* denilmez; buna karşılık din kelimesi her durumda kullanılır. Ayrıca Allah'ın dini(*dînullah*) denilir, fakat Allah'ın milleti(*milletullâh*) denilemez *(Müfredât)*.

"***Millet***": Lügatte esasen söyleyip yazdırmak veya ezbere yazmak mânâsına gelen "*imlâl*" masdarı yani "*imlâ*" mânâsıyla ilişkili olan bir isimdir. Zemahşerî'nin *Esas*'ta beyanına göre; asıl mânâsı '*tutulup gidilen yol'* demektir ki, eğri veya doğru olabilir. İşte bu anlamdan alınarak **din** ve **şeriat** mânâsında kullanılmıştır. Şehristanî'nin *el-Milel ve'n-Nihal*'de'deki beyanına göre **din, şeriat, millet** hadd-i zatında hep aynı şeylerdir. Ancak itibar edilen ve gözetilen mânâya göre, yine de her biri bir başka yönden diğerinden farklı bir anlam kazanır. İtikat ve iman bakımından **din**, amel ve tatbikat bakımından **şeriat**, sosyal bakımdan, yani sosyal realite bakımından **millet** denilir. Gerçekte itikad edilen ne ise, amel edilen de odur. Amel edilen ve uygulanan ne ise esas itibariyle üzerinde ittifak edilen şey de odur. Şu halde "***millet***"**; bir cemiyetin etrafında toplandığı ve üzerinde yürüdüğü, diğer bir deyişle, içtimaî duygu ve telakkilerinin tabi olduğu ve kitlesinin bağlı bulunduğu hakim ilkeler ve takib edilen gidişattır, sülük edilen yoldur.** Bu yolun hak olanı, hak olmayanı, eğri olanı, doğru olanı vardır; yolun hak olanı güzel sonuca, hak olmayanı hüsrana ve kötü akıbete götürür. Demek ki ***millet***, sosyal kurul dediğimiz toplumun kendisi değildir. Ona *cemaat, kavim, ümmet veya ehl-i millet* denilir. Mesela **Yahudilik** ve **Hıristiyanlık** birer **millet**tir fakat Yahudiler ve Hıristiyanlar ehl-i millet, sahib-i millettirler, diğerleri de öyle... Bununla beraber "***millet***" kelimesi '**ehl-i millet'** mânasına da mecaz olarak kullanılmaktadır. Mesela; "millet şöyle yaptı, millet böyle yaptı" denilir ki bu, kavim demektir. Nitekim âyette "İbrahim milleti" tamlaması, her iki mânâya da tefsir edilir. Âyette "***heva ve hevesleri***" buyurulması gösteriyor ki, Yahudi ve Hıristiyanların takip ettikleri din ve millet, yukarıdan beri, inkâr edilemez delil ve burhanlarla isbat edildiği üzere, kendi hevâ ve hevesleriyle, gönüllerinin keyfince uydurulmuş hurafeler, din adına ortaya konulmuş bozmalardır. Bunlar hakka değil, keyiflerine tabidirler; **milletleri**, peygamberlere indirilen kitaplardan ve hak yol olan

tevhidden ***İslâm*** ve ***ihsan*** esaslarından çıkmış, bambaşka bir şey olmuştur. Cenab-ı Hak, bütün bu eski dinlerin temel ilkelerini Kur'ân'da açıklamış, bunları tasdik ve teyid edip yeniden onaylamış ve o ilkelerden ayrılanların, gerçek dine değil, kendi hevâlarına uyduklarını göstermiştir. Bunların "***din***" dediklerinin aslında hevâdan ibaret olduğunu hatırlatarak peygamberini bunlara uymaktan şiddetle sakındırmıştır... Bu ihtarın peygamberden ziyade ümmetine yapılmış olduğuna da şüphe yoktur. *(Hak Dini Kur'ân Dili)*

Medine Yahudileri tam bir taassup ve tutuculukla Efendimize ve İslâm'a karşı çıktılar; ona ve yeni dine uymaları gerekirken, tam tersine Peygamber *kendi dinlerini benimsemedikçe ondan asla hoşnut olmayacaklarını* ileri sürdüler. Oysa Allah Teâlâ, Rasulüne vahiy yoluyla hak dini ve onun esaslarını bildirdikten sonra artık Yahudilerin veya Hıristiyanların arzularına uymak, İslâm'la bağdaşmayan inanç, ibadet ve hayat tarzlarını benimsemek mümkün değildir ve bunu yapanlar Allah'ın dostluğunu ve yardımını kaybederler. Kur'ân-ı Kerîm'in bu tespiti, **tarihî olarak da ispatlanmış** bir gerçektir. Nitekim Müslümanlar kendi topraklarındaki Ehl-i kitaba karşı son derece adaletli ve insanî bir tavır sergiledikleri, hatta zaman zaman İslâm beldeleri onlar için bir sığınak olduğu halde, Müslüman İspanya'nın (**Endülüs**) işgalinden başlamak üzere istilâ ettikleri bütün İslâm ülkelerinde Yahudi ve Hıristiyan yönetimler Müslümanlara karşı çok zaman vahşet ve soykırım dahil, her tür baskı, sindirme ve sömürü politikaları izlemişlerdir. Batılıların diğer Müslüman milletler, hatta Hıristiyan olmayan bütün toplumlar karşısındaki tutumu da bundan farklı değildir.

Bu tespitler Yahudilere ve Hıristiyanlara **körü körüne dostluk gösterip kişiliksiz, teslimiyetçi** bir davranış tarzını benimsemenin de, onların hatasını tekrarlayarak kör bir **düşmanlık** duygusuna kapılıp haksız davranışlara kalkışmanın da yanlış olduğunu gösterir. Her iki aşırılık da Kur'ân-ı Kerîm'in öğretisine aykırıdır. Zira Kur'ân, Müslümanlara bir taraftan, "***Herhangi bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi adaletsiz davranmaya itmesin. Adaletli olun; bu, takvaya daha uygundur***" (Mâide 5/8) derken, diğer taraftan da yukarıdaki âyetteki gibi, ***"Eğer sana gelen ilimden sonra onların arzularına uyarsan, bilesin ki artık Allah sana ne dost ne de yardımcı olacaktır"*** der. Şu halde Müslümanlar için yapılacak iş, **dostluk ve düşmanlık** gibi duyguların etkisiyle **zulüm veya zillet** tavırları sergilemekten sakınmak; İslâm'ın genel öğretisine uyarak iman, akıl, ilim, irfan, dürüstlük ve adalet gibi zihnî ve ahlâkî erdemlerle donanmak, onurlu ve kişilikli bir ilişki zemini oluşturmaktır. *(Kur'ân Yolu)*

Kitabı, Tilavetin Hakkını Vererek Okuyan Mümin Ehl-i Kitab

اَلَّذِيْنَ اٰتَيْنٰهُمُ الْكِتٰبَ يَتْلُوْنَهٗ حَقَّ تِلَاوَتِهٖۗ اُولٰۤىِٕكَ يُؤْمِنُوْنَ بِهٖۗ وَمَنْ يَّكْفُرْ بِهٖ فَاُولٰۤىِٕكَ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ (121)

121. *Kentlilerine kitap verdiğimiz, onu hakkını vererek okumakla ve yaşamakta olanlar var ya, işte kitaba iman edenler onlardır, ama her kim onu inkâr ederse işte asıl kaybedenler onlardır.*

Bu âyetle, Yahudiler arasında hâlâ kendi kitaplarını hakkıyla okuyan, geleneksel taassup ve ön yargıdan uzak kalabilen bazı kişilerin bulunduğu, bunların Hz. Peygamber ve Müslümanlar hakkında insaflı ve adaletli hükümler verebildikleri belirtiyor. İşte kitaba (Tevrat) asıl inananlar ve hükümlerine uygun yaşayışlarıyla onu tasdik edenler bunlardı. Tevrat'ın tahrif edilmesi ve birçok hurafenin Yahudi kültürüne yerleşmesi yüzünden yoldan çıkmış ve bu suretle gerçek Tevrat'ı inkâr etme konumuna düşmüş olanlara gelince, asıl hüsrana uğrayanlar, âhiret saadetinden mahrum kalanlar onlardı.

"Kendilerine kitap verilenler" ile kimlerin, kitapla da hangi kitabın kastedildiğine dair iki ayrı görüş vardır. Bir görüşe göre kitaptan maksat **Kur'ân-ı Kerîm**, kitap verilenler de Hz. Muhammed'e uyan **Müslümanlar**dır. Daha güçlü olan diğer yoruma göre ise; kitapla Tevrat, kendilerine kitap verilenlerle de Tevrat'ı hakkıyla okuyarak onunla amel eden, özellikle Hz. Muhammed'in geleceğine dair Tevrat'ta geçen bilgileri dikkate alarak onun peygamberliğini tasdik eden yahudiler kastedilmiştir *(Taberi; Razi).* Nasr b. İsa, Malik'ten, o İbn Ömer'den, o da Hz. Peygamber'den (s): "***Onu gereği gibi okurlar***" âyeti hakkında, "***Ona gereği gibi uyarlar***" buyurduğunu rivayet etmişlerdir. *(el-Câmi)*

"***Yetlûne***" fiilinin masdarı olan **tilâvet**; sözlükte 'birine, bir şeye uymak, onu yakından takip etmek'; terim olarak ise 'hem okumak hem de emir ve yasaklarını, teşvik ve uyarılarını hayata geçirip Allah'ın kitabına uymak' anlamına gelir ve bu anlamıyla "*kıraat*" teriminden daha özel bir mâna ifade eder. Buna göre her **tilâvet** bir *kıraat*tir, fakat her **kıraat** *tilâvet* değildir. Bu sebeple tilâvet genellikle yalnızca ilâhî kitabın okunması için kullanılır; çünkü ilâhî kitaplar sadece okunmak için değil, aynı zamanda hükümlerinin uygulaması için gönderilmiş olup ancak bu uygulamanın yerine getirilmesi şartıyla tilâvet gerçekleştirilmiş olur *(el-Müfredât)*. Bu sebeple âyetin "**yetlûnehû hakka tilâvetih**" kısmı "***onu hakkını vererek okuyanlar ve yaşayanlar"*** şeklinde tercüme edilmiştir.

> "Bizim kendilerine kitap verdiğimiz ehliyetli kimseler o verdiğimiz kitabı tilavet ederler, yani dikkatle ve tane tane okurlar, dillerine vird ederler, ders yaparak okurlar, üstelik hakkıyle tilavet ederek okurlar, tilavetinin hakkını vererek okurlar. Tahriften, karıştırmaktan koruyarak, heva ve heveslerinden uzak kalarak, kelimelerinin telaffuzunu, mânâsını ve hükümlerini cidden gözeterek, dikkatlice, saygılı ve devamlı bir şekilde, bilmediklerini,

> anlamadıklarını ehlinden sora sora, iyi niyetle, temiz kalble ve temiz ağızla okurlar. Gelişi güzel, baştan kara, bir eğlence gibi okumazlar. Şarkı, gazel, türkü, mani, roman, hikâye yerine koymazlar. Kemal-i hürmet ve ta'zîmle, edeble okurlar. İşte böyle okuyanlar, o kitaba iman ederler ve gerçekten Kitap sahibidirler. Ve fakat her kim o kitaba inanmaz, onu inkâr ile ona nankörlük ederse, onu hakkiyle okumayıp, kendi hevasına göre bozar ve tağyir ederse işte onlar hüsrana uğramış kimselerdir. O büyük saadetten mahrumdurlar." *(Hak Dini Kur'an Dili)*

Bu âyet, ashabın âlimlerinden **Abdullah b.Selam** ve benzerleri gibi Tevrat ve İncil'i hakkıyle tilavet eden gerçek iman sahibi Kitap ehlinin müminleri hakkında nazil olmuştur. "***Ashab-ı Sefine***" (Gemi Ashabı) denilen zevat da bu cümledendir: Bunlar Cafer b.Ebi Talip ile beraber bir gemide gelmiş olan 32'si Habeşistanlı, 8'i de Şam rahiplerinden olmak üzere 40 kişi idiler. *(Hak Dini Kur'ân Dili)*

Ders 16

BAKARA 122-129. ÂYETLER

İsrailoğullarından İsmailoğullarına Tevhidi Önderlik

Tevhîdî Önderlik El Değiştiriyor

يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ (122)

وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ (123)

122- *Ey İsrailoğulları, size bağışladığım nimetimi ve sizi âlemlere muhakkak üstün kıldığımı anın.* ***123-*** *Ve kimsenin kimse adına bir şey ödeyemeyeceği, kimseden bir fidye alınmayacağı ve hiç kimseden bir şefaatin kabul edilmeyeceği ve yardım görülmeyeceği bir günden korkun.*

122-123.âyetlerin benzeri, bu sûrenin başında da (47 ve 48.âyetler) geçmişti. Yahudilere verilen **nimetler**le **âhiret**e dair uyarıların burada tekrarına sebebi, onların -bu bölümde söz edilecek olan- Hz. İbrahim'in soyundan gelmeleriyle övünmeleri ve bu sayede âhirette kurtuluşa erecekleri ümidine kapılmalarıdır. Bu iki âyette onlara bir bakıma şöyle deniyor: Allah sizlere, peygamberler atası olan İbrahim'in soyundan gelmeniz dâhil, zaman zaman dünyanın en üstün milleti olmanızı sağlayan pek çok lütufta bulunmuştur. Fakat imtihan için ve şartlı olarak size verilen bu lütuflar, size boş bir şefaat ümidi verip gevşekliğe kapılmanıza yol açmamalı, aksine sizin için bir sorumluluk sebebi olmalıdır. Zira âhiret gününde hiç kimseye soyuna göre iltimas geçilmeyecek, şefaat edilmeyecektir. *(Kur'ân Yolu)*

Mevdudi der ki: **122.âyetle yeni bir hitap başlar**. Bu hitabı anlamak için şu hususları bilmeliyiz:

1) Hz. İbrahim (a.s) Hz. Nuh'tan (a.s) sonra Allah tarafından İslâm'ın evrensel mesajını yaymakla görevlendirilen ilk peygamberdi. Davetine kendi ülkesi Irak'ta başladı; insanları İslâm'a çağırdı. Sonra aynı görevle Suriye, Filistin, Mısır ve Arabistan'a gitti; çeşitli yerlere elçilerini gönderdi. Yeğeni **Lût**'u eski Ürdün'e; oğlu **İshak**'ı Suriye ve Filistin'e; büyük oğlu **İsmail**'i de Arabistan'a gönderdi. Sonra Allah O'na, Mekke'de, ***Kâbe*** adı verilen bir ibadetgâh inşa edip orayı davet merkezi yapmasını emretti.

2) Hz. İbrahim'in (a.s) iki oğlundan iki kavim meydana geldi: 1) Arabistan'a yerleşen Hz.İsmail'in (a.s) torunları (Kureyş ve bazı Arap kabileleri): **İsmailoğulları**. 2) Hz. İshak'ın

oğlu Hz. Yakub'un (a.s) torunları: **İsrailoğulları**. Onların dinini kabul eden başka gruplarda bu kavme katıldılar. Yusuf, Musa, Davud, Süleyman, Yahya, İsa ve birçok peygamber (aleyhimüsselâm) İsrailoğullarındandı. Hz. İsa (a.s) dâhil bütün İsrail peygamberleri İslâm'ı yani Allah'a teslimiyeti yaymaya çalışmışlardır.

3) Hz. İbrahim (a.s) tüm insanları Allah'a teslimiyete çağırmakla görevlendirilmiş ve dünyaya önder olarak seçilmişti. Sonra O'nun liderliği, tüm sorumluluklarıyla birlikte İshak ve Yakup'un torunları İsrailoğulları'na devredildi. Onların tekrar tekrar hatırlamaları istenen özel nimet işte bu idi. Bu sebeple Kudüs'teki Kutsal Mâbet, Hz.Süleyman döneminde Allah'a ibadet edenlerin kıblesi ve merkez yapıldı. İsrailoğulları bu görevin önderleri oldukları sürece Kutsal Mâbet aynı şekilde korundu.

4) Buraya kadarki hitaplarda (40-121. ayetlerde) gördüğümüz üzere, Allah Teâlâ, İsrailoğulları'nı **önderlikleri sırasında işledikleri günahlar nedeniyle** suçluyor. Bu nedenle Kur'ân, onların ahlâkî durumuna işaret ederek diyor ki: "Siz, size verilen nimete lâyık olmadığınızı gösterdiniz. Size verilen önderlik vazifelerini ihmal etmekle kalmayıp, Allah'ın hidayetini de hayatınızdan çıkardınız. Şimdi olaylar öyle bir dereceye geldi ki, **artık siz önderliğe uygun olmayan bir millet haline geldiniz.**''

5) Onlara, insanlığa önderlik etmenin Hz. İbrahim soyundan gelenlerin tekelinde olmadığı; çünkü hiç kimsenin doğuştan getirdiği özellikleriyle böyle bir hak iddia edemeyeceği söyleniyor. O, sadece İbrahim (a.s) gibi kendisini Allah'a teslim eden ve O'nun hidayeti üzere olan kullarına lütfedilen bir makamdır. İsrailoğulları yoldan **saptıkları ve önderliğe layık olmadıkları için** bu görevden alındılar.

6) Hz. İbrahim'in soyundan geldikleri için övünen İsrailoğulları dışındaki Yahudi ve Hıristiyanlara O'nun yolundan saptıkları; keza Hz. İsmail kanalıyla Hz. İbrahim'e bağlandıkları için övünen müşrik Araplara da Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'in yolundan saptıkları için önderliğe lâyık olmadıkları söylendi.

7) Artık İsrailoğulları önderlik görevlerinden alınmışlardı. Bundan sonra Hz. İsmail ve İbrahim'in (a.s) dualarına uygun olarak neden Hz. İsmail'in (a.s) soyundan **Hz. Muhammed'in (s) peygamber olarak seçildiği** gösterildi. O'nun peygamber olarak seçilmesinin nedeni, **kendinden önceki bütün peygamberlerin uyduğu yola tâbi olmasıdır.** O ve O'na uyanlar Allah tarafından gönderilen bütün peygamberlere inandılar ve bütün dünyayı, daha önceki peygamberlerin çağırdığı yola davet ettiler. Bu nedenle, **sadece Hz. Peygamber'e (s) uyanlar önderliğe uygun niteliklere sahiptirler.**

8) Önderliğin el değiştirmesiyle **merkezin** de değişmesi gerekiyordu. İsrailoğullarının önderlik ettiği dönemde Kudüs'teki Mâbet merkez ve kıble idi. Bu nedenle ilk önceleri Hz. Muhammed (s) ve O'na inananlar namazda o tarafa döndüler. Fakat İsrailoğulları önderlikten

alındıklarında doğal olarak Mescid-i Aksâ kıble olmaktan çıktı. Bundan sonra Efendimizin (s) davete başladığı yerin; Mekke'deki **Kâbe'nin** kıble olacağı ilân edildi. Kâbe Hz. İbrahim'in de (a.s) davet merkezi olduğu için İsrailoğulları ve Araplar buna karşı çıkamazlardı. Çünkü her ikisi de İbrahim'i (a.s) ataları olarak kabul ediyorlardı.

9) Allah Müslümanları ***önderler*** olarak ilân edip Kâbe'yi de merkez tayin ettikten sonra, önderlik görevlerini yapabilmeleri için onlara belli talimatlar verdi (Bkz: 153-186. âyetler). *(Tefhimü'l-Kur'ân)*

Hz. İbrahim (a.s)

İbrahim aleyhisselâm, Kur'ân-ı Kerîm'de hayatı ve tebliğ faaliyetleri hakkında geniş bilgi verilen büyük peygamberlerden biridir. 14.sûresine "İbrahim" ismi verilmiştir. Hz. İbrahim Kur'ân'da 68 kez anılır; çeşitli âyetler yanında özellikle Bakara sûresinin 124-135 ve 258- 260. âyetleri ile Âl-i Imrân 3/67-68, 95-97; En'âm 6/74-86; Hûd 11/69-76; İbrahim 14/35- 39; Meryem 19/41-50; Enbiyâ 21/51-73; Sâffât 37/83-113. âyetlerinde Hz. İbrahim hakkında geniş açıklamalar yer alır. Kur'ân'da Hz.İbrahim'in babası Âzer ismiyle anılır (En'âm 6/74). Daha ergenlik çağına gelmeden ona fikrî olgunluk (rüşd) verilmiş (Enbiyâ 21/51); sonra vahye mazhar olmuş (Nisa 4/163), kendine "suhuf" indirilmiştir (A'lâ 87/19). Ne Yahudi ne Hıristiyandır; tek Tanrı inancını esas alan Hanîf dininin temsilcisidir. Bu yüzden, kendinden sonra Tevhid inancını sürdüren hak dinin bütün dönemlerdeki bağlılarına "İbrahim milleti" denir (Bakara 2/135; Nisa 4/125; Nahl 16/123). Kur'ân, Hz. Muhammed'le birlikte (Ahzâb 33/21) Hz.İbrahim'i de "üsve-i hasene" (güzel örnek) olarak gösterir (Mümtehine 60/4). Bütün bu özellikleriyle o, hem fikrî hem de fiilî olarak putperestlikle ve -başta babası olmak üzere- putperestlerle mücadele etmiştir (bk. En'âm 6/74-81; Meryem 19/42-46; Enbiyâ 21/51-71), bu sebeple inkârcılar tarafından ateşe atılmış ama Allah'ın, "Ey ateş! İbrahim için serin ol!" buyruğu ile ateş onu yakmamıştır (Enbiyâ 21/69). Ateşten kurtulunca önce Harran'a, sonra da "âlemlere bereketli kılınan yer" (Enbiyâ 21/71) olan Filistin'e gitmiş; orada, davetinin merkez şehirleri olan Methel, Hebran ve Beir Sheba'yı kurmuştur. Yeğeni Hz. Lût'u (a.s) Lut gölünün doğusuna gönderen İbrahim (a.s) Filistin'den ayrılıp, Irak'dan sonra Mısır'a gitmiştir. Orada daveti için bir merkez kurup kurmadığı bilinmiyor. Allah ona İshak ve İsmail isimli iki oğul lütfetmiştir (Bu oğullarından hangisini kurban etmek istediği konusunda bk. Sâffât 37/101-103). Hz.İshak dünyaya geldikten sonra annesi Sâre, Hâcer'i ve oğlu İsmail'i istememiş; bunun üzerine Hz. İbrahim Allah'ın emrine uyarak Hâcer'le İsmail'i Mekke'nin bulunduğu bölgeye getirmiştir. Kur'an-ı Kerim, bu hususu, Hz. İbrahim'in ağzından, "Rabbimiz, neslimden bir kısmını, senin Beytülharâm'ının yanında, ekinsiz (kuru) bir vadiye yerleştirdim" (İbrahim 14/37) şeklinde ifade eder. Daha sonra Hz. İbrahim, Bakara/127. âyette bildirildiği üzere oğlu İsmail'le birlikte Kâbe'yi inşa etmiş ve oğlu Hz. İsmail'i (a.s) onun koruyucusu olarak tayin etmiştir. Bundan sonra Hebran'ı (Filistin) daimî merkez olarak seçti. Orada öldüğünde ikinci oğlu Hz. İshak (a.s) O'nun görevini devam ettirmiştir. O'ndan sonra da Hz. Yakup (a.s) bu görevi üstlenmiştir.

Kur'ân-ı Kerim'de Hz. İbrahim'in vefatıyla ilgili bilgi yoktur. Kısas-ı enbiyâ kitaplarında onun 195 veya 200 yaşında öldüğü, eşi Sâre'nin yanına defnedildiği ifade edilir. [58]

Hz. İbrahim'in (a.s) İmtihanı

وَاِذِ ابْتَلٰٓى اِبْرٰهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَاَتَمَّهُنَّ ۖ قَالَ اِنِّى جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ اِمَامًا ۖ قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِى ۖ قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِى الظَّالِمِينَ

(124)

124-*Hani Rabbi, İbrahim'i birtakım kelimelerle (kelimât) imtihan etmişti. O da bunları tam olarak yerine getirmişti. (Allah): "Seni şüphesiz insanlara imam kılacağım" demişti, (İbrahim) "Ya soyumdan olanlar?" deyince: "Zalimler benim ahdime erişemez" demişti.*

Yüce Allah, bu sûrenin başında mümin ve kâfirlerin, ardından da münafıkların temel niteliklerini anlatmış: daha sonra 40.âyetten 122.âyete kadar Yahudi ve Hıristiyanların yanlış inançlarını, tutum ve davranışlarını tenkit etmişti. Burada ise, **Hanîflik** diye ifade edilen **tek Tanrı** inancının en önde gelen temsilcilerinden Hz. İbrahim'in, Allah tarafından kendine yöneltilen buyrukları nasıl eksiksiz yerine getirdiği, böylece büyük sınavı nasıl kazandığı ve Allah yolundaki faaliyetleri hakkında bilgi verilir.

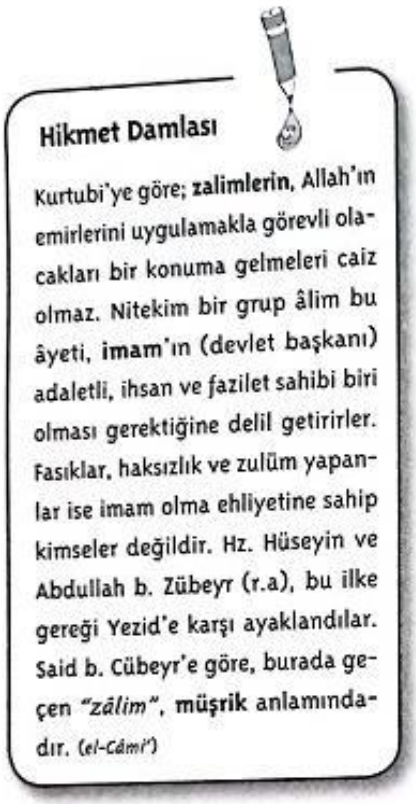
Kur'ân-ı Kerim. Hz.İbrahim'in (as) insanlara **imam ve rehber** tayin edilmeden önce tâbi tutulduğu **zor imtihanlardan** bahseder. Hz. İbrahim (as) bu sınavları başarıyla geçip bu büyük sorumluluğu üstlenebileceğini ispatlayınca bu yüksek makama ulaştı. Hakikat O'na vahyolunduktan sonra hayatı bir dizi fedakârlıkla geçti, davası için her şeyini feda etti ve her zorluğa göğüs gerdi. *(Tefhimu'l-Kur'ân)*

"***Kelimât***": Allah'ın İbrahim'i sınamak, imtihan etmek maksadıyla kendisine yönelttiği bildirilen "sözler'le (***kelimât***) ne kastedildiği hususunda tefsirlerde, sünnet olma konusu da dahil olmak üzere, çeşitli görüşler yer alır. Bunlarla ilgili rivayetleri aktaran Taberî görüşünü

---

58 Hz. İbrahim hakkındaki en eski bilgiler **Tevrat**'ın *Tekvin* kitabına dayanır. Burada verilen bilgilere göre; ismi önceleri '***yüce baba'*** anlamında **Abram** idi. Fakat daha sonra, Tanrı ona '**milletlerin babası'** anlamına gelen **Abraham** (İbrahim) ismini verdi. Soy kütüğü, babadan oğula doğru Nûh, Sam, Arpagşad, Şelah, Eber, Feleg, Reu, Serve, Nahor, Terah, Abram (İbrahim) şeklindedir. Mezopotamya'da, Keldânîlerin Ur şehrinde doğmuş; eşi **Saray (Sâre),** babası **Terah** ve diğer yakınlarıyla birlikte buradan Harran'a gitmiş; babası burada ölmüştür. Allah'tan aldığı emirle eşi Sâre ve kardeşinin oğlu Lût'la birlikte Filistin'in Ke'nan diyarına göçtü. Sonra kıtlık yüzünden eşiyle birlikte Mısır'a gitmiş; orada **Hâcer** kendisine câriye olarak verilmiş, daha sonra tekrar Ken'an diyarına dönmüştür. Yine **Tevrat**'ın verdiği bilgilere göre; İbrahim'in **Sâre**'den çocuğu olmayınca onun isteğiyle Hâcer'le evlenmiş; 86 yaşındayken ondan oğlu **İsmail** (İbrânîce'de "Allah işitir" anlamına gelen Yişmael isminin Arapça telaffuzudur), 100 yaşına geldiğinde de Sâre'den **İshak** dünyaya gelmiştir. Sâre'nin kıskançlığı yüzünden Hâcer oğlu İsmail'i alarak **Paran** çölüne gidip orada yaşamıştır. Öte yandan İbrahim, ilâhî iradeye boyun eğerek **İshak**'ı kurban etmek istemesiyle Tanrı'nın takdirini kazanmış; kendisine soyunun göklerdeki yıldızlar, denizdeki kumlar kadar çoğalacağı vaad edilmiştir. Daha sonra evlendiği **Ketura** isimli eşinden de çocukları olmuştur. 175 yaşında ölen İbrahim, eşi Sâre'nin yanına defnedilmiştir. Tevrat'a göre Rab, İbrahim'e görünmüş, ona zürriyetini çoğaltıp bereketlendireceğini bildirmiş ve onunla nesiller boyu devam edecek bir ahid yapmıştır. *(Kur'an Yolu)*

şöyle özetler: '**Allah'ın İbrahim'i denemesinin anlamı, bir imtihan olmak üzere ona, kendine farz kıldığı görevleri ve buyruklarını bildirmesidir. Allah'ın İbrahim'e vahyettiği bir imtihan ve deneme olarak kendini, gereğini yerine getirmekle yükümlü kıldığı kelimeler bu görevler ve buyruklardır."** *(Taberi)* Dolayısıyla âyeti bu görev ve buyrukların sadece biri veya bir kısmıyla ilgili saymak isabetli olmaz.

Kurtubi, ***el-Cami***'inde; "**kelimât**"ın İslâm'ın şer'î hükümleri olduğuna dair bir görüşü aktarır ki, bu hükümler **otuz ayrı bölüm**dür: Tevbe 9/112 (*Tevbe edenler, ibadet edenler...);* Ahzâb 33/35 *(Müslüman erkekler ve kadınlar...)*; Müminûn 23/1-8 *(Gerçekten müminler felaha ermişlerdir ki onlar namazlarında huşu duyarlar...*); Mearic 70/22-34 *(...ancak namaz kılanlar ve namaza devam edenler öyle değil...)*. Hz. İbrahim bu kelimeleri yani kendisine yöneltilen buyrukları '***eksiksiz yerine getirdi'*** *(Necm 53/37).* İbn Abbas'a göre "İbrahim, İslâm'ın tümüyle imtihan edildi ve bunu eksiksiz başardı." Bunun üzerine Allah ona, "***Ben seni insanlara imam / önder yapacağım"*** buyurdu.

"***İmam***"; önder demektir. İnşaatta kullanılan ipe yani şakul'e de '*imam'* denir. **Yol**a da '***imam'*** denir; zira gidilmek istenen yerlere, o takip edilerek varılır. Allah Teâla Hz. İbrahim'i, salih kimseler onu takip etsin diye imam tayin etmiştir. Hz. İbrahim'in, "***kendi soyundan da önderler yetişmesi***" dileğinde bulunması üzerine Allah Teâlâ; "***Zâlimler benim ahdime erişemez***" buyurdu. "***Ahid***"teki kasıt; İbn Abbas ve Süddi'ye göre **peygamberlik**, Mücahid'e göre **imamet**, Katâde'ye göre **iman**, Atâ'ya göre **rahmet**, Dahhâk'a göre **Allah'ın dinidir**. *(el-Câmi')*

"***Ahdim zalimlere erişemez***" ifadesi; önderlik ve üstünlüğün biyolojik sebeplere, kan bağına değil, **dinî ve ahlâkî liyakate** bağlı olduğu gerçeğini ve İbrahim soyundan **zalimler** de gelebileceğini bildirir. Abdullah b. Mesud ve Talha b. Musarrif; âyetin bu bölümünü "*Lâyenâlü ahdi'z-zâlimûn : **Zalimler benim ahdime nail olamazlar.***" şeklinde okumuşlardır. *(el-Câmi')*

Âyet, eski Yahudiler gibi Rasûlüllah devrindeki Yahudilerin de kendilerini '*Allah'ın seçilmiş halkı*' saymalarına bir cevaptı: Zalimler, İbrahim'in soyundan da olsalar, Allah'ın vadettiği önderlik, liderlik, üstünlük gibi ayrıcalıklara -lâyık olmadıkları sürece- sahip olamazlar;

Allah'ın hu hususta şarta bağlı vaadi onları kapsamaz. Sapık İsrailoğulları da putperest İsmailloğulları da bu vaade erişemezler. Böylece âyet, öncelikle Medine Yahudilerine, Allah Rasûlü ve müminler karşısında üstünlük, seçkinlik taslamalarının boş bir kuruntudan ibaret olduğunu; zalimlerin, yani dinî ve ahlâki konularda Allah'ın belirlemiş olduğu sınırları aşan; özellikle şirk veya inkâra sapan; adalet, hakkaniyet ve eşitlik ilkelerine aykırı davranan; kör bir inatçılıkla gerçeğe karşı direnip savaşan kişi ve toplumların önder olmayı hak etmediğini hatırlatmakta, ama ilke olarak bütün insanlara, yalnız inanç ve yaşayış olarak değerli ve üstün olmaya lâyık olanların bunu hak edeceklerini bildirmektedir. *(Kur'ân Yolu)*

Beytullah ve Makam-ı İbrahim

وَاِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَاَمْنًا ۗ وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ اِبْرٰهِيمَ مُصَلًّى ۗ وَعَهِدْنَآ اِلٰٓى اِبْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ اَنْ طَهِّرَا بَيْتِىَ لِلطَّآئِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ (125)

125-*Hani Evi (Kâbe'yi) insanlar için bir toplanma / sevap ve güvenlik yeri kıldık. "İbrahim'in makamını namaz / dua yeri edinin", İbrahim ve İsmail'e de, "Evimi tavaf edenler, itikâfa çekilenler ve rükû ve secde edenler için temizleyin" diye ahid verdik.*

Âyetteki "***Beyt***"ten maksat **Kâ'be'**dir. Kur'ân-ı Kerim'in başka yerlerinde de bu mukaddes mekândan yine "***beyt***" kelimesi *(Bakara 2/127, 158; Âl-i İmrân 3/96, 97; Enfâl 8/35; Hac 22/26; Kureyş 106/3)* ve Ka'be ismiyle birlikte *(Mâide 5/95, 97)* "***Beytü'l-harâm" (el-beytü'l-harâm) : Kutsal, dokunulmaz mâbed*** *(Maide 5/96-97),* "***Beytül-atîk" (el-beytül-atik): Eski mâbed*** *(Hac 22/29-33)*; ***"Beytü'l-ma'mûr" (el-beytü'l-ma'mûr): Bakımlı mâbed*** *(Tur 52/4)* şeklinde de söz edilir *(Ayrıca bak. Al-i İmrân 3/96-97)*. Âyette Kâbe'nin, dünyanın çeşitli yerlerinden insanların bıkmadan, tekrar tekrar gelip ziyaret edecekleri, sevap kazanacakları bir hac mahalli olarak yapıldığı, bu sebeple oranın **emin** (güvenli) bir yer kılındığı, başlangıçtan itibaren yüce Allah'ın muradının bu olduğu bildirilmekte, bunun Araplar için şükredilmesi gereken bir nimet ve bir onur vesilesi olduğuna işaret edilmektedir. Nitekim **Kâ'be,** Hz. İbrahim'den itibaren bilinen tarihi boyunca bir hac ve ziyaret mahalli olmuş,[59] bu durum Mekkeliler ve Araplar için maddî-manevî faydalar sağlamış, bu yüzden orada bulunan insanların hatta tüm canlıların **güvenliğine** de özel bir önem verilmiş; bu iki hususa, yani Kâbe'nin hem bir hac mahalli olarak ziyaret edilmesine hem de güvenliğinin korunmasına putperest Araplar bile önemle riayet etmiştir. *(Kur'ân Yolu)*

"**Toplanma/sevap yeri**" diye tercüme edilen "***mesabe***" kelimesi ile 'dönüp varılan yer' kastedilir. Ancak Kurtubi'ye göre, "***mesabe***" kelimesinin "***sevab***"dan gelme ihtimali de vardır.

---

59 William Miur, "*Muhammed'in Hayatı*" adlı eserinde der ki: 'Milattan yarım asır önce yazı yazan Diodorus Sicilus, Arabistan'dan bahsederken, bu memlekette Arapların son derece hürmet gösterdikleri bir mabet bulunuyor, der.' *(Tanrı Buyruğu)*

Bu takdirde âyet, "***Hani Biz o Ev'i, insanlar için sevap alacakları bir yer kılmıştık***" anlamına da gelebilir.

"***Siz de İbrahim'in makamından kendinize namaz kılacak bir yer edinin***" [60] emrinin muhatabı; bir görüşe göre Muhammed ümmeti, güçlü olan diğer görüşe göre ise **Hz. İbrahim'in kavmi**dir. Bu son görüş tercih edildiğinde âyeti. *'Biz onlara, siz de İbrahim'in makamından kendinize namaz kılacak bir yer edinin, diye emrettik*' şeklinde anlamak gerekir. Bununla birlikte, muhatap belirtilmeksizin sadece emir cümlesiyle yetinilmiş olması, Muhammed ümmetinin de bu kapsamda düşünülmesini gerektirir. Hz. Ömer'in; *'Ey Allah'ın Rasûlü! Keşke Makam'ın arkasında namaz kılsan'* demesi üzerine Allah Ömer'e (r.a) muvafakat etmiş ve "***İbrahim'in makamını namaz yeri edinin***" ayeti gelmiştir *(Tayalisi)*

Âyetteki "Musallâ" kelimesi; '**dua edilen yer/makam'** olarak da anlaşılmıştır *(Taberi)*.

"***Makâm-ı İbrahim***"(İbrahim'in makamı): Hz. İbrahim'in Kâbe'yi inşa ederken. Hz. İsmail'in uzattığı taşları kaldırma imkânı olmayınca, üstüne bastığı ve üzerine ayak izlerinin çıktığı taş *(Buhari, Enbiyâ 9)* veya bu taşın bulunduğu yerdir. Bu taş Kâbe'nin kuzeydoğu kenarının karşısında, Kâbe'ye 15 m. mesafededir. İbn Abbas, Mücahid, İkrime ve Atâ'ya göre. **"Makam": haccın bütünüdür**. Atâ'dan gelen bir rivayete göre de Arefe, Müzdelife ve Cemrelerdir. Şa'bî de bu görüştedir. En-Nehai, "**Harem'in bütünü Makam-ı İbrahim'dir**" der; Mücahid de bu görüştedir. *(el-Câmi)*

Hz. İbrahim ve oğlu İsmail mabedi inşa ettikten sonra Allah Teâlâ onlara, "*Tavaf edecekler itikâfa çekilecekler, rükû ve secde edecekler için Evimi temiz tutun*" buyurdu. Allah'ın "***Beytiye***" (Evim) dediği yer **Kâbe**'dir. Allah'ın "Ev"i zatına izafe ettiği bu ifadeden dolayı bütün Müslümanlar Kabe'yi **Beytullah** diye de adlandırırlar. Tavaf edenlerden (***taifin***) maksat, hac ve umre niyetiyle Kabe'yi ziyarete gelip Beytullah'ın çevresini usulüne göre dolaşanlar; "***âkifin***'ten maksat, ibadet etmek gayesiyle Harem-i şerifte bulunanlar; "rükû ve secde edenlerden (***er-rukkei's-sücûd***) maksat da orada özellikle namaz kılanlardır. Hz. İbrahim ve İsmail'in şahsında Beytullah'ın bakım ve gözetiminden sorumlu olan sonraki bütün müminlere hitap eden bu buyruktaki "**temizlik**"le hem maddî hem manevî temizlik kastedilmiştir. Allah'ın Evi'nin gerçekten ***temizlenebilmesi*** demek, **orada Allah'tan başkasının adının anılmaması** demektir. Çünkü başka birine ibadet veya yardım için başka bir ismin

60 '***İbrahim'in makamını namaz yeri edinin***" buyruğu gereği Müslümanların namazgâh saydıkları, tavaf namazının kılındığı bu makamın korunması için halifeler ve diğer hükümdarlar özel tedbirler alıp, taşın çevresine kıymetli madenlerden çemberler geçirdiler. Sonra **Makam-i İbrahim** için özel bir oda inşa edildi. Hicri 900'da bu yapı yenilendi. Osmanlı Sultanı Abdülaziz aynı yapının kubbesini 1 m. kadar yükselttirdi. Zamanla hacıların sayısı artınca Kâbe'nin çevresindeki '***metâf***" denilen alandaki yapıların tavafı güçleştirmesi üzerine Kral Faysal'ın emriyle bu yapılarla birlikte **Makam-ı İbrahim** için yapılan oda yıkıldı; asıl Makam-ı İbrahim sayılan taş ise camlı bir kafes içine alındı. *(Kur'ân Yolu)*

anılması, evi kirletir. Böylece ayet, kapalı bir şekilde, Kâbe'ye putlar koyup Allah yerine onlara tapan Kureyşlileri uyarmıştır. Zira Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'in varisleri olmakla öğünen bu putperestler, bu mirasın gereklerini yapmıyorlardı. Bu nedenle onlar da, İsrailoğulları gibi, Allah'ın Hz. İbrahim'e verdiği söze aykırı davranıyorlardı. Buna göre Harem-i şerif bir namazgâh olduğu için, bu kutsal mekânın, namazın sıhhatine engel olan maddî pisliklerden; insanın imanını, ihlâsını ve kulluğunu Allah'a arzettiği yer olduğu için putperestliği çağrıştıran her tür tutum ve davranıştan; bütün milletlerden müminlerin bir araya gelerek tanışıp kaynaşmaları, sevgi ve şefkatin en güzel örneklerini vermeleri gereken yer olduğu için de insanları incitici söz ve hareketlerden hatta hayvanlarla bitkilere zarar veren, mekânın kutsiyetine uymayan her tür ahlâk dışı tutum ve davranışlardan arındırılması istenmiştir. *(Kur'an Yolu)*

Hz. İbrahim ve İsmail'in Kâbe'yi Dualarla İnşa Etmeleri

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَٰذَا بَلَدًا آمِنًا وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ آمَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ
فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلَىٰ عَذَابِ النَّارِ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ (126)

126- *Hani İbrahim: "Rabbim, bu şehri bir güvenlik yeri kıl ve halkından Allah'a ve ahiret gününe inananları ürünlerle rızklarıdır" demişti de (Allah:) 'Küfredeni de az bir süre yararlandırır, sonra onu ateşin azabına uğratırım: ne kötü bir dönüştür o' demişti.*

Hz.İbrahim (a.s) Kâbe'nin inşasına başlarken burada bir şehir oluşacağını düşünerek Allah'tan, bu şehri zorbaların saldırılarına karşı güvenlikli bir şehir kılmasını, orada ikamet edecek müminleri de her türlü düşman saldırısı veya doğal âfetlere karşı korumasını niyaz etti. Ve soyundan gelenler için Allah'tan bol nimet diledi. İlerde ortaya çıkacak zalimleri ise bu dileğinin dışında tuttu. Zira Allah da, zalimleri önderlik vaadinden hariç tuttu. Fakat Allah onun bu yanlış anlamasını düzeltti ve adeta şöyle dedi: "*Bu iki şey arasında çok büyük bir fark var. Önderlik sadece gerçek müminlere, fakat dünya nimetleri hem müminlere hem de kâfirlere verilecektir.*"Âyette Allah'ın inkârcıları cehenneme sürme işi "***edtarru***" fiiliyle ifade edildi. Bu fiilin masdarı olan ***ıdtırâr*** (ıztırar), zorunluluk anlamı ifade eder ve "***ihtiyar***"ın (özgür iradenin) zıddıdır. Buna göre insanların imanı veya inkârı seçip ona göre bir hayat yaşamaları kendi iradelerine bağlı ise de bu seçimlerinin sonucunda hak ettikleri akıbeti kabul edip etmemek hususunda özgür olmayıp zorunluluğa tabidirler. Şu halde her kim Allah'ı ve ahiret gününü inkâr ederse, inkârcılığının kaçınılmaz sonucu olarak Allah onu cehenneme sürer. Bu, Allah için değil (çünkü O'nun fiilleri hakkında zorunluluktan söz edilemez), fakat kul için kaçınılmaz bir sonuç olur. Zira bir insan, "*Ben imanı veya inkârı tercih ediyorum*" diyebilir; fakat kâfir olmayı seçmiş biri artık, "*Ben cehenneme gitmeyi tercih etmiyorum*" diyemez. İşte bu husus âyette "ıztırar" kelimesiyle ifade edildi. Görüldüğü gibi, tarihî bir olayı

anlatırken bile araya muhatabını uyarıcı bir mesaj koyup olayın asıl dikkat edilmesi gereken yönüne işaret etmek Kur'ân'ın uyguladığı etkili bir eğitim usulüdür. *(Kur'an Yolu)*

Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'in Duaları

وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (127) رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ
لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ (128) رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا
مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (129)

127- *İbrahim, İsmail'le birlikte Evin / Kâbe'nin sütunlarını yükseltince (şöyle dua etmişti:) "Rabbimiz bizden (bunu) kabul et, şüphesiz, Sen işiten ve bilensin;* ***128-*** *Rabbimiz, ikimizi sana teslim olmuş (müslümanlar) kıl ve soyumuzdan da sana teslim olmuş bir ümmet kıl. Bize ibadet yöntemlerini (yer veya ilkelerini) göster ve tövbemizi kabul et. Şüphesiz Sen tevbeleri kabul eden ve esirgeyensin.* ***129-*** *Rabbimiz, içlerinden onlara bir peygamber gönder, onlara ayetlerini okusun, kitabı ve hikmeti öğretsin ve onları arındırsın. Şüphesiz Sen güçlü/ üstün olansın, hüküm/hikmet sahibisin."*

Müfessirler **127.**âyetteki "***temellerini yükseltiyordu***" ifadesine dayanarak, Kâbe'nin yerinde daha önce bir yapı bulunduğunu, bunun zamanla (Nûh tufanında) harap olup üstünü kumların kapattığını, Hz. İbrahim'in bu eski temeli açığa çıkararak üzerine Kâbe'nin binasını yükselttiğini belirtirler. Ayrıca Kâbe'nin ilk defa melekler veya Hz. Âdem tarafından yapıldığına dair bazı rivayetler aktarırlar. Âl-i İmrân suresi 96.âyetle sabittir ki; yeryüzünde Allah'a ibadet için yapılan ilk ev Mekke'deki Kâbe'dir.

128. âyetteki "***ümmet***" kelimesi; çoğu aynı kökten gelen, önceki kuşaklardan devralınan özelliklerin veya ortak menfaat ve ideallerin ya da din, zaman, vatan gibi faktörlerin bir araya getirdiği insan topluluğunu ifade eder. Çoğulu "***ümem***"dir. Dinî anlamda bir peygambere inanıp onun yolundan giden cemaate, ilâhî dinlere mensup kavimler topluluğuna **ümmet** denir.

Âyetteki "***müslim***" kelimesinin masdarı olan **İslâm** kelimesi "**li**" edatıyla kullanıldığında **'teslim olma'** anlamına gelir. Hz. Muhammed'in tebliğ ettiği son dine İslâm isminin verilmesinin bir sebebi de, İslâm kelimesinin **'teslim olma'** yani 'Allah'ın varlığını ve birliğini tanıyarak O'nun peygamberi vasıtasıyla insanlığa bildirdiği itikadî ve amelî hükümleri benimseyip uygulama' anlamına gelmesidir. Esasen tüm ilâhî dinler insanlardan böyle kesin bir teslimiyet istediği için, hepsi de İslâm sayılmış, Hz. İbrahim'in duasındaki "***müslimeyni***" ve "***müslimeten***" kelimeleri **İslâm** ismiyle bağlantılı olarak açıklanmıştır. Buna göre Hz. İbrahim, Kâbe'yi inşa etmekle işlemiş oldukları hayrın kabul edilmesini niyaz ettikten sonra, kendisi ve oğlu İsmail'le soylarından gelecek ümmetin **Allah'a teslim olup itaat eden hâlis**

kullar olmaları, yüce Allah'ın takdirinin böyle olması dileğinde bulunmuştur. Çünkü Allah isteyip takdir etmedikçe insanın O'na teslim olup itaat eden gerçek bir mümin ve müslim olması mümkün değildir. Bir kimsenin, 'mümin olmak da kâfir olmak da sadece benim elimdedir' deyip ilâhî iradeyi dışlaması, her şeyin yapıp yaratanı Allah'a karşı bir edepsizlik ve saygısızlıktır. İnsan yalnız itaatkâr bir kul olmasında değil, Allah'a ne suretle itaat ve ibadet edeceği, yani ibadetlerin şekillerini ve esaslarını bilme hususunda da O'na muhtaç olduğu için Hz. İbrahim duasının devamında, "***Bize ibadet usûllerimizi göster***" diye yakarmış; bu arada kendisinin ve oğlunun, peygamber de olsalar yanılgıları bulunabileceği düşüncesiyle **Allah'tan tövbelerini kabul etmesini dilemiştir**. *(Kur'ân Yolu)*

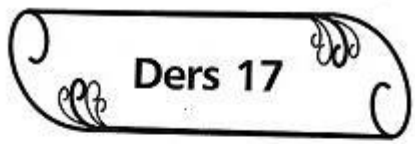
Kurtubî; 'Hz.İbrahim ve İsmail, "***Tövbelerimizi kabul et***" derken, günahları olduğundan değil, İslâm üzere sebat ve devam talep ettiler; yine hac yerlerinin, günahlardan kurtulup tevbelerin kabulünü isteme makamları olduğunu açıklayıp öğretmek istediler' der. *(el-Câmî)*

128.âyetteki "***menâsik***"(tekili *mensek*) kelimesinin kökü nüsük; 'ibadet' anlamına gelir. *Mensek* ise '**ibadet yeri'**, '**ibadetin uygulanış biçimi**, **usulü**', **'ibadetlerin amacı'** *(el-Müfredât)* demek olup âyetin bağlamı, bu kelimenin özellikle **haccın** erkân ve âdâbıyla bunların uygulandığı yerlere işaret eder.

Hz. İbrahim'in son duası, yüce Allah'ın ***kendi soyundan bir elçi göndermesini*** dilemesi olmuş ve bütün müfessirlerin görüşüne göre bununla özellikle **Hz. Muhammed'in risaleti** kastedilmiştir. Allah Teâla, Hz. İbrahim'in (a.s) duasını kabul edip Hz. Muhammed'i (s) peygamber seçmiştir. Daha sonra **İsmail** (a.s) Mekke'ye yerleşerek **Cürhümlüler** arasında yaşamış, onlardan Arapça öğrenmiş, böylece **Hz. İsmail'in soyu** Cürhümlülerle karışarak Araplaştığı için bunlara "***Arab-ı müsta'ribe***" denilmiştir. Efendimizin 21.göbekten atası olan Adnan da Hz. İsmail'in soyundandır. Böylece Hz. İbrahim'in duası kabul edilmiş ve son peygamber Hz. Muhammed onun soyundan gelmiştir. Efendimiz (s): "***Ben atam İbrahim'in duası, İsa'nın müjdesiyim***" *(Müsned, IV/127,128, V/262; Hâkim, Müstedrek 11/656)* buyurmuştur. İbrahim'in duasından maksat Bakara/129; İsa'nın müjdesinden maksat da Hz. İsa'nın İsrâiloğullarına hitaben, "*Ey İsrâiloğulları! Bilin ki benden sonra gelecek Ahmed isimli elçiyi müjdelemek üzere size Allah tarafından gönderilmiş elçiyim*" mealindeki ifadesini nakleden Saf / 6.âyettir. Bu sebeple Müslümanlar, "***Allâhümme salli***" ve "***Allâhümme bârik***" dualarında, Hz. Peygamberle birlikte Hz. İbrahim'i de saygıyla anmayı dinî bir gelenek haline getirmişler, hadislerde ve diğer İslâmî kaynaklarda İbrahim aleyhisselâm "***Halîlullah***" (Allah'ın dostu) olarak isimlendirilmiştir.

Hz. İbrahim duasında; kendi soyundan seçilip gönderilmesini dilediği elçinin işlevlerini şöyle sıralamıştır: Halkına Allah'ın âyetlerini **okuyup bildirmesi**, onlara kitabı, hikmeti **öğretmes**i ve onları **temizlemesi**. Kuşkusuz bir peygamberin daha birçok görevi vardır.

Müfessirler buradaki "***âyetler***"i kısaca Vahiy, Allah'ın varlığını, birliğini ve peygamberlerin doğruluğunu kanıtlayan deliller'; "***kitab***"ı 'Kur'ân-ı Kerîm', "***hikmet***"i 'Peygamberin sünneti, din ve dinî hükümlerle ilgili bilgiler, söz ve yaşayışta doğruluk'; "***tezkiy***e"yi de 'temizleme yani inkâr ve şirkle kötü huylar ve günah kirlerinden arındırma' şeklinde açıklar. "***Tezkiye / temizlenme***"; inançların, amellerin, fikirlerin, alışkanlıkların, âdetlerin, kültürün, siyasetin, kısacası hayatın her yönünün temizlenmesi demektir. *(Kur'ân Yolu)*

BAKARA 130-141.ÂYETLER

İbrahimî / Hanîf Gelenek

“Ey Teslimiyet! Senin Adın İslâm'dır!”

وَمَنْ يَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ اِبْرٰهِيمَ اِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُۥ وَلَقَدِ اصْطَفَيْنَاهُ فِى الدُّنْيَاۚ وَاِنَّهُ فِى الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصّٰلِحِينَ (130)

اِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُۥٓ اَسْلِمْۙ قَالَ اَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ (131)

وَوَصّٰى بِهَآ اِبْرٰهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُۜ يَا بَنِىَّ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰى لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ اِلَّا وَاَنْتُمْ مُسْلِمُونَۜ (132)

130- *Kendini bilmeyenden başka, İbrahim'in milletinden / dininden kim yüz çevirir? Andolsun, biz onu dünyada seçtik, gerçekten ahirette de o salihlerdendir.* ***131-*** *Rabbi ona: “Teslim ol” deyince (o) “Âlemlerin Rabbine teslim oldum” demişti.* ***132-*** *Bunu İbrahim, oğullarına vasiyet etti. Yakup da: “Oğullarım, şüphesiz Allah sizlere bu dini seçti, siz de ancak Müslüman olarak can verin!” dedi.*

150.âyette “*Millet-i İbrahim*”den yüz çeviren Yahudiler; Hıristiyanlar ve müşrik Araplar eleştiriliyor.

Bu âyetin nüzul sebebi hakkında *Tefsir-i Tibyân*’da şu rivayet yer alır: “Abdullah b. Selâm, yeğenleri Seleme ve Muhacir’i İslâm’a çağırıp; ‘Tevrat’ta Allah: “*İsmailoğullarından bir peygamber göndereceğim. İsmi Ahmed. Kim ki ona iman getire, hidayet bulur; getirmeyen mel’un olur.*” buyurdu’ deyince, Seleme iman etti, Muhacir imtina etti.” *(Tefsir-i Mevakib)*

124. ve takip eden âyetlerden anlaşılacağı üzere, “***millet-i İbrahim***” (**İbrahim’in İnanç Sistemi ve İlkeleri**) kısaca; ‘Allah'ın birliğini tanımak, kalben O’na teslim olmak, yalnız O’na kulluk etmek, Kâbe’yi her türlü maddî ve manevî kirden temiz tutmak ve orada gerekli ibadet kurallarını uygulamak’ gibi hükümleri içermektedir. Hz. İbrahim’in dünyada seçkin kılınması, âhirette salihler arasında yer alması da böyle bir dinin kendi dönemindeki en büyük temsilcisi olmasından dolayıdır. **132.** âyette ifade edildiği üzere o, Tevhid dinini kendi çocuklarına ve dolayısıyla sonraki nesillere vasiyet etmiştir.

132-133.âyetlerde onun torunu ve Hanîf dininin diğer bir temsilcisi olan **Hz. Yakub**’un da kendi oğullarına aynı vasiyeti tekrar ettiği yani Tevhid dininden sapmamalarını emrettiği; onların da Tevhid geleneğini yaşatacaklarına dair söz verdikleri bildiriliyor. Ancak, gerek Yahudiler ve Hıristiyanlar gerekse müşrik Araplar, kendilerini İbrahim’in soyuyla bağlantılı görmelerine rağmen, İslâm dinini ve Hz. Muhammed’in peygamberliğini kabul etmemekle,

temelde ***İbrâhimî geleneği,*** yani ***Hanîf dinini*** de reddetmiş oluyorlardı. Zira Efendimizin getirdiği dinle İbrahim ve diğer peygamberlerin getirdikleri dinler aynı ilâhî hakikatleri içerirler. Hatta **135.**âyette Müslümanlara, "***Biz, Hanîf olan İbrahim'in dinine uyarız***" demeleri emredilmiştir. **132.**âyetin son cümlesinden de anlaşılacağı üzere, Hz. **İbrahim**'le **Ya'kub**'un, oğullarına vasiyet ettikleri din de genel anlamda İslâm'dan başkası değildir.

> Kur'ân'da, Hz. Yakub'un İshak'ın oğlu olduğu (Hûd 11/71), Yûsuf sûresinde (12/4) ise, Yûsuf'un babası olduğu belirtilerek oğlunun kaybolmasından duyduğu derin üzüntü ve bu sebeple gözlerini kaybetmesi, engin sabrı, kıtlık üzerine oğullarını Mısır'a göndermesi, Yûsuf'a kavuştuktan sonra gözlerinin açılması anlatılır. Ayrıca onun sâlih kullardan olduğu (Enbiyâ 21/72), Allah'ın kendisine vahiy indirdiği (Bakara 2/136; Âl-i İmrân 3/84), Allah'ın güçlü ve basiretli kulları arasında yer aldığı (Sâd 38/45) bildirilir. Yakub'un Tevrat'taki ismi ise İsrail'dir; (hâşâ) Tanrı ile güreşip O'nu yendiği için Tanrı'nın ona bu adı verdiği iddia edilir ki (Tekvin), bu İslam'la bağdaşmaz. *(Kur'ân Yolu)*

131.âyetteki "***eslim***" kelimesi; 'Müslüman ol' veya 'İslâm'ı kabul et' demektir. O halde Müslüman; kendisini tamamen Allah'a teslim eden ve O'na itaat eden, Rab, Mâlik, Hâkim, Yönetici, Yasa koyucu Mâbud olarak yalnız Allah'ı kabul eden, O'nun koyduğu hayat düzenini yaşayan kimsedir. **İslâm**, bu inanç ve tutum üzerine kurulan dinî sistemdir. Peygamberlerin hepsinin dini de buydu. *(Tefhimül Kur'an)*

Bu hakikat A. İzzetbegoviç'in: "*Ey teslimiyet! Senin adın İslâm'dır.*" ifadesinde kendisini bulur.

132.âyetteki "**din**" terimi, İngilizce *religion* teriminden daha geniş kapsamlı olup hayatın tümünü kapsar, fert ve toplum hayatının hiçbir yönü onun sınırları dışında kalmaz. "***Ancak Müslümanlar olarak ölün***" emri ise, ölümden emin olunmayacağına göre, 'sürekli Allah'a teslimiyet ve İman hali üzere bulunun' demek olur ki, buna "*kesintisiz ve sürekli teslimiyet*" denebilir.

Tek İlâh'a İbadet ve Teslimiyet

أَمْ كُنتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَإِلَهَ آبَائِكَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِلَهًا وَاحِدًا وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ (133)

133- *Yoksa siz Yakub'un ölüm anında, orada şahidler miydiniz? O, oğullarına: "Benden sonra kime ibadet edeceksiniz?" demişti de, onlar: 'Senin ilahına ve babaların İbrahim, İsmail ve İshak'ın ilahı olan tek bir ilaha ibadet edeceğiz; bizler ona teslim olmuşuz.' demişlerdi.*

Kitab-ı Mukkaddes'te Hz.Yakub'un ölümüyle ilgili tüm ayrıntılar anlatılmasına rağmen bu son isteğine değinilmez; *Talmud*'da ise ayrıntılı olarak ele alınır ve özü neredeyse Kur'ân'dakiyle aynıdır: "Yakub dünyadan ayrılacağı zaman oğullarını çağırıp dedi ki: '*Rabbiniz Allah'a ibadet*

edin; O atalarınızı kurtardığı gibi sizi de bütün zorluklardan kurtaracaktır... Çocuklarınıza Allah'ı sevmeyi ve O'nun emirlerine uymayı öğretin; çünkü Allah âdil olanları ve her işinde doğru yolda yürüyeni korur.' Yakub'un oğulları cevap verdiler: '*Babamız, bize emrettiklerinin hepsini yapacağız. Allah, bizim yardımcımız olsun.*' Yakub şöyle dedi: '*Eğer O'nun yolundan sağa-sola sapmazsanız, Allah sizinle olacaktır*'." Rodwell de; "*Midr Rabbah*'dan naklen aynı şeyi aktarır: Yakub: "*Bir tek olan Kutsal Varlık hakkında kalbinizde hiç şüphe var mı?"* Dediler: "*Ey İsrail babamız, dinle. Senin kalbinde şüphe bulunmadığı gibi bizimkinde de şüphe yoktur. Çünkü Rab bizim Allah'ımızdır ve O tektir.*"

Çoğu müfessire göre, **133**.âyetin başındaki "**em**" kelimesi soru edatı olup red anlamı taşır. Buna göre âyet şöyle anlaşılır: '*Ey yahudiler! Ya'kub ölüm döşeğinde iken siz orada değildiniz; o halde onun benimsediği, oğullarına vasiyet ettiği ve uyacaklarına dair söz aldığı dinin, şimdi sizin benimsediğiniz din olduğunu nasıl söylersiniz? Oysa o, ölüm döşeğinde soyuna, atası İbrahim'in vasiyetini tekrar etmiş; onlardan tevhid dinine bağlı kalacakları sözünü almıştı.'* Râzî, "**em**" edatının bağlaç olarak da alınabileceğini belirtir ve âyeti şöyle anlar: *'Sizin Benî İsrail'den olan atalarınız, Yakub'un, oğullarını İslâm dinine ve tevhide davet ettiğine şahit olmuşlardı; siz de bunu biliyorsunuz. O halde nasıl olur da peygamberler hakkında onlara yakışmayan şeyler ileri sürersiniz!' (Tefhimü'l-Kur'ân; Kur'ân Yolu)*

Onların Kazandıkları Onlara, Sizin Kazandıklarınız Size

تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ (134)

134- *Onlar bir ümmetti; gelip geçti. Onların kazandıkları kendilerinin, sizin kazandıklarınız sizindir. Siz, onların yaptıklarından sorumlu tutulmazsınız.*

Yahudiler, kendilerinin İbrahim, İsmail, İshak, Yakub gibi peygamberlerin soyundan geldiklerini, bu sebeple seçilmiş ve imtiyazlı bir ümmet olduklarını, bundan dolayı Allah katında özel bir muameleye tâbi tutulup mükâfat göreceklerini savunuyorlardı. Âyette söz konusu peygamberlerle onların neslinin artık gelip geçtiği, onların amellerinin ve bunlardan doğan sonuçların sadece kendilerini ilgilendirdiği, herkesin yalnızca kendi yapıp ettiklerinden sorumlu olacağı *(ayrıca bk: En'am 6/164)* bu sebeple atalarıyla övünen Yahudilerin boş bir kuruntu içinde oldukları, bu kuruntuları bırakarak kurtuluşun yolunu kendi amelleriyle aramaları gerektiği ifade edildi ve böylece **sorumluluğun şahsîliği** ilkesi de ortaya kondu. '***Üstün ırk'***, '***imtiyazlı ümmet'*** gibi iddiaların reddedildiği bu âyette; dolaylı olarak Hz. Âdem ve eşinin işlediği hata yüzünden tüm insanlar günahkâr olup bu '*aslî günah*'ın cezasını tüm insanlığın paylaştığı yönündeki Hıristiyanlık doktrini de çürütülmüş oldu ve âdeta dendi ki: *'Siz onların torunları olmanıza rağmen, onlarla aranızda gerçek bir bağ yoktur. Onların yolundan saptıktan sonra, onlarla aranızda bir bağ olduğunu iddia etmeye hakkınız da yoktur. Allah*

size atalarınızın ne yaptığını değil, kendinizin ne yaptığını soracaktır.' Bizim "***amel ve iş***" dediğimiz şeyler, Kur'an'a göre, bizim ***kazançlarımız***dır. Çünkü her hareket, her iş ya iyi ya da kötü bir sonuç doğurur. Eğer yaptığımız iş iyi ise, Allah bizden razı olacak ve karşılığında ödül verecek; kötü ise, buna denk bir ceza verecektir. Kur'ân sonuçlarının ciddiyetine dikkat çekmek için yapılan iş ve amelleri '**kazanç'** diye niteliyor. *(Kur'ân Yolu; Tefhimü'l-Kur'ân)*

Hanif Olan İbrahim Milleti

وَقَالُوا كُونُوا هُودًا اَوْ نَصَارٰى تَهْتَدُوا ۗ قُلْ بَلْ مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ حَنِيفًا ۗ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ (135)

135- *Dediler ki: "Yahudi veya Hıristiyan olun ki hidayete eresiniz." De ki: "Hayır, (biz) Hanif (muvahhid) olan İbrahim'in Milleti (üzereyiz); o müşriklerden değildi."*

Yahudiler Müslümanlara, "***Yahudi olun ki kurtuluşa eresiniz***"; Hıristiyanlar da "***Hıristiyan olun ki kurtuluşa eresiniz***" diyorlardı *(ayrıca bk:2/111,113).* Yüce Allah, onlara şu cevabı vermesini Rasûlüne emretti: "*Ne Yahudiliğe ve Hıristiyanlığa uyar; ne de başka bir dini kabul ederiz. Biz, yalnızca Hanîf olan İbrahim'in dinine, onun dininden olanlara uymuşuzdur*." Müşrik Araplar, Hz. İbrahim'in yolundan gittiklerini, kendi bâtıl itikatlarının da İbrahim'in dininin bir devamı olduğunu ileri sürdükleri için âyetin bu kısmını istismar ederek, '*Muhammed İbrahim'in dinine uyduğunu söylüyor, biz de onun yolundan gittiğimize göre, aramızda fark kalmadı*' diyebilirlerdi. İşte âyette, bu ifadenin ardından, "**O müşriklerden değildi**" buyurulmak ve zımnen "***Oysa siz müşriksiniz***" hatırlatması yapılmak suretiyle özellikle müşrik Arapların ileri süreceği böyle bir iddianın önü kesildi *(İbn Âşûr).*

Bu âyetteki "***Hanîf***" [61] kelimesi açık bir şekilde "**müşrik**" kelimesinin karşıtı olarak "**Müslüman**" anlamında kullanılmıştır. Şu halde bu kelime Kur'ân dilinde, her şeyden önce tevhid anlamını içerir ve "Şirk kuşkusu taşıyan her türlü sapık görüşten uzaklaşarak, Allah'ın birliği inancına yönelen ve ihlâslı bir şekilde yalnız O'na kulluk eden" anlamına gelir. Âyete göre **Hanîflik**, putperestlik olmadığı gibi Yahudilik ve Hıristiyanlık da değildir; Allah'ın başlangıçtan itibaren insanlara bildirdiği, insanın tabiatına en uygun olan **Tevhid** dinidir. Nitekim Rûm/30. âyet bu anlamdadır. Böylece Hz. İbrahim'den önceki peygamberlerin dinleri de

---

61 "***Hanîf***" kelimesinin anlamı ve menşei konusunda farklı görüşler vardır. Âlimlerin çoğu, kelimenin, 'meyletmek, yönelmek' anlamına gelen Arapça "H-N-F" kökünden türetildiğini ve '**sapkınlıktan doğru yola, başka bir dinden İslâm'a yönelen**'*(el-Müfredât)* veya '**dosdoğru olan kimse'** *(Razi)* anlamına geldiğini belirtirler. Taberî, "**hanîf**" kelimesini genel bir ifadeyle, '**her şeyin doğru olanı'** diye açıklar ve terimin çeşitli âlimlerce yapılmış farklı tanımlarına yer vererek: '***İbrahim'in dinine uyarak doğru yoldan giden, din konusunda onu kendine rehber edinen***' demektir, der. Câhiliye devrinde sünnet olduktan sonra Kâbe'yi tavaf edene **hanîf** denirdi; zira onlar Hz. İbrahim'in dininden sadece sünnet olmayı ve Kâbe'yi tavaf etmeyi yaşatıyorlardı. Kur'ân'da hanîf kelimesi on yerde tekil, iki yerde de çoğul (*hunefa*) şekliyle geçer; bunların dokuzunda Hanîfliğin **müşrikliğin karşıtı** olduğu belirtilir; bu arada sekiz yerde Hz. İbrahim'in imanını tanımlar; bunların beşinde "*din*" anlamına gelen "**millet**" kelimesiyle kullanılır. (Mesela, Hz. Yusuf: "***Atalarım İbrahim, İshak ve Yakub'un milletine uydum***" *(12/38)* der.)

Haniflik kapsamına girmekle birlikte, özellikle Hz. İbrahim'in dininin bu isimle anılmasının sebebi, Hz. Muhammed'den önceki bütün peygamberler içinde sadece bu yüce peygamberin, kendisinden sonra gelip geçecek bütün insanlara önder kılınmış olmasıdır. *(Kur'ân Yolu)*

"***Hayır, (biz) Hanif (muvahhid) olan İbrahim'in Milleti (üzereyiz); o müşriklerden değildi."*** cevabının önemini kavrayabilmek için iki şey göz önünde bulundurulmalıdır:

1) Yahudilik ve Hıristiyanlık, Hz. İbrahim'in (a.s) ölümünden çok sonra ortaya çıkmıştır, özel âyinleri, düzenlemeleri vs. ile birlikte Yahudilik, Hz. İsa'dan (a.s) 400 yıl kadar önce doğdu ve bu adı aldı. Hıristiyanlık ise, Hz. İsa'nın (a.s) göğe yükselmesinden çok sonra bu adı aldı ve bu özel inanç ve şekle girdi. Bu nedenle doğru yolda olmak için Hıristiyan veya Yahudi olunması gerektiği iddiası tarihsel olarak uygulanamaz. Çünkü bu durumda Hz. İbrahim (a.s), Hz. İsa (a.s) ve bütün peygamberler, Hıristiyanlık ve Yahudiliğin ortaya çıkmasından önce yaşayan tüm iyi insanlar, sadece onların yaşadıkları dönemde bu dinler olmadığı için doğru yolda sayılmayacaklardır. O nedenle Yahudi ve Hıristiyanlar; Peygamberlerin doğru yolda olmadıklarını ve Hıristiyan veya Yahudi olduklarını iddia edemezlerdi. Zira peygamberlere göre gerçek hidayet, insanları ayrı dinlere bölen özellikler değil, Allah'ın bütün peygamberlerinin gösterdiği ve her çağdaki iyi insanların uyduğu evrensel yoldur.

2) Bu cevap aynı zamanda şirk koşarak ibadette, teslimiyette, saygıda, itaatte Allah'a ortak koşmayan Hz. İbrahim'in (a.s) yolundan sapan Yahudi ve Hıristiyanları uyarır. Onlar bunu inkâr edemezler; çünkü kendi ellerindeki kitaplar buna şahitlik etmektedir. (*Tefhimü'l-Kurân)*

"Peygamberler Arasında Ayırım Yapmayız"

قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَى وَعِيسَى وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِن رَّبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ (136)

136- *Deyin ki: "Biz Allah 'a, bize indirilene, İbrahim, İsmail, İshak, Yakub ve torunlarına indirilene, Musa ve İsa'ya verilen ile peygamberlere Rabbinden verilene iman ettik. Onlardan hiç birini diğerinden ayırt etmeyiz ve biz O'na teslim olmuşlarız."*

Abdullah b. Abbas (r.a) der ki; İçlerinde Ebû Yasir b. Ahtab, Rafi' b. Ebî Râfı', Âzur, Halid, Zeyd, İzar ve Eşyâ'ın bulunduğu bir Yahudi grubu Efendimizin (s) yanına gelip, hangi peygamberlere iman ettiklerine dair soru sordular; bunun üzerine bu âyet indi. Âyette Hz. İsa (a.s) söz konusu edilince;

-'Hayır, biz İsa'ya da, ona iman edene de iman etmeyiz.' dediler. *(Kurtubi)*

Tâberi, onların bu cevabı üzerine de Allah Teâlâ şu âyeti (Maide 5/59) inzal buyurdu, der;

"De ki: Ey kitap ehli! Yalnızca Allah'a, bize indirilene ve daha önce indirilene iman ettiğimiz için mi bizden hoşlanmıyorsunuz? Oysa çoğunuz yoldan çıkmış kimselersiniz."

"***Yakub'a ve torunlarına***": Sözlükte '**torun'** anlamına gelen "***sıbt***" (çoğulu: ***esbap*** kelimesi, âyette özellikle Hz. Yakub'un 12 oğlundan torunları olan peygamberleri ifade eder.

Müslümanları kendi dinlerine davet eden Yahudi ve Hıristiyanlara cevap veren önceki âyetteki, "*Hayır! Biz, hanîf olan İbrahim'in dinine uyarız*" cümlesinin açıklaması mahiyetinde olan bu âyette, öncelikle **Allah'a iman** emri yer aldı. Çünkü bu, bütün hak dinlerin ortak inanç ilkesidir. Âyette daha sonra Müslümanlara indirilen Kur'ân-ı Kerîm ile Hz. İbrahim ve onun soyundan gelen peygamberlere, yani bütün peygamberlere bildirilen ilâhî hakikatleri içeren kutsal kitaplara inanılması emredildi.

> Demek ki; Müslümanların, peygamberler arasında, bazısına inanıp bazısına inanmamak gibi bir ayırım yapmadan, hepsinin Allah'ın elçileri olduğuna iman etmeleri gerekir (Ayrıca bk. Bakara 2/285). Her ne kadar Kur'ân-ı Kerîm'de yüce Allah'ın peygamberlerden bir bölümünü diğerlerine üstün kıldığı ifade buyurulursa da (bk. Bakara 2/ 253; İsrâ 17/55), bu üstünlük -bazısının rasul, bazısının nebî olması veya ilim ve manevî mevkileri bakımından farklı dereceleri olmaları gibi- peygamberler arasında ortak olmayan durumlarla ilgili olup, peygamber olmaları ve peygamberler arasındaki ortak niteliklere sahip olmaları itibariyle aralarında fark yoktur.

136.âyet ve benzer âyetlerin *(bk. En'âm 6/83-90;Meryem 19/58)* hükmü gereği Müslümanlar, bütün peygamberlerin Allah'ın seçkin kulları olduklarına, kendilerine gelen veya daha önceki bir peygamberden intikal eden kutsal kitabın hükümleri uyarınca elçilik görevlerini gereğince yerine getirdiklerine, haramlara asla bulaşmadıklarına, fazilet ve dindarlık bakımından örnek bir hayat yaşadıklarına inanır, bu açıdan aralarında hiç bir ayırım yapmadan hepsini saygıyla anar; âyetin sonunda da ifade edildiği üzere, bunu Allah'a teslimiyet ve bağlılıklarının bir gereği sayarlar. Çünkü Allah: "*Dini dosdoğru ayakta tutun ve onda ayrılığa düşmeyin diye dinden Nuh'a emrettiğini, sana vahyettiğimizi ve İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya emrettiğini sizin için de bir şeriat kıldı." (Şura 42/13) (Kur'ân Yolu)*

O halde; "*Onlar arasında hiçbir ayrım yapmayız*" ifadesi 'Allah'ın gönderdiği bütün peygamberlere inanır ve hiçbirini inkâr etmeyiz' anlamına geldiği gibi; 'Biz o peygamberlerin, dinin esası olan itikatta birbirlerinden farklı olduklarını kabul etmiyor, aksine hepsinin, neticesi İslâm olan temeller üzerinde ittifak ettiklerini söylüyoruz.' demek olur *(Râzi).* Zira Allah'tan gelen bütün peygamberler aynı Hakk'ı ve hakikati getirdiler ve insanları aynı Hidayet'e (Doğru Yol'a) çağırdılar. Bu nedenle Hakk ve hakikate uyan herkes, bütün peygamberleri kabul etmelidir. Bir peygamberi kabul edip de diğerini inkâr eden kişi, gerçekte kendi kabul ettiği peygamberi de reddetmiştir. Onlar Hz. Musa, Hz. İsa ve diğer peygamberlerin (a.s) öğrettiği evrensel davete uymuş olsalardı, diğer peygamberleri ve Hz. Muhammed'i (s) inkâr etmezlerdi. Gerçekte onlar hiçbir peygamberin öğretisine uymamaktadırlar. Onlar sadece kendi peygam-

berlerine uyduklarını iddia ederler, çünkü babaları öyle yapmıştır. O halde onların gerçek dini, önyargı, ırkçılık ve gözü kapalı bir şekilde atalarına uymaktır. *(Tefhimü'l-Kur'ân)*

Biz ise heva ve hevesimiz için değil Allah'a itaat için O'na teslim olan Müslümanlarız.

"Sizin İnandığınız Gibi İnanırlarsa..."

فَاِنْ اٰمَنُوْا بِمِثْلِ مَآ اٰمَنْتُمْ بِهٖ فَقَدِ اهْتَدَوْاۚ وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا هُمْ فِيْ شِقَاقٍۚ فَسَيَكْفِيْكَهُمُ اللّٰهُۚ وَهُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ (137)

137- *Eğer onlar da sizin inandığınız gibi inanırlarsa, kuşkusuz doğru yolu bulmuşlardır; yok eğer yüz çeviririlerse onlar elbette bir şikâk içindedirler. Onlara karşı sana Allah yeter. O işitendir, bilendir.*

Âyetteki "***şikâk***"; düşmanlık duygularıyla ayrılıkçılık yapmak, doğru yolda olanlarla ihtilâfa düşmek, inatlaşmak, tartışma ve çekişmeye girişmek, haktan sapmak, dalâlet manalarında anlaşılmıştır *(Razi).*

Zeyd b. Eslem der ki: "***Şikâk*** anlaşmazlık demektir". *Şikâk*'ın; 'mücadele, muhalefet ve karşılıklı düşmanlık' anlamına geldiği de söylenmiştir. Kelimenin aslı, 'yan taraf' anlamına gelen "***eş-Şık"***tır: iki kesimden her birisi, adeta karşı tarafın bulunduğu şıkkın başkasında imiş gibi bir ifadedir. *(Kurtubi)*

Bir önceki âyette Müslümanlara, Allah'a inandıklarını; Kur'ân'a, diğer peygamberlere ve onlara indirilenlere ayrım gözetmeksizin iman ettiklerini dile getirmeleri emredilmişti. Bu âyette ise, Yahudilerle Hıristiyanlardan da aynı şekilde davranmaları, bu çerçevede, İslâm'ın peygamberine ve Kur'ân'a da iman etmeleri istenmiş; böyle yaptıkları takdirde doğru yolu bulmuş sayılacakları, aksi halde hak yoldan uzaklaşarak sapıklığa düşmüş, ayrılıkçılığa ve düşmanlık duygularına kapılmış olacakları bildirilmiştir. Âyette daha sonra, Yahudilerle Hıristiyanların olumsuz düşünce ve davranışları karşısında Hz. Peygamber'in kaygılanmasına gerek olmadığı, zira yüce Allah'ın yardım ve desteğinin onun için yeterli olduğu ifade buyurularak Hz. Peygamber teselli edilmiştir.

Allah'ın Boyası ile Boyanmak

صِبْغَةَ اللّٰهِۚ وَمَنْ اَحْسَنُ مِنَ اللّٰهِ صِبْغَةً ۖوَّنَحْنُ لَهٗ عٰبِدُوْنَ (138)

138- *Allah'ın boyası! Allah'dan daha güzel boyası olan kim? Biz (yalnızca) O'na kulluk edenleriz.*

"*Sıbğ*" elbisenin kendisiyle boyandığı şey; "***sıbğa***" boyanın üzerinde bulunduğu durumdur. "***Allah'ın boyası***" (*sıbğatullah*) deyimine ise; tefsirlerde 'İslâm, İslâm boyası, Hanîflik,

Allah'ın Dini, Allah'ın ezeli ebedi değişmez dini (*ed-dinü'l-kayyim*), Hz. Nûh ve sonraki bütün peygamberlerin bildirdikleri din, Allah'ın insan tabiatına lütfetmiş olduğu temiz fıtrat, Allah'ın kanunu (sünnetullah), hücceti, Allah'ın arındırıp temizlemesi, sünnet olma' gibi manalar verilmiştir *(Taberi, Zemahşeri, Razi, Kurtubi).*

Bir önceki ayette anılan peygamberlere indirildiği veya verildiği bildirilen ilâhî gerçeklerin aslı ve özü **hak din**dir; yani Allah'ın **varlığına ve birliğine** inanmak, O'nu **ilah ve rab** tanıyıp -biçimi devirden devire değişse de- O'na **kulluk** etmek, adalet, doğruluk vb. **evrensel ahlâk ilkelerine** uymak, **ahiret** gününe, o günde herkesin inançlarından ve yaptıklarından **hesaba çekileceğine** inanmak gibi öğretileriyle, ilk peygamberden sonuncusuna kadar değişmeyen dindir. "**Allah'ın boyası**" da bu hak dinden veya bu **dine uyma ve onu yaşama sayesinde kazanılan ruhî-ahlâkî kemal**den ibarettir.

Âyetteki ifadelerden, "***Biz rengi Allah'tan alırız***" anlamı da çıkarılabilir. Beydavi der ki: "Allah'ın boyası"ndan murad, ***"Kalplerimizi imanla tertemiz yaptı (yani her türlü kirden arındırdı)"*** demektir.

Müfessirlere göre âyet; dolaylı olarak Yahudi ve Hıristiyanların *vaftiz* uygulamalarının yanlışlığına da işaret eder. Zira onlar yeni doğan çocukları sarımtırak boyalı bir suya batırarak gerçek Hıristiyanlığa soktuklarına inanırlar. Hıristiyanlıktan önce de Yahudiler, Yahudiliği kabul eden kimseleri yıkarlar; yıkanan (vaftiz edilen) kimsenin bütün günahlarının temizleneceğine ve onun yeni bir hayat rengine kavuşacağına inanırlardı. Daha sonra bu âdet Hıristiyanlar tarafından benimsendi ve "***vaftiz***" adını aldı. Vaftiz; suya batırma ve su ile ıslatma şeklinde yerine getirilen bir başlangıç ayini veya kilise'nin kutsama törenidir; sadece dine yeni girenlere değil, yeni doğan bebeklere de uygulanır.

Kur'ân'a göre; böyle sunî yollarla, ***renk verme*** töreni gibi sembolik uygulamalarla gerçek dindarlığa ve kurtuluşa erilemez. Gerçek iman, öyle boyalı bir suya girip çıkmakla değil, **Allah'ın boyasıyla boyanarak**, Allah'ın, yaratılışta insanın temiz fıtratına aşıladığı hak dinle bezenerek kazanılır. Vaftiz gibi sunî bir uygulama böyle bir dinin ve inancın yerini asla tutamaz. *(Kur'ân Yolu; Tefhimü'l Kur'ân)*

Dikkat Edelim

Bu âyete göre; Müslümana yakışan, kendisine ve genel olarak insanlığa tüm güzellikleri bahşeden Allah'a lâyık olduğu şekilde **kulluk** etmek ve kulluğunu bir şükran ifadesi olarak dile getirmektir. Bu şekilde inanıp kulluk eden ve hayatını vahye göre düzenleyen insan, **Tevhid** inancına yani Allah'ın **Hak dinine** yatkın olan ***fıtrat boyası*** ile **boyanıp** şirk, küfür, nifak, kibir vb. kirlerden **arınmış** olur.

Bizim Amellerimiz Bize, Sizin Amelleriniz Size!

قُلْ اَتُحَآجُّوْنَنَا فِى اللّٰهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ ۚ وَلَنَآ اَعْمَالُنَا وَلَكُمْ اَعْمَالُكُمْ ۚ وَنَحْنُ لَهٗ مُخْلِصُوْنَ ۙ (139)

139- *Deki: O bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbiniz iken, bizimle Allah hakkında tartışmalara mı giriyorsunuz? Bizim amellerimiz bizim, sizin amelleriniz sizindir. Biz O'na gönülden bağlanmışlarız.*

Yani, "Bizim söylediğimiz tek şey şudur: Allah hepimizin Rabbidir ve hepimiz O'na teslim olmalıyız. O halde neden Allah hakkında bizimle tartışıyorsunuz? Bu, bizimle tartışıma konusu teşkil edecek bir mesele mi? Aslında sizinle tartışmaya hakkı olan bizleriz, siz değil. Çünkü Allah'a başka mâbudları ortak koşanlar biz değil, sizlersiniz." Arapça metin şu anlama da gelebilir: "Bizimle Allah (rızası) için mi tartışıyorsunuz? Eğer önyargılarınız veya dünyevi çıkarlarınız için değil de Allah için bizimle tartışıyor iseniz, bu tartışma kolayca çözümlenebilir... Siz kendi işlediklerinizden sorumlusunuz, biz de kendi işlediklerimizden. Eğer ilâhlıkta Allah'a ortak koştuysanız ve onlara ibadet ve itaat ettiyseniz, siz bilirsiniz. Ama bu davranışınızın sonuçlarına da katlanırsınız. Bizimle yaptığınız tartışmaya gelince, bizim size verdiğimiz ibadet özgürlüğünü siz de bize verseniz, bu tartışma kolayca çözülür. Biz, sizin Allah'a eşler koşmanıza engel olmadığımıza göre, siz de en azından, ibadet ve teslimiyette tek olarak seçtiğimiz Allah'a hiçbir ortak koşmadan ibadet etme hakkımıza ses çıkarmamalısınız." *(Tefhimül-Kur'ân)*

Ehl-i kitap, Allah Teâlâ'nın, İsrailoğulları dışındaki bir milletten peygamber göndermesinin mümkün olmadığını ileri sürerek Hz. Muhammed'in peygamberliğini reddediyor; kendilerinin "*Allah'ın çocukları ve sevgilileri*" olduklarını *(Mâide 5/18),*şu halde yeni bir peygamber gelecekse, bunun Araplardan değil, eskiden olduğu gibi yine kendi kavimleri arasından çıkması gerektiğini savunuyor; yalnız Yahudilerin veya yalnız Hıristiyanların cennete gireceklerini savunuyor ve Müslümanlara, doğru yolu bulabilmeleri için Yahudi ya da Hıristiyan olmaları gerektiğini söylüyorlardı *(Râzî).* Oysa Allah ne yalnız Müslümanların ne de yalnız Ehl-i kitabın rabbidir; O, bütün insanlığın, bütün yaratılmışların rabbidir. Bu yüzden Ehl-i Kitabın, mesnetsiz birtakım iddialar ileri sürerek, Müslümanlarla Allah konusunda tartışmaları oldukça anlamsızdır. İsrâiloğulları Allah'ın, iyi yolda oldukları sürece kendilerine verdiği üstünlüğü mutlak ve şartsız bir üstünlük saymışlardır. Oysa onların, doğru yoldan sapsalar bile yine de Allah nezdinde üstün bir millet olmaya devam edecekleri şeklindeki inançları, Allah'a karşı bir haksızlık isnadı ve iftiradır Mwao/^zisz: A\İ/ ///•/<»», Müslumanlar herhangi bir ayrılıkçılığa sapmadan ihtilâf ve düşmanlık duygularına kapılmadan Hz. Muhammed ve ona indirilenle birlikte İbrahim, Mûsâ, İsâ gibi geçmiş peygamberleri ve onların kutsal kitaplarını da tanımış; bütün bu kitapların ortak öğretisi olan hak dini benimse-

miş; Allah'ın varlığına ve birliğine her türlü ortaklık şaibesinden arınmış bir şekilde şeksiz şüphesiz iman etmişler, böylece '**Allah'ın boyası**'yla boyanmışlardır.

İşte âyet, bu içeriği ile Ehl-i kitaba, belirtilen ilkeler doğrultusunda **Allah'ı hep birlikte rab olarak tanıma yolunda bir çağrı** anlamı taşımakta; hâlâ yanlış anlayış ve tutumlarında ısrar etmelerine karşılık da, herkesin tutum ve davranışlarından doğacak sorumluluğun kendine ait olacağı uyarısında bulunmakta ve Müslümanlara Allah'a olan içten bağlılıklarını (ihlaslarını) sürdürdüklerini açıkça ifade etmeleri talimatını vermektedir. Sonuç olarak şu veya bu kavimden, ırktan gelmenin insanlık değeri bakımından önemi yoktur. Allah bir zamanlar İsrail kavmini üstün kılmışsa bu onların doğru inançta ve iyi yolda olmalarındandı. Her bireyin ve her toplumun değeri ameline, benimsediği inancın doğruluğuna ve bu inancının ürünü olan iyi hal ve hareketlerine, amellerine göredir. *(Kur'ân Yolu)*

"Siz mi Daha İyi Biliyorsunuz, Yoksa Allah mı?!..."

أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى قُلْ أَأَنْتُمْ أَعْلَمُ أَمِ اللَّهُ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهُ مِنَ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ (140) تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ (141)

140- *Yoksa siz, gerçekten İbrahim'in, İsmail'in, İshak'ın, Yakub'un ve torunlarının Yahudi veya Hıristiyan olduklarını mı söylüyorsunuz? De ki: "Siz mi daha iyi biliyorsunuz, yoksa Allah mı? Allah'tan kendisinde olan bir şehadeti gizleyenden daha zalim olan kimdir? Allah, yapmakta olduklarınızdan gafil olmayandır.* ***141-*** *Onlar, bir ümmetti, gelip geçti; onların kazandıkları kendilerinin, sizin kazandıklarınız sizindir. Siz, onların yaptıklarından sorumlu tutulmayacaksınız.*

"***Siz mi daha iyi biliyorsunuz, yoksa Allah mı***?" sorusu, cehaletleri nedeniyle gerçekten bu büyük peygamberlerin Yahudi veya Hıristiyan olduklarına inanan sıradan Yahudi ve Hıristiyanlara değil, Hıristiyanlık ve Yahudiliğin daha sonraki bir çağda kurulu ibadet şekilleri ile ortaya çıktığını bilen bilgin ve din adamlarına yöneltiliyor. Buna rağmen onlar ***Hakk'ın kendi din ve mezheplerinin tekelinde*** olduğu yanlış inancı içindeydiler. Ayrıca cahil halkı da, ebedî kurtuluşun, peygamberlerden çok sonra din adamları, rahipler ve yorumcular tarafından icat edilen bu inanç, düzenleme ve ayinlere bağlı olduğu konusunda aldatıyorlardı. Ne zaman *'İbrahim, İshak, Yakub ve diğer peygamberler sizin mezheplerinizden hangisine dâhildirler?*' şeklinde bir soru ile karşılaşsalar, buna asla direkt bir cevap veremiyorlardı. Çünkü peygamberlerin kendi mezheplerine dâhil oldukları gibi tarihin yalanlayacağı saçma bir iddiada bulunamazlardı. Fakat bu gerçeğe rağmen, açıkça, peygamberlerin ne Yahudi, ne de Hıristiyan olmadıklarını söyleyemezlerdi; çünkü bu da, otomatik olarak kendi iddialarını çürütürdü.

141. âyette; Ehl-i Kitabın, "Hz. İbrahim ve onun soyundan gelen diğer peygamberlerin de Yahudi veya Hıristiyan olduğunu, dolayısıyla onlarla aynı dîni paylaştıklarını" ısrarla savunmalarına ve bununla övünmelerine karşılık, onlara Bakara/134. âyetteki aynı ifade ile tekrar cevap verilmiştir.

BAKARA 142-152. ÂYETLER

Kıble ve İstikâmet Bilinci

Tevhid'in Yeni Merkezi: Kâbe

سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلَّاهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا قُلْ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (142)

142- *İnsanlar içinde bir kısım beyinsizler takımı, 'bunları bulundukları kıbleden çeviren nedir?' diyecekler. De ki: 'Doğu da batı da Allah'ındır. O, kimi dilerse onu hidayete erdirir.'*

"***Kıble***": Esasen insanın herhangi bir tarafa dönmesi ve yönelmesi halidir ki, Türkçe "**yön**" demektir. Dindeki geleneksel anlamıyla namazda dönülen mekâna isim ve terim olmuştur.

Allah (c.c), kıblenin değiştirilmesiyle yeni bir ***sırat-ı müstakim***e, **Tevhid** inancının yeni **merkez**ine, yeni bir ***ümmet***in oluşumuna işaret buyururken, bu konuda söylenecek cahilce sözlerin geçersizliğini de açıklamak için şöyle buyuruyor: 'Bazı **sefihler**/beyinsizler, ahmak, cahil ve hafif akıllı anlayışsızlar diyecekler ki; Muhammed ve ümmetini, bulundukları kıbleleri Beyt-i Makdis'den çeviren nedir?' Bu sözü, yahudiler veya münafıklar söyledi ve âyet onlar hakkında indi. Bakara/ 13.âyetin "Şunu biliniz ki, asıl beyinsizler/budalalar onlardır." hükmüne göre, âyet **münafıklar** hakkında inmiş olabilir. Sözü söyleyenler kim olursa olsun, o beyinsizlere şu cevap verildi: "*Gün doğusundan gün batısına kadar tüm yönlerin sahibi olan Allah, dilediğini yeni bir sırat-ı müstakime hidayet edip başarılı kılar."*

Burada doğrudan Fatiha suresindeki duaya açık bir bağlantı, ince bir cevap vardır:

1) Burada '**sırat-ı müstakim**'in **nekra** oluşu yani 'el' harf-i tarifiyle belirlenmeyişi, bu yolun **büyüklüğüne ve yeniliğine** bir işarettir ki, istenilenden daha güzel, öteden beri gidilenin ve bilinenin dışında, bambaşka ve daha fazla nimet ve saadete elverişli, daha kolay selamete götüren, yani gazap ve sapıklıktan uzak bulunan bir **doğru yol** demek olur.

2) Bu sırat-ı müstakime hidayet, bu yola girebilmek **sırf ilâhî iradeye** bağlanmıştır. Yaratılışta ilâhî iradeye bağlı olmayan hiçbir şey bulunmadığı halde, bunun burada özellikle vurgulanması, böyle bir sırat-ı müstakimi ihsan etmesi ve ona kulların girebilmeleri hususunda, daha önceden kulların herhangi bir istek ve gayretleri bulunmadığını ve bunun Allah tarafından bir ihsan ve ikram olduğunu tenbih içindir. Yolu açan da, o yola girecek olanları seçen de Allah'dır. *(Hak Dini Kur'an Dili)*

Hakka Şahitlik Eden "Vasat Ümmet" Olmak

وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنقَلِبُ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ وَإِن كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ (143)

143- *Ve böylece sizi vasat bir ümmet kıldık ki, siz bütün insanlar üzerine hakkın şahitleri/örnekleri olasınız, Rasül de sizin üzerinize şahit olsun. Daha önce üzerinde durduğun Kâ'be'yi kıble yapmamız da; Peygamber'in izince gidecekleri, iki ökçesi üzerinde geri döneceklerden ayıralım/bilelim, diyedir. Bu iş elbette Allah'ın hidayet ettiği kimselerin dışındakilere çok ağır gelecekti. Allah imanınızı (namazınızı) zayi edecek değildir. Hiç şüphesiz Allah, insanlara çok şefkatlidir, çok merhametlidir.*

Cenab-ı Hak, Rasulüne bu hidayeti bahşetti. Ey Muhammed ümmeti! İşte Biz sizi böyle bir doğru yola hidayet etmek suretiyle ***vasat*** (orta/merkez); 'her tarafı denk, dengeli, ölçülü, mutedil, uyumlu, ılımlı, hayırlı bir **ümmet**, yani ifrat ve tefritlerden, aşırılık ve eğrilikten uzak, inanç ve ahlâkında, tutum ve davranışlarında doğruluk, dürüstlük ve adalet çizgisinde, sağduyulu, insaflı bir toplum' yaptık ki siz insanlar üzerine sözlü olarak ve fiilen veya hâlen adil ***şahidler*** [62] ve örnek alınacak kimseler olasınız.

İşte Cenab-ı Hak, **Muhammed ümmetini** insanlar arasında böyle hakşinas, doğru sözlü, adil, dürüst, iyi ahlâklı, ilim ve irfan ile seçkin, şahitlik yapmaya layık, merkezî bir cazibeyi ve imameti haiz, önder bir cemaat yapmak ve tam mânâsıyle adil ve hakim bir ümmet teşkil etmek için, Hz. Muhammed'in (s) gölgesinde ve çevresinde insanları yeni bir **sırat-ı müstakime** hidayet buyurdu. Diğer kavimler arasında İslâm ümmeti, bu vazifelerini unutmayacaktır. Müslümanlar şuna buna **uyuntu** olmayıp, başka milletlere **nümûne-i imtisal** (örnek) ve **merci** olması gerekir... Bu özellikleri kazanmış olan ümmetin icmaı (toplanması) da hak bir delil, gerçek bir **şahit** olur. Gerçekte bu şartlar altında yürüyen Müslümanlar ve özellikle Ashab-ı kiram, yeryüzündeki bütün kavimlerin teveccüh ve güvenini kazanan bir merkez olarak hak konusunda önderliği haiz bir büyük ümmet olmuşlardı. **Ey Müslümanlar! Siz, işte böylece insanlar üzerine şahit olasınız, bu Rasul de sizin üzerinize şahit ve sizin için uyulacak, ardına düşülecek bir önder olsun.** *(Hak Dini Kur'an Dili)*

---

62 "***Şühedâ***": Şehîd'in çoğuludur; "***şehîd***", şehadet masdarından *fail* anlamına '***feîl'*** veya '*mef'ûl'* olarak **şâhit** ve **meşhûd** mânâsınadır. Geleneğimizde "***şehîd***", '*meşhûd bilcenne'* yani cennetlik olduğuna şahitlik edilen kişi demektir. Ancak bu âyette kelime *'şâhid'* mânâsınadır. **Şahit** bir gerçeği ispat konusunda şahitliğine; bilgi ve görüşüne dayanarak verdiği habere başvurulan, verilecek hükme delil niteliğinde olan kimsedir ki, bundan istifade edilerek, ıstılahta 'herhangi bir genel yargıyı ispat için başvurulan delil veya tanığa da **şahit** denilir. Şahit, davacı ile davalı arasında ortada, tarafsız, adil, yalnızca gerçeği söyleyen, sözü dinlenir ve sözüne itibar edilir kimse demektir. Bundan dolayı da gerek hareket ve davranışları bakımından, gerek diğer halleri bakımından örnek alınan kimselere de "***şahit***" denir. *(Hak Dini Kur'ân Dili)*

> "Gerçekten Allah Rasulünde sizin için güzel bir örnek vardır." (Ahzab 33/21) âyetinin delalet ve işaret ettiği gibi siz onu, söz ve davranışlarınızda, oturup kalkışınızda kendinize şahid tutar, imam ve önder kabul eder; bir örnek, nümûne-i imtisal edinirseniz ve onun getirdiği sırat-ı müstakim üzre giderseniz, bütün insanlar sizin arkanızdan gelir ve sizi cemaatinizle birlikte kendisine imam tanır, hakkın açığa çıkması için size ve sözünüze başvururlar. Bunun için icmâ-ı ümmetin delil olması, her şeyden önce ümmetin kitaba ve sünnete uygun yaşamasına bağlıdır. Böyle yapmayanlar gerçek ümmet olamaz; aksine başka ümmetlerin, milletlerin arkasına düşmeye mecbur kalır, onlara tabi olur, uydu olmaya mahkûm olurlar. Hürriyetleri de ellerinden gider, esir milletler durumuna düşerler.

Peygamber Efendimiz Mekke'de iken **Kâbe'ye** dönerek namaz kılardı. Medine'ye hicretten sonra **Kudüs'e** doğru namaz kılmaya başlamıştı...[63] Şimdi ise; 'Senin vaktiyle üzerinde bulunduğun Kabe'yi yine sana kıble yaptık; bu, peygambere uyanları, geldiği izden geri dönüp irtidat edecek olanlardan seçip **ayırmak**, çirkin ile güzeli, iyi ile kötüyü birbirinden ayırt etmek içindir...' buyuruldu.

Efendimiz, Medine'ye gelip Beyt-i Makdis'e doğru namaz kılmaya başlayınca, bu iş Arapların gücüne gitti. Daha sonra tekrar Kâbe'ye dönülerek namaz kılınması emredilince, Araplar sevindi, Yahudilerin gücüne gitti: '*Bu ne iş böyle, kâh buraya, kâh oraya? Bunda kesinlik ve kararlılık olsa böyle olur mu?'* diye İslâm'dan **çıkanlar oldu.** Bazı Müslümanlar, *'Vefat eden kardeşlerimizin kıldıkları namazlar ne olacak?*' diye telaş ve endişeye kapıldılar. İşte bütün bunlara karşı ve daha doğrusu, kıblenin değişmesinden önce bu gibi hallerin olabileceğine işaret etmek üzere bu âyetler indi.

Bu meselede birçok bakımdan deneme vardır. Gerçi bu deneme büyük ve ağır bir şeydir, ancak Allah'ın hidayet ihsan ettiği, imanda sebat için irade nasip eylediği kimselere ağır gelmez; hiçbir ilahi emir ağır gelmez. 'Şunu da iyi bilin ki, Allah, "***sizin imanınızı***"; imanda sebatınızı ve imanınızın eser ve alâmeti olarak kıldığınız **namazlarınızı** ve iyiliklerinizi hiç yok etmez, kaybolmasına izin vermez. Şu halde kıble değişince, bundan evvel kıldığınız namazlar ve vefat eden kardeşlerinizin namazları Allah katında zayi olmaz, kaybolup gitmez. Çünkü Allah kesinlikle insanlara karşı pek şefkatli ve pek merhametlidir. Sizin şefkat ve merhamet, kayırma ve kollama namına bildiğiniz şeylerin bütün kaynağı O'ndadır. O'nun nesihle ilgili emirleri, sizin zararınıza olacak şekilde öncesine geçerli olmaz. Her emir kendi süresi içinde geçerlidir.' Bu kural zamanımızda, "*Kanun makable (geçmişe) şamil olmaz, meğerki hafifletici özelliği olsun*" şeklinde ifade olunan bir hukuk ilkesidir. *(Hak Dini Kur'an Dili)*

---

63 Ebû'l A'lâ el-Mevdudi der ki; Namazda Kudüs'e dönmeyi emreden bir âyet olmadığı gibi daha önce Mekke'de Kâbe'yi kıble ilan eden bir âyet de gelmedi. Ama Peygamberimiz (s) Mekke'de Kâbe'ye, Medine'ye gelince de Kudüs'e dönüp namaz kıldı. İşte bu durum, Efendimize Kur'ân dışında vahiy geldiğinin delillerinden sadece biridir. Kıble ile ilgili âyetlerden ve özellikle Bakara/143.âyetten, bütün bu kıble tespitlerinin Allah'ın talimatı ile Efendimiz tarafından yapıldığı açıkça anlaşılır. *(Bak: Hz. Peygamber ve Tevhid Mücadelesi, 2/240-247)*

Yüzünüzü (Özünüzü) Kâbe'ye (Kâbe'nin Rabbine) Döndürün!

قَدْ نَرٰى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِى السَّمَآءِ ۚ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضٰىهَا ۪ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۭ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوْا وُجُوْهَكُمْ شَطْرَهٗ ۭ وَاِنَّ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ لَيَعْلَمُوْنَ اَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَّبِّهِمْ ۭ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُوْنَ (144)

144- *Doğrusu biz, yüzünün göğe çevrilip durduğunu görüyoruz. Artık seni hoşnut olacağın bir kıbleye döndüreceğiz. Haydi yüzünü Mescidi Haram'a doğru çevir. Siz de nerede olursanız olun, yüzünüzü (özünüzü) o tarafa doğru çevirin! Kendilerine kitap verilmiş olanlar da kesinlikle bilirler ki, Rablerinden gelen o emir haktır. Ve Allah, onların yapmakta olduklarından gafil değildir.*

Efendimiz, artık kıblenin değişmesiyle ilgili vahyin gelmesini bekleyip duruyordu. Adeta Cebrail'in yolunu gözlüyor ve atası İbrahim'in kıblesi olan Kâ'be'ye yönelmek için Allah'a dua ediyordu...

Nihayet bu âyet nazil oldu... Bu suretle eski kıble kaldırıldı ve **istikbal-i kıble** farz oldu...

İstikbâl-l Kıble (Kıble'ye Dönmek); yüzün dosdoğru olarak kıbleye çevrilmesi, bedenin ön tarafından tamamen ona yönelmesi demektir. Şu halde yüzün ve bedenin Kâ'be'den başka bir tarafa dönmesi namazı bozar. Fakat uzakta bulunanlar için bizzat Kâ'be'ye isabet de şart değildir. Bundan dolayıdır ki, bizzat "**Kâ'be**" denilmeyip, "***Mescid-i Haram'ın şatrına***" [64] denildi *(Beydavi).* **Mescid-i Haram** ise Kâ'be'nin kendisi değil, çevresindeki **Harem-i Şerif**tir. Burada savaş, kavga ve her türlü saldırı yasak olduğu ve tam bir güvenlik amaçlandığı için ona "**haram**" veya "**harem**" denilmiştir.

Hikmet Damlası

Bu vesileyle söyleyelim ki, ***"İstikbâl-i Kıble"***: yüzünü kıbleye, özünü ise Kâbe'nin Rabbine döndürürken, O'nun "vech"ini yani rızasını talep ederek O'na yönelmektir. (Bak: Abdullah Yıldız, *Namaz Tevhid Eylemi*)

Berâ b.Âzib'den (r.a) aktarılır: Efendimiz (s) Medine'ye gelmiş ve 16 ay Beyt-i Makdis tarafına namaz kılmıştı. Sonra namazda Kâ'be'ye dönmesi emredildi. Olay Bedir Savaşından iki ay önce Recep ayında öğleyin güneşin zevalinden sonra oldu. Nebî, Beni Seleme mescidinde

64 "**Şatr**": Bir şeyin yarısı veya en önemli parçası veyahut bir yanı mânâlarına gelir. Kâ'be, Mescid-i Haram'ın tam ortasında bulunduğu için, yarısı Kâ'be'nin yarısında son bulur. Sahabe, tabiîn ve sonraki devir müfessirlerın hepsi (cumhur), uzaktan Mescid-i Haram'ın bulunduğu tarafa yönelmenin yeterli olduğunu ve ancak Mekke'de ve Mescid-i Haram'ın içinde Kâ'be'nin herhangi bir tarafına isabetle yönelmenin gerekli olduğunu açıklamışlardır ki, buna göre: "**mümkün olduğu kadar Kâ'be tarafına**" demek olur.

ashabı ile öğle namazını kılarken âyet geldi. Kılmakta olduğu öğle namazının ilk iki rekâtını Mescid-i Aksa, son iki rekâtını Mescid-i Haram yönüne kılan Efendimizin, yer değiştirip kıblenin değiştiğini bildirmesiyle erkeklerle kadınlar yer değiştirip birbirlerinin yerini aldılar; bu sebeple o mescide ***'Mescidü'l-Kıbleteyn'*** dendi.

Kıble değişimi hakkında *"Doğu da batı da Allah'ındır; nereye dönseniz Allah'ın vechi oradadır" (Bakara 2/115)* âyetiyle başlayıp, devam eden işaretler bu âyet ile son ve kesin şeklini aldı. Artık namazda Kâ'be'ye yönelmek farz olarak kesinlik kazandı... Cenah-ı Hak, bizzat Rasulünü böyle bir emirle taltif buyurduktan sonra, diğer yerlerde yaşayan diğer müslümanlara da ayrıca buyuruyor ki; '*ve her nerede bulunursanız yani nerede namaz kılarsanız, yüzlerinizi onun tarafına yani Kâ'be'nin bulunduğu tarafa yöneliniz'*. **Demek ki**; namaz kılmak için bir mescit gibi belli ve özel bir yerde bulunmak şart değildir, muhakkak bir mescitte namaz kılmak farz değildir. Fakat belli bir kıble olarak Mescid-i Haram'a, **Kâ'be** tarafına doğru dönmek herkese farzdır. Ancak düşman korkusu gibi zaruri bir mazeret ve buna imkân bulunmadığı haller ve zamanlarda ona yakın herhangi bir yöne dönmek yine yeterli olur. İşte "*Nereye dönerseniz dönün, Allah'ın yüzü oradadır." (Bakara 2/115)* âyetinin gerçek mânâsı da budur. Yani âyet, kıbleye yönelmenin çeşitli sebeplerle mümkün olmadığı veya kıblenin yönünün kestirilemediği istisnaî ve ârizî haller için geçerlidir. Bu da İslâm ümmetine Allah'ın ayrıca bir lütfu ve kolaylığıdır.

Şimdi kıblenin böyle Kâ'be'ye döndürülmesine diğer Kitap ehli ne diyecektir? Yahudiler ve Hıristiyanlar kesinlikle bilirler ki, bu çevirme emri Rableri tarafından gelmiş olan hak bir emirdir. Onlar içinde her ne kadar "*hangi şey, hangi sebep onları kıblelerinden çevirdi?*" şeklinde ileri geri konuşmak isteyen beyinsizler takımı bulunsa da, kitaba hakkiyle inanan ve ona aşina olanlar bu gibi hükümlerde Allah tarafından birtakım nesih ve tebdillerin yapılabileceğine cevaz verirler ve hatta bunun bir ilâhî sünnet ve gelenek olduğunu, ayrıca Kâ'be'nin vaktiyle İbrahim aleyhisselâmın da kıblesi olduğunu bilirler. "*Ve Allah onların amellerinden, yaptıkları ve yapmak istediklerinden gafil değildir, yani cezalarını verecektir."* Bu cümle, Kitap ehli hakkında açık bir korkutma, bir ihtar ve uyarıdır. İbn Âmir, Hamza, Kisâî, Ebu Cafer ve Ravh kırâetlerinde "tâ" ile "**ta'lemûn**" okunur. Bu okunuşa göre, '*Allah hiçbirinizin amellerinden gafil değildir'* demek olup müminler hakkında müjde, kafirler hakkında ise korkutma ve tehdit anlamınadır. *(Hak Dini Kur'an Dili)*

Başkalarının Kıblelerine ve Hevâlarına Tabi Olma!

وَلَئِنْ اَتَيْتَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ بِكُلِّ اٰيَةٍ مَا تَبِعُوا قِبْلَتَكَ ۚ وَمَآ اَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ ۚ وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ ۗ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ اَهْوَآءَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَآءَكَ مِنَ الْعِلْمِ ۙ اِنَّكَ اِذًا لَمِنَ الظّٰلِمِينَ (145)

145- *Celâlim için, sen o kitap verilmiş olanlara, bütün delilleri getirsen, yine de senin kıblene tabi olmazlar; sen de onların kıblesine tabi olmazsın. Zaten onlar da birbirlerinin kıblesine tabi değiller. Celalim hakkı için, sana gelen bunca ilmin arkasından sen tutar da onların hevâlarına uyacak olursan, o zaman hiç şüphesiz, sen de zâlimlerden olursun.*

Ey Muhammed! Vallahi sen o inatçı Kitap ehline her âyeti, mucize ve delili de getirsen, gerçeği ispat için bütün belgeleri gözler önüne sersen onlar senin kıblene tabi olmazlar. Sen onlara aklî ve naklî âyet ve delillerin en açığını gösterdin, akıl ve hikmetten bahsettin ve bilhassa İbrahim kıssası ile Kâ'be'nin şerefi hakkında bilgiler verdin. Bunları anlamak istemeyenler, hiçbir delili dikkat nazarına almazlar ve kendi batıllarından vazgeçmezler *(Razi)*. Şu halde senin tabi olduğun kıbleye uymazlar. Zaten sen de kendi kıbleni terk edip onların kıblesine uymazsın. Bundan başka onlar birbirlerinin kıblesine de tabi olmazlar. Çünkü Yahudiler ***Sahra***'ya, Hıristiyanlar da gün doğusuna dönerler. Onların birbirleriyle uyum sağlamaları ihtimali de yoktur. Vallahi, sen, bu Yahudilerle Hıristiyanların batıl üzere gittiklerini bildiren ve sana gelen bunca ilimden sonra, farz-ı muhal, kalkar da **onların arzu ve heveslerine, hakkın emrine aykırı olan keyfî gidişlerine ve arzularına uyacak olursan** o takdirde iyi bil ki, sen de muhakkak o zalimler güruhundan olursun. İşte o zaman sen de Allah'ın ahdine nail olamaz, insanlara imam olup ümmet teşkil edemezsin. O halde senin onlara uymaya kalkman, Allah'ın verdiği hükümle sana yasak ve muhaldir. Ey iman ehli! Siz, onların ne zalim olduklarını bilir misiniz?

Hz. Peygamber'i Oğullarını Tanır Gibi Tanırlar

اَلَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ اَبْنَآءَهُمْ ۘ وَاِنَّ فَرِيقًا مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ (146) اَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ (147)

146- *Kendilerine kitap verdiklerimiz o peygâmberi oğullarını tanır gibi tanırlar, böyle iken içlerinden bir kısmı gerçeği bile bile gizlerler.* ***147-*** *O hak Rabbindendir. Artık şüpheye düşenlerden olma sakın!*

Burada peygambere hitap zamiri ile, "**seni tanırlar**" buyurulmayıp da gâibe iltifat (dönmek) ile, "**O peygamberi tanırlar**" buyurulmasında birkaç ince nükte vardır.

1) Bu âyet, Allah tarafından gâibe hitap suretiyle, tarafsız bir şahitliği ifade eder.

2) Tevrat'ta, '*Hz. Musa'ya benzer bir peygamber'* diye vasıfları anlatılmış olduğu için öteden beri kitap ehli tarafından ***Hatemü'l-Enbiya*** (Peygamberlerin sonuncusu), ahd ifade eden lâm ile '***en-Nebiy'*** (O peygamber) diye anılıp böyle tanınırdı. ***'O'*** dedikleri zaman bunu anlarlardı. "***O***"nun; **İlim, Kur'ân ve kıblenin değişimi** olduğu da söylenir. *(Beydavî)* Ancak O'nun Hz. Muhammed olduğunu gösterecek bir belgeye, kesin bir delile ihtiyaç vardı. Efendimizin getirdiği açıklayıcı âyetler ve apaçık mucizelerle bu da hakkıyla temin edildi. Bunların karşısında özellikle Kitap ehlinin âlimlerinin hiçbir şekilde şüphe ve tereddüdü kalmamıştı. Bunu, çocuklarını bildikleri gibi kesin bir şekilde biliyorlardı.

Dikkat Edelim

Bu hitabın peygambere yöneltilmesi özellikle ***kıble bilincini*** pekiştirmek içindir. Gerçekten bir din, bir millet, bir ümmet için **kıble** meselesinin pek büyük bir önemi vardır; zira vücutta **ruh** ile **bedenin** derin bir kaynaşması söz konusudur. Maddi bir görünüm arz edemeyen ruhaniyetin hiçbir hükmü yoktur. Birbirine benzer ruhlu fertler arasında ***ruhî birliğin*** varlığı, aralarında bir ***maddî birliğin*** görünmesiyle bilinir. Böylece ruh vücuttan, vücut ruhtan katmerli bir yakınlaşma ile kuvvet kazanır ve sosyal ruh bu sayede oluşur, ümmet bununla meydana gelir. Bunun için ***kıble*** bir ümmetin ruhî birliğinin maddi görünümüdür; **kıblesiz bir ümmet olamaz.**

Nitekim Hz. Ömer (r.a), Abdullah b. Selam'a (r.a) bunu sorduğunda, o şöyle demişti:

-*"Ben onu oğlumu bildiğimden daha iyi bilirim. Çünkü onda hiçbir şüphe ve tereddüde yer yoktur. Fakat çocuklarıma gelince, ne bileyim, belki anneleri hıyanet etmiş olabilir."*

Bunun üzerine Hz. Ömer de Abdullah b. Selâm'ın başını öpmüştü.

Bu âyet, özellikle şunu da ispat eder; sadece bilmek, sırf **kalbe ait olan ilim ve marifet**, iman için yeterli değildir. Şer'î iman için **itaat ve boyun eğmek, bundan başka gerçeği gizlemeyip açıktan ikrar ve itiraf etmek** de lazımdır. **İmanın kökü**, kalbe ait bir nitelik olmakla beraber onun geçerli bir iman olması, o kökün, zorunlu bir engel bulunmadıkça açıktan ortaya çıkıp yayılmasına bağlıdır. Kitap ehlinin âlimleri **O peygamberi**, kalben pek iyi tanıdıkları halde mümin olamadılar, aksine inkâr ettiler.

-Ey peygamberliği bu kadar sabit ve delillere dayandırılan yüce Peygamber: *"Ey Muhammed! O hak emir Rabbindendir."* Diğer bir ifadeyle hak, Allah'tan gelendir. Öyle ise sakın sen, şüphecilerden olma ve onların nefsânî arzularını gözeterek, aldığın emri hemen yerine getirmekten geri durma!

Her Ümmetin Bir Yönü - İstikameti Vardır

وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيهَا فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمُ اللَّهُ جَمِيعًا إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (148)

148- Her ümmetin bir yönü vardır, o ona yönelir; haydin, hep hayırlara koşun, yarışın! Her nerede olsanız Allah sizi toplar, bir araya getirir. Şüphesiz ki Allah her şeye kadirdir.

Gerçekte ümmet veya kavimlerden her birinin bir **yönü, istikâmeti, kıblesi** vardır ki o ona yönelir. İbrahim milletine tabi olmak ve böylece en büyük ve orta yolu tutan muazzam ve seçkin bir ümmet olmak isteyenlerin yönü de, en eski olup en geniş birlik yönü olmaya layık olan, **İbrahim'in kıblesi** olan **Kâ'be**'dir. Bu **büyük ümmet** buna yönelmelidir; bu herkesin yönelişine uygundur. Yeryüzündeki her bir kavmin de buna yönelecek bir tarafı, bir yönü vardır: Kuzey halkı Kâ'be'nin kuzey tarafına, güney halkı güney, doğu halkı doğu, batı halkı batı tarafına ve aradakiler aradan bir yöne yönelirler. Hepsinin yönleri farklı olmakla beraber yine tamamı, bir Kâ'be etrafında toplanmış olur.

O halde sizden her biriniz kendi yönüne yönelerek hayırlar yapmakta yarışınız. Çünkü kıbleden maksat, böyle düzenli bir beraberlikle hayır yarışına girişmektir. 'Siz bunu biliniz de, diğer din mensuplarından daha fazla hayır yapıp onları geçiniz; çeşitli yönlerde, başka başka beldelerde bulunmanızdan dolayı aranızda sosyal birlik yoktur, sanmayınız. Çünkü; Her nerede olursanız olunuz, Allah hepinizi bir araya getirir. **Bir tek kıbleye** yönelmeniz sayesinde, yön farklılığına rağmen hepiniz bir **cemaat** olur; Mescid-i Haram içinde namaz kılıyor gibi düzenli bir sosyal cemaat haline gelirsiniz ve ödülünüzü de o şekilde alırsınız. 'Böyle şey olur mu?' demeyin. Çünkü; Allah her şeye kadir olup sizi böyle toplamaya ve ödülünüzü vermeye de kâdirdir.' *(Hak Dini Kur'ân Dili)*

Dikkat Edelim

Kâ'be alttan, üstten göğe kadar bir merkezdir ve çepeçevre ona yönelen yeryüzü sakinleri, onun etrafında sıra sıra birer yuvarlak saf teşkil ederek, **tek düzen, tek ümit ve tek hedefli** büyük bir **cemaat** teşkil edebilirler.

Her Nerede Olursanız Kâbe'ye Yönelin!

وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِنَّهُ لَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ (149) وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِي وَلِأُتِمَّ نِعْمَتِي عَلَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ (150)

149- *Her nereden yola çıkarsan hemen yüzünü Mescid-i Haram'a çevir. Bu emir şüphesiz hak, Rabbinden olduğu gerçektir. Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir.* ***150-*** *Her nereden yola çıkarsan yüzünü hemen Mescid-i Haram'a doğru çevir ve nerede olsanız yüzünüzü ona*

doğru çevirin ki insanlar için aleyhinizde bir delil olmasın. Ancak içlerinden haksızlık edenler başka. Onlardan korkmayın, benden korkun ki, üzerinizdeki nimetimi tamamlayayım ve doğru yolu bulasınız.

Ebu Amir kırâetinde "*Ya'melûne: Onların yaptıklarından*" okunur ki, İslâm karşıtlarına bir uyarıdır.

Kıble meselesi, ***kıble değişimi*** büyük bir iş ve buna bağlı nesih konusu da şeytanların fitne ve fesat için aldatmaya bahane ve fırsat edinebilecekleri ince bir mesele olduğundan kıbleye dair bu emirler bir daha tekrar edilerek pekiştirilmiş ve bununla beraber içerdiği bazı hikmetler de açıklanmıştır.

Elmalılı M. Hamdi Yazır, kıblenin değişmesi emrinin başlıca **iki hikmeti** olduğunu düşünür:

1) Bu emir, Kitap ehli ve müşrikler gibi size karşı olanlarca aleyhinizde kullanılabilecek hiçbir delil bırakmamak içindir. Çünkü geçmiş kitaplarda vaad edilen son peygamberin vasıfları arasında kıbleyi Kâ'be'ye çevireceği hakkında delil veya işaretler vardır *(Eski Ahid'din Kitabü'l-Eş'iya'da Mekke'nin geleceğini anlatan âyetler buna işaret eder).* Bu sebeple Kitap ehli, '*Son Peygamberin kıblesi Mekke'de olacaktı. Muhammed ve ashabı ise hala Mescid-i Aksa'ya duruyorlar*' diye şüphe edebilir ve bunu naklî bir delil olarak ortaya atabilirler. Sonra İbrahim'in kıblesine muhalefet, "***İbrahim milleti***" davasıyla uygun düşmez. Bunu da **müşrikler** aklî bir delil olarak ortaya getirebilirler. İşte **kıblenin değişmesinde**; önce size karşı böyle aklî ve naklî bakımdan haklı olabilecek delilleri büsbütün kaldırmak ve hasımlarınıza aleyhinizde hiçbir delil bırakmamak hikmeti vardır. Bundan sonra onların hiç biri böyle bir itiraz ileri süremez, ağızları kapanır. Ancak o insanlar içinden zulmü adet edinenler delil aramadan ağızlarına geleni söylerler. Ama öyle hüccetsiz, delilsiz, haksız sözlerin de hiç kıymeti yoktur. Bundan dolayı **siz onların hiç birinden korkmayınız da, benden korkunuz ve emrime karşı gelmekten sakınınız.**

2) Size nimetimi tamamlamam içindir ki, bu sayede hidayete ermeyi ve doğru yolda sapasağlam gidip, arzu edilen hedefe ulaşmayı kuvvetle ümit edebilesiniz. Asıl nimet, doğru yola ulaşmaktı. Kıble de bu doğru yoldandır. Nimeti tamamlamak ise, bir nimeti eksik bırakmayıp mümkün olan olgunluğuna erdirmek, demek olduğundan bu nimetin tamamlanması da o yoldan doğruca gidip, kurtuluş gayesine ermektir. Hz. Ali "***Nimetin tamamlanması, İslâm üzerine ölmektir.***" buyurmuş ve "***Nimetin tamamlanması, cennete girmektir***." diye de bir haber de varid olmuştur. *(Hak Dini Kur'ân Dili)*

Beydavi, Kıble değişiminin illetlerini; 'muhaliflerin delillerini iptal etmeye ilaveten; rızasını nazara alarak Peygamberi tazim ve her din ehli ve her davet sahibinin diğerlerinden

farklılığını sağlayacak şekilde bir kıbleye yöneltilmesi ve bunun İlahî bir âdet olarak uygulanması' şeklinde açıklar. *(Beydavi)*

150.âyetteki "Benden korkun!" hitabı hakkında Muhammed Hamidullah der ki: Kur'ân onlarca yerde bu anlama gelen kelimeler kullanmıştır. "İttaki" (Bakara 2/206), "havi" (Âl-i İmran 3/175), "müşfikûn" (Müminûn 23/60), "enzerte" (Bakara 2/6), "rahb" (Bakara 2/40), "vâcife" (Nâziât 79/8). Hiç kuşkusuz, Allah hakkında hiçbir adaletsizlik, zulüm ve kapristen korkulmaz. Bilakis yalnızca O'nun adaletinden korkulur. Hz. Peygamber (s) bunu şöyle açıklar: "Eğer Allah, hesap sormada sıkı davransaydı, hiç kimse kurtulamazdı..." *(Aziz Kur'ân)*

Öğretip Arındıran Peygamber

كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِنْكُمْ يَتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ (151)

151- *Nitekim içinizden size bir peygamber gönderdik. O size âyetlerimizi okuyor, sizi temizliyor, size kitabı ve hikmeti öğretiyor. Size bilmediğiniz şeyleri öğretiyor.*

İnsan cinsinin yine beşer bir peygambere kavuşması ne büyük nimettir! Eğer, Allah'ın insanlara gönderdiği peygamber; insandan başka diğer varlıklardan biri olsaydı, insanlık adına büyük bir şeref olmaz ve genel toplum için o kadar istifadeye uygun olmazdı. İnsana, içlerinden "*Ben de ancak sizin gibi bir insanım*" *(Kehf 18/110)* diyen bir peygamber göndermesi, insan cinsinin, Allah Teâlâ'ya doğrudan doğruya yaklaşmasına, Âdem kıssasında açıklanan halifeliğine en büyük delil olan sonsuz bir şereftir. Öyle bir peygamber ki; '*size, Bizim ebedi bir mucize olan âyetlerimizi okuyor*'. Bunlar, o gelip geçici mucizeler gibi gelip geçici nimetler cinsinden değildir. Bunlarla her zaman buna karşı çıkanlar cevap veremez hale getirilip susturulur. Şüpheler ortadan kaldırılır, olaylar tahlil olunur. Birçok ilimler elde edilir, bunlar güzel güzel okunur; ibadetler yapılır güzel ahlâkın en büyük, kapsamlı ilkelerine erilir. Ve sizi her türlü şirk ve günahtan, insanlığın yüceliğini lekeleyecek maddi ve manevi çirkinliklerden, kirlerden **temizleyecek**, hakkın temiz, adaletli bir şahidi haline getirecek bir hayata sevkeder Hasan Basri'ye göre; **kendisine sımsıkı sarıldığınız takdirde temiz olmanızı sağlayacak şeyleri öğretir.**

"***Tezkiye***"nin bir manası da 'artırmak, çoğaltmak'tır. Buna göre; "*O (Peygamber) sizi çoğaltıyor"* demek olur *"Siz az idiniz Allah sizi çoğalttı" (Âraf 7/86)* âyetinde buyurulduğu gibi, Hz. Peygamber'in onları çoğaltması, onları "hak" üzere birleştirmesidir ki, böylece yakınlıkları ve alakaları artar *(Râzî).*

"Hem size bütün filozoflara ders verecek **kitap ve hikmet öğretiyor**, okuma-yazma bilmezken size **kitap ve yazı** belletiyor. Her türlü hikmeti, yüksek ahlakı, dünya ve ahiret ilmini,

kâinatta geçerli ve egemen yasaları ve ilâhî sünnetin sonucunu, bunların tatbik şeklini **sözlü ve fiilî sünneti** ile öğretiyor ve size hiç bilmediğiniz, akıl ve düşünce ile bilme imkânını bulamayacağınız şeyleri, gayba ait sırları ve ahiretle ilgili durumları vahy ile bilip öğretiyor. Öğretiyor da; sizi dünyanın üstadı, cihanın hakimi olacak ve bütün insanların örnek alacakları, orta yolu tutan bir ümmet teşkil edecek bir hale getiriyor. İşte biz, ilâhlık şanımızla size İbrahim'in duasında olduğu üzere böyle bir peygamber gönderdik ve kıblenizi değiştirip tesbit etmek suretiyle size olan nimetimizi tamamlamak için bu hak emri verdik."

"***Muhammed (s) insanlığa ne getirdi?"*** diye sorulacak olursa, bu âyeti okumak yeterlidir. O'nun gönderilişinde, dünya ve ahiretle ilgili böyle büyük bir nimeti tamamlama vardır. *(Hak Dini Kur'ân Dili)*

"Siz Beni Anın, Ben de Sizi Anayım!"

فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ (152)

152- *O halde beni anın, ben de sizi anayım. Bana şükredin de nankörlük etmeyin.*

Kâ'be'nin kıble yapılması, dünya ve ahirette buna benzer bir nimeti tamamlamak içindir. Orta yolu tutan ümmet bu sayede oluşacak, büyük kurtuluş bununla başlayacaktır. Bunun için iki vazife vardır:

1) Beni layıkıyle anınız ki, ben de sizi bana layık şekilde anıp, imdad ve yardımıma devam edeyim.

2) Bana şükrediniz, nimetlerime karşı kalb veya dil yahut bedenle, ya da hepsiyle birden bana saygı gösterin, benim emirlerime itaat ve nimetlerimi, yerine harcamak sûretiyle onlardan yararlanın. İnkâr ve isyanla bana küfür ve nimetlerime karşı nankörlük etmeyiniz, hâsılı unutkan ve nankör olmayınız.

Zikir de şükür gibi ya **dille**, ya **kalble** veya **bedenle** olur.

Dille zikir: Allah'ı güzel isimleriyle anıp hamd, tesbih, tenzih etmek, Kitab'ını okuyup dua etmek.

Kalb ile zikir; gönülden anmaktır ki, başlıca üç çeşittir:

1-Allah'ın varlığını gösteren **delilleri** ve şüpheleri atarak O'nun **isim ve sıfatlarını** tefekkür etmek.

2-Allah'ın koyduğu **hükümleri, kulluk görevlerimizi**; Allah'ın bildirdiği **sorumlulukları**, onlarla ilgili hükümleri, **emir ve yasakları**, Allah'ın **vaadini, tehdidini** ve bunların delillerini düşünmek.

3) Maddi ve manevi **varlıkları**, bunlardaki **yaratılış sırlarını** seyredip düşünmekle zerrenin kutsal âleme bir ayna olduğunu görmek. Bu aynaya gereği gibi bakan, o güzellik ve büyüklük âlemini görür.

Bedenle zikir. Bedenin organlarından her birinin **görevli bulundukları vazife ile meşgul** ve dopdolu olması, kendilerine **yasaklanan şeylerden boş ve uzak** bulunmasıdır.

Şükür de bu mertebelerden her biriyle yerine getirilir. Ancak bunların şükür olması için, şükreden kimsenin, kendisine ulaşmış olan nimeti hissetmesi ve bunları o nimete karşılık bir saygı görevi olarak yapması şarttır. **Zikir** ise, nimetin ulaşmasına bağlı olmaksızın genel olarak bir muhabbetin, bir olgun aşkın eseridir. Şu halde şükrün, zikre atıf yoluyla bağlanması, esasen "*atfü'l-hâs ale'l-âm*" özel bir şeyi daha genel olana atfedip bağlama demektir. Ve ulaşan nimetlerin hepsini, yaratılış gayesine uygun olarak harcamak esastır. Buna göre her ilerleme adımında **zikir** başlangıç, **şükür** bir sonuçtur.

Allah, bu zikir türlerinden hangisiyle zikredilirse, o da ona layık şekilde kendisini zikredeni, zikredecektir. Bu noktayı anlatmak için, bu âyet çeşitli tabirlerle açıklanmıştır. Bu cümleden olarak:

1. Beni, bana **itaatla** zikrediniz, ben de sizi **rahmetimle zikredeyim.**

2. Beni dua ile zikrediniz, ben de sizi, duanızı kabul ve ihsanla zikredeyim. *(Bak: Mümin 40/60)*

3. Beni övgü ve **itaatla** zikrediniz, ben de sizi **övgü ve nimetle zikredeyim**.

4. Beni **dünyada** zikrediniz, ben de sizi **ahirette zikredeyim.**

5. Beni **gizli yerlerde** zikrediniz, ben de sizi **sahralarda** zikredeyim.

6. Beni refahınız, **rahatınız** anında zikredin, ben de sizi **bela ve musibete** uğradığınızda anayım.

7. Beni **ibadetle** zikrediniz, ben de sizi **yardımla** zikredeyim.

8. Beni, benim yolumda **cihadla** zikrediniz, ben de sizi **hidayetimle** zikredeyim.

9. Beni **doğruluk ve samimiyetle** anın, ben de sizi **kurtuluş ve nimetlerimi artırmakla** anayım.

10. Beni önce **ilâhlığımı kabul**le anın, ben de sizi sonunda rahmet ve **kulluğa kabul**le anayım.

11. Siz önce Benim, Rab olduğumu hatırlayın ki, ben de sonunda, sizi rahmetim ve kulluğuma kabul etme ile hatırlayayım ve mükâfatlandırayım *(Râzî Tefsiri).*

Kısaca kulluğun başı **zikir**, sonu ise **şükür**dür. "*Dualarının sonu şudur: Âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun" (Yunus 10/10).* İşte Cenab-ı Hak bütün kullarını özet olarak başlangıcı ve sonucu içine alan bu iki vazife ile görevli kılmıştır. Bu görevler güzelce yerine getirildikçe o nimet de ulaşacağı yere ulaşarak tamamlanacaktır. Ama **zikir** marifet ve bilgi ile; **şükür** nimetle uyum içinde olacaktır. Oysa Allah'ın mahiyetini hakkiyle bilmek, O'nu kendisi gibi bilmek demek olacağından bu, fani âlemde kullar için mümkün değildir. "***Seni gerçek mahiyetinle bilip tanıyamadık."***

Keza Allah'ın nimetleri sonsuzdur. Mesela bir nefeste içli-dışlı iki nimet vardır ve her nefeste iki şükür vaciptir. O halde şükür hakkiyle eda edilemez. "***Sana layık olduğun şekilde kulluk edemedik!***"

Bu ilâhî hitap karşısında ilk duyulan şey acizlik ve teslimiyettir. Gerçekten iman ve İslâm'ın başı bu anlayıştır. En güzel zikir de kelime-i tevhiddir. ''***Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur."***

Bu tevhid ve teslimiyetin gereği; bu acizlik içinde kendini, Allah'ın emirlerinin tek yürütme vasıtası bilerek, yöneltilen görevi en güzel şekilde azami derecede yerine getirmek için yalnız Allah'tan yardım dileyip en iyi şekilde gayret sarf etmektir. İşte bu, şükrün kendisidir. Yani yüklenen sorumluluk imkân ve kabiliyet şartına bağlanmıştır. Ama o kabiliyet, Allah'ın bir yardımı olduğu için onun da, işin aslında bir sınırı ve sonu yoktur. Bundan dolayı kul, Allah'ını zikirle O'ndan yardım diler ve kendine verilen kabiliyeti sarfeder. O kabiliyet, ona yapacağı işle beraber Allah'ın dilediği kadar gelir. İşte İslâm o acizlikten, bu sonsuz kudret ve kabiliyete intikaldir. İşte her mümin: "*Beni zikredin!"* emri karşısında acizliğini hissederek önce "*Ancak sana kulluk eder ve ancak senden yardım dileriz*" *(Fatiha 1/4)* kesin sözünü hatırlayacak ve buna şükretmek için Allah'tan yardım dileyecektir. *(Hak Dini Kur'an Dili)*

Özetle: İnsan, her türlü eyleminde Allah'ı hatırlar, işlerini O'nun koyduğu hükümlere ve genel olarak O'nun rızasına uygun düşüp düşmeyeceği ölçüsüne göre yaparsa; Allah da insanı anacak, yani dünyada hak ettiği şekilde ona yardım edecek, âhirette de **derecesini yükseltecektir**. (*Kur'an Yolu)*

Ders 19

BAKARA 153-163. ÂYETLER

Sabır, İmtihan ve İstirca'

Sabır ve Namazla Yardım Dilemek

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ (153)

153. *Ey iman edenler! Sabır ve namazla yardım dileyin. Şüphesiz Allah sabredenlerin yanındadır.*

"*Sabır ve namazla yardım dileyin!"* emri daha önce de geçmişti *(Bakara 2/45).* Orada muhatap İsrail oğulları idi; bu yüzden de "*Şüphesiz bunlar (sabır ve namaz), Allah'a huşû ile boyun eğenlerden başkasına ağır gelir"* buyurulmuştu. Burada ise muhatap Müslümanlar olduğu için, böyle bir ağırlıktan söz edilmeyip âyetin sonunda Müslümanların sabırlı ve metanetli olduğuna işaret edildi.

'Önce **sabır** ve kararlılığa alışınız, nimetlerin kendilerine göre zahmetleri de vardır. Allah'ın bütün nimetlerine, hele sonsuz nimetlerin tamamına anahtar olan iman ve İslâm nimetine **şükretmek** ve özellikle bunu '**ihsan'** mertebesinde eda edebilmek kolay değildir. Siz bu yolda ebedi bir gayeye doğru yürürken imtihanlar geçirecek, biri içte, diğeri dışta iki büyük düşmanla çarpışacaksınız. Bir taraftan nefislerinizin heves ve arzusu, diğer taraftan **kâfirlerin,** hak düşmanlarının hücum ve eziyetleri ile uğraşacaksınız. Bunlara karşılık verip kendinizi savunmak için **cihada** ve savaşa mecbur olacaksınız. Bazı zahmetler ve meşakkatler göreceksiniz. Ruhen ve bedenen nefsinizi terbiye etmezseniz, sabır ve tahammüle, kararlı ve metin olmaya alışamazsınız. Allah'ın yardımının ilk sebeplerinden birini yitirmiş olursunuz, tehlikeye uğrarsınız. En ufak bir sıkıntı, bir acı karşısında korkmaya, sızlanmaya başlarsınız. Ümitsizliğe ve gevşekliğe düşersiniz. Şunu biliniz ki **sabır, her başarının başıdır**. İmandan sonra takip edilecek yolun başı sabır, **ahlâkın** başı sabır, **ilmin** başı sabır, **amelin** başı sabır, kısaca varlık âlemini tanımanın başı sabırdır. Sabırsızlık; ivmek ve bir anda her şeyi istemektir. Oysa yaratıklar zamana bağlı olup terbiye kanununa tâbidirler. Zaman ise peş peşe gitmek, yavaş yavaş olmak demektir. Bunun için yaratıkların tam başarıya ulaşmaları derece derece bir silsile takip eder. Bu da sabra bağlıdır. Her şeyi bir anda istemek hiçbir şey istememektir. Hatta yaşamak, sabretmektir. Âlimler sabrı iki kısma ayırır:

1-Kötü şeylerin acısına sabır ve tahammül ile güzel sonuçlarını beklemek;

2-Çabucak gelecek lezzet ve şehvetten uzak durmada sabırla onların kötü sonuçlarından sakınmak.

Birincisi olumlu, diğeri olumsuz sabırdır. Biri acı ilaçlarla tedavi gibi vazifeye atılmak; ikincisi zehirli tatlılardan sakınmak gibi zararlı şeylerden kaçınmaktır. Bazı hallerde ise sabır meşru olmaz; hızla savunmak için hayatı feda etmek daha çok tercih edilir, belki vâcib olur *(Hak Dini Kur'ân Dili).*

Âyette **hangi konuda sabırlı olmak gerektiği** belirtilmedi. Bu sebeple ibadetleri yerine getirmek, haramlardan kaçınmak, her türlü düşmanca hareketlere karşı direnmek, musibet ve acılara katlanmak gibi dayanıklılığı gerektiren her durumda sabretmek bu buyruğun kapsamına girer. Bunun yanında, kıble değişiminden sonra vuku bulan olaylar dikkate alındığında, burada özellikle İslâm'ı yok etme kararında olan düşmanlara karşı verilecek mücadelelerde sabır ve metanet göstermenin kastedildiği de anlaşılır. Nitekim kıble değişiminden iki ay sonra **Bedir Savaşı** yapılmış, ardından müşriklere ve diğer gayri müslimlere karşı silahlı mücadeleler devam etmişti. 153 ve devamındaki âyetler bir bakıma, Müslümanları böyle bir sıkıntılı döneme hazırlıyor; bu dönemlerde sabır ve sebat göstererek, Allah'ın divanına durup namaz kılarak O'ndan yardım dilemelerini istiyor; Allah'ın sabredenlerin yanında olduğu müjdesini veriyor. **Sabır**, insanın bir amaç için ortaya koyduğu özverinin, kararlılığın, güçlü azim ve iradenin ürünüdür; dolayısıyla sabır, insanın kendi benliğiyle ilgili tavrıdır. **Namaz** ise onun bedeni, dili ve kalbiyle kısaca bütün varlığıyla Allah'a yönelmesi halidir; şu halde namaz da müminin Allah ile ilgili tutumudur. Böylece sabırla benliğini güçlendiren, namazla da Allah ile birliktelik kuran insan, başarının psikolojik şartlarını tamamlamış olur *(Kur'ân Yolu).*

Bu ayette "**sabır**"la; **oruç**, **cihad** ve diğer sabır çeşitlerinin kastedildiği söylenmiştir. Özetle; ahlâkta imandan sonra sabır, ilâhî yardımın ilk celbedilme yoludur. "**Namaz**" da böyledir; ruhun ve bedenin düzene girmesinin, sabır ve vakarın, ruhî ve bedenî her görevin, dünya ve ahiretle ilgili her olgunluğun düzenleyicisi olan, kişisel ve sosyal her özelliği içine alan ve ümmet teşkilatının en birinci ve en esaslı belirtisi olan **namaz**; **iman**ın en büyük güçlendiricisi, bütün ibadet ve amellerin başıdır. Müminin miracı, âlemlerin Rabbine beden ve candan durumlarını arz etmek suretiyle niyazı, hâsılı zikir ve şükrü içine alan bir ibadet olduğu için, ilâhî yardımın en önde gelen, en yakın celbedilme yoludur. Kıblenin taşıdığı önem de ilk önce bunun içindir. Bu sebeple namaz, sabır gibi sade bir vasıta değil, aynı zamanda Allah'a bir kavuşma olmak üzere en büyük bir zevk gayesidir. Bu sayede Allah'tan başka tüm mâsivadan (varlık âleminden) çıkılır; acılar, kederler silinir. Kul ile mabud buluşma meclisinde beraber olur. Bunun içindir ki Peygamber Efendimiz (s): "***Namaz göz aydınlığım kılındı."*** buyurmuş, en büyük zevk ve sevincin namazda hâsıl olduğunu göstermiştir.

Yukarıda kıblenin önemi hakkında gelmiş olan âyet-i kerimeler, onun konusu olan namazın Allah katında taşıdığı kutsal kıymeti anlatmış bulunduğundan burada yalnız sabrın kıymetini bildirmek için buyuruluyor ki: ***"Şüphe yok ki Allah, sabredenlerle beraberdir."***

O'nun en güzel isimlerinden biri de "**Sabûr**" ism-i şerifidir. Her kimde sabır varsa onda Allah'ın kudretinden bir tecelli kokusu vardır. Hele bu sabırlı kimseler bir araya gelip bir cemaat olurlarsa her halde Allah'ın yardımına ererler. Allah onların daima dostu ve velisidir. Dualarına, isteklerine cevap vermek için Allah'ın yardımı daima onların yanlarında dolaşır. Bu beraberliği göstermeyen, gizleyen şey ise o sabırlı kimselerin dağınık bulunmalarıdır. Yakınlık ve beraberlik ifade eden "**ma'a**" kelimesi çoğunlukla kendisine tabi olunanın başına gelir. Buna göre; **"Allah sabredenlerin beraberindedir."** buyurulmasında Allah'ın, kullarına şeref bahşetmesindeki yüceliği gösteren büyük bir incelik vardır.

Ebussuud Efendi, bu inceliğin açıklamasında demiştir ki: "Çünkü sabırlı olmaya gerçekten girişenler, sabırlı kimselerin cemaatidir. Bu bakımdan bunlar, kendilerine uyulan kimseler olarak gösterilmiş oluyorlar..." Yani bu beraberlik, çalışıp elde edilecek şeylerde Allah'ın iradesinin, kulların iradesinin arkasından geldiğini ifade etmektedir. Böyle olunca Allah'ın "Rahîm" (çok merhamet edici) sıfatının hükmü olan bu ilâhî şerefi bahşetmenin, kullar hakkında ne büyük bir lütuf olduğunu inceden inceye düşünmek gerekir. Sabır meselesinin bütün anahtarı bu noktadadır. Şunda da şüphe edilmemelidir ki, Allah'ın kullarına bu şerefi bahşetmesi, Onun iradesine bağlı bir lütuftur.

İşte ey müminler! Bunu bilerek zikir ve şükür yolunda sabırla yardım dileyiniz. Bu konuda **Allah'ın düşmanlarıyla, malla canla cihada** ihtiyaç duyarsanız onu da yapınız. Bu uğurda kaybınız bulunursa onların **acılarına, ayrılıklarına da katlanınız** *(Hak Dini Kur'an Dili).*

Allah Yolunda Öldürülenler

وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ (154)

154. *Allah yolunda öldürülenler için "ölüler" demeyin. Aksine onlar diridirler, fakat siz bilemezsiniz.*

Allah yolunda ölmek yani şehîd olmak sıradan bir ölüm gibi değildir. Bu sebeple şehidlere "**ölüler**" demek, yani onların ölüp yok olduklarını düşünmek yanlıştır; aksine onlar diridirler; fakat insanlar bunu fark edemez, onların canlı olduğunu hissedemezler. Taberî der ki: 'Çünkü ölü, hayatı bitmiş, duyuları yok olmuş insandır; bu sebeple de hiçbir şekilde hiçbir şeyden lezzet alamaz, hiçbir nimeti algılayamaz. Oysa sizden veya diğer kullarımdan biri benim yolumda katledilmişse böyleleri benim nezdimde diridirler; onlar bol nimetler, geniş rızıklar içinde mutlu bir hayat yaşarlar...'

Râzî âyeti şöyle anlar: '**Sabır** gösterip **namaz** kılarak dinimi yaşatma konusunda benden yardım isteyin. Bu hususta düşmanlarıma karşı mallarınızla, bedenlerinizle savaşmalısınız. Bunu yaparken canlarınız telef olursa sanmayın ki kendinizi zayi ettiniz! Aksine iyi bilin ki ölenleriniz benim katımda diridirler.' Hasan Basri de; 'Şehitler Rableri nezdinde hayattadırlar; rızıkları ruhlarına sunulur.' *(Beydavi)* der. Bazı Mu'tezile âlimleri buradaki **ölüm** kelimesini "yoldan sapma", diriliği de "doğru yolda olma" anlamında yorumlayarak âyeti, ***"Allah yolunda can verenlerin yoldan sapmış, yanlış yolda ölmüş kimseler olduğunu düşünmeyin; onlar doğru yolda ölmüşlerdir"*** şeklinde açıklamışlardır. Aynı şekilde âyetin şehidler hakkında "**ölüler**" diyerek uluorta konuşmanın doğru olmadığını, onlardan saygıyla söz edilmesi gerektiğini belirten mecazi bir anlam taşıdığı da ileri sürülmüştür *(Kur'ân Yolu).*

Bedir şehidleri hakkında indiği rivayet edilen bu âyeti, müfessirlerin çoğu **ruhun ölümsüzlüğü** inancıyla açıklamışlardır. Buna göre esasen ölüm olayı, ruhun bedenden ayrılmasından ibaret olup ölen ruh değil bedendir. Ölümle ruh bedeni terk eder, beden canlılık fonksiyonunu tamamen kaybeder ve zamanla çürür gider ("***Her canlı ölümü tadar***" *Al-i İmrân 3/135)*; ruh ise varlığını sürdürür. Ölümden sonra iyilerin ruhları âhiretteki güzel makamlarını görerek onunla mutlu olurlar; kötülerin ruhları da cehennemdeki yerlerini görerek bundan elem duyarlar. Şehidler ise, yalnız yüksek makamlarını görmekle kalmayıp cennet nimetlerinden de faydalandırılırlar *(Taberi, Râzi).*

İmtihan ve Sabır

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ (155) الَّذِينَ إِذَا
أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ (156) أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ
(157)

155- *Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla; mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle sınayacağız. Sabredenleri müjdele!* ***156-*** *Onlar, başlarına bir musibet geldiğinde, "Doğrusu biz Allah'a aitiz ve kuşkusuz O'na döneceğiz" derler.* ***157-*** *İşte rablerinin lütufları ve rahmeti bunlar içindir ve işte doğru yola ulaşmış olanlar (mühtedün) da bunlardır.*

Müslümanlar Mekke'den Medine'ye göç ederek müşriklerin saldırılarından kısmen kurtulmuşlarsa da hicretin ilk yıllarında hâlâ kaygı ve korkuları vardı. Medine de müşriklerin tehdidi altındaydı. Nitekim kısa zaman sonra çatışmalar başladı. Bu arada Müslümanlar ağır maddî sıkıntı çekiyorlardı. Hicret edenler mallarını geride bırakmış, savaşlarda da mal ve can kaybına uğramışlardı. İmkânlarını kardeşçe paylaşmalarına rağmen, Peygamber ailesi dâhil, çok zaman günlerce karınları doymazdı. Âyet özellikle Medine döneminin ilk yıllarındaki bu sıkıntılara işaret etmekle beraber, genel anlamda Allah'ın insanları bu tür sıkıntılarla imti-

han etmesi her zaman mümkün olduğundan, anlamı ve amacı da mutlak ve geneldir. Buna göre Allah müminleri o zaman denemiştir, her zaman da dener *(Kur'an Yolu).*

İbn Abbas'a göre, burada; "***korku***" düşman ve savaş korkusu, "***açlık***" kuraklık ve kıtlıkla meydana gelen açlık, "***canlardan eksiltme***" cihadda öldürmek ve ölmek, "***mahsullerden eksiltme***" bitkilerin azlığı ve bereketlerin kesilmesidir. İmam Şafii'ye göre; "***korku***" Allah korkusu, "***açlık***" Ramazan ayındaki açlık, "***mallardan eksiltme***" farz kılınan zekât, "***canlardan eksiltme***" türlü hastalıklarla ölüm, "***mahsullerden eksiltme***" kişinin 'kalbinin meyvesi' olan çocukların ölümüdür *(Kurtubî).*

Allah'a dayanıp bütün bu sabır ve direnç gerektiren sıkıntılar altında ezilmeyenler hem dinî hem de dünyevî bakımdan hep kazanırlar; bu Allah'ın yasasıdır. O yüzden **155.** âyetin sonunda "*Sabredenleri müjdele*" buyurularak yeniden sabra vurgu yapılmış; **156.** âyette bu sabrın **imanla ve teslimiyetle bütünleşmiş bir sabır** olduğu özellikle belirtilmiştir. Sehl b.Abdullah Tusteri: Allah, "*Sabredenleri müjdele*" buyurduğundan dolayı, artık sabır (bizim için) **bir yaşayış (biçimi)** oldu.' *(Kurtubî)*

Kurtubi, bu bağlamda iki sabır türünden söz eder:

1) **Allah'a masiyet**/isyana (emirlerini çiğnemeye) karşı sabır. Böyle biri **mücahid** demektir.

2) **Allah'a itaat** konusunda sabır. Böyle bir kişi de "**âbid**" demektir.

El-Havvas der ki: 'Sabır, Kitab ve Sünnetin hükümleri üzere sebat göstermektir.'

Ruveym de: 'Sabır, şekvâyı/şikâyeti terk etmektir' der. (Hatırlayalım ki, Hz. Eyyub şekvâ etmedi.)

Zünnûn el-Mısrî ise; 'Sabır, Yüce Allah'tan yardım istemektir' der *(Kurtubî).*

155-156.âyetler; Hz. Peygamberle ona inanan ilk müminlerin sahip oldukları kesin imanla yüksek ahlâkı ve üstün moral gücünü yansıtırken; örnek Müslümanın karakteristik yapısını da tanımlar. Bu yapının temel taşı; Allah'a sarsılmaz iman, güven, teslimiyet ve sadece Allah'a ait olduğumuzun ve en sonunda O'na döneceğimizin bilinci içinde, başarı ve kurtuluşu da yalnız O'ndan beklemek, bu imanın bir ürünü olarak her zaman ümitli ve iyimser, düşmanlar karşısında da onurlu ve kişilikli olmaktır.

156.âyetteki "**musibet**"; küçük dahi olsa, insanın karşı karşıya kaldığı, isabet aldığı şeydir; kötülük anlamındadır. Mümine rahatsızlık veren ve ona gelip çatan her şeydir.

> **Kandilin Sönmesi de Musibet:** Rasûlüllah'ın (s) kandili bir gece sönünce: -"Muhakkak biz Allah'a aitiz ve muhakkak biz ona dönücüleriz" der. Ona:
>
> -'Bu bir musibet midir ey Allah'ın Rasûlü?' diye sorulunca şu cevabı verir:
>
> -"Evet, mümini rahatsız eden her şey bir musibettir."

Yukarıdaki rivayeti nakleden Kurtubi 'buyruğun anlamı şu sahih hadisle sabittir' der: Rasûlüllah (s) buyurdu:

"Mümine isabet eden her bir bitkinlik, yorgunluk, hastalık ve üzüntü, hatta kişiyi üzen her bir keder dolayısıyla mutlaka Allah günahlarından bir kısmını örter." *(Buhari, Merdâ 1; Müslim, Birr 52: Tirmizî, Cenâiz 1.)*

İstirca': "***İnnâ lillah ve innâ ileyhi râciûn:*** Şüphesiz biz Allah'ınız ve şüphesiz biz O'na dönücüleriz." demektir. Şanı yüce Allah bu kelimeleri musibetlere uğrayanlar için bir sığınak, türlü mihnetlerle karşı karşıya kalanlar için bir korunak kılmıştır. Çünkü bu kelimeler pek çok mübarek mana içerir. "***Şüphesiz biz Allah'a aitiz***" ifadesi tevhiddir; ubudiyyeti ve Allah'ın mülkü altında olduğunu ikrar ve ifade eder. "***Ve şüphesiz biz O'na dönücüleriz***" buyruğu ise canların öleceğini ve kabirlerden diriltilmeyi ikrar etmektir. Bütün işlerin O'na ait olduğu gibi tekrar O'na döneceğine dair yakînin ifadesidir.

Musibet Anında İstircâ'da Bulunmak: Ebû Sinan der ki: "Oğlum Sinan'ı defnettim. Bu sırada Ebu Talha el-Havlanî kabrin kıyısında idi. Çıkmak istediğimde elimden tuttu, beni teselli edip şöyle dedi: 'Sana bir müjde vereyim mi ey Sinan'ın babası? Bana ed-Dahhak Ebu Musa'dan anlatarak dedi ki: Peygamber (s.) şöyle buyurdu:

"Allah'ın kullarından birinin oğlu vefat ettiğinde Allah meleklerine: 'Kulumun oğlunun canını mı aldınız?' der, onlar: 'Evet' derler. Allah: 'Onun kalbinin meyvesini mi aldınız?' diye sorar, melekler: 'Evet' derler. Yine sorar: 'Peki kulum ne dedi?' Melekler: 'Sana hamdetti, istircâ'da bulundu' derler. Yüce Allah bunun üzerine şöyle buyurur: 'Haydi kulum için cennette bir ev yapınız ve ona Hamd Evi adını veriniz'." *(Tirmizi, Cenâiz 36; Müsned IV, 415)*

Yine Rasûlüllah: "Herhangi bir Müslümana bir musibet gelip çattı mı o da aziz ve celil olan Allah'ın kendisine emrettiği şekilde: 'Muhakkak biz Allah'ınız ve şüphesiz biz ona dönücüleriz. Allah'ım, bu musibetimin ecrini bana ver, onun yerine bana ondan daha hayırlısını ihsan buyur' derse mutlaka Allah ona ondan daha hayırlısını verir." *(Müslim, Cenâiz 3-4; Ebû Dâvûd, Cenâiz 18; Tirmizi, Deavât 83; Ibn Mâce, Cenâiz, 55.)*

Mealde "**lütuflar**" şeklinde çevrilen 157.âyetteki **salavât** kelimesi *salât*'ın çoğuludur. Tefsirlerde salât çoğunlukla **'mağfiret'** (bağış) kelimesiyle açıklanır. Râzî ise bu âyetteki salât ve rahmet kelimelerini şöyle açıklar: 'Salât Allah'tan olunca senâ, medih (övgü) ve tazim (yüceltme) anlamına gelir; rahmet ise Allah'ın verdiği ve vereceği nimetlerdir.' Buna göre âyet, Hz. Peygamber ve Müslümanların yaptığı gibi hayatın türlü zorluklarına karşı koyan; özellikle inançlarını, vatanlarını ve diğer yüksek değerlerini koruma uğruna karşılaştıkları sıkıntılara sabır ve metanetle direnen; Allah'a olan inançlarını, güven ve teslimiyetlerini, iyimserliklerini, sabır ve metanetlerini her zaman koruyan yüksek karakterli müminler için, daha yücesi düşünülemeyecek güzellikte bir iltifattır. Çünkü bu iltifat bizzat Allah'tandır. Bir mümin için bundan daha büyük bir lütuf ve şeref olmaz.

Allah'ın Şiarları: Safa ve Merve

إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوِ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ (158)

158. *Safa ile Merve Allah'ın şiarlarındandır; dolayısıyla hac veya umre yaparak Beytullah'ı ziyaret eden bir kimsenin bu yerleri tavaf etmesinde kendisi için bir günah yoktur. Kim gönüllü bir iyilik (tatavvu') yaparsa, bilsin ki Allah iyiliği mükâfatıyla karşılayan ve çok iyi bilendir.*

Safa ve Merve, Kâbe yakınındaki iki küçük tepenin adıdır. (**Safâ** 'düzgün taş' veya "safâ-yesfû"dan 'toprak ve çamurdan arınmış saf taş' demektir; çoğulu "safât", "sufıyyûn" veya "asfâ" gelir. **Merve** ise çoğul isim olup, nispeten yumuşak küçük taşlar demektir; tekili "merv"dir yunubi).

Allah'ın Şiarları (Şe'âir): Allah'ın alâmetlendirdiği ibadet yerleri demektir.[65]

Hz. İbrahim, eşi Sâre'nin kıskançlığı yüzünden diğer eşi Hâcer'le henüz bebek yaştaki oğlu İsmail'i ıssız bir araziden ibaret olan Mekke'ye bırakıp Ken'an diyarına dönmüştü. Bu arada Hâcer su bulmak ümidiyle iki tepe arasında koşup duruyor, kendisini ve çocuğunu susuzluktan ve ölmekten kurtarması için Allah'a yakarıyordu. Nihayet Allah Teâla, sonraları Zemzem Kuyusu diye anılan yerden su çıkararak onun dileğini kabul buyurdu. İşte görünürde hiçbir ümit ışığı bulunmamasına rağmen, büyük bir sabır ve metanetle Allah'a güvenini devam ettirip sabır ve tevekkül sınavını başarıyla veren Hâcer'in anısını yaşatmak üzere bu iki tepe arasında yedi defa gidip gelmek haccın uygulamaları arasında yer aldı ve bu uygulamaya "***sa'y***" denildi. *(Bk: Bakara 2/197 vd)* Esasen hac ve umre ile ilgili bir konuyu içeren ve yıllar sonra inmiş olan bu âyetin, sabır ve sebatla Allah'a sığınıp güvenenleri öven âyetlerin devamında yer alması son derece anlamlıdır. Burada bir bakıma şöyle denmek istenmiştir:

Câhiliye döneminde **Safa** tepesinde İsâf, **Merve** tepesinde Naile isimli iki put vardı. Putperest Araplar da bu iki tepe

65 "***Şe'âir***"(şiarlar): "şe'ira/şi'ar"ın(sembol) çoğuludur. Aslen kurbanlık hayvanların boyunlarına demirle vurulan işarete denir. Din dilinde her alâmetin sembolize ettiği bir hakikat vardır. Hac sembollerle dolu bir ibadet olup Safa ve Merve de birer semboldür. *(Hayat Kitabı Kur'ân)*

arasında gidip gelirler (**sa'y**) ve adı geçen putların yanında kurban keserlerdi. İşte bu putperest geleneğinden dolayı Müslümanlar bu iki tepe arasında sa'y etmekten çekinince, bunda bir günah ve sakınca bulunmadığını bildiren âyet nazil oldu. Ayetteki tavaf kelimesi, bu "iki tepe arasında gidip gelme" anlamında olup hac ve umre ibadetiyle ilgili terminolojide bu fiilden, sözlükte "koşma" anlamına gelen **sa'y** diye söz edilir. Safa ile Merve arasında **sa'y yapmak;** Ebû Hanife'ye göre vaciptir. İmam Malik ve İmam Şafiî'ye göre, sa'y yapmak haccın rükünlerindendir.

Tatavvu': Mümin bir kişinin, kendiliğinden bir işi yapması demektir. Bu âyete göre; kim nafile olarak bir şey yaparsa, Allah onu şükür ile yani ecir ve sevap vererek karşılar.

Hidayeti Gizleyenler Lanetlenir

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَى مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ أُولَئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ (159) إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنُوا فَأُولَئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ (160) إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ (161) خَالِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ (162)

159- *İndirdiğimiz açık delilleri ve hidayeti -kitapta onu insanlara apaçık göstermemizden sonra- gizleyen kimselere, muhakkak hem Allah lanet eder hem de lanet okuyanlar lanet eder.* ***160-*** *Ancak tövbe edenler, kendilerini düzeltenler ve hakikati açıklayanlar bunun dışındadır. İşte onların tövbesini kabul edeceğim. Doğrusu ben tövbeleri kabul eden, rahmeti bol olanım.* ***161-****Gerçekleri inkâr eden ve inkârcılığa saplanmış olarak ölenlere gelince, Allah'ın, meleklerin ve tüm insanların laneti onların üzerinedir!* ***162-*** *Onlar hep lanette kalacaklar; azapları hafifletilmeyecek ve yüzlerine bakılmayacak!*

159. Müfessirlerin çoğu burada eleştirilenlerin, Tevrat'ın hükümlerini insanlardan saklayan veya Tevrat üzerine sahte tevil ve yorumlarıyla gerçekleri örtbas eden, bilhassa Hz. Muhammed'in (s) peygamberliğini müjdeleyen Tevrat haberlerini saklayan veya haksız tevillerle çarpıtan Yahudi bilginleri olduğunu belirtmişlerdir. **Fahreddin Râzî, 'âyetin ifadesinin genel olduğunu'** belirterek bu görüşe katılmamışsa da, Muhammed Abduh'un da belirttiği gibi, bazen araya başka konular da girmekle birlikte, Bakara sûresinin 40. âyetinden itibaren devam eden asıl konu Ehl-i kitap ve özellikle Yahudiler olup, yukarıdaki âyetlerde tekrar onlarla ilgili açıklamalara ve eleştirilere dönülmüştür. Nitekim Tevrat/*çıkış*'ta yer yer inatçılık ve isyankârlıkları nedeniyle "*sert enseli kavim*" diye anılan İsrâiloğulları'nın basit arzuları veya çıkarları yüzünden ahdi bozmaları, yoldan çıkmaları, başka tanrı veya tanrılar edinmeleri, şeriatın hükümlerini ihlâl etmeleri halinde başlarına büyük belaların geleceği ve lanete

uğrayacakları yönünde ciddi uyarılar yapılmış; ileride **insanlar tarafından nefret edilip öfke duyulan** bir kavim haline gelecekleri çok açık ve ağır eleştirilerle bildirilmiştir.

> Kuşkusuz Kur'ân-ı Kerîm bir ümmeti, bir kavmi yanlış inanç veya tutumları sebebiyle eleştirirken o milletin kendisini değil, kötülük ve sapkınlıklarını hedef almakta, ayrıca bu hususta Müslümanlara da mutlaka bir mesaj vermektedir. Bu mesaj "Aynı yanlışları yapanların aynı akıbete uğramaları kaçınılmazdır; bu ilâhî bir yasadır" şeklinde özetlenebilir. Nitekim bu âyetin, Yahudi'ler hakkında inmiş olmasına rağmen hükmünün genel olduğu hemen bütün müfessirlerce vurgulanmıştır. Buna göre Yahudiler menfaatleri ve nefsânî arzuları sebebiyle bazı ilâhî gerçekleri örtbas ettikleri veya uygunsuz tevil ve yorumlarla saptırdıkları için belirtilen sıkıntılara düşmüşlerdir. Eğer aynı yanlışı Müslümanlar yaparlarsa, onlar da aynı kötü durumlara düşerler. Nitekim Abdullah b.Abbas'a atfedilen bir rivayette, Allah'ın Kur'ân'da Ehl-i kitaba yönelttiği her tenkidin, Müslümanlar için de bir uyarı olduğu belirtilir.

Çoğu tefsirde verilen bir bilgiye göre, çok fazla hadis rivayet ettiği için eleştirilen Ebû Hüreyre, *"Eğer Allah'ın bu hususstaki âyeti olmasaydı artık bu eleştiriden sonra hiçbir hadisten söz etmezdim."* (*Buhari, Vudu 24; Müslim, Tahare 6; Muvatta, Tahare 29)* deyip bu âyeti okumuştur.

İslâm âlimleri, hiçbir yararlı bilgiyi insanlardan saklamanın caiz olmadığını ifade ederken ileri sürdükleri delillerden biri de bu âyet olmuş; yine bu âyet-i kerimeyi, hak olan ilmi tebliğ etmenin ve ücret almaksızın herkese ilmi açıklamanın vücubuna delil göstermişlerdir. Çünkü kişinin yapmakla mükellef olduğu bir iş için ücret alması sözkonusu değildir.

Âyet-i kerimenin ne anlama geldiğinin tahkiki şöyledir: İlim adamı eğer ilmi gizlemek maksadını güderse asi olur. Böyle bir maksat gütmezse bu bilgiye başkasının da sahip olduğunu bildiği takdirde tebliğ etmek yükümlülüğü yoktur. Bu hususta kendisine soru sorulanın bu âyet-i kerime ve hadis-i şerif dolayısıyla **tebliğ etmek görevidir**. Hz. Ali der ki: "Âlimlere: 'Niçin öğretmediniz?' sorusu sorulmadan, cahillere: 'Niçin öğrenmediniz?' sorusu sorulmayacaktır."

Lanet: Sözlük anlamı, **uzaklaştırmak ve kovmak** demektir. Dinî ıstılahta ise lânet; Allah'ın, bir kimseyi, işlediği kötülüğün büyüklüğü sebebiyle rahmetinden uzaklaştırmasıdır. Bu uzaklaştırmanın sonucu, âhirette cennetten mahrum kalmak ve cehennem azabına çarptırılmaktır. Bir insanın başka birine lanet okuması ise, kötülük ve zararları sebebiyle o kişi hakkında beddua etmesidir *(İbn Âşûr).*

"**İşte onlara Allah lanet eder**"; [66] onlardan uzaklaşır, teberrî eder, onları sevap ve mükâfatından uzaklaştırıp kendilerine: 'Lânetim üzerinize olsun', der; tıpkı lanetli İblis'e dediği gibi:

---

66 Meselâ: Tevrat/ Tesniye'de; "...*şehirde **lânetli** olacaksın, kırda **lânetli** olacaksın... dünyanın bütün ülkelerinde serseri olacaksın... seni **kurtaran olmayacak**... daima **sıkıştırılacaksın ve ezileceksin**... ve o milletler arasında **rahat bulamayacaksın**..."* denir.

"***Ve Benim lanetim kıyamet gününe kadar senin üzerinedir***." *(Sad 38/28)*

"**Hem de lanet edebilecekler lanet eder**" buyruğu ile ilgili olarak Katade ve er-Rabi' şöyle der: "Lanet edebilecekler"den kasıt, melekler ve mü'minlerdir. Zeccâc da: 'Doğrusu "*lanet edebilecekler*"ten kastın meleklerle mü'minler olduğudur' der. *(Kur'an Yolu)* Kurtubi, Berâ b Âzib'den (r.a) rivayet edilen bir haberde: "lanet edebilecekler"le ilgili olarak, Rasûlullah'ın (s), "***İşte bunlar yeryüzünde hareket eden hayvanlardır***" *(İbn Mace, Fiten 22)* buyurduğunu nakleder.

160-162. Allah'ın bildirdiği hükümleri, ilâhî gerçekleri insanlardan saklamak yahut onları maksatlı olarak yanlış yorumlayıp asıl maksadından saptırmak; hem Allah'ın hem meleklerin hem de başka insanların ve özellikle bu saklamadan zarar görenlerin lanetini hak edecek kadar büyük bir suç ve günahtır *(Bk. Âl-i İmrân 3/87).* Bununla birlikte tövbe edip aklını başına toplayan, ilâhî gerçekleri bilip de insanlara açıklaması gereken diğer bilgileri eğip bükmeden ifade edenleri de Allah bağışlayacak; fakat inkâr edip küfrüyle ölenler ebedî lanetlenmiş olarak azabı boylayacaklardır *(Bk. Âl-i İmrân 3/89-90).*

Tevhidin Hakikati

وَإِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَانُ الرَّحِيمُ (163)

163. *İlâhınız bir tek İlâh'tır; O'ndan başka ilâh yoktur; O Rahmandır, Rahimdir.*

163. Âyette geçen **ilâh** kelimesi Türkçedeki Tanrı kelimesinin karşılığı olup Arapçada '**kulluk etmek**' anlamındaki "*elehe-ye'lehü*" veya '**hayret ve şaşkınlık içinde kalmak, gönülden bağlanıp sığınmak'** anlamındaki "*eliheye'lehü*" ya da "*velihe-yevlehü*" kökünden masdar-isimdir ve **'tapınılan, yüceliğinin karşısında hayrete düşülen, gönülden bağlanılıp sığınılan'** mânalarını ifade eder. "***Vâhid***" kelimesi ise **'eşi, dengi ve benzeri olmayan, her yönden bir ve eşsiz olan'** anlamına gelir.

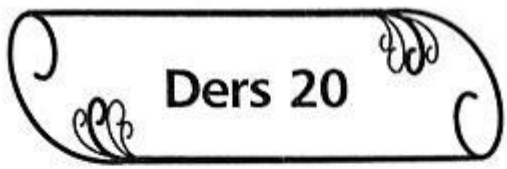
Âyette müşrik Araplar ve türlü şekillerde tevhid inancını zedelemiş olan Ehl-i kitap da dahil olmak üzere bütün insanlık; Allah'tan başka varlıkları tanrı tanımaktan, uydurma tanrılar edinerek onlara tapmaktan vazgeçip bir tek Tanrı'ya inanmaya, Tevhid inancına çağırılmakta, bütün insanların tanrısının ve mabudunun eşsiz, benzersiz tek Tanrı olduğu, O'ndan başka bir tanrı bulunmadığı vurgulanmakladır. Şu halde yalnız O'nu Tanrı tanıyıp O'na kulluk etmek gerekir. O, sadece bir toplumun tanrısı değil bütün insanlığın tanrısıdır; çünkü **"O'ndan başka ilah / tanrı yoktur".**

Âyetteki "**lâ ilahe illâ hû**" cümlesi, kelime-i tevhidle aynı anlama gelir. Rahman ve Rahim ise; Allah'ın güzel isimleri (esmâ-i hüsnâ) arasında gösterilmiş olup bunlar, Allah'ın yarattıklarına karşı merhamet ve şefkatinin genişliğini, nimetlerinin bolluğunu dile getiren isimlerdir.

Abdullah b. Abbas (r. anhuma) der ki: Kureyş kâfirleri;

-‘Ya Muhammed, bize Rabbini anlat’ dediler.

Yüce Allah bunun üzerine **İhlas** suresiyle **bu âyet-i kerimeyi** inzal buyurdu. Müşriklerin o sırada 360 tane putları vardı. Yüce Allah, kendisinin bir ve tek (vâhid) olduğunu beyan buyurdu *(Kurtubi)*

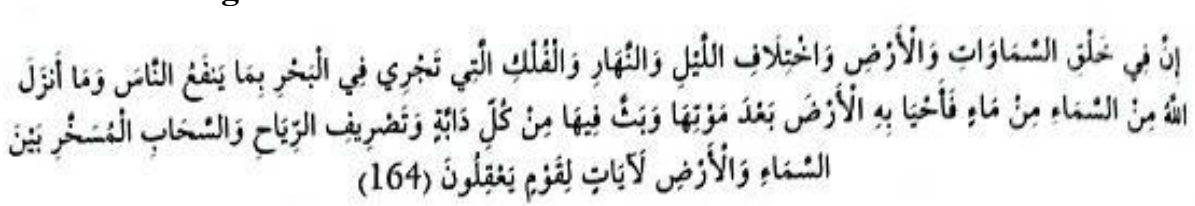

BAKARA 164-176.ÂYETLER

Tevhid-Şirk, Helâl-Haram, Ecdatçılık, Ayrılıkçılık

Allah'ın Varlığının Delilleri

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ (164)

164- *Kuşkusuz, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ve gündüzün değişmesinde, insanlara faydalı yüklerle denizde seyreden gemilerde, Allah'ın gökten indirerek onunla ölü toprağa can verdiği ve orada her tür canlının yetişmesini sağladığı yağmurda, rüzgârları ve gökle yer arasında emre hazır olan bulutları evirip çevirip yönlendirmesinde akleden bir topluluk için elbette nice deliller vardır.*

Allah'ın birliğini, eşsiz, benzersiz ve bir tek **ilâh** olduğunu, O'ndan başka bir tanrı bulunmadığını, O'nun Rahman ve Rahîm olduğunu bildiren 163.âyetin ardından bütün bu bildirilenlerin kanıtları olmak üzere 164. âyette **sekiz** ayrı kozmolojik delil sıralanıyor: 1. Göklerin yaratılışı. 2. Yerin yaratılışı. 3. Gece ve gündüzün değişmesi. 4. Gemilerin denizlerde seyretmesi. 5. Yağmurun yağması ve onunla ölü haldeki toprağın canlanıp yeşermesi. 6. Yeryüzünde her çeşit canlının gelişip yayılması. 7. Rüzgârların çeşitli yönlere doğru hareket etmesi. 8. Bulutların yer değiştirmesi.

Bütün bu kanıtların insanı kuşatan, onun her gün görüp durduğu, içinde yaşadığı **sıradan tabiat olaylarını**dan seçilmiş olması ilgi çekicidir. İnsanoğlu her an Allah'ın varlığını, birliğini, kudretinin yüceliğini yansıtan kanıtların içinde yaşamaktadır. **Tabiat bizatihi mucizedir**; fakat insan tabiat olaylarını her gün görüp durduğu için bu olaylardaki tecellilerin farkında değildir. Meselâ **gökler** yani gök cisimleri ve bunların sistemi başka türlü kurulsaydı, **yer** başka türlü yaratılsaydı orada, bildiğimiz hayat düzeni ve canlılar olmazdı. **Gece** ve **gündüz**ün aynı düzen içinde durmadan değişmesi, yalnız insanlar için değil bütün canlılar, özellikle bitkiler için pek çok yararlar sağlar. **Gemiler**in denizlerde seyretmesi, esasen ulaşım araçlarının ve bunlardan yararlanmamızı sağlayan ilâhî yasaların insan hayatındaki önemine örnektir. **Yağmur**, dünyayı yaşanır kılan en önemli tabiat olaylarındandır. **Rüzgârı**n çeşitli yönlere doğru esmesi, keza bulutların çeşitli yönlere hareket etmesi de meteorolojik

olayların düzeninden bitkilerdeki döllenmeye ve yağışların dağılımına kadar sayılamayacak derecede geniş yararlar sağlar. Allah var olduğu içindir ki tabiat vardır ve tabiattaki düzen sürmektedir. Tabiatın düzenli işleyişi Allah'ın sadece varlığını değil, onun birliğini, ortaksızlığını; bilgisinin, iradesinin ve kudretinin mükemmelliğini, sürekliliğini, kâinattaki tasarruf ve idaresini de kanıtlar.

Bütün bunlar gösteriyor ki, **vahiy kitabı**nın yanında **kâinat kitabı** da bize Allah'ın varlığını ve birliğini kanıtlayan âyetlerle doludur. Fakat bu âyetleri ancak aklını kullananlar görüp anlarlar. Bu sebeple âyetin sonunda bütün bu sıralanan varlık ve olaylarda "***aklını işleten bir topluluk için elbette nice deliller vardır***" buyurulmuştur. Zira akıl Allah'ın insana bahşettiği en büyük nimetlerden biridir; insan, başka konularda olduğu gibi yüce yaratıcının varlığını, birliğini ve kudretini kanıtlayan olayları sağlıklı olarak inceleyip doğru sonuçlara ulaşabilmek için de aklını doğru işletmelidir. Râzî'ye göre bu âyet, yaratıcının varlığını kanıtlama hususunda sadece geleneksel bilgilerle yetinmeyip aklî delillerden de yararlanmanın zaruretini gösterir. Tabiatta bizi Allah'a götüren "***ayetler***"in görülebilmesi için tabiat bilimlerini öğrenmek gereklidir. Tabiatı inceleyecek aklî ve bilimsel yetişmişliğe sahip olmayan bir kimsenin oradaki yasaları ve âyetleri görmesi, yakalaması da mümkün değildir. Bu da gösterir ki Kur'an-ı Kerîm, bizi bilgi ve bilim dünyasından geçirerek imana ve hidayete götürmektedir.

Allah'ı Sever Gibi "Endâd"ı Sevenler

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْدَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا وَأَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ (165) إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَرَأَوُا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ (166) وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّءُوا مِنَّا كَذَلِكَ يُرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ (167)

165- *İnsanlardan kimi vardır ki, Allah'tan başka bazı varlıkları Allah'a denk tanrılar (endad) sayar da bunları Allah'ı sever gibi severler. İman edenler ise en çok Allah'ı severler. Keşke zalimler -azapla yüz yüze geldiklerinde anlayacakları gibi- şimdi de bütün kuvvetin Allah'a ait olduğunu ve Allah'ın azabının çok şiddetli olduğunu anlasalardı!* ***166-*** *İşte o zaman, izlenenler, kendilerini izleyenlerden hızla uzaklaşmışlardır; artık azabı görmüşler, aralarındaki bağlar kopmuştur.* ***167-*** *İzleyenler şöyle derler: 'Ne olurdu, bize ikinci bir fırsat verilseydi de, şimdi onlar bizden uzaklaştıkları gibi biz de onlardan uzaklaşsaydık!' Böylece Allah onlara yapıp ettiklerini kendileri için pişmanlık sebepleri olarak gösterir. Onlar artık ateşten çıkacak değillerdir.*

163-164. âyetlerde *Allah'ın birliği* kesin bir dille vurgulanıp bunun ilk bakışta göze çarpan bazı kanıtlar sıralandıktan sonra, **165.** âyette hâlâ Allah'a ortak koşmakta ısrar edenler

kınanıyor ve "***zalimler***" diye niteleniyor. Çünkü zulmün asıl anlamı "**yanlış fikre ve inanca saplanmak, yapılmaması gereken şeyler yapmak**"tır. Bu sebeple Kur'an Allah'a ortak koşmayı "***en büyük zulüm***" sayar *(Lokman 31/13)*. Kur'ân-ı Kerîm'in insanlığı ulaştırmak istediği birinci hedef, Allah'ın birliği inancını ve Allah'ı her şeyden daha çok sevmeyi bütün ödevlerin en başında görmektir. Âyette "***İman edenler ise en çok Allah'ı severler***" buyurularak buna işaret edilmiş; inananların yalnız Allah'ı sevdikleri değil, ***en çok*** Allah'ı sevdikleri ifade edilmiştir. Şu halde insan elbette sevilmesi meşru, mâkul ve yerinde olan Allah'tan başka varlıkları da sever. Bu, Allah'ın insan fıtratına verdiği doğal ve aynı zamanda gerekli bir durumdur. Yeter ki başka sevgiler Allah sevgisini unutturmasın ya da onun önüne geçmesin. Çünkü o zaman insan -düşünce, duygu ve inançlarını, hayatını ve davranışlarını, Allah'ın iradesine göre düzenlemek yerine- Allah'ın dışında sevip bağlandığı, **Allah'ı sever gibi sevdiği şeyleri ölçü** alacaktır. O zaman da doğru yoldan çıkmış olacak ve Allah'ın azabına uğrayacaktır.

> "De ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, akrabanız, elde ettiğiniz mallar, durgun gitmesinden korktuğunuz ticaret, hoşunuza giden evler sizce Allah'tan, Peygamberinden ve Allah yolunda bir cihaddan daha sevgili ise, Allah'ın azabı gelinceye kadar bekleyin. Allah fâsık kimseleri doğru yola eriştirmez." *(Tevbe 9/24)*

Kur'an Allah'ın iradesine göre yaşamaya ***hidayet***, o iradeyi dikkate almadan yaşamaya da ***dalâlet*** der. Allah'ın iradesini dikkate almayan insan, mutlaka bunun yerine başka bir iradenin buyruğuna girer. Bu ya ***tanrı*** gibi bağlanıp boyun eğdiği nefsinin, tutkularının buyruğudur veya aynı ölçüde mahkûmu olduğu başka bir varlığın/varlıkların buyruğudur. Allah sevgisini başka hiçbir sevgiye karıştırmayıp hiçbir şeyle değişmeyen insan, diğer varlıklara sevgisinin Allah sevgisiyle çatışması durumunda bütün ilişkilerini Allah sevgisine ve dolayısıyla Allah'ın iradesine göre düzenleyeceğinden, onun bütün ilişkileri bilinçli ve iradeli olacaktır. Bu sebeple **güçlü bir iman gerçek bir özgürlüktür**. Çünkü hakiki mümin ve Müslüman, Allah'ın onaylamayacağı bir buyruğa uymaz. İyi ve doğru olanı görüp seçemeyecek kadar kalbi ve iradesi körelmiş olan insanlar ise gerçekte köledirler. Küfür ve şirk, yani kalbinde Allah sevgisi taşımamak ya da başka şeylerin sevgisini Allah sevgisine üstün tutmak, bütün kötülüklerin başıdır. Bu sebeple âyette başka varlıkları Allah'a eş ve ortak tutanlar "***zalimler***" diye anılır Aslında onlar, bu tutumlarıyla kendilerine zulmetmişlerdir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm birçok yerde inkârcıları "***kendilerine zulmedenler***" diye tanıtır *(Meselâ bk. Bakara 2/54,57; A'râf 7/177; Hud 11/101; Fatır 35/32)*. Allah'ı tanıyıp Allah sevgisini her şeyin üstünde tutanlar ve böylece hidayet yolunu seçenler ise, kendilerine âdil davranmış ve iyilik etmiş olurlar *(Meselâ bk. Yûnus 10/108; Neml 27/40,92; Rûm 30/44; Fatır 35/18).*

Allah'ı sevmenin birinci şartı O'nu tanımak ve bilmektir. İnsan bilmediği şeyi sevemez. Bu sebeple önce 163-164. âyetlerde Allah'ın yüce zâtı tanıtılıp kanıtlar sergilenmiş, ardından

Allah'ı her şeyden çok sevmenin gerekliliğinden söz edilmiştir. İnsan Allah'ın zâtı, sıfatları ve fiilleri hakkında bilgi sahibi oldukça; O'nun ilim, irade ve gücünün eserleri olan harikaları daha yakından ve derinden kavradıkça kuşkusuz Allah'a olan sevgi, saygı ve bağlılığı da güçlenecektir. Nitekim Kur'ân'da insanlar ısrarla, zerreden kürreye, bütün evren hakkında bilgi edinip onlar üzerinde düşünmeye, böylece yüce Allah'ın "âyetler"ini daha iyi kavramaya çağırılır. İnsanın bu zihinsel çabası sadece onun inancını ve Allah'a olan sevgisini güçlendirmekle kalmayacak, amellerini yani dünya ve âhiret hayatını ilgilendiren her türlü tutum ve davranışlarını da güzelleştirecek, zenginleştirecektir. *(Kur'ân Yolu)*

"***Endâd''***; 'Eşler' anlamına gelen *'endâd'* kelimesinin tekili '*nid'dir*. Bazı müfessirler, bununla **putların**; bazıları da **önder** ve **liderlerin** kastedildiğini belirtirler. 166. âyet bu son anlamı destekler. İbn Abbas ve Süddî'ye göre de; *endad*'dan kasıt, kendilerine uyulan başkanlardır. Onlar, Allah'a isyanı gerektiren hususlarda bu başkanlarına itaat ederler. Nitekim "onları severler" zamiri, buna göre (akıl sahibi varlıklar hakkında kullanılan zamir şeklinde) gelmiştir. Mücahid'e göre ise; *endâd* ile anlatılmak istenen, aciz olmalarına rağmen Allah'a ibadet eder gibi ibadet ettikleri put ve heykellerdir. *(Kurtubî)*

El-Müberred'in açıklamasına göre, onlar putlarını batıl üzere olmalarına rağmen, müminlerin hak üzere Allah'a olan sevgileri gibi severler. Zeccâc'ın açıklaması da bu anlama gelir. Yani onlar putlarına, acizliklerine rağmen, mü'minlerin kudreti sonsuz Allah'a besledikleri sevginin benzerini beslerler. İbn Keysân ve yine ez-Zeccâc, ayrıca şöyle derler: "Onları Allah'ı sever gibi severler" buyruğunun anlamı 'Allah'a ve putlarına besledikleri sevgiyi eşit tutarlar", demektir. Ebû İshak (Zeccâc) der ki: Sahih olan görüş işte budur. Bunun doğruluğunun delili ise, daha sonra gelen: "*İman edenlerin Allah'a sevgisi ise en sağlamdır''* buyruğudur. *(Kurtubî)*

F. Râzî'nin de belirttiği gibi sûfîlerin görüşüne göre insanın kalbini, zihnini Allah'ı unutturacak derecede meşgul eden her şey âyette belirtilen varlıklar kapsamına girer.

İnkârcılar, hak ettikleri azabı gördüklerinde bütün güç ve kudretin Allah'a ait olduğunu, dünyada iken bu güce inanmamakla kendilerine ne büyük kötülük ettiklerini, Allah'ın azabının ne kadar şiddetli olduğunu anlayacaklardır. Oysa bunu dünyadayken anlayıp ona göre inanmaları ve yaşamaları gerekirdi. Bu sebeple iş işten geçmiş olacak, büyük ve önder bilip tanrılık atfettikleri, peşlerinden gittikleri, güvendikleri kişilerin de kendi dertlerine düşüp onların yüzlerine bile bakmadıklarını, bütün kurtuluş imkânlarının yok olduğunu, ümitlerin

kesildiğini görünce pişmanlık ve kederleri bir kat daha artacaktır. Sonuçta dünyada yaşadıkları sürece yaptıkları bütün işler âhirette kendilerine sadece pişmanlıklar, acı ve üzüntüler getirecek, bir daha kurtulamayacakları bir azaba gireceklerdir.

Helâl ve Haram

يَآ اَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِى الْاَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ (168)
اِنَّمَا يَأْمُرُكُمْ بِالسُّوٓءِ وَالْفَحْشَآءِ وَاَنْ تَقُولُوا عَلَى اللهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ (169)

168- *Ey insanlar! Yeryüzünde bulunan maddelerin helâl ve temiz olanlarından yiyin; şeytanın peşinden gitmeyin, çünkü o apaçık düşmanınızdır.* ***169-*** *O size ancak kötülüğü, çirkin hayâsızlığı ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyler söylemenizi emreder.*

Dini bir terim olarak "***helâl***"; şer'an izin verilmiş olan, hakkında yasaklama veya kısıtlama bulunmayan davranışı ve onun dinî-hukukî hükmünü ifade eder. Mübah ve caiz gibi terimlerle de ifade edilir; mükellefin yapıp yapmamakta özgür bırakıldığı davranışları belirtmek üzere kullanılır.

"***Tayyib***" ise aklıselim sahibi, dengeli, erdemli, temiz tabiatlı her insanın beğendiği, hoşlandığı, temiz, güzel, iyi ve yararlı bulduğu şeyler için kullanılır.

Eşyada aslolan mubahlık/helâlliktir. Yani bir davranışın helâl olduğunu anlamak için bu yönde bir açıklamanın bulunması gerekli değildir; yasaklayıcı veya kısıtlayıcı bir hükmün olmaması yeterlidir. Kur'ân, Allah'ın kulları için serbest bıraktığı, helâl kıldığı nimetlerin, güzelliklerin din adına, herhangi bir haklı gerekçeye dayanmadan haram sayılmasını yasaklamış *(Bk. A'raf 7/32)*; ayrıca bizzat Rasûlüllah'a hitap ederek, Allah'ın helâl kıldığı şeyleri kendisine haram kılmaması istenmiştir *(Tahrim 66/1)*.

Âhirette bütün inançlarının, eylemlerinin, ümitlerinin yıkılıp gittiğini gören inkârcı müşriklerin pişmanlıklarını, çaresizliklerini, kaygı ve korkularını kısa ve çarpıcı, ibret verici bir üslûpla yansıtan; böylece Allah'ın yardım ve desteğini kaybedenlerin âhiretteki yalnızlığını ve yıkılışını gönlü hakikate açık insanlara etkili bir biçimde hissettirmek suretiyle Kur'an'ı doğru okuyabilenlere son derece değerli bir ders veren âyetlerin ardından; burada da insanlar, bu dersten yararlanarak **helâl ve temiz** şeylerden yiyip-içmeye, şeytanın izinden gidip haramlara bulaşmamaya çağrılmaktadır. Çünkü **şeytan** insanların düşmanı olup onlar için daima ve yalnızca kötü şeyler ister; onları haramlara, edep dışı davranışlara, Allah hakkında O'nun şanı ve yüceliği ile bağdaşmayan sözler söylemeye kışkırtır. Kuşkusuz bu uyarılar öncelikle Kur'ân'ın ilk muhatabı olan **müşriklere yöneliktir**. Bununla birlikte söz konusu uyarılar, bütün insanlar için hayatî değer taşıyıp **müminlerin** de helâle harama riayet

etmeleri, şeytanın kışkırtmalarına karşı daima dikkatli ve ihtiyatlı davranmaları gerektiğini ima etmektedir.

"Şeytanın izinden gitmek", onun kışkırtmalarına, dürtülerine açık ve zayıf bir ruha sahip olmak demektir. Bundan kurtulmak ise en başta güçlü bir imana; her türlü dinî ve dünyevî konularda doğru ve yeterli bilgiler yanında, kısaca/takva kavramıyla ifade edilen yüksek bir dinî ve ahlâkî duyarlılık geliştirmeye bağlıdır. Bu şekilde ruhsal donanıma sahip olanlar, kendilerini şeytanın kışkırtmalarından koruyacak kudret ve imkânı, şeytanî baskılara karşı direnecek irade gücünü de kazanmış olurlar. Nitekim başka âyetlerde bildirildiğine göre şeytan oldukça kurnazca, hileli, aldatıcı yollara başvurarak insanları yoldan çıkaracağına and içmiş; sadece Allah'ın "ihlâslı kullarını" yani Allah'a yürekten bağlı olup bütün içtenliğiyle ve tam bir kararlılıkla O'nun yolundan giden, Allah rızâsını bütün ölçülerin üstünde tutan gerçek dindarları yoldan çıkaramayacağını ifade etmiştir *(Hicr 15/40; Sâd 38/83).* Kuşkusuz şeytanın musallat olmadığı, yoldan çıkarıcı duygu, düşünce ve davranış telkin etmediği hiçbir insan yoktur. Bu suretle şeytan insanın içine bir kötülük işleme arzusu da sokabilir. Fakat Hz. Peygamberin bir ifadesine göre "***Kim bir kötülük yapmayı içinden geçirir de bunu yapmazsa Allah ona bir tam iyilik (hasene) yazar***" *(Buhâri, Rikak 31; Müslim, İmân 206, 207, 259; Dârimî, Rikak 70)* İşte bu iyilik, ihlâslı, temiz yürekli, takva sahibi müminin, şeytanın isteğine karşı koymasının bir ödülüdür. *(Kur'an Yolu)*

"***O, Allah hakkında bilmediğiniz şeyler söylemenizi emreder***": Bu, Allah tarafından açıkça bildirilenlerden daha fazla emir ve yasağın O'na keyfî olarak izafe edilmesine işaret etmektedir *(Zemahşerî).* Bazı müfessirler (mesela, *Menâr*'da. **Muhammed Abduh**) bu ifadenin kapsamına, Kur'an'da veya sahih hadislerde lafzen, açık olarak belirlenmediği halde bazı Müslüman âlimlerin kendiliklerinden sübjektif kıyas yöntemleri ile çıkardıkları ve sonra **"Allah'ın emirleri"** diye ortaya koydukları sayısız farazî "hukukî" talimatı da dâhil etmişlerdir. Bu pasaj ile öncekiler arasındaki bağlantı açıktır. 165-167. ayetlerde Kur'an "**Allah'a ortak koşulan varlıklara inanmayı tercih edenler**"den söz etmektedir: bu, aynı zamanda, bu kimselere dinî ve itikadî mahiyette buyruklar çıkarma hakkı izafe etmeye ve ayrıca, yalnızca geçmişten kaynaklanması dışında bir anlamı olmayan geleneklere dinî bir geçerlilik yüklemeye işaret eder (bk: sonraki ayet). *(M. Esed. Kuran Mesajı)*

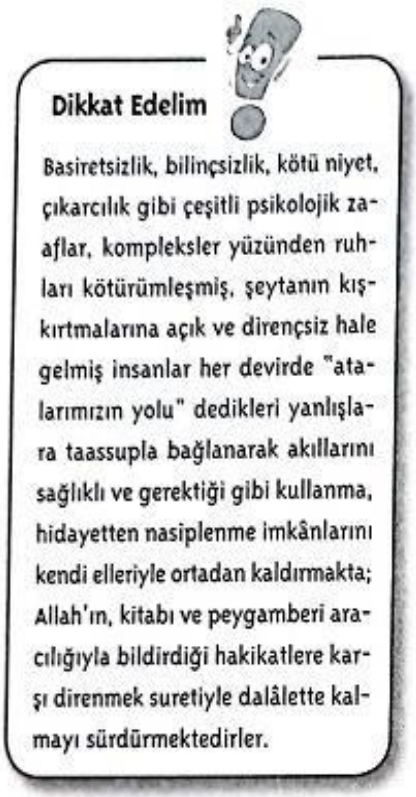
Ecdatçılık/Taklitçilik

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ (170)

وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءً وَنِدَاءً صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ (171)

170- *Onlara, 'Allah'ın indirdiğine uyun' denildiğinde, 'Hayır, biz atalarımızdan gördüğümüze uyarız' dediler. Ya atalarının aklı bir şeye ermemiş, doğruydu bulamamışlarsa!* ***171-*** *İnkârcıların*

durumu, bağırıp çağırmadan başka bir şey işitmeyen hayvana haykıran çobanın durumuna benzer. Onlar sağır, dilsiz ve kördürler; çünkü onlar düşünmezler.

İnkârcılığa saplanıp kalan bağnazlara, "***Allah'ın indirdiğine uyun***" denildiğinde -sanki kendilerine bu bilgiler hiç verilmemiş, bu uyarılar hiç yapılmamış gibi- hâlâ "***Biz atalarımızdan gördüğümüze uyarız, onların yolundan gideriz***" dediler. Kur'an, tam bir taklitçilik, bilinçsizlik ve körlük örneği olan bu cevap karşısında, "*Ya atalarının aklı bir şeye ermemiş (**lâya'kılûne şey'en**), doğru yolu bulamamışlarsa (**lâyehtedûn**)!*" buyurarak bilgide ve yaşayışta doğruya ulaşmanın iki temel aracını göstermektedir. Bunlardan biri **akıl** diğeri de **hidayet**tir. Aklı kullanmak kuldan **hidayet vermek** Allah'tandır. Bu sebeple kul, aklını kullanıp her konuda doğruya ulaşabilmek için kendisi bakımından mümkün olan bütün sebeplere başvurmanın yanında, Allah'ın "*müsebbibü'l-esbâb*" (sebeplerin yaratıcısı) olduğunu da asla unutmamalı ve başarıyı daima O'ndan beklemelidir. Kötü niyetli insan ne aklını doğru kullanıp aklın buyruğuna uyabilir ne de hidayete lâyık olabilir. Esasen âyette anılan inkârcıların taklitçiliğe saplanarak akıl ve hidayet yolundan mahrum kalmalarının temel sebebi de Kur'an'ın ve Hz. Peygamberin uyarılarından rahatsız olmaları ve bu kurtarıcı çağrıya kötü niyetle yaklaşmalarıdır. Bu tutum sadece o dönem taklitçilerine özgü de değildir.

Taberî ve İbn Atıyye gibi müfessirler **171**. âyetle ilgili başlıca iki yorum aktarırlar:

a) Hayvanın, kendisine seslenen çobanın sesini duyduğu halde ne söylendiğini anlamadığı gibi, **kâfir de kendisine açıklanan âyetleri, tebliğ ve davetleri duyar da bunların içerdiği hakikatleri bir türlü anlamaz,** bu sebeple de inkârından vazgeçmez.

b) Kâfirlerin söylenenden hiçbir şey anlamayan putlarına yakarışları, çobanın ne söylediğini anlamayan koyunlarına seslenip durmasına benzer. *(Kur'an Yolu)*

Birinci yoruma göre âyet, kâfirlerin İslâmî tebliğ ve davet karşısındaki **anlayış kıtlığını** ve duyarsızlıklarını dile getirmekte; ikinci yoruma göre ise kâfirlerin, yakarışlarını duymaktan bile âciz olan putlara değer verip tapmalarını kınıyor. Taberî, âyetin Yahudilerle ilgili olduğunu ileri sürerek birinci yorumu tercih eder. İkinci yorum ise âyetin müşriklerle ilgili olduğu

ihtimaline dayanıyor. Ancak bu ihtimale birinci yorum da uygun düşer. Kâfirlerin, atalarının yolunu körü körüne taklit ettiklerini anlatan bir önceki âyetle **171.** âyetin, "***Onlar sağır, dilsiz ve kördürler; çünkü onlar düşünmezler***" mealindeki son cümlesi dikkate alındığında ilk yorum daha isabetli görünür.

Son iki âyette insanların körü körüne eskiye bağlanmalarının doğru olmadığı, yeni fikirlere kulak verip ön yargısız olarak bunları akıl ve vahiy ölçülerine göre değerlendirmeleri gerektiği bildiriliyor.

Haram Yiyecekler

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ (172) إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (173)

172- *Ey iman edenler! Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yiyin ve Allah'a şükredin; eğer kendisine kulluk ediyorsanız.* ***173-*** *Allah size yalnızca murdar eti, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkasının adına kesilmiş olanı haram kıldı. Ama biri zorda kalırsa, haksızlığa sapmadıkça, sınırı aşmadıkça kendisine günah yoktur. Biliniz ki Allah bağışlayıcıdır, merhametlidir.*

168. âyette, başta müşrikler olmak üzere bütün insanlara yalnızca temiz ve helâl rızıklardan yemeleri emredilmişti. Burada ise aynı buyruk Müslümanlara yöneltilerek onların da Allah'ın kendileri için yarattığı rızıkların helâl olanlarından yararlanmaları, Allah helâl kıldığı halde bir zorunluluk olmadıkça nimetlerden kendilerini mahrum bırakmamaları isteniyor. Rızkın sahibi Allah olduğu ve bunlardan yararlanmaya da izin verdiği için O'na minnet duyup şükretmek de kulun görevidir. Allah'a kul olduğunu söyleyen insanın, temel kulluk görevlerinden olan bu şükür borcunu da asla unutmaması gerekir. Ayette ***"...eğer kendisine kulluk ediyorsanız..."*** kaydıyla şükrü terk eden insanın kulluk bilincinden de uzaklaşmış olacağı, O'nu unutmuş sayılacağı anlatılmaktadır.

Câhiliye Arapları bazı hayvanları ve ziraî ürünleri üç kısma ayırırlardı: Bunlardan tanrıları için adadıklarından sahipleri yiyemez; ancak put bakıcıları, kutsal mekânların hizmetçileri veya buraları ziyarete gelenler gibi mal sahiplerinin uygun gördüğü kimseler yiyebilirdi. *Bahire, sâibe, vesile, hâm* isimleriyle andıkları bir kısım hayvanlara binmeyi yasaklar *(Mâide 5/103),* bir kısmını keserken de Allah'ın adını özellikle anmazlar, bir rivayete göre bunları putlarının adını anarak keserlerdi *(Râzî).* Ayrıca *bahire* ve *sâibe* diye adlandırdıkları adak hayvanlarının sağ olarak doğan yavrularını sadece erkekler yiyebilir, ölü doğan veya doğum esnasında ölen yavruyu ise erkek ve kadınlar da yiyebilirdi.

En'âm/138. âyette, dolaylı olarak bu tür uygulamalar şirk dininin kalıntıları sayıldı. Burada ise, azıklardan yararlanmaya izin veren **172**.ayetin ardından, Arapların eski helal-haram telakkileri zımnen kaldırılmakta; yiyecek olarak başlıca nelerin yasaklandığı bildirilmektedir. 138. âyette temiz rızıklardan yenilmesi istenmişti. Temiz rızık içine giren maddelerin sayısı çok fazla olduğundan, ayette bunları sayıp dökmek yerine sınırlı sayıdaki haramları sıralama yolu tercih edilmiştir. Buna göre:

1. Kendiliğinden ölmüş ya da usulüne uygun kesilmeden öldürülmüş hayvanın eti haramdır. Hayvanın etinin yenilebilmesi için kesim esnasında canlı olması, bu kesim sonucunda ölmüş olması gerekir. Fakihlerin çoğunluğu bu canlılığın, kesim sırasında hayvanın hareket etmesi ve/veya kanının akmasıyla belli olacağını belirtirler. Bayılmış veya bayıltılmış hayvan ölü olmadığından, onun kesilmesi de şer'i kesilme sayılır; bu durumda hayvan, kesme sonucu ölmüş olur. Ayrıca hayvanı kesenin, Allah adına kestiğini bilecek düzeyde akli melekeye sahip, Müslüman veya Ehl-i kitap'tan olması gerekir *(Maide 5/5)*. Anılan şartları taşıyan kadın veya çocuğun kestiği de bu kapsamdadır

2. Eti yenen hayvan bile olsa, canlı veya ölü hayvanın vücudundan akıp ayrılan kan haramdır. En'âm/145. âyetteki ***'akıtılmış kan'*** ifadesinden anlaşıldığına göre kan mutlak olarak haram olmayıp, sadece hayvanın bedeninden akıp ayrılan haramdır. Bedende et içinde kalan kan ise et hükmündedir

3. Domuz eti haramdır. Bir rivayete göre İslâm'dan önce Araplar evcil domuzu yemezler fakat yaban domuzunu yerlerdi. Yahudilikte domuz eti haram, Hıristiyanlıkta ise helâldir. İslâm'da ise domuzun eti kesin olarak haram kılınmıştır. Domuzun iç yağının haram olmadığını ileri süren bir görüş varsa da itibar görmemiştir. Domuzun tabaklanmış derisini kullanmanın ve kılından yararlanmanın haram olup olmadığı konusunda farklı görüşler vardır. [67]

4. Allah'tan başkası adına kesilmiş hayvanın eti haramdır. Burada, putlar adına kesilen, onlara kurban edilen hayvanlar kastedilmiş; dolaylı olarak Allah'tan başka varlıklara ve güçlere kutsallık tanınması reddedilmiştir. Bu sebeple -her ne kadar İmam Mâlik ister kasten olsun ister unutkanlık veya bilgisizlik neticesinde olsun, Allah'ın adı anılmadan kesilen hayvanın etini yemek haramdır, demişse de- Hanefîler'e göre sadece kasıtlı olarak Allah'ı anmadan kesilen hayvanın eti haramdır. İmam Şâfiî ise âyetin **asıl maksadının Allah'tan başkası adına kesilen hayvanın etini haram kılmak olduğunu** düşünerek, böyle bir niyet bulunmadığı sürece, bilerek veya bilmeden Müslümanın Allah'ın ismini zikretmeden kestiği hayvanın etinin yenilebileceğine hükmeder.

---

67 **İbn Âşûr** bu âyetten hareketle su domuzunun haram sayılamayacağını, zira aslında yunusgillerden bir balık olan bu hayvana Arapça'da su domuzu denmesinin sadece bir isim meselesi olduğunu söyler ve fıkıhçılarla müfessirlerin bunu domuz türü olarak düşünmelerini yadırgar.

Eti yenen ve yenmeyen hayvanlar konusunda ve genel olarak yiyeceklerle ilgili helaller ve haramlar hakkında ayrıntılı bilgi edinmek için fıkıh ve ilmihal kitaplarıyla İslâmî konularda hazırlanmış ansiklopedik eserlerin ilgili maddelerinde ayrıntılı bilgiler bulmak mümkündür...

İslâm'da bazı yiyeceklerin haram kılınması çeşitli hikmet ve amaçlarla açıklanabilir. Ancak bu açıklamaların her zaman kesinlik ifade ettiği söylenemez. Gerçek hikmet ve sebepleri bilen Allah olup, helâl veya haramın temel gerekçesi O'nun izin vermiş veya yasaklamış olması, amacı da insanın Allah'ın iradesine boyun eğme sınavından geçirilmesidir. Bununla birlikte haramların bazı amaçları ve hikmetleri bulunduğunu düşünerek bunları araştırmakta hiçbir sakınca bulunmadığı gibi, bunları mâkul bir zeminde kavrama imkânı verdiği için yararlı da olabilmektedir. İslâmî kaynaklarda diğer dinî hükümler gibi haramların hikmetleri ve amaçları da çoğunlukla "***makâsıdü'ş-şerîa***" ve "***hikmetti't-teşri***" başlığı altında önemli bir konu olarak incelenmiştir.

Kitabı Gizleyenler ve Parçalayanlar

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلَ اللهُ مِنَ الْكِتَابِ وَيَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ إِلَّا النَّارَ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ
اللهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ (174) أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَى وَالْعَذَابَ بِالْمَغْفِرَةِ فَمَا
أَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ (175) ذَلِكَ بِأَنَّ اللهَ نَزَّلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِي الْكِتَابِ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ (176)

174- *Allah'ın indirdiği kitabın bir bölümünü gizleyenler ve onu az bir karşılık için satanlar yok mu, onlar karınlarına ateşten başka bir şey doldurmuyorlar. Allah kıyamet gününde onlarla konuşmayacak, onları arındırmayacak! Onlar için elem verici bir azap vardır.* ***175-*** *Onlar, doğru yol karşılığında sapıklığı, mağfiret karşılığında azabı satın almış kimselerdir. Ateşe ne kadar da dayanıklılarmış!* ***176-*** *Bu azabın sebebi, Allah'ın, kitabı hak olarak indirmiş olması ve kitap hakkında aykırı görüşlere sapanların derin bir ayrılıkçılık içine düşmüş bulunmalarıdır.*

Allah, âyetlerini yalnızca insanlar inançlarını, amellerini, din ve dünya hayatlarını doğru bilgilere dayandırsınlar; istikamet üzerinde olsunlar; kendilerini her türlü yanlış inançtan, kötü davranışlardan korusunlar; kısaca dalâletten korunup hidayeti bulsunlar diye indirmiştir. Bu durumda Allah'ın bildirdiği hakikatleri gizlemek, onları birer çıkar aracı olarak kullanmak Allah'ın indirdiklerini belirtilen yüce hedeflerinden saptırmak çok ağır bir günahtır. Bu günah karşılığı elde edilen menfaat **maddî olarak ne kadar fazla olursa olsun,** işlenen suçun ağırlığına nispetle son derece önemsiz kalacağından, âyette bu menfaat için '***az bir karşılık***' tabiri kullanılmıştır. Bu suretle kutsal değerleri kullanarak çıkar sağlayanların bu sayede yiyip içtikleri şeyler gerçekte **cehennem ateşidir**. Allah onları kendisine muhatap almaya değer bulmayacak, onları arındırmayacak ve sonuçta acı bir azaba çarptırarak cezalandıracaktır. Çünkü onlar, Allah'ın âyetlerini çıkarlarına araç edinerek asıl

anlamlarını gizleyecek biçimde yorumlayıp gerçek anlamlarından saptırmak suretiyle dünyevî bakımdan dalâleti hidayete, uhrevî bakımdan da azabı bağışlanma ve kurtuluşa tercih etmiş bulunmaktadırlar.

İlâhî kitapları bildikleri halde onları halktan gizleyen ve halk arasında yaygın tüm bâtıl inanç, kötü gelenek ve gereksiz kısıtlamalardan sorumlu, yeni yeni kurallar uyduran âlimlerin bir suçu daha vardı. Halk arasında kasten yaygınlaştırılan cahillik nedeniyle ortaya çıkan kötü davranış ve âdetlere karşı hiçbir şey söylememişlerdi. Sadece bununla da kalmamış, çoğunluğun bu üzücü durumunu kendileri için avantajlı bulmuş ve bu nedenle Allah'ın emirlerini halktan gizli tutmaya devam etmişlerdi.

Bu sözde âlimler kendilerini halka **çok dindar ve kutsal** olarak göstermeye çalışmışlar ve halk da onlara her zaman inanmıştı. Onlar, Allah katında, hak adına **şefaat** edip onların bağışlanmasını sağlayabileceklerini sanıyor, halk da bunlara inanıyordu. Allah bu ruhani önderlere şefaat yetkisi vermeyeceği gibi onlarla asla konuşmayacağını da beyan ediyor. *(Tefhimü'l-Kur'an)*

175. âyetin sonunda ise; ***"Onlar cehennem ateşine bu kadar mı dayanıklıdırlar ki böylesine ağır günahları işlemeye cesaret edebilmişlerdir!***" ikazı yapılıyor.

176.âyetteki "***Kitap***"tan maksat Tevrat, İncil veya Kur'ân'dır. Kitap hakkında ihtilafa düşenler; Allah'ın indirdiği kitapların hepsine inanmayıp, kimi Tevrat'a, kimi İncil'e inananlar ve sonra kitabın bir kısmına inanıp bir kısmına inanmayanlar; elbette haktan, doğrudan çok uzak bir ayrılık / anlaşmazlık içindedirler. Haktan bu kadar uzak bir ayrılık içinde koşan batıl ehlinin hakkı da ebedî bir azaptır.

Demek ki, aralarında kendisiyle amel edilen ve anlaşmazlığa düştükleri zaman hakem kabul edilecek **hak bir kitaba iman etmemiş** olanlar, tanışmadan ve anlaşmazlıktan kurtulamayacakları gibi, kitaptan ayrı ayrı olan insanlar arasında birleştirici bir bağ bulunamayacağından ihtilaf ve anlaşmazlıkları ebedî olur. Bağlı göründükleri kitabın tamamına gerçekten sadakatle inanmayarak, onu kendi gönüllerine, heveslerine göre anlamak isterler. Kitaplarının bir kısmına inanırlarsa, diğer kısmına inanmazlar ve böylece birinin inanır göründüğünü diğeri inkâr eder. Bunlar

da heveslerinin değişikliği ölçüsünde ihtilaf ederler; münakaşa ve mücadele ederler. Haktan uzaklaşırlar. Bu da toplumları perişan eder ve ebedî azaba sürükler. Her ne yapılırsa yapılsın, insanlar için haktan başka birleşme yolu ve hakka uymaktan başka mutluluk sebebi yoktur. *(Hak Dini Kur'ân Dili)*

Allah'ın kitabı üzerinde yapılan araştırmalarda iyi niyete dayalı görüş ayrılıklarının, içtihad farklarının olması kaçınılmaz ve doğaldır. Bu sebeple burada Allah'ın âyetlerinin içerdiği hakikatleri keşfetme yolunda yapılan iyi niyetli çalışmalar sırasında ortaya çıkan görüş ayrılıkları değil; **çıkarcılık, taassup, inatçılık, itibar ve şöhret arayışı** gibi ahlâka aykırı sebeplerle âyetler üzerinde gerçeğe aykırı yorumlar yapıp onları kasten gerçek anlam ve amacından saptırmaya yönelik davranışlar eleştiriliyor; bunu yapanların derin bir "ayrılıkçılık" [68] içine düştükleri bildiriliyor.

68 "**Ayrılıkçılık**" diye çevrilen "***şikâk***" kelimesi için tefsirlerde "**düşmanlık duygularıyla ayrılıkçılık yapmak, doğru yolda olanlarla ihtilâfa, çelişkiye düşmek, inatlaşmak, tartışma ve çekişmeye girişmek, haktan sapmak**" gibi anlamlar verilmiştir *(Razi).* Şu halde Allah'ın âyetlerini yorumlarken hedef ayrılık çıkarmak olmamalıdır. Geçmişte ve günümüzde Müslümanlar arasında baş gösteren ve onlara her alanda güç kaybettiren ihtilâf ve çatışmaların temel sebebi bu tür ayrılıklar olmuştur. *(Kur'ân Yolu)*

BAKARA 177-188.ÂYETLER

Birr, Oruç ve Vahiy Merkezli Hayat Tarzı

Birr Nedir? Ne Değildir?

لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ (177)

177-*Yüzlerinizi doğu ve batı tarafına dönmeniz iyilik (birr) değildir. Ama birr; insanın Allah'a, ahiret gününe, meleklere, Kitaba ve peygamberlere iman etmesi; malı sevmesine rağmen, onu yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, dilenenlere ve kölelere vermesi; namazı dosdoğru kılıp, zekâtı tam vermesidir. Bunlar, ahidleştiklerinde ahidlerine vefa gösterenler; zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda direnip-sabredenlerdir. İşte doğru olanlar bunlar, muttaki olanlar da bunlardır.*

Âyet, ibadetlerin dış formlarına verilen önemin anlamsızlığını göstermek üzere, örnek olarak, yüzünü doğuya veya batıya döndürmenin gerçek iyilik (**birr**) olmadığını vurgular. Bazı dinî formaliteleri icra etmenin veya dindarlık gösterisinin iyilik olmadığını söyledikten sonra, temel iman ve ibadet esaslarını bir bir sayarak, "birr"in çerçevesini çizer.

Kur'ân'ı tercüme ve tefsir eden **Wherry** der ki: "Bu âyet, Kur'ân'ın en asil âyetlerindendir; zahirî ve amelî iyiliğin dinde esas olduğunu apaçık gösterir*." (Tanrı Buyruğu)*

> **Beydavî şöyle der:** "Âyet, tek başına bütün insanî kemâlâtı kendinde toplamıştır; bunlara açıktan veya zımnen delâlet eder. Çünkü kemâlâtı insaniye her ne kadar çok olsa da üç şeyle sınırlandırılabilir:
>
> 1. Sahih bir itikad; 2. Hüsn-ü muaşeret (başkalarıyla iyi geçinmek); 3. Nefsi süslemek... Hz. Peygamber (s), buna işaretle buyurdu ki: *"Kim bu âyetle amel etse, imanını kemâle erdirmiş olur." (Beydavi Tefsiri)*

Birr (el-birru); Kur'ân'ın en kapsamlı terimlerinden biridir. **Birr**'in geçtiği bu ve diğer âyetler bütün olarak değerlendirildiğinde, bunun Kur'an'da, **iman ve ibadetten** başlayarak her

türlü **iyilik, ihsan, itaat, doğruluk, günahsızlık** gibi manalarda kullanıldığı görülür. Burada "***birr***" kapsamına giren **imana, ibadete, sosyal ahlâka ve bireysel ahlâka** dair sıralanan meziyetler de ***birr*** kelimesinin kapsadığı erdemlerin en önemlileri olup âyette kavramın muhtevası bunlarla sınırlanmamış, sadece örnekleme yoluna gidilmiştir. Nitekim **Râzî** de âyeti tefsir ederken ***birr*** kelimesini, "bütün saygı ifade eden davranışları, itaatleri ve insanı Allah'a yaklaştıran hayırlı işleri içine alan bir kelime" diye niteler.

144-l50.âyetlerde, kıble değişikliği üzerine, İslâm karşıtlarının bu olayı bir fitne vesilesi yapmaya kalkıştıkları bildirilmişti. **177.**âyette ise; asıl iyiliğin ve Allah'a saygının ibadet esnasında sırf şeklî olarak yüzünü doğuya veya batıya çevirmek olmadığı ifade edilmekte; böylece içinde iman, ibadet ve ahlâk erdemlerinin yer almadığı bir biçimselliğin din açısından temelde bir önem taşımadığı tespit edilerek, bir yandan kıble konusundaki tartışmaya son nokta konulmakta, bir yandan da özden yoksun bir biçimsellikle dindarlığa ulaşılamayacağı şeklindeki çok önemli bir ilkeye vurgu yapılmaktadır.

Yine âyetin devamında, gerçekten dürüst (**sâdık**) insanların ve **takvâ** sahibi sayılması gerekenlerin, zikredilen hasletleri kazanmış kimseler olduğu ifade edilmiştir. Burada "***birr***", "***sıdk***" (doğruluk-dürüstlük) ve "***takva***" kelimeleri arasında, neredeyse eşanlamlı kabul edilebilecek kadar yakın bir ilişki kurulması Kur'an terminolojisi bakımından oldukça önemlidir. Bu hususdaki dikkat çekici başka bir âyetin meâli de şöyledir: "*İyilik (**birr**) ve takva üzerinde yardımlaşın; kötülük (**ism**) ve düşmanlık yolunda yardımlaşmayın. Allah'tan sakının (ittika). Çünkü Allah'ın vereceği ceza çok çetindir." (Maide/2)*

Görüldüğü gibi burada "**birr**" kelimesi "**ism**"in, yani kötülük ve günah kavramının zıddı olarak kullanılmış ve takva ile birlikte zikredilmiştir. Böylece Kur'ânî anlamda "birr", sıdk ve takvanın, birbirini tamamlayan ahlâkî erdemler olduğu anlaşılmaktadır. Bu üç terim arasında hadislerde de aynı ilişkinin kurulduğu görülür. Meselâ bir hadiste Hz. Peygamber "... ***Ben sizin aranızda Allah karşısında en çok takva sahibi (etkâ), en doğru (esdak) ve en iyi (eberr) olanınızım"*** *(Buhari, İ'tisâm 27; Müslim, Hac 141)* buyururken, kendisini bu üç üstün nitelikle tanıtmıştır. Yine Hz. Peygamber "*Size doğruluğu (**sıdk**) tavsiye ederim. Doğrulukla iyilik (**birr**), bir bütündür ve bu ikisine sahip olanlar cennettedir" (İbn Mâce, Dua 5; Müsned, 1/3,5, 8)* buyurmuş; ticaret ehlini uyaran bir hadislerinde de kıyamet gününde "*füccâr*" (günahkârlar) damgası yemekten, ancak **muttaki** davranan, iyilik eden ve dürüst iş yapan ticaret erbabının kurtulabileceklerini bildirmiştir *(Tirmizi, Büyü/4).* Şu hadiste *(Müslim, Birr 14,15; Tirmizi, Zühd 52)* ise "birr"; en geniş anlamda kullanılır: "***Birr, ahlâk güzelliğidir.***" *(Kur'ân Yolu)*

Kısasta Hayat Var

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنْثَى بِالْأُنْثَى فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنِ اعْتَدَى بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ (178) وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَاأُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ (179

178- *Ey iman edenler, öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre karşı hür, köleye köle ve kadına kadın. Fakat kimin (hangi katilin) lehinde, onun (maktulün) kardeşi (varisi veya velisi) tarafından bağışlanırsa, artık (yapılması gereken) örfe/ma'rufa uymak (ve) ona (maktulün varis veya velisine) güzellikle (diyet) ödemektir. Bu, Rabbinizden (size) bir hafifletme ve bir rahmettir. Artık kim de bundan sonra tecavüzde bulunursa, onun için elem verici bir azab vardır.* ***179-*** *Ey temiz akıl sahipleri, kısasta sizin için hayat vardır. Umulur ki sakınırsınız.*

Kısas; Arapçada 'bir şeyi başka bir şeye eşitlemek' ise de, adam öldürme olaylarında cana karşılık can kuralını ifade eder. Ancak, öldüren kişinin cinayeti işlediği şekilde öldürülmesi gerektiği anlamına gelmez. Sadece, diğerinin canını aldığı için, onun da canının alınması gerektiği anlamına gelir.

Adalet taleplerine cevap vermek ve önceki âyette açıklanan "**birr**"in bir gereği olmak üzere, burada, insan hayatının taşıdığı değerin eşitliği ilkesi ortaya konuluyor. Kan bedeli ve cezası, ne öldürenin, ne de öldürülenin sınıfına bakarak belirlenemez. Bu nedenle öldüren kimsenin, kendisinin kan cezasını ödemekle sorumlu olduğu açıkça bildiriliyor.

Dikkat Edelim

İslâm Ceza Hukuku; *"Tevrat'ta onlara; cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş ve yaralar kısas edilir diye yazdık"* (Maide 5/45) âyetini de dikkate alarak, kasten ve haksız yere birini öldüren kimsenin ceza olarak öldürülmesine hükmeder. (Kısasa dair farklı görüşler ve delilleri için bkz: *Kur'ân Yolu*)

İslâm'dan önce insanlar kendi kabilelerinden öldürülen biri için çok yüksek bir diyet belirliyorlar ve öldürenin kabilesinden aynı değerde bir üyenin veya öldürülenin değerine göre diğer kabileden birçok bazen de yüzlerce adamın canını istiyorlardı. Yine eğer öldüren, öldürülenden daha yüksek bir sosyal sınıfa dâhilse, o zaman onların "adaletleri" (!) öldürenin canının alınmamasını gerektiriyordu. Bu kan bedelinin belirlenmesindeki eşitsizlik sadece o cahiliye dönemi ile sınırlı değildir. Bugün de "medenî" (!) uluslar kendi ülkelerinden bir kişinin öldürülmesine karşılık, katilin ülkesinden çok sayıda kişiyi öldürebiliyor... Fakat katil eğer "medenî" (!) yöneten bir ülkeye mensupsa ve öldürülen de "medenî olmayan" (!) köleleştirilmiş bir ülkeye mensupsa, onların

hâkimleri katile ölüm cezası vermiyorlar. Bu adaletsiz kanunlara karşı önlem almak için Allah Teâlâ, ikisinin de sınıf seviyelerine bakılmaksızın öldüren kimseye karşılık, sadece ve sadece öldüren kişinin canının alınması gerektiğini bildirdi.

Burada "**kardeş**" kelimesinin kullanılması bir tür tavsiye içerir. "Öldüren kişinin size çok büyük zarar verip incitmiş olmasına rağmen, yine de o her şeyin ötesinde sizin insan olarak kardeşinizdir. Bu nedenle yanılan kardeşinize karşı hiddetinizi yener, intikam almaktan vazgeçer ve ölüm cezasını kaldırırsanız, insan olmak derecenizi yükseltirsiniz." *(Tefhimü'l-Kur'ân)*

178. ayet, cinayetin bağışlanabilir bir suç olduğunu gösterir ve eğer dilerlerse öldürülen kişinin ailesinin, katili bağışlamalarına izin verir. Bu durumda mahkeme, katile ölüm cezası vermek konusunda diretemez. Tabii ki eğer veliler isterse katil, öldürülenin ailesine diyet vermek zorundadır.

"***Ma'rûf***" kelimesi Kur'an'ın birçok yerinde kullanılır ve genelde bilinen ve tüm dengeli insanların kabul edeceği âdil ve aklî davranış kalıplarıdır. Bunlar o denli açık ve yaygındır ki, ön yargı ve şahsî çıkar nedeniyle gözü körelmemiş herkes bunları doğru ve âdil diye kabul eder. İslâm hukuku, hakkında düzenleme yapılıp kural konmayan bütün meseleleri bu kavram altında inceler. Bu tür genel kullanım ve yaygın kurallara "***ma'rûf***" denir.

"***Kim de bundan sonra tecavüzde bulunursa, onun için elem verici bir azap vardır***". Örneğin, eğer öldürülenin akrabaları diyeti kabul ettikten sonra, yine katili öldürmeye çalışırlarsa veya katil tarafı diyeti tam ödemekten kaçınır veya kötü bir şekilde karşılık verirlerse, bu, sınırı aşma olur. İki grup da eşit derecede lütufkâr davranmalı, karşı tarafın gösterdiği iyi niyeti değerlendirmelidir.

"*Ey temiz akıl sahipleri, kısasta sizin için hayat vardır. Umulur ki sakınırsınız*" ayeti, aşırıya kaçıp ölüm cezasını tamamen ortadan kaldıranlara karşı çıkar. Başka çarelere başvurmaksızın ölüm cezası üzerinde durmak nasıl insanlık dışı ise, bazı "medenî" (!) ülkelerde yapıldığı gibi ölüm cezasını tümden kaldırarak cinayeti teşvik etmek de aynı derecede insanlık dışıdır. Bu nedenle Allah, **kısasta hayat olduğunu** bildirdi. Bir toplum insan hayatına gereken kutsallığı vermeyip de katili korumaya kalkarsa, bu suça bir pirim vermiş ve binlerce masum insanın hayatını tehlikeye atmış olur. *(Tefhimü'l-Kur'ân)*

Haksızlığa uğrayan insan elbette intikam almak ister; işte "***kısas***" kuralı, kişinin kendi başına intikam alma hakkını ortadan kaldırarak, **intikam** duygusu yerine **adaleti** ikame eder. *(Aziz Kur'ân)*

Vasiyet

كُتِبَ عَلَيْكُمْ اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ اِنْ تَرَكَ خَيْرًا ۨ اَلْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِيْنَ بِالْمَعْرُوْفِ ۚ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِيْنَ ۝ (180)

فَمَنْۢ بَدَّلَهٗ بَعْدَ مَا سَمِعَهٗ فَاِنَّمَآ اِثْمُهٗ عَلَى الَّذِيْنَ يُبَدِّلُوْنَهٗ ۭ اِنَّ اللّٰهَ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ۝ (181)

فَمَنْ خَافَ مِنْ مُّوْصٍ جَنَفًا اَوْ اِثْمًا فَاَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَآ اِثْمَ عَلَيْهِ ۭ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ۝ (182)

180- *Birinize ölüm çattığında, eğer geride bir mal bırakmışsa, ana-babaya ve yakın akrabaya bilinen (meşru) bir tarzda vasiyette bulunması -Allah'a karşı gelmekten sakınanlara bir hak olarak- size yazıldı (farz kılındı).* ***181-*** *Bundan böyle kim onu (vasiyeti) işittikten sonra değiştirirse, günahı elbette onu değiştirenlerin üzerinedir. Şüphesiz Allah, işitendir, bilendir.* ***182-*** *Bunun yanında, kim, vasiyet edenin haksızlığa eğilim göstereceğinden ya da günaha gireceğinden korkup da ikisinin arasını bulup-düzeltirse, artık ona da günah yoktur. Gerçekten Allah bağışlayandır, esirgeyendir.*

Vasiyetle ilgili bu emir henüz mirasla ilgili kurallar açıklanmadan verilmişti. Bunun amacı kanuni varisleri adaletsizlikten korumaktı. Fakat daha sonraları bu emir, Kur'an'da Nisa suresinde açıklanan miras kurallarının ışığı altında Hz. Peygamber (s.) tarafından iki grupta toplandı:

1) "***Vârise vasiyet yoktur***" yani hiçbir kanunî vârisin mirası, Kur'an tarafından verilenden fazla veya az olamaz; hiçbir vâris mirastan mahrum bırakılamaz ve kanunî payından fazlasını alamaz.

2) Hibe tüm servetin üçte biri ile sınırlıdır. Kişi, servetinin en az üçte ikisini kanuna göre dağıtılmak üzere varislerine bırakmalıdır. Kalan üçte biri, kanunen mirastan payı olmayan uzak akrabalara veya sosyal hizmetlere ayrılabilir. Bu nedenle vasiyetname yazmakla ilgili emrin neshedildiği sonucunu çıkarmak yanlıştır. Aksine bu, Allah'ın takva sahipleri için tanıdığı bir haktır ve eğer bu hak Allah'ın emrine uygun kullanılırsa, örneğin, yetim bir toruna vs. miras bırakmak gibi meseleler, İslâm miras hukukuyla çatışmaksızın çözülür. *(Tefhimü'l-Kur'ân)*

İslâm'dan önce Araplar mirası şöyle taksim ederdi: Ölenin erkek çocukları varsa bütün mirası onlar alırlardı. Erkek çocuğu olmayanın malı yakından uzağa doğru diğer erkek akrabasına kalırdı. Bazen vasiyet yoluyla çocuklara, akrabaya ve arkadaşlara da mal bırakıldığı olurdu. Âyet başta ana ve baba olmak üzere, kadın-erkek ayırım yapmadan bütün akrabaya vasiyet etmenin gerekli bulunduğunu ifade ederek müminleri, daha sonra gelecek olan miras hükümlerine hazırladı. **Nisâ** suresindeki miras âyeti *(4/11 vd.)* zaten mirastan pay almakta olan bu erkekleri doğrudan zikretmeksizin kadın akrabayı da mirasa dâhil etti. Anılan miras âyeti ve onu tamamlayan diğer âyetlerle hadisler değiştirilemez hak ve paylar şeklinde mirasın nasıl paylaştıracağını belirlemiştir. Efendimizin Veda haccında, ***"Allah her***

hak sahibine hakkını vermiştir, artık vâris olana vasiyetle mal bırakmak yoktur." *(Tirmizi, Vesâyâ 5; Müsned. IV/186-187. V/267)* buyurmasıyla mirastan belli hakkı olan akrabaya vasiyetle mal bırakılamayacağı anlaşılmıştır. Sa'd b. Ebû Vakkas'ın hastalanması üzerine onu ziyarete giden Hz. Peygamber'e, bütün malını Allah rızâsı için vasiyet edeceğini bildirmesi üzerine üçte biriyle yetinmesini söylemesi ve ***"Yakınlarını zengin olarak bırakman, onları halka el avuç açan yoksullar olarak bırakmandan daha iyidir."*** *(Buhari, Vesâyâ 2)* buyurmasıyla da vârisleri olan bir kimsenin bütün malını vasiyet etmesinin uygun olmadığı ortaya çıkmıştır. **180.**âyeti, aynı konuyla ilgili diğer açıklamalar içinde bir bütün olarak ele almaya çalışan tefsirciler ve fıkıhçılar farklı sonuçlara varmışlardır:

a- "***Üzerinize yazıldı***" ifadesi bağlayıcı hüküm (farz, vacip) getirdiği için önce farz kılınan vasiyet, miras âyeti gelince kısmen değiştirildi ve artık farz olmaktan çıkıp mendup (teşvik ve tavsiye edilmiş) bir davranış haline geldi. Dört mezhep imamı dâhil, müctehidlerin çoğunluğu bu hükmü benimsediler.

b- Dahhâk, Tâvûs, Taberî gibi müctehidlere göre vasiyet âyeti ne kısmen ne de tamamen neshedilmiştir. Baştan itibaren bu âyet, miras âyetinin dışında kalan yani bir sebeple (dini farklı olan ana ve baba, köle olan akraba vb.) mirastan pay alamayan akrabanın vasiyet yoluyla terike'den pay almasını hedeflemiştir. Kime ne kadar vasiyet edileceği ise mâruf ölçüsüne (örfe, âdete ve hakkaniyet kurallarına) bırakılmıştır. "Yakının aynı gruptaki daha uzak akrabayı mirastan mahrum etmesi" (*hacb*) kaidesi gereği vâris olamayan torunlar (dede yetimi) meselesi, çağımızda bazı İslâm ülkelerinde, bu içtihaddan yararlanmak suretiyle çözülmüş, yetim torunlar mirastan paya kavuşturulmuştur. Meselâ babası, dedesinden önce vefat eden bir çocuk dedesinin himayesine kalmış bir yetimdir. Gün gelip dedesi de vefat edince, çocuğun amcası dedesine (yani ölen dedenin hayattaki oğlu, babasına) ondan daha yakın olduğu için mirası almakta, torunsa mirastan mahrum kalmaktadır. Çocuğun ölen babasının yerine konarak (ona halef olarak) vâris olması hükmü İslâm hukukunda yoktur. Bu ve benzeri durumlarda karşımıza 'Vâris olamayan yakın akraba" meselesi çıkmaktadır. Bunlar için gerekli (farz) olan vasiyet hükmü de bu meselenin çözümünde kullanılmaktadır.

c- Mirastan payı olan akrabaya (vârise) vasiyet yoluyla da mal bırakılmış olursa bazı müctehidlere göre bu tasarruf geçerli değildir. Hanefîler, Hanbelîler ve daha başka bazı müctehidlere göre ise, diğer vârisler razı oldukları takdirde bu vasiyet de geçerlidir.

d- İlgili hadisi delil gösteren bazı müctehidler üçte biri geçen vasiyeti hükümsüz sayarken Hanefîler dahil çoğunluk ise, vârislerin razı olmaları halinde bunun da geçerli olduğu hükmünü benimserler.

e- Vasiyet, fiilen gerçekleşmesi ölüm sonrasına bırakılan bir hukukî tasarruftur. Üzerinde bir hak, bir borç olan kimsenin ölümünden sonra bunun terike'sinden ödenip yerine getirilmesini vasiyet etmesi farzdır. Böyle bir borcun veya sahibine teslim edilmesi gereken bir hakkın olmaması halinde vasiyet farz değil menduptur; durum müsait olduğunda yapılması teşvik edilen bir hukukî tasarruftur, bir dinî hizmet ve ibadettir. Vasiyeti teşvik eden hadisler böyle yorumlanmıştır *(Buhari, Vesayâ 1; Müslim, Vasiyye 1,4).*

181-182.âyetlerdc belirtildiği üzere; vasiyet usulüne uygun olur, bir yanlışlık ve haksızlık bulunmazsa bunun hayatta kalan ilgililerce yerine getirilmesi gerekir. Yerine getirmeyen, ölünün iradesi dışında değişiklik yapan kimse sorumlu ve günahkâr olur. Ya meşrû ve helâl olmayan bir mal, menfaat ve fiil vasiyet edilmiş ya da vasiyetin dinî ve hukukî kuralları çiğnenmiş, kasten veya bilmeyerek yanlışlar yapılmış olursa, vârislerle lehlerinde vasiyet yapılan kimselerin arasına girerek durumu düzeltmek, sakıncalı olmak bir yana müminlerin vazifeleri cümlesindendir; **181.** âyette "günah" olarak nitelenen "değiştirme" fiili bu nevi düzeltmeleri, bileştirmeleri kapsamaz. *(Kur'an Yolu)*

Oruç

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ (183) أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (184)

183- *Ey iman edenler! Sizden öncekilere yazıldığı gibi, oruç size de farz kılındı. Umulur ki sakınırsınız.* ***184-*** *(Oruç) Sayılı günlerdir. Sizden hasta ya da yolcu olan başka günlerden sayısınca tutar. Zor dayanabilenlerin üzerinde de bir yoksulu doyuracak kadar fidye vardır. Kim gönülden bir hayır yaparsa bu da kendisi için hayırlıdır. Oruç tutmanız, -eğer bilirseniz- sizin için daha hayırlıdır.*

"***Savm***" (Oruç): Lügatte, 'yemekten, içmekten, konuşmaktan, yürümekten kendini tutmak, alıkoymak' anlamındadır. İslâm ıstılahında ise; mükellef her müminin, niyet edip imsak'tan akşam namazı vakti girinceye kadar yeme, içme, cinsel ilişkiden kendini alıkoymasıdır. *(Bkz. Abdullah Yıldız, Oruç: Ötelere Seyahat)*

İslâm, belirlediği konularda adım adım ve derece derece ilerlemiştir. Aynı şey oruç emri için de söz konusudur. İlk önce Hz. Peygamber (s) müminlere ayda üç gün oruç tutmalarını tavsiye etti; fakat bu zorunlu değildi. Daha sonra hicret'in ikinci yılında, Ramazan'da oruç tutmakla ilgili bu emir (183. ayet) nazil oldu. Bununla birlikte oruca dayanabilen, fakat tutmayanlara müsamaha gösteriliyordu. Tutmadıkları bir gün oruç için bir fakiri dokumaları gerekiyordu. (184. ayet). Bundan bir müddet sonra, bir sonraki (185.) ayette yer alan oruçla

ilgili emrin son şekli bu durumu düzenledi. Sağlıklı kişiler için bu izah ortadan kaldırıldı; fakat hastalar, yolcular ve buna kıyasen hamile ve emzikli kadınlar ve oruç tutmaya dayanamayan yaşlılar için bu izin geçerli olmaya devam etti.

> Ahmed b.Hanbel'in naklettiğine göre, Muaz b.Cebel (r.a) der ki: "Namaz ve oruç bugünkü haline yavaş yavaş ulaştı. İlk başta müminler namazda Kudüs'e dönerlerdi; fakat bir müddet sonra, Mekke'deki Kâbe'ye dönmeleri emredildi. Keza önceleri herkes birbirine namaz vaktini haber verirdi; fakat sonraları bu amaçla ezan okunmaya başlandı. (Oruca gelince) Hz. Peygamber (s) Medine'ye hicret ettiğinde her ay üç gün oruç tutar, Muharrem'in onuncu günü de oruç tutardı. Daha sonra Allah, Ramazan boyunca oruç tutmayı farz kıldı; fakat dayanabildiği halde oruç tutmayan bir kimsenin, fidye olarak bir günlük orucu için bir fakiri doyurmasına izin verdi. Sonra bir günlük oruç için bir fakiri doyurma izni, yolculukta olmayan sağlıklı kişi için neshedildi." *(İbn Kesir)*

Buhari, Müslim, Ebu Davud ve diğer âlimler, Hz.Aişe, İbn Ömer ve İbn Mes'ud'dan (r.anhüm) bunu destekler nitelikte hadisler rivayet ettiler. Aynı konuda müfessir İbn Cerir et-Taberî de birçok sahabe ve tabiinden çok sayıda sahih hadis ve rivayet nakletmiştir. Bu rivayetlerden birinde **Muaz b. Cebel** (r.a) şu açıklamayı yapar: "*Araplar oruç tutmaya alışkın olmadıkları için ilk önceleri oruç tutmak onlara zor geldi. Bu nedenle onlara, Ramazan'da oruç tutmadıkları güne karşılık bir fakiri doyurmaları için izin verildi. Sonraları bu izin, hasta ve yolcular dışındaki kimseler için iptal edildi."*

Birinci emirde (**184**.ayette) Allah Teâlâ, dayanabildiği halde oruç tutmayan kişinin oruç tutmadığı günler için fidye vermesine izin verdi. Bir yıl sonra nazil olan **185**.ayette ise bu izin sağlıklı kimse için geçerli olmaktan çıktı, fakat hasta ve yolcular için geçerli olmaya devam etti. ***Tatavvu'*** (Daha fazla iyilik); her oruç günü için birden fazla fakir doyurmak ve oruç tuttuğu halde bir fakiri doyurmaktır. **183-184**.âyetlerde yer alan oruçla ilgili ilk emir, hicret'in 2.yılında Bedir savaşından önce indi. **185**.ayet bir yıl sonra geldi; fakat aynı konuyla ilgili olduğu için buraya yerleştirildi. *(Tefhimü'l-Kur'an)*

Şehrü Ramazan

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ فَمَن شَهِدَ مِنكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَن كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَاكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (185)

185- *Ramazan ayı. İnsanlar için hidayet olan ve doğru yolu ve hak ile batılı birbirinden ayıran apaçık belgeleri içeren Kur'an onda indirilmiştir. Öyleyse sizden kim bu aya şahid olursa artık onu tutsun. Kim de hasta ya da yolculukta olursa, tutmadığı günler sayısınca diğer günlerde tutsun. Allah, size kolaylık diler, size zorluk dilemez. (Bu kolaylık) sayıyı tamamlamanız*

ve sizi doğru yola (hidayete) ulaştırmasına karşılık Allah'ı büyük tanımanız içindir. Umulur ki şükredersiniz.

Elmalılı Hamdi Yazır, "**Ramazan**" isminin türetilmesi hakkında dört rivayet nakleder:

1- İmam Halil'den nakledildiği üzere yaz sonunda güz mevsiminin başında yağıp yeryüzünü tozdan temizleyen yağmur mânâsına "**ramazî**"den alınmıştır. Bu yağmurun yeryüzünü yıkadığı gibi Ramazan ayı da iman edenleri günahlardan yıkayıp temizler.

2- Çoğunluğa göre Ramazan, "**ramaz**"dan alınmıştır. ***Ramaz;*** güneşin hararetinin şiddetinden taşların son derece kızmasıdır ki, böyle pek kızgın yere de ***Ramzâ'*** denir. Ramazan, **Ramzâ**'dan yanmak mânâsına **Ra-Mi-Za** fiilinin masdarıdır; kızgın yerde yalın ayak yürümekle yanmak demektir. Baş tarafına şehr kelimesi eklenerek ***'Şehrü Ramazan'*** bu mübarek aya özel isim yapılmıştır. Çünkü bu ayda açlık, susuzluk hararetinden ıstırap çekilir. Yahut orucun harareti ile günahlar yakılır.

3- Ezheri'ye gore. Ramazan, "**R-M-Z**" fiilinden alınmıştır; kılıcın namlusunu veya okun demirini inceltip keskinletmek için iki kaygan taş arasına koyup döğmektir. Bu aya bu ismin verilmesi de Arapların bu ayda silahlarını bileyip hazırladıklarından dolayıdır.

4- Mücahid'den yapılan bir rivayete göre; "Ramazan" *esmâullah*'tan, yani Allah'ın güzel isimlerinden biridir. "Şehrü Ramazan" bu anlamıyla "***Şehrullah" (Allah'ın Ay'ı)*** demek olur. Eğer bu rivayet sahih ise Ramazan ayı bizzat bununla isimlendirilmiş ve bunda özellikle Allah'ın rahmeti ile günahların yanması dikkat nazarına alınmıştır.

Kısaca **Ramazan**'ın sözlük mânâsında temizlik, yanmak, keskinlik mânâları bulunduğu gibi, dini bakımdan günahların yanması, Allah'a izafe mânâları etken olmuştur. *(Hak Dini Kur'ân Dili)*

Bir hadis-i Nebevi'de; "***Başı rahmet, ortası mağfiret, sonu ateşten kurtulmaktır***." *(Beyhaki, Şu'abu'l-İman, 3/306)* diye anlatılan Ramazan ayının en mübarek gecesi, Kur'ân'ın inişine de başlangıç olmuştur.

El-Kurân: Peygamberimiz Muhammed Mustafa'ya (s) özel bir şekilde indirilip, bize tevatürle nakledilen Allah kelamının adıdır ki, mushafların iki kapağı arasında yazılıdır.

"***Kim de hasta ya da yolculukta olursa, tutmadığı günler sayısınca diğer günlerde oruç tutsun***": Yolculukta oruç tutup tutmamak kişinin seçimine bırakıldı. Bir yolculuk sırasında Rasûlüllah'ın (s) ashabından bir kısmı oruç tutmuş, bir bölümü tutmamış; Efendimiz her iki gruba da karşı çıkmamıştı. Peygamberimiz de yolculuk sırasında bazen oruç tutar, bazen tutmazdı. Bir keresinde Hz. Peygamber (s) yere düşen bir adamın etrafına bir kalabalığın toplandığını gördü ve meselenin ne olduğunu sordu. Kendilerine, adamın çok

oruç tuttuğu için güçsüz düştüğü cevabını verdiler. O zaman Hz. Peygamber (s) böyle bir durumda oruç tutmanın fazilet olmadığını söyledi. Savaş zamanlarında da Hz. Peygamber (s) oruçları erteleme emirleri verirdi. Hz. Ömer (r.a) Hz. Peygamber'le (s) savaşa gittiklerinde, Bedir savaşı ve Mekke'nin fethine rastlayan Ramazan esnasında iki kez orucu terk ettiklerini bildirdi. İbn Ömer der ki: Mekke'nin fethinden hemen önce Hz. Peygamber (s) şöyle buyurdu: "*Düşmanla savaşa gittiğimize göre, savaşacak güce sahip olmanız için oruçlarınızı sonraya bırakmalısınız.*"

Hz. Peygamber (s), orucu terk etmek için ne kadar uzaklığa yolculuk yapılacağı konusunda bir belirlemede bulunmamıştır. O'nun sahabeleri de bu konuda farklı uygulamalarda bulunmuşlardır. Genelde yolculuk sayılan ve kişinin kendisini yolculukta hissedeceği bir uzaklığa gittiği sırada orucu terk edebileceği söylenebilir. Kişi yolculuğa başlayacağı gün de orucu terk edebilir.

Düşman saldırısına uğrayan bir belde halkının orucu terk etmesi hakkında değişik görüşler vardır. İbn Teymiye böyle durumlarda, orucun terkedilebileceği konusunda güçlü iddialar öne sürmüştür.

Tutamadığı günler sayısınca diğer günlerde oruç tutmak: Kullarını orucun fazilet ve ihsanlarından mahrum bırakmak istemeyen merhametli Rabbimiz, bu nedenle, herhangi mâkul bir sebeple Ramazan ayında oruç tutamayanların bunu başka aylarda tutmalarına izin verir. Ramazan'da inen Kur'an'a şükr etmek için, bu ayda oruç tutamayanlar başka aylarda eksikliği tamamlamalıdırlar. *(Tefhimü'l-Kur'ân)*

> Anlaşılan o ki: Ramazan'da oruç tutmak, sadece ibadet ve nefsi terbiye için değil, aynı zamanda Ramazan sırasında vahyedilen Kur'ân nedeniyle Allah'a şükretmek için farz kılınmıştır. Bir nimete şükrünü göstermenin en iyi yolu, o nimetin emrediliş amacını yerine getirmek ve mümkün olan en iyi şekilde gereğini ifaya çalışmaktır. Allah'ın bizlere Kur'ân'ı bahşetmesi, bu nimetin gereklerini yerine getirmemiz ve bu gerekleri başkalarına da tebliğ etmemiz yönündeki ilâhî iradenin yürürlüğe girmesi amacını taşır. Oruç bu amacın yerine getirilmesini sağlayan en önemli eğitim aracıdır. Hem bir fedakârlık, hem de bahşedilen nimete şükrün göstergesidir.

Duaya İcabet

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ (186)

186-Kullarım Beni sana sorarlarsa, işte Ben (onlara) pek yakınım. Bana dua ettiği zaman edenin duasına cevap veririm. O halde, onlarda benim çağrıma cevab versinler ve Bana iman etsinler. Umulur ki irşad (doğru yolu bulmuş) olurlar.

Yani; "Siz, Beni görüp hissedemeseniz de sizden çok uzak olduğumu sanmamalısınız. Hayır, bilâkis, Ben bir kuluma o denli yakınım ki, beni çağırabilir ve nerede olursa olsun Ben'den dilekte bulunabilir. Hatta Ben, kelime olarak ifade edilemeyen ve kalpte gizli olan istekleri dahi duyarım. Cehaletiniz esnasında ortaya çıkardığınız ilâhlara gelince, onların bulunduğu yerlere gitmeniz gerek; ayrıca o zaman bile, sizi duyup cevap veremezler. Fakat Ben, sınırsız evrenin Mâlik'i ve Hâkim'i, tüm güç ve otoritelerin sahibi, buradayım; size o denli yakınım ki, nerede ve ne zaman isterseniz, gizli ve açık tüm isteklerinizi duyarım. Bu nedenle, kapı kapı sahte ilâhlar peşinde koşmaktan vazgeçin ve Ben'im davetimi kabul edin. Bana dönün; Bana güvenin; itaat edin ve kullarım olun."

"***Umulur ki irşad (doğru yolu bulmuş) olurlar"***: Yani "Onlar sizden bu gerçeği öğrenip, kendi iyilikleri için bu doğru tutumu benimseyebilirler." *(Tefhimü'l Kur'ân)*

Oruç Konusunda Sınırlar

أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَالْآنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتِمُّوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرَبُوهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ (187)

187- *Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helal kılındı. Onlar, sizin için örtü, siz de onlar için örtüsünüz. Allah, gerçekten sizin, nefislerinize ihanet etmekte olduğunuzu bildi, tövbenizi kabul etti ve sizi bağışladı. Artık onlara yaklaşın ve Allah'ın sizin için yazdıklarını dileyin. Sizce şafağın beyaz ipliği siyah ipliğinden ayırt edilinceye kadar yiyin, için, sonra geceye kadar orucu tamamlayın. Mescidlerde itikâfta olduğunuz zamanlarda da kadınlarınıza yaklaşmayın. Bunlar, Allah'ın sınırlarıdır, onlara yaklaşmayın. İşte Allah, insanlara ayetlerini böyle açıklar; umulur ki sakınırlar.*

Karı ile koca arasındaki ilişki, elbiselerle beden arasındaki ilişki gibidir. Nasıl bu ikisi birbirine çok yakın, uygun ve aralarında hiçbir şey/engel yoksa aynı şekilde karı ve koca birbirleriyle çok yakın ilişki içindedirler ve birbirleri için karşılıklı birer sükûnet ve mutluluk kaynağıdırlar.

Daha önceden Ramazan gecelerinde karı ile koca arasındaki cinsel ilişkiyi yasaklayan açık bir emir olmamasına rağmen, Müslümanlar arasında bunun helâl olmadığı konusunda belirsiz bir inanç vardı ve bazıları hanımlarının yanına vicdanen tedirginlik içinde yatıyorlardı. Bu devam ederse, suç ve günah olan zihni bir tavrın gelişme tehlikesi vardı. Bu nedenle Allah, onları, vicdanlarına karşı kötü davranmamaları konusunda uyardı ve vicdanları rahat olarak ilişkiye girebilmeleri için onu helâl kıldı.

Ramazan'da **yeme ve içme zamanı** ile ilgili de bir yanlış anlama vardı. Bazıları yatsı namazından, ertesi gün güneş batıncaya dek yeme-içmenin haram olduğu görüşündeydi. Bazıları yatsı namazından sonra uyanık kalındığı sürece yenilip içilebileceği, fakat uyunursa, yenilip içilmeyeceği görüşündeydi. Bu yanlış görüşleri nedeniyle de bizzat kendileri zahmet çekiyorlardı. Bu âyette onların yanlış anlamaları ortadan kaldırılıyor ve yeme-içme yasağının günün ilk şafağından güneşin batışına; yeme, içme ve cinsel ilişki serbestisinin de güneşin batışından, günün ilk şafağına dek olacağı belirleniyor.

Âyetteki "***beyaz iplik***" ifadesi ile tan yerinin aydınlığı, "***siyah iplik***" ifadesiyle de gecenin karanlığı kastedilmiş olup, Peygamber Efendimiz de (s) âyeti böyle açıklamıştır *(Buhari, Tefsir 156)*.

Ayrıca Efendimiz (s), oruca hazırlık olarak imsak vaktinde bir şeyler yemeyi bizzat emretmiştir.

> İslam, ibadetler için her çağda ve dünyanın her tarafındaki insanlarca uygulanabilecek zamanlar belirledi. Bu nedenle ibadetlerin zamanını saat birimleri şeklinde değil de, gökteki apaçık alâmetlerle tayin etti. Bu, her çağ ve ülke insanına uyabilecek bir ölçüttür ve bilinen sınırlar içinde şartlarına uygun olarak saatle de ifade edilebilir. Fakat bunun hikmetini anlamayan kişiler saçma fikirler öne sürerler. Örneğin, bu ölçütün kutuplarda işlemeyeceğini, çünkü oralarda gün ve gecenin aylarca sürdüğünü söylerler. Fakat onlar, kutup bölgelerinde bile sabah, akşam, gün ortası ve gece yarısı alâmetlerinin, aynen diğer yerlerdeki gibi ortaya çıktığını ve oralarda yaşayanların çalışma, uyuma, dinlenme gibi faaliyetlerini bu belirtilere göre düzenlediklerini unutuyorlar. Saat ve zaman bildiren diğer aletler yokken, Atlantik çevresinde yaşayanlar zamanı bu işaretlere göre belirliyorlardı.

"***Orucunuzu akşam oluncaya kadar tamamlayın***" demek "Orucunuz akşamın başlangıcı ile biter" anlamına gelir. Açıktır ki, gece, güneşin batışıyla başlar. O halde oruç, doğu ufkunda gözleyeceğimiz güneşin batış zamanı ile sona erer. Oradan yükselen bir karanlık gördüğümüzde, bu orucu açmamız için bir işarettir. Aynı şekilde doğu ufkunda sabahın ilk şafağının görülmesi, oruca başlama işaretidir.

İslâm fıkhında orucun süresi konusunda **dakika ve saniye** gibi kesin ölçütler olmadığına dikkat edilmelidir. İki sınırda da geniş bir serbestlik vardır. Bir saniye veya bir dakikalık farklar orucu bozmaz. Doğuda akşamın karanlığı yükselmeye başlar başlamaz oruç tamam olur. O halde güneş battığında iftar edilmelidir. Aynı şekilde, doğu ufkunda sabahın ilk şafağı görüldüğünde, oruç başlar, yeme ve içme kesilir. Fakat kişi eğer zamanında uyanamamışsa, sabahın ilk şafağı göründüğü halde başlamış olduğu yemeği bitirebilir. Bu konuda Hz. Peygamber'in (s) bir hadisi vardır: "*Eğer bir kimse yemeğini yerken orucun başladığını bildiren sabah ezanını duyarsa, yemeğini bitirsin."* Efendimiz (s), akşamın ilk karanlığı görüldüğünde, orucu açmakta acele edilmesini de emretmiştir.

İtikâf: Ramazan'ın son on gününde yapılan özel bir nafile ibadettir. İtikâfta olan kişi, bir mescide kapanır; farz ibadetlerin yanı sıra tüm vaktini dua, tefekkür gibi başka ibadetlerle geçirir. Tüm dünyevî arzu, istek ve şehvetlerden uzak olur ve tabiî ihtiyaçlarını karşılama dışında mescidden dışarı çıkmaz.

Uç sınırlarla (***hududullah***) ilgili emrin ifade tarzı çok dikkat çekicidir. Emir sadece bu **sınırları aşmayı** değil, bu **sınırlara yaklaşmayı** da yasaklar. Yasak bir bölgenin sınırları etrafında dolaşmak çok tehlikelidir; çünkü yanlışlıkla bu sınırlar aşılabilir. Bu nedenle bu sınırlara yaklaşmak da yasaklanmıştır. Hz. Peygamber (s) konuyu şöyle vurgular: "*Her mâlikin bir koruluğu vardır. Allah'ın koruluğu ise helâl-haram, iyi-kötü diye belirlenen sınırlardır. Bu koruluğun yakınında otlayan bir hayvan her an o bölgeye girebilir."* *(Buhari, İmân 39, Büyü 2; Müslim, Müsâkât 107,108)* Ne yazık ki bu apaçık uyarıya rağmen, İslâm Hukuku'nu bilmeyen bazı kimseler aşırı uçlara gidip, sınırlara yaklaşır ve "âlimler", bu sınırlara yaklaşmanın yasak olduğunu bildiren aynı İslâm Hukuku'ndan bu konuda fetva bulmaya çalışırlar. İşte bu nedenle birçok kimse doğru yoldan sapar. Bu sınırlar etrafında dolaşıldığında, ince sınırları belirlemek ve onları aşmamak çok zordur. *(Tefhimü'l-Kur'ân)*

Rüşvet

وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ (188)

188-*Birbirinizin mallarını haksızlıkla yemeyin ve siz, bile bile günahla insanların mallarından bir bölümünü yemeniz için onları hâkimlere aktarmayın.*

Haksız menfaat sağlamak, maddi veya manevi bir karşılık elde etmek için iş başındakilere mal, para vermeye, çıkar sağlamaya "**rüşvet**" denir. Rüşvet vermek ve almak haram olduğu gibi, rüşvet vererek elde edilen menfaat de haramdır. Hadis-i şerifte rüşvete tevessül edenler de lânetlenmiştir. *(Kur'ân Yolu)*

Hiç kimse, hâkimlere rüşvet vererek başkalarının malını ele geçirmeye çalışmamalı ve bunun için yalan iddialarla mahkemeye başvurmamalıdır. Var olan delillere göre hâkim haksız kimse lehine karar verebilir. Fakat bu, o malın haksız kişiye helâl olduğu anlamına gelmez. Efendimiz böyle kimseleri uyarır: "*Her şeyin ötesinde ben de bir insanım. Önüme getirilen bir davada, karşısında olandan daha iyi konuşanın lehine hüküm vermek mümkündür. Fakat bilin ki ben onun lehine hüküm vermiş olsam da, bu şekilde bir şeyler kazanan kişi, aslında kendisine Cehennem'den bir yer kazanır.*" *(Tefhimü'l-Kur'ân)*

Ders 22

BAKARA 189-203. ÂYETLER

Hacc-Umre ve Allah Yolunda Savaş

Hilâl Vakit Ölçüsüdür

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْاَهِلَّةِ قُلْ هِىَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ وَلَيْسَ الْبِرُّ بِاَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ
مِنْ ظُهُورِهَا وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقٰى وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ اَبْوَابِهَا وَاتَّقُوا اللهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (189)

189- *Sana hilâlleri soruyorlar. De ki: Onlar insanlar ve hac için vakit ölçüleridir. Birr (iyilik) asla evlere arkalarından gelip girmeniz değildir; fakat birr, kişinin Allah'tan sakınmasıdır (it-teqâ). Evlere kapılarından gelin; Allah'tan sakının ki kurtuluşa eresiniz.*

Ayın ilk göründüğü birinci ve ikinci gecedeki (bir görüşe göre ilk üç gecedeki) durumuna **hilâl** denir. Bir tane hilâl olduğu halde âyette bu kelimenin çoğul (*ehille*) kullanılması ayın evrelerine işaret eder.

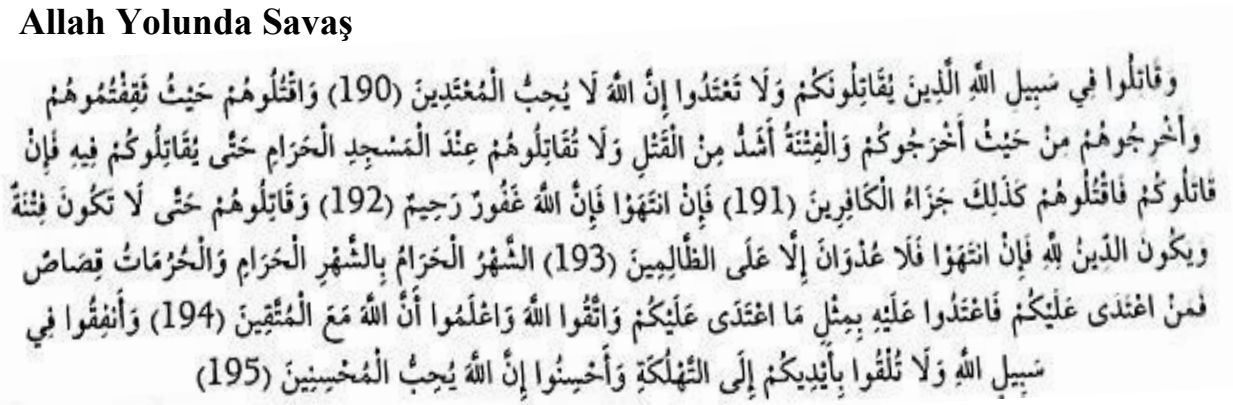
Efendimize, ayın kimi zaman ip gibi ince, kimi zaman da güneş gibi dolgun görünen değişik evreler geçirmesinin fayda ve hikmeti sorulunca bu âyet indi. Hilâlin bir ay boyunca sürekli değişmesinin insanlara vakit tayiniyle ilgili türlü yararlar sağladığı belirtildi ve bunlardan yalnız hacla ilgili olana işaret edildi. Hicri takvime göre ay ve yılların hesaplanması gibi takvim konuları yanında İslâm'ın emri olan Ramazan orucu, zekât, kurban, fitre gibi dini vecibelerin ifa edileceği zamanların ayın evrelerine yani ay takvimine göre hesaplanması âyette açıklamaya gerek görülmeyen yararlardandır.

Câhiliye geleneğine göre ihramlı iken evlere girilmez: mutlaka girmek gerekince, -kapıdan girmek doğru olmadığına inandıkları için- evlerin arkasındaki bir pencereden veya açılan bir delikten girerler, erdemli davranışın (*birr*) bu olduğuna inanırlardı. Oysa bu şekilcilikten ibaretti; asıl iyi ve erdemli olan ise, anlamsız geleneklerin tekrarı değil, her işi takvaya göre yapmak; tutum ve davranışlarda Allah'a saygı ve O'nun buyruklarını yerine getirip yasaklarından sakınma bilinci içinde hareket etmekti.

Evlere *'arkalarından'* ve '*kapılarından'* girmek mecâzi ifadeler olup; ilkinin bir görüşü savunurken doğru yöntemden sapmak; ikincisininse doğru yöntem kullanmak anlamına geldiği belirtilir. Şu halde âyet şöyle anlaşılır: Bir inancı savunurken konuyla ilgisi bulunmayan veya kesin olmayan gerekçeler, kanıtlar kullanmayın. Gerçeğe ulaşmanın bir kapısı var; o da açık seçik bilinen bilgi, kesin delildir *(Râzi)*. Râzî'nin, bu âyeti yorumlarken yapmış olduğu

'*Takvâ; haramları terk etmek, vacipleri (buyrukları) yerine getirmektir'* tanımı, bütün buyruk ve yasakları içine alması bakımından "*takva*" kavramının oldukça kapsamlı bir tanımı sayılabilir. Bu buyruklardan en ağırı da savaştır. *(Kur'an Yolu)*

Allah Yolunda Savaş

وقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ (190) وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ
وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ فَإِنْ
قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ (191) فَإِنِ انْتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (192) وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ
وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ فَإِنِ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ (193) الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ
فَمَنِ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ (194) وَأَنْفِقُوا فِي
سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ (195)

190- *Sizinle savaşanlarla siz de Allah yolunda savaşın, fakat aşırılığa sapmayın; Allah aşırılığa sapanları sevmez.* ***191-*** *Onları yakaladığınız yerde öldürün; sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın. Fitne katilden beterdir. Mescid-i Haram civarında onlar sizinle savaşmadıkça siz de orada onlarla savaşmayın. Şayet sizinle savaşmaya kalkışırlarsa o zaman onları öldürün. İşte kâfirlerin cezası böyledir!* ***192-*** *Eğer onlar vazgeçerlerse, artık Allah bağışlayıcıdır, merhametlidir.* ***193-*** *Fitne ortadan kalkıp din yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın; fakat vazgeçerlerse, artık zalimlerden başkasına saldırmak yoktur.* ***194-*** *Haram ayın karşılığı haram aydır; saldırmazlık kurallarına riayet karşılıklıdır. Şu halde kim size saldırırsa, onun saldırısının dengiyle siz de ona saldırın, Allah'ın hükmüne saygılı olun ve bilin ki Allah muttakilerin yanındadır.* ***195-*** *Allah yolunda infak edin; kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın. İyilik edin, kuşkusuz Allah iyilik edenleri sever.*

Bu âyetlerin iniş sebebiyle ilgili bir rivayete göre; Hz. Peygamber, hicretten sonra ilk defa Mekke'yi ziyaret etmek üzere kalabalık bir müslüman grupla yola çıkmış, fakat **Hudeybiye** denilen yerde Mekkeli müşriklerin engellemesiyle karşılaşmış; meselenin barış anlaşması [69]

69 **Hudeybiye Anlaşması:** Rasûlüllah (s), hicretin 6.yılında, haram aylardan Zilkade'de umre yapmak, muhacirlerin sıla özlemini gidermek ve Mekkelilerle bir barış imzalamak amacıyla 1400 Müslümanla Mekke'ye doğru yola çıktı. Mekke'ye 17 km. mesafedeki Hudeybiye'de konakladı. Mekkelilerin Müslümanlar üzerine gönderdiği elli kişilik silâhlı birlik esir alındı ise de Rasûlüllah (s) barışçı niyetlerle geldiklerini göstermek için esirleri serbest bıraktı. Kâbe'yi ziyaret amacıyla geldiklerini bildirmek üzere Huzâa kabilesinden bir Müslümanı Mekke'ye elçi gönderdi ama bir sonuç alınamadı. Mekke'de büyük itibarı olan Hz. Osman'ı gönderdi; onun dönmesi gecikince, Efendimiz Mekkelilerle savaşacaklarına dair Müslümanlardan biat aldı. Onların kararlılığını öğrenen Mekkeliler, Müslümanlarla barış anlaşması yapmak üzere bir heyet gönderdiler. Yapılan anlaşmaya göre Müslümanlar o yıl geri dönecekler, ertesi yıl Mekke'yi ziyaret edebileceklerdi, ilk bakışta Müslümanların aleyhine görünen bu anlaşma ile sağlanan barış ve güvenlik ortamı zamanla Müslümanlar için büyük faydalar sağladı.

ile halledilmesi yolunu seçmişse de, bir müşrik birliğinin saldırıya kalkışmaları üzerine savaşa izin veren bu ayetler inmiştir.

Zemahşeri'nin açıklamasına göre; "***Allah yolunda savaşmak***" deyimi, 'Allah'ın ismini yüceltmek ve O'nun dinini güçlendirmek için cihad etmek' anlamına gelir. Hicretten önce, şartlar ne olursa olsun, Müslümanların müşriklerle savaşmaları yasaklanmış, onlarla ilişkilerde barışçı yönteminin izlenmesi emredilmişti. Hicretten sonra Müslümanlar kendi devletlerini kurup siyasi bağımsızlığa kavuşunca, zamanla ayrıntıları belirlenen şartlara ve kurallara riayet etmeleri kaydıyla savaşmalarına izin verilmiş ve gerektiğinde emredilmiştir. Bu iznin **ilk kez, Hac süresinin 39.ayetiyle verildiği** görüşü mevcut ise de; bu âyeti de bu çerçevede düşünmek mümkündür, izin verilen savaş, savunma savaşıdır.

Çoğu müfessire göre, "*Aşırılığa sapmayın; Allah aşırılığa sapanları sevmez*" ifadesi, haksız saldırıyı, savaşta aşırı gitmeyi, gereksiz kan dökmeyi ve çevreye zarar vermeyi yasaklar. Nitekim Zemahşerî, 'âyetin, savaşı başlatmayı yani savaş çıkarmayı yasakladığı gibi, başlamış bir savaşta kadınların, yaşlıların, çocukların ve benzerlerinin öldürülmesini, anlaşmalı bir topluluğa saldırılmasını, baskın saldırılar düzenlenmesini de yasakladığını' ifade etmiştir. Taberî'nin aktardığı bazı rivayetlerde din adamları ve tek taraflı olarak ateş kesip barış teklifinde bulunanlar da öldürülmesi yasaklananlar içinde gösterilir. Esasen âyetin *"Sizinle savaşanlarla siz de Allah yolunda savaşın"* ifadesinden, sadece fiilen savaşa katılanların ve savaşmayı sürdürenlerin öldürülebileceği açıkça anlaşılır.

191.âyetteki "*Onları yakaladığınız yerde öldürün*" ifadesindeki "**onlar**dan maksat bir önceki âyetle geçen Müslümanlara karşı savaş açan düşman tarafıdır. Kuşkusuz barış zamanlarında **barışın kuralları**, savaş zamanlarında da **savaşın kuralları** geçerlidir. Önceki ayette Müslümanların haksız saldırılara ve aşırılıklara sapmaları yasaklanarak savaşın temel ahlâk ilkesi açıkça belirtildikten sonra, burada da düşmana hücum ederek askerlerinin yakalanıp öldürülmesi savaşı kazanmanın gereği olarak ortaya konmaktadır. Kötülükleri önlemede savaş kaçınılmaz olduğunda ütopik **barışçı ve hümanist** fikirlerle teslimiyetçi bir tavır takınmak, Kur'ân'ın ruhuna aykırıdır. "***Haksızlık etmemeyi ve haksızlığa uğramamayı***" emreden âyet *(Bakara 2/279)*, bu hususta temel kural olarak alınmalıdır.

Ayetteki "***fitne***" kelimesi [70], genellikle 'sınama, deneme, maddî ve manevî sıkıntı, üzüntü, belâ ve felâketle imtihan etme'; özellikle hadislerle diğer İslâmî literatürde 'dînî, sosyal ve

---

70 ***Fitne***; sözlükte karışığını almak için altını ateşe koymaktır. Bundan hareketle **sıkıntı ve belaya sokmak** manasında kullanılmıştır ki, burada bu manayadır. Yani *'vatandan çıkarmak gibi, insanları azaba uğratacak bela ve sıkıntı öldürmekten daha ağırdır', ölümden daha ağır ne var,* demeyin; zira ölümü temenni ettiren durum ölümden daha ağırdır. Bu sözün gelişinde insanı vatanından çıkarmanın da ona, ölümü temenni ettirerek, fitne ve sıkıntı cümlesinden olduğuna işaret var. Şirki, küfrü yaymak, dinden dönmek, Allah'ın yasaklarını çiğnemek, genel sükûneti bozmak, vatandan çıkarmak hep birer fitnedir. Müminin -Allah koru-

siyasî kargaşa' anlamında kullanılır. İnanç uğruna mâruz kalınan ağır işkence için ***fitne*** kelimesi kullanılır. *(Kur'an Yolu)*

Mekke devrinde müşriklerin yoğun baskı, zulüm ve hakaretlerle uyguladıkları bu fitne faaliyetleri, hicretten sonra bilhassa Medine dışındaki Müslüman kabilelere de uygulanmış: henüz Müslümanlığı yeterince içlerine sindiremeyenlerden bir kısmının putperestliğe dönmeleri bile sağlanmıştı *(Nisa 4/9)*. Böyle bir inkâr tehlikesi yalnız ilk dönemlerde değil sonraki zamanlarda da yaşanmıştır. Günümüzde de Müslümanlar dinleri, inanç ve ahlâkları konusunda sık sık ağır bela ve imtihanlar yaşamaktadırlar.

İşte bütün bunlar "***Fitne öldürmeden beterdir***" prensibinde özetlenerek harp ilânının sebebi ifade ediliyor ve Müslümanlar fitneyi ortadan kaldırmak için Allah yolunda ya gazi veya şehid olmaya teşvik ediliyor. Ayetin nüzul sebebi özel ise de hüküm geneldir.

191.âyet, Hz. İbrahim'den beri kutsal mekân olan Mescid-i Haram'da kan dökmeyi yasaklayan geleneği devam ettirmekte; ancak **192.**âyette bir saldırı olursa buna karşı konulması; saldırıdan vazgeçilmesi halinde Müslümanların da, artık savaşmayı durduranlara karşı şiddet kullanmamaları gerektiği talimatı verilmektedir **193.**âyette savaşılması emredilenler de **190.** âyetteki topluluk yani Müslümanlara karşı savaş açanlardır. **193.**âyetteki fitne kelimesini, eski müfessirlerin çoğu küfür ve şirk şeklinde açıkladılar. Râzî ise burada ***"fitne"*** kelimesini iki türlü açıklar:

1. Müslümanları dinlerinden döndürme tehlikesi ve riski, bu yöndeki baskılar, tertipler.

2. Düşman tarafından gelebilecek toplu saldırı riski.

Bu açıklamalara göre âyetteki savaş emrinin asıl hedefi, küfür ve şirkin saldırganlığını kırmaktır; yoksa herkesi zorla Müslüman yapmak değildir. Esasen insanları savaşarak Müslüman yapmak pratikte de imkânsızdır Çünkü iman bir ikna ve gönüllü kabul işidir. Kur'ân bunu açıkça söyler *(Kehf 18/29; Hucurat 49/14).* Ayete göre savaşın ana hedefi, 'Müslümanları dinlerinden döndürme tehlikesini ve düşman tarafından gelebilecek toplu saldırı riskini ortadan kaldırmak' diye özetlenebilir. *(Kur'an Yolu)*

Elmalılı **193.**âyeti şöyle anlar: Onlarla o şekilde savaşın ki, fitne yani şirk ve ayrılık kalmasın da, din hep Allah için olsun, yalnız Allah'a boyun eğilip itaat edilsin. Zira *"Allah katında gerçek din İslâm 'dır*." *(Âl-i İmrân 3/19)* Onlarda gerçek tevhid dini olan İslâm'dan başka din bulunmasın. Fitnenin başı olan şirk kalksın. Bunun için Peygamber: "*Ben bu insanlarla Lâ ilahe illallah, diyecekleri âna kadar savaşmakla emredildim. Onu dedikleri zaman benden canlarını kurtarırlar"* buyurur. *(Hak Dini Kur'an Dili)*

---

sun- dönüp kâfir olması, öldürülmesinden ağırdır.*(Hak Dini Kur'ân Dili)*

Âyetin sonunda "*Fakat (müşrikler) vazgeçerlerse, artık zalimlerden başkasına saldırmak yoktur"* buyuruldu ama hangi şeyden vazgeçecekleri belirtilmedi. Bu ya küfür ve şirkten veya savaşmaktan vazgeçmek olabilir. Taberî bunu her ikisinden de vazgeçmek şeklinde yorumlar ve şöyle açıklar: "Size savaş açan inkârcılar, savaşmayı bırakır da sizin dininize girer, Allah'ın size yüklediği vecîbeleri kabul eder, putlara tapmaktan vazgeçerlerse artık onlara saldırmayın, onlarla savaşıp cihad etmeyi bırakın. Çünkü yalnız zalimlere yani Allah'a şirk koşup O'na kulluk etmeyi reddedenlere, yaratıcılarından başkasına ibadet edenlere saldırılabilir." Ancak yine Tâberî'nin aktardığına göre âyetin, "*zalimlerden başkasına saldırmak yoktur"* cümlesi, "*size savaş açandan başkasıyla savaşmayın*" diye de açıklanmış olup bu yaklaşım, yukarıdaki âyetlerin akışına, Kur'an'ın genel tavrına *(Nisa 4/90; Tevbe 9/1-6, 7)* ve Allah Rasûlü'nün Hudeybiye'de müşriklerle antlaşma yapması gibi tatbikatına daha uygun düşer.

194. âyetteki "***Haram***"; 'yapılması yasaklanmış olan, dokunulmaz, kutsal' anlamına gelir. ***'Haram ay'*** tabiri ise, savaş yapmanın yasak / haram olduğu, **barış dönemi** olan ayları ifade eder ki, kameri takvimin 1., 7., 11. ve 12. ayları olan **Muharrem, Receb, Zilkade, Zilhicce**'dir. Hudeybiye Antlaşması gereği Müslümanlar ertesi yılın aynı haram ayında Kâbe'yi ziyaret ettiler. Böylece âyetteki ifadeyle '*haram ayın karşılığı haram ay'* oldu yani 6.yılın haram ayında yapılamayan ziyaret 7.yılın haram ayında gerçekleşti (***Umretü'l-Kaza***). Âyetin hükmüne göre, haram aylarda savaş yasağına uyup uymamak da karşı tarafın tutumuna bağlıydı. Onların bu yasağı ihlâl edip Müslümanlara saldırmaları, dengiyle karşılık verme hakkını doğuracaktı. Görüldüğü gibi, bu âyette "***dengiyle***" kaydı konularak, Müslümanlar aşırıya sapmama konusunda uyarılmıştır. "*Allah'ın hükmüne saygılı olun ve bilin ki Allah kendisinden sakınanların yanındadır"* şeklindeki ifadeler de aynı uyarıyı pekiştirmektedir.

195.âyetteki "***Allah yolunda harcama yapmak***"; yukarıdaki âyetler dikkate alındığında, öncelikle savaş masraflarını karşılamayı, cihad için gerekli maddî fedakârlıklarda bulunmayı ifade eder. Ancak âyetin hükmü savaşla sınırlanamaz. Buna göre âyet; insanın sahip olduğu maddî imkânları, Allah'ın rızasını ve âhiret saadetini kazanmak için hayır yollara harcamasını yani infakta bulunmasını emreder. Böyle bir niyet taşıması şartıyla bir takım hayır kurumlarının kurulması ve desteklenmesi de dahil olmak üzere çok çeşitli hizmetler için yapılan her türlü harcama **Allah yolunda harcama** sayılmıştır.

"***Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın***" ifadesi; bu tür harcamalardan kaçıp cimrilik yapmanın Müslüman birey ve toplumlar için büyük tehlike olduğunu ihtar ediyor. *(Kur'ân Yolu)*

195.âyetin iniş sebebi hakkındaki farklı rivayetler vardır: Ensar ellerinden geldiğince sadaka dağıtır, Allah yolunda fakirleri doyururlardı. Bir sene kıtlık oldu da bunu yapamaz oldular. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti inzal buyurdu. Diğer rivayet ise şöyledir: "Kostantıniyye kuşatmasında idik. (...) Rumlar büyük bir saf halinde surlardan çıkarak ilerlediler.

Müslümanlar da kalabalık bir saf teşkil edip düşmana karşı ilerlediler. Müslüman saflarından bir adam yalnız başına Rumlara saldırıp savaşmaya başladı. İnsanlar ona "***Sübhanallah, kendini elleriyle tehlikeye attı***" diye bağırdılar. Ebu Eyyub el-Ensârî kalktı ve: "Ey insanlar, bu âyeti tevil edilmeyecek şekilde ve anlamda te'vil ediyorsunuz. Bu âyet biz ensar hakkında nazil oldu. Allah dinini aziz ve güçlü kılıp da yardımcıları çoğalınca ve biz kendi aramızda Allah'ın Rasûlü'nden gizli olarak: "***Mallarımız zayi oldu, biraz da mallarımızla meşgul olsak da bozulan, zayi olanlarını ıslah etsek, düzeltsek***" dedik de Allah Teâlâ, "*Kendinizi ellerinizle tehlikeye atmayın*" ayetini indirdi. Böylece *'mallarımız zayi oldu, ondan zayi olanla meşgul olalım da düzeltelim'* diye içimizden geçirdiğimiz düşünceye Allah Tealâ cevap verdi. **Ayetteki tehlike işte o bizim yapmayı düşündüğümüzdür ki bununla biz cihadla emrolunduk.**'' Yani bizim mallarımızla meşgul olarak cihadı terk etmemizin kendimizi ellerimizle tehlikeye atmak olduğu bildirildi. Ebu Eyyub,. Allah ruhunu alıncaya kadar Kosrantiniyye kuşatmasında cihada devam etti." *(B.Çetiner, Esbab-ı Nüzul; Vahidî, Esbabu-n Nüzul)*

Hac ve Umre

وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ (196)

196- *Haccı ve umreyi Allah için tam yapın; engellenirseniz kolayınıza gelen kurbanı gönderin. Kurban, yerine ulaşıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin. Sizden biri hasta ise veya başından bir rahatsızlığı varsa, oruç veya sadaka veya kurban olmak üzere fidye ödesin. Güvenlikte olduğunuzda hacdan önce umre yapan kişi, gücünün yettiği türden bir kurban kessin. Bulamayan ise hac sırasında üç gün, döndüğünüzden sonra da yedi gün yani tam on gün oruç tutsun. Bu, ailesi Mescid-i Haram civarında oturmayanlar içindir. Allah'tan çekinin ve bilin ki Allah'ın cezalandırması çok şiddetlidir.*

"***Hacc***"; 'amaçlamak, yönelmek' demektir. Dinî bir terim olarak 'belirli vakitte Arafat'ta bulunup (**vakfe**), usulüne uygun olarak Kâbe'nin çevresinde dönerek (**tavaf**) yerine getirilen ibadeti' ifade eder.

Hac sûresinde *(22/27,29)* Hz. İbrahim'e hitaben "*İnsanlar arasında haccı ilân et*" buyruğu ile başlayan âyetlerden anlaşıldığına göre **hac**, Kâbe'nin de banisi olan Hz. İbrahim'den kalma bir ibadettir. Bazı rivayetlerde bu ibadetin tarihi, Hz. Âdem'e kadar götürülür. Cahiliye devrinde, bazı putperest öğeler karıştırılmışsa da Kabe'yi tavaf, Arafat ve Müzdelife'de vakfe,

say, kurban kesme gibi uygulamalarla hac ve umre devam ettirilmekte; hacılara yönelik beslenme, barınma, güvenlik gibi hizmetler de düzenli biçimde yürütülmekteydi. İslâmiyet'in doğuşu sırasında da aynı uygulamalar vardı.

Kabul edilen görüşe göre hicri 9.yılda farz kılınan hacc, İslâm'ın beş şartından biridir. Haccın farz olduğunu bildiren en kesin ifade Âl-i İmrân/97.âyettir (***"Gücü yetenlerin Beyti haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır"***). Efendimizin (s) sünneti, âlimlerin ortak görüşü ve tüm Müslümanların uygulama birliği de haccın farz olduğunu gösterir. Ömründe bir defa hac yapan bu görevi yerine getirmiş olur. [71]

Hem malî hem bedenî ibadetler olan hac ve umrenin, fert ve ümmet çapında çok geniş etkileri ve çok yönlü yararları vardır. Hac her şeyden önce, Allah'ın buyruğudur. Müslüman, bu buyruğa uyup pek çok zorluk ve fedakârlıklara katlanarak haccetmekle inancının derinliğini dışa vurmuş olur. Gazâlî haccı, "***dinin kemale ermesi ve teslimiyetin tamamlanması***" diye tanımlar *(İhya).* Hac bir anlamda inanan insanların Allah'ın buyruğuna uyarak yurtlarını, ailelerini, dostlarını, servetlerini terk etmeye, arzularını sınırlayıp sıkıntılara göğüs germeye hazır olduklarının bir ifadesidir. Bu sebeple tasavvufta, hacca hazırlık aşaması, bir yönüyle ölüme hazırlığa, ihram da kefene benzetilir. Çünkü hac süresince, özellikle ihramlı iken kul âdeta dünyayı ve dünya işlerini terk etmiş; kendini Allah'a kulluğa vermiş, O'na teslim olmuştur. Yani hac "***ölmeden önce ölmek***"; Allah'ın huzurunda hesaba çekilmeden önce kendi nefsimizi hesaba çekmektir. Hac esnasında insanlara ve bitkilere zarar vermenin yasaklanması, Müslüman'ın insanlara ve tabiata daha çok saygı duymasını telkin eden anlamlı bir görev; şeytan taşlama ise âdeta bütün hacıların günahlara ve günahkârlığa karşı nefretlerinin eyleme dönüşmesidir.

> Çok farklı milletlerden, farklı dilleri konuşan milyonlarca müminin, İslâm'ın en kutsal beldesinde en kutsal zamanda, ruhları aynı inanç, duygu ve heyecanla dolmuş, bedenleri

71 Hanefîlere göre hacla ilgili başlıca hükümler şöyle özetlenebilir: **Haccın Rükünleri** (Haccın farzları), **Arafat'ta vakfe** yapmak ve **ziyaret tavafı**dır. Fıkıh âlimlerinin çoğu, hac niyetiyle ihrama girmeyi, Safa ile Merve arasında koşmayı da (sa'y) bu iki rükne eklerler. **Haccın Farz Olmasının Şartları:** a) Müslüman, b) Akil (temyiz gücüne sahip), c) Baliğ (ergin), d) Özgür, e) Hac yapacak güce ve imkâna sahip, f) Vakti elverişli olmak gerekir. **Haccın Edasının Şartları**: a) Vücutça sağlıklı olmak, b) Hac mevsiminde yol güvenliğinin ve c) seyahat özgürlüğünün bulunması, d) Mekke'ye en az 90 km. mesafeden gelecek kadınların yanlarında eşlerinin veya nikâh düşmeyen yakınlarından birinin bulunması, e) Boşanmış veya eşi olmuş kadının evlenmesini engelleyen bekleme suresini (iddet) tamamlamış olması gerekir. Mâlikilere göre güvenli yolculuk imkânı varsa kadınların grup oluşturmaları veya kadınlı erkekli grup içinde olmaları yeterlidir. Bu durumda 'Haccın adasının' (d) şıkkında gösterilen şartı aranmaz. Bugünün imkân ve şartlarına bakarak, diğer mezheptekiler de Mâlikîlerin görüşüne uyabilir. **Haccın Geçerli (Sahih) Olmasının Şartları:** Başlanan bir haccın geçerli ve makbul olması için, a) Müslüman olmak, b) Akil (temyiz gücüne sahip) olmak, c) Hac niyetiyle ihrama girmek, d) Haccın rükünlerini özel zamanlarda ve e) mekânlarda yerine getirmek gerekir.
Haccın vacipleri, sünnetleri, hacda yapılması sakıncalı olanlar, hacca hazırlık, yolculuk ve uygulanması Fıkıh kitaplarında genişçe yer alır.

aynı örtüye bürünmüş olarak bir araya gelmeleri, hep birlikte aynı kuralları uygulamaları, aynı tekbir ve tehlîli tekrar etmeleri muhteşem bir tevhid manzarası oluşturur. Müslümanlar, -birbirlerinin dillerini anlamasalar da- aynı duygu, düşünce ve inancı paylaştıklarını hisseder ve yaşarlar; birbirlerini tanıma fırsatını bulurlar. Hac insanın bedensel ve malî birçok fedakârlığa katlanarak kulluğunu rabbine arzettiği, inancına sadakati gösterdiği dinî bir vecîbe olduğu kadar dünya Müslümanlarının her yıl gerçekleştirdikleri, ortak sorunlarını en üst düzeyde ve en geniş katılımla görüşüp tartışma imkânını buldukları bir zirvedir. Bizzat Hz. Peygamber (s), hayatının ilk ve tek haccını bu anlayış içinde icra etmiş; hac pratiklerinin (menâsik) icra edildiği çeşitli mekânlardaki konuşmaları yanında, özellikle "Veda hutbesi" ile; haccın, yalnız uhrevî yararı olan ruhanî bir ibadet olmadığını, aynı zamanda dünyevî meselelerin gündeme getirildiği Müslüman milletler arası bir zirve işlevi görmesi gerektiğini ortaya koymuştur.

Sözlükte 'ziyaret' anlamına gelen **umre**; dinî bir terim olarak; yerinde giyilmiş ihramla Kâbe'nin çevresinde yedi kez dönüp (***tavaf***), Safa ile Merve arasında gidip gelmekle(***sa'y***) ifa edilen ibadettir. Umrenin belirli bir vakti yoksa da, Ramazan ayında yapılmasının daha sevap olduğuna dair rivayetler vardır. Umre Hanefî ve Mâlikîlere göre sünnet-i müekkede, Şafiî ve Hanbelîlere göre ise vaciptir.

Ayetteki "***etimmû***" kelimesi; 'tam yapın' şeklinde çevrilebileceği gibi âyetin Efendimiz ve ashabının Kâbe'yi ziyaretlerine izin verilmemesi üzerine yapılan Hudeybiye Barışı'ndan sonra indiği ve sözleşme uyarınca ertesi yıl yarım kalan bu ziyaretin tamamlanmasını emrettiği düşünülerek **'tamamlayın'** diye de çevrilebilir. Yine âyetteki '**Allah için**" kaydı, 'Haccı ve umreyi yalnız Allah'a ibadet maksadıyla yapın; başka amaçlar gütmeyin, hacca riya katmayın' anlamına gelir.

Müslümanların hicri 7.yılın Zilkade ayında (Mart 629) yaptıkları umreye "***umretu'l-kazâ***" denir.

"*Engellenirseniz kolayınıza gelen kurbanı gönderin*." Bu engelden kasıt, ağırlıklı görüşe göre, hac yapma imkânını ortadan kaldıran veya tehlikeye düşüren hastalık, yol güvenliğinin olmayışı, düşman tehlikesi gibi durumlardır. Âyetin devamındaki "güvenlikte olduğunuzda" ifadesi de bunu destekler. **'Kurban'** diye çevrilen "***hedy***" kelimesi, sözlükte 'gönderilen, hediye edilen' demektir veya **hediye** kelimesinin çoğuludur. Dinî terim olarak, 'Kâbe'ye hediye olarak kesilen kurban' manasınadır. **196.**âyette de geçtiği üzere, aynı hac döneminde hem hac hem de umre yapanların (***kıran ve temettü' haccı***) kurban kesmesi vaciptir; sadece hac (***ifrad haccı***) yapanlar isterlerse kurban kesmezler.

Âyette bir engel yüzünden Kâbe'ye varamayanların uygun bir kurbanlık göndermeleri, bir özrü bulunmayanların, kurbanlık hayvan, mahalline ulaşıncaya kadar tıraş olmamaları istendi. Buradaki "**mahal**" (mahil) kelimesinin anlamından dolayı âyetin uygulamasıyla ilgili

iki farklı görüş ortaya çıkmıştır: Kelimeyi "mekân" anlamında alan **Ebû Hanîfe** gibi âlimlere göre âyette söz konusu edilen kurbanın kesim yeri Harem bölgesi olup hacca gitmesine engel çıkanlar, birer kurban alıp Harem'e gönderirler ve kurbanları kesilinceye kadar ihramdan çıkmazlar. "Mahil" kelimesini zaman ismi olarak alan **İmam Şafiî** ve ona uyanlara göre kurban kesme yeri engellenenlerin bulundukları yerdir, o halde kurbanlarını Harem'e göndermelerine gerek yoktur; bulundukları yerde keser, ihramdan çıkarlar.

Hacıların ihramlı oldukları sürece tıraş olmaları yasaktır. Ancak âyet, sağlık problemi bulunanlara, bir fidye ödemeleri şartıyla tıraş olma ruhsatı verir. ***Fidye***; mazereti sebebiyle belirli bazı dinî görevleri yerine getiremeyen kimseden, buna karşılık olarak ödemesi istenen bedeli ifade eder. Hac görevleriyle ilgili bu bedel oruç tutmak, sadaka vermek veya kurban kesmekle ödenir. Bir hadise göre orucun süresi üç gündür; sadaka vermek isteyen kişi ise altı yoksulu akşamlı sabahlı doyurur *(Müslim, Hac 80-86).*

Âyette **'yoksulu doyurma'** anlamında geçen "***sadaka***" kelimesi İslâmî literatürde; 'muhtaç durumda bulunanlara, karşılık beklemeden, Allah rızası için yapılan maddî yardım, bağış' şeklinde geniş bir anlama sahiptir. ***Sadaka*** kavramı ***infak***'la da yakından ilgili olmakla birlikte infak daha geniş kapsamlı olup, sadaka vermenin yanında başka türlü harcamaları da kapsar *(Bak: Bakara 2/254).* Allah, servetin gerçek sahibinin Kendisi olduğunu, onu insanlara emanet verdiğini ve sadaka vererek rızasını kazanmayı tavsiye eder *(Bak: 3/26; 24/33; 57/7)*. Allah sadaka verenlere nice ödüller müjdeler *(12/88)*. Ahzâb/35'te; Allah'ın bağış ve ödülüne kavuşacaklar arasında "*sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar*" da sayılır. Efendimiz; "***Sadaka vermek her Müslümanın görevidir"*** deyince, ashab; '*Ey Allah'ın elçisi, elinde olmayan kişi ne yapsın'* diye sorar. Efendimiz; ***"Elinin emeğiyle çalışıp kazanır, böylece hem kendisine yararlı olur hem de sadaka verebilir"*** buyurur *(Buhari / Zekât 30, Edeb 33).*

Zekât, Kur'ân ve hadislerde "***sadaka***" diye de anılır. Fitrenin dinî literatürdeki adı da **sadaka-i fıtır**dır. İslâm dini, özel olarak belirlenmiş bu tür sadakalar ve gönüllü sadakalar yanında, bazı yasakların ihlâlinin cezası (***kefaret***) veya bir mazeret sebebiyle yerine getirilemeyen görevlerin bedeli (***fidye***) olmak üzere çeşitli malî dayanışma yükümlülükleri koymak suretiyle de yoksullara yardım edilmesine vesileler hazırlamıştır. **196.**âyetteki **sadaka** bu son kategoriye girmektedir. *(Kur'ân Yolu)*

Hacc Mevsimi ve Haccın Menasiki

الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمْهُ اللَّهُ وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى وَاتَّقُونِي يَاأُولِي الْأَلْبَابِ (197) لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَاكُمْ وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الضَّالِّينَ (198) ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (199) فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ (200) وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ (201) أُولَئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ (202) وَاذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ لِمَنِ اتَّقَى وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ (203)

197- *Hac bilinen aylardadır. Kim o aylarda hacca karar verip niyet ederse, bilsin ki hac sırasında kadına yaklaşmak, günaha sapmak ve tartışıp çekişmek yoktur. Ne hayır istese-niz Allah onu bilir. Azık edinin; şüphesiz azığın en hayırlısı takvadır. Öyleyse Ben'den çekinin, ey akıl sahipleri!* ***198-*** *Rabbinizden bir lütuf beklemenizde sizin için bir günah yoktur. Arafat'tan dalga dalga indiğinizde Meş'ar-i Haram'da Allah'ı zikredin; O'nu, size gösterdiği şekilde zikredin; kuşkusuz siz bundan önce yolunu şaşırmışlardan idiniz.* ***199-*** *Sonra insanların dalga dalga ilerlediği yerden siz de ilerleyin. Allah'tan bağışlanmanızı dileyin. Kuşkusuz Allah çok bağışlayandır, çok merhametlidir.* ***200-*** *Hacca mahsus ibadetlerinizi bitirdiğinizde de, atalarınızı andığınız gibi, hatta daha canlı bir şekilde Allah'ı anın. Ama insanlardan öyleleri vardır ki, "Ey rabbimiz! Bize bu dünyada ver" diye dua ederler. Böyle bir kimsenin âhiretten hiç nasibi yoktur.* ***201-*** *İnsanlardan öyleleri de vardır ki, "Ey rabbimiz! Bize bu dünyada da iyilik ver, öteki dünyada da iyilik ver; bizi cehennem azabından koru" derler.* ***202-*** *İşte kazandıklarından bir payı olanlar bunlardır. Allah, hesabı çok çabuk görür!* ***203-*** *Belirlenmiş günlerde Allah'ı zikredin. Allah'a saygılı olan için, iki günde (dönmekte) acele edene günah yoktur; daha uzun kalana da günah yoktur. Allah'tan çekinin. Bilin ki sizler O'nun huzurunda toplanacaksınız!*

"**Bilinen aylar**"dan maksat; çoğu âlime göre, Şevval ve Zilkade aylarıyla Zilhicce'nin ilk on günüdür (Ramazan'dan sonraki iki ay on gün). Bu döneme ***'hac mevsimi'*** denir. Âyetin hükmü geneldir (âm.); yani hac ibadetinin bu süre içinde ne zaman yapılacağına dair bir belirleme yoktur. Bu belirlemeyi Hz. Peygamber yapmış, İslâm ümmeti de asırlar boyu bu uygulamayı devam ettirmiştir. Rasûlüllah (s) hayatının ilk ve son haccı olan "**Veda Haccı"**ndan bir yıl önce, hicretin 9.yılı Zilhicce ayında (Nisan 631) Hz. Ebû Bekir'i (r.a) hac emîri tayin ederek 300 Müslümanla birlikte Mekke'ye gönderdi. Ebû Bekir, o yıl hac günlerinde Müslümanlara haccın esaslarını öğretti. Ertesi yılın 25 Zilkade'sinde (22 Şubat 632) hac yapan Rasûlüllah, Zilhicce'nin 4.gûnü Mekke'ye ulaştı. Farklı bölgelerden gelen Müslüman hacı

adaylarının sayısı 100.000'i aşmıştı. Efendimiz, yanındaki Müslüman kitleyle birlikte 5, 6 ve 7 Zilhicce günlerinde Mekke'de kaldı. Bu esnada ***Kudüm*** (Mekke'ye ilk geliş) ***tavafı*** yaptılar; **Makam-ı İbrahim**'de iki rekât namaz kılıp Safa ile Merve arasında ***sa'y*** yaptılar. 8 Zilhicce'de Mina'ya gelindi; 9 Zilhicce sabahı Müzdelife üzerinden Arafat'a [72] geçilip vakfe yapıldı (bu, haccın rükünlerindendir). Efendimiz burada **Veda Hutbesi**ni okudu. Daha sonra Müzdelife'ye indi ve âyette anılan **Meş'ar-i Haram**'da [73] istirahat etti. 10 Zilhicce sabahı Cemretü'l-Akabe'ye vardı, yedişer taş attı (şeytan taşladı). Rasûlüllah'ın Mina'da da bir hutbe okumasından sonra, kurban kesim yerine gidilip kurbanlar kesildi; tıraş olunup ihramdan çıkıldı. Kâbe'ye gidip ***tavaf-ı ifâda*** yapıldı (***ziyaret tavaf***ı da denir; haccın rüknü olan tavaftır). Sonraki teşrik günlerinde Mina'ya gidilerek cemreler tamamlandı. Beşinci günü sabah namazından önce ***veda tavafı***nın yapılmasıyla hac ibadeti tamamlanmış oldu.

İşte âyette "***Hac bilinen aylardadır***" denerek genel bir ifade ile anılan hac ibadetinin yapılma vakti, bizzat Efendimizin bu uygulamasıyla tam olarak belirlenmiş oldu, bugüne kadarki bütün uygulamalar da bu şekilde sürdürüldü. Bu sebeple, âyetteki "*Hac bilinen aylardadır*" mutlak ifadesine bakarak, bu ibadetin belirtilen iki ay on günlük süre içinde başka günlerde de yapılabileceğini veya bazı güçlükleri azaltmak ya da ortadan kaldırmak için bu süre içinde farklı zamanlara yayılabileceğini düşünmek, bizzat Efendimizle Hulefâ-yi Râşidîn'in ve bugüne kadar gelmiş geçmiş bütün Müslüman âlimlerin görüşlerine ve Asr-ı Saadetten beri yürütülen uygulamaya aykırıdır.

Âyette ***"Kim o aylarda hacca karar verip niyet ederse, bilsin ki hac sırasında kadına yaklaşmak, günaha sapmak ve tartışıp çekişmek yoktur"*** buyurularak, insanın hacca niyet edip başladığı andan itibaren söz, tutum ve davranışlarında dikkatli olması istendi.

Bazı hacılar, güya Allah'a tevekkül ettiklerini söyleyip; hazırlık yapmadan, azık almadan hac yolculuğuna çıkar, sonra dilenmek zorunda kalırlardı. Bu sebeple âyette "***Azık edinin***" denildi; ardında da "***Kuşkusuz azığın en hayırlısı takvadır***" denilerek hacca hazırlıksız çıkıp, sonra da insanlardan yiyecek istemelerinin iyi bir davranış olmadığına ve takvaya da

---

72 **Arafat**: Mekke'nin 21 km. doğusunda, yaklaşık 14 km^2 genişliğinde düz bir alanın adıdır. Bu alana bitişik olan dağ da Arafat diye anılır. Cebeli-rahme tepesi de Arafat'ın uzantısıdır. Haccın rükünlerinden olan vakfe bayramdan önce (Arefe günü, 9 Zilhicce) bu bölgede yapılır. Bir hadise göre Arafat'ın tamamı vakfe yeridir *(Müslim, Hac 149).* Ancak Efendimiz Cebeli-rahme'nin eteğinde vakfe yaptığı için öteden beri hacılar burada vakfe yaparlar. Arafat'ta, güneşin tepe noktasında bulunmasından (bir görüşe göre tan yerinin ağarmasından) gün batımına kadar bir anlık duruş bile vakfe için yeterlidir. Hanefî mezhebine göre arefe günü güneşin tepe noktasına gelmesi anından batmasına kadar Arafat sınırları içinde kalmak vaciptir. Daha sonra Arafat'tan kitleler halinde inilerek Mekke yönündeki Müzdelife'ye doğru yola çıkılır.

73 **Meş'ar-i Haram:** Müzdelife bölgesinde bulunan Kuzah dağındaki bir tepenin adıdır; bu tepe dolayısıyla Müzdelife'nin tamamına da Meş'ar-i Haram denir. Hacılar Arafat'tan sonra buraya gelir ve arefeyi bayrama bağlayan geceyi burada geçirir, ikinci bir vakfe daha yaparlar. **198**. âyette bu hususa işaret edildikten sonra, **199.** âyette Müslümanların, bir mahşer topluluğu görünümünde, Allah'tan af ve mağfiretler dileyerek, kitleler halinde Mina'ya doğru yola çıkışlarının canlı bir tasvirîne yer verilir.

aykırı olduğuna ve hacda bu tür yanlışlıklardan kaçınmak gerektiğine işaret edildi. ***"Azık edinin"*** ifadesi, "***Hayırlı ameller işleyerek âhiret hazırlığı yapın***" anlamında da yorumlanmış; İbn Atıyye, Râzî gibi birçok müfessir bu yorumu tercih etmişlerdir. Ancak bu ifade, maddî hazırlığı da kapsayacak şekilde yorumlanabilir. **197.**âyette: **a.**bazı kötülükler, ahlâkî olmayan davranışlar sıralandı, **b.**mutlak olarak iyiliğin önemi vurgulandı, **c**.genel olarak kötülükleri terk edip iyilikler yapmaya şâmil bir kavram olarak **"*takvâ*"nın önemi** ifade edildi. Takvâ "*en hayırlı azık*" şeklinde nitelenip, vazgeçilmezliğine işaret edildi. Aynı âyette kötü söz, fısk-u fücur, çatışma ve sürtüşme gibi ahlâka ve özellikle haccın yüksek ahlâkî ve manevî atmosferine yakışmayan tutumlardan sakınmak, dolaylı olarak "**hayır**" ve "**takva**" diye isimlendirildi ki, buradan takvanın, haccın ruhuna saygı ve ahlâkî olgunluk taşıdığı sonucu çıkar. [74]

---

74 "***Takvâ***"; 'koruma, esirgeme' anlamına gelen "**vikaye**" kökünden türetilmiştir. Seyyid Şerif Cürcânî, *Tarifat*'ında; ***takva***nın sözlüklerde 'insanın, ibadet ve güzel işler yaparak kendisine acı verecek durumlardan korunması' diye tarif edildiğini; itaatler konusunda takvâ ile 'ihlâs', mâsiyetler konusunda ise 'terk ve sakınma' kastedildiğini belirtir. Takva sahibine **'muttaki'** bazen de **'takî'** denir. Kur'ân'da takvâ kelimesi 17 âyette geçer; çeşitli formlarıyla 250 defa kullanılır. İslâm öncesinde bu kelimeler hemen hemen daima 'bir tehlikeyi önlemek üzere konulmuş engel ve siperi' ifade ediyordu. İslâm'ın ilk dönemlerinde âhiret inancının yoğun olarak işlendiği âyetlerde **takvâ** ve türevleri, Allah'ın şiddetli azabına karşı siper vazifesi görecek olan korku ve kaygı şuurunu ifade etti. Ancak zamanla, İslâm cemaatinin sayı ve keyfiyet bakımından, yani dinî ve ahlâkî şuur açısından gelişmesine paralel olarak, takvâ kavramının içeriğinin de geliştiği ve zenginleştiği görülür. Meselâ; Bakara/237.âyette ***takva***nın, bağışlama ve feragati de içine alan geniş ahlâkî içeriği ima edilir. Benzer bir ifade Mâide sûresinin şahitlik ve adaletle ilgili 8.âyetinde geçer ve **takvâ**, adaleti de içine alan bir fazilet olarak gösterilir. Takvanın bu sosyal fonksiyonu Hucurât/13'de evrensel boyutta ele alınır. Allah'ın bütün insanları bir erkekle bir kadından (Âdem ve Havva) yarattığı; birbirleriyle (çatışmak için değil), tanışıp bilişmek için onları halklara ve kabilelere ayırdığı ifade edilir ve "***Allah nezdinde sizin en şereflinizi, takvâda en ileri olanınızdır***" buyurulur. Fetih/26'da takvanın ahlâkî ve insani içeriğini ifade sadedinde bir mukayese yapılır: Müşrik Arapların "Câhiliye hamiyeti"ne karşılık; Hz. Peygamber ve arkadaşlarının "**sekînet** ve **takvâ**" hasleti zikredilir. Câhiliye hamiyeti, "**hilim**" kavramının zıddı olarak öfke, gurur, kibir, saldırganlık, barbarlık ve saygısızlık ruhunu ifade ederken, Hz. Peygamber ve müminlerin hasleti olan sekînet ve takva kavramları da "**ağırbaşlılık, soğukkanlılık, tevazu, insanların şeref ve haysiyetlerine saygı**" anlamını taşır. Takvanın aynı zamanda bir kibarlık erdemi olduğunu gösteren âyetler de vardır (2/189; 49/1-3). Takvanın anlamına dair ilginç bir örnek de "**hayâ**" ile ilişkisini gösteren A'râf/26.âyettir "*Ey Âdemoğulları! Size mahrem yerlerinizi örtecek giysi, süslenecek elbise yarattık. Takva elbisesi ise daha hayırlıdır*." Burada **takvâ**, dolaylı bir üslûpla, günah duygularını örtüp kapatan, bastıran bir koruyucu, ruhu bezeyen bir erdem olarak takdim edilir. Yani elbise bedeni kapattığı, koruduğu ve süslediği gibi takva da hem ruhumuzun kötü duygularını örter hem de ruhumuzu süsler. Böyle olunca takva sahibi kişinin kaba, haşin, haksız, isyankâr, şehvet zebunu, açgözlü, edepsiz ve hayâsız olması düşünülemez.

Kur'ân'da sık tekrarlanan "ittekû" ve benzeri ifadeleri "Allah'tan korkunuz" diye tercüme etmek de tam olarak Kur'ân'ın maksadını yansıtmaz. Zira Kur'ân dilinde takva, patolojik bir duygu anlamındaki korku değil, -tabir yerindeyse- çok sevip saydığımız ve aynı zamanda azabına uğramaktan kaygı duyduğumuz Allah'ı gücendirmekten korkmak, yani O'na ve O'nun koyduğu dinî ve ahlâkî kanunlara saygı duymaktır Takvânın bu şekilde tazimi ifade ettiği güzel örneklerden biri olan Hac/30-33'de: a) Allah'ın koyduğu kural ve ödevlere tazim göstermek, b) Putlara tapmaktan kaçınmak, c) Yalancı şahitlikten kaçınmak, d) Tevhide bağlı kalmak ve Allah'ın belirlediği şiarlara yani İslâm'ın alâmetleri olan temel değerlere tazim göstermekten söz edildikten sonra "*Bunlar kalplerin takvâsındandır*" buyuruluyor. "Kalplerin takvâsı'ndan maksat, samimi ve riyasız saygı duygusudur. Benzer bir yaklaşım Hac/37. âyetinde geçen "***Kurbanlarınızın etleri***

198-l99. Ayet: Câhiliye devrinde, barış dönemi sayıldığı için "haram aylar" diye anılan hac mevsimi aynı zamanda bir ticaret mevsimiydi; fakat Müslümanlar günah olacağı kaygısıyla ihrama girdikten soma alışverişle meşgul olmuyorlardı. İşte ***"Rabbinizden bir lütuf beklemenizde sizin için bir günah yoktur"*** buyurularak Müslümanların böyle bir endişeye kapılmalarının gereksiz olduğu, meşruiyet çerçevesinde ihramlı iken de ticaret yapıp Allah'ın lütfundan yararlanabilecekleri bildirildi.

200.âyetteki "ataların anılması" hakkında müfessirlerin kaydettiği rivayetlere göre İslâm'dan önceki Araplar, haccı tamamladıktan sonra (bazı rivayetlerde Mina'da halkalar halinde oturup); atalarının büyüklüğü konusunda nutuklar çeker, onlarla övünme yarışına girerlerdi. Müslümanlar, dolaylı bir biçimde bu yanlış uygulamayı reddetmeye, bunun yerine müşriklerin atalarını anmalarından daha güçlü bir biçimde Allah'a hamd ve şükredip O'nu anmaya çağırılıyor. İbn Abbas ve Ata gibi âlimlere isnat edilen başka bir yoruma göre âyetin anlamı genel olup, "Küçük çocuklar babalarını nasıl sevgiyle anar, onlardan yardım, ilgi ve destek beklerse siz de Allah'ı o şekilde, hatta daha güçlü ve canlı olarak zikredin, O'na sığınıp yardımını dileyin" anlamına gelmektedir.

"Ama insanlardan öyleleri vardır ki, Allah'ı anıp dua ederken, 'Ey Rabbimiz! Bize bu dünyada ver' derler" ifadesinde; bu şekilde dua edenlerin, iyi-kötü ayırım yapmadan sadece '*Bize dünyada ver'* dedikleri bildirilmiş, fakat ne istedikleri belirtilmemiştir. Çünkü sırf

---

de kanları da Allah 'a ulaşmaz; Fakat O'na sizin takvanız ulaşır" mealindeki âyette de görülür. Bu âyet açıkça, bütün dinî ve ahlâkî faaliyetlerimizi Allah'a saygı ve O'nun rızasını kazanma niyetiyle yapmamız gerektiğini gösterir.

Bazı âyetlerde **takvâ**, bütün kötülükleri ifade eden "**fücûr**" teriminin zıddı olarak kullanılır. Mesela: "*Andolsun nefse vc onu şekillendirip düzenleyene; ona kötü ve iyi olma (fücür-takvâ) kabiliyetlerini verene!" (Şems 91/7-8)* Hemen ardından "*Nefsini arındıran kurtuluşa ermiş; onu arzularıyla başbaşa bırakan ise ziyan etmiştir.*" *(Şems 91/9)* buyurularak açıkça "**takvâ**" bir ruhî arınma ve gelişme olarak gösterilir. Bunun zıddı olan "**fücûr**" ise ruhu kirleten, günahlara batırıp alçaltan duygu, düşünce ve davranışları ifade etmektedir.

Sad/26-28. Ayetlerde takva, siyasi ahlakı da içine alacak şekilde kullanılır. Burada verilen ölçülere göre **muttaki** (takva sahibi) bir yönetici, yönetimini adalet ve hakkaniyet ölçülerine göre sürdürür; hüküm ve kararlarında keyfi arzularına uyup Allah'ın tayin ettiği ölçülerden sapmaz. **Fâcir** (günahlarla kirlenmiş) yönetici ise kötü arzularına uyup Allah yolundan saptığı için ülkeyi de bozup tahrip eder.

Kur'ân-ı Kerîm'de **takvânın karşıtı** olarak gösterilen kavramlardan biri de "**zulüm**"dür. Câsiye/19. âyette bildirildiğine göre *"Kuşkusuz haktan sapanlar (zâlimler) birbirlerinin dostları ve koruyucularıdır, Allah da kendisini sayanların (müttakiler) koruyucu dostudur."* Bu âyette zulüm, inkârcıların Allah'a ve İslâmî ilkelere karşı inatçı ve anlamsız direnişlerini, Müslümanlara yaptıkları haksızlıkları ifade eder. Görüldüğü üzere, Kur'an'ın büyük önem verdiği **takvâ** kavramı, bütün bu bilgilerden çıkan sonuca göre başlıca şu iki temel anlamı içerir:

a)Takva, **itikadi** konularda yanlış ve bâtıl inançlara kapılmaktan, **ahlâkî** ve **amelî** konularda ruhu kirleten kötü duygu ve fena huylardan; eksik, kusurlu, zararlı ve haksız davranışlardan, İslâm'da esasları belirlenmiş hayat tarzına uymayan bir yaşayıştan sakınmak, uzak durmaktır.

b)Takva, bütün eylemlerde, ödevlerin yerine getirilmesinde, her türlü kötülüğün terkedilmesinde öncelikle Allah'tan ittikadır; yani Allah korkusunu, O'na karşı saygılı olmayı ön plana çıkararak bu saygıyı, davranışların ve hayatın temeli, 197. ayetteki deyimiyle hayatın azığı yani gıdası yapmaktır. İşte takva bütün bu erdemleri kapsayan en geniş kapsamlı fazilettir. Bu sebeple de maddî gıdaların bedenimizi beslemesi gibi 197. âyetin ifadesiyle "***azığın en hayırlısı***" olan takva da ruhumuzu besler.

dünyayı isteyen kimse dünyanın kulu kölesi olmuş demektir; bu sebeple de o kişi için dünyaya ait her şey iyi demektir. Böyleleri yalnız dünyayı istedikleri için âhiretle ilgili amelleri ihmal ederler, bu yüzden de "böyle bir kişinin âhiretten hiç nasibi yoktur." Fakat **201-202**. âyetlere göre Allah'tan doğru dilekte bulunanlar ve dolayısıyla O'nun rızâsına liyakat kazananlar, hem bu dünyanın iyiliklerini hem de öteki dünyanın iyiliklerini isterler; inanan insan için en çok korkulan şeylerden biri olan cehennem azabından korkarlar. Dünyada yaptıkları iyiliklerin karşılığını âhirette görecek olanlar bunlardır.

"***Rabbena âtinâ***"; Zemahşeri **201.**âyetteki **hasene** terimini, 'iyi kulların Allah'tan diledikleri sağlık, geçim rahatlığı, iyi işlerde başarı gibi dünyevî yararlar ile âhiret sevabı' şeklinde özetler. Bunlara erdemli eş, hayırlı evlât, güzel amel, ilim, ibadet gibi başka anlamlar da eklenmiştir. Buna göre insanın dünyası ve âhireti için yararlı olan her şey hasenedir. *(Bak. 6/180)* Enes b. Mâlik, Efendimizin dua ederken en çok bu âyetin "***Rabbena âtinâ...***" bölümünü okuduğunu *(Buhari Daavat 55)* ve okunmasını tavsiye ettiğini *(Müslim, Zikir 23)* belirtir. (Müslim *Cami'u's-sahih*'inin "Zikir ve Dua" bölümünde, bu âyeti okuyarak dua etmenin fazileti hakkında ezel bir bab açmıştır: 9.babı… Fatiha suresinin yanında bu ayet de bütün müslümanların namazda ve namaz dışında her vesileyle okudukları dualar içinde veya sonunda tekrar etmeyi âdet haline getirdikleri, bütün duaların ihmal edilemez bölümüdür.

> **Enes b. Malik'e (r.a):** "Bize dua et" demişler, o da bu duayı ("Rabbena âtinâ...") okumuş. Biraz daha dua etmesini istemişler, aynı duayı tekrarlamış. Yine rica etmişler, aynısını tekrarlamış ve şöyle demiş:
>
> "Daha ne istiyorsunuz? Sizin için dünya ve ahiretin bütün iyiliklerini istedim." *(Tanrı Buyruğu)*

203.âyetteki "***belirlenmiş günler***"den maksat, "**eyyâmü't-teşrik**" denilen tekbir günleri; **"Allah'ı zikretmek"**ten maksat da bu günlerde, beş vakit namazın farzlarından sonra okunması vacip olan tekbir sözleridir (***Allahu ekber. Allahu ekber. Lâ ilahe illallâhu v'Allahu ekber. Allahu ekber. Ve lillahi'l-hamd***). Hanbelîler'e ve Hanefiler'in uygulamaya esas olan görüşlerine göre; bu tekbirlerin ilki, kurban bayramının arefe günü sabah namazının farzından sonra, sonuncusu da bayramın 4. günü ikindi namazından sonra okunur. Diğer mezheplerdeki yaygın uygulamada teşrik tekbirlerinin başlangıç vakti bayramın birinci günü öğle namazı, bitiş vakti de dördüncü günü sabah namazıdır.

Ayetteki "**iki gün**"den maksat, bayramın iki ve üçüncü günleridir. Müfessirlerin yorumuna göre âyette acelesi olan hacıların isterlerse kalan cemreleri bu iki güne sığdırarak üçüncü günün sonunda Mina'dan Mekke'ye dönmelerine izin verilmektedir. Kalanlar ise dördüncü günde de şeytan taşlarlar. Her durumda önemli olan, Allah'a saygı duyup O'nun hoşnutluğunu gözetmek ve en sonunda O'nun huzurunda toplanıp niyetlerimizin ve eylemlerimizin hesabını vereceğimizi unutmamaktır

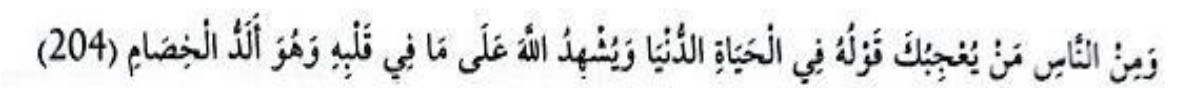

BAKARA 204-210.ÂYETLER

Kur'ân'da İnsan Tipleri

Parlak Sözlü İslâm Düşmanları

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيُشْهِدُ اللَّهَ عَلَى مَا فِي قَلْبِهِ وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ (204)

204- *Kimi insan var ki, dünya hayatı ile ilgili konuşması hoşunuza gider; en amansız düşman olduğu halde kalbindeki duyguların samimi olduğuna Allah'ı şahit gösterir.*

İnsanlardan bazısı vardır ki, onun dünya hayatı hakkındaki sözleri, senin hayretini celbeder ve çok beğenecek olursun. Dünya hayatına bağlı bu insan tipi, herkese bir nasihatçi olduğunu göstermeye çalışır. Israrla insanları ikna etmeye çalışarak şöyle der: 'Benim iyilikten başka bir şey dilemediğime Allah şahittir. Ben şahsî çıkar için değil hak, doğruluk ve insanların kurtuluşu için çabalıyorum.' Ama onun, tüm bu güzel sözleri yalandır ve ikiyüzlülükten kaynaklanır. O, kalbindekine Allah'ı şahit tutar; 'kalbime, vicdanıma Allah şahittir ki bu böyle, şu şöyle' gibi yeminler ederek, tatlı diller dökerek seni kandırmak için parlak sözler söyler. Oysa gerçekte onun düşmanlığı pek yamandır ve aslında murdar kimselerin düşmanlığı pek gaddardır. O dünya hayatına pek düşkün olan insan tipi, "***Hakk'ın en büyük düşmanı***"dır. Çünkü o, düşmanlığında, akıcı konuşmasına, ikna edici sözlerine ve Allah adına yemin etmesine rağmen, Hak aleyhine her tür kötü ve hilekâr girişimlerden çekinmez. *(Tefhimü'l-Kur'ân)*

Seyyit Kutub'un nitelemesiyle: 'Bu ayetin her kelimesi, kelimeden çok insan karakteristiklerini canlandıran ve insan özelliklerini belirleyen birer fırça darbesine benziyor. Bu darbeler ardarda sıralanır-sıralanmaz canlandırılan insan tipi canlı bir varlık halinde ve kişiliği belirginleşmiş olarak doğrulup ayağa kalkıveriyor. Öyle ki, nerede ise parmağını ona doğru dikecek ve milyonlarca kişi içinden kendisini seçerek *"İşte Kur'an-ı Kerim'in anlatmak istediği insan tipi budur"* diyeceksin... Bu insan tipi konuşuyor ve kendisini iyiliğin, samimiyetin, sevginin, fedakârlığın, insanlara iyilik, yarar, mutluluk ve dürüstlük sunma arzusunun sembolü olarak tanıtıyor. Konuşurken sözleri hoşunuza gidiyor, tatlı dili sizi büyülüyor; sesinin ahengine bayılıyorsunuz; iyilikten, iyilikseverlikten ve yapıcılıktan söz ederken ağzından bal akıyor. Sözlerinin etkisini ve inandırıcılığını arttırmak, bağlılık ve samimiyetini vurgulamak, kendini takvalı ve Allah'tan korkan bir kişi gibi gösterebilmek için *"kalbindeki duygularının içtenliğine Allah'ı şahit gösteriyor.*" Oysa o, aslında "en amansız düşmandır." Kalbinde kin ve düşmanlık kaynıyor. Gönlünde sevginin ve hoşgörünün kırıntısı bile yoktur.

Orada ne sevgiye ve yararlılığa ve ne de özveriye ve fedakârlığa en ufak bir yer bulamazsınız. *(Fî-Zılâli'l-Kur'ân)*

İçyüzü ile dış görünüşü çelişik, görüntüsü ile içyüzü taban tabana zıt, yalancılığı, kandırmacılığı ve yağcılığı özenli bir meslek haline getirmiş olan bu insan tipi sizden ayrılıp aslına dönünce veya bir gün işbaşına yani sorumlu mevkie gelince gerçek yüzünü gösterir, maharetle gözlerden sakladığı iç âlemini dışa vurur; kötülükten, azgınlıktan, kinden ve bozgunculuktan ibaret olan özünü gözler önüne serer:

Ekini ve Nesli Mahveden Bozguncular

وَإِذَا تَوَلَّىٰ سَعَىٰ فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفَسَادَ (205)

205- *İş başına geçince yeryüzünde kargaşa ve bozgunculuk çıkarmaya, ekini ve nesli mahvetmeye çalışır. Oysa Allah, kargaşa ve bozgunculuk çıkarmayı kesinlikle sevmez.*

Bu insan tipi görev başına geçince bütün katılığı, kırıcılığı ve inatçılığı ile kötülüğe ve bozgunculuğa yönelir. Bu yönelişi, her türlü canlının kökünü **kurutma/tüketme** eyleminde somutlaşır. Bu **mahvetme** eyleminden ne bitki, ürün ve meyve alanı olan tarım alanları ve ne de hayatın sürekliliğini sağlayan insan nesli kurtulabilir. Bu ölçüdeki bir hayat düşmanlığı ifadesi, bu yıkıcı yaratığın yapısına için için işlemiş olan kini, kötülüğü, gaddarlığı ve bozgunculuğu sembolize etmektedir. Onun yapısına işleyen bu yıkıcılığı dilinin tatlılığı, yağcılığının göz boyacılığı; yararlı, iyiliksever, hoşgörülü ve yapıcıymış izlenimini uyandıran sahte dış görünüşü örtüyor, gözlerden saklıyordu. Oysa ***"Allah, kargaşa ve bozgunculuk çıkarmayı kesinlikle sevmez."*** Yeryüzünde bozgunculuk çıkaran bozguncuları da sevmez. Sözünü ettiğimiz insan tipinin gerçek mahiyeti yüce Allah'tan saklanamaz. Dünya hayatında ikiyüzlülük ve sahtekârlıkla insanlar aldatılabilir ama Allah asla! Bu yıkıcı ve hayatın özünü kurutucu insan tipinin görünüşüne aldanmaya ve kalplerdeki duygulardan habersiz olmaya mahkûm olan insanların hoşuna giden sahtekârlıkları yüce Allah'ın hoşnutluğunu kazanamaz. *(Fî-zilâli'l-Kur'ân)*

(Âyetteki "***fesâd***"ın anlamı; bozgunculuk, terör, anarşi, her tür toplumsal bozulma ve kokuşmadır.)

Ekini ve Nesli Helak Eden Laf Ebeleri

Bakara suresinin 204. âyeti, "eleddü'l-hısâm" olarak isimlendirilen bir insan tipine ya da toplum sınıfına dikkat çeker. Söz ustası, lafazan, konuşkan, tartışmada "hasımların en yamanı", azılı düşman' anlamlarına gelen bu kavramla tanımlanan azınlık kesime tarihin her döneminde ve özellikle günümüzde sıkça rastlarız. İnsanların hoşuna giden 'yaldızlı ve parlak sözler' *(En'am 112)* sarf edip aldatıcı vaatlerde bulunarak muhataplarını ikna etmede çok mahir olan bu laf ebeleri, âhiret hayatını hiç hesaba katmadıkları gibi, ahlakimanevi erdemleri de yok sayarlar. Sadece bu dünya hayatının tanzimine ilişkin söylemler

ve projeler geliştirmelerine ve kendilerini ıslah edici/düzeltici olarak takdim etmelerine rağmen, kötü niyetli ve müfsit (bozguncu) olmaları nedeniyle hiçbir icraatlarında başarılı olamazlar. Günümüzde izdüşümüne fazlasıyla rastladığımız "yaman tartışmacı" sınıf, yönetim erkini ele geçirdiğinde bütün toplumsal ve ekonomik düzeni altüst eder, yeryüzünü fesada boğar: "*O (hasımların en yamanı) hâkimiyeti eline alır almaz, yeryüzünde fesat çıkarmaya, ekini / ürünü ve nesli yok etmeye çalışır. Allah fesadı sevmez.*" *(Bakara 205)* Ayette geçen "***hars***" kelimesi, 'ekin/ürün' veya 'kültür' diye dilimize çevrilmektedir. "***Nesil***" ise bir toplumun geleceği demektir. Bu durumda bu iki ayet şöyle anlaşılabilir:

Ahirete ilişkin hiçbir kaygı taşımayan ve kendilerini hiçbir ahlaki-manevi ilke ile sınırlamayan eleddü'l-hısam, dünya hayatının tanzimine yönelik parlak ama aldatıcı söylemler geliştirirler. İnsanların çoğu bu yaldızlı sözlere kanar, onların akıcı konuşmalarına itibar eder ve nihayetinde toplumun yönetim sorumluluğu bu laf ustalarına kalır. Asıl niyetlerini parlak sözlerle gizleyen 'yaman tartışmacı' sınıf, iktidara gelince gerçek yüzünü ortaya koyar. İnsanların alın teri, göz nuru ve el emeği ile kazandıkları üretimleri haksız yere gasp etmenin, yakınlarına ve yandaşlarına peşkeş çekerek hortumlamanın yollarını arar. Üretimi artırıcı ve toplumun her kesiminin refah ve huzurunu sağlayıcı tedbirler almak yerine, mutlu azınlığın daha fazla tüketmesini, refahtan şımarıp zevk içinde yaşamasını sağlayıcı zalimane uygulamalarla ekonomik ve toplumsal dengeleri altüst eder. Yolsuzluk, vurgun, soygun, haksız kazanç, ticari ahlaksızlık, toplumsal hayatın her alanında bozulma ve çürümeyi de beraberinde getirir. Aile hayatı sarsıntıya uğrar, bireyler hiçbir ahlaki kural tanımaz hale gelir, kültür yozlaşır... Hâsılı, her alanda derin bir kriz hâli yaşanır. Ve "topyekün çöküş" kaçınılmaz olur.

Evet. Kur'an bütün zamanlar ve mekânlar için "apaçık bir uyarı"dır.

Umulur ki, insanlar/toplumlar, bu "erken uyarılardan ders alır da, başlarına daha büyük felaketler gelmeden gerekli önlemleri alırlar. *(Abdullah Yıldız, Vakit, 2001)*

Bir sonraki âyette bu sahtekâr insan tipinin bir başka karakteristik özelliği şöyle resmedilir:

Kendilerine "Allah'tan Kork" Denince Kibirlenenler!

وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ وَلَبِئْسَ الْمِهَادُ (206)

206- *Ona 'Allah'tan kork' denilince günahları ile gururlanma damarı kabarır. Böylesi için Cehennem yeterlidir. Orası ne kötü bir barınaktır!*

Bu insan tipi işbaşına geçince yeryüzünde kargaşa çıkarmaya yönelir, ekini ve insan neslini mahvetmeye başlar, yıkıcılığı ve tahripkârlığı yaygınlaştırır, içini kemiren kini, kıskançlığı, şirretliği ve fesatçılığı dışa kusar. İşte tüm bu melânetleri işlerken biri çıkıp da kendisine Allah'tan çekinmesini, O'ndan utanmasını ve gazabından sakınmasını hatırlatmak amacı ile ***"Allah'tan kork!"*** deyince böyle bir sözü işitmek bile hoşuna gitmez de takvaya yönelmeye

burun kıvırır, eğri yolda olduğunu kabul edemez ve doğruya yönelmeyi gururuna yediremez. Hemen pohpohlanma duygusuna kapılır. Bu pohpohlanma hakla, adaletle ve yararlılıkla değil. "**günah**"la olur. İşlediği suçlarla, günahlarla ve eğrilikle üstünlük taslar; kendisine hatırlatılan gerçeğe ve doğrudan doğruya Allah'a karşı utanmadan başkaldırır, serkeşliğe kalkışır. Oysa o, daha önce kalbindeki duyguların içtenliğine yüce Allah'ı şahit gösteriyor; kendini yararlı, iyiliksever, samimi, Allah'a bağlı ve hayâ sahibi gibi gösteriyordu.

Ayetteki tasvirlerin sembolize ettiği fırça darbeleri, bu tipin ana karakteristiklerini eksiksiz ifadeye kavuşturur, çehresinin hatlarını barizleştirir, ona kendine özgü bir kimlik verir ve sonra bu canlı örneği insanlar arasına salar. Öyle ki, sen onu görür görmez; "*İşte bu! İşte Kur'an'ın kastettiği insan tipi bu!*" diye haykırırsın. Bu insan tipinin şimdi ve her an yeryüzünde karşına dikildiğini görürsün.

Ayetin sonunda bu yıkıcı karakterin, bu günahla övünmenin, hu amansız düşmanlığın, bu gözü kara tahripkarlığın ve bu ölçü tanımaz bozgunculuğun üzerine lâyık olduğu darbenin indirildiğini görürüz:

"Böylesi için Cehennem yeterlidir. Orası ne kötü bir barınaktır!"

Yeter ona orası. Orası ona kâfi gelir: Yakıtı insanlar ve taşlar olan Cehennem!

Azgınlar ile Şeytanın yardakçılarının hep birlikle içine tıkılacaklar! Cehennem!

Acısı kalplere çöreklenecek olan Hutame Cehennemi!

Yakaladığını ne geri bırakan ve ne de azabına son veren Cehennem!

Öfkesinden neredeyse kükreyen Cehennem!

Bu Cehennem yeter ona: **"*Orası ne fena bir barınaktır!"***

Burada "**barınak**" deyimine yer verilmiş olması ne kadar korkunç bir olaydır!

Bunca gururlanmadan, böbürlenmeden ve üstünlük taslamadan sonra yeri, yurdu, yatağı Cehennem[75] olacak olanın vay haline! ***(Fi-zilali'l-Kur'an)***

Sebeb-i Nüzul: 204-206. âyetler, Sakil Oğullarından Ahnes b.Şerik hakkında inmiştir. Bu münafık, Zühre Oğullarının kendisiyle antlaşma yaptığı bir kimseymiş. Hz. Peygambere gelmiş, Müslüman olduğunu açıklamış. Diller dökerek muhabbetten söz etmiş, yeminler etmiş, sonra Peygamberin huzurundan çıkınca Müslümanların bir çiftliğine uğramış, ekinleri yakmış, hayvanları telef etmişti.

Nüzul sebebi bu olmakla beraber, âyetin mânâsının bu gibi vasıflarla vasıflanmış olan münafıkların hepsini kapsadığını, tefsirciler ve birçok araştırıcılar açıklamışlardır.

---

75 **Cehennem:** Azab yurdu olan ateşin özel müennes/dişi ismidir. Arapça **cehman** kelimesinden alınmış olup bu da cehm'den türetilmiştir. **Cehm** sert ve çirkin olmak, **cehman** dibi görünmez derin kuyu demektir.

Bu münasebetle âyet, bir işin başına geçirilecek insanların, dillerine bakılmayıp durumlarının incelenmesi gerektiğini bildirmek için, insanlardan üçüncü bir kısmın özelliklerini göstermiştir.

Bu insan tipinin karşısında, onun her bakımdan zıddı olan başka bir insan tipi yer alır.

Kendilerini Allah'a Adayanlar

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاةِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ (207)

207- *Kimi insan da var ki, benliğini Allah'ın rızasını kazanmaya adar (Allah rızasını kazanmak için nefsini satar). Hiç kuşkusuz, Allah kullarına karşı pek şefkatlidir.*

İnsanlardan bazısı da vardır ki, Allah'ın rızasına ermek için canını bile verir yahut Allah rızası için dünyasını ve hatta canını bile verir de kendini ebedî olarak satın alır. O bilir ki mülk kendisinin değil Allah'ındır. En üstün gaye mal değil, Allah'ın rızasıdır. Allah rızası için canını veren, kendini ebedî acılardan kurtarmış ve en büyük ticarete ermiş olur. Bunlar, Allah'ın has kullarıdır. Din ve ibadet uğrunda sıkıntılara katlanırlar, Allah yolunda harp ve cihad alanlarında canlarını ortaya atarlar veya öldürüleceğini de bilse iyiliği emredip, kötülükten menederler. Bunların, bütün gözettikleri nokta, Allah rızasıdır. Yaptıklarını Allah için yaparlar, istediklerini Allah için isterler. Bunlar, kendilerini ne dünyaya, ne ahirete değil; ancak Allah'a satarlar ve Allah'ın rızasını almakla da kendilerini, Allah'tan başka bütün şeylerden ve ***nefs-i emmârelerinden*** (kötülüğü emreden nefislerinden) satın almış, âzâd etmiş olurlar. Bunlar, *"Ey Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik, ahirette de iyilik ver ve bizi ateş azabından koru!" (Bakara 2/201)* diyenlerden daha mutludurlar. ***Nefs-i râdiye*** (Allah'tan razı olan nefis) makamından da geçip, ***nefs-i mardiyyeye*** (Allah'ın, kendisinden razı olduğu nefse) ererler. Allah da kullarına çok şefkatlidir. Büyük şefkatinden dolayıdır ki onlara takvayı teklif ve tavsiye etmektedir. Kulların kendi rızaları, onları Allah'ın rızası kadar esirgemez. Kendi rızasını Allah'ın rızasında, kendi iradesini Allah'ın iradesinde fâni kılmış (yok etmiş) olanlar, selamet ve saadetin en yüksek derecesine ererler. Fakat şu da unutulmamalı ki bazı insanlar, şeytanî bir gururla kendi gönüllerinin eğilimlerini, sırf Allah'ın rızası zannederek taassup ve cahiliye gayreti ile Allah'ın şeriatının aksine hareket eder ve kendilerini faydasız yere tehlikeye atarlar. Allah'ın emrettiği yerde ölmeyi istemez, yasakladığı yerde gönlünün zorlamasına uyarak intihar etmeye kalkışır. Meselenin ruhu, sırf Allah rızası için olmaktır ki bu da Allah'ın şeriatına bakarak, hareketleri Allah'ın emirlerine uydurmakla olur. *(Hak Dini Kur'ân Dili)*

Bu âyetteki "***yeşri : satmak***"; **'adamak'** anlamına gelir. Bu insan tipi varlığını tümü ile Allah'a satar, varlığının hiçbir zerresini geriye bırakmaksızın onu bütünüyle Allah'a teslim eder. Bu kendini adamanın, satmanın ardından yüce Allah'ın hoşnutluğundan başka hiçbir

gaye gütmez. Bu satışta kendisine ayırdığı hiçbir şey yoktur. Karşılığında hiçbir beklentisi yoktur. Bu satış hiçbir tereddüt ve kaypaklık taşımayan, hiçbir bedel tahsil etmeyi amaçlamayan, Allah'tan başkasına hiçbir pay bırakmak istemeyen tam bir satıştır. Bu ifade, aynı sonuca varan başka bir anlama da gelebilir ki, bu da şudur: Buradaki "**adama**" deyimi bu insan tipinin tüm benliğini her türlü bağımlılıktan azad ederek arınmış olarak Allah'a sunmak için onu tüm dünya nimetleri karşılığında satın alması anlamını taşıyabilir. Bu durumda varlığı üzerinde Rabbinin hakkından başka hiçbir hak kalmamış olur. Bu kimse dünya nimetlerinin tümünü feda ederek varlığını arınmış olarak sırf Allah'a takdim eder. Nitekim elimizdeki bazı rivayetler, bu ayetin inişi ile ilgili olarak bu son yorumla uyumlu bir sebep göstermektedirler.

"Suheyb Kârlı Çıktı!" Bu âyetin nüzul sebebi hakkında üç rivayet vardır:

ı) Bu ayet, Suheyb b. Sinan er-Rumî (r.a) hakkında indi. Suheyb, Mekke'de Müslüman olup Medine'ye göç etmek isteyince müşrikler malını yanına alarak göç etmesine karşı çıktılar, isterse malından vazgeçerek göç edebileceğini söylediler. Suheyb de:
- "Malımı ve servetimi size veririm, dinimi sizden satın alırım." diyerek tüm malını verdi. Onlar da razı oldular ve onu salıverdiler. Suheyb Medine'ye gelirken bu âyet indi. Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'le birlikte bir grup Müslüman, Medine'ye gelen Suheyb'i Murre civarında karşılayarak ona:
- "Alışverişin kârlı olsun ey Suheyb!" dediler. O da:
- "Sizinki de" dedi; "Allah ticaretinizde ziyan göstermesin." Sonra devam etti:
- "Hangi satıştan söz ediyorsunuz?" Onlar da:
- "Allah Teâlâ, senin hakkında bir âyet indirdi." deyip, bu âyeti okudular.
Bir rivayette; bizzat Peygamberimizin (s), Suheyb hakkında: "Suheyb, kârlı çıktı" buyurmuştur.

Bir başka rivayete göre de Suheyb şöyle diyor:

'Mekke'den ayrılıp Peygamberimizin yanına göç etmek istediğimde Kureyşliler bana:

- "Ey Suheyb! Bizim yanımıza geldiğinde hiçbir malın yoktu. Şimdi buradan malını yanına alarak ayrılacaksın. Vallahi, bu asla olmaz." dediler. Ben de kendilerine:

- "Baksanıza, eğer malımı size verirsem beni serbest bırakır mısınız?" diye sordum.

- "Evet, bırakırız." dediler.

Bunun üzerine malımı onlara bıraktım ve beni serbest bıraktılar. Serbest kalır kalmaz Mekke'den ayrılıp Medine'ye geldim. Olup bitenler Efendimizin kulağına varınca benim hakkımda iki kez üst üste:

- "Suheyb kârlı çıktı, Suheyb kârlı çıktı" buyurdu.'

2) Hz. Ömer ve Hz. Ali'den rivayetle; 'İyiliği emredip, kötülükten meneden bir zat hakkında inmiştir'.

3) Hicret gecesi Rasûlüllah'ın yatağında yatan Hz. Ali hakkında indiği rivayet edilmiştir. *(Hak Dini Kur'ân Dili, Fî-Zılâli'l-Kur'ân, İbn Kesir)*

Bu ayet ister bu olay üzerine inmiş olsun, ister sonradan ona yakıştırılmış olsun, kuşku yok ki, bir tek olayın ya da bir tek kişinin çerçevesinden çok daha geniş kapsamlıdır Ayet, belirli bir karakterin tablosunu canlandırıyor, belirli bir insan tipinin ana özelliklerini tanıtıyor. Bu insan tipinin insanlar arasındaki benzerlerini orada-burada görebiliyoruz.

Ayette tasvir edilen ***birinci*** insan tipi **münafık, ikiyüzlü, kötü kalpli, şirret karakterli, amansız düşmanlık taşıyan ve mayası bozuk bütün insanlara** uyarlanabilir. ***İkincisi*** ise **mümin, ihlâslı, varlığını tümü ile Allah'a adamış ve hayatın bütün nimetlerini gözden çıkarmış tüm insanlara** uygun düşer. Bu iki tip insan örneği çok iyi tanınır. Sanatkârane fırça onları böylesine veciz biçimde canlandırıyor ve gözler önüne dikiyor. İnsanların; bu örnekler vesilesiyle hem Kur'an'ın mucizevi niteliği üzerinde ve hem de insanları münafıklık ile müminlik kutupları arasında bu kadar birbirinden farklı yapan ilâhi yaratış mucizesi üzerinde derinliğine düşünmeleri isteniyor. Ayrıca, insanların tatlı söze ve yağcılığın cazibesine aldanmayarak bu tatlı sözlerin, yapmacık ses tonlarının, münafıklığın, ikiyüzlülüğün ve gösterişçiliğin arkasında saklı olan gerçeği araştırmaları bekleniyor. Bunların yanısıra bu iki insan tipi aracılığı ile iman terazisinde ağır basan değerlerin neler olduğu tanıtılıyor.

İslâm Barıştır: Bozuk karakterli münafık ile samimi mümini gözler önünde canlandıran bu iki somut tablonun hemen arkasından Müslüman cemaate, müminlik sıfatları ile seslenilerek onlardan tüm varlıkları ile İslâm'a ve barışa girmeleri, şeytanın izinden gitmemeleri isteniyor. *(Fı-Zılâli'l-Kur'ân).*

Hep Birlikte Silm'e [76] (Barışa) Girin!

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَافَّةً وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ (208)

208- *Ey müminler! Bütün varlığınız ile İslâm'a (barışa) girin! Sakın Şeytan'ın izinden gitmeyin! Çünkü o sizin apaçık düşmanınızdır!*

---

76 "***Silm***": Nâfi, İbn Kesîr, Kisâî, Ebu Ca'fer kırâetlerinde "sîn"in fethasiyle "***selm***" şeklinde, diğerlerinde kesresiyle "***silm***" şeklinde okunur ki, mânâ birdir. İkisi **de barış ve selamet** demektir. **Silm**; 'uzlaşma, barış, teslimiyet, itaat' demektir. Bu da aslında İslâm'ın, '**boyun eğme** manasıyla ilgilidir. İslam **Allah'a boyun eğmek ve ihlas** demek olduğu gibi, bir de buna dayanmakla **selamete girmek** mânâsını ifade eder. "Silme girmek": Allah ile kul arasında tam bir barış ve güvenin kurulmasıdır. Râgıb el-İsfahânî'ye göre **silm**: "bir insanın diğerinden zarar görmemesi, iki tarafın birbirine güvenmesi" anlamına gelir (el-Müfredât. "silm" md.). Şu halde bu âyet ile iman ve İslâm'ın manası, dünya ve ahirette, barış ve selamete girmek demek olduğu anlatılarak bütün iman edenler, İslâm'ın kemaline davet olunuyor. Nitekim bir hadiste *(Buhâri, İman 4-5; Müslim, İman 64)* olgun Müslüman şöyle tarif edilmiştir: ***"Müslüman odur ki Müslümanlar, onun dilinden ve elinden selamet bulur."*** Bu ise Müslümanın elinden ve dilinden diğerlerini üzecek hiçbir zarar ve eziyet çıkmayıp, aksine selamet ve menfaat sebepleri çıkması gerektiğini bildirir ki. "Kim iyilik yaparsa, kendisini ihlas ile Allah'a teslim ederse..." *(Bakara 2/112)* âyetinin mânâsının tam olarak tatbikiyle bütün hukukî ve ahlakî kânunlara riayeti emretmektedir.

Ey iman edenler! Hepiniz böyle tam bir teslimiyet ve bütün varlığınızla barış ve selamete giriniz, kâmil bir Müslüman olunuz. Şeytan'ın adımlarına, insanları yoldan çıkaran kâfirlerin ve sapıkların söz ve hareketlerine uymayın, isyan, bölücülük ve şeytanlık yollarına sapmayın. Çünkü:

1) O şeytan size **gizli de gelse** her halde **açık** bir düşmandır.

2) İkinci mânâ ile: O, sizin Allah ile ve birbirinizle aranızı açıp sizi perişan edecek bir düşmandır.

3) Üçüncü bir mânâ ile: O, **sizi şaşırtmak için beliğ (belagatlı) ve parlak söz söylemesini bilen büyük** bir düşmandır.

Savaş ve hac âyetlerinden sonra ve ruh halleri bakımından insanları dört sınıfta özetledikten *(204-207)* sonra müminlere bu âyetle hitap edilmesi, haccın sosyal uyanıştaki önemine ve tevhid inancı ile cihad ve haccın istenen sonucunun, genellikle **barış ve selamet temini** olduğuna ve bu konuda üstün ahlâkî, hukukî ve sosyal incelikleri içeren geniş bir amelî şeriatın bütün kapsamıyla tatbikinin gerekliliğine dikkat çekmektedir. O halde ey Müminler! Allah'ın emirlerine itaat etmekle öyle mükemmel bir sosyal görünüm, öyle muntazam bir İslâm yurdu meydana getirin ki, aranızda isyan, kavga ve anlaşmazlıktan ve birbirinize eziyetten, eğrilikten, Allah'ın haklarına ve kulların haklarına tecavüzden, kısaca Allah rızasına aykırı hareketlerden eser bulunmasın da, herkes, güven ve karşılıklı sevgi, rahatlık ve tam bir huzur içinde görevleriyle meşgul olsun, geleceğe ve ahirete tam bir sevinçle yürüsün ve bunu bozacak fesatlara meydan verilmesin. Dünya hayatına dair parlak sözler söyleyip de kalpleri en merhametsiz düşmanlıklarla dolu olan, şeytanca hareket edenlerin arkasından gidilmesin. *(Fi-Zılalil-Kur'an)*

Apaçık Delillerden Sonra Ayağınız Sürçmesin!

فَإِنْ زَلَلْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْكُمُ الْبَيِّنَاتُ فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ (209)

209- *Size apaçık deliller geldikten sonra yine sürçerseniz, ayağınız kayarsa bilin ki Allah her zaman üstündür ve hikmet sahibidir.*

Size beyyineler, aklınızı erdirecek açık deliller geldikten sonra kusur eder, barış ve selamete (İslâm'a) girmezseniz, bilin ki Allah gerçekten aziz ve hakimdir, çok güçlü, hüküm ve hikmet sahibidir. Benzeri bulunmaz, yenilmeyen, galip, güç ve kuvvet sahibidir ki hükmüne karşı gelinmez, dilediğini yapar, emrini derhal yerine getirir. Bununla beraber hikmet sahibidir, her hikmeti bilir, yaptığını hikmetle sağlam yapar. İnsanların barış ve selametle, İslâm nizamı ile yaşaması da hikmetindendir. Aziz Allah, bu nizama karşı gelen, şeytanî yol-

lara sapıp, tevhid ve barış hükümlerini bozmaya çalışan günahkârların haklarından gelir, belalarını verir, eğer tehir ederse o da hikmetindendir.

Sebeb-i Nüzûl: 1) Rivayete göre, İslam'ın başlangıcında bazı Yahudiler Müslüman olmakla beraber eski âdetleri uyarınca cumartesi gününe saygı gösterir, develerin etlerini, sütlerini çirkin görürlerdi. Bunun üzerine bu iki âyet geldi ve o gibi kanaatlerden, yabancılara ait ayinlerden vazgeçilmesi, bütün Müslümanların bir selâmet ve kardeşlik dairesinde yaşamaları emir ve tavsiye edildi. *(Ö. Nasuhi Bilmen Tefsir)*

2) Diğer rivayette, Müslüman görünen ama kalben inanmayan münafıkların tavırları sebebiyle indi.

3) Bir başka rivayette, İslam hükümlerine ve direktiflerine bağlılık hususunda gevşeklik gösteren kimi Müslümanların bu tutumlarının ayetlerin inişine sebep oluşturduğu ifade edilir. Ayetlerin akışı ve ifade tarzı, bir ölçüde üçüncü rivayetin dile getirdiği durumu çağrıştırmaktadır. Burada vurgulanan durumun önceki ayetlerin kapsamında işaret edilen münafık ve samimi Müslümanın nitelikleriyle de bir ilintisi bulunabilir. *(İzzet Derveze, Tefsirü'l Hadis)*

Dolayısıyla bu ayetlerde, Allah'a içtenlikle, ihlasla kulluk sunmanın ancak münafıkların ve bozguncuların izledikleri şeytanın vesveselerine kulak vermeme gereği vurgulanmıştır.

Bütün İşler Allah'a Döner

هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّآ اَنْ يَّاْتِيَهُمُ اللّٰهُ فِيْ ظُلَلٍ مِّنَ الْغَمَامِ وَالْمَلٰۤئِكَةُ وَقُضِيَ الْاَمْرُ ۗ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُوْرُ ۧ (210)

210- *"Acaba onlar bulut gölgeleri arasından Allah'ın ve meleklerin tepelerine inmesini ve böylece işin bitirilmesini mi bekliyorlar? Oysa bütün işler Allah'a döner."*

Böyleleri, başka bir şeye bakmazlar, ancak beyaz buluttan gölgelikler, örtüler, tüller içinde Allah'ın ve meleklerin onlara gelivermesine ve işin bitirilivermesine bakarlar.

Ebu Cafer kıraati üzere, "*zulelin*" üzerine atfedilerek esre okunduğuna göre: "*Bunlar, artık başka bir şeye değil, ancak beyaz buluttan gölgelikler ve melekler içinde Allah'ın onlara gelivermesine ve işi bitirip, akıl ermez, ümit edilmez bir şekilde kendini ve Allahlığını onlara gösterivermesine bakarlar."* Allah, "*Kendisinin benzeri gibi bir şey yok*" *(Şûra 40/11)* olduğundan cisim şeklinde gelip gitmekten uzaktır. O halde bu âyet, birçok vecih ve mânâlara muhtemel ve müteşabihtir (mânâsı benzeşendir). Bunun, muhkemlere (mânâsı kesin olan âyetlere) müracaatla tevilinde başlıca iki mânâ vardır:

1) Allah'ın gelmesi; emir ve iradesinin, tam bir kudret ve şiddetle ortaya çıkmasından kinayedir. Sadece buna bakmak da bu günahkârların cezalandırılmaları hususunda her türlü sebep ve vasıtalar bitmiş, tükenmiş ve ancak her şeyi bitirecek olan Allah'ın emir ve iradesinin

ortaya çıkışı kalmış olması demektir ki, "**bakmak**", durup beklemek demek olur. Buluttan yağmur umulursa da, beyaz buluttan yağmur yağmayacağı için bunlar, o sırada Allah'tan rahmet umsalar bile âdete aykırı bir ümit olacağı için, böyle rahmet umarken yağmur yerine ateş çıkması gibi birden bire belalarını buluvermeleri düşünülmüş olur.

2) İkinci olarak, **Allah'ın gelmesi**, muhal (imkânsız) olduğundan bunların, Hakk'ın emrine imanlarını imkansız bir şeye bağlamış oldukları ve doğru haberler ve delillerin yol göstermesiyle meydana gelen uyarıya ortaya çıkmasından önce inanmayacakları ve dolayısıyla hiç ihtimal vermedikleri bir anda belalarını bulacakları ifade edilmiş olur.

Her iki takdirde bu mânâların müteşabih olarak ifade edilmiş olması, bunların, âlemin nizam ve intizamını bozma yoluna sapmalarından dolayı, işleri son derece çığırından çıkaracaklarını ve artık akıl ve insan kudreti içerisinde işleri düzene koyma ihtimali kalmayacağını ve kendilerinin de akıl ermez bir şekilde belalarını bulacaklarını anlatmış olur. Hakikat ile kinayenin birleştirilmesi mümkündür ve buna göre mânâ şu olabilir: Böyle günahkârlar, "***Bize Allah'ı açık bir şekilde göster****" (Nisa 4/153)* diyen Musa kavmi gibi Allah'ı görmedikçe akıl ve nakil yolundan doğru haberler ve açık deliller ile iman etmek istemez ve meydana gelişinden önce hiçbir uyarıya kulak asmaz, Allah'a ve Allah'ın korkutup uyarmalarına inanmak için, Allah'ın kendisini bütün kudretiyle açıktan gösterivermesini ve gelecek musibetlerin fiilen başlarına gelivermesini gözetirler. Bu yüzden ilim ve imana önem vermez, şeytanlık peşinde koşar, barış ve selameti bozarlar; din ve imandan faydalanıp felâketten kurtulmak istemezler. Böylece işler, insan akıl ve kudreti içerisinde düzenlenebilmekten öyle çıkar, durumları öyle bozulur ki belalarını bulmaları için yalnız Allah'ın emir ve iradesinin ortaya çıkması kalır. O zaman da her iş biter, kıyametler kopar, insanlara geçmişte kazandıklarından başka bir şey kalmaz. *(Hak Dînî Kur'ân Dili)*

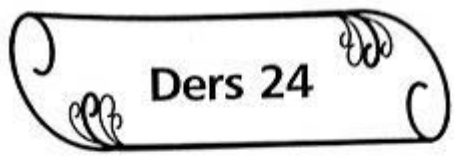
"Oysa bütün işlerin çözümü Allah'a götürülecektir" Önce ve sonra bütün işler, zorunlu olarak Allah'a döndürülür veya ancak Allah'a döner. Dönmesi zorunlu olunca da O'nun emirlerine, isteklerine karşı gelmeyip hep birlikte barış ve selamete girmek gerekir.

Bu cümle Kur'an'ın şaşırtıcı anlatım üslubunun tipik bir örneğidir. Bu üslup, tasvir edilen sahneyi canlandırarak anında okuyucunun önüne getiren bir üsluptur. Kalpler; bu canlı sahnenin önünde gören, işiten ve tablonun içeriği ile bütünleşen bir duyarlılıkla dikilir.

Peki, barışa girmekten geri duranlar bu ertelemeyi ne zamana kadar uzatacaklar?

İşte "en büyük korkulu an" onları bekliyor; daha doğrusu onları çepeçevre kuşatmıştır. Sözkonusu barış onların yakınındadır. *"**Gökyüzü beyaz bulutlar halinde parçalandığı ve melekler bölük bölük indirildiği"** (Furkan 25**), "Cebrail ile meleklerin saflar halinde durdukları, Allah'ın izni olmadan hiç kimsenin konuşamayacağı ve konuşunca doğruyu***

söyleyeceği *(Nebe 38)* gün gerçekleşecek ve dünyayı da Ahireti de etkisi altına alacak olan barış çok yakınlarındadır. Her şeyin bittiği günkü barış... Gerçekten her şey bitti ve "Bütün işlerin çözümü için Allah'a başvuruluyor." *(Fi-Zılali'l Kur'an)*

BAKARA 211-218.ÂYETLER

Yolların Ayrılış Noktası

Allah'ın Nimetini Değiştirenler

سَلْ بَنِىٓ اِسْرَآءِيلَ كَمْ اٰتَيْنَاهُمْ مِنْ اٰيَةٍ بَيِّنَةٍ وَمَنْ يُبَدِّلْ نِعْمَةَ اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُ فَاِنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ (211)

211-*İsrâiloğullarına sor: Onlara nice apaçık âyet verdik! Kim, Allah'ın nimetini / âyetlerini kendisine geldikten sonra değiştirirse bilsin ki Allah cezalandırmada çok şiddetlidir.*

İsrâiloğullarından maksat Hz. Peygamber dönemindeki Medine yahudileri, sorunun konusu ise geçmişte yahudilerin yaptıklarıdır. Burada Efendimize hitaben, 'İsrâiloğullarına sor' buyurulmasından, Yahudi din tarihinin Müslümanlar için bir ibret ve ders kaynağı olarak değerlendirildiği anlaşılıyor. Bir önceki âyette inanmayan veya inandıkları halde günah işlemekten çekinmeyenler ya da Allah'ı ve melekleri apaçık görmedikçe inanmayacaklarını söyleyenler hakkında uyarılar yer almıştı. Bu âyette ise geçmişte bu tür uyarılara birçok kez muhatap olan İsrâiloğullarının tutumları ve başlarına gelenler örnek ve ibret olarak gösterilmiş; Allah tarafından onlara aydınlatıcı ve uyarıcı nice âyetlerin verildiği veya peygamberlerinin doğruluğunu kanıtlayan gözle görünür mucizelerin, belgelerin sergilendiği belirtilmiş, buna rağmen Allah'ın nimetini değiştirdiklerine işaret edilmiştir. "***Allah'ın nimetleri***"nden kasıt O'nun **âyetleri**dir; çünkü o âyetler insanların hidayet bulmasını sağlamak için gönderilmiştir. Bir kimse Allah'ın âyetlerini inkâr eder, vahiyden yüz çevirip ona uymaz ve hidayetten mahrum kalırsa, onların değerini ve önemini takdir etmemiş olur. Ayette bu tutum "***nimeti değiştirmek***" diye ifade edilmiştir. (Bir âyette de "*Allah'ın lütfettiği nimete nankörlükle karşılık verme*" denir. *(İbrahim 74/25)*) Çünkü nimetin asıl işlevi hidayet sağlamak iken, onu reddeden veya önemini görmeyip nankörlük gösteren kimse, bu tutumuyla imanı küfre, hidayeti dalâlete ve sonuçta mutluluğu azaba çevirmiş olur. Âyette böyle davrananların Allah'ın şiddetli cezasını hak edecekleri bildirildi. *(Beydavi, Kurtubî, Kur'an Yolu)*

Müminlerle Alay Eden Dünyacılar

زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَيَسْخَرُونَ مِنَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَالَّذِينَ اتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَاللّٰهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَآءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ (212)

212-*İnananlarla alay ederek inkâra sapanlara dünya hayatı çekici kılındı; ama Allah 'tan korkanlar Kıyamet Günü'nde onlardan üstün olacaklardır. Allah dilediğine hesapsız rızık verir.*

Burada iki insan tipi yer alır; l) biri, dünya hayatının yani dünyanın geçici zevk ve çıkarlarının, şan ve şöhretinin, makam ve mevkiinin çekiciliğine kapılıp kalıcı iyiliklerden uzaklaşan, geçici ve aldatıcı şeyleri değer ölçüsü sayarak, bunlara sahip olmayan veya kalıcı değerleri olarak görüp önemsemeyen müminlerle alay etme ilkelliğini gösteren **inkârcılar**; 2) diğeri de onların alay ettikleri, fakat herkesin gerçek değerinin ölçüldüğü kıyamet gününde onlardan üstün tutulacak ve sonuçta Allah'ın hesapsız lütuflarını kazanacak olan **takva sahipleri**(dini duyarlığı ve sorumluluk bilinci yüksek müminler)dir.

Sebeb-i Nüzûl: Bu ayetin iniş sebebi hakkında üç rivayet aktarılmıştır:

1) Mekke'de Ebu Cehil ve ekibi, Allah'ın bahşettiği servetle zevkü sefa ederler, ahireti redederler ve Ammar, Suheyb, Ebu Ubeyde, Salim, Âmir b.Fihr, Habbâb, Bilal (r.anhüm) gibi fakir müminlerle, "*O, bizim peygamberimiz olsaydı O'na bizim ileri gelenlerimiz tâbi olurdu*" diye eğlenmek isterlerdi.

2) Medine'de münafık reis Abdullah b.Übey ve ekibi de zevkü sefaya dalarlar ve zayıf müminlerle alay etmek isterler; "*Şunlara bakın! Muhammed, bunlarla galip geleceğini zannediyor*." derlerdi.

3) Beni Kurayza, Nadir, Kaynuka Yahudi âlimleri de muhacirlerin fakirleriyle eğlenmek isterlerdi.

İşte ahireti ve dünyanın sonunu düşünmeyip, sadece dünya hayatına meylederek sevgi beslemek; öteden beri insan cinsinin asıl yaratılıştaki birliğini bozan, barış ve sükûneti ihlal eden, gelip geçici bir sebep ve bir hatanın başıdır *(Hak Dini Kur'ân Dili).* Aslında:

"Tek Ümmet"ten Ayrılığa...

كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللهُ النَّبِيِّينَ مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ وَأَنزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ مِن بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ فَهَدَى اللهُ الَّذِينَ آمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِهِ وَاللهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (213)

213- *İnsanlar bir tek ümmetti. Sonra Allah, müjdeciler ve uyarıcılar olarak elçiler gönderdi; onlar aracılığı ile anlaşmazlığa düştükleri konularda insanlar arasında hüküm vermek için gerçeği içeren kitabı indirdi. Ancak kendilerine apaçık gerçekler geldikten sonra aralarındaki kıskançlık yüzünden, o kitap hakkında, sadece onun verildiği kimseler anlaşmazlığa düştüler. Sonra Allah kendi iradesiyle, onların, hakkında ayrılığa düştükleri gerçeği müminlere gösterdi. Allah dilediğini doğru yola iletir.*

Ümmet "*bir din üzerinde birleşen topluluk*" demektir *(bk. Bakara 2/134).* Ayetteki **ümmet** kelimesinin aralarında ortak inanç ve değerlerin bulunduğu, birlik ve bireylerden oluşan topluluğu ifade ettiği anlaşılıyor. Burada iki konu kapalıdır:

a) Bu ilk ümmetle hangi dönemdeki hangi topluluk kastedilmiştir?

b) Bu ilk topluluğun ortak inanç ve yaşayışları hak mı yoksa batıl mı idi?

"**İnsanlar**"dan kastın ilk insan topluluğu olduğu, onların da hak üzerinde olduğu, ağırlıklı görüştür. Farklı görüşler de vardır:

1. Bu ümmet Hz. Âdem'le Hz. Nuh arasında yaşamış olan on nesildir. Bunların inanç ve yaşayışları düzgündü; sonra sapma ve farklı inançlar ortaya çıkınca Allah elçiler gönderdi.

2. İnsanlardan maksat Hz. Âdem ve çocukları, ümmetten maksat da onların inandığı hak dindir. Hz. Âdem doğru din üzerindeydi; sonrakilerde çekişme ve sapmalar olunca Allah peygamberler gönderdi.

3. Âyet insan fıtratında, yaratılışının özünde bulunan hak dîne, doğru inanç ve yaşayışa yatkınlıktan bahsediyor. Yani insanlar yaratılıştan iyidirler; bir tek ümmet oluşturacak fıtrata sahiptirler; Sapmalar ise dış sebeplerin etkisiyle sonradan ortaya çıkar; bunu önlemek, veya düzeltmek için peygamberler gönderilir. Nitekim "*Her doğan fitrat (İslâm) üzere doğar, daha sonra ana babası onu yahudi, hıristiyan veya mecüsî yapar" (Buhâri, Cenaiz 80, 93; Müslim, Kader 22-25)* hadisinde de bu gerçek ifade edilir.

4. Âyet genel insanlık tarihiyle değil, özel olarak Hz. Musa'dan sonraki Yahudilerle ilgilidir. Onlar başta bir tek ümmet olarak Musa'ya inanıp onun izinden gidiyorlardı. Sonra kıskançlık ve isyankârlık sebebiyle ihtilâfa düştüler; Allah da tekrar durumlarını düzeltmeleri için peygamberler gönderdi.

5. Mu'tezile âlimlerinden Kadı Abdülcebbâr ise âyeti şöyle anladı: İnsanlar temelde tek bir ümmet olarak Allah'ın varlığını ve sıfatlarını kabul etmek, O'na kulluk ve şükretmek; kötülüklerden kaçınmak gibi aklî doğruları kavrayıp benimsiyorlardı. Bu âyetin üslûbundan da elçiler gönderilmesinden önceki insanların "akıldan istifade ile düzenlenmiş bir şeriat içinde bulundukları" anlaşılmaktadır. Daha sonra ortaya çıkan çeşitli sebepler yüzünden insanlar arasında ihtilâflar doğmuş; bunun üzerine Allah Teâlâ onların bilgilerini ve inançlarını desteklemek üzere peygamberler göndermiştir *(Razi).*

6. Reşîd Rızâ ise âyetteki ümmet kelimesini dinî bir terim olarak anlamama eğilimindedir. Ona göre Allah ilk insanları, biyolojik varlıklarını tek başına sürdüremeyecek derecede birbirine bağımlı olarak yarattı. Bu durumda onlar, bedenî ve ruhî ihtiyaçlarını ancak toplu olarak yaşayıp güçlerini birleştirerek karşılayabilirlerdi. Bu sebeple insanlar başlangıçta bir tek topluluk olarak yaşıyorlardı. *(Bu yaklaşım, Batılı yargılardan iz taşıyor. A.Yıldız)* İnsanların farklı görüşlere sahip olmaları ve farklı çıkarlar gözetmeleri, aralarında ihtilâflar doğmasına da yol açtı.

Bu İhtilâfların ümmet arasındaki birliği bozmasını önlemek, ilişkileri hak ve adalet ölçülerine göre düzenlemek üzere Allah Teâlâ peygamberler gönderdi.

Sonuç olarak; âyetten anlaşıldığına göre insanlar, temelde temiz bir yaratılışa (fıtrat), hakkı kabul edip uygulamaya yatkın bir tabiata sahip olarak yaratılmışlardır ve -belki- başlangıçta, basit de olsa uyumlu ve düzenli bir topluluk olarak da yaşamışlardı. Fakat zamanla insanların ihtiyaçları ve sayıları çoğaldıkça, aralarında çatışma eğilimleri de arttı. Kimi insanlar yanlış düşünmeye, kişisel çıkarlarını hak ve adalet ölçülerinin üstünde tutmaya başladılar ve doğru olmayan görüş, inanç ve davranışlara saptılar. Nihayet insanlar arasında geniş çaplı çözülmeler, toplumsal ihtilâflar ve çekişmeler ortaya çıktı. Bunun üzerine yüce Allah peygamberler ve kitaplar gönderdi de; iyi yolda olanlara dünya ve âhirette kazanacakları güzellikleri müjdeleyip; kötü yoldan gidenleri de azapla uyardı.

Allah Teâlâ, bu peygamberler silsilesinin son halkası olmak üzere insanlığa Hz. Muhammed'i ve onunla birlikte son kutsal kitap olmak üzere Kur'an'ı gönderdi. Efendimiz pek çok bakımdan ihtilâfa düşüp çözülmüş olan insanlığı yeniden toparlamak, asli fıtratına döndürmek, hidayete yöneltip doğru inanç ve davranış ilkelerinde birleşmiş 'bir tek ümmet' haline getirmek için çalıştı.

> *"Ey iman edenler! Hep birden barışa (barış, itaat, teslimiyet ve kurtuluş dini İslâm'a) girin. Sakın şeytanın peşinden gitmeyin; çünkü o, apaçık düşmanınızdır"* âyeti de, insanları aslî fıtratına, özündeki iyiliği korumaya ve kötülüğe başkaldırmaya çağrıdır, Müslüman âlimlerin İslâm'ı insanlığın fıtrî dini ve dolayısıyla Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar bütün peygamberlerin tebliğ ettiği dinlerin özü ve esası olarak kabul etmeleri de aynı düşünceye dayanır. Kur'ân-ı Kerîm'de buna işaret eden pek çok âyet vardır *(Meselâ bk. Bakara 2/131-132,136; Nisa 4/163; Mâide 5/69; Hac 22/78).*

Âyetteki "**aralarındaki kıskançlık yüzünden**" ifadesinden anlaşıldığı üzere, insanlar arasında sonrada çıkan ihtilâfların kötü duygulardan kaynaklandığı ve kınandığı görülmektedir. Burada '**kıskançlık'** kelimesiyle açıklanan "***bağy***", zulüm ve haksızlık gibi daha başka olumsuzlukları da içerir. Buna göre insanlar ilâhî kitabın anlamını daha iyi kavrayıp gereğini yerine getirmek için zihinsel çaba gösterirken farklı anlayışlar geliştirip bazı fikri ve ameli konularda ihtilâfa düşebilirler ve buradan, mezhep denilen çeşitli anlayış farkları ortaya çıkabilir. Bu, geçmiş dönemlerde olmuştur, Müslümanlar arasında da görülmüş ve görülmektedir. Fakat tartışmaların asıl sebebi gerçeği bulmak ve gereğince amel etmek gibi samimi bir arayış olmayıp da kıskançlık, haksızlık, düşmanlık, öfke ve kin gibi ahlâk dışı etkenler olursa, bunların ortaya çıkardığı ihtilâf dinin temel ilkelerini sarsacak, yozlaştıracak ve onu zararlı bir kurum haline getirecek boyutlara kadar varabilir. Bu da hem dinî hem de toplumsal bakımdan fitneler doğuracağı için -ki tarihte bunun örneklerine çokça rastlanmıştır- âyette özellikle bu şekildeki ihtilâflara dikkat çekildi; sonra da Müslümanlar kastedilerek,

"*Sonra Allah, izniyle, o geçmişteki kavimlerin hakkında ayrılığa düştükleri gerçeği müminlere gösterdi*" buyuruldu.

Şu halde insanlar kıskançlık, haksızlık, kin ve öfke gibi olumsuz duyguların esiri olarak ihtilâfa düşüp haktan sapmışlar; sonunda yüce Allah, onları yeniden hakka döndürmek üzere İslâm dinini göndermiş, Kur'an'ı indirmiş; kendi izni ve iradesiyle bu dine inananları bütün dinlerin özü olan hakka ulaştırmış, sırât-i müstakime kavuşturmuştur. *(Kur'an Yolu)*

Allah'ın Yardımı Yakın!

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسَّتْهُمُ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَّاءُ وَزُلْزِلُوا حَتَّىٰ يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَىٰ نَصْرُ اللَّهِ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ (214)

214- *Yoksa sizden öncekilerin çektikleriyle karşılaşmadan cennete girebileceğinizi mi sandınız? Onlar öylesine yoksulluk ve sıkıntı çekmişler, öyle sarsılmışlardı ki peygamber ve yanındakiler. "Allah'ın yardımı ne zaman gelecek?" diye niyaz ettiler. Bilesiniz ki Allah'ın yardımı yakındır.*

İslâm'ın ilk yıllarında inkârcıların baskılarından bunalan müminleri teselli etmek ve uyarmak için indiği rivayet edilen bu âyette müminlere, nihaî başarının, iyilikler uğrunda gösterilecek özverilere bağlı olduğu şeklindeki ilâhî yasa hatırlatılmaktadır. Bir önceki âyette Allah Teâlâ'nın müminlere hakkı gösterdiği, bildirdiği, onları sırat-ı müstakime yönelttiği belirtilmişti. Fakat bu, işin başlangıcıdır.

Geçmişteki ümmetlerden bazıları, nefislerinin kıskançlık, kin vb. olumsuz duygularına kapılarak kutsal kitapları ve dolayısıyla dinleri konusunda derin ihtilâflara düşüp dalâlete saptıkları gibi bazıları da yoksulluk ve sıkıntılarla denenmişler; sonuna kadar imanlarında sebat edenler, Allah'ın yardımının geleceği konusunda ümitlerini yitirmeyenler, gösterdikleri sabır ve dayanıklılıkla hem O'nun yardım ve desteğini hem de cennetini kazanmışlardır. Bu Allah'ın bir kanunudur. Şu halde İslâm ümmeti de gerektiğinde bu tür sıkıntılardan geçeceklerdir. Nitekim eski peygamberler ve ümmetleri gibi Hz. Muhammed (s.) ve ashabı da imanlarını ve kutsal değerlerini rahatlarının üstünde görmüşler; bu değerleri koruma ve güçlendirme uğruna maddî ve bedensel yararlarını sonuna kadar feda etmeyi göze almışlar; büyük acı ve sıkıntılara katlanmışlardır. Allah'ın rahmetinden asla ümitlerini kesmemişler, aksine "***Allah'ın yardımı ne zaman gelecek!***" diye sarsılmaz bir imanla onu bekleyerek, şartların gerekli kıldığı yöntemlerle mücadelelerini sürdürmüşlerdir.

> Bir yoruma göre onlar, "Allah'ın yardımı ne zaman gelecek!" diye yakarırken, Allah'ın kendilerini düşmanları karşısında yenilgiye uğratmayacağına inandıkları için, "Muhakkak ki Allah'ın yardımı yakındır" diyerek, sordukları soruyu yine kendileri cevaplandırmışlar; "Ya Rabbi! Vaadine güvendik dayanıyoruz" demişlerdir *(Râzî)*. Nihayet onların bu imanları,

sabır, sebat ve fedakârlıkları Allah'ın yardım ve desteğini çekmiştir. Böylece hem dünyada zafere ulaşıp Müslümanlıklarını yaşatmışlar, İslâm'ı güçlendirmişler hem de cenneti hak etmişlerdir; hatta içlerinden bazıları daha hayatta iken cennetle müjdelenmişlerdir. *(Kur'ân Yolu)*

"Allah'ın yardımı yakındır!" Bunda; Allah'a ulaşma ve O'nun ikramlarına nail olmanın;

1) Hevâyı ve lezzetleri terk ederek

2) ve zorluklara ve nefsin isteklerine göğüs gererek gerçekleşeceğine bir işaret vardır.

Peygamber Efendimiz (s) şöyle buyurmuştur:

"***Cennet hoşa gitmeyen şeylerle, Cehennem ise şehvetlerle kuşatılmıştır***." *(Beydavi Tefsiri)*

Hasılı: "***Allah'ın yardımı ne zaman***!" noktasına kadar direnenlere; **"*Allah'ın yardımı yakındır.*"**

İnfak Bilinci ve "Hayr" [77] Kavramı

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ قُلْ مَا أَنفَقْتُم مِّنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ (215)

215- *Sana ne(reye) harcayacaklarını soruyorlar. De ki, "Harcayacağınız mal, ana-baba, yakınlar, öksüzler, yoksullar ve yolcular içindir. Hayır olarak ne yaparsanız muhakkak ki Allah onu bilir."*

Sûrenin bu ve bundan sonraki âyetleri -geçmiş dönemlere ait ibret verici iki anekdot dışında *(246-253, 258-260)*- ibadet, ahlâk ve muamelâta ilişkin düzenlemeler getirmekte, hükümler koymaktadır: İlk hüküm malî yardımlarda kimlere öncelik verileceğine ilişkindir.

Ensardan Amr b. Camuh (ra), çok malı olan yaşlı bir zât idi. 'Ey Allah'ın Rasûlü! Mallarımızdan neyi infak edelim ve nereye verelim?' diye sordu. Bunun üzerine bu âyet indi *(İbn Abbas'dan, Beydavi).*

77 Kur'ân, hadis ve İslâmî kaynaklarda **hayır** teriminin, malî fedakârlıklarla her tur yardımseverlik manasında kullanılması ve Müslümanların bu tür faaliyetlere teşvik edilmesi. Müslümanlar arasında güçlü bir hayırseverlik ve dayanışma ruhu geliştirmiş; sivil-resmî kişi ve kuruluşlarca, vakıf başta olmak üzere dârüşşifâ, dârüleytam, darülaceze, dârüşşafaka, imaret, sebil, köprü, cami, medrese gibi birçok hayır kurumu ve eser meydana getirilmiştir. İslâm dünyasının ekonomik, sosyo kültürel ve siyasî krizlere mâruz kaldığı 20.yüzyılın ilk yarısında bu tür faaliyetler de gerilemişse de bu krizlerin kısmen hafiflemesiyle bugün hayır faaliyetleri de hız kazanmıştır.

Sözlükte 'malı harcama, tüketme' anlamına gelen "***infak***", dinî bir terim olarak genellikle Allah rızâsı için çeşitli hayır yollarında harcamada bulunmak, muhtaçların nafakasını sağlamak'anlamını ifade eder ve bu anlamıyla zekât, fıtır sadakası gibi zorunlu malî ibadetler yanında sadaka türünden gönüllü hayırları da içine alır. Ayette infak kelimesi özellikle bu son anlamda kullanılmış; -ihtiyaç sahibi olmaları şartıyla- en yakın akraba olan ana-babadan başlamak üzere bir düzenleme getirilmiştir.

Sözlükte "***hayır***" kelimesi; genellikle 'iyi, iyilik' veya 'en iyisi, daha iyisi' mânasında ve şerrin zıddı olarak kullanılır *(İbn Manzûr, Lîsânü'l-Arab).* Eski sözlüklerde hayır, 'akıl, adalet, fazilet, yararlı nesne gibi herkesin arzuladığı şey' diye tanımlanır *(Râgıb el-İsfehanî, el-Müfredât; Zebîdî, Tâcü'l-Arûs).* Hayır kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de 176 kez tekrar edilir ve 'iyi, güzel, değerli, faydalı ve arzulanır şeyler' şeklinde oldukça geniş kapsamlı kullanılır. Bu kapsam genişliği, hayrın birçok âyette çeşitli menfî içerikli kavramların zıddı olarak kullanılmasından da anlaşılır. Bu zıtların en yaygın kullanılanı şer kelimesidir *(meselâ bk. Bakara 2/216-, Âl-i İmrân 3/18O; Yûnus 10/11)*. Ayrıca ***ednâ*** *(en aşağı en değersiz; Bakara 2/61),* ***sû'*** *(kötü, çirkin; Âl-i İmrân 3/30; A'râf 7/188),* ***seyyie*** *(kötülük, günah; Kasas 28/84),* ***ism*** *(günah; Âl-i İmrân 3/178),* ***durr*** *(zarar; En'âm 6/17; Yûnus 10/107),* ***fitne*** *(belâ, darlık; Hac 22/11)* kelimeleri de hayırla birlikte ve onun zıddı olarak geçer. Bu kullanımlar iki bölüme ayrılabilir:

1) Bu âyetin de içinde bulunduğu ilk bölüme giren âyetlerde hayır kavramı daha çok mal, servet, bolluk gibi maddî imkânlar veya daha genel olarak her türlü maddî ve manevî nimetler için kullanılmıştır *(meselâ bk. Bakara 2/180; Sâd 38/32; "**Mal sevgisi şiddetlidir**."Âdiyât 100/8)*. Taberî son âyeti açıklarken "**Araplar malı hayır diye isimlendirirlerdi**" der. ***Hayır*** yine maddî anlamlarda fakat ''refah, bolluk, zenginlik" gibi daha geniş kavramları ifade edecek şekilde de geçer *(meselâ bk. En'âm 6/17; Enbiyâ 21/35; Me'âric 70/21).* Kur'an'da nimet kabilinden olan daha soyut şeylerin de ***hayır*** kelimesiyle ifade edildiği görülür. Bu çerçevede ***hayır***, Allah'ın kullarına özel nimeti olan vahiy veya Kur'ân yerine de kullanılmıştır *(bk. Bakara 2/105). "Takva sahiplerine, 'Rabbiniz size ne indirdi?' diye sorulur, onlar da 'Hayır indirdi' derler."* mealindeki âyette *(Nahl 16/30)* hayrın **vahiy** yerine kullanıldığı daha belirgin olarak görülür.

2) İkinci bölüm âyetlerde ise ***hayır*** kelimesi '**sâlih amel'** gibi kavramlara yakın anlamlarda; her tür iyi tutum ve davranışların ahlâkî değerini belirtmek üzere kullanılır. Kur'ân genelde insanın aslında âhirette kendisi için faydalı olacak bütün iyiliklere "***hayır***" ismi verir *(mesela bk. Bakara 2/110,197)*. (...)

Yukarıdaki âyette geçen iki ***hayır*** kelimesinden ilki '**mal varlığı'**, ikincisi de mutlak olarak Allah rızâsı için yapılan **'iyilik'** anlamını taşır. Burada ve diğer ilgili âyetlerde görüldüğü gibi Kur'ân, maddî ve manevî ilgide ana-babayı en başta göstermiş; insanın görevlerini sıralarken Allah'a kulluk görevinin ardından ana-babaya iyiliği zikretmiştir. Bundan anlaşıldığına

göre **bütün hayırların en faziletlisi** ve Allah nezdinde en değerli olanı, ana baba için yapılan harcamalardır.

Allah Yolunda Savaş

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَكُمْ وَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَعَسَى أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (216) يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدٌّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتَّى يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ (217) إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَةَ اللَّهِ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ (218)

216- *Size zor geldiği halde savaş üzerinize farz kılındı. Hakkınızda hayırlı olduğu halde bir şeyden hoşlanmamış olabilirsiniz. Sizin için kötü olduğu halde bir şeyden hoşlanmış da olabilirsiniz. Yalnız Allah bilir, siz ise bilemezsiniz.* ***217-*** *Sana haram ayı; onda savaşmayı soruyorlar. De ki: Onda savaşmak büyük günahtır. Allah'ın yolundan menetmek ve O'nu inkâr etmek Mescid-i Harâm'dan engellemek, halkını oradan çıkarıp sürmek ise Allah katında daha büyük günahtır. Fitne de öldürmekten daha ağırdır. Güçleri yeterse sizi dininizden çevirince kadar durmadan sizinle savaşırlar. İçinizden kim dininden döner de kâfir olarak ölürse, dünyada ve âhirette amelleri boşa gidenler işte bunlardır. Cehennemin dostları da bunlardır ve orada onlar devamlı kalıcıdırlar.* ***218-*** *İman edenler, hicret eden ve Allah yolunda savaşanlar; şüphesiz işte bunlar Allah'ın rahmetini umarlar. Allah çok yarlığayıcıdır, sonsuz rahmet sahibidir.*

216.âyet, İslâm'da savaşa izin verildiği ve gerektiğinde farz kılındığı hükmünü getirmekten ziyade, daha önce gelmiş bulunan bu hükmün gerekçesini vermeyi ve savaşla ilgili bazı meselelere açıklık getirmeyi hedefler. Savaş insanlara zor ve ağır gelir; çünkü savaşan insanlar hayatlarını tehlikeye atar, yurt ve yuvalarından uzak düşer, eziyetlere katlanır, dünyanın zevklerinden mahrum kalırlar. Ancak savaşıldığı takdirde kaybedilecekler ve kazanılacaklarla, savaşılmadığında ortaya çıkacak kazanç ve kayıplar kıyaslandığında birincisi ağır basınca, hatta zorunlu hale gelince savaş da kaçınılmaz olur. Şu halde İslâmî hükümler insanların arzularına, eğilimlerine değil yükümlülükten hâsıl olacak sonucun iyi veya kötü, hayırlı veya hayırsız, faydalı veya zararlı olmasına dayanır. Tecrübelerden anlaşılan o ki; insan var oluş amacı itibariyle faydalı olan bazı şeyleri arzulasa da bunlara karşı direnebilmekte, zararlı olanları da -bazen şiddetle, ısrarla ve iptilâ halinde- işletebilmekte ve engellenmeye karşı direnebilmektedir. Hikmetten yeterince pay almamış ve olgunlaşmamış nefis, bu durumda iken kendine ağır gelen yükümlülüklerle eğitilmeli, aklın, hikmetin ve ahlâkın eksenine çekilmelidir.

217.âyetin nüzul sebebi: Araplar gelenek icabı haram aylarda (receb, zilkade, zilhicce, muharrem) ateşkes ilân edip fiilî savaşa son verirlerdi. Hz. Peygamber hicretin 2. yılının Cemâziyelâhir ayının son günlerinde, **Abdullah b. Cahş** kumandasında sekiz kişilik bir askerî birliği, Mekkeli müşriklere ait bir kervan üzerine sevk etti. Kervanın başında Amr b.Hadrami vardı. Birlik kervana hücum edip reisini öldürdü; iki kişiyi de esir alıp ganimetlerle beraber Medine'ye döndü. Birliğin hareketi haram aylardan olan receb'in birinci gününe tesadüf ettiği halde onlar henüz, önceki ayın son gününde olduklarını sanıyorlardı. Durum Kureyş'e intikal edince, '*Haram aylarında savaş olur mu?*' diyerek Rasûlüllah ve Müslümanlar aleyhinde propaganda yapmaya başladılar. Bazı tefsirciler âyetin geliş sebebi olarak bu olayı gösterirler. Bu yorumun kabul edilmesi halinde âyetin, bir önceki âyetten çok önce gelmiş, fakat sıralamada sona konmuş olduğunu da kabul etmek gerekecektir. Daha mâkul bir yorum ve nüzul gerekçesi Hudeybiye hareketi ve onu takip eden yılda Mekke'nin fethidir. Bu iki olay da haram aylarda gerçekleşmiş ve zihinlere takılıp dile getirilen '*Haram aylarda savaş olur mu?'* sorusuna cevap verilmiştir. Çünkü âyetin ifadesiyle; "***Allah'ın yolundan menetmek ve O'nu inkâr etmek, Mescid-i Haram'dan engellemek, halkını oradan çıkarıp sürmek Allah katında daha büyük günahtır.***"

Önce Müslüman olup sonra İslâm'ı inkâr ederek başka dine geçen veya dinsizliği seçen kimselere ***mürted*** denilir. Hak dine aykırı olan inancının belirgin özelliği şirk; yani 'Allah'a ortak koşmak, O'na mahsus olan sıfat ve fiillere başkalarını da ortak etmek' olan kimselere ***müşrik*** denir. İçi kâfir dışı Müslüman olanlar ***münafık***dır. ***Kâfir*** terimi ise bu üç terimden daha geniş bir anlam içermekte olup hak dine aykırı olan ve kişiyi hak dinin dışına çıkaran bütün inançların sahiplerini ifade eder.

Birçok âyete göre **kâfirlerin** (*müşrik, münafık, mürted*) bu inançları, dünyada yaptıkları iyi işlerin dinî sonuçlarını iptal eder; onlardan -sevap, ecir, âhiret azığı ve sermayesi olarak- fayda görmelerini de engeller *(Mâide 5/5; En'âm 6/88; Tevbe 9/17,69)*. Kâfirler dünya hayatında "kardeşlik, velayet, vârislik, ganimet payı, evlenmenin caiz olması" gibi Müslümanlara mahsus bulunan haklardan ve ilişkilerden mahrum kaldıkları gibi âhirette de cehenneme girecekler ve orada devamlı kalacaklardır.

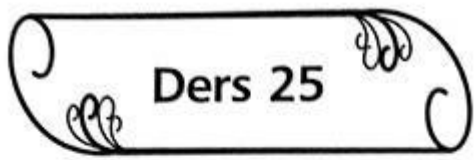
Hak dinden dönen kimse yeniden İslâm'a gelirse, ilk İslâmî hayatında yaptığı sevaplarla ibadetler defterine yazılır, yeniden değer kazanır mı, yoksa araya giren inkâr sebebiyle defterden silinmiş olduğu için boşa mı gitmiş olur? Tefsir ettiğimiz âyete göre mürted bu hali üzere ölürse ameli boşa gitmektedir, inkârından cayar ve yeniden İslâm'a dönerse amelleri boşa gitmeyecektir. Konuyla ilgili başka âyetlerde ise **"hak dinden dönmenin amelleri boşa gidermesi"**, bu hal üzere ölme şartına bağlanmamıştır *(Mâide5/5; En'âm 6/88; Zümer 39/65)*. Bu âyetleri bir arada değerlendiren ve farklı yorumlayan müctehid ve tefsirciler farklı

sonuçlara ulaşmışlardır. Ebû Hanife ve İmam Mâlik'e göre hak dinden dönen kimsenin amelleri boşa gider, daha önceden adak adamış ise yerine getirmesi gerekmez, haccetmiş ise yeniden hacca gitmesi gerekir. Bu âyetteki şartı ve kaydı dikkate alarak diğer âyetleri de buna göre anlayan İmam Şafiî 'ye göre mürted hak dine yeniden dönünce amelleri de onunla beraber döner ve boşa gitmez.

"İçinizden kim dininden döner de kâfir olarak ölürse..." cümlesindeki iki şeyin bir biri peşine, biri diğerinden hemen sonra olduğunu bildiren "**fâ**" harfinden yola çıkan bazı müfessir ve fakihler, mürtedin ceza olarak öldürüleceğine bu âyeti delil gösterip; âyeti "Bir kimse dininden döner dönmez ölmez, kendi haline bırakılsa yıllarca yaşayabilir; **'döner de arkasından ölürse'** demek **'ceza olarak öldürülürse**' demektir şeklinde anlamışlardır *(İbn Âşûr).* Oysa, "***Dinde zorlama yoktur***" *(Bakara 2/256)* âyeti, insanların dine girmek için de, girdiği dinde kalmak için de zorlanamayacaklarını açık ve kesin olarak ifade eder. Mürtedi ceza olarak öldürmek onu dinde kalmaya zorlamaktır; zorla da Müslüman olunamayacağına göre, onun münafık olarak yaşamasını teşvik etmektir. Hem münafıklığı yeren hem de dinde zorlamanın caiz olmadığını bildiren âyetler bu anlayışa manidir. Âyetteki birbiri peşine oluş bildiren "**fâ**" harfini, "dinden dönme ile eceli gelip ölme arasına tövbenin, yeniden İslâm'a dönmenin girmemesi" şeklinde anlamak mümkündür. Çünkü **fâ** harfi kesin olarak "hemen peşinden oluşa" değil, "bir şeyin diğerinden sonra oluşuna"; terim olarak söylenirse "tertip ve takib"e delâlet eder.

Dininden dönenin ceza olarak öldürüleceği hükmü Kur'ân-ı Kerîm'de yoktur. İslâm hukuk âlimleri bu hükmü, "***Dinini değiştireni öldürün***" hadisiyle Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ali'nin bazı uygulamalarına dayandırırlar. Hadisin farklı sözler içeren başka rivayetleri de vardır. Bunlardan biri "***Dinini terkeden ve cemaatten ayrılan***", bir başkası "*Allah'a ve Resülü'ne karşı* ***savaşmak*** *üzere (dinden veya itaatten) çıkan"* şeklindedir *(Ebu Davûd, Hudûd 1).* Ebû Hanîfe, İbn Şübrüme, Sevrî, Atâ, Hasan-ı Basrî gibi büyük fıkıhçılar, kadınların öldürülmesini yasaklayan hadislere dayanarak mürted kadının (bir kısmına göre çocuğun) öldürülemeyeceğine, başka yollardan İslâm'a kazandırılmaya çalışılacağına hükmederler. Bu içtihadın bir dayanağı da "kadınların tabii olarak savaşçı olmamaları, bu sebeple dininden dönen kadının İslâm toplumundan ayrılıp karşı tarafa geçerek Müslümanlara karşı savaşma ihtimalinin zayıf bulunduğu"dur. Bundan da çıkan sonuç, mürtedin öldürülmesinin "dinden dönme suçuna" değil, "Müslümanlara karşı savaşma" suçuna bağlı ve böyle bir tespite dayalı bulunduğudur. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ali'nin uygulamaları, yalnızca dinden dönme suçuna değil Müslümanlara karşı savaş açma, devletin kanun ve kararlarına karşı toplu isyan gibi suçlara yöneliktir. Reşîd Rızâ Nisa 4/90'in tefsirinde ve *Fetava*'sında mürtedin sırf dininden döndü diye öldürülemeyeceği tezini güçlü delillerle savunur.

218.âyette; kâfir olarak ölenlerin cehennemlik olacakları ve orada devamlı kalacakları bildirildikten sonra iman, hicret ve cihad edenlerin Allah'ın rahmetini umabilecekleri açıklanmakla bir gerçeğe yeniden dikkat çekildi: Buna göre âhiret saadetini, cenneti, ebedî hayatta ilâhî rahmeti umabilmek için kulun üzerine düşen "iman etmek, gerektiğinde davası uğrunda yurdunu yuvasını terkedip diyâr-ı gurbete göçmek, Müslümanca yaşayabilmek için elinden gelen çabayı sarfetmek"tir. Bunları yerine getirmeden 'Allah'ın rahmeti sonsuzdur, bizi yakıp da ne yapacak, kimse cehenneme gitmez veya orada kalmaz" demek, böyle düşünmek ve inanmak temelsiz kuruntulardan öteye geçemez ve Allah'ın koyduğu kurallara aykırıdır. *(Kur'ân Yolu)*

BAKARA 219-232.ÂYETLER

Çeşitli Soru(n)lar ve Cevapları: İçki-Kumar, İnfak, Yetimler, Boşanma...

İçki, Kumar ve İnfak Konusu

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ (219)

219- *Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: "Onlarda hem büyük günah, hem de insanlar için (bazı) yararlar vardır. Ama günahları yararlarından daha büyüktür." Ve sana neyi infak edeceklerini sorarlar. De ki: "İhtiyaçtan artakalanı." Allah size ayetlerini böyle açıklar; umulur ki düşünürsünüz.*

Sarhoşluk veren içkiler hakkında dört âyet gelmiştir. Bunlardan ikisinde içkinin yanında **kumar** da zikredilmiştir. Mekke döneminde gelen **ilk** âyette, içkinin dinî hükmüne temas edilmeksizin insanların "*hurma ile üzüm suyundan hem içki hem de tatlı yiyecek olarak yararlandıklarına*" dikkat çekilmiş, bu iki meyveyi yaratıp veren Allah'a karşı minnettar olmaları telkin edilmiştir *(Nahl 16/67)*. Medine'ye hicret edildikten 4 yıl sonra sarhoşluk veren içkilerin bu maksatla kullanılması yasaklanmıştır. Bu yasaklama da birden olmamış, önce "***sarhoş iken namaz kılmak***" menedilmiş *(Nisa 4/43)*; sonra yukarıdaki âyetle "***içki ve kumarın bazı faydaları bulunmakla beraber zararının daha büyük olduğu***" bildirilmiş ve böylece insanlar kesin yasaklamaya hazırlanmış; nihayet ***"İçki, kumar... şeytan işi iğrenç şeylerdir. Bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz"*** *(Maide 5/90)* buyurularak içki ve kumar Müslümanlara kesin olarak haram kılınmıştır. Hz. Ömer ve birçok sahabenin çeşitli sebeplerle içki ve kumarın hükmünün açıklanmasını istemeleri, ilgili açıklamalar peş peşe geldikçe daha fazla açıklama talep etmeleri içki ve kumarı yasaklayan, yasaklama gerekçelerini sıralayan âyetlerin iniş sebepleri arasında zikredilmiştir *(Buhâri, "Eşribe" 2-21; Müslim,"Eşribe" 3-12)*.

> Cahiliye Arapları içki ve kumara çok düşkün idiler; bunlar hayatlarının birer parçası, oyun ve eğlencelerinin vazgeçilmez unsurları idi. İçkinin sarhoşluk ve keyif veren tarafına, kumarın da eğlence, heyecan, eşe dosta ikram ve yoksullara yardım yönlerine öncelik ve ağırlık verir, bunları faydalı bulur, zararlarını göz ardı ederlerdi. Ayet, içki ve kumar faydalı görülse de zararının daha fazla olduğuna dikkat çekince, nihaî yasaklama gelmeden içkiyi bırakanlar oldu. İçki ve kumarı kesin yasaklayan âyette; "*şeytan, aranıza düşmanlık ve*

kin sokmak ve sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister" *(Maide 5/91)* denilerek bu yasağın hikmet ve gerekçeleri açıklandı...

İçki yasağı geldiğinde Medine'de içilen içki daha çok hurma suyundan yapılırdı. Üzüm suyundan yapılan şarap ise Yemen, Tâif ve Suriye'den getirtilirdi. Medineliler bu iki içki dışında kuru hurma ve kuru üzümün üzerine sıcak su döküp bekleterek elde ettikleri şerbetle bal, mısır ve arpadan da içki elde eder ve kullanırlardı. Bütün bu içkilerin sarhoşluk veren çeşitlerine Arapça'da "***hamr***" denirdi. [78]

Muteber İslâm fıkıh mezheplerinin tamamı **"Sarhoşluk veren nesnelerin azı da çoğu da haramdır, içilemez, vücuda alınamaz"** hükmünde birleşirler. Nitekim şu hadisler bu hükmü ifade eder: "*Çoğu sarhoş eden nesnenin azı da haramdır." (Ebû Dâvûd, Eşribe 5; Tirmizi, Eşribe 3) "Hamr; üzüm suyundan, kuru üzüm, kuru hurma, buğday, arpa ve mısırdan olur; hamr aklı örten, sarhoş eden nesnedir." (Ebû Dâvûd, Eşribe 1) "Sarhoş eden her şey hamrdır.*" *(Müslim, Eşribe 73-75; Timizi, Eşribe 1-2)*

"***Meysir***" [79] denilen şans oyunu, Arabistan'da öteden beri bilinen ve oynanan bir kumar şekli idi. Eğlence olduğu ve içki yanında meze olarak kullanılacak et teminine araç kılındığı için Kur'an'da içki ile birlikte zikredilmiştir. Deve kesimine ve kumar oyununa katılanlar, onun etinden yararlanırlardı.

Kumar da eğlenme, yeme-içme gibi bazı aldatıcı yararlar sağlasa da; tembelliğe, çalışmadan kazanıp yeme alışkanlığına sevketmek, düşmanlık ve kin duygularına sebep olmak, Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak, vakti zayi etmek, kazanma hırsı ile servetlerin kaybına ve yuvaların dağılmasına yol açmak gibi zararlar içerir. Fıkıhçılar ve tefsirciler, şekilleri farklı da olsa aynı sonucu doğuran ve aynı zararları içeren oyunların tamamını kumar sayar ve haram olduğunu ifade ederler.

İçki ve kumarın zararından bahsedilip yasaklamaya doğru ilk adımlar atılınca bunları aynı zamanda yoksullara yardım (***infak***) için vasıta kılan kimseler neyi infak edeceklerini sordular. Allah ***'Affı infak edin'*** yani '*ihtiyaçtan artan miktarı veya bu miktardan uygun bir kısmı infak edin*' buyurdu. İnsanların kendilerinin veya yakınlarının muhtaç olduğu malları başkalarına vermeleri zor olduğu için bu teklif edilmedi. Aksine insanların yakınlarına infakta öncelik tanıması birçok âyet ve hadiste emredildi, imkânı olanların bir kısım yakınlarına

---

78 "***Hamr***": Bazı lügatçilere göre, pişmemiş üzüm suyundan yapılan şarabın adıdır. ***Hamr*** 'örtmek' demektir; üzüm ve hurma şarabı **aklı örttüğü için** bu isim verilmiştir. Râğıb el-Isfahani der ki: 'Aklı örtüp işlevsiz bıraktığı için bütün sarhoş edici maddeler için Kur'ân "***hamr***" kelimesini kullanır.' Zeccac der ki: 'Kadının "hımâr"ı ise, başını örtmesinden dolayı başörtüsüdür' *(Beydavi; el-Müfredat; Beyanü'l-Hak)*

79 "***Meysir***": 'Kolay oldu, kolaylaştı' anlamına gelen 'yesure-yeysürü'fiilinden mimli mastardır. Bir iştirak, oyun ya da aldatma neticesinde kolayca elde edilen, başka bir ifadeyle, alın teri ile helâl yoldan veya din açısından meşru bir alış veriş neticesinde kazanılmayan her şeye "***meysir***" denilir. Ezheri'ye göre, "***meysir***" üzerine kumar oynanan kesimlik deveye verilen addır. *(Beyânü'l-Hak)*

nafaka sağlaması da ona hukukî ve ahlâkî olarak borç kılındı. Bu ihtiyaçlar karşılandıktan sonra mal artarsa sahipleri bunu ne yapacaklar? İşte âyetin ifadesi, amacı ve bu konudaki diğer deliller dikkate alınarak bu sorunun da cevabı iki şekilde verildi: 1) Sahabeden Ebu Zer el-Gıfârî'ye göre ihtiyaçtan artan malın saklanması, işletilip üzerinden kazanç sağlanması caiz değildir; muhtaçlar bulunduğu müddetçe ihtiyaç fazlası mal onlara verilecektir 2) İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğuna göre ise, farz olan servet aktarımı nafaka ve zekâtla sınırlıdır. Bunun dışında kalan infaklar nafile ibadet hükmündedir; yapana ecir kazandırır, yapmayanı günaha sokmaz. İlgili âyet ve hadislerden, İslâm'ın getirdiği kardeşlik ve yardımlaşma kavramlarından süzülen kanaat ve anlayışa göre, toplum içinde temel ihtiyaçlarını temin edememiş insanlar bulunduğu müddetçe bu ihtiyaçları gidermeyen kimseler ihtiyaç fazlası malları sebebiyle sorumlu olacaklardır *(Bak: Zâriyât 51/19). (Kur'ân Yolu)*

Tefsir-i Mevakıb'da bu âyetin nüzul sebebi şöyle açıklanır: Amr b. Camuh, bundan üç âyet önce (215.âyette) "*malını kime tasadduk edeceğini*" sorduğu için, erbabı (verilecek kimseler) açıklanmıştı; bu defa "*tasadduk edeceği miktarı*" sorunca "***De ki: Afv (ihtiyaç fazlası***)." kelâmı varid oldu.

İnfakta ana-baba ve yakın akrabadan sonra yetimler geldiği için, burada yetimlerin ıslahına geçildi.

Yetimlerin Islahı

فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ۗ وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْيَتَامٰى ۗ قُلْ اِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ ۗ وَاِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ ۗ
وَاللّٰهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ ۗ وَلَوْ شَاۤءَ اللّٰهُ لَاَعْنَتَكُمْ ۗ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ (220)

220- *Dünya ve ahiret hakkında (düşünesiniz diye). Ve sana yetimleri sorarlar. De ki: Onları ıslah etmek hayırlıdır. Onları aranıza katarsanız, artık onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah bozguncuyu ıslah ediciden ayırıp-bilir. Allah dileseydi size güçlük çıkarırdı. Şüphesiz Allah izzet ve hikmet sahibidir.*

Bu âyetten önce yetim hakkının korunmasını emreden çok sert uyarılar yapılmıştı. "***Yetimlerin hakkını yiyenler, karınlarını ateşten başka bir şeyle doyurmuyorlar***" *(Nisa 4/10)*, uyarısı Müslümanları öyle korkuttu ki, yetimlerin velileri, onlarla ayrı yemek yemeye başladılar ama yine de onların mallarından bir kısmının kendi mallarına karışmasından ve Allah'ın bundan dolayı kendilerini cezalandırmasından korktular. Bu nedenle Hz. Peygamber'den (s) yetimlerle nasıl bir ilişki içinde olmaları gerektiğini açıklamasını istemişlerdi. Ayet, "yetim malına yaklaşmama, el sürmeme" talimatını getiren nasların, **'kötü niyetlileri'** yani 'işleri; düzeltmek değil, bozmak olanları' hedef aldığını, iyi niyetli olanların bundan çekinmeleri için bir sebep bulunmadığını bildirerek; kendilerine yetim emanet edilen kişilerin, onların

hem kendilerini hem de mallarını iyileştirmek, geliştirmek için gayret sarfetmeleri gerektiğini hatırlatarak "çekinmede aşırılığı" onaylamıyor, ilâhî maksadın iyi niyetli ve düzeltici insanlara güçlük çıkarmak değil, kötü niyetli ve bozucu insanları engellemek olduğuna dikkat çekiyor. *(Kur'an Yolu)*

Müşriklerle Nikâhlanmayın! Onlar Ateşe Çağırırlar!

وَلَا تَنكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّىٰ يُؤْمِنَّ ۚ وَلَأَمَةٌ مُّؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِّن مُّشْرِكَةٍ وَلَوْ أَعْجَبَتْكُمْ ۗ وَلَا تُنكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّىٰ يُؤْمِنُوا ۚ وَلَعَبْدٌ مُّؤْمِنٌ خَيْرٌ مِّن مُّشْرِكٍ وَلَوْ أَعْجَبَكُمْ ۗ أُولَٰئِكَ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ ۖ وَاللَّهُ يَدْعُو إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِإِذْنِهِ ۖ وَيُبَيِّنُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ (221)

221- *Müşrik kadınları, iman edinceye kadar nikâhlamayın; iman eden bir cariye -hoşunuza gitse de- müşrik bir kadından daha hayırlıdır. Müşrik erkekleri de iman edinceye kadar nikâhlamayın; iman eden bir köle -hoşunuza gitse de- müşrik bir erkekten daha hayırlıdır. Onlar ateşe çağırırlar; Allah ise, izni ile cennete ve mağfirete çağırır. O insanlara ayetlerini açıklar; umulur ki öğüt alırlar.*

Ebû Mersed, Hicret'ten sonra gizli görevle Mekke'ye gelip, eski dostu Anak isimli müşrik kadın ona evlenme teklif edince, Rasûlüllah'a sormadan bunu yapamayacağını söyledi. Dönünce durumu sordu; bunun üzerine âyet indi *(Vahidi)*. Müminlerin müşriklerle evlenmelerinin yasaklanmasının nedeni "***onların ateşe çağırması***"dır. Yani bu tür evlilikler, müminleri şirk yollarına yöneltebilir. Çünkü karı-koca arasındaki ilişki sadece cinsel değil, aynı zamanda duygusal ve kültürel bir ilişkidir. Müslüman bir eşin müşrik bir eşi etkileyip onu, ailesini ve çocuklarını İslâm'a kazanması mümkündür ama müşrik eşin; Müslüman eşi, ailesini ve çocuklarını şirk yollarına düşürmesi de aynı oranda mümkündür. Büyük bir ihtimalle böyle bir evliliğin sonucu olarak İslâm ve gayri İslâm aynı ailede gelişmeye devam edecektir. Bir gayri müslim bunu kabul edebilir; fakat bir Müslüman kabul edemez. İslâm'a samimi olarak inanan bir kimse, sadece şehvetini tatmin etmek için böyle bir riski alamaz. O kendisini veya en azından çocuklarını küfre, isyana ve şirke götürebilecek bir şeyi yapmaktansa arzularını bastırır.

Karı-Koca İlişkileri

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ ۖ قُلْ هُوَ أَذًى فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ ۖ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهُرْنَ ۖ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ (222) نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ ۖ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّىٰ شِئْتُمْ ۖ وَقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُم مُّلَاقُوهُ ۗ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ (223)

222- *Sana 'kadınların aybaşı halini' sorarlar. De ki: "O, bir* ***ezâ*** */ rahatsızlıkdır. Aybaşı halinde kadınlardan ayrılın ve temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Eğer temizlenirlerse,*

*Allah'ın size emrettiği yerden onlara gidin. Şüphesiz Allah, tevbe edenleri sever, temizlenenleri de sever." **223-** Kadınlarınız tarlanızdır; tarlanıza dilediğiniz gibi varın. Kendiniz için (ahirete yönelik salih ameller) takdim edin. Allah'tan korkup-sakının ve bilin ki elbette O'na kavuşucusunuz. Müminlere müjde ver.*

Ayetteki "**ezâ**" kelimesi 'eziyet, rahatsızlık, hastalık' anlamlarına gelir. Adet dönemleri kadınlar için bir anlamda rahatsızlıktır; bu dönemde sağlıktan çok hastalığa yakındırlar.

> Kur'ân bu tip ince meselelerde çok dolaylı ve imâlı ifadeler kullanır. 'Onlardan ayrılın; yaklaşmayın' diye ifade edilen emirler, Yahudiler, Hindular ve diğer bazı toplumlarda olduğu gibi âdet döneminde kadınlara hiç dokunulmayacağı anlamına gelmez. Efendimiz (s) bu emrin sadece âdet boyunca onlarla cinsel ilişkide bulunulamayacağını kastettiğini bildirmiştir. Diğer ilişkiler daha önceki gibi devam eder.

"*Allah in emrettiği yer*": Arapça "*emr*" kelimesi kanuni bir düzenlemeyi kastetmez. Her insan ve hayvanda var olan ve herkes tarafından bilinen doğal içgüdüyü kasteder.

"*Kadınlarınız sizin tarlanızdır/ekeneğinizdir* (***hars***)": Allah kadınları sadece erkeklerin hoşça vakit geçirmesi için yaratmadı. Kadınla erkek arasındaki ilişki, tarla ile çiftçi arasındaki ilişki kadar ciddidir. Çiftçi tarlasına sadece hoşlandığı için değil, onu ekmek ve ürün almak için de gider. Aynı şekilde bir erkek de karısına çocuk üretmek amacıyla yaklaşmalıdır. Allah'ın kanunu tarlanın ekilme metoduyla ilgilenmez; fakat çiftçiden ekmek için başka yere değil, kendi tarlasına ve üretim için gitmesini ister.

"*Geleceğiniz için hazırlık yapın*": Arapça kelimeler çok geniş anlamlıdır. Soyunuzun devam etmesi için çocuk yapmalısınız anlamına gelebileceği gibi şu anlama da gelebilir: 'Çocuklarınızı doğru yolda eğitip yetiştirebilmek için birçok zorluğa katlanmalısınız.' Bu ayette iki anlam da kastedilir. Bu nedenle ikinci âyet, müminlere, bu görevleri yapmazlarsa cezalandırılacaklarını ikaz etti *(Tefhimü'l-Kur'ân)*.

Yemin ve İ'lâ

وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً لِأَيْمَانِكُمْ أَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (224) لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ (225) لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ فَإِنْ فَاءُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (226) وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (227)

***224-** Allah adına ettiğiniz yeminleri, iyilik yapmaya, O'ndan sakınmaya ve insanların arasını bulmaya engel kılmayın. Allah işitendir, bilendir. **225-** Allah sizi, yeminlerinizdeki rastgele söylemelerinizden (lağv) dolayı sorumlu tutmaz; fakat sizi kalplerinizin kazandıklarından dolayı sorumlu tutar. Allah bağışlayandır, yumuşak davranandır. **226-** Kadınlarından uzaklaşmaya yemin edenler için dört ay bekleme süresi vardır. Eğer (bu süre içinde) dönerlerse,*

*şüphesiz Allah, bağışlayandır, esirgeyendir. **227-** Eğer boşamada kararlı davranırlarsa (boşanırlar). Şüphesiz Allah, işitendir, bilendir.*

224.âyet: Sahih hadislerden öğrendiğimize göre eğer bir kimse bir şeyi yapmaya veya yapmamaya yemin eder, sonra da yemini bozmanın daha hayırlı olduğunu fark ederse, yeminini bozmalı ve kefaretini vermelidir. Yemini bozmanın kefareti, on muhtacı doyurmak ve giydirmek, ya da bir köle azat etmektir. Eğer yemin eden kimse bunlara güç yetiremezse **üç gün oruç** tutmalıdır. *(Bkz. Maide/89).*

> Sebeb-i Nüzûl: Abdullah b.Revaha (r.a), eniştesi Beşîr b.Numan'la (r.a) konuşmayacağına ve kız kardeşiyle onun arasını düzeltmeyeceğine yemin etti. Bunun üzerine bu âyet indi. Veya Hz. Ayşe'ye (r.anhâ) atılan iftirayı yayanlardan Mistah'a yardım etmeyeceğine yemin eden Ebû Bekir (r.a) hakkında indi *(Beydavî; Tefsir-i Mevakıb).*

225.âyette: Farkında olmadan söz arasında edilen yeminler için kefaret ve ceza yoktur, denildi. Lakin 'kalbiniz dilinize mutabık olursa' *(Tefsir-i Mevâkıb)* yani kalple söz ittifak ederse sorumlu olursunuz.

226.âyete göre: Karı ile koca arasındaki ilişkilerin her zaman için uyumlu olmadığı doğru ise de, Allah, eziyet verici bir ilişkinin devamına da izin vermez. Bu nedenle ayrılmaları için, karı kocanın kanunen nikâhlı kaldıkları, fakat pratikte ayrı yaşayıp ilişkide bulunmadıkları dört ay gibi maksimum bir süre belirlemiştir. Bu tür bir ayrılığa İslâm Hukuku'nda "**i'lâ**" denir (***İ'lâ***: 'yemin' manasınadır. 'Kişinin eşine yaklaşmamak için yaptığı yemin' karşılığında kullanılır.) Bu süre içinde karı koca ya barışmalı, ya da hoşlandıkları uygun kimselerle evlenebilmeleri için iyilikle ayrılmalıdırlar.

Hanefî ve Şafiî mezhebi imamları "***Kadınlardan uzaklaşmaya yemin edenler***..." ibaresinde, dört aylık sürenin sadece yemine bağlı ayrılıklarda söz konusu olduğu sonucunu çıkarmışlardır. Yemin etmeksizin karı ve kocanın bir müddet birbirinden ayrı yaşamaları halinde bu kural geçerli olmaz. Diğer taraftan Malikî mezhebi imamları, maksimum dört ay sürenin her tür boşanma olayı için geçerli olduğu görüşündedirler. İmam Ahmed'in bir sözü de bu görüşü destekler niteliktedir.

Hz. Ali, İbn Abbas ve Hasan Basri, bu kuralın sadece aşırı geçimsizlik sonucu olan ayrılıklar için geçerli olduğu ve karı kocanın belli bir ortak çıkar için karşılıklı anlaşma ile cinsel ilişkiyi kesip, diğer toplumsal ilişkilere devam etmeye karar verdikleri bir durum için geçerli olmadığı görüşündedirler. Bazı fakihler de, karı ile koca arasındaki ilişki iyi olsun, kötü olsun, yemine dayanan her tür ayrılık için ***ilâ*** kuralının geçerli olduğuna, yani bu tür ayrılığın dört ayı geçmemesi gerektiğini savunurlar.

Bazı fakihler bu ayeti; 'Eğer karı koca yeminlerini dört ay içinde bozup cinsel ilişkiye girerlerse, o zaman kefaret vermeleri gerekmez' diye tefsir ettiler. Bu durumda Allah onların yeminlerini kefaretsiz bağışlayacaktır. Fakat fakihlerin çoğuna göre, her ne olursa olsun kefaretin ödenmesi gerekir. "*Allah bağışlayan, esirgeyendir*" sözü kefaretin verilmeyeceği anlamına gelmez. Bu sadece, Allah'ın kefareti kabul edeceği ve ayrılık süresince birbirlerine yaptıkları haksızlıkları affedeceği anlamına gelir.

Hz. Osman, İbn Mes'ud, Zeyd b. Sabit ve bazı fakihlere göre (r.anhüm); karı ile koca ancak bu dört ay içinde tekrar birleşebilir. Bu sürenin bitmesi kocanın karısını boşamaya karar verdiğinin bir delilidir. Bu nedenle süre biter bitmez boşanma otomatik olarak gerçekleşir ve koca tekrar birleşme şansını kaybeder. Fakat her iki taraf karar verirse, tekrar evlenebilirler. Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn Abbas ve İbn Ömer'in ve Hanefî fakihlerinin de (r.anhüm) bu görüşü destekler nitelikte hükümleri vardır.

Hz. Sa'id b. Müseyyeb, Mekhü'l Zühri ve başka fakihler (r.anhüm) dört aydan sonra boşanmanın otomatik olarak gerçekleştiği, fakat bu boşanmanın tek taraflı geri dönülebilir bir boşanma olduğu ve kocanın eğer isterse iddet süresi dolmadan tekrar birleşme hakkına sahip olduğu, bu süre içinde birleşmezlerse her ikisinin de istediği kişilerle evlenme hakkına sahip oldukları görüşündedirler.

Diğer taraftan Hz. Aişe, Ebu'd-Derda ve birçok Medineli fakih (r.anhüm); dört ayın sonunda meselenin bir mahkemeye götürülmesi gerektiği ve hâkimin ya kocaya tekrar karısına rücu etme veya karısını boşama emri verebileceği görüşündedirler. Hz. Ömer, Hz. Ali ve İbn Ömer'in (ra) bu görüşü desteklediklerini gösteren hükümleri vardır. Bu görüşü İmam Malik ve İmam Şafiî de kabul etmiştir.

Boşanmada Bekleme Süresi

وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُوْۤءٍ ۗ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ اَنْ يَّكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللّٰهُ فِيْۤ اَرْحَامِهِنَّ اِنْ كُنَّ يُؤْمِنَّ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ۗ وَبُعُوْلَتُهُنَّ اَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِيْ ذٰلِكَ اِنْ اَرَادُوْۤا اِصْلَاحًا ۗ وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِيْ عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوْفِ ۠ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ ۗ وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ (228)

228- *Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç 'hayız ve temizlenme süresi' beklerler. Eğer Allah'a ve ahiret gününe inanıyorlarsa Allah'ın rahimlerinde yarattığını saklamaları onlara helal olmaz. Kocaları bu süre içinde barışmak isterlerse, onları geri almada, (herkesten) daha çok hak sahibidirler. Onların lehine de, aleyhlerindeki maruf hakka denk bir hak vardır. Yalnız erkekler için onlar üzerinde bir derece (farkı) var. Allah Aziz ve Hakimdir.*

Yani "Allah'tan korkun ve eşlerinizi sudan ve haksız sebeplerle boşamayın, çünkü O herşeyi bilir."

Fakihler bu ayetin yorumu hakkında farklı görüşlere sahiptir. Hanefi fakihlere göre, koca karısı üçüncü âdetinden temizlenene dek onunla tekrar birleşme hakkına sahiptir. Bu aynı zamanda Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn Abbas, Ebu Musa Eş'ari, İbn Mesud ve diğer sahabelerin de görüşüdür (r.anhüm). Şafii ve Mâliki fakihleri ise kocanın, karısının üçüncü âdetini görünceye dek tekrar birleşme hakkına sahip olduğu görüşündedirler. Hz. Aişe, İbn Ömer ve Zeyd b. Sabit'in (r.anhüm) görüşü de budur. Fakat kocanın bir veya iki kez boşadığı zaman tekrar birleşme hakkına sahip olduğu, üç kez boşadığında tekrar birleşme hakkını kaybettiği noktası iyice anlaşılmalıdır. *(Tefhimü'l Kur'an)*

Boşanma İki Defadır (Ric'î Talak)

اَلطَّلَاقُ مَرَّتَانِۖ فَاِمۡسَاكٌۢ بِمَعۡرُوۡفٍ اَوۡ تَسۡرِيۡحٌۢ بِاِحۡسَانٍ ؕ وَلَا يَحِلُّ لَكُمۡ اَنۡ تَاۡخُذُوۡا مِمَّاۤ اٰتَيۡتُمُوۡهُنَّ
شَيۡـًٔا اِلَّاۤ اَنۡ يَّخَافَاۤ اَلَّا يُقِيۡمَا حُدُوۡدَ اللّٰهِ ؕ فَاِنۡ خِفۡتُمۡ اَلَّا يُقِيۡمَا حُدُوۡدَ اللّٰهِ ۙ فَلَا جُنَاحَ عَلَيۡهِمَا فِيۡمَا
افۡتَدَتۡ بِهٖ ؕ تِلۡكَ حُدُوۡدُ اللّٰهِ فَلَا تَعۡتَدُوۡهَا ۚ وَمَنۡ يَّتَعَدَّ حُدُوۡدَ اللّٰهِ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوۡنَ (229)

229- *Boşanma iki defadır. (Sonra ise) Ya iyilikle tutmak ya da güzellikle bırakmadır. O kadınlara verdiğiniz bir şeyi geri almanız sizin için helal olmaz: Ancak ikisinin Allah'ın sınırlarını ayakta tutmayacaklarından korkmaları başka. Eğer ikisinin Allah'ın sınırlarını ayakta tutamayacaklarından korkarsanız, bu durumda (kadının) fidye vermesinde ikisi için de günah yoktur. İşte bunlar, Allah'ın sınırlarıdır; onları aşmayın. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, onlar zalimlerin ta kendileridir.*

Bu ayet İslâm'dan önce Arabistan'da yaygın olan çok ciddi ve kötü bir sosyal alışkanlığı düzeltmeyi amaçlar. O zamanlarda bir koca istediği kadar ve istediği zaman boşama hakkına sahipti. Ne zaman karısı ile ilişkisi kötüye gitse onu boşar ve işine gelirse tekrar onunla evlenirdi. Buna bir sınırlama getirilmediği için, olay sık sık tekrarlanabilirdi. Bu nedenle kadın, ne onunla tam bir karı-koca ilişkisi içinde olur, ne de başkası ile evlenebilecek özgürlüğe sahip olurdu. Bu ayet, bu tür zulmü ortadan kaldırmaktadır. Bütün evlilik yaşamı boyunca bir koca, karısını ancak iki kez boşama hakkına sahiptir. Bundan sonra ne zaman onu üçüncü kez boşarsa, artık ondan tamamen ayrılmış olur.

Fazla düşünmeden verilmiş kararları kontrol etmek ve her aşamada barışma kapısını açık bırakmak için Kur'ân ve hadisler tarafından öğretilen doğru boşanma şekli şöyledir: Boşanma kaçınılmaz hale geldiğinde koca, karısını ancak aybaşı halinde olmadığı zaman boşayabilir. Aylık periyod sırasında boşamak doğru değildir. Koca, karısının âdet kanamasının bitmesini bekler ve sonra dilerse boşadığını söyler. Daha sonra bir ay daha bekler ve ikinci âdeti bittikten sonra eğer boşamaya halâ kararlı ise, yine boşadığını söyler. Daha sonra üçüncü

âdeti de bekler, üçüncü ve son kez, onu boşadığını söyler. Bununla birlikte kocanın, birinci ve ikinci boşamalarda meseleyi tekrar gözden geçirmesi faydalıdır. Çünkü bu durumda geri dönme, yani barışma imkânı vardır. Fakat üçüncü kez boşadıktan sonra, koca geri dönme hakkını kaybeder ve bu çiftler bir daha evlenemezler. Üç boşamayı da bir kerede ve aynı meclisle yapan cahil kimse ise bu kanuna karşı büyük bir günah işler. Efendimiz (s) bu uygulamayı yasaklamış; çoğu İslâm fıkıhçıları da buna dayanarak; bir temizlik içinde yapılan boşama, kaç sayıda olursa olsun, onu bir boşama saymıştır. Hz. Ömer de (r.a) böyle yapan erkekleri kamçılattı. Ancak bu şekildeki bir boşama, günah olmasına rağmen 4 mezhebe göre de geçerlidir *(Tefhimü'l Kur'ân; Kur'ân Yolu)*.

"***Kadınlara verdiğiniz şey***": Koca, karısına mehir olarak verdiği evlilik hediyelerini, elbise ve takıları geri isteme hakkına sahip değildir. Hediye olarak verilen bir şeyi geri istemek İslâm ahlâkına aykırıdır. Efendimiz (s), bu ahlâka aykırı hareketi, kustuğunu yalamaya benzetti. Bilhassa bir koca için, daha önceden isteyerek karısına verdiği şeyleri boşandıktan sonra geri istemek, çok utanç vericidir. İslâm, kocanın mehir olarak karısına bir şeyler vermesini mutlak olarak emreder *(Bakara 241)*.

"***Fidye vermek***": Eğer kadın belli bir fidye karşılığında kocasını boşanmaya razı ederse, buna İslâm fıkhında "***hul***" denir. Karı ile koca, aralarında belli şartlarla boşanmak için anlaşırlarsa da aynı yasa uygulanır. Ama konu mahkemeye götürülürse mahkeme ilk önce kadının artık onunla yaşayamayacak denli kocasından nefret edip etmediğini araştırır ve mahkeme onların birlikte mutlu olamayacaklarına kani olursa, bir fidye belirler; koca bunu kabul edip, karısını boşamak zorundadır. Fakihlerin çoğu bu fidyenin, kocanın nikâh sırasında karısına verdiği mihri aşamayacağı görüşündedir. Böyle bir durumda kocanın, boşanmadan sonra tekrar birleşme hakkı yoktur; çünkü bu hak karısı tarafından (satın) alınmıştır. Tabii iki taraf da isterse, tekrar evlenmeleri helâldir *(Tefhimü'l-Kur'ân)*.

Cumhur'a göre ***'hul'*** durumunda kadının iddeti, boşanmadaki iddetin aynısıdır. Fakat Ebu Davud, Tirmizi, İbn Mace ve diğer bazı kitaplarda Hz. Peygamber'in (s) böyle bir kadına sadece bir ay iddet belirlediğine dair hadisler vardır. Hz. Osman da bir keresinde bu hadise göre hüküm vermiştir. *(İbn Kesir)*

Bu âyetin, kadının kocasından kayıtsız şartsız boşanmasını isteme hakkı ile ilgili olduğunda bütün otoriteler mutabıktır; böyle kadının isteği ile evliliğin sona erdirilmesine ***'hul'*** denir. Sahih hadislere göre, Sâbit b. Kays'ın karısı Cemîle, Hz. Peygamber'e (s) gelerek, kocasının kusursuz karakterine ve davranış tarzına rağmen 'İslâm'ı kabul ettikten sonra tekrar küfre düşmekten ne kadar nefret ediyorsa, kocasından da o kadar nefret ettiğini' beyan

ederek boşanmasını talep etti. Bunun üzerine Efendimiz, Cemîle'ye, kocasının evlendikleri zaman kendisine mehir olarak verdiği bahçeyi ona iade etmesini emretti ve evliliğin bittiğini ilan etti. [80] Bu rivayetlere istinaden İslam Hukuku, kocanın evliliğe ilişkin yükümlülüklerini herhangi bir şekilde ihlal etmemiş olması şartıyla, sadece kadının isteği üzerine evlilik sona erdirilirse, kadının akdi bozan taraf olacağını ve bu nedenle, nikah sırasında kocasından almış olduğu mehri iade etmek zorunda kalacağını hükme bağlamıştır ve bu durumda, kadının kendi hür iradesiyle vazgeçmiş olduğu mihri kocanın geri almasında "her iki taraf için de günah yoktur".

Üçüncü (Bâin) Talak

فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا إِنْ ظَنَّا أَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ (230) وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِتَعْتَدُوا وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ وَلَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُوًا وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ (231) وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ ذَلِكَ يُوعَظُ بِهِ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكُمْ أَزْكَى لَكُمْ وَأَطْهَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (232)

230- *Yine kadını (üçüncü kez) boşarsa, (kadın) onun dışında bir başka kocayla evlenmedikçe ona helâl olmaz. Eğer bu kişi de onu boşarsa, onlar (ilk koca ile karısı) Allah'ın sınırlarını ayakta tutacaklarına inanıyorlarsa, yeniden evlenmelerinde ikisine de günah yoktur. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır; bilen bir toplum için bunları böyle açıklar.* ***231****-Kadınları boşadığınızda, bekleme sürelerini tamamlamışlarsa, onları ya iyilikle tutun ya da iyilikle bırakın. Fakat haksızlık edip zarar vermek için onları nikâh altında tutmayın. Kim böyle yaparsa muhakkak kendine zulmetmiş olur. Allah'ın ayetlerini eğlenceye almayın ve Allah'ın size verdiği nimeti ve öğüt olsun diye size indirdiği Kitab'ı ve hikmeti anın. Allah'tan korkup-sakının ve bilin ki, Allah her şeyi bilendir.* ***232****-Kadınları boşadığınızda, bekleme sürelerini de bitirmişlerse -aralarında ma'ruf üzere (iyilikle) anlaştıkları takdirde- onlara, kendilerini kocalarına nikâhlamalarına engel çıkarmayın. İşte, içinizde Allah'a ve ahiret gününe iman edenlere bununla böyle öğüt verilir. Bu, sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Allah, bilir de siz bilmezsiniz.*

230.âyet: Sahih hadisler, bir erkeğin, tekrar eski kocasına dönebilmek için ileride boşamak üzere, önceden anlaşarak bir kadını nikâhlamasını yasaklar. Bu, helâl bir davranış değildir ve böyle bir nikâh nikâh değil zinadır. Kadın böyle önceden ayarlanmış bir nikâh yapıp,

---

80 Bu hadisin birçok değişik şekli, İbn Abbâs'dan rivayetle Buhârî, Neseî, Tirmizî, İbni Mâce ve Beyhakî'de geçer. Benzer hadisler **Hubeyde blnt Sehl** adlı kadınla ilgili olarak, İmâm Mâlik'in Muvatta'ında, İmâm Ahmed'in Müsned'inde, Neseî ve Ebû Davûd'da Hz. Ayşe'den rivayetle nakledilir; aradaki tek fark, son kaynakta kadının ismi **Hafsa bint Sehl** olarak anılır. *(Kur'ân Mesajı)*

sonradan boşanmakla önceki kocasına helâl olmaz. Hz. Ali, İbn Mes'ud, Ebu Hureyre ve Ukbe b. Amir (r.anhüm) Hz. Peygamber'in (s.) böyle yapanları lanetlediğine dair hadis rivayet etmişlerdir

231.âyete göre; bir erkek için karısını boşadıktan sonra, iddet henüz bitmeden, onu incitmek ve üzmek için tekrar bir fırsat elde etmek üzere, onunla tekrar birleşmesi doğru değildir. Bu nedenle Allah şöyle buyuruyor: "Eğer koca gerçekten tekrar karısıyla birleşmek isterse ona iyi davranma niyetiyle onunla tekrar birleşmelidir. Aksi takdirde en iyi şey onu güzellikle bırakmak olacaktır."

> Sebeb-i Nüzul: Bazıları evleniyor, boşuyor, köleyi boşuyor, ardından "şaka yaptım" diyordu. Bunun üzerine bu âyet geldi *(Beydavi).* Bir rivayete göre de; ensardan biri, karısına; "Vallahi seni ne bırakırım ne de sana yaklaşırım" demişti. Bunun üzerine; "Zarar vermek için onları (yanınızda) tutmayın" âyeti indi.

Bu âyetteki uyarı şudur: "Allah'ın sizi büyük sorumluluk gerektiren bir konuma getirdiğini unutmayın. O size Kitab'ı vermiş, hikmeti öğretmiş ve sizi bütün ümmetlere önderler kılmıştır. O sizi Vasat Ümmet ve hakkın şahitleri kılmıştır. Bu nedenle safsata yaparak Allah'ın ayetleri ile oynamamanız, şer'i kuralları istismar etmemeniz ve tüm dünyaya doğru yolu göstermeniz beklenirken, evlerinizde zavallı ve adalet dışı bir hayat sürmeniz size yakışmaz."

232.âyetin iniş sebebi rivayete göre şudur: Ma'kil b. Yesâr'ın kız kardeşi, kocasından boşanıp başka biri ile evlendi ama adam iktidarsızdı. Kadın da eski kocasına geri dönmek istedi. Ma'kil ise buna engel olmak istedi. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu *(Beydavî).* Âyet diyor ki: "Eğer iddet süresinin bitiminden sonra her ikisi de tekrar evlenmek isterlerse, boşanan kadının akrabaları onu, kendisini iki kez boşayan eski kocasına dönmekten alıkoymamalıdırlar. Aynı şekilde hiçbir erkek de, üçüncü kez boşadığı karısının iddeti dolduktan sonra başka biriyle evlenmesine engel olmamalıdır. Kendisi boşadığı için, o kadının başkası ile evlenmesini engellemenin hiçbir anlamı yoktur." *(Tefhimü'l Kur'ân)*

Evlenme ve boşanma ile ilgili fıkhı konuların detayları için; Diyanet İşleri Başkanlığı'nın "*İlmihali*"ne "*Kur'ân Yolu*" tefsirine bakılmalıdır.

Ders 26

BAKARA 233-245.ÂYETLER

Emzirme-Boşanma-Mehir-Nafaka-Cihad

Çocukların Emzirilmesi

وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ اَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ اِلَّا وُسْعَهَا لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذٰلِكَ فَاِنْ اَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا وَاِنْ اَرَدْتُمْ اَنْ تَسْتَرْضِعُوا اَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِذَا سَلَّمْتُمْ مَا اٰتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ (233)

233- *Emzirme süresini tamamlamak isteyen anneler, çocuklarını tam iki yıl emzirirler. Annenin yiyecek ve giyeceklerini geleneklere uygun biçimde sağlamak, babanın görevidir. Hiç kimseye gücünün üstünde bir görev yüklenemez. Ne anne ve ne de baba çocuğu yüzünden zarara sokulmaz. Bu yükümlülüğün aynısı mirasçıya da düşer. Eğer ana-baba konuşup anlaşarak ortak rızaları ile çocuğu memeden kesmek isterlerse hiçbirine sorumluluk düşmez. Eğer çocuklarınıza sütannesi tutmak isterseniz, vereceğiniz ücreti geleneklere uygun olarak ödediğiniz takdirde üzerinize sorumluluk düşmez. Allah'tan korkun ve Allah'ın yaptıklarınızı gördüğünü bilin.*

Yüce Allah, anneyi yeni doğan çocuğunu iki tam yıl emzirmekle yükümlü tutuyor. Çünkü O, bu sürenin çocuğun organik ve psikolojik sağlığı açısından ideal bir süre olduğunu biliyor. Bu yüzden "emzirme süresini tamamlamak isteyen anneler" kayıtlamasını getiriyor. Bcydavi der ki: Bu emir "mendubiyet" ifade eder; eğer 1) çocuğu anadan başkası emzirmiyorsa, 2) sütanne bulunmamışsa, 3) baba süt masrafını karşılayamıyorsa, o zaman bu emir 'vacip' olur *(Beydavi)*. Günümüzde bilimsel araştırmalar, çocuğun biyolojik ve psikolojik açıdan sağlıklı gelişimi için **iki yıllık emzirme süresinin gerekli olduğunu** ortaya koymuştur. Fakat yüce Allah'ın, Müslüman cemaate yönelik nimeti, onları bu gerçeği bilimsel tecrübeleri ile öğreninceye kadar bekleme zorunluluğundan kurtarmıştır, çünkü ilk evresi çocukluk olan ortak insanlık hâzinesi, bu uzun tecrübe döneminin bilgisizliğine, bu bilgisizlik çarkının öğütücü dişlilerine bırakılacak derecede önemsiz değildir. Yüce Allah kullarına, özellikle şefkate ve bakıma muhtaç olan çaresiz yavrulara karşı merhamet sahibidir *(Fi-zilâli'l-Kur'ân).*

Annenin, yüce Allah tarafından omuzlarına yüklenen bu göreve karşılık çocuğun babası üzerinde de bazı hakları vardır. Bu haklar babanın, geleneklere uygun biçimde ve tatlılıkla

kadının yiyeceğini ve giyim kuşamını sağlamasıdır. Bu görevde karı ile kocanın her ikisi de ortaktır. Annesi bu yavruya sütü ve bakımı ile yardımcı olacak, babası da çocuğuna bakmakta olan annenin yiyecek ve giyecek ihtiyaçlarını karşılayacaktır.[81] Böylece her ikisi de güçlerinin sınırları içinde görevlerini yerine getirmiş olurlar: ***"Hiç kimseye gücünün üstünde bir görev yüklenmez."***

Ana babadan biri çocuğu karşı tarafa zarar vermek için koz ya da bahane olarak kullanmamalıdır: ***"Ne anne ve ne de baba çocuğu yüzünden zarara sokulamaz."*** Buna göre baba, anneyi tehdit ederek çocuğa karşılıksız biçimde meme vermesini sağlamak için kadının çocuğuna karşı beslediği sevgiyi, şefkati ve özlemi istismar edemeyeceği gibi kadın da erkeğin çocuğuna yönelik babalık duygularını ve sevgisini yüklü maddi karşılıklar elde etmek amacı ile kötüye kullanamaz, sömüremez.

Eğer baba ölürse çocuğuna karşı taşıdığı yükümlülükler, sorumluluk alabilecek mirasçısına geçer: "***Bu yükümlülüğün aynısı mirasçıya da düşer***." Bu durumda ölen babanın mirasçısı, emzikli annenin yiyecek ve giyecek masraflarını geleneklere göre ve tatlılıkla karşılamakla yükümlüdür. Böylece aile-içi dayanışma gerçekleşmiş olur. Bu dayanışmanın yarısı miras almakla ve öbür yarısı ölen kişinin geride bıraktığı yükümlülüklerini üstlenmekle yerine gelir. Böylece babası ölen çocuk perişan olmaz.

Ayet, çocuğun ve annesinin bakım ve geçimini sağlama bağladıktan sonra emzirme ile ilgili diğer ayrıntıları sonuca bağlar: "***Eğer ana-baba konuşup anlaşarak, ortak rızaları ile çocuğu memeden kesmek*** [82] ***isterlerse hiçbirine sorumluluk düşmez.***" Yani eğer ana ile baba ya da ana ile babanın yetkili mirasçısı çocuğu iki yıllık süre dolmadan önce memeden kesmek isterlerse, çocuğun sağlığı ile ilgili ya da başka bir sebeple böyle bir karara varmayı uygun görmüşlerse bu karar yüzünden sorumlu olmazlar. Yalnız bu kararı, bakımı omuzlarına yüklenmiş, gözetim yükümlülüğü sırtlarına bindirilmiş olan kişiler, meme çağındaki yavrunun iyiliğini düşünerek ve aralarında konuşup anlaşarak karşılıklı gönül rızası ile vermiş olmalıdırlar. Bunun yanı sıra eğer baba, çocuğuna ücretli sütannesi tutmak isterse, eğer çocuğun yararı bu yoldan gerçekleşiyorsa, tutulacak sütannesi-

Hikmet Damlası

Âyet, sonunda meseleyi tümü ile **takvâya**, o köklü ve ince bilince bağlıyor. O bilinç ki, ona havale edilen şeyler, onsuz gerçekleşemez; *"Allah'tan korkup-sakının ve Allah'ın yaptıklarınızı gördüğünü bilin."* Bu bilinç, ayetin sonundaki ağırlıklı teminattır; **tek gerçek teminat!** (*Fî-Zilâli'l-Kur'ân*)

81 Anneye, çocuğunu emzirdiği İçin kocası para verir mi? Şafii bunu caiz görür: Ebû Hanife, evlilik ve iddet süresince caiz görmez. *(Beydavi)*

82 "***Fisâl***"; burada 'sütten kesmek' değil, 'çocuğun anneden ayırtılması' olarak anlayan Ebû Müslim'in görüşünü Razi aktarır. *(Kur'ân Mesajı)*

nin ücretini tam olarak vermek ve ona karşı iyi davranmak şartı ile bu isteğini yerine getirebilir: "*Eğer çocuklarınıza sütannesi tutmak isterseniz, vereceğiniz ücreti geleneklere uygun olarak ödediğiniz takdirde üzerinize sorumluluk düşmez.*" Burada sözü edilen ücreti tam ödeme şartı, tutulan sütannenin çocuğa müşfik davranmasının, onun bakım ve gözetimi hususunda titizlik göstermesinin teminatıdır.

Boşanma ve emzirmeye dair düzenlemeler açıklandıktan sonra, kocası ölen kadınların bekleme sürelerine, süreleri dolduktan sonra kendilerine yapılacak evlenme tekliflerine dair hükümler geliyor:

Dul Kadınlar, Bekleme Süreleri ve Tekrar Evlenmeleri

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ (234) وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْنَنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلَكِنْ لَا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلَّا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا وَلَا تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ (235)

234- *Aranızdan ölenlerin geride bıraktıkları eşleri, dört ay on gün kendilerini gözetim altında tutarlar. Bu sürelerini doldurduklarında meşru olarak yaptıklarından dolayı siz sorumlu tutulmazsınız. Hiç şüphesiz ne yaparsanız Allah onu bilir.* ***235-*** *Bu durumdaki kadınlara ima yolu ile evlenme teklif etmenizin ya da bu arzuyu içinizden geçirmenizin hiçbir sakıncası yoktur. Allah sizin onları hatırınızda tutacağınızı biliyor. Söyleyeceğiniz uygun sözler dışında sakın onlarla gizlice buluşmak üzere sözleşmeyin ve gerekli bekleme süresi dolmadıkça sakın nikâh kıymaya girişmeyin. Allah'ın içinizden geçen duyguları bildiğini bilin, O'ndan çekinin ve bilin ki, O, günahları bağışlar ve halimdir.*

Kocaları ölen kadınlar gerek kendi akrabaları gerek kocalarının yakınları ve gerekse toplum tarafından ağır baskılar görürlerdi. İslâm öncesi Arap geleneklerine göre kocası ölen bir kadın bir yıl boyunca bakımsız bir hücreye kapanır; en çirkin elbiselerini giyer, hiçbir temiz şeye, hatta hiçbir şeye el süremezdi. Bir yıl sonra hücreden çıkınca cahiliye anlayışı gereği birtakım saçma gelenekleri yerine getirmek zorundaydı; deve pisliği avuçlayıp atmak, eşek ve koyun türünden hayvanlara binmek gibi.

İslâm gelince dul kadının üzerindeki bu baskıyı kaldırdı. Kocasını kaybetmenin acısı ile birlikte aile baskısına, şerefli bir hayata kavuşma kapısının yüzüne kapanmasına, yeni bir güvenli aile hayatının yoksunluğuna katlanmasına meydan vermedi. Hamile değilse bekleme süresini dört ay on gün olarak kararlaştırdı. Eğer hamile ise hamileliğin sonunu bekleyecektir. Görülüyor ki, onun bekleme süresi, boşanmış kadınların bekleme süresinden biraz daha uzundur. Bu süre içinde hem rahminde çocuk olup olmadığını kesinlikle öğrenir ve hem de

eşi ölür ölmez evinden ayrılacak olsa, incinecek olan kocasının yakınlarının yaslı duygularını hafifletmiş olur. Yine bu süre içinde ağırbaşlı elbiseler giyer, evlenme teklifi almak arzusu ile aşırı derecede süslenmekten kaçınır. Bu süre sona erince ne kendi ailesinden ve ne de ölmüş kocasının akrabalarından hiç kimse ona karışamaz; artık tam bir özgürlükle Allah'ın şeriatını gözeten bir meşruluk içinde kendisine uygun göreceği her şerefli davranışa girişebilir. Bu arada Müslüman bir kadına mübah olacak biçimde süslenebilir, yeni evlilik teklifi alabilir ve istediği kimse ile evlenebilir. Artık onun yoluna ne köhnemiş eski gelenekler ve ne de sahte şeref kompleksi dikilebilir... ***"Hiç şüphesiz ne yaparsanız Allah onu bilir."***

Âyetin bundan sonraki kısmında bekleme süresi içinde bu dul kadınlara karşı ilgi duyan, onlarla evlenmeye niyetlenen erkeklere dönülerek kendilerine, fertlere ve topluma ilişkin nezaket kurallarına uymaları, duygulara ve heyecanlara saygılı olmaları; verecekleri kararın beraberinde getireceği ihtiyaçları, yarar ve zararları göz önüne getirmeleri telkin ediliyor: "*Bu durumdaki kadınlara ima yolu ile evlenme teklif etmenizin ya da bu arzuyu içinizden geçirmenizin hiçbir sakıncası yoktur*."

Dul kadın, bekleme süresi içinde henüz içinde canlı duran hatıralarla ve ölen kocasının ailesinin acılı duyguları ile içiçedir. Bunların yanısıra ilerde kesinlik kazanabilecek ya da kesinlik kazanmış olan ve doğuma kadar bekleme yükümlülüğü getiren hamilelik problemiyle karşı karşıyadır. Bütün bu gerekçeler, yeni bir evlilikten sözetmeyi engeller. Çünkü böyle bir konuyu ele almanın henüz zamanı gelmemiştir, ayrıca böyle bir konuşma duyguları incitir, hatıraları rencide eder. Bu gerekçeler gözönüne alınmakla birlikte, dul kadına ima yolu ile -açıktan açığa değil- talip olma girişimi mübah sayılmış, kadının süresi dolduktan sonra eş olarak istendiği anlamına çekebileceği, dolaylı bir çıtlatma ifadesinin serbest olduğu belirtilmiştir. Buharî'nin Abdullah b. Abbas'a dayandırarak belirttiğine göre âyette sözü edilen dolaylı yoldan kadına talip olma girişiminden maksat "Evlenmek istiyorum", "Bir kadına ihtiyacım var", "İyi bir kadının elime geçmesini isterim..." gibi sözler söylemektir. Bu arada, erkeğin bu dul kadına açıktan söylemediği ve dolaylı yolla çıtlatmadığı bir arzuyu kalbinde taşıması da serbest kılındı. Çünkü insan iradesinin bu tür iç arzuları denetim altına alamayacağını yüce Allah herkesten iyi bilir: ***"Allah, sizin onları hatırınızda tutacağınızı biliyor."***

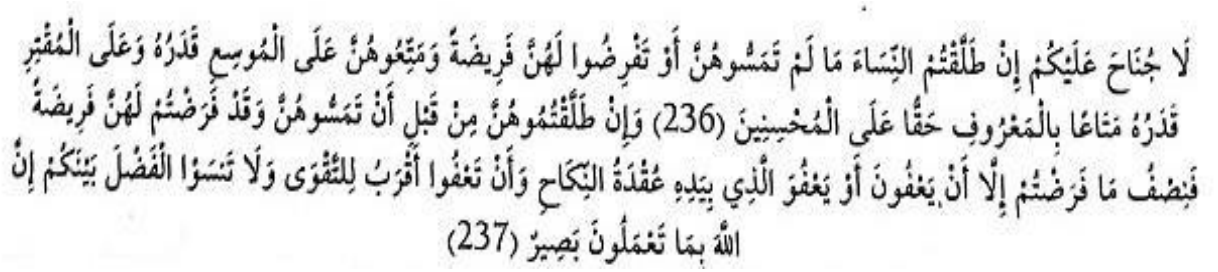
Yüce Allah, dul kadına dolaylı ifadeler ile talip olmayı ve bununla ilgili arzu duymayı şunun için serbest bıraktı: Çünkü bu istek aslında helâl olan, özü itibarı ile mübah olan fıtrî bir eğilimin sonucu olur. Sadece birtakım özel şartlar, bu konuda somut adım atılmasını bir süre ertelemeyi gerektiriyor, o kadar. İslâm fıtrî eğilimleri yok etmeyi değil, onları arındırmayı amaçlar; içgüdüleri bastırmayı değil, denetim altına almayı ister. Bu gerekçe ile bu konuda sadece duygu arınmışlığına ve vicdan temizliğine ters düşecek davranışları yasaklamakla

yetiniyor: **"*Sakın onlarla gizlice buluşmak üzere sözleşmeyin (randevulaşmayın).*"** Yani dul kadınlara; dolaylı sözlerle talip olmanızın ya da içinizden bu yolda arzu beslemenizin hiçbir sakıncası yoktur. Sakıncalı olan davranış; bekleme süreleri dolmadan onlarla gizlice buluşarak evlenme teklifinde bulunmanızdır. Böyle bir girişim hem şahıslara ilişkin edep kurallarına aykırı davranmak, hem ölü kocanın hatırasını rencide etmek ve hem de dul kadının hayatının bu iki dönemi arasında ayırıcı bir sınır olsun diye bekleme süresini yasallaştırmış olan yüce Allah'a karşı saygısızlık anlamına gelir: **"*Yalnız onlara uygun sözler söyleyebilirsiniz.*"** Ayıp ve müstehcen olmayan ve bu hassas duruma ilişkin olarak açıklanan ilâhi sınırlamaları aşmayan edepli sözler: **"*Gerekli bekleme süresi dolmadıkça sakın onlarla nikâh akdetmeye niyetlenmeyin.*"**

Dikkat edilirse Yüce Allah burada *'Onlarla nikâh akdi yapmayın'* demiyor, onun yerine sakındırma dozu daha yüksek bir ifade kullanarak **"*Onlarla nikâh akdetmeye niyetlenmeyin*"** buyuruyor. Yani burada yasaklanan şey, nikâh akdetme eylemini meydana getirecek olan karardır, bu yoldaki niyettir. Bu ifade daha önce geçen ***"Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlarıdır, sakın onlara yaklaşmayın!"*** uyarısı gibidir. **"*Allah'ın içinizden geçen duyguları bildiğini bilin ve O'ndan çekinin!*"**

Burada yasal düzenlemeler ile gönüllerdeki duyguların içyüzünü bilen Allah'tan korkma arasında sıkı bir ilişki kuruluyor. Allah'ın gönüllerde iz bırakan bu gizli duyguları tamamen bildiği inancından kaynaklanacak çekingenlik, şer'i hükümlerin uygulanması konusunda yasal yaptırımlara eşlik eden son teminattır. Vicdan korku ve sakınma duygusu ile ürperince, takva ve çekinme duygusu ile titreyip feryad edince bir süre sonra durulur, içine huzur ve Allah'ın affediciliği, hoşgörüsü ve bağlayıcılığına dönük güven dolar: **"*Bilin ki Allah, günahları bağışlayıcı ve halimdir.*"** Affedicidir; Allah inancı ile dolu olup gizli duyguların günahkâr niteliğinden çekinen kalplerin günahlarını bağışlar. Halimdir; cezalandırmakta acele etmez, günahkâr kulun tevbe etmesi için bir süre bekler. *(Fi-zılâlî'l-Kur'ân)*

Boşanma Durumunda Mehir Meselesi

لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمَسُّوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً وَمَتِّعُوهُنَّ عَلَى الْمُوسِعِ قَدَرُهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ
قَدَرُهُ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ (236) وَإِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمَسُّوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً
فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ إِلَّا أَنْ يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُوَ الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى وَلَا تَنْسَوُا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ إِنَّ
اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ (237)

236- *Kadınlara el sürmeden ya da mehirlerini belirlemeden onları boşamanızın bir sakıncası yoktur. Fakat eli geniş olan kendi gücüne göre ve eli dar olan da kendi gücüne göre olmak üzere anlara örfe uygun bir hediye verin. Bu, iyiler için bir borçtur.* ***237-*** *Eğer kadınların*

mehirlerini belirler de onları el sürmeden boşarsanız, kendilerinin ya da nikâhlarını akdetmeye yetkili erkeğin bağışlaması durumu dışında, belirlediğiniz mehrin yarısını ödemeniz gerekir. Bağışlamanız (mehrin tamamını bırakmanız) takvaya daha yakındır. Birbirinize karşı fazileti unutmayın. Şüphesiz ne yaparsanız Allah onu görür.

Burada sözü edilen **birinci durum**; kendisi ile ilişkide bulunulmamış ve mehri de belirlenmemiş kadının durumudur. Oysa mehir farzdır. Bu durumda eşini boşayan erkek, boşadığı eşine maddi gücü ile orantılı bir hediye vermeli, bir bağış yapmalıdır. Böyle bir davranış bir tür tazminat olması yanında psikolojik yönden büyük değer taşır. Beraberlik bağının henüz başlangıçta kopması kadının ruhunda buruk bir acı meydana getirir, bu ayrılığı düşmanca bir darbe gibi algılar. Fakat boşayan erkeğin vereceği uygun bir hediye bu kasvetli havayı dağıtır kadının ruhunda sevgi ve mazur görme meltemlerinin esmesini sağlar, boşanmadan kaynaklanan üzüntü ve psikolojik çöküntü duygularını hafifletir. Buna göre bu evlilik, sadece başarısız bir girişimdir, yoksa öldürücü bir darbe değildir.

Bu gerekçe ile verilecek hediyenin geleneklere uygun bir nitelikte olması tavsiye ediliyor. Böylelikle aradaki insani sevginin kaybolmaması, tatlı hatıraların korunması ve kırgınlık olmaması amaçlanıyor. Bu arada kocaya gücünü aşacak bir yük de yüklenmiyor. Verilecek hediye zengin kocanın zenginliği oranında olacak, fakir kocanın da bağışlama imkânlarının sınırını aşmayacak: ***"eli geniş olan kendi gücüne göre ve eli dar olan da kendi gücüne göre..."*** Ayette iyilik ve cömertlik teşvik edilerek bunlar aracılığı ile kalplerin burukluğu ve ortalığı saran karamsarlık havası dağıtılmak isteniyor: ***"Onlara geleneklere uygun bir hediye verin. Bu, iyilikseverler için bir borçtur."***

İkinci durum; kendisi ile cinsel ilişki kurulmadan boşanan kadının mehrinin belirlenmiş olması durumudur. Bu gibi durumlarda boşanan kadına belirlenen mehrin yarısının verilmesi gerekir. Yasanın gereği budur. Fakat Kur'ân, bundan sonrasını hoşgörüye, erdeme ve kolaylaştırıcılığa bırakıyor. Buna göre, sözünü ettiğimiz boşanmış kadın -eğer yaşı küçük ise yetkili velisi- yasanın erkeğin omuzlarına bindirdiği yükümlülüğü affedebilir, bu konudaki hakkından vazgeçebilir. Buradaki fedakârlık gönüllü, güçlü, bağışlayıcı, hoşgörülü, evlilik bağı kopmuş bir erkeğin malına tenezzül etmeyen bir kadının fedakârlığıdır. Bunun

yanısıra Kur'ân, bu kalpleri saflaştırmadan, parlatmadan ve her türlü lekeden arındırmadan elde bırakmak istemiyor: **"*Bağışlamanız (mehrin tamamını bırakmanız) takva haline daha yakındır. Birbirinize karşı fazileti unutmayın. Şüphesiz ne yaparsanız Allah onu görür.*"**

Namaz Vazgeçilmez Bir Zorunluluktur

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ (238) فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ (239)

238- *Namazlara ve orta namaza devam edin, namaza, Allah'a gönülden bağlı ve saygılı/ kunut ediciler olarak durun.* ***239-*** *Eğer korku altında iseniz namazı yürürken ya da binek hayvanının sırtında kılın. Güvene kavuştuğunuzda Allah size bilmediğiniz şeyleri nasıl öğretti ise siz de O'nun adını anın.*

Kalplerin Allah'a bağlandığı, karı-koca ilişkilerinde nezaketin ve özverinin Allah'a ibadet düzeyine çıkartıldığı bu ifade ortamında, konu dışına çıkılarak İslâm'ın en büyük ibadeti namazdan söz ediliyor. Böylece şu mesaj veriliyor müminlere: Anlatılan tüm bu hükümlerde Allah'ın emrine uymak, namaz kılmak gibi bir ibadettir; bu ibadet ile o itaat aynı türdendir. Bu, Kur'an'a özgü ince bir anlatım tarzıdır. Bu telkin yüce Allah'ın "*Ben insanları ve cinnleri, sırf bana ibadet etsinler diye yarattım*" *(Zariyat 56)* şeklindeki buyruğunda dile gelen insan varoluşunun amacına ilişkin İslâm düşüncesi ile uyuştuğu gibi ibadet kavramını sadece belirli dini şiarlarla sınırlı görmeyip Allah'a yönelmeyi içeren, Allah'a itaat etmeyi amaçlayan her hareket ve faaliyeti ibadet sayan geniş ufuklu anlayışla da paralellik arz eder.

İlk ayetin başındaki emirde yer alan "**namazları koruma**" deyimi 'namazları, rükünlerini gözeterek, şartlarını tam yerine getirerek vakitlerinde kılma' anlamına gelir. Hz. Ömer der ki: "***Namazı koruyan*** *ve ona gereken dikkati gösteren,* ***dinini korumuş olur.*** *Namazını yitirip kaybeden kişi, ondan başkasını daha çok kaybeder." (Muvatta, Vukûtu's-Salât 6)* "**Orta namaz**"dan maksat ise, bu konudaki rivayetlere dayanılarak en çok kabul edilen görüşe ve Hz. Ayşe'ye göre **ikindi namazı**dır. Çünkü Peygamberimiz (s) Ahzab (Hendek) savaşı günü şöyle buyurmuştur: **"*Allah onların kalplerini ve evlerini ateşle doldursun, bizi orta namazdan; ikindi namazından alıkoydular.*" (***Müslim, Mesâcid 205)*

İkindi namazının özellikle vurgulanmasının sebebi, belki de bu namazın vaktinin, öğle sonrası uykusunun (kaylule) arkasından gelmesi ve meşakkat sebebiyle kaçırılma ihtimalinin bulunmasıdır.

Ayette geçen "**kunut**" emri, en çok benimsenen yoruma göre "namazda Allah'a saygılı olmak ve sırf O'nu anmakla meşgul olmak" anlamını taşır. Müslümanlar, ilk başlarda ansızın

ortaya çıkan ihtiyaçları konusunda namazda konuşuyorlardı. Bir süre sonra bu ayet inince anladılar ki, namazda Allah'ı zikretmekten, O'na saygı sunmaktan, sırf O'nu anmaktan başka hiçbir şeyle meşgul olunamaz.

Kıbleye yönelerek namaz kılmaya imkân vermeyen korkulu durumlarda bile namaz kılınır, bırakılmaz. Böyle bir durumda gerek hayvan sırtında olan süvariler ve gerekse bilfiil savaşıp düşmandan gelen tehlikeyi savmakla uğraşanlar; durumlarının gerektirdiği yöne dönerek namaza durur, rükû ve secde yerine geçmek üzere başlarını hafifçe öne eğerler.

Bu, Nisa/102'de kılınış biçimi anlatılan "**Korku Namazı**"ndan farklı bir uygulamadır. Nisa 102'de anlatılan uygulama, saf bağlanarak namaz kılmaya imkân verecek oranda az tehlikeli durumlar için geçerlidir. Böyle durumlarda bir grup savaşçı imamın arkasında saf bağlayarak bir rekât kılar, bu sırada başka bir grup nöbet tutar, ilk rekâtın sonunda birinci saftakiler namazı yarıda bırakarak nöbet görevini devralır ve onların yerine ikinci grup gelerek bir rekât da onlar kılar. Fakat tehlike fazlalaşır, fiili çatışma ve göğüs göğüse vuruşmaya girişirlerse, o zaman az önce anlatıldığı şekilde namaz kılınır.

Bu, insanda hayret uyandıran bir kolaylık olduğu gibi yüce Allah'ın namaza verdiği önem yanında Müslümanın kalbine bu önemi yerleştirici bir nitelik de taşımaktadır. Namaz, korku ve tehlike karşısında bir silâhtır ve silâh olduğu için son derece kritik ve korkulu anlarda dahi terkedilmez. Bu yüzden savaşçı mümin cephede silahın biri elinde, diğeri de başının üzerinde ölüm kusarken namaz ibadetini yerine getirir. Çünkü namaz, müminin elindeki kılıç gibi bir silâhıdır, giydiği zırh gibi koruyucu bir kalkandır. Onu kılar ve böylece yüce Allah'a sığınmaya en çok muhtaç olduğu anda O'nunla ilişki kurar, tehlike çemberi içindeyken O'na en yakın olma imkânına kavuşur.

> Bu din hayret edilecek, hayran olunacak bir dindir. O bir ibadetler sistemidir; çeşitli biçimleri ile bir ibadetler sistemi... Bu ibadetlerin başta geleni, omurgası namazdır. Bu din ibadet yolu ile insanı en yüksek derecelere yükseltir; insana zor anlarda direnme gücü kazandırırken rahat ortamda onu eğitir. Yine ibadet yolu ile insanı tüm varlığıyla barış ortamına sokar, kalbini barış ve güven duygusu ile doldurur. İşte kılıçlar elde ve silâhlar omuzlarda ve ölüm başının üstündeyken namaza verilen bunca önemin sebebi budur! Tehlike ortadan kalkınca Müslümanlar, yüce Allah'ın kendilerine öğrettiği şekli ile bilinen namazı kılacaklar ve yüce Allah'ın kendilerine bilmedikleri şeyleri öğretmiş olmasına karşılık O'nun adını anacaklardır: "Güvene kavuştuğunuzda Allah size bilmediğiniz şeyleri nasıl öğretti ise, siz de O'nun adını anın." Eğer Allah insanlara bilmediklerini öğretmese idi, hayatları boyunca her gün, her an onlara bilgi sunmasaydı, onlar neyi bilebilirlerdi ki?! *(Fî-Zılâli'l-Kur'ân).*

Namaza dair bu kısa değini ve evlenme-boşanma hükümleri ve İslâmî hayat tarzına dair beyanlar bir ilkeyi netleştiriyor. Bu ilkeye göre, Allah'a itaat amacıyla yapılan her eylem

ibadettir. Namazın hatırlatılması için açılan bu küçük parantezin ardından tekrar evlenme ve boşanmaya geçiliyor:

Kadın ve Nafaka

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِّأَزْوَاجِهِم مَّتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنفُسِهِنَّ مِن مَّعْرُوفٍ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ (240) وَلِلْمُطَلَّقَاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ (241) كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ (242)

240- *Sizden ölüp de dul eşler bırakanlar, bir yıl boyunca evden çıkmalarına ihtiyaç bırakmayacak bir malı eşlerine (sağlıklarında) vasiyyet etsinler. Eğer kadınlar kendiliklerinden evden çıkarsa kendileri ile ilgili yapacakları meşru bir davranıştan dolayı size sorumluluk düşmez. Şüphesiz Allah izzet ve hikmet sahibidir.* ***241-*** *Boşanmış kadınların geleneklere uygun bir şekilde geçimlerini sağlamak, takva sahiplerinin boynuna borçtur.* ***242-*** *Allah ayetlerini size böyle açık açık anlatıyor ki, düşünesiniz.*

Bu ayetlerin ilki, dul kadının ölen kocası üzerinde bir vasiyyet hakkının bulunduğunu belirtir. Erkeğin ölmeden önce yapacağı bu vasiyyette karısının bir yıl boyunca evinde oturabileceğini ve mirasından geçimini sağlayabileceğini ister. Eğer kadın şahsi duygularının telkini ile ya da çevresindeki şartların zorlaması ile ölen kocasının evinde oturmayı uygun görürse bu kararını uygular ve yeni bir evlilik yapmaz. Bununla birlikte bir önceki ayette belirtildiği üzere, dört ay on gün bekledikten sonra kocasının evinden ayrılmakta da serbesttir. Başka bir deyimle dul kadının dört ay on gün beklemesi (iddet) farz, bunun yanısıra bir yıla kadar kocasının evinde oturması onun için bir haktır.

Bazı tefsir bilginleri bu âyetin, hükmünün bir önceki âyetle yürürlükten kalktığı (neshedildiği) görüşündedir Oysa birkaç satır önce değindiğimiz gibi bu iki âyetin içerikleri farklı nitelikte olduğu için, yürürlükten kalkma-kaldırma durumunun sözkonusu olması zaruri değildir. Çünkü bu âyet, dul kadının istediği takdirde kullanabileceği bir hakkından sözederken bir önceki ayet onun kesinlikle yerine getirmekle yükümlü olduğu bir görevini belirtiyor: ***"Eğer kadınlar kendiliklerinden evden çıkarlarsa yapacakları kendileri ile ilgili meşru bir davranıştan dolayı size sorumluluk düşmez."***

> Bu ayetteki çoğul sığalı "sizin" zamirinin kullanılması, çevresinde olup biten her olaydan sorumlu, sıkı dayanışmalı bir cemaat varlığını düşündürür. Gerçekten bu inanç sisteminin yükü, bu şeriatın yükü ve kanatları altında yaşayan her ferdin yükü bu cemaatin omuzlarına bindirilmiştir. Bu gerçek, gerek toplumun kollektif vicdanında ve gerekse tek tek bütün bireylerinin vicdanlarında iyice yer etsin diye, cemaate bu niteliği ön plâna çıkarılarak sesleniliyor. Arkasından da sonuç cümlesi geliyor: "Allah üstün irade (izzet) ve hikmet sahibidir."

Bu cümle içerdiği korkutma ve uyarının yanısıra kalplerin dikkatini Allah'ın güçlü olduğu, farzlarının ve telkinlerinin mutlaka bir hikmeti bulunduğu gerçeğine çekiyor.

İkinci ayet ise genel olarak, bütün boşanmış kadınların kocalarından geçim yardımı alma hakları olduğunu belirtiyor ve bu hakkı tümü ile Allah korkusuna (takvaya) bağlıyor: ***"Boşanmış kadınların geleneklere uygun bir şekilde geçimlerini sağlamak, takva sahiplerinin boynuna borçtur."***

Bazı müfessirler, bu ayetin hükmünün de daha önceki ayetlerde belirlenen hükümler tarafından yürürlükten kaldırılmış (neshedilmiş) olduğu görüşündedir. Oysa burada nesh düşünmeyi gerektiren bir durum yok. İstisnasız her boşanmış kadın için geçim yardımı alma hakkını belirlemek, Kur'an'ın bu alana ilişkin daha önceki telkinleri ile uyumlu bir hükümdür. Bu kadın ister boşamadan önce kendisi ile cinsel ilişki kurulmuş, ister kurulmamış, ister mehri belirlenmiş ve isterse belirlenmemiş bir kadın olsun, farketmez. Çünkü bu geçim yardımı boşamanın burukluğunu hafifletici, ayrılık yüzünden zedelenen onurları okşayıcı bir anlam ve nitelik taşır. Bu ayette takva bilinci harekete geçirilmekte ve bu yardım konusu ona bağlanmaktadır. Çünkü en sağlam teminat, hatta tek teminat budur.

Üçüncü âyet ise, evlenme-boşanma konusunda yukardan beri okunan hükümlerin tümüne yaygın bir sonuç ve bağlama cümlesidir: **"*Allah size ayetlerini böyle açık açık anlatıyor ki, düşünesiniz.*"**

"Böylece" yani "incelediğimiz bu hükümleri açıklayışı gibi". Bu hükümlerdeki açıklayış kesin, ayrıntılı, düşündürücü ve etkileyicidir. Allah size ayetlerini böyle açıklıyor ki, bu ayetlerin içinde gizli olan nimeti, onların pratik hayatınızda açığa çıkan rahmetini ve bu ilahi nimeti düşünesiniz; âyetlerin açık açık anlatılması ve gerekli kolaylığın gösterilmesi nimetini; insanı evrensel barışa götüren nimeti…

Eğer insan bu ilahi sistemi iyi niyetli ve samimi bir şekilde düşünebilme, gerçek yerine oturtabilme başarısını gösterebilirse, bu nimete karşı tavırları değişir ve netleşir. O zaman teslim olup gerçeği kabullenir, itaat eder ve tüm varlığıyla barış ortamına girer. *(Fi-Zilalil Kur'an)*

Ölüm Korkusu

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ اُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللهُ مُوتُوا ثُمَّ اَحْيَاهُمْ
اِنَّ اللهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ (243)

243- *Binlerce kişilik kalabalık olarak ölüm korkusu ile yurtlarından kaçan kimseleri görmedin mi? Allah onlara önce "ölün" dedi, arkasından kendilerini yeniden diriltti. Hiç kuşkusuz Allah insanlara karşı kerem sahibidir, ama insanlar çoğunlukla şükretmezler.*

Burada "binlerce kişilik bir kalabalık halinde ölüm korkusu ile yurtlarından kaçanlar" hakkında çeşitli yorum ve rivayetler vardır. [83] Bunlar kimlerdi? Yurtları neresiydi? Bu yurtlarından ne zaman kaçtılar? Eğer yüce Allah dileseydi tıpkı Kur'an'da ayrıntılı biçimde anlatılan bazı kıssalarda olduğu gibi bu insanlar hakkında da bize açık bilgi verirdi. Fakat bu kıssa; olayları ve bu olayların yer ve zamanları somutlaştırılmamış, sadece ana fikir amaçlanan bir ibret dersi, bir öğüttür. Burada olayların yerlerini ve zamanlarını belirlemek onun ibret dersi olma niteliğine ve ana fikrine hiçbir katkıda bulunmaz.

> **Bu kıssa ile insanlara söylenmek istenen şudur:** Ölümden kaçmanın hiçbir yararı yok. Paniğe kapılmak ve feryadı basmak ne hayata bir şey ekler ne ölüm anını erteletir ve ne de ilâhi takdirin önüne geçebilir. Hayatı veren de alan da yalnız Allah'tır ve bu iki durumda da lütuf ve kerem sahibidir; almanın da vermenin de arkasında büyük bir ilâhi hikmet saklıdır. Her ikisinde de insanların menfaati vardır. Allah'ın insanlara yönelik keremi, hem almakta hem de vermekte aynı oranda kendini gösterir:
> *"Hiç kuşkusuz Allah insanlara karşı kerem sahibidir, ama insanlar çoğunlukla şükretmezler."*

'*Binlerce kişilik kalabalık oluşturan'* bu topluluğun biraraya gelişi ve 'ölüm korkusu ile' ülkesinden kaçışı ancak panik halinde olur. Bu kaçış ister saldırgan bir düşmanın, ister salgın bir veba hastalığının korkusu ile olsun. Tüm bunlar onları ölümden kurtaramadı: ***"Allah onlara 'ölün' dedi."*** Allah onlara bu sözü nasıl söyledi? Nasıl öldüler? Acaba ölüm sebepleri, korkup kaçtıkları şey mi oldu, yoksa hiç hesapta olmayan başka bir sebep yüzünden mi öldüler? Bunların hiçbiri hakkında ayrıntılı bilgi verilmiyor. Çünkü bunlar ibret dersini etkileyecek noktalar değil. İbret dersi şurada: Paniğe kapılmak, ağlayıp sızlamak, feryadı basmak, kaçmak ve korkmak; onların akıbetini değiştirmedi, ölmelerini önleyemedi, Allah'ın takdirini başlarından savamadı. Oysa eğer Allah'a yönelerek durumu sabırla, sebatla ve soğukkanlılıkla karşılasalardı kendileri için daha iyi olurdu. *(Fi-zılâli'l-Ku'rân)*

"***Sonra onları diriltti.***" Bu nasıl oldu? Acaba onların ölülerini dirilterek kendilerini somut biçimde yeniden hayata mı döndürdü? Yoksa onların yerine güçlü bir hayatın temsilcisi olan, ataları gibi paniğe kapılıp feryadı basmayan gözüpek bir kuşak mı getirdi? Bu sorular hakkında da ayrıntılı bilgi verilmiyor. Bu sorulara mutlaka bir cevap yakıştıralım diye zoraki yorumlara dalmanın gereği yok. Bu cümlenin kalbe sunduğu mesaj şudur: Onların çabaları, çırpınmaları ölümü başlarından savamadığı gibi, Allah onları, hiçbir çabaları ve kalkışları olmaksızın hayata döndürdü. Panik, ilâhi takdiri geriye çeviremez; ağlayıp sızlamak, feryadı

---

83 Beydavi Tefsirinde şu rivayet aktarılır: Daverdan beldesinde tâûn(veba) salgını çıkınca insanlar kaçtılar; Allah Teâlâ onları öldürdü, sonra da takdir-i ilahiden kaçış olmadığını yakîn olarak anlamaları için diriltti. Hezekial Peygamber Daverdan beldesine uğradı; vücutları, kemikleri dağılmış insanların haline şaştı. Allah Teâlâ; "Onlara 'Allah'ın izniyle hepiniz kalkın' diye nida et!" buyurdu. Nida edince, ölüler hep birden; "Sübhaneke Allahümme ve bihamdike; Lâ ilahe illâ ente (Allah'ım, Seni hamd ile tenzih ederiz; Senden başka ilâh yok)" diyerek dirildiler.

basmak hayatı koruyamaz. Hayat Allah'ın elindedir ve onu hiçbir çabanız olmaksızın, size karşılıksız olarak bağışlar. O halde korkakların gözlerine uyku girmesin!

Allah Yolunda Savaşın!

وَقَاتِلُوا فِى سَبِيلِ اللهِ وَاعْلَمُوا اَنَّ اللهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (244)

244- *Allah yolunda savaşınız ve Allah'ın her şeyi işittiğini ve bildiğini biliniz.*

İşte şimdi yukardaki olayın amacını ve ana fikrini kısmen kavrıyor, yüce Allah'ın gerek ilk müslüman topluma ve gerekse bütün müslümanlara bu tarihi tecrübeyi niçin aktardığını kısmen idrak ediyoruz: Sakın sizi yaşama sevgisi ve ölüm korkusu Allah yolunda cihad ve savaştan alıkoymasın. Çünkü ölüm de hayat da Allah'ın elindedir. Başka bir gaye uğruna değil, Allah yolunda savaşın: Allah'ın sancağı altında cihad edin, savaşın. ***"Ve Allah'ın her şeyi işittiği ve bildiğini bilin!"*** O işitir ve bilir; söylenen sözü işitir, sözün ardında gizlenen maksadı bilir; çağrılara da olumlu karşılık verir, hayata ve kalplere neyin yararlı olduğunu bilir. Allah yolunda savaşın; çünkü hiçbir amel Allah katında kayba uğramaz.

Allah yolunda cihad etmek; karşılık beklemeden vermek, fedakârlıkta bulunmak anlamı taşır. Bu yüzden Kur'an-ı Kerim'de malî fedakârlıkta, özveride bulunma konusu cihad ve savaş konusu ile birlikte ele alınır, özellikle cihadın, savaşmak için ordu toplamanın gönüllülük esasına dayandığı İslâm'ın o ilk döneminde bu malî ve bedeni özverinin ayrılmazlığı ilkesi daha da önemliydi. Çünkü cihadın insan gücü yüzünden aksamadığı bazı dönemlerde, malî imkân yokluğu yüzünden aksadığı olurdu. Bundan dolayı malî özveride bulunmanın sürekli biçimde özendirilmesi ve böylece Allah yolunda savaşmak isteyenlerin yolunun kolaylaştırılması kaçınılmaz bir gereklilik olmuştur:

Allah'a Borç Vermek

مَنْ ذَا الَّذِى يُقْرِضُ اللهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ اَضْعَافًا كَثِيرَةً وَاللهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُطُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (245)

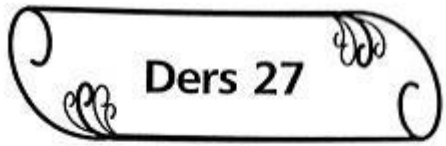
245- *Kimdir o ki, Allah'a karşılıksız (güzel) borç verir de, Allah da bu borcu ona kat kat fazlası ile öder. Kısıtlayan da bol bol veren de Allah'tır. Döndürebileceğiniz yer O'nun katıdır.*

Ölüm ile hayat nasıl elinde ise, Allah'ın çıkmasını takdir etmediği bir can, nasıl ki sahibi savaşa katıldı diye kayba uğrayacak değilse, mal da böyledir, Allah yolunda harcandı diye kaybolmaz. O, Allah'a verilmiş bir karşılıksız borçtur (***karz-ı hasen***); O'nun katında teminat altındadır. O, onu kat kat fazlası ile geri verir. Dünyada mal, bereket, mutluluk ve huzur olarak geri verir. Ahirette ise yine mutluluk, Cennet nimeti, hoşnutluk ve kendine yakınlık derecesi olarak geri verir. Zaten zenginlik ve fakirlik meselesi Allah'a dayanır, yoksa

bu işin belirleyici faktörü ne mal ihtirası ne cimrilik ne de özveri ve mal harcama eylemidir. ***"Kısıtlayan da bol bol veren de Allah'tır."***

Sonunda her şey Allah'a geri dönecek. Mallar ve onların sahibi olduklarını sanan insanlar ve bu varlık âlemindeki her şey ve herkes Allah'a dönecek elbette: ***"Döndürüleceğiniz yer O'nun katıdır."***

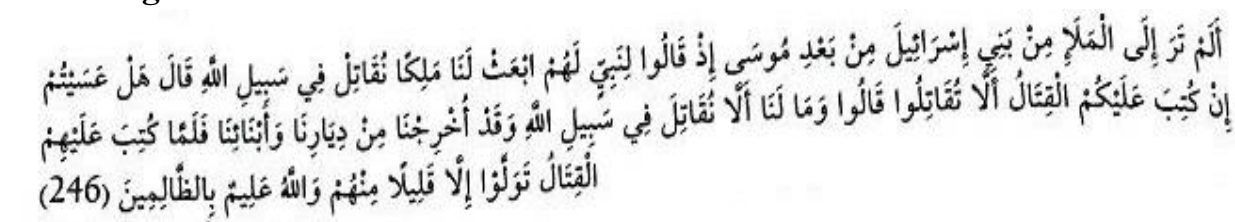
O halde ölümden ürkmenin, fakirlikten korkmanın ve Allah'a dönme konusunda tereddi etmenin anlamı yok. Buna göre müminler Allah yolunda savaşsınlar canlarını ve mallarını özveri ile ortaya koysunlar ve iyi bilsinler ki nefesleri sayılı, malları belirlidir. O halde yaşadıkları sürece güçlü, özgür, yiğit ve onurlu olmaları onlar hesabına hayırlıdır. Sonuçta dönüşleri Allah'adır. *(Fı-Zilâlil Kur'ân)*

BAKARA 246-255.ÂYETLER

Tâlût-Câlût Kıssası ve Âyetü'l-Kürsi

İsrailoğullarının Cihadla İmtihanı

أَلَمْ تَرَ إِلَى الْمَلَإِ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى إِذْ قَالُوا لِنَبِيٍّ لَهُمُ ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ
إِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ أَلَّا تُقَاتِلُوا قَالُوا وَمَا لَنَا أَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَدْ أُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَأَبْنَائِنَا فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ
الْقِتَالُ تَوَلَّوْا إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ (246)

246- *Musa'dan sonra İsrail oğullarının önde gelenlerini görmedin mi? Hani, peygamberlerinden birine: "Bize bir melik gönder de Allah yolunda savaşalım" demişlerdi, O: "Ya üzerinize savaş yazıldığı halde, savaşmayacak olursanız?" demişti. "Bize ne oluyor ki Allah yolunda savaşmayalım? Ki biz yurdumuzdan çıkarıldık ve çocuklarımızdan (uzaklaştırıldık.)" demişlerdi. Ama onlara savaş farz kılındığı zaman, az bir kısmı dışında (çoğunluğu) yüz çevirdiler. Allah zalimleri bilir.*

Bu kıssanın amacı, müminlere cihadın zorluklarını anlatmaktır. M.Ö. 1000 yıllarında Amalikalılar İsrail oğullarına saldırdılar ve Filistin'in birçok bölümünü ele geçirdiler. İsrail oğullarının büyükleri, **Peygamber Samuel**'e (Yûşâ veya Şem'ûn) gittiler. O çok yaşlanmıştı. O'na: 'Bize Allah yolunda savaşacak bir kral/komutan tayin et' dediler. O'ndan, diğer milletler gibi kendilerini yönetecek bir kral istediler. Onlar böyle bir istekte bulundular; zira dine bağlı olmayan yabancı kralların yönetimi ile ilâhî kanun yönetimi arasındaki farkı unutmuşlardı. Bu nedenle bu istekleri "Samuel'i kızdırdı" ve Rabbin gazabına neden oldu. Tevrat'ta *(Samuel 1/7,8,12)* konuya dair bazı ayrıntılar yer alır:

"Ve Samuel bütün hayatı boyunca İsrail'e hükmetti... Samuel çok yaşlanınca tüm İsrail uluları toplandı, Rama'ya, Samuel'in yanına geldiler ve şöyle dediler: 'Bak, sen yaşlısın, oğulların da senin yolundan gitmiyorlar. Diğer ülkelerdeki gibi bize hükmedecek bir kral tayin et.' Fakat onlar 'bize hükmedecek bir kral tayin et' deyince, bu söz Samuel'in hoşuna gitmedi. Ve Samuel Rabbe dua etti. Rabb Samuel'e seslendi: 'Kavminin sana söylediklerini tut. Onlar seni değil, beni reddediyorlar. Benim onları yönetmemi reddediyorlar...' Daha sonra Samuel, Rabbin söylediklerini kendisinden bir kral isteyen kimselere tekrarladı. 'Size hükmedecek olan kral şöyle olacak' dedi: 'Sizin oğullarınızı alacak ve kendi atları, arabaları için kendisine hizmet ettirecek. Oğullarınızdan bazıları arabaların önüne koşulacak. Onları binlerce, yüzlerce kişiye kumandan yapacak, onlara; kendi toprağına baktıracak, harmanını dövdürecek,

savaş araçlarını, arabalarını yaptıracak. Ve kızlarınızı terzi, aşçı ve ekmekçi olarak alacak. Sizin tarlalarınızı ve bahçelerinizi ellerinizden alacak ve kendi kölelerine verecek... Sizin ürününüzün ve bahçenizin onda birini alacak ve kendi memurlarına, hizmetçilerine verecek. Sizin erkek hizmetçilerinizi, kadın hizmetçilerinizi, en iyi gençlerinizi ve merkeplerinizi kendi hizmetine alacak. İşte o gün siz kendi seçtiğiniz kralınız nedeniyle ağlayacaksınız ve o gün Rab sizi duymayacak.' Buna rağmen kimse Samuel'in sözlerine aldırmadı: 'Hayır, bizim de bir kralımız olacak. Biz de diğer milletler gibi olacağız. Kralımız bizi yönetecek, önümüzden gidecek ve bizim savaşlarımızda savaşacak' dediler. Ve Rabb Samuel'e 'onları dinle ve onlara bir kral tayin et' dedi..."

"Ve Samuel tüm İsrail'e şöyle dedi: 'Sizin sözünüzü dinledim... ve size bir kral atadım... Siz Amun oğulları soyundan gelenlerin kralı Nahash'ın üzerinize saldırdığını gördüğünüzde, Rabbiniz olan Allah sizin melikiniz iken, 'bize bir kral gerek' dediniz. O halde şimdi istediğiniz ve seçtiğiniz kralı alın! İşte Rabbin seçtiği kral! Eğer Rabb'den korkar, O'na hizmet eder, O'nun sözüne itaat eder ve O'nun emrine isyan etmezseniz, o zaman siz ve sizi yöneten kral, Rabbiniz olan Allah'ın yolundan gitmeye devam edersiniz. Fakat Rabbin sözüne itaat etmez ve onun emrine isyan ederseniz, o zaman Allah'ın kudreti aynen babalarınız gibi, sizin de aleyhinize olacaktır. Bana gelince, Allah sizin için dua etmeyi terketme günahından beni korusun. Bilakis ben size iyiyi ve doğru yolu öğreteceğim... Fakat siz günah işlemeye devam ederseniz, o zaman siz ve kralınız mahvolursunuz'."

Bu kıssa, İsrail oğullarının dejenerasyonuna neden olan şeyler, korkaklıkları, nefse tapınmaları, disiplinsizlikleri üzerinden Müslümanlara ders vermeyi, bu tip zaaflara karşı uyarmayı amaçlar.

Tâlût Komutan Atanıyor

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا قَالُوا أَنَّى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ وَاللَّهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

(247)

247- *Onlara peygamberleri dedi ki: 'Allah size Tâlût'u melik seçti.' Onlar: 'Biz hükümdarlığa, ona göre daha çok hak sahibiyken ve ona bir mal/servet bolluğu verilmemişken, nasıl ona hükümdarlık verilebilir?' dediler. O dedi ki: 'Doğrusu Allah size onu seçti ve onun bilgi ve vücud bakımından gücünü arttırdı. Allah, kime dilerse mülkünü verir; Allah (rahmetiyle) geniş olandır, bilendir.'*

Eski Ahid *(I Samuel, 9-10)* şöyle der: 'Adı Kiş olan Benjaminli, bir adam vardı... Onun da **Saul** (**Tâlût**) adında seçkin, genç ve iyi bir oğlu vardı. İsrail oğulları arasında ondan iyisi yoktu.

Herkesten uzundu. Tâlût'un babasının merkepleri kayboldu. Kiş, oğlu Tâlût'a şöyle dedi: 'Hizmetçilerden birisini yanına al ve merkepleri aramaya git'... Onlar şehre girdiklerinde, Samuel arkalarından geldi... Samuel Tâlût'u gördüğünde Rabb ona: 'İşte sana söz ettiğim adam!' dedi. Halkı bu yönetecek... Samuel Tâlût'u ve hizmetçisini aldı ve onları misafir odasına götürdü. Orada en önemli otuz kişi için ayrılan yerlerden en iyisine onları oturttu. Sonra Samuel ufak bir şişe yağ aldı ve onun başına boşalttı... Ve 'Rabb seni mülküne varis kıldı', dedi... Ve Samuel diğer insanlara, 'Rabb'in sizin için seçtiği adamı görün' dedi..."

Tâlût da aynen Hz. Harun, Hz. Davud ve Hz. İsa (a.s) gibi Allah tarafından İsrailoğullarına lider olarak seçilmiştir. Fakat O'nun aynı zamanda peygamber seçilip seçilmediği hakkında Kur'an'da ve hadislerde açık bir ifade yoktur. Bu nedenle O'nun melik (kral) olarak tayin edilmesi, O'nun aynı zamanda peygamber olarak seçildiği anlamına gelmez.

Peygamberleri, Allah'ın Tâlût'u kral atadığını bildirince buna iki sebeple itiraz ettiler:

1) Tâlût uzun boylu, yiğit bir halk çocuğu idi; İsrail oğullarının ileri gelenlerinden, hükümdar çıkması beklenen ailelerinden değildi. Onların anlayışına göre böyle aileler dururken bir halk çocuğu hükümdar olamazdı; bu makama o değil, ileri gelenleri lâyıkdı.

2) Tâlût zengin değildi; onlara göre kral olacak şahıs aynı zamanda zengin olmalıydı.

Allah Teâlâ bu itirazlara peygamberleri aracılığı ile verdiği cevapla yöneticilerde bulunması gereken nitelikler konusunda evrensel mesajlar iletti. Buna göre:

a-Mülk ve iktidar esasen Allah'a aittir, kulların bunlara sahip olmaları mecazidir. O halde yönetici, bazı çevrelerin değil, öncelikle Allah'ın yönetmeye lâyık gördüğü kimselerde aradığı vasıflara sahip olmalıdır. Âyette Tâlût'u Allah'ın seçmesi, onun bu açıdan liyakatini gösterir ve dikkatleri buna çeker.

b-Tâlût bilgili ve güçlüdür; yönetici olacak kişilerin zengin değil, bilgili ve güçlü olmaları gerekir. "*İlimde ve cisimde başkalarından üstün olmak*", namzetler arasında da en üstün olmak demektir.

Tabut'un Gelmesi

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِمَّا تَرَكَ آلُ مُوسَى وَآلُ هَارُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلَائِكَةُ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (248)

248- *Peygamberleri onlara dedi ki: "Onun hükümdarlığının belgesi, size Tabut'un gelmesidir; onda Rabbinizden bir sekînet (güven duygusu ve huzur) ile Musa ailesinden ve Harun ailesinden artakalan bakiyeler var; onu melekler taşır. Eğer inanmışlarsanız, bunda şüphesiz sizin için bir delil vardır."*

Kitab-ı Mukaddes Tabut'un ayrıntıları konusunda Kur'ân-ı Kerim'den farklı bilgiler verir.

İsrail oğulları Tabut'u, yani **Tabut ahdini** çok kutsal sayıyorlardı. Onlar bu Tabut sayesinde "*Allah'ın gelip kendilerini düşman güçlerinden kurtaracağına"* inanıyorlardı. Bu nedenle onun geri gelmesi İsrail oğullarını bu denli sevindiriyor ve cesaretlendiriyordu.

Tâbut: Hz. Musa'nın emri ile bir marangoza yaptırılmış, içi ve dışı altın levha ile kaplı ahşap sandıktı. Yahudiler bu sandığa "***ahid sandığı***" der. 2,5 x 1,5 arşın ebadında (1 arşın = 68 cm), yüksekliği de bir arşın kadar olan sandığın dört tarafında dört altın halka ve taşımak için bunlara geçirilmiş iki sopa vardı. İçinde Hz. Mûsâ (a.s) ile kardeşi Harun'dan (a.s) kalan elbise, imame, sancak gibi bir kısım eşya (bakiye} bulunuyordu. Hz. Musa'ya (a.s) Sina dağında verilen **levhalar** ve Hz. Musa'nın (a.s) rehberliğinde yazılıp Levilere verilen Tevrat'ın orijinal bir nüshası da vardı. Allah'ın bir mucizesi olan Musa'nın (a.s) asası da büyük ihtimalle bunlarla birlikteydi. Gelecek İsrail nesillerinin atalarına çölde lütfettiği nimetler için Allah'a şükretmelerini sağlamak üzere bir şişe de (**kudret helvası**) vardı.

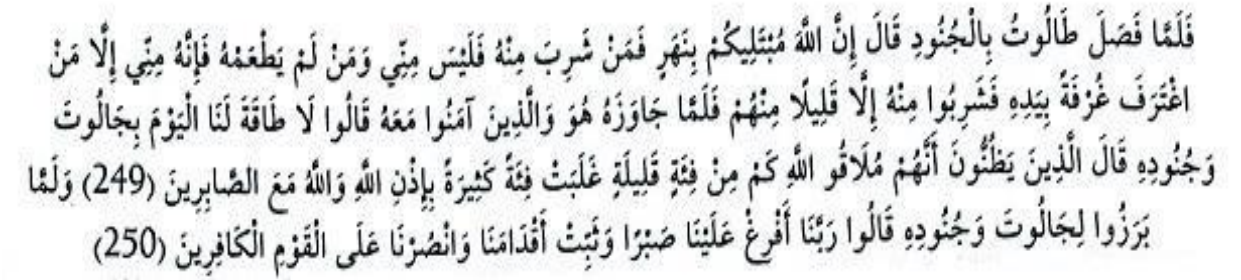
İsrail oğulları Filistîlilere yenilince **Rabbin Tabutu** onlara geçti. İsrail oğulları cesaretini kaybetti. "*Tabut'un elden çıkmasıyla İsrail oğullarının şerefi kayboldu*" diye yakındılar. Tabut yedi ay Filistîlerde kaldı; fakat "Allah onlara büyük bir yük yüklediği" için Filistî şehirlerinde büyük bir panik başladı. Öyle ki: "İsrail Tanrısı'nın Tabut'u bizde kalmamalı, çünkü O bize karşı çok acımasız" diye feryat ettiler. Sonra Tabut'u İsrail'e geri göndermeye karar verdiler. "İki tane sığır alıp bir arabaya koştular. Ve sığırlar Beyt-Şemes yönüne doğru yol aldı." Arabada sürücü olmadığına göre, araba Allah tarafından tayin edilen melekler vasıtasıyla İsrail'e doğru götürülüyordu... *(Tefhimü'l-Kur'ân; Tefsir-i Mevâkıb)*

Râğıb' göre: ***tâbût'***la burada kastedilen; kalp, sekinet ve içinde ilim bulunan kap/sepettir. *(el-Müfredat)*

Âyette geçen "***sekinet***" ise; 'sükûnet, gönül huzuru, yüksek moral' mânalarında kullanılan Arapça bir kelimedir. Buna göre ahid sandığının yanlarında bulunması İsrâil oğullarına moral veriyor, bunu uğur sayıyorlar, savaşta cesaret ve zafer ümitleri artıyor, kendilerini güven içinde hissediyorlardı. Ancak İbrânîce'de -Arapça'daki sekine gibi- yine sözlükte 'oturma, rahatlama' anlamına gelen "***şekine***" kelimesi yahudi literatüründe dinî bir terim olarak kullanılır. Bu bilgiler ışığında, âyette geçen ***sekinet*** kelimesini, yahudi kültüründeki ***şekine*** teriminin özellikle yukarıda işaret edilen ilk anlamıyla ilişkilendirmek mümkündür. Buna göre İsrâiloğulları ahid sandığının bir tür ilâhî zuhur ve tecelliyi yansıttığına inanıyorlar; bu inanç onlara güven veriyor, morallerini yükseltiyordu. *(Kur'an Yolu)*

Bu âyetten anlaşılıyor ki, Allah'ın davasına gerçekten iman edenlerin gönüllerine, Allah'ın yardımı ve ikramı olarak gelen sekînet, huzur ve özgüven duygusu, Allah'ın izni ile zaferin muştusu olarak okunmalıdır.

Irmakla İmtihan

فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنِّي إِلَّا مَنِ
اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ فَشَرِبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ
وَجُنُودِهِ قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُو اللَّهِ كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ (249) وَلَمَّا
بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ (250)

249- *Talut, ordusuyla birlikte ayrıldığında dedi ki: 'Doğrusu Allah sizi bir ırmakla imtihan edecektir. Kim bundan içerse, artık o benden değildir ve kim de -eliyle bir avuç içenler hariç- onu tatmazsa o bendendir.' Pek azı dışında ondan içtiler, o, kendisiyle beraber iman edenlerle ırmağı geçince geride kalanlar: "Bugün bizim Câlût'a ve ordusuna karşı gücümüz yok." dediler. Allah'a kavuşacaklarını umanlar ise: "Nice az bir topluluk, daha çok olan bir topluluğa Allah'ın izniyle galip gelmiştir; Allah sabredenlerle beraberdir." dediler.* ***250-*** *Câlût ve ordusuna karşı savaşa çıktıklarında, dediler ki: "Rabbimiz, üzerimize sabır yağdır, ayaklarımızı sabit kıl ve kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et."*

Tâlût'un İsrail ordusu ile geçmek zorunda olduğu nehir Ürdün nehri veya başka bir nehir olmalıdır. Tâlût orduda disiplin eksikliği olduğunu bildiği için, korkağı cesurdan, yetenekliyi yeteneksizden ayırt etmek için bu sınavı uyguladı. Bir süre için susuzluklarını kontrol edemeyen kişilere, daha önce yenildikleri düşmanla karşılaştıklarında disiplini korumaları konusunda güvenilemeyeceği açıktır. Tâlût'u komutan kabul eden İsrail oğulları, yenilgi sonunda kaybettiklerini geri almak üzere onun komutasında sefere çıktılar. Yol üzerindeki Ürdün nehrine yaklaşınca kumandan su içmeyi yasakladı; ordunun kendisine bağlılığını ve iradesini denemek istedi. Askerlerin çoğu sınavı kaybettiler. Ancak kumandan bu vesileyle orduya bir ders daha vermiş, eğitimlerini geliştirmiş oldu. Tâlût'un yaptığı bu denemeyi Allah'a izafe etmesi ("***Allah sizi deneyecek***" demesi), ulü'l-emre itaatin Allah emri olmasındandır. Bir başka yoruma göre peygamber komutana bunu Allah'ın emri olarak tebliğ etmiş, o da yeri ve zamanı gelince uygulamıştır. Tevrat bu olayı anlattığı yerde su imtihanına temas etmez, bunun yerine Tâlût'un, "*Düşmandan intikam alıncaya kadar bugün ekmek yiyen mel'undur"* dediğini zikreder. Ancak 'Hâkimler' kitabında bir başka harpte su imtihanı geçer. Anlaşılan o ki, bu su imtihanı birkaç kere tekrarlanmış, Tevrat bunlardan bazılarını zikretmiştir. *(Tefhimü'l-Kur'ân; Kur'ân Yolu)*

Filistîlerin ordusu güçlü idi (66 bin oldukları söylenir) başlarında da Câlût (**Golyat**) isimli çok iri ve güçlü bir savaşçı kumandan vardı. Tâlût'un ordusu ise azdı (313 kişi oldukları söylenir). Düşmana yaklaşınca orduda korku ve gevşeme alâmetleri ortaya çıktı. Ama aralarında az da olsa imanları ve cesaretleri güçlü mücahidler de vardı. Bunlar iki tedbire başvurarak ordunun moralini yükselttiler:

a) Savaş tarihinden yararlandılar; zaferin her zaman sayıca üstün olanlara değil, maddî ve manevî şartlara haiz olanlara ait olduğunu hatırlattılar.

b) Allah yolunda savaşanların O'nun yardımına mazhar olacaklarını ummaları gerektiğini hatırlattılar. Ayrıca sabır ve sebat vermesi için Allah'a niyazda bulundular. Bu dua aynı zamanda direnme ve sebat gösterme konusunda bir telkin mahiyetinde idi. *(Kur'an Yolu)*

Evet; savaşların sonucunu belirleyen sayı ve silah çokluğu değil; Allah'ın izni ile sabır ve iman üstünlüğüdür.

Davud'un Câlût'u Öldürmesi

فَهَزَمُوهُمْ بِإِذْنِ اللَّهِ وَقَتَلَ دَاوُودُ جَالُوتَ وَآتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ (251)

251- *Böylece onları, Allah'ın izniyle yenilgiye uğrattılar. Davud Câlût'u öldürdü. Allah da ona mülk ve hikmet verdi; ona dilediğinden öğretti. Eğer Allah'ın, insanların bir kısmı ile bir kısmını defetmesi olmasaydı, yeryüzü mutlaka, fesada uğrardı. Ancak Allah, âlemlere karşı büyük fazl / ihsan sahibidir.*

Tevrat'a göre *(I Samuel 17-18)* Davud o zaman genç bir delikanlıydı. Şans eseri olarak o, Filistîlerin şampiyonu olan Câlût İsrail oğullarını tehdit ettiğinde, Tâlût'un ordusu içindeydi. Câlût şöyle diyordu. "*İsrail kuvvetlerine meydan okuyorum. Bir adam çıkarın karşıma da onunla dövüşeyim.*" Bunu duyan İsrail oğullarının cesareti kırılmıştı; fakat Davud, Tâlût'a: *"Onun böyle dik başlılık etmesine izin vermeyin, bırakın hizmetkârınız gitsin ve Filistîlilerle savaşsın"* dedi. Tâlût izin vermedi, fakat Davud ısrar edince kabul etti. Câlût onu görünce gençliğiyle alay etti ve: "*Gel de senin etini gökteki kuşlara ve dağlardaki hayvanlara yedireyim"* dedi. Buna cevap olarak Davud şöyle dedi: "Allah seni benim ellerime teslim edecek ve bütün dünya İsrail'in bir Allah'ı olduğunu anlayacak. Hatta bütün buradakiler Allah'ın kılıç ve mızrakla korunmadığını öğrenecekler... Savaş O'nun elindedir; O, seni bize teslim edecek." Daha sonra Davud onu öldürdü ve İsrailoğulları arasında çok meşhur oldu. Tâlût kendi kızını onunla evlendirdi. Ve Davud Tâlût'tan sonra İsrail'in meliki (kral) oldu. *(Tefhimü'l-Kur'ân)*

"Allah'ın, insanların bir kısmı ile bir kısmını def'i (engellemesi) olmasaydı, yeryüzü mutlaka fesada uğrardı." Yeryüzünde barış ve düzeni korumak amacıyla Allah farklı grup, millet ve partilerin belli bir sınıra kadar güç kazanmalarına izin verir. Fakat onlar bu sınırları aşarlarsa, o zaman onların gücünü kırar ve yerlerine yenilerini getirir. Eğer Allah bir milletin veya bir grubun sonsuza dek hâkimiyette kalmasına izin verseydi, o zaman Allah'ın arzı karışıklık ve düzensizliklerle dolardı.

Peygamberlerin Ortak ve Farklı Özellikleri

تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ (252) تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اقْتَتَلَ الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَلَكِنِ اخْتَلَفُوا فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ وَمِنْهُمْ مَنْ كَفَرَ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اقْتَتَلُوا وَلَكِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ (253)

252- *İşte bunlar, Allah'ın ayetleridir; onları sana hak olarak okuyoruz. Sen de gönderilen elçilerdensin.* ***253-*** *İşte bu peygamberler; bir kısmını bir kısmına üstün kıldık. Onlardan Allah'ın kendileriyle konuştuğu ve derecelerle yükselttiği vardır. Meryem oğlu İsa'ya apaçık belgeler verdik ve onu Ruhul-Kudûs'le destekledik. Şayet Allah dileseydi, kendilerine apaçık belgeler geldikten sonra, onların peşinden gelen (ümmet)ler, birbirlerini öldürmezdi. Ancak ihtilafa düştüler; onlardan kimi inandı, kimi de küfretti. Allah dileseydi birbirlerini öldürmezlerdi. Ama Allah dilediğini yapandır.*

Peki, neden Allah bunu dilemiyor da hatalarla, hatta savaşlarla sonuçlanan ayrılıklara izin veriyor? Hâşâ O, bunları durdurmaktan aciz midir? Elbette O her şeye gücü yetendir. Bunları istese durdurabilir ve hiç kimse O'nun resulleri aracılığıyla gönderdiği hidayetten yüz çeviremez. Fakat insanları belirlenmiş bir yoldan gitmeye zorlamak O'nun dileği değildir. Çünkü O, insanı yeryüzüne denemek için göndermiştir. Eğer O, insandan bu özgürlüğü kaldırırsa, imtihan anlamını yitirir. O, elçilerini insanları doğru yola çağırmaları, ayetlerle ikna etmeleri için göndermiştir. Peygamberler insanları Allah'a imana ve itaate zorlamak üzere gönderilmemişlerdir. İhtilâflar ve savaşlar ortaya çıkmaktadır; çünkü insanlar Allah tarafından kendilerine verilen sınırlı düşünce ve eylem özgürlüğünü kötüye kullanmışlar ve Allah tarafından belirlenen hayat tarzından bambaşka hayat tarzları icat etmişlerdir. O halde farklılık ve ihtilâfların, Allah'ın insanları doğru yola zorlamaya (hâşâ) gücü yetmediği için ortaya çıkmadığı meydandadır. Elbette Allah, dilediğini yapmaya gücü yetendir. *(Tefhimü'l-Kur'ân)*

Önceki âyetlerde müminler; geçmiş ümmet ve peygamberlerin hayatlarından örnekler verilerek cihada teşvik edildiler. Bunlar, muhatapların zihinlerinde bu peygamberlerin tamamının aynı derece ve vasıfta olup olmadıkları, insanlara dünya ve âhiret mutluluğu getirmek üzere gönderildikleri halde bunca savaşın niçin ortaya çıktığı gibi sorular getirebileceğinden bu sorulara cevap verilmiştir.

Peygamberlerin ortak oldukları sıfat ve kemalin yanında, bir de farklı oldukları sıfat ve lütuflar, derece ve özellikler vardır. Peygamberliğin asgari şartı olan "ruh ve beden sağlığı, doğruluk, güvenilirlik, zekâ, tebliğ ve günahsızlık" vasıfları bütün peygamberlerde vardır ve bu sebeple onlar insanlardan üstündürler. Peygamberlerin farklı özellikleri, kemalleri, mazhar oldukları ilâhî lütuflar da vardır; bu ve başka ayetlerde işaret edildiği gibi. O halde müminlerin

genel olarak 'Peygamberlerin bir kısmı diğerlerinden üstündür' demelerinde, buna inanmalarında, Kur'an ve hadislerde zikredilen belli peygamberlere has faziletleri, üstün vasıfları, imtiyazları zikretmelerinde bir sakınca yoktur. Sorun, belli bir peygamberin diğerinden üstün, son peygamberin de diğer peygamberlerden üstün olduğuna inanmak ve bunu söylemektedir. Zira Kur'an'da "***O'nun peygamberleri arasında ayırım yapmayız***" *(Bakara 2/285)*; bazı hadislerde de "*Peygamberler arasında üstünlük sıralaması yapmayın*"; "*Beni diğer peygamberlerden üstün tutmayın" (Buhari, "Enbiyâ" 35; Müslim, "Fedâil" 159)* buyurulmuştur.

Bu âyetle sözkonusu âyet ve hadisler arasında çelişki olmadığını söyleyen Şevkânî'ye göre; âyet Allah'ın peygamberlerini, fazilet ve kemal bakımından birbirinden farklı kıldığını ifade ediyor, bu bizim üstünlük sıralaması yapmamızın caiz olduğunu göstermez. Çünkü bu sıralamada kullanılacak ölçüyü yalnızca Allah bilmektedir. "Onların bir kısmını derecelerle yükseltti" cümlesinden maksadın, son peygamberin en üstün olduğunu söylemek de doğru değildir; çünkü bunun kesin delili yoktur. Hz. Peygamber'in yüceliği, faziletleri, onun yasağını çiğneyerek başkalarından üstün olduğunu söylemeye ihtiyaç bırakmayacak açıklık ve zenginliktedir. Kanaatimizce yukarıda işaret edilen âyet ve hadisler dikkatle incelendiğinde birbiriyle çelişmeyen iki fikrin bulunduğu görülmektedir:

I. Peygamberler arasında ayırım yapılmasını tasvip etmeyen naslarda "Peygamberlik vasfı bakımından birini diğerinden ayırt etmeyiz, hepsine iman ederiz" anlamı vardır.

II. Peygamberler arasında, Allah katında, ölçüsünü yalnız kendisinin bildiği bir derece farkı vardır.

İbn Âşûr "peygamberler arasında isim belirleyerek üstünlük sıralaması yapmanın caiz olmadığı" konusunda Şevkânî gibi düşünmekle beraber, Hz. Peygamber'in diğerlerinden üstün olduğuna inanma ve bunu ifade etme konusunda farklı bir açıklama yapmıştır: Hz. Peygamber'in, ona gönderilen kitabın ve getirdiği dinin diğerlerinden üstün olduğu, detayları farklı olsa da aynı mânada birleşen birçok âyet ve hadisle sabittir. Bunlar teker teker ihtimalli olsa bile tamamı birden alındığında kesinlik ifade eder. Bu ifadelerin en güçlüsü Allah Teâlâ'nın bütün peygamberlere hitap ederek onlardan, son peygambere iman ve yardım sözü aldığını bildiren âyette görülmektedir *(Âi-i İmrân 3/81).* Onun Allah tarafından bize bildirilen üstünlük derecelerinin başlıcaları şunlardır: 1) Onun elçiliği bütün insanlığa yöneliktir. 2) Dünya durdukça devam edecektir. 3) Peygamberlik onunla son bulmuştur. 4) Onun asıl mucizesi Kur'an'dır ve sihir ve göz boyamayla karıştırılması imkânsızdır, kendisinden sonra da devam etmektedir. Onun eşsizliğini -bu işten anlayan- herkes, her zaman görebilir. 5) Onun getirdiği din; faydalıyı elde etme, zararlıdan uzak kalma ve insanı, kendisi için mukadder olan en üstün kemale ulaştırma şeklinde üç evrensel temele dayanmaktadır. 6) Kısa bir zaman içinde düşmanlarını yenilgiye uğratıp ülkelerini ele geçirmiştir. 7) En büyük

mucizesi olan Kur'an kesin rivayet yoluyla nakledilmiştir. 8) Kabri bellidir ve ümmeti ona yaklaşıp sevgilerini sunma imkânına sahiptir.

Başka âyetlerde *(Nisa 4/164;A'râf 7/144)* açıkça ifade edildiği için burada "Allah'ın kendisiyle konuştuğu" peygamberden maksat Hz. Mûsâ olmalıdır. Allah Teâlâ'nın peygamberleriyle konuşması (*teklim, kavi*): Nisa 164.âyette ifade edilen konuşma, şekil itibariyle bizim bildiğimiz ve kullandığımız konuşmadan farklı da olsa etki ve sonuç itibariyle aynı mahiyette gerçekleşmiştir. Şûra 51.âyette de bu konuşmanın ya vahiy ya perde arkasından yahut da bir elçi göndererek yapıldığı bildirilir. *(Kur'an Yolu)*

İnfak Bilinci

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُم مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَ يَوْمٌ لَّا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ
(254)

254- *Ey iman edenler, hiç bir alış-verişin, hiç bir dostluğun ve hiç bir şefaatin olmadığı gün gelmezden evvel, size rızık olarak verdiklerimizden infak edin. Kâfirler, zalimlerdir.*

Burada müminler, inandıkları gayeye ulaşabilmeleri için mâlî fedakârlık yapmaya teşvik ediliyorlar. "*Küfür yolunu benimseyenler*" ise; Allah'ın emirlerine uymayı reddedenler ve servet biriktirmeyi Allah rızasını kazanmaya tercih edenler veya burada uyarılan kıyamet gününe inanmayan ya da ahirette şu veya bu şekilde bir kimsenin dostluğu ya da şefaati sayesinde kurtuluşa ereceklerini sananlardır. İnsanlar dünyada bir şeye ihtiyaç duyduklarında ya bunu satın alırlar ya dostlarından karşılıksız temin ederler ya da bir yabancıdan -araya bir dostu veya tanıdığı koyarak- elde ederler. Ahirette bu üçünden hiçbiri yoktur. Orada kulun muhtaç olduğu geçer akçe dünya hayatında yaptığı hayırlar, Allah rızası için yapılan harcamalaı; âhirette biçmek için dünya tarlasına ekilen tohumlardır.

İnfak: "O'nun rızâsı dışında bir karşılık beklemeden harcamak" demektir. Bu ibadet maksadıyla ve usulüne uygun olarak yapılırsa zekât olur, sadaka olur, kurban olur; aile ve akrabaya yönelik olursa nafaka olur. Hâsılı burada infak geniş mânada kullanılmış, yalnızca savaşa gidenlere veya yoksullara yapılacak harcama ve yardım kastedilmemiştir.

Âhirette kulların amel defterleri dolu olursa (dünyada ibadet ve infak yapmış olurlarsa) o amellerin (geçer akçelerin) alacağı değerli şeyleri alırlar. Amel defterleri boş olursa dostluk ve şefaatle işlerini yürütemez, ihtiyaçlarını gideremezler. Çünkü orada aracılık ve şefaat Allah'ın iznine bağlıdır, özel durumlara hastır; ortada adalet terazisi (mîzân) vardır. "***Şefaatin olmadığı***" ifadesinden, bunu kayıtlayan ve açıklayan naslar olmasaydı, "âhirette hiçbir aracılığın ve şefaatin olmayacağı" sonucu çıkarılırdı. Oysa bunu takip eden âyette "Allah'ın izniyle şefaatin olabileceği" ifade edilmiştir. Ehl-i sünnet'e göre âhirette Allah Resulünün ümmetine

şefaati olacaktır; bu husus birçok âyet ve hadiste bildirilmiştir *(2/48)*. Hz. Peygamberden başka genel olarak peygamberler, melekler, şehidler, Kur'an ve müminlerin şefaatlerine de izin verileceğine ve bunların bazı kimseler için şefaatçi olacaklarına dair hadisler vardır *(Buhari, "Tevhid" 24; Müslim, "İman" 502; Ebû Davûd, "Cihad" 28; Dârimi, "Fedâilü'l-Kur'an" 1).*

Kur'ân'ın En Üstün Âyeti: Âyetü'l-Kürsî

اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ (255)

255- *Allah. O'ndan başka ilah yoktur. Diridir, kaimdir. O'nu uyuklama/gaflet ve uyku tutmaz. Göklerde de, yerde de ne varsa hepsi O'nundur. İzni olmaksızın O'nun katında şefaatte bulunacak kimdir? O, önlerindekini ve arkalarındakini bilir. Dilediği kadarının dışında, O'nun ilminden hiç bir şeyi kavrayıp-kuşatamazlar. O'nun kürsüsü, bütün gökleri ve yeri kaplayıp-kuşatmıştır. Onların korunması O'na güç gelmez. O, pek yücedir, pek büyüktür.*

Cahil insanlar birçok tanrılar ve mâbudlar icat etmişlerse de, bütün yaratıkların, hiçbir ortağı olmayan Ezelî ve Ebedî olan Allah'a ait olduğu gerçeği değişmez. O, bütün evrenin hâkimi olan diri (**Hayy**) Allah'tır. O, bütün mülkün tek sahibidir. Sıfatlarında, özelliklerinde, güçlerinde ve haklarında hiç kimse O'na ortak değildir. Bu nedenle yerde veya gökte ne zaman Allah'tan başka bir ilâh icat edilse yalan söylenmiş ve Hakk'a karşı savaş açılmış olur. Müşriklerin çoğu büyük bir Allah'a inanmakla beraber bunun yanında -her birine bir işlev tanıdıkları- sözde tanrılara inanırlardı. Bu inanç tevhide aykırıdır. Tevhidi açıklayarak başlayan âyet, Allah Teâlâ'nın "***Kayyum***" sıfatını zikrederek 'küçük, aracı, özel görevli... tanrılara' gerek olmadığını ifade ediyor. Çünkü ***kayyum***, 'bütün varlıkları görüp gözeten, yöneten, bir an bile onları bilgi ve ilgisi dışında tutmayan' demektir.

"O'nu uyuklama ve uyku tutmaz." Hayy ve Kayyûm sıfatlarını pekiştirip açıklayan bu ifade; eksik ve muhtaç insanoğulları gibi bazı zayıflık ve sınırlılıklara sahip bir Allah fikrini reddeder. Mesela Kitab-ı Mukaddes şöyle der: "Ve yedinci gün Allah yaptığı işi bitirdi. Ve yaptığı işlerin hepsini bırakarak yedinci günde dinlendi." *(Tekvin, 2:2)* "Rab sanki uykudan uyanır gibi ve güçlü bir adamın şarap nedeniyle nara atması gibi uyandı." *(Psalms 78:65)* Oysa Allah (c.c) tüm bu zayıflıklardan uzaktır.

"*Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur."* O, yerde, gökte ve ikisi arasında olan her şeyin sahibi ve malikidir. Hiç kimse hâkimiyet ve otoritesinde, mülk ve yönetiminde O'na ortak değildir. İlâh olarak kabul edilen her şey ve herkes mutlaka evrenin bir parçasıdır; evrenin her parçası da Allah'ındır; o halde hiçbir şey O'na rakip veya eş olamaz.

"İzni olmaksızın O'nun katında şefaatte bulunacak kimdir?" ifadesi, peygamberlerin, meleklerin vs. Allah'tan şefaat [84] dileyeceklerini ve O'nu bağışlamaya zorlayacaklarını sananların yanlış fikirlerini reddeder. Bu tür kimseler, yaratıklarının hiçbirinin, değil O'nu bağışlamaya zorlamak, O'nun önünde duramayacağı ve şefaat edemeyeceği konusunda uyarılmaktadır. Evrenin Hâkimi'nin izni olmaksızın hiçbir peygamber, hiçbir melek ve hiçbir aziz (velî) O'nun önünde bir tek söz bile söyleyemeyecektir.

"***O, önlerindekini ve arkalarındakini bilir. Dilediği kadarının dışında, O'nun ilminden hiç bir şeyi kavrayıp-kuşatamazlar.***" Allah'a ortak veya eş koşmak veya O'nun hak veya sıfatlarını herhangi bir şekilde kendininmiş gibi benimsemek, bağışlanamayacak bir günahtır. Bu şirktir. Bir önceki ayette Allah'ın hâkimiyetinin sınırsız ve gücünün mutlak olduğu ilân edilerek, şirk kökünden kesilmiştir.

Bu ayette de aynı şey başka bir yönden ele alınmaktadır: **Gerekli olan bilgiye hiç kimse sahip olmadığı halde kim evrenin yönetiminde ortaklık iddia edebilir?** İnsanların ve meleklerin bilgisi o kadar yetersizdir ki, hiçbirisi evrenin sistemini anlayamaz ve bu nedenle onun yönetilmesine yapılan herhangi bir müdahale karışıklık ve kaosa neden olur. Evrenin yönetimi bir yana, insanlar kendileri için neyin iyi olup, neyin kötü olduğunu bile ayırt edemezler. Bu nedenle insanlar, her tür bilginin kaynağı olan ve insanlar için hayırlı olanı bilen Allah'ın hidayetine inanmalıdırlar.

"***O'nun kürsüsü bütün gökleri ve yeri kuşatmıştır. Onların korunması O'na güç gelmez.***" Arapça "kürsî" [85] (sandalye) kelimesi burada iktidar ve otorite olarak çevrilmiştir; çünkü kürsî burada iktidarın sembolü olarak kullanılmıştır. Dilimizdeki koltuk kelimesi bile iktidar yerine kullanılmaktadır.

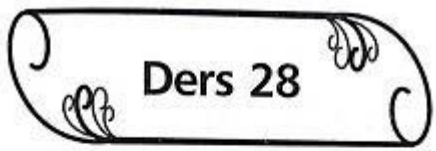
---

84 ***Şefaat***; hürmete layık birinin kendinden düşük bir diğeri hesabına rica ve yakarma ile yardım ederek O'na katılması demektir ki, bu bir bilinmezi bildirmek veya bir isteği ortaya çıkarma ile bir beraberlik anlamını kapsar. Bunu da kendini ve kıymetini bilen ve şefaat olunana, şefaat istenenden daha çok bir alakası bulunan ve zarar getirmeyeceğinden emin olan kimseler yapabilir. Oysa Allah'ın mülkü olan şu yaratıklardan herhangi biri ile Allah'tan daha çok birlikte bulunmaya ve O'na bilgiçlik satmaya ve ilerisini gerisini tamamen idrak etmeden ve önünü ardını hesap etmeden ilâhî huzurda kendine bir mertebe verip de şefaate kalkışmak, gerek şefaat eden ve gerek şefaat olunan için ne kadar tehlikelidir? Eğer Allah bildirmemiş ise şefaat edecek olanın hâli, şefaat edilecek olandan daha çok endişeye değer olmadığı nereden bilinir? Bu hâl içinde, isterse melekler ve peygamberler olsun, kimdir o ki Allah'ın izni ve güç vermesi olmadan önünü ardını hesaplamayıp Allah'ın kullarına Allah'tan daha çok sahip çıkma, koruma yetkisini kendinde görsün de şefaate cesaret edebilsin? Ancak Cenab-ı Hak dilerse, özel veya genel şefaate ilâhî irade (izin) çıkar da kendilerine bildirilmiş bulunursa o başka... Demek ki yüce Allah'ın ululuğundan şefaat umulamaz değildir. Fakat şefaat da herkesten önce O'nun kendi elindedir ve O'nun izni ve emri ile gerçekleşebilir. O zaman şefaat kapısı açılır. Ve şefaat etmesine izin verilenler kendi dilediklerine değil, yine Allah'ın dilediklerine şefaat imkânını bulabilir... *(Hak Dini Kur'ân Dili)*

85 "***Âyetü'l-kürsî***" denilen bu ayet Allah hakkında öyle yetkin bilgi verir ki, buna hiçbir yerde rastlanmaz. Bu nedenle hadislerde "***Kur'an'ın en üstün ayeti***" diye tanımlanır. Efendimiz (s), Übey b. Kâ'b'a sorar: "***Allah'ın kitabından hangi âyet en büyüğüdür?***" Ka'b: "***Âyetü'l-kürsî'dir***" deyince onu tebrik eder *(Müslim, Müsâfirîn 258).*

Peki, Allah (c.c) ve sıfatları burada hangi bağlamda anılmıştır?

Bu soruyu cevaplayabilmek için 243. ayet ile başlayan bölümü baştan ele almak gerekir. İlk önce müminler Allah yolunda ellerinden gelen çabayı sarf etmeye ve bu yolda canlarını ve mallarını feda etmeye teşvik edildiler. Ayrıca İsrail oğullarının düştükleri zayıflıklara karşı da uyarıldılar. Sonra başarının sadece sayıya, silahlara ve teçhizata dayanmadığı, bilâkis, iman, sabır, disiplin ve kararlılığa bağlı olduğu vurgulandı. Daha sonra Allah'ın, savaşı, bir grubu diğer bir gurupla ortadan kaldırma aracı olarak kullanmasındaki hikmete değinildi. Yani eğer sadece bir grup veya bölük hâkimiyeti elinde tutmaya devam ederse, karşıtları ve muhalifleri için hayat çekilmez olurdu. Daha sonra Allah'ın insanlar arasındaki ihtilâfları gidermekten aciz olmadığı, fakat bunları zorla yok etmenin O'nun dileği olmadığı bildirildi. Bu amaçla O, peygamberini Hakk'a davet etmek üzere gönderir; fakat insanları kabul edip etmeme konusunda serbest bırakır. Bu bölümün başında olduğu gibi Müslümanlara yine Allah yolunda harcamaları emredildi. En sonunda bu ayette insanların inançlarındaki ve dinlerindeki farklılıklara rağmen Allah'ın tüm evrenin hâkimi ve sahibi olduğu gerçeği ilân edildi. Elbette insanları kendisine inanmaya zorlamak O'nun dileği değildir. Fakat O sadece, peygamberleri aracılığıyla, kendisine inanan, O'nu razı etmek için canlarını ve mallarını O'nun yolunda feda edenlerin kazançlı çıkacaklarını ve kendisine inanmayanların zarara uğrayacaklarını bildirir. *(Tefhimü'l-Kur'ân)*

BAKARA 256-266.ÂYETLER

Tağût'u Red - Allah'a İman ve İnfak Şuuru

Dinde Zorlama, Rüşd ve Gayy, Allah ve Tâğût [86]

لَآ اِكْرَاهَ فِى الدِّيْنِ قَدْ تَّبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَّكْفُرْ بِالطَّاغُوْتِ وَيُؤْمِنْ بِاللّٰهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى لَا انْفِصَامَ لَهَا ؕ وَاللّٰهُ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ (256) اَللّٰهُ وَلِيُّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ۙ يُخْرِجُهُمْ مِّنَ الظُّلُمٰتِ اِلَى النُّوْرِ ؕ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اَوْلِيٰٓـُٔهُمُ الطَّاغُوْتُ ۙ يُخْرِجُوْنَهُمْ مِّنَ النُّوْرِ اِلَى الظُّلُمٰتِ ؕ اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ (257)

256- *Dinde zorlama (ve baskı) yoktur. Gerçek şu ki, doğruluk (rüşd) sapıklıktan (ğayy) apaçık ayrılmıştır. Artık kim tağût'u tanımayıp Allah'a inanırsa, o, sapasağlam bir kulpa yapışmıştır; bunun kopması yoktur. Allah, işitendir, bilendir.* ***257-*** *Allah, iman edenlerin velisi (dostu ve destekçisi)dir. Onları karanlıklardan nura çıkarır; küfredenlerin velileri ise tâğûttur. Onları da nurdan karanlıklara çıkarırlar. İşte onlar, ateşin halkıdırlar, onda sürekli olarak kalacaklardır.*

Sebeb-i Nüzûl: Medineli Müslümanlardan birinin hicret öncesinde Hıristiyan olmuş iki oğlu Medine'ye geldiler. O zât: "İkiniz de Müslüman olmadıkça sizi bırakmam" dedi. Onlar da reddettiler. Sonra Hz. Peygamber'e (s) müracaat ettiler. Bu zât: "Ey Allah'ın Rasülü! Bu iki oğlum gözümün önünde ateşe mi girecekler?" dedi. Bu âyet nazil oldu. *(Beydavî)*

Arapça ***'din'*** kelimesi hem inancı, hem de bu inanç üzerine kurulu **hayat tarzını** ifade eder. Burada, önceki ayetlerde ortaya konulan inanç ifade ediliyor. Bu ayete göre İslâm, iman ve onun hayat tarzı hiç kimseye zorla kabul ettirilemez. "***Rüşd****/doğruluk ile* ***ğayy****/sapıklık* ***birbirinden ayrılmıştır.***" Yani **iman**, insanın sahip olması ve titizlikle koruması gereken bir olgunluk (***rüşd***), buna karşılık **küfür**, insanın kaçınması ve üzerine bulaşmasından çekinmesi gereken bir azgınlık, taşkınlıktır (***ğayy***). **İman**, insana verilmiş nimetlerin en büyüğüdür;

---

86 ***Tâğût***; sağduyuya ters düşen, gerçeği çiğneyen, Allah'ın kulları için çizdiği sınırı aşan düşünce, sistem ve ideoloji anlamına gelir. Bu düşüncenin, sistemin ve ideolojinin Allah'a inanmaktan, O'nun koyduğu şeriatından kaynaklanan bağlayıcı bir kuralı bulunmaz. İlkelerini Allah'ın direktiflerine dayandırmayan her sosyal sistem, Allah'ın buyruklarından kaynaklanmayan her kurum, her düşünce, her edep kuralı ve her gelenek bu kategoriye girer, bu kavramın kapsamına girer. Kim, hangi biçimde karşısına çıkarsa çıksın, tüm bunları kökünden reddedip Allah'a inanır ve ilham kaynağı olarak sadece Allah'ı bilirse, o kimse kurtuluşa ermiştir. Ayette bu kurtuluş ***"kopması sözkonusu olmayan, sapasağlam bir kulpa yapışmak"*** durumu ile somutlaştırılmıştır. *(Fî-zılâli'l-Kur'ân)*

insan idrakine katışıksız ve belirgin bir düşünce bağışlar, insan kalbine huzur ve sükûn sunar, insan vicdanına yüce amaçlar ve temiz duygular kazandırır, insanlık için sağlıklı, dengeli bir düzen gerçekleştirir. İman nimetini böyle düşünen, onun **olgunlukla** eşanlamlı olduğunu kavramakta gecikmez. Bu gerçeği kabul etmeyecek olanlar, sadece **olgunluğu** bırakıp **azgınlığa, hidayeti** bırakıp **sapıklığa** koşan budalalardır. Ayetin devamında imanın mahiyeti daha belirgin, sınırları çizilmiş ve daha açık hale getiriliyor: ***"Kim tâğûtu reddedip Allah'a inanırsa kopmayan sapasağlam bir kulpa yapışmıştır."***

Küfür, hak ettiği, lâyık olduğu bir kaynağa dayandırılmalıdır ki, bu "**tağut**"tur.

İman da lâyık olduğu, yakıştığı bir mercie yöneltilmelidir ki, o ise "**Allah**"tır.

Arapça "**tâğût**" kelimesi, sözlük anlamıyla **sınırları aşan herkes** için kullanılır. Kur'an bu kelimeyi **'Allah'a isyan eden, Allah'ın kullarının hâkimi ve mâliki olduğunu iddia eden ve onları kendi kulu olmaya zorlayan kimse'** için kullanır. Allah'a isyan üç derecede olabilir:

1) Bir kimse Allah'ın kulu olduğunu kabul eder ama emirlerinin aksini yaparsa buna "**fâsık**" denir.

2) Bir kimse Allah ile irtibatı koparır ve başka birisine bağlanırsa o zaman **kâfir** olur.

3) Eğer bir kişi Allah'a isyan eder ve O'nun kullarını kendisine boyun eğmeye **zorlarsa**, o zaman **tâğût**'tur. Böyle bir kimse şeytan, rahip, dinî veya politik **lider**, kral veya bir **devlet** olabilir. Bu nedenle bir kimse **tâğûtu reddetmedikçe** Allah'a inanmış sayılamaz. *(Tefhimü'l-Kur'an)*

257.âyetteki '***zulumât***/karanlık': kişinin doğru yoldan sapmasına, tüm çaba ve enerjisini yanlış yollarda kullanmasına neden olan cahiliye **karanlığı**dır. Bunun tersine "**nûr/ışık**" ise; kişinin gerçeği apaçık görmesini, hayatın gerçek anlamının farkına varmasını ve bilinçli bir şekilde, kararlı olarak doğru yolu takip etmesini sağlayan, **Hakk'ı görmeye yarayan ışık**tır.

"*Allah müminlerin dostudur; onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. Kâfirlerin dostları ise, tâğüttur;* [87] *onları aydınlıktan çıkararak karanlıklara sokarlar."* İman aydınlıktır, **özünde ve yapısında tek bir aydınlık**. Oysa küfür "karanlık"tır; çok sayıda ve değişik nitelikte **karan-**

87 "**Tâğût**", kelime olarak tekil olmasına rağmen 257.âyetteki ***tağut***'run anlamı çoğuldur. Çünkü Allah'ı inkâr eden, sadece bir tek değil binlerce ***tağut***'un kölesi olur. Bunlardan biri, kişiyi hep yanlış yapmaya teşvik eden ve ayağını kaydıran şeytandır. Diğeri ise kişiyi kendi arzu ve şehvetlerinin kölesi yapan ve sapık yollara yönelten nefsidir. Daha sonra başkaları, karısı, çocukları, akrabaları, kabilesi, ailesi, arkadaşları, milleti, politik ve dinî liderleri ve hükümeti gelir. Tüm bunlar o kişi için ***tağut***'tur; onu kendi istek ve arzularının esiri yapmak isterler. Bu efendilerin kölesi olan kişi, bütün hayatını imkânsız olan bir şey için yani tüm bu efendilerin hepsini teker teker hoşnut etmek uğruna harcar. *(Tefhimül-Kur'ân)*

lıklar. Ama hepsi aslında "karanlık"tırlar. Şahsi arzu ve ihtiras karanlığı, kılavuzsuzluk ve yolu şaşırma karanlığı, kendini beğenmişlik ve azgınlık karanlığı, zayıflık ve aşağılık kompleksi karanlığı, gösteriş ve münafıklık, açgözlülük ve kıskançlık, kuşku ve endişe karanlığı ve hadde-hesaba gelmeyen sayısız karanlık türleri... Bu karanlıkların tümü, Allah'ın yolundan sapmakta, Allah'tan başka bir kaynaktan ilham almakta ve Allah'ın sisteminden başka bir sistemin hakemliğine başvurmakta toplanır. İnsan, yüce Allah'ın bir ikincisi bulunmayan aydınlığından, karışıklığa meydan vermeyen biricik gerçeğin aydınlığından ayrılır-ayrılmaz, kesinlikle değişik, türlü ve farklı nitelikli karanlıkların içine düşer. Bunların türleri değişik ve nitelikleri farklı olmakla birlikte hepsi de birer **karanlıktır.** *(Fî-zılâli'l-Kur'ân)*

Bu yanlış tercihin akıbeti, karanlıkların taraftar ve yardakçılarına yakışacak cinstendir:

"*Onlar, orada ebedi olarak kalmak üzere Cehennemliktirler."*

Öldüren de Dirilten de Allah'tır (c.c)

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ أَنْ آتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّيَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ قَالَ أَنَا أُحْيِي وَأُمِيتُ
قَالَ إِبْرَاهِيمُ فَإِنَّ اللَّهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ الَّذِي كَفَرَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ
(258) أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ
بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالَ بَلْ لَبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ فَانْظُرْ إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ وَانْظُرْ
إِلَى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ وَانْظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنْشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى
كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (259) وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَى قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِنْ قَالَ بَلَى وَلَكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِي قَالَ
فَخُذْ أَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَى كُلِّ جَبَلٍ مِنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا وَاعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ
حَكِيمٌ (260)

258- *Allah, kendisine mülk (meliklik, krallık) verdi diye rabbi konusunda İbrahim'le tartışmaya gireni görmedin mi? Hani İbrahim: 'Rabbim diriltir ve öldürür' demiş; o da: 'Ben de öldürür ve diriltirim' demişti. İbrahim ise: 'Şüphesiz Allah güneşi doğudan getirir, sen de onu batıdan getir' deyince, o kâfir apışıp kalmıştı. Allah, zalimler topluluğunu hidayete erdirmez.* ***259-*** *Ya da altı üstüne gelmiş, ıpıssız bir şehre uğrayan kimseyi göremedin mi? 'Allah, burasını ölümünden sonra nasıl diriltecek?' demişti. Bunun üzerine Allah, onu yüz yıl ölü bıraktı, sonra diriltti. (Ona:) 'Ne kadar kaldın?' dedi; o da: 'Bir gün yahut daha az kaldım' dedi. (Allah:) 'Hayır yüz yıl kaldın, böyleyken yiyeceğine ve içeceğine bak, henüz bozulmamış; eşeğine bak; (bunlar) seni insanlara ibret-belgesi kılmamız içindir. Kemiklere de bir bak: nasıl bir araya getiriyoruz, sonra da onlara et giydiriyoruz?' dedi. O, durum kendisince anlaşılınca: 'İyi biliyorum ki gerçekten Allah her şeye güç yetinendir' dedi.* ***260-*** *İbrahim: 'Rabbim, bana ölüleri nasıl dirilttiğini göster' demişti. (Allah:) 'İnanmıyor musun?' deyince; 'Hayır (inandım), ancak kalbimin tatmin olması için' dedi. Bunun üzerine Allah: 'Öyleyse, dört*

kuş tut. Onları kendine alıştır, sonra onları (parçalayıp) her bir parçasını bir dağın üzerine bırak, sonra da onları çağır. Sana koşarak gelirler. Bil ki, şüphesiz Allah, üstün ve güçlü olandır, hüküm ve hikmet sahibidir.'

Bir önceki ayette Allah'ın müminlerin yardımcısı ve koruyucusu olduğu, onları karanlıklardan çıkardığı; tağut'un ise kâfirlerin yardımcısı olduğu ve onları karanlığa yönelttiği bildirilmişti. Burada ise buna delil olacak nitelikte **üç olay** ele alındı:

Birincisi; Hakk'ın apaçık gösterildiği ve buna karşı hiçbir şey söyleyecek halde olmayan kimsenin kıssasıdır. Bu kişi Hakk kendisine apaçık gösterilmesine rağmen O'nu kabul etmemiştir. Çünkü o tâğût tarafından saptırılmış ve karanlıklar içinde başıboş bırakılmıştır.

Diğer ikisi de; kendilerini sadece karanlıktan kurtarmakla kalmayıp, onlara görünmeyen gerçeklikleri de müşahede ettiren **Allah'a tam ve yakinen inanan iki kimse**nin kıssalarıdır.

Burada kendisine mülk/krallık verilen kişi, Hz. İbrahim'in doğduğu Irak'ın kralı Nemrud'dur. Talmud, İbrahim'in babası Âzer'in Nemrud'un baş memurlarından biri ve efendisinin gözde kulu olduğunu bildirir. Oğlu İbrahim (a.s) ise çok küçük yaşından beri derin bir Allah sevgisi taşımaktaydı. Büyüdüğünde açıktan Allah'ın "birliğini" ilân etmeye ve Allah'a koşulan ortak ve eşleri eleştirmeye başladı. Bu inancını göstermek amacıyla putları kırdı. Babası aceleyle kralın huzuruna çıktı ve Hz. İbrahim'i (a.s) ihbar etti: "O şöyle şöyle yaptı, hüküm vermen için senin huzuruna çıkarılsın" dedi.

Hz. İbrahim kralın huzuruna çıkarıldı ve aralarında burada bahsedilen tartışma geçti. **Tartışmanın asıl konusu şuydu:** Hz. İbrahim (a.s) **Rab** olarak kimi kabul ediyordu: **Allah**'ı mı, **Nemrud**'u mu?

Bu tartışma, **tebaasını Rab olarak Allah'ı değil de, kendisini kabul etmeye zorlayan** Nemrud'un zorbalığından kaynaklanıyordu. Nemrud, kendisine bu mülkü veren Allah'a şükreden bir kul olmadı; nankörce tebaasının Rabbi olduğunu iddia etti. Hz. İbrahim (a.s) bu durumu reddedince aralarında bir tartışma başladı. Tartışmanın mahiyetini anlayabilmek için aşağıdaki noktaları göz önünde tutmalıyız:

1) Allah'ı **ilâhlar ilahı** ve **rabler rabbi** olarak kabul edip, bununla birlikte O'nu tek Rab ve Mâbud olarak kabul etmediklerini gösterir bir şekilde **O'na başka ilâhlar ve rableri ortak koşmak,** hemen hemen tüm müşrik toplumların özelliğidir.

2) Onlar her zaman ilâhlığı ikiye ayırmışlardır: **Tabiatüstü ilâhlık ve hükümde ilâhlık.** Bir sonuç doğuran her tür sebebi kontrol eden tabiatüstü ilâhlığı, Allah'a atfetmişlerdir. Bu nedenle ihtiyaç duyduklarında veya zorluk anlarında O'ndan yardım dilerler; fakat cahillikleri nedeniyle ruhları, melekleri, cinleri, yıldızları ve daha birçok şeyi Yüce Allah'a eş koşarlar ve

onlara dua ederler, onlara ibadet ederler ve onlar için yapılmış tapınaklara adaklar sunarlar. Sadece Allah'a ait olan ve hayat tarzını belirleme, emirlerine uyulmasını isteme ve dünyadaki bütün işler üzerinde mutlak otorite sahibi olma hakkını sadece O'na veren hâkimiyette ilâhlığa gelince, her çağdaki müşrikler bu hakkı Allah'tan alıp, kral soyundan gelenlere veya gruplara vermişler veya Allah'la diğer putlar arasında paylaştırmışlardır. Kral soyundan gelenlerin ikinci kategorideki anlamıyla ilâhlık iddia etmelerinin nedeni budur. Soylular grubu, iddialarına destek bulabilmek için birinci anlamda ilâhların soyundan geldiklerini iddia ettiler. Rahipleri ve din adamları ise onları bu konuda destekleyip savundular.

3) Nemrud, **hâkimiyete sahip olduğu** anlamında **ilâhlık** iddiasında bulunmuştur. O ne Allah'ın varlığını reddetmiş ne göklerin ve yerin yaratıcısı ne de evrenin yöneticisi olduğunu iddia etmiştir. O sadece Irak'ın ve Irak'ta yaşayanların **mutlak efendisi ve hâkimi** olduğunu iddia ediyordu. O'nun iddiası şuydu: Ben ne dersem kanundur ve ben, söylediklerim nedeniyle benden başka hiç kimseye karşı sorumlu değilim. Bu nedenle beni efendi (rab) olarak kabul etmeyen her Iraklı âsidir.

4) Burada değinilen tartışma, Hz. İbrahim (a.s): ***"Ben Âlemlerin Rabbi'ni Rab olarak ve ibadet edilecek ilâh olarak kabul ediyorum. O'ndan başka her şeyin rabliğini ve ilâhlığını reddediyorum."*** deyince ortaya çıkmıştır. Bu açıklama sadece kutsal din ve ulusal ilâhları kökünden reddetmekle kalmıyor, aynı zamanda ulusal devletin ve onun merkezî gücü olup, Irak'ın tek efendisi olduğunu iddia eden Nemrud'un varlığını da tehdit ediyordu. Buna müsamaha gösterilmemesinin ve Hz. İbrahim'in (a.s) sorguya çekilmek üzere Nemrud'un önüne getirilmesinin nedeni işte bu tehdittir.

Hz. İbrahim (a.s) ilk cümlesinden itibaren Allah'tan başka Rab olamayacağını apaçık ortaya koyduysa da, Nemrud yine de O'nun iddiasını çürütmeye çalıştı.

Fakat ikinci delilden sonra Nemrud o denli köşeye sıkıştırılmıştı ki, başka bir sebep öne sürecek gücü kalmadı. Çünkü kendisi de, güneşin Hz. İbrahim'in (a.s) Rab olarak kabul ettiği Allah'ın emrinde olduğunu biliyordu. Fakat buna rağmen o, bu apaçık gerçeği kabul edemezdi; çünkü bunu kabul etmesi, despotluk yönetiminden vazgeçmesi demek olurdu. İçindeki isyan buna hazır olmadığı için, apaçık farkına vardığı halde Nemrud, nefse tapınmanın karanlığından Hakk'ın aydınlığına çıkmadı. Eğer nefsi yerine, Allah'ı ilâh olarak kabul etseydi, Hz. İbrahim'in (a.s) davetiyle doğru yolu bulurdu.

Talmud'da, bu tartışmadan sonra Nemrud'un Hz. İbrahim'i (a.s) hapse gönderdiği ve Hz. İbrahim'in (a.s) orada on gün kaldığı yazılıdır. Daha sonra kral ve adamları O'na canlı canlı yakma cezası verdiler. Bu olaya Kur'an'da da değinilir. *(Bkz. Enbiya: 51-74; Ankebut: 16-24; Saffat 85-98.)*

259.âyette sözü edilen **adamın kim olduğu ve şehrin hangi şehir olduğu** konusunda tahminler yürütmek gereksizdir. Çünkü bunu yapmak sadece anlamsız değil, aynı zamanda imkânsızdır. Bunlar ne Kur'an'da, ne de sahih hadislerde yer almıştır ve başka güvenilir kaynaklara sahip değiliz. Bunun yanı sıra, bunu öğrenmemiz bu olayın burada anlatmak istediği şeyi daha iyi anlamamız konusunda bilgimize bir şey de katmayacaktır. Bu olayın zikrediliş amacı şudur: *"Allah kendisine iman edenleri karanlıklardan nura çıkarır."* Bu da olayın geçtiği yerin adı (Kudüs veya başka bir yer) veya olayın kahramanının adı -Üzeyir, Ezra, Hezekiel veya Nehemya- belirtilmeden ifade edilip açıkça ortaya konmuştur. Fakat daha önceki sözlerden O'nun bir peygamber olduğu ortaya çıkmaktadır.

259.âyetteki ***"Allah, burasını ölümünden sonra nasıl diriltecek (acaba)?"*** sorusu peygamberin tekrar dirilişe inanmadığı veya bu konuda şüphe duyduğu anlamına gelmez. Bu sadece O'nun da diğer peygamberler gibi, **gerçekliği kendi gözleriyle görmek istediği** anlamına gelir. Yüzyıldan beri ölü olan bir kişinin dirilmesi olayı, o çağda yaşayanlar için ve elbette sonrakiler için de apaçık bir ayettir.

260.âyetteki Hz. İbrahim'in (a.s): ***"Hayır (inandım), ancak kalbimin tatmin olması için..."*** sözü; "Tecrübeyle elde edilen kesin bir kanaate sahip olmak istiyorum" demektir.

Bazıları yukardaki iki doğaüstü olay için çok garip yorumlar yapmışlardır. Fakat bu tür ayrıntılı ve uzak tefsirleri yapmak gereksizdir. Çünkü birinci olaydaki şahsın da belirttiği gibi **Allah dilediği her şeyi yapmaya kâdirdir.** Bunun yanı sıra, Allah'ın peygamberleriyle olan ilişkisi çok olağanüstü bir yapıdadır. Sıradan bir mümin, görevlerini yapmak için gerçekliği (reality) kendi gözleriyle görmeye ihtiyaç duymayabilir. Fakat bir peygamber, insanları çağıracağı gerçeklikleri kendi gözleriyle görmelidir ki görevini yapabilsin. Peygamberler tam bir gönül rahatlığı ile kendilerinden emin bir şekilde: "Sizin sadece tahmin yürütebildiğiniz gerçeklikleri, biz gözlerimizle gördük. Siz cahilsiniz, fakat biz biliyoruz; siz körsünüz, biz görüyoruz" diyebilmelidirler. Onlara meleklerin insan şeklinde gelip görünmesinin nedeni de budur. Onlara göklerin ve yerin işleyiş sistemi, Cennet, Cehennem ve öldükten sonra dirilme, apaçık gösterilmiştir. Her ne kadar peygamberler, peygamber olarak tayin edilmeden önce de bunların tümüne inanıyorlarsa da peygamberliğin özelliği ve özel bir göreve tayin edilmeleri nedeniyle bu gerçeklikleri gözleriyle müşahede etmeleri gerekiyordu. *(Tefhimü'l-Kur'ân)*

> **258-259-260**.âyetlerde örnekleri görüldüğü üzere; öğrenerek ve düşünerek kesin bilgiye ulaşmak "**ilme'l-yakîn**"dir. Hz. İbrahim'le Nemrud arasındaki tartışmada bu yöntem gösterilmiştir. Bu aynı zamanda ilâhî hidayetin bir nevidir. Görerek ve duyu organlarıyla hissederek kesin bilgiye ulaşmak "**ayne'l-yakîn**"dir. Hezekiel ve Üzeyir'le ilgili olayda bu yol gösterilmiştir. Yaparak, yaşayarak, deneyerek, olarak kesin bilgiye ulaşmak "**hakka'l-**

yakîn"dir. Hz. İbrahim'in öldürüp parçaladığı, sonra çağırınca dirilip gelen kuşlar olayı da hakka'l-yakîn yoluyla kesin bilgiye ve inanca ulaşmanın örneğidir.

Hz. İbrahim rabbi ile söyleştiğine göre -bu sırada- peygamberdir. Bu sebeple onun sorusunu, Allah Teâlâ'nın ölüleri dirilteceği konusundaki bir şüpheye veya inkâra bağlamak mümkün değildir. Nitekim yukarıda geçen tartışmada bizzat Hz. İbrahim, Nemrud'a karşı, rabbinin birliğini, kudretini ve eşsizliğini ispat için O'nun, yegâne dirilten ve öldüren olduğunu açıklamış, bunu delil olarak kullanmıştı. Hz. İbrahim'in sorusunun şüpheden kaynaklanmadığının tamamen ortaya çıkması ve kıssayı dinleyenlerin yanlış anlamalarının önlenmesi için Allah "***İnanmıyor musun?"*** diye sormuş, peygamberi de şeksiz şüphesiz inandığını söyledikten sonra maksadını açıklamıştır: "***Kalbim tam kanaat getirsin diye!***" Kalbin tam kanaat getirmesi yani "**itminan**"; "maddî olarak hareketin durması, hareket halindeki bir şeyin sakinleşmesi" demektir. Buradan alınarak zihnin ve vicdanın sakinleşmesine, şüphe, heyecan, tereddüt ve ıstırabın son bulmasına da **itminan** denilmiştir. Dilimize geçmiş bulunan **tatmin** kelimesi de kök ve mana bakımından **itminan**a yakındır. Sağlam haber, düşünce ve gözlem yollarıyla elde edilen bilgiler ve bunlara dayanan inançlar da kesindir. Ancak bilgi ve inanç konusu olay veya gerçek, bilen ve inanan tarafından duyu organlarıyla hissedilmedikçe ve daha ileri bir basamak olarak bizzat yaşanmadıkça, oluşun içinde bulunulmadıkça kalbin ve zihnin gelgitleri bitmez, vehim kabilinden de olsa aksini düşünme halleri son bulmaz. Bu haller bilmeye de inanmaya da aykırı değildir, bunlara zarar da vermez, ancak bir itminan eksikliği söz konusu olur. Allah Teâlâ bir büyük peygamberi Hz. İbrahim'in (a.s) talebi üzerine **ölüleri nasıl dirilttiğini** (diriltme fiilinin işleyişini), fiilin içine peygamberini de çekerek onun en üst derecedeki itminan haline ulaşmasını sağlamıştır.

> Allah'ın izniyle öldürülüp parçalanan kuşların diriltilmesi Allah'ın işidir; aziz ve hakîm Allah için bu diriltme çok basit ve kolay bir iştir; bunun bir peygamber elinde, onun çağırmasıyla vuku bulması da bir mucizedir.[88]Allah'ın izin, ilim ve kudretiyle gerçekleşen mucizeleri tevil edip; "öldürme, parçalama, dağlara dağıtma, çağırma ve diriltme"yi, dil bakımından kelimelere yüklenmesi mümkün olmayan manalara çekmek gereksiz ve yersizdir. Aslında bir canlının alıştığımız yasa ve kurallar içinde meydana gelmesi ve bir müddet sonra hayatının sona ermesi de çok büyük bir olay, insanların örneklerden hareketle dahi benzerini yapamadıkları mucizelerdir; Allah'ın irade ve kudreti dikkate alınmadığı takdirde açıklanması da mümkün olmayan vakıalardır. Bunların mucizelerden farkı -mucizeler, daha önceden görülmemiş ve alışılmamış yollardan ve şekillerde olurken- onların, alışılan, âdet, sünnet ve yasa haline gelmiş olan usul ve yollarla gerçekleşmesinden ibarettir. *(Kur'ân Yolu)*

88 Hz. İbrahim'in kendine alıştırıp sonra parçalayarak her bir parçasını bir dağa bıraktığı **dört kuş**; tavus kuşu, horoz, karga, güvercin veya kartaldı denir. **Tavus** kuşu; şehevi isteklerin ve süslü şeylerin sembolüdür. **Horoz** saldırgandır. **Karga** nefsin cimriliği ve uzun emelle bilinir. **Güvercin** hevâsının peşinden koşar. Nefsi ebedi hayatla ihyâ etmek için, bütün bu özellikleri terk etmek gerekir. *(Beydavî)*

Allah Yolunda İnfakın Bereketi

مَثَلُ الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنبُلَةٍ مِّائَةُ حَبَّةٍ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَن يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ (261) الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ لَا يُتْبِعُونَ مَا أَنفَقُوا مَنًّا وَلَا أَذًى لَّهُمْ أَجْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (262) قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِّن صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَا أَذًى وَاللَّهُ غَنِيٌّ حَلِيمٌ (263)

261- *Mallarını Allah yolunda infak edenlerin örneği yedi başak bitiren, her bir başakta yüz 'tane' bulunan bir tek 'tane'nin örneği gibidir. Allah, dilediğine kat kat arttırır. Allah (ihsanı) bol olandır, bilendir.* ***262-*** *Mallarını Allah yolunda infak edenler, sonra infak ettikleri şeyin peşinden başa kakmayan ve eziyet vermeyenlerin ecirleri Rabbleri katındadır, onlar için korku yoktur, onlar mahzun olmayacaklardır.* ***263-*** *Güzel bir söz ve bağışlama, peşinden eziyet gelen bir sadakadan daha hayırlıdır. Allah hiç bir şeye ihtiyacı olmayandır, yumuşak davranandır.*

Sebeb-i Nüzûl: Vâhidî'nin rivayetine göre bu âyetler, Tebuk Seferi öncesi, Hz. Osman ve Abdurrahman b. Avf'ın yaptıkları yardım üzerine gelmiştir. **Osman** (r.a) yükleriyle beraber bin deveyi vermiş, **Abdurrahman b. Avf** da (r.a) dört bin dirhem infak etmişti. *(Beydavi Vahidî; Tefsir-i Mevâkıb)*

243.âyetle başlayan hitapta müminler, inandıkları büyük ve soylu amaç uğruna canları ve mallarını feda etmeye teşvik edilmişlerdi. Buradan itibaren müminlere bu tür fedakârlıkları yapabilmeleri için gerekli olan tutumun gelişmesi için talimatlar veriliyor. Gerçek şu ki, mal biriktirmek için yaşayıp ölen, her şeyi kâr ve zarara göre değerlendiren materyalistlerden, yüce bir amaç uğruna bir şeyler harcamaları beklenemez. Hatta onlar soylu bir gaye uğruna harcama yapıyor görünseler bile, gerçekte bunun kendilerine, kabilelerine veya uluslarına neler kazandıracağını hesap ederler. Bu tip bir kafa yapısıyla Allah yolunda bir adım bile ilerlenemez. Allah'ın kelâmını yüceltmek için kişi, dünyevî bir kazanç veya kayıp söz konusu olmadan tüm hayatını, servet ve enerjisini harcamalıdır. Bu yol, geniş bir görüş açısı, büyük bir cesaret, geniş bir kalp ve her şeyin ötesinde **Allah rızasını kazanmak** için samimi bir istek gerektirir. Bu nedenle bu 261.âyetten itibaren 281. ayete kadar bu tür ahlâkî davranış kalıplarını geliştirmek için gerekli talimatlar yer alıyor. İlâhî ilkelere uygun şekilde ve Allah rızası için harcanan her şey, kişinin kendi ihtiyaçları veya akrabalarının ihtiyaçları için, kamu yararı veya İslâm'ı tebliğ için ya da cihad için harcanan her şey, **Allah yolunda harcanmış** demektir.

Allah'ın sınırsız kaynakları olduğu ve O her şeyi bildiği için, kişi Allah yolunda harcarken ne kadar samimi ve istekli olursa, Allah'tan göreceği ödül de o denli büyük olacaktır. Kişi, **bir** tohumdan **yedi-sekiz yüz** dane üreten Allah'ın, yapılan iyilikleri de **yedi yüz misli** ile

ödüllendirmeye kadir olduğuna kesinlikle inanmalıdır. Bu bağlamda Allah'ın kaynaklarının sınırsız olduğunu, amellerin karşılığını sınırsız verebileceğini ve her şeyi bildiğini göstermek için, Allah'ın iki sıfatı (***Vâsi'un Alîm***) özellikle zikredilmiştir. Bu nedenle kişinin hak ettiği mükâfatı kaybetmesi söz konusu değildir. Allah yolunda infak edip de başa kakmayanlar, ne hak etikleri mükâfatı kaybedecekler ne de üzüleceklerdir.

263.âyet iki şeyi ifade eder. 1) Allah hiç kimseye muhtaç değildir; kimsenin infakına da ihtiyacı yoktur. 2) O, cömert ve geniş yürekli insanları sever, cimri ve nekesleri sevmez. Çünkü O **Ğanî**'dir; Cömert'tir, Bağışlayan'dır. O halde hayat için gerekli şeyleri insanlara sınır tanımadan veren ve onları hatalarına rağmen tekrar tekrar bağışlayan Allah, nasıl olur da, yaptıkları bağışı sürekli hatırlatarak karşılarındakinin gururunu inciten ve bir zerre vermiş olsa da bunu başa kakan kimseleri sever?

Hz. Peygamber de (s.a), birisine verdiği hediyeyi sürekli başa kakan kimselerle, kıyamet gününde Allah'ın değil konuşmak, onlara bir kez bile bakmayacağını bildirmiştir. *(Tefhimü'l-Kur'ân)*

Bu âyetlerde infak teşvik edilmiş; amacı, sevabı, nasıl yapılacağı, hangi maldan kimlere yapılacağı konularında önemli açıklamalar yapılmıştır. Buna göre: 1-İbadet amacıyla yapılacak *infak ve tasadduk* insanların takdir ve beğenisini kazanmak için değil *Allah rızâsı için* yapılmalıdır. 2-İnfakın arkasından başa kakma, incitme gibi davranışlar gelmemelidir. 3-Para veya malın kötüsü değil iyisi verilmelidir. 4) İnfakta, meşru ve mecburi bir meşguliyet veya başka bir mazeret sebebiyle çalışıp kazanma imkânı bulunmayanlar tercih edilmelidir. 5) İnfakın dünya ve ahiret hayatında büyük faydaları vardır.

İnfak, Yağmur ve Bahçe

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى كَالَّذِي يُنفِقُ مَالَهُ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَمَثَلُهُ
كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا لَا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ
(264) وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاةِ اللَّهِ وَتَثْبِيتًا مِنْ أَنفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَآتَتْ أُكُلَهَا
ضِعْفَيْنِ فَإِنْ لَمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ (265) أَيَوَدُّ أَحَدُكُمْ أَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ
تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَأَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَاءُ فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ
كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ (266)

264- *Ey iman edenler, Allah'a ve ahiret gününe inanmayıp, insanlara karşı gösteriş olsun diye malını infak eden gibi, minnet ve eziyet ederek sadakalarınızı geçersiz kılmayın. Böylesinin durumu, üzerinde toprak bulunan bir kayanın durumuna benzer; ona sağanak bir yağmur düştü mü, onu çırılçıplak bırakıverir. Onlar kazandıklarından hiç bir şeye güç yetiremez(elde edemez)ler. Allah, kâfirler topluluğuna hidayet vermez.* ***265-****Yalnızca Allah'ın rızasını istemek*

ve kendilerinde olanı kökleştirip-güçlendirmek için mallarını infak edenlerin örneği, yüksekçe bir tepede bulunan, sağanak yağmur aldığında ürünlerini iki kat veren bir bahçenin örneğine benzer ki ona sağanak yağmur isabet etmese de bir çisentisi olur. Allah, yapmakta olduklarınızı görendir. ***266-*** *Hanginiz ister ki, içinden ırmaklar akan hurmalardan, üzümlerden bir bahçesi olsun, içinde kendisinin olan bütün ürünler bulunsun; fakat kendisine ihtiyarlık gelip çatsın, zayıf ve küçük çocukları olsun, böyle iken, bahçesine ateşli bir kasırga isabet etsin de yanıversin. İşte Allah size âyetleri böyle açıklar, umulur ki düşünürsünüz.*

264.âyette konu edilen insanlara karşı gösteriş olsun diye malını infak eden kişinin münafıklığı, açıkça onun Allah'a ve ahiret gününe inanmadığını gösterir. Onun gösteriş yapmak için harcaması, onun mükâfat istediği ilâhın (Allah değil) insanlar olduğunu gösterir. Bir münafık Allah'tan hiçbir ödül beklemez ve bir gün bütün amellerini değerlendirip ceza veya mükâfatla karşılaşacağına da inanmaz.

264.âyetteki kayaya yağan **yağmur**, cömertlik ve harcama (infak); yağmurun düştüğü sert ve çıplak kaya da bu harcamada güdülen kötü niyettir. İnce toprak tabaka ise kötü niyeti saklayan ve harcamayı iyi gösteren **sözde faziletti**r. Yağan yağmur bitkileri büyütür, ama üzerinde ince bir toprak tabakası olan bir kayaya düşerse, o toprağı akıtıp kayayı çırılçıplak bırakarak o kayaya zararlı olur. İyi niyetle harcanmayan servet de, üzerinde ince toprak tabakası olan kayaya düşen yağmur gibi boşa gider.

Yine **264**.âyetteki "***kafir***"; 'nankör, şükretmeyen' anlamında kullanıldı. Allah tarafından verilen serveti O'nun yolunda rızasını kazanmak için harcamayan, fakat insanların takdirini kazanmak için harcayan kimse nankör bir zavallıdır, çünkü Allah'ın nimet ve lütfunu unutmaktadır. Bu husus bir malı Allah yolunda harcayan, fakat aynı zamanda verdiği kişiye kötülük yapan kimse için de geçerlidir.

265.âyetteki "*sağanak yağmur"*; en iyi niyetle ve samimiyetle yapılan infak; "*yağmur çisentisi*" ise, samimi olmasına rağmen ilkindeki gibi bir duygu derinliği ve yoğunluğuna sahip olmayan infaktır.

266.âyet; salih ameller yapan kimsenin, bu amellerini boşa çıkaracak "riya ve ezâ ile infak etmek" gibi durumlarını anlatan bir temsildir. Böyle birinin pişmanlığı ve üzüntüsü fazla olacaktır. Kıyamet Günü gelip de, yaptığı salih amellere son derece muhtaç iken, bunlardan yararlanamayacaktır.

> **Hz. Ömer (r.a):** "Bu gece bir ayet okudum, beni uykusuz bıraktı." dedi. Bakara/266.âyeti okuyan Hz. Ömer ekledi: "Allah, bu ayetiyle neyi kastetmiştir? Hanginiz Peygamber'den bunun hakkında bir şey işitmişse, bana haber verin." İbn Abbas'ın (r.a) bir şey söylemekten çekindiğini gören Hz. Ömer:

-"Ey kardeşimin oğlu, çekinme, kendini küçük görme. Bildiğin bir şey varsa açıkça söyle" dedi. O:

-"Allah Teâlâ, bu temsil ile kişinin amelini kastetmiştir" deyince, Ömer: "Nasıl?" dedi.

İbn Abbas:

-"Bana ancak bu kadar ilham edildi" diye cevap verdi. Ömer ise ayeti şöyle açıkladı:

-"Ey kardeşimin oğlu, doğru söyledin. Kişi dünyada en çok ihtiyarladığı ve küçük, bakıma muhtaç çocuklara sahip olduğu zaman, böyle güzel bir bahçeye muhtaç olur. Ahirette ise, kişi en çok amele muhtaçtır. Sen çok doğru söyledin, yeğenim" dedi. *(Kandehlevi, Hayatu's-Sahabe, Akçağ Yay., 3/497.)*

Mevdudî, bu âyeti şöyle anlar: "Yaşlılığınızda, hayat boyu kazandıklarınızın bir anda yok olmasını istemezsiniz. Öldükten sonra dirileceğiniz güne hazırlıksız giderseniz, orada da aynı üzüntü ile karşılaşırsınız. O zaman birdenbire misaldeki yaşlı adam gibi tüm kazandıklarınızın dünyada kaldığını, onun harap olan bahçesi gibi size hiçbir faydası olmayacağını anlar ve kendinizi o yaşlı adam kadar çaresiz hissedersiniz. Eğer bu dünyada emrolunduğunuz gibi infak etmez, tüm hayatınızı ve enerjinizi bu dünya için harcarsanız, öldüğünüzde o yaşlı adamın çaresiz durumu ile karşılaşırsınız. O tüm hayatı boyunca kazandığı tek bahçesini kaybetti. Yeni bir bahçe yetiştirmeye gücünün kalmadığı, küçük ve zayıf çocuklarının da bir şey yapamayacağı bir anda, tüm dayanağını kaybetti." *(Tefhimü'l-Kur'ân)*

BAKARA 267-281.ÂYETLER

İnfak Bilinci ve İnfak İlkeleri

Mallarınızın İyilerini İnfak Edin!

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنفِقُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُم مِّنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنفِقُونَ وَلَسْتُم بِآخِذِيهِ إِلَّا أَن تُغْمِضُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ (267)

267- *Ey iman edenler! Kazandıklarınızın ve yerden sizin için bitirdiklerimizin iyilerinden infak edin. Sizin göz yummadan alamayacağınız bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın ve bilin ki, şüphesiz Allah, hiç bir şeye ihtiyacı olmayandır, övülmeye layık olandır.*

Hiçbir şeye muhtaç olmayan Allah, insanlara yine kendi iyilikleri için Allah yolunda infakı emreder. Cömert olup yarattıklarına hep lütuflarda bulunan Allah, **değersiz şeyleri** veren cimrileri sevmez.

Âyetteki "***iyilerinden verin***" emri **tavsiye** midir, **bağlayıcı** mıdır? "**Bağlayıcıdır**" (vücûb ifade eder) diyenler 'buradaki "***infak***/*sadaka*"dan maksat **zekât**tır' derler. Buna göre zekât olarak verilecek mal kötü, kalitesiz, kıymetsiz olmayacak; iyi olacak, iyisinden seçilip verilecektir. "Bu âyette kastedilen **sadaka ve infak**, farz olan zekât değil, nafile olan, sevap kazanmak üzere verilen **sadaka**dır, yapılan malî yardımdır" diyenler ise emrin bağlayıcı değil **tavsiye** olduğunu, "böyle olması daha iyidir, daha çok ecir getirir" mânasına geldiğini ifade etmişlerdir Türkçe'ye "iyi, kaliteli" diye çevrilen "***tayyib***" (çoğulu *tayyibat*) kelimesini, '**helâl'** manasında anlayanlar da olmuştur. Kelimenin bu manaya da ihtimali vardır. Ancak burada, manalar arasında bir çelişki bulunmadığı için ikisini birden almaya ve "***tayyibât***"ı 'helâllerinden ve iyilerinden' şeklinde anlamaya da bir engel yoktur. *(Kur'ân Yolu)*

Yoksulluk Korkusuna Düşmeyin! Hikmetli Davranın!

الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُم بِالْفَحْشَاءِ وَاللَّهُ يَعِدُكُم مَّغْفِرَةً مِّنْهُ وَفَضْلًا وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ (268) يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَن يَشَاءُ وَمَن يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُوا الْأَلْبَابِ (269)

268- *Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size hayâsızlığı emreder. Allah ise, size kendisinden bağışlama ve bol ihsan vadeder; Allah rahmeti geniş olandır, bilendir;* ***269-*** *Hikmeti dilediğine verir; şüphesiz kendisine hikmet verilene çok hayır verilmiştir. Temiz akıl sahiplerinden başkası öğüt alıp-düşünmez.*

269.âyettekf "***hikmet***"; neyin doğru, neyin yanlış olduğunu ayırmaya yarayan bilgidir. O halde hikmet sahibi bir kimse şeytanın dar yollarını değil, Allah'ın geniş yolunu takip eder. Şeytanın cimri takipçilerine göre ise akıllılık, servetle övünmek, hep daha fazla kazanmaya çalışmaktır. Bunun aksine kendilerine gerçek hikmet verilenler bu tür davranışı akılsızlık olarak görürler. Onlara göre **hikmet**, gerekli ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra servetini cömert bir şekilde iyi amellere sarfetmektir. Birinci grubun bu dünyada daha zengin ve rahat bir hayat yaşaması mümkündür; fakat bu dünya hayatı yaşanılacak hayatın tümü değildir; ölümden sonra da devam edecek hayatın, sadece küçük bir parçasıdır. O halde bu **dünya hayatının kısa zevkleri için ebedî hayatını feda eden kimse çok akılsızdır.** Akıllı olan ise, bu dünyada hayatından en iyi şekilde yararlanan ve bu dünyada az bir servete sahip olsa da **ahiretteki ebedî hayat için kendisini hazırlayan** kimsedir. *(Tefhimü'l-Kur'ân)*

Gizli İnfak/Sadaka Daha Hayırlıdır!

وَمَا أَنفَقْتُم مِّن نَّفَقَةٍ أَوْ نَذَرْتُم مِّن نَّذْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُهُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنصَارٍ (270) إِن تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ وَإِن تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَيُكَفِّرُ عَنكُم مِّن سَيِّئَاتِكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ (271) لَّيْسَ عَلَيْكَ هُدَاهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَن يَشَاءُ وَمَا تُنفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَلِأَنفُسِكُمْ وَمَا تُنفِقُونَ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ وَمَا تُنفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنتُمْ لَا تُظْلَمُونَ (272)

270- *Nafakadan her ne infak eder veya adaktan her ne adarsanız, muhakkak Allah onu bilir. Zulmedenlerin yardımcıları yoktur.* ***271-*** *Sadakaları açıktan verirseniz o ne iyi; fakat gizleyip de fakirlere verirseniz bu, sizin için daha hayırlıdır. O, günahlarınızdan bir kısmını bağışlar. Allah, yapmakta olduklarınızdan haberi olandır.* ***272-*** *Onların hidayete ermesi, senin üzerinde (kesin bir yükümlülük) değildir. Ancak Allah, dileyeni/dilediğini hidayete erdirir. Maldan hayır olarak her ne infak ederseniz, kendiniz içidir. Zaten siz, ancak Allah'ın rızasını istemekten başka (bir amaçla) infak etmezsiniz. Hayırdan her ne infak ederseniz -zulme/haksızlığa uğratılmaksızın- size eksiksizce ödenir.*

270.âyet: Kişinin Allah yolunda mı şeytanî bir yolda mı infak ettiğini, Allah'a mı başkalarına mı bir şey adadığını O bilir. Allah yolunda harcayanlar ödüllerini O'ndan alacaklar; kötülük yapıp şeytanî yolda harcayanlar ise, O'nun azabından korunacak bir yardımcı bulamazlar. Âyetteki ***nezir*** (adak); bir kimsenin, bir isteği gerçekleşirse Allah'a, bir peygambere, bir aziz veya puta bir şey yapmayı vaad etmesidir ve dinî açıdan bağlayıcıdır. Olması istenen şey helâl ise ve adak da Allah'a yapılmışsa, yerine getirilmelidir; zira Allah yolunda yapılmış bir nezirdir. Ama istek haram bir şeyse veya adak Allah'tan başkasına yapılmışsa, bu adak günahtır ve yerine getirilmesi cezayı gerektirir. *(Tefhimü'l Kur'ân)*

271.âyet: Zekâtı **açıktan**, diğer infak/'sadaka'ları ise **gizli** vermek en iyisidir. Zira farz olan zekâtı gizli vermek, 'Kişi yükümlü olduğu halde vermiyor' gibi bir suizanna yol açabilir ve açıktan vermekte bir beis yoktur. Bu ilke diğer ibadetler için de geçerlidir. Farzları açıktan, nafileleri ise gizli yapmak daha iyidir. Nafile infaklar açık yapıldığında hem alanın mahcup olması hem de verenin riyaya düşmesi ihtimali vardır. Kitap ve Sünnete göre; her nevi infakın gizli yapılması iyidir. *(Kur'ân Yolu)*

> "Yedi tür insan var ki; Allah onları, hiçbir gölgenin bulunmadığı günde kendi gölgesinde barındırır: Adil yönetici; Allah'a kulluk ederek yetişen genç; kalbi mescidlere bağlı kimse; Allah için birbirini seven ve bu sevgi için birleşip ayrılan iki kişi; kendisini zinaya çağıran soylu ve güzel bir kadını, 'Ben Allah'tan korkarım!' diye reddedebilen kimse; sağ elinin verdiğini sol eli bilmeyecek şekilde gizlice sadaka veren kişi ve tek başına iken Allah'ı anıp gözleri yaşaran kimse." *(Buhârî, Hudûd 19; Müslim, Zekât 91)*

272.âyet bir yanlış anlamayı ortadan kaldırdı. İlk başta Müslümanlar gayrimüslim akrabalarına veya diğer gayrimüslimlere malî yardımda bulunmakta tereddüt ettiler. Onlar sadece Müslümanlara yapılan yardımların Allah yolunda olduğunu sandılar. Burada müminlere, kâfirleri hidayete erdirmekle sorumlu olmadıkları bildirildi. Onların sorumluluğu Hakk'ı tebliğ etmekle sona erer. Kâfirlerin bunu algılayıp algılayamaması Allah'a kalmıştır. Bu nedenle Müslümanlar, sırf hidayeti kabul etmiyorlar diye gayrimüslimlerin isteklerini yerine getirmekte tereddüt etmemelidirler. Eğer müminler Allah'ı razı etmek için birinin ihtiyacını giderirlerse, Allah mutlaka ödüllerini verecektir. *(Tefhimü'l-Kur'ân)*

Sadakalar Allah Yolundaki Gerçek Fakirler İçindir

لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ (273) الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (274)

273- *(Sadakalar) Kendilerini Allah yolunda adayan fakirler içindir ki, onlar, yeryüzünde dolaşmaya güç yetiremezler. İffetlerinden dolayı, bilmeyen (kişi,) onları zengin sanır. (Ama) Sen onları yüzlerinden tanırsın. Yüzsüzlük ederek insanlardan istemezler. Maldan hayır olarak her ne infak ederseniz, şüphesiz Allah onu bilir.* ***274-*** *Onlar ki, mallarını gece, gündüz; gizli ve açık infak ederler. Artık bunların ecirleri Rableri katındadır, onlar için korku yoktur, onlar mahzun olmayacaklardır.*

Bu ayet Müslümanlara, kendilerini tamamen İslâm hizmetine adamış, bu nedenle de hayatlarını kazanamayan kimselere yardım etmelerini emrediyor. Hz. Peygamber (s) döneminde ***Ashab-ı Suffe*** böyle bir topluluktu. Onlar her an Efendimizin hizmetindeydiler. Efendimiz onlara İslâm'ı öğretiyor, İslâm'a hizmet için onları eğitiyordu. Ashabı Suffe öğrendiklerini

başkalarına aktarıyor ve Hz. Peygamber'in (s) emriyle çeşitli görevlere ve seferlere gidiyorlardı. Böyle kişilerin özellikle yardıma muhtaç oldukları açıktır; maişetlerini kazanmaya ayıracakları vakitleri yoktur. *(Tefhimü'l-Kur'ân)*

Bu tarihî durum dışında Allah rızası için ve Dinini koruma, öğrenme, öğretme, yayma amacıyla devamlı meşgul olmaları sebebiyle iş ve ticaret yapma imkânı bulamayanların her zaman ve zeminde infak ve tasaddukla ön sırada olma hakları vardır. Onlardan sonra sıra, meşru bir mazeret sebebiyle çalışıp kazanma imkânı olmayan fakat yine de insanlara el açıp dilenmeyen yoksullara gelir. Âyette belirtildiği gibi böyle iffetli, asil, insanlık şerefine düşkün kimseleri, erbabı, simalarından tanır ve gereken yardımı yaparlar. Burada geçen "***sima***" 'yüzlerindeki nur, ibadet izi, yoksulluğun verdiği solgunluk, üstte başta görülen eksiklik' gibi farklı şekillerde yorumlanmıştır. *(Kur'ân Yolu)*

İşte Allah rızası için her fırsat ve durumda infak edenler, gelecek korkusu ve kaygısı taşımasınlar.

Faiz (Ribâ) Haramdır

الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَىٰ فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ (275)

275- *Faiz (riba) yiyenler, ancak kendisini şeytanın çarparak sersemlettiği kimse gibi kalkarlar. Bu, onların: "Alım-satım da ancak faiz gibidir" demelerinden dolayıdır. Oysa Allah, alışverişi helâl, faizi ise haram kılmıştır. Kime Rabbinden bir öğüt gelir de (faize) bir son verirse, artık geçmişi kendisine, işi de Allah'a aittir. Kim de (faize) geri dönerse, artık onlar ateşin halkıdır, orada sürekli kalıcıdırlar.*

Kur'an'daki ismi "***ribâ***" olan faiz alıp-verme, Mekke'de inen ve müşrikleri muhatap alan "*İnsanların malları arasında ribâ yoluyla artsın diye verdikleriniz Allah katında artmaz.*" *(Rûm 30/39)* âyetiyle kınanmış, böylece ileride yasaklanacağına işaret buyurulmuş, Medine'de -Bakara/275. âyetten önce geldiği anlaşılan- *"Ey iman edenler! Kat kat faiz yemeyin. Allah'tan sakının ki kurtuluşa eresiniz" (Al-i İmran 3/130)* âyetiyle yasaklanmış, nihayet bu âyetle yasak pekiştirilmiş ve bazı sorular cevaplanmıştır.

Bu âyetlerin ilk muhatapları müşrikler, yahudiler, faizi helâl bilenlerdir. Çünkü âyetin devamında bu grupların, "***Alım-satım da faiz gibidir***" dedikleri zikredildi. Müminlerin daha önceden yasaklanmış bulunan faiz için bunu demeleri mümkün değildi. Ancak gayrimüslimlere hitap eden âyetler, dolaylı olarak müminler için de bir uyarıdır. Araya giren, "*Ey inananlar! Allah'tan korkun ve gerçekten iman etmiş iseniz faizden artakalan(alacak)ları bırakın*" *(2/278)* âyeti ise, doğrudan müminlere hitap eder. Sebebi ise; bazı müminlerin henüz faizcilikten kendilerini kurtaramamış olmaları, bazılarının yukarıda nakledilen benzetmenin tesiri altında kalmaları ihtimali ve önceden yapılmış faizli akitlerden kalma alacakların helâl olup olmadığı konusundaki şüphelerin giderilmesidir. Nisa/161'de gelecek olan âyet ise, Yahudilik gibi ilahî dinlerin de faizi yasakladığını ifade ve bu hükmün evrenselliğine işaret eder.

Sözlükte 'artma, yükselme, fazlalaşma, yükseğe çıkma, bedeni gelişip serpilme' anlamlarına gelen "***ribâ***" ile aynı kökten gelen kelimelerde de 'tepe, çıkıntı, fazlalık' manaları vardır. "***Ribâ***"nın bir manası da 'fazlalık' (ziyade) demektir. İsfahânî'ye göre "***ribâ***", '***sermayeye eklenen fazlalık***'tır. Ancak din bu fazlalığın bir kısmına ***ribâ*** deyip diğerlerine dememiştir. Bir fıkıh terimi olarak "***ribâ***", 'belli malların, belli şekillerde yapılan satım akdi ile değişiminde şart koşulan veya hâsıl olan fazlalık ve ödünç verilen malın geri ödenmesinde şart koşulan fazlalık'tır.

İslâm'dan önce Arap yarımadasında faizcilik oldukça yaygındı. Adına "***Câhiliye ribâsı***" denilen bu faiz uygulamasında **fazlalık**, ödemenin ertelenmesine dayanıyordu. Alacaklı ya başta, yani alacak doğuran satım ve ödünç verme gibi işlemler yapılırken, borcun bir müddet sonra ödenecek olması sebebiyle bir fazlalığı şart koşardı ya da mevcut borcun vadesi gelip de ödenemediğinde erteleme karşılığı olarak bir ek ödeme (fazlalık, ziyade) üzerinde anlaşma yapılırdı. Çoğunlukla borçlar vadesinde ödenemediği için her vade geldikçe, tahakkuk eden faiz de anaparaya eklenerek tamamından, yeni vadeye karşı yeni fazlalık istenir ve böylece faiz sebebiyle borç katlanarak artar ve devam ederdi. Âl-i İmrân suresindeki âyet *(3/130)* bu vakıaya da işaret ederek faizi yasaklamış, burada tefsir edilen âyetler ise "**katlanarak artan, katlanarak artıp giden**" kaydını da koymadan o gün bilinen ve uygulanan ribâyı yasaklamış, daha doğrusu yasağı tekrarlayarak teyit etmiştir. "**Katlanarak artan**" kaydı bir vakıayı, olup biteni anlattığı veya bunun vicdanlara sığmaz bir zulüm olduğunu dile getirmek istediği için -mânayı tersine çevirerek- 'Anaparanın bir ve daha fazla katına ulaşmayan faiz caizdir" şeklinde bir hüküm çıkarmak mümkün değildir *(İbn Aşur).* Burada maksat, yasaklamaya kayıt koymak (***ihtirazı kayıt***) değil, yasaklanan faizin giderek ulaştığı sonucu, olup biten vakıayı hatırlatmaktır (***vukuî kayıt***).

'***Bilinen ve uygulanan***' ribâ, yukarıda tanımlanan ***câhiliye ribâsı***dır. İslâm ribâ kelimesinin içeriğinde bir değişiklik yapmış mıdır? Kur'an'da ve Sünnet'te kullanılan ribâ kelimesi,

cahiliye devrinde bilinen ribâ mıdır, yoksa daha başka işlemler ve fazlalıklar da naslar tarafından ribâ kavramı içine sokulmuş mudur? Bu soruya iki farklı cevap verilmiştir:

a) İbn Abbas, İbn Ömer ve Muâviye'ye göre Kur'an'da yasaklanan ribâ *cahiliye ribası*dır, yani ödemeyi erteleme karşılığında şart koşulan ve alınan fazlalıktır. Peşin yapılan fazlalıklı değişimler (***ribe'l-fadl***) ribâ kapsamına girmez. ***"Ribâ ancak veresiye olandadır, peşin olanda ribâ yoktur"*** *(Müslim, Müsâkat 102,103; Buhari, Büyü 79)* mealindeki hadisler de bunu teyit eder.

Fahreddin er-Râzî'nin de işaret ettiği gibi İbn Abbas bu hükmü benimserken, ribâ kavramını değiştiren hadisleri kullanım dışı bırakmış, "Sanki Kur'an âyetlerinin mâna ve kapsamını, âhâd hadis rivayetleriyle daraltma ve değiştirmeyi caiz görmediğini ifade etmiştir." İbn Abbas'ın, ribânın başka çeşitlerini de yasaklayan hadisleri işitince bu görüşünden döndüğü de rivayet edilmiştir.

b) Daha çok İbn Abbas'a nispet edilen birinci görüşü sahabe, tabiin ve sonraki müctehidlerin **çoğu** benimsemediler. Onlara göre; İslâm ***ribâ*** kavramını değiştirmiş, hadisler -*Câhiliye ribâsı*na ek olarak- belli malların peşin alım satımlarındaki fazlalığı (*ribe'l-fadl*), fazlalık bulunmadan da olsa aynı cins mallar arasında veresiye trampayı (*rihe'n-neste*nin bir çeşidi), hatta şarap satımı ve hileli satımlar gibi bazı meşru olmayan ticarî işlemleri de ***ribâ*** saymıştır *(Bk. Buhari, Menâkıbül-ensâr 19; Müslim, Müsâkat 80, 101 vd).*

Ribânın kapsamını genişleten hadislerde, birbiriyle peşin fazlalıklı veya veresiye olarak eşit ve fazlalıklı mübadele edilen (alınıp satılan) ve böylece ribâlı satımı gerçekleşmiş olan **altı mal çeşidi**nden söz edilmiştir: **Altın, gümüş, hurma, buğday, arpa, tuz.** Hadislere göre meselâ bir gram altın peşin olarak iki gram altınla değişilirse (mübadele edilirse, alınır satılırsa) faiz gerçekleşir; keza bir gram altın yine bir gram altın karşılığında veresiye satılırsa yine faiz gerçekleşir. Altınla gümüş peşin birbiriyle değiştirilirse fazlalık faiz olmaz, veresiye olarak değiştirilirse gram fazlalığı faiz olur. Altın veya gümüşle, hadislerde sayılan diğer mallar alınır satılırsa hem fazlalık bulunması hem de veresiye olması halinde bile faiz gerçekleşmez. Hadislerin getirdiği bu genişletme ve açıklamalar müctehidleri ikinci bir tanışmaya sokmuştur: Faizin gerçekleştiği (ribevî) mallar bu altı maldan mı ibarettir yoksa bunlar örnek olarak zikredilmiş olup diğer malları da içine almakta mıdır? Eğer ikinci ihtimal söz konusu ise bu mallar diğerlerinden hangi ölçü ve vasıfla (illet) ayrılacaktır?

Dâvûd ez-Zâhirî, İbn Hazm gibi kıyas yoluyla hüküm çıkarmayı caiz görmeyenlere göre faiz ancak hadislerde geçen 6 malda gerçekleşir, bunların dışındaki mallar nasıl alınır satılırsa satılsın faizli satım oluşmaz. Misal; 1 ton pirinci 2 ton pirinç karşılığı satmakla faizcilik yapılmış olmaz, bu satım caizdir.

İslâm hukukçularının **büyük çoğunluğuna** göre hadislerde sayılan mallar örnekleme yoluyla zikredilmiştir, maksat "bunlar ve bunlar gibi olanlar" demektir. Bunlar gibi olanların ölçüsüne gelince: **1-**İmam Şafiî'ye göre ***ölçü*** (illet, belirleyici vasıf); altın ve gümüşte ***nakit*** (tabii ödeme aracı, tabii para) olmak, diğer dört maddede ise ***aynı cinsten yiyecek*** olmaktır. **2-**Ebû Hanîfe'ye göre aralarında ribâ gerçekleşen mallar hacim veya ağırlık ölçüleriyle ölçülerek alınıp satılan mallardır. Bu malların aynı cinsten olanları birbiriyle fazlalıklı peşin veya -eşit olsun fazlalıklı olsun- veresiye alınıp satıldığında **ribâ** gerçekleşmiş olur. Altınla gümüş tartıyla, diğer dört madde ise ölçekle ölçülerek satılan mallara örnektir. **3-**İmam Mâlik'e göre altın ve gümüşte illet nakit olmaları, diğer maddelerde illet, *temel gıda maddeleri veya bunları kullanılır ve korunur hale getiren madde o*lmalarıdır; sonuncusunun örneği tuzdur. **4-**Abdülmelik b. Mâcişûn'a *(Ö. 212/827)* göre illet faydadır, *faydalanmak*tır (*intifa*). İnsanların faydalandıkları her şeyde -cinsi cinsine- fazlalıklı mübadele faizcilik olur *(Râzî vd.).*

Altı madde dışında kalan maddelerin de faize konu olduğunu söyleyen müctehidler, bu maddeleri yukarıda özetlenen vasıflara göre ayırmışlar ve bu vasıfları taşıyan maddeler belli şekil ve şartlarda alınıp satıldıklarında faizin gerçekleşeceğini, diğerlerinde gerçekleşmeyeceğini söylemişlerdir. Bir malı aynı cins mal karşılığında, parayı da para karşılığında veresiye ve fazlalıklı (100 verip bir müddet sonra 105 almak gibi) alan ve satanın faizcilik yapmış olduğu hükmü, hadiste sayılan altı maddede ittifakla, diğer maddelerde ise -illet konusundaki görüş farklarına bağlı olarak- ihtilâfla benimsenmiştir. Ayrıca Câhiliye ribâsı denilen 'borç verirken, vadeye göre fazlalık şart koşma veya vadesinde ödenmeyen borcu ilâve meblâğ ve mal karşılığında erteleme' şeklindeki işlem ittifakla **ribâdır**, faizdir ve haramdır. Borçlunun alacaklıya enflasyon farkını ödemesi faiz değildir. Çünkü bu fark reel bir fazlalık değil, alınanla ödenenin eşitlenmesini sağlayan bir rakam fazlalığıdır. *(Kur'an Yolu)*

Bu âyet faizle borç vereni, akli dengesi bozuk deli bir adama benzetir. **Deli adam** nasıl dengesizliği nedeniyle hâkimiyetini kaybederse, aynı şekilde borç veren kişi de para verirken o denli dengesini kaybeder ki, şuurunu yitirir. Onun akılsızlığı o denli büyüktür ki, bencilliği ve açgözlülüğünün nasıl insan sevgisine, insan kardeşliğine ve dostluğuna kökten bir darbe vurduğunu ve insanlığın genel maslahatına zarar verdiğini farketmez; bu dünyada sanki deli bir adam gibi davranır. Ahiret'te de, bu dünyadaki gibi deli olarak dirilir. Çünkü kim hangi konumda ölmüşse ahirette o konumda dirilecektir.

'Alım - satım da ancak faiz gibidir' diyenler, görüşlerini yanlış bir teori üzerine kurdukları için kâr ile faiz arasındaki farkı göremezler. Onların iddiası şudur: Ticarette sermayeden kâr etmek helâl olduğuna göre, borca yatırılan paradan faiz almak neden haram olsun? Sadece Arap müşrikleri değil, günümüzün bankaları, finans kuruluşları da faiz hakkında bu tür düşüncelere sahiptirler. Borç veren bir kimse o parayı borç vermeyip bir yere yatırsa kâr eder,

borç alan kişi de bir yere yatırım yapıp kar ettiğine göre, borç veren kişi diğerinin kârının bir kısmını neden almasın, diye fikir yürütürler. Fakat onlar dünyada risksiz ve belli bir oranda sabitleştirilmiş kâr getiren hiçbir iş olmadığını unutuyorlar. Ticarette, endüstride, tarımda ve her tür girişimde, hem sermaye, hem de işgücü kullanılmalıdır. Aynı zamanda müteşebbis sabit bir kâr oranı beklememeli ve belli bir riski göze almalıdır. Şimdi, aldığı borçla yatırımda bulunup üretimde bulunan borçluyu bir tarafa bırakalım ve aldığı borcu tüketimde kullanan kişinin faiz ödeme durumunu ele alalım. Parasını kârlı bir işte kullanılmak üzere, belli bir faiz oranıyla borç veren kimse ile başka tür yatırım ve girişimlerle meşgul olan kimseyi karşılaştıralım. Herhangi bir girişimde bulunan kişi veya kişiler tüm zaman, işgücü, kafa ve sermayelerini kullanırlar ve işlerinin başarılı olabilmesi için ellerinden geleni yaparlar. Fâkat yine de sabit bir kâr oranını garantilemiş değillerdir ve birçok riskle karşı karşıyadırlar. Tâm tersine, sadece sermayesini veren kredici ise, üzerine hiçbir risk almaksızın sabit bir kâr oranını garantilemiştir. Hangi mantıkla, hangi adalet ve ekonomi düşüncesine göre onun sabit bir kâr oranını garantilemesi doğrudur?

Alışveriş helâl, faiz ise haramdır: Farklı ekonomik ve ahlâkî sonuçlar doğuran faiz ve kâr arasındaki en önemli ayrılıklar şunlardır:

1) Alıcı ile satıcı arasındaki kâr anlaşması eşit şartlarda olmaktadır. Alıcı ihtiyaç duyduğu maddeyi satın alır ve satıcı da bu maddeyi alıcıya sağlarken kullandığı zaman, işgücü gibi harcamaları için kâr alır. Bunun aksine faizde, borçlu, zayıf konumu nedeniyle krediyi verenle eşit şartla anlaşma yapamaz. Borç veren kişi ise, kârı olarak belirlediği miktar kadar sabit oranda bir faiz alır. Eğer borçlu aldığı parayı kişisel ihtiyaçları için kullanırsa, elbette zaman faktörü hiçbir kâr getirmez. Eğer borçlu aldığı parayı ticaret, endüstri, tarım gibi sektörlere yatırırsa o zaman eşit oranda kâr ve zarar şansı vardır. O halde faizle borç vermek bir tarafa sabit ve garantili bir kâr getirirken öte tarafa zarar veya bir tarafa kesin ve garantili bir kâr, öte tarafa ise belirsiz ve kesin olmayan bir kâr getirebilir.

2) Tüccar yüksek de olsa bir kez kâr talebinde bulunur; fakat kredi veren, tekrar tekrar ve zamanla oranı artan bir faiz ister. Borçlunun borç aldığı para üzerinden kazandığı kâr kendi içinde sınırlıdır; fakat borç verenin parası üzerinden istediği faizin sınırı yoktur. Borç veren kişi bazen borçlunun tüm kârını alabilir, hatta tüm kişisel mallarına el koyabilir ve yine de borçlu borcunu ödeyemeyebilir.

3) Bir madde el değiştirdiğinde veya fiyatı değiştiğinde ticarette alışveriş sona erer. Bundan sonra alıcıdan satıcıya bir şeyler ödemesi istenemez. Mobilya, ev, arazi kiralarına gelince; borç verilen şeyin aslı harcanıp tüketilmez, fakat kararlaştırılan ilan zaman sonunda sahibine geri verilir. Fakat alınan borç para olduğunda, borçlu önce bu sermayeyi tüketir, sonra da

alacaklıya üzerine bir miktar faiz katlayarak öder. Yani borçlu için iki risk vardır; borçlu hem borç aldığı anaparayı üretmeli, hem de faizi karşılayacak parayı kazanmalıdır.

4) Ticaret, sanayi ve tarım gibi ekonomik sektörlerle uğraşan kimseler zaman, işgücü ve beyin gücü harcayarak kâr elde ederler. Ama borç veren kimse, hiçbir riske atılmaksızın ve işgücü de harcamaksızın, ihtiyacı dışındaki parayı borç vererek borçlunun kârına en büyük hissedar olur. O, yapılan işteki kâr oranına, gerçekten kâr olup olmadığına, belki de zarar olduğuna bakmaksızın, sadece kendisine verilen sabit garantili faiz nispetinde işe ortaktır.

Bu anlatılanlar, **ekonomik** yönden de ticaretin toplumda yapıcı, faizin ise yıkıcı bir etkisi olduğunu ortaya koyar. **Ahlâkî** yönden ise faizin bencillik, katı kalplilik, paraya tapma gibi kötü özelliklere yol açtığı ve insanlar arasında sevgi ve yardımlaşma ruhunu öldürdüğü açıktır. O halde faiz, toplum için hem ekonomik, hem ahlâkî yönden zararlıdır. Kişinin ihtiyacı olmayan parayı ne yapacağı sorusuna gelince; hem kârına, hem zararına ortak olmak şartıyla ticarete, sanayie vs. yatırılabilir.

"***Kim faize bir son verirse, artık geçmişi kendisine, işi de Allah 'a aittir.***" Bu izin sadece, faizi haram kılan ayet nazil olmadan önce alınan faizin kanunî yönü ile ilgilidir ve o faizden kazanılan gelirin de helâl olduğu anlamına gelmez. Bu âyetten bu meselenin Allah'a havale edileceği ve bunun Allah tarafından bağışlanmamış olduğu anlaşılmaktadır. Sonu gelmez tartışma ve istekleri engellemek bakımından borçlanılan faizin geri ödenmesi için kanunî bir istekte bulunulmaması bildirilmektedir. Fakat ahlâkî yönden faiz pisliktir ve onu alan kimse kendisini temizlemek için elinden geleni yapmalıdır. Eğer şeytana uyup almış ise, aldığı faizi kendisine harcamamalı ve faiz aldığı kimseleri araştırıp onlara aldıklarını geri ödemeye çalışmalıdır. Faiz aldığı kimseleri bulamadığı takdirde bu haram ve pis kazancı sosyal refah için harcamalıdır. Kıyamet gününde, kişi hakkında kesin hüküm verecek olan Allah'ın azabından korunmanın tek çıkar yolu budur. Bu haram serveti kullanmaya devam eden kimse ise, geçmişte verdiği borçlar nedeniyle bile cezalandırılır. *(Tefhimü'l-Kur'ân)*

Faiz Artmaz ama Sadaka Artar!

يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا وَيُرْبِي الصَّدَقَاتِ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ (276)

276- *Allah faizi yok eder de sadakaları arttırır. Allah günahkâr nankörlerin (kâfirler) hiçbirini sevmez.*

Bu beyan; sosyal, ekonomik, ahlâkî ve ruhsal yönlerden mutlak bir hakikattir. Görünüşte faizin zenginleştirip, infakın fakirleştirmesine rağmen, gerçekte bunun tersi olur. Faiz, tabiatı itibariyle sosyal, ekonomik, ahlâkî ve ruhsal gelişmeye engeldir ve infak ise tüm bunların gelişmesini sağlar.

Faize **ahlâkî** ve **ruhsal** yönlerden bakarsak, onun açgözlülük, bencillik, cimrilik, haset, katı kalplilik gibi özelliklere dayandığını ve borç veren kişide bu özellikleri beslediğini görürüz. Fakat ***infak***; cömertlik, tokgözlülük, yumuşak kalplilik ve sevgi üzerine kurulmuştur ve bu yüce niteliklerin gelişmesine yardımcı olur. Bu niteliklerin bir öncekilerden daha iyi olduğu gerçeğini kim yadsıyabilir?

Toplumsal yönden bakarsak; eğer toplumdaki bireyler karşılıklı ilişkilerini bencillik üzerine kurarlarsa ve bireylerarası yardımlaşma ancak şahsi çıkar karşılığında olursa, o toplumun kuvvetli, dayanıklı ve dengeli bir toplum olamayacağı açıktır. Eğer zenginler fakirlerin sadece sömürülmek için var olduğuna inanıyorlarsa, bu durumda bir çıkar çatışması meydana gelecek ve toplumda ayrılıklar ortaya çıkacaktır. Eğer diğer şartlar da bunları desteklerse bu durum bir sınıf çatışmasına neden olacaktır. Diğer taraftan, eğer toplumun bireyleri karşılıklı ilişkilerini sempati üzerine kurarlar ve birbirlerine cömertçe davranırlarsa, toplum güçlenecektir. Eğer her birey ihtiyacı olan diğer bireye yardım ederse ve "varlıklı"lar "varlıksız'lara sempati ile veya en azından adaletle davranırlarsa, o toplumda karşılıklı sevgi ve saygı gelişecek ve toplum güçlü, dengeli bir toplum olacaktır

Şimdi de faizi **ekonomik** yönden ele alalım. Borçlar iki çeşittir: 1) **Tüketim borçları**, ihtiyacı olan kimseler tarafından kişisel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla alınır 2) **Ekonomik borç** ise işadamları tarafından ticaret, endüstri, tarım ve benzeri sektörlere yatırılmak üzere alınır. Birinci tür borçta faizin kötü sonuçlar doğurduğu herkes tarafından bilinir (Örnek: **kredi kartı mağdurları)**. Her ülkede kredi veren kuruluşlar ve bankerler genelde işçi, köylü ve fakir kesimin kanını emer ve durumlarının daha da kötüye gitmesine neden olurlar. Faiz talepleri, bu insanların borçlarını ödemesini hemen hemen imkansız kılar ve onları bu işten kurtulmak için sürekli borç almaya iter. Anaparanın birkaç katı kadar faiz ödeseler bile anapara ödenmeden kalır. Borçlunun gelirinin büyük bir bölümü alacaklı tarafından alınır ve fakir borçlu yakasının iki ucunu bir araya getiremez. Doğal olarak bu, işçilerin işlerine olan ilgilerini azaltır. İşlerin meyvesi başkaları tarafından alınınca, onlar da kendilerini tüm kalpleriyle işlerine veremezler. Ayrıca, üzüntü, tedirginlik, yetersiz beslenme sağlıklarını bozar; parasızlık nedeniyle gerekli ilaçları bile alamazlar. O halde faizle borç verme, çoğunluğun kanının emilmesi pahasına küçük bir grubun palazlanıp gelişmesine ve toplumda genel bir bozulmaya neden olur. Bu yolla ortaya çıkan randıman düşüklüğü millî üretimin kalite ve standardını düşürür. Sonunda kan emiciler de kendi açgözlülüklerinin ve zulümlerinin kurbanı olurlar. Ezilen ve sömürülen insanların bastırılmış kızgınlıkları, borç verenlerin acımasızlığı ile su yüzüne çıktığında kanlı bir devrime dönüşür ve sömürenlerin tüm

şeref ve kötü yoldan kazanılmış servetlerini yerle bir eder. Ekonomik borçlarda sabit bir faiz oranının uygulanmasının doğurduğu birçok kötü sonuçtan üçü şunlardır:

1) Piyasa oranına eşit veya ondan daha yüksek faiz ödemeyen projeler, toplum için gerekli ve faydalı olsa da sermaye bulamaz. Kullanılması mümkün olan tüm para, toplum için çok zararlı olsa da, piyasa oranına eşit veya daha yüksek faiz verebilen, kârlı olan ticari ve endüstriyel sektörlere akar.

2) Ticari, endüstriyel veya tarımla ilgili her şartta yüzde beş, altı veya daha fazla kâr oranı garanti edebilen hiçbir iş yoktur. Böyle bir garantinin olmayışı bir yana, hiçbir işte zarara karşı garanti yoktur. O halde sermayenin sabit faiz oranı ile borç alan hiçbir iş, riske ve zarara karşı garanti altında değildir.

3) Borç veren kimse işin kârına ve zararına doğrudan ortak olmadığı ve sadece sabit bir faiz oranını gözönünde bulundurduğu için, yapılan işin sosyal refahla olan ilişkisine dikkat etmez. Onun ilgilendiği tek şey kendi çıkarıdır; bu nedenle piyasada ne zaman bir kriz görse parasını hemen piyasadan çeker. Bu şekilde bencilliği nedeniyle panik yaratmış, piyasada kriz yolu açmış ve varolan krizi ise felâkete dönüştürmeye yardım etmiş olur.

Faizin bu üç kötü sonucu o denli açıktır ki, ekonominin alfabesinden haberdar olan herkes bunu bilir. Allah'ın koyduğu tabiî yasayı yani faizin millî serveti azalttığı gerçeğini kimse inkâr edemez.

Şimdi de *infak*ı (sadaka) **ekonomik** yönden ele alalım. Eğer bir toplumun zenginleri paralarını serbestçe kendilerinin ve bakmakla yükümlü oldukları kimselerin ihtiyaçlarını karşılamak için harcasalar ve servetlerinin bir bölümünü ihtiyacı olan kimselere dağıtsalar, faizsiz borç olarak işadamlarına verseler veya bir işe ortak olsalar ya da sosyal hizmetler için hükümete faizsiz borç verseler, o zaman elbette ticaret, endüstri ve tarım gelişecektir. Millî servet artacaktır. O halde faizin bir ulusun gelişmesini engellediği ve infakın gelişmeye yardım ettiği apaçık ortadadır. *(Tefhimü'l-Kur'ân)*

"*Allah, günahkâr nankörlerin hiç birini sevmez*." Borç veren (tefeci) şüphesiz nankör bir zavallıdır. Kendisine servet veren Allah'a karşı şükreden bir kul olarak, en azından O'nun kullarına faizsiz borç vermelidir. Eğer, bunun tersine Allah'ın nimetini, kendisinden fakir olanları sömürmekte kullanırsa, o sadece nankör olmaz aynı zamanda kötü kalpli ve zalim de olur.

Faiz Değil Borç

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (277) يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (278) فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ (279) وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَى مَيْسَرَةٍ وَأَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (280) وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ (281)

277- *Şüphesiz iman edip salih ameller işleyenler, dosdoğru namazı kılanlar ve zekâtı verenlerin ecirleri Rablerinin katındadır. Onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyecektir.* ***278-*** *Ey iman edenler, Allah'tan korkup - sakının ve eğer inanmışsanız, faizden artakalanı bırakın.* ***279-*** *Şayet böyle yapmazsanız, Allah'a ve Rasulüne karşı savaş açtığınızı bilin. Eğer tevbe ederseniz, artık sermayeleriniz sizindir. (Böylece) Ne zulmetmiş olursunuz, ne de zulme uğratılmış olursunuz.* ***280-*** *Eğer (borçlu) zorluk içindeyse, ona elverişli bir zamana kadar süre (verin). (Borcu) Sadaka olarak bağışlamanız ise, sizin için daha hayırlıdır; eğer bilirseniz.* ***281-****Allah'a döneceğiniz günden korkun - sakının. Sonra herkese kazandığı eksiksizce ödenecek ve onlara haksızlık yapılmayacaktır.*

Bu bölümde iki karakter sunuluyor: Biri, gece gündüz servet biriktirmekle uğraşan tefeci; diğeri ise Allah'a ibadet edip, Allah'ın kullarının haklarını gözeten, malı kazandıktan sonra kendisi, başkaları ve iyi ameller uğrunda harcayan cömert kişi. Allah birinci tür kimselerden hoşlanmaz; çünkü onlar iyi ve dengeli bir toplum kuramazlar; aksine bu dünyada hem kendilerini, hem de başkalarını rezil ederler, Ahiret'te onlara azap vardır. İkinci tür kimselerden ise Allah razı olur, onlar iyi ve dengeli bir toplum kurup, gerçek başarıya ulaşabilirler. Dünyada huzur içinde, Ahiret'te Cennet nimetleri içinde yaşarlar.

Faiz: Allah'a ve Rasulüne Karşı Savaş Açmaktır

279.âyet Mekke'nin fethinden sonra nazil olmuş; fakat faizle ilgili olduğu için bu araya konulmuştur. Bu ayet inmeden önce de faiz, haram olmamasına rağmen Müslümanlar tarafından nefretle karşılanıyordu; ama ayet indikten sonra faizle borç verme İslâm Devleti'nde yaptırım gerektiren bir suç oldu. Bölgede ticaret yapan kabileler faiz konusunda uyarıldılar. Eğer faizden vazgeçmezlerse onlara karşı savaş açılacaktı. Necran Hıristiyanlarına İslâm devleti içinde özerklik verildiğinde, anlaşmada "eğer faizle ticarete devam edilirse anlaşmanın sona ereceği ve iki ülke arasında savaş çıkacağı" açıkça belirlendi. Âyetin son bölümünden İbn Abbas, Hasan Basri, İbn Sîrin ve Rebi b. Enes, İslam Devleti'nde faiz alanın yaptığı şeyden tövbe etmesi için uyarılması, buna rağmen vazgeçmezse ölüm cezasına çarptırılması

gerektiği sonucunu vardılar. Diğer fakihlerse faiz alan kişinin bu işten vazgeçinceye dek hapsedilmesi gerektiğine söylerler.

280.âyet: İslâm mahkemelerine, borçlu çok zor durumda kaldığında alacaklıya süre tanımasını emretme ve bu emri uygulama yetkisi verir. Belirli bazı durumlarda mahkeme borcun bir kısmını veya tümünü silme hakkına sahiptir. Bir hadise göre Hz. Peygamber'e (s) çok borcu olan ve iflas eden bir adamdan bahsedildi. Hz. Peygamber (s) bunu duyunca etrafındakilerden bu adama yardım etmelerini istedi. Fakat etrafındakilerin yardımlarına rağmen adamın borcu ödenemedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.) alacaklıları çağırdı ve onlara toplanan parayla yetinmeleri gerektiğini söyledi. İslâm Hukukçularına göre, borçlu kimsenin evi, mutfak eşyaları, şahsî giyim eşyaları ve geçimini kendileriyle kazandığı meslekî araç ve gereçleri hiçbir surette haciz edilemez. *(Tefhimü'l-Kur'ân)*

281.âyet: İbn Abbas'a göre, en son nazil olan âyettir ve Vedâ haccında Mekke'de nazil olmuştur. Ahmed b. Hanbel'in Müsnedi'nde yer alan Hz. Ömer'in (r.a) şu sözleri de bu görüşü destekler: "En son vahyedilen âyetler ribâ konusundaydı *(Bakara 2/275-281),* fakat Rasûlüllah bu âyetlerin anlamını bize tam açıkla(ya)madan vefat etti."

BAKARA 282-286.ÂYETLER

Borçlanma ve İman Esasları

Borçlanma ve Alış-Veriş İlişkilerinde Şahitlik, Yazı ve Rehin

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنتُم بِدَيْنٍ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى فَاكْتُبُوهُ وَلْيَكْتُب بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِن رِّجَالِكُمْ فَإِن لَّمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّن تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَن تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَىٰ وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا وَلَا تَسْأَمُوا أَن تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَىٰ أَجَلِهِ ذَٰلِكُمْ أَقْسَطُ عِندَ اللَّهِ وَأَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَأَدْنَىٰ أَلَّا تَرْتَابُوا إِلَّا أَن تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُبُوهَا وَأَشْهِدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ وَإِن تَفْعَلُوا فَإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ (282) وَإِن كُنتُمْ عَلَىٰ سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَّقْبُوضَةٌ فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُم بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ أَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ وَمَن يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُهُ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ (283)

282- *Ey iman edenler! Belirlenmiş bir süre için borçlandığınızda onu yazın. Aranızda bir kâtip bunu adaletle yazsın. Kâtip Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan geri durmasın. Artık o yazsın, borçlu da yazdırsın; rabbi olan Allah'tan korksun ve borçtan hiçbir şeyi eksik bırakmasın. Eğer borçlu akılca zayıf veya eksik yahut kendisi yazdıramaz durumda olursa velisi adaletle yazdırsın. Erkeklerinizden iki şahidi de tanık tutun. Eğer iki erkek bulunmazsa, razı olacağınız şahitlerden bir erkekle -biri yanılırsa diğeri ona hatırlatsın diye- iki de kadın olsunlar. Çağrıldıklarında şahitler gelmezlik etmesinler. Borç küçük olsun büyük olsun vadesini belirterek onu yazmaktan üşenmeyin. Böyle yapmanız Allah katında daha adaletli, şahitlik için daha uygun/sağlam ve şüpheye düşmemeniz için daha elverişlidir. Aranızda yapıp bitirdiğiniz peşin bir ticaret olursa o başka; onu yazmamanızda üzerinize bir sakınca yoktur. Alış-veriş yaptığınızda şahit tutun. Kâtip de şahit de zarar görmesin. Eğer bunu yaparsanız şüphesiz bu sizin yoldan çıkmanız demektir. Allah'tan korkun; Allah size öğretiyor; Allah her şeyi bilir.* ***283-*** *Şayet yolculukta olur ve yazacak birini bulamazsanız, teslim alınmış rehinler yeterlidir. Birbirinize güveniyorsanız, kendisine güvenilen borçlu emaneti yerine getirsin ve rabbi olan Allah'tan korksun. Tanıklığı gizlemeyin; kim onu gizlerse şüphesiz onun kalbi günahkârdır. Allah yaptığınız her şeyi bilir.*

Sosyal hayatta mal ve para borçlanması önemli bir ihtiyaçtır. İnsanlar bu ihtiyacı istismar ederek faizciliğe yönelmişler, bir süre sonra ödemek üzere mal veya para talep edenlerden

bunu fazlasıyla (faiz) ödemelerini istemişler, bu da birçok olumsuz sonuç doğurmuştur. Bu yüzden faizi haram kılan Kur'an, gerek ödünç almak ve gerekse diğer meşru akidleri yapmak suretiyle borçlanmayı helâl kılmış, bu hükmü de -faiz yasağı faizsiz borçlanmayı da kapsar zannedilmesin diye- hemen faiz yasağının arkasından açıklamıştır. Borç ilişkisinde en önemli mesele onun zamanında ve eksiksiz ödenmesidir. Bunun sağlanabilmesi için de hem unutmayı hem de inkârı önleyecek tedbirlere ihtiyaç vardır. Yazma, şahit tutma, teminat alma, insanlarda emanet ve sorumluluk duygusunu geliştirme bu tedbirlerin en önemlileridir. Kur'ân'ın bir sayfa tutan bu en uzun âyetiyle onu takip eden âyet bu tedbirleri açıklar.

İbn Abbas bu âyetin ***selem*** (peşin parayla sonradan -meselâ hasat mevsiminde teslim edilecek- mal satma) işlemi hakkında geldiğini söyler. Ancak *âyetin geliş sebebinin özel olması, hükmünün genel olmasını engellemez* ilkesini dikkate alan tefsircilere göre bu âyet bütün vadeli borç ilişkilerini kapsar.

"***Yazın***" emrinin **bağlayıcı bir emir** (***âmir hüküm***) olup olmadığı tartışılmıştır. Dört mezhebin imamlarının içinde bulunduğu çoğunluğa göre burada, borcu güvence altına almak için öngörülen tedbirleri ihtiva eden emirler **tavsiye** niteliğindedir, yapılırsa daha iyi olur (***mendup***) kabilinden bir hüküm getirmektedir. İbn Atıyye de bu görüşü savunmuştur. Taberî, Dâvûd ez-Zâhirî, Atâ gibi fıkıhçı ve tefsircilere göre bu emir bağlayıcı hüküm getirmektedir, yazmak farzdır, terk eden günahkâr olur.

"***Bir kâtip yazsın***" emri, 'Taraflar okuma yazma biliyorlarsa kendileri yazsınlar; her biri yazdığını karşı tarafa versin ve hukukî işlem için tanık bulundursunlar. Okuma yazma bilmiyorlarsa, yazmayı bilen biri borcu doğru yazsın' diye anlaşılıp yorumlanmıştır. Yine yazma emri, İslâm hukukunda yazının delil olduğuna, yazılı vesikanın ispat vasıtası olarak kullanılacağına dayanak kılınmıştır.

Kendine başvurulan yazıcının borç vesikasını yazmaya mecbur olup olmadığı konusunda da farklı görüşler vardır. '***Yazması mutlak olarak farzdır***' diyenler yanında '***Farzı kifâyedir, vakti müsaitse farzdır***' diyenler de vardır. Hanefî fıkıhçısı Cessâs'a göre yazmanın aslı bile farz olmadığına göre kâtibin yazmasının farz olması düşünülemez. Ancak hakkın zayi olmaması için kendilerine yazmayı öğretmesi veya kendi yerine bir yazıcıyı göstermesi gereklidir *(Ahkâmü'l-Kur'ân).* Yazma karşılığında ücret almaya gelince; dinde farz olan amellerden ücret almak caiz olmaz, farz olmayanlardan ise alınabilir. Yazma imkânı bulunan kimselerin, yazmaktan geri durmalarının caiz olmadığını söylemek isabetlidir.

Yazma ve tanık tutma birbirinin yerine geçmek üzere öngörülmemiş, amacı gerçekleştirmeye daha uygun ve yardımcı olacağından ikisi birden istenmiştir.

"**Erkeklerinizden**" kaydı iki şart getirmektedir:

a) Şahitler çocuk olmayacak, ergenlik çağına gelmiş kimselerden olacaktır.

b) Gayrimüslimlerden değil, âyete muhatap olan Müslümanların erkeklerinden olacaktır. Daha çok bu âyetten hareket eden fıkıhçılar, gayrimüslimlerin -yolculukta ölmek üzere olan müminin vasiyetine şahit olmaları dışında- Müslümanlar arasındaki hukukî ilişkilerde şahit olamayacakları, şahitliklerinin geçersiz olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. (Ebû Hanife, kâfirlerin birbirlerine yapacakları şahitliğin kabul edileceğini söyler. *Beydavi*) Bu hükmün akıl ve vakıadan delili de gayrimüslimlerin -genel olarak- Müslümanların hakları konusunda titizlik göstermeyecekleri, onların dürüst olanını olmayanından ayırma konusunda Müslümanların yeterli bilgiye sahip olamayacakları hususudur.

Malî konularda şahit ya iki erkek ya da bir erkek, iki kadın olacaktır. (İmam Şafii'ye göre; bu şart mallarla ilgili durumlarda sözkonusudur. Ebû Hanife, buna ilaveten, had ve kısas şahitliği dışındaki durumlarda da aynı şartın olduğunu söyler. *Beydavî*) Daha azı iddianın ispatı için yeterli değildir. Tek erkeğin yeterli olmaması, onun akit ve dürüstlük bakımlarından eksik olduğu gerekçesine değil, hakkın ve alacağın zayi olmaması için daha ihtiyatlı ve tedbirli olma hikmetine bağlıdır. Bir kadın yerine **iki kadının şart koşulması** da tek kadının akıl ve dürüstlüğünün yeterliği konusundaki şüpheden veya hükümden değil, onların özel durumları, konumları, psikolojileri, ev dışındaki hayatla ilgileri bakımından unutma veya şaşırma ihtimallerinin daha fazla olmasındandır; yani yine hakkın zayi olmamasına yönelik bir tedbirden ibarettir. Kadın bu bakımdan da ikinci sınıf ve dereceden bir insan olarak algılanmadığı içindir ki, "erkek bulunmadığı takdirde" denilmemiş, erkek bulunsa bile kadınların tanıklığı kabul edilmiştir. Âyetin ifadesine dikkat edildiğinde anlaşılacağı üzere iki kadının şahitliğinde tanıklık eden yine bir kadındır; yani nisabı (şahitlik için gerekli sayı) doldurma bakımından bir kadın, bir erkek gibidir. Diğer kadının işi, hemcinsinin unutması veya yanılması halinde ona hatırlatmaktan, hatırlamasına yardımcı olmaktan ibarettir.

Borç doğuran akidlerin **peşin usulüyle yapılması**, akdin hemen sonunda alacak ve borcun kapanması halinde yazma yükümlülüğü kaldırılmakta, fakat yine de tanık tutma tavsiye edilmektedir. Zira vadenin sözkonusu olmadığı akidlerde de ihtilâflar çıkabilmekte, şahide ihtiyaç duyulabilmektedir (Âlimlerin çoğuna göre bu emir vacip değil müstehaptır).

Bazen şahit ve kâtipler akdin taraflarınca rahatsız edilmekte, kendilerine zarar verilmektedir. Bu sebeple olmalıdır ki dilimizde "İşin yoksa şahit ol, paran çoksa kefil ol" şeklinde bir öğüt ifadesi yaygınlık kazanmıştır. Şahitlerin gereksiz yere meşgul edilmeleri dahi bir zarar vermedir, Borçlunun ödeme konusunda temerrüde düşmesi halinde borcu kefil ödemek mecburiyetinde kalmaktadır. Şahit ve kâtiplerin, gerçeği yansıtmamaları konusunda baskı altına alındıkları, tehdit edildikleri olmuştur. İlgili âyet bütün bunları yasaklamakta ve tarafları **Allah'tan korkmaya** davet etmektedir. *(Kur'ân Yolu)*

283.âyet: Alacağı teminat altına alan işlemlerden biri de rehin almaktır. Rehin alıp-verme âdeti İslâm'dan önce de vardı; bazen borçlular çocuklarını kabile reislerine rehin verirlerdi. İslâm'da insanın rehin olması caiz olmaz; gerektiğinde satıp paraya ve mala çevrilerek borcun ödenmesine yarayan bir madde veya maddî değer olur. Yolculukta veya gurbette de borç alınıp verilebileceği için bu durumda yazacak birini bulamama ihtimali artmaktadır. Kur'an'ın teklif ettiği çare, yazma yerine uygun bir nesneyi rehin almaktır. Rehin almanın caiz olması yolculuk haline özgü de değildir. Rasûlüllah'ın uygulamasıyla yolculuk dışındaki durumlarda da rehin almanın ve vermenin caiz olduğu anlaşılmış ve bu hüküm devamlı uygulanmıştır (Allah Rasûlü, bir Yahudi'ye borç karşılığı zırhını rehin vermişti).

"***Teslim alınan rehin***" ifadesindeki '*teslim alınan/kabzedilen*' kaydı sebebiyle rehin konusu malın borçludan alınmaması, borçlunun tasarrufu dışına çıkarılmaması halinde rehin akdinin sahih olup olmayacağı tartışılmıştır. Hanefî ve Şâfiîlere göre akid sahih olmaz. Mâlik'e göre akid sahih olur, fakat bağlayıcı olabilmesi (lüzumu) için teslim şarttır. Borçlu teslim etmek istemezse cebredilir (zorla alınır). Borca karşı teminat olarak alınan rehinden alacaklının istifade etmesi ise caiz değildir.

"***Birbirinize güvenirseniz, kendisine güvenilen kimse emaneti yerine getirsin***" kısmının, önceki kısımlara etkisi mevzuunda farklı yorumlar vardır: a) Yazma, yazdırma, şahit tutmanın farz olduğunu söyleyenlerin bir kısmına göre âyetin bu bölümü farz olma hükmünü kaldırmış, teminat alma veya güvenme konusunda ilgilileri serbest bırakmıştır. Diğer kısmına göre ise rehinin teminat yerine geçmesi yolculuk haline mahsustur. Bu istisna dışında farz olma hükmü devam etmektedir, b) Teminat alma emrinin **tavsiye** olduğunu söyleyenlere göre bu kısım o hükmü destekler.

Güvene karşı ihanet etmemeyi, emaneti yerine getirmeyi bütün borç ilişkilerine yaymak daha doğrudur. Teminat da alınsa kişilerde emanet duygusu ve sorumluluğu bulunmazsa borcun tarafları birbirlerine karşı haksızlık yapabilirler. Âyet bunu yapmamalarını emretmektedir.

Kul hakkının zayi olma ihtimali varsa, buna tanık olanların bildiklerini gizlemeleri caiz olmaz. Sorulmasa da kendiliklerinden ilgili makama gelip tanıklık etmeleri gerekli görülmüştür 'Sorulmadan, istenmeden şahitlik etmeyi kınayan' hadislerin *(Buhâri, Eymân 27*; *Şehâdat 9; Müslim, Fezâîlü's-Sahâbe 210-215)* Allah hakkı ile ilgili konular veya yalancı şahitlik hakkında olduğu ifade edilmiştir. Şahitliği gizlemek, bildiğini söylememek dışa vuran eylemlerle değil, zihin ve iradeyle (kalple) işlenen bir günahtır. Bu sebeple şahitliği gizleyen için '***Kalbi günahkârdır***' buyuruldu *(Kur'an Yolu)*. Çünkü kalp, 'azaların reisi' ve 'beden ülkesinin başkenti' olup tüm maddi-manevi eylemlerimizi belirleyen merkezdir.

Açığa Vursanız da Gizleseniz de...

لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِنْ تُبْدُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللَّهُ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (284)

284. *Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. İçinizdekini açığa varsanız da gizleseniz de Allah sizi ondan hesaba çeker. Sonra dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder; Allah her şeye kadirdir.*

Müslim'in naklettiği bir hadis *(İman, 199)* bu âyet geldiğinde ashabın onu nasıl anladığını ortaya koyar. Rivayete göre: bu âyet gelince sahabe çok etkilendi; Rasûlüllah'ın (s) huzurunda diz çöküp dediler ki:

"Ey Allah'ın elçisi! Namaz, oruç, cihad, sadaka (zekât) gibi gücümüzün yettiği amellerle yükümlü kılındık (bunlara bir diyeceğimiz yok). Şimdi ise size bu âyet geldi; buna uymaya gücümüz yetmez!' [89]

Ashabın bu tavrı üzerine Rasûlüllah (s): "*Sizden önceki iki kitabın tabileri gibi siz de* ***'İşittik ve isyan ettik'*** *mi diyeceksiniz? Oysa* ***'İşittik, itaat ettik. Senin bağışlamanı dileriz ey Rabbimiz, gidiş Sanadır'*** *demeniz gerekir."* buyurdu; onlar da aynısını dediler, cümleyi tekrarladıkça dilleri buna alıştı.

Bunun üzerine onları öven 285.âyet ('*Peygamber de iman edenler de ona indirilene inandılar. Hepsi de Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine imân ettiler. Peygamberlerinden hiçbirinin arasını ayırmayız. İşittik ve itaat ettik, affını dileriz ey Rabbimiz, dönüş Sanadır, dediler.'*); daha sonra da 284. âyete açıklık getiren ve bir bakıma sahabenin bu âyetle ilgili yukarıdaki anlayışlarını düzelten ***"Allah hiçbir kimseyi gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü kılmaz"*** mealindeki 286. âyet indi.

İbn Kesir Tefsirinde konuyla ilgili şu rivayetler de yer alır: İbn Abbâs'ın ifade ettiği üzere; bu âyet *(2/284)* indiğinde Rasûlüllah'ın (s.) ashabı çok üzüldü ve:

-"Ey Allah'ın Rasûlü helak olduk (mahvolduk). Konuştuğumuz ve yaptığımız şeylerden dolayı hesaba çekilsek haydi ne ise; ama kalplerimiz bizim elimizde değil ki!" dediler.

Rasûlüllah (s.) da onlara: "***İşittik ve itaat ettik, deyiniz.***" buyurdu. Onlar da: **'İşittik ve itaat ettik'** dediler. Bu âyet-i kerimeyi "*Peygamber de imân edenler de ona indirilene inandı... Allah kimseye gücünün yeteceğinden fazlasını yüklemez. Kazandığı lehine yüklendiği*

---

89 İbn Hacer el-Askalani'nin el-İsabe'sinde (2/337) aktardığını göre; Rasûlüllah'ın yanına gelip diz çökenler arasında Ebû Bekir, Ömer, Muaz b.Cebel ve Sad b. Zürare de (r.a) vardı. Onlar Rasûlüllah'a şöyle dediler: ***"Bu ayetten daha çetin bir ayet bize nazil olmamıştır."***

aleyhinedir..." âyet-i kerimeleri neshetti/düzeltti. Onların kalplerinden geçenler affolundu ve ancak işlediklerinden sorumlu oldular.

Abdullah b. Ömer, **"*Göklerde ve yerde olanların hepsi Allah'ındır. İçinizdekini açıklasanız da, gizleseniz de Allah sizi onunla hesaba çeker. Sonra dilediğini bağışlar.*"** âyetini okur: **'Allah'a yemin olsun ki şayet Allah bizi bununla hesaba çekerse muhakkak helak oluruz.'** deyip o kadar ağlar ki hıçkırıkları işitilir. Abdullah b. Abbâs: Allah Ebu Abdurrahmân'ı bağışlasın. Yemin olsun ki Müslümanlar bu âyet indiğinde Abdullah b. Ömer'in hissettiklerini hissettiler de Allah bu âyetten sonra sûrenin sonuna kadar olmak üzere, **"*Allah kimseye gücünün yeteceğinden fazlasını yüklemez*"** âyetini indirdi. Şu vesvese Müslümanların güç yetireceklerinden değildi. Sonunda iş Allah'ın verdiği hükme vardı ki, söz ve fiillerden kazandıkları lehine, aleyhine kazandıkları da aleyhinedir.' der.

Müslim yukarıda özetlenen rivayetin ardından aynı konuyla yakından ilgisi bulunan şu hadisleri de nakletmişti: **"*Allah ümmetimin içinden geçirdiklerini, söylemedikçe ve yapmadıkça bağışlamıştır.*" "*Kulum iyi bir şeyi yapmaya niyetlendiği zaman ona bir sevap yazarım, onu yaptığı zaman ise ondan 700'e kadar katlayarak sevap yazarım. Kötü bir şey yapmaya niyetlenip de onu yapmadığı zaman günah yazmam, yaptığı takdirde ise bir günah yazarım.*"** *(İmân 201-207*) Ashab Rasûlüllah'a gelip zihinlerinden, inançla ilgili olup açıklamaları mümkün olmayan bazı kötü düşüncelerin gelip geçtiğini söylediklerinde, Allah'ın elçisi onlara şu cevabı vermiştir: "***O imanın ta kendisidir.***" *(Müslim, İman 209)*

Mealleri nakledilen âyet ve hadisleri, birbiriyle çelişmeyen bir mâna çerçevesinde doğru anlayabilmek için bir bütün halinde düşünmek, "***insanların içlerinden geçirip açığa bile vurmadıkları bir şeyden hesaba çekilmeleri ve Allah isterse azap görmeleri***" hükmüyle -yine Allah'ın açıkladığı- "***zihinden geçirilip yapılmayan kötülüklere günah yazılmaması, zihinden gelip geçen şeyler gibi insanın hâkim olamayacağı (gücünün yetmeyeceği) düşüncelerden dolayı sorumluluğun bulunmaması***" hükümlerini uzlaştırmak gerekir. Tefsirciler bu maksatla farklı yorumlar yapmışlardır.

1 -Yukarıda meali verilen hadise göre âyetin hükmü kaldırılmıştır. Yani Allah Teâlâ önce zihinden geçenlerden de insanları sorumlu tutacağını bildirmiş sonra da bu hükmü, "insanın gücünün yetmeyeceği, elinde olmayan şeylerin sorumluluk konusu olmayacağını" bildiren âyetle kaldırmıştır. **Şevkânî** sahih hadisler bulunduğu gerekçesiyle neshi savunur.

2-İbn Abbas'tan bu hükmün, şahitliği gizlemek ve yalancı şahitlikle ilgili olduğu yorumu nakledilir. Yukarıdaki âyetlerde borcu yazdırma, şahitlik, rehin gibi tedbirler emredildikten sonra borcun taraflarının emanete hıyanet etmesi durumunda ne ile karşılaşacakları da bu

âyette bildirilmiş, 'Allah her şeyi eksiksiz bilir; çünkü tamamının yaratıcısı, mâliki, yöneticisi O'dur. Şahit bildiğini gizlerse veya eksik söylerse Allah onu da bilir ve gereğini yapar' denilmek istenmiştir. Âyetin bu manayı içerdiğinde şüphe bulunmamakla beraber çerçevesini bu kadar daraltmak gereksiz ve de delilsizdir.

3. Nesih tezine karşı çıkan Taberî; "Bir âyetin diğerini nesh ettiğinden söz edebilmek için ikincisinin, birincisiyle her yönden çatışması, aralarında özel-genel, mutlak-kayıtlı gibi ilişkilerin bulunmaması ve birincinin getirdiğini bütünüyle ikincisinin kaldırması gerekir. Burada böyle bir durum yoktur. Ayrıca günahların ve insanın içinden geçenlerin eksiksiz yazılması da, kulların bunlardan hesaba çekilmesi de cezalandırmayı gerektirmez. Allah büyük günahlardan kaçınanların küçük günahlarını affedeceğini de bildirmiştir. Allah önce hesaba çekip sonra affederek kullarına lütfunu ve rahmetini bildirir." demiştir.

İbn Âşûr'un, *Müslim* şarihleri Mâzerî ve İyâd'dan naklen yaptığı, bizim de özetleyerek sunacağımız şu açıklama; âyet ve hadisleri -biri diğerinin hükmüyle çelişip onu kaldırmadan- bir **bütün halinde anlama ve değerlendirme** bakımından güzel bir örnektir: İnsanın zihninden gelip geçen şey yalnızca bir "*hâtır*"sa (hayal, tasavvur, doğuş) bundan sorumlu olmayacağında şüphe yoktur. Çünkü buna hâkim olup engellemek kulun elinde değildir. "İnsanların zihinlerinden gelip geçen şeylerden sorumlu olmadıklarını" bildiren hadis bu hatırla ilgilidir. **Eğer hâtır gelip geçmemiş, üzerinde durulmuş, düşünülmüş, niyet ve karar safhasına kadar gelmişse** bunun da konusuna göre şıkları vardır:

a) Eğer bunlar iman, inkâr, haset, kin, nefret gibi -tabiatı gereği dışa vurmayan, fiile dönüşmeyen, kalpte ve zihinde kalan- psikolojik hal, duygu ve kararlar ise, bunların sorumluluk doğuracağı açıktır.

b) Niyet ve kararın konusu "**fiil**"le ilgili ise, meselâ hırsızlık yapmaya niyet edilmiş, karar verilmiş, sonra bundan, dış etki ve engelleme olmadan vazgeçilmişse buna ecir bile verileceği hadiste bildirilir.

c) Eğer kötü niyet ve karardan bir dış etki ve engel sebebiyle vazgeçilmiş olursa, **o fiili işlemiş gibi cezalandırılma** konusunda birbirine zıt iki görüş vardır,

Âmenerresûlü: İman, Teslimiyet ve Dua

آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِن رَّبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّن رُّسُلِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ (285) لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِن نَّسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا أَنتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ (286)

285- *Allah'ın elçisi ve müminler, rabbinden ona indirilene iman ettiler. Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandılar. "O'nun elçileri arasında ayırım yapmayız" ve "İşittik, itaat ettik, bağışlamanı dileriz Rabbimiz, gidiş Sanadır" dediler.* ***286-*** *Allah hiçbir kimseyi, gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü kılmaz; lehinde olanı da kendi kazandığıdır, aleyhinde olanı da kendi kazandığıdır. Rabbimiz! Unutur veya yanılırsak bizi cezalandırma! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme! Kaldıramayacağımız şeyleri bize yükleme! Bizi affet, bizi bağışla ve bize merhamet et! Sen bizim sahibimizsin/yardımcımızsın; inkârcılar topluluğuna karşı bize yardım et!*

Sûrenin başında Allah'ın muttaki kullarının gaybe, Kur'ân'a ve önceki kitaplara iman ettikleri, namazı kılıp zekâtı verdikleri, Allah'ın rızık verdiklerinden O'nun rızası için infak ettikleri, bu iman ve salih ameller sayesinde iki cihan saadetine nail olacakları zikredilmişti. Sonra tafsilâta geçilmiş; daha önce gelen kitaplar, peygamberler, ümmetler, Allah'ın onlara bahşettiği çeşitli nimetler, nankörlükler, isyanlar anlatılmış, bunlardan ibret alınarak İslâm'ın getirdiği hidayetten sapılmaması ısrarla istenmişti. Bu sûre hicretin ilk yıllarında geldiğinde muhatapları büyük ölçüde Allah'ın rızasına uygun bir hayat yaşıyorlardı. O'nun rızası için her şeylerini geride bırakarak Medine'ye hicret etmiş muhacirlerle onlara her şeyleriyle kucak açan ensar vardı. Allah Teâlâ sûrenin sonunu getirirken bu kullarına bir mükâfat olmak üzere onlar hakkındaki hükmünü, onların kendi nezdindeki yer ve değerlerini bildirmek istemiş, böylece ilk Müslümanların yolunu izleyecek olanlara da bir dinî hayat dersi, kul ile rabbi arasındaki ilişkiyi kurmanın yolu hakkında bir anahtar vermiştir. Rasûlüllah ve çevresindeki müminlerin iman ve itaatlerinin Allah tarafından onaylanması eşsiz bir iltifat ve emsalsiz bir saadet vesilesidir. Bu onayı takip eden niyaz tâlimi ise kulluk yolundaki iniş çıkışları göstermekte, iyi niyetli kulların istemeden meydana gelen kusurlarını yüce Mevlâ'nın bağışlayacağına işaret etmekte, Hz. Peygamber'in ümmetine gelen en son ve kâmil dinin başta gelen özelliklerinden biri olan "kolaylık" temel kuralını dile getirmekte; esasen kulluğun güç olmadığını, çünkü Allah'ın kullarına güçlerini aşan yükümlülükler buyurmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Sûrenin başıyla sonu âdeta bir levhanın iki parçası gibi birbirini tamamlamaktadır. Nitekim ümmetin geleneğinde de hem özellikle okunarak hem de levhalaştırılıp duvarlara asılarak bu özellik hayata geçirilmiştir.

Allah'ın, kullarını, güçlerini aşan fiillerle ve davranışlarla yükümlü kılmayacağını ifade eden bu âyet, İslâm düşüncesinde ortaya çıkmış bulunan önemli bir tartışmanın çözümüne ışık tutar. "*Allah'ın kullarına, güçlerini aşan bir görevi yüklemesi (teklîf-i mâ-lâ-yutak) caiz midir"* sorusu etrafında gelişen bu tartışmada, Allah'ın kudret ve iradesini sınırlar korkusuyla 'caizdir' diyenlere karşı, O'nun hikmetine, adaletine, imtihan iradesine, dinî, ahlâkî, hukukî değerlerin, mükâfat ve cezaların mâkul bir temele oturması gereğine ağırlık verenlerin savunduğu "*Caiz değildir, hâkim olan Allah böyle bir yükümlülük getirmez*" diyenleri bu âyet teyit etmektedir.

İnsanların kader ve fiillerinde kendi rollerinin de bulunduğunu ifade eden "***Lehinde olan da kişinin kesbidir, aleyhinde olan da***" cümlesi, "kaza, kader, irade, kudret, kesb" konularında asırlar boyu süren ve mezheplerin (ekol) oluşmasına temel teşkil eden bir tartışma konusuna açıklık getirir; "*İnsanların ortaya koydukları fiillerde ve davranışlarda kendilerine mahsus irade ve kudretleri yoktur"* diyen **Cebriyye** ekolü, "*Bu fiiller ve davranışlar, bağımsız olarak insanın irade ve kudretinin eseridir, fiilini yoktan var eden (îcâd) kuldur*" diyen **Mu'tezile** mezhebi, "*Kulun fiili meydana gelirken Allah'ın irade ve kudreti yanında -etkisi bulunmaksızın- kulunki de vardır*" diyen İmam **Eş'arî**, bütün bu ekollerin karşısında yer alan **Mâturîdî** mezhebi, diğer deliller yanında bu âyetten ışık ve güç alırlar. **Matüridi'ye göre**; Allah, kullarına irade ve kudret (güç) vermiştir. Bu irade ve kudret yaratılmıştır, hem hayır hem de şer için işler ve bu mânada "külli" niteliklidir. Külli irade ve kudretin, hayır ve şerden birine sarf edilmesi ise cüz'î niteliklidir; yani cüz'î kudret, cüz'î iradedir. Buna *kesinleşmiş ve fiile yönelmiş azim* (*azm-i musammem*) *ve kesb* de denir. *Kesb*, fiilin aslını (yok iken var olmasını, yaratılmasını) değil, vasfını (hayır veya şer olmasını) etkiler. İşte beşerî sorumluluk da bu kesbe dayanır. **286.**âyette kulun fiiline etkisini açıkça ifade eden kelime, Türkçesi "elde etmek, kazanmak, hak etmek" demek olan "***kesb***"dir. Eskiden sık tekrarlanan "*Kul kâsibdir, Allah da haliktır*" veya "*Kul kesbeder, Allah da halkeder*" cümlesi bu gerçeğin vecizeleşmiş şeklidir *(Bk: Bakara 2/7). (Kur'ân Yolu)*

Yukarıdaki Müslim hadisi Muhammed ümmetinin unutma ve yanılmadan kaynaklanan kusurlarının Allah tarafından bağışlandığı müjdesini veriyor ve burada geçen duanın kabul edildiğini belgeliyor. Burada, *unutma ve yanılma*nın iradenin ve kastın dâhil olmadığı süreçler olduğu, ayrıca *unutma*nın bilgiye, *yanılma*nın da iradeye ilişkin olduğu hatırlanmalıdır. *(Hayat Kitabı Kur'ân)*

Hıristiyanlık için de amelî geçerliliği bulunan Eski Ahid'de yeme, içme, temizlenme gibi konularda oldukça zor ve sert dinî kurallar, yasaklama ve sınırlamalar vardı. Kur'ân-ı Kerîm'de bu âyetten başka yerlerde de aynı tarihî gerçek dile getirilir *(A'râf 7/157).* İslâm'ın ümmete getirdiği yükümlülükler ise fıtrata uygundur, insanların zorlanmadan kolayca yapabilecekleri ödevlerdir. Şahsî ve özel durumlar sebebiyle zorluk baş gösterdiği takdirde de ruhsatlar vardır. Ancak, fıtrata uygun ve kolay olsa da İslâm'a inanıp şükredenlerin sayısı az, küfür ve nankörlük içinde olanların sayısı ise çok fazla olmuştur. Bu çokluk karşısında müminler, kendi güç ve gayretleri yanında yüce Allah'ın yardımına sığınırlar:

"*Sen bizim mevlâmızsın; inkârcılara karşı bize yardım et!"*

Ashabı kiramın, her âyeti can kulağıyla dinleyip, anlamaları ve hiç vakit kaybetmeden uygulamaya koşmaları üzerinde iyi düşünmeliyiz: İşte onların heyecanları, endişe ve üzüntüleri bu sebeptendi.

Kur'ân'da "***işittik ve itaat ettik***" sözünün geçtiği diğer âyetlere baktığımızda; iman edenlerin bu sözün gereğini yerine getirmeleri konusunda uyarıldıklarını; iman etmeyenlerin ise, bu sözü anlama ve uygulama konusunda yanlış bir tutum içinde yani açık bir isyan hali içinde olduklarını görürüz.

"*Allah'ın size olan ni'metini ve O'na verdiğiniz sözü hatırlayın: Hani "**İşittik ve itaat ettik**!" demiştiniz. Allah'tan korkun; çünkü Allah, göğüslerin özünü bilir." (Maide 5/7)*

Nisa/46.âyette; Allah'ın kelimelerini tahrif edip asli anlamlarından saptıran kimi Yahudiler, dillerini eğip bükerek "***İşittik ve isyan ettik***", "***İşit, işitmez olası!***", "***Râ'inâ*** (Bizi gözet/ Bize çobanlık et!)" [90] diye dine saldırıp ve akıllarınca Efendimizle alay edince Yüce Rabbimiz; onların, "***İşittik ve itaat ettik; dinle ve bizi gözet*** (unzurnâ)" demelerinin daha hayırlı olacağını beyan buyurdu. Onlar küfürleri yüzünden lânetlendiler. Aralarında hükmetmek için Allah'a ve Rasûlü'ne dâvet olunduklarında müminlerin sözü ise sadece, «***İşittik ve itaat ettik***» demeleri oldu. Elbette felâha erenler de onlardır. *(Nûr 24/51)*

İşte felâha yani dünya ve ahiret saadetine ermenin formülü: "***İşittik ve itaat ettik***!"

***

Bakara sûresinin son iki âyeti: rivayetlere göre, Peygamberimize (s) Mîrâc gecesinde doğrudan vahyedilmiştir. Yine rivayete göre; Peygamberimiz, bu duaların her bir cümlesini okuduğunda, Cenâb-ı Hak, "***Kabul ettim, istediğini yaptım***" buyurmuş *(Beydavî)*; melekler de "**Âmin**" demişlerdir.

> Bakara suresinin son iki âyetinin fazileti hakkında birçok sahih hadis rivayet edilmiştir: "Bakara suresinin sonunda iki âyet vardır ki bir gecede okuyana onlar yeter" *(Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân 10, 27, 34)* mealindeki hadis bunlardandır. Hz. Ömer ile Hz. Ali'den rivayet edilmiştir ki, her biri şöyle demişlerdir: "Aklı başında bir adam görmezdim ki, Bakara suresinin sonundaki bu âyetleri okumadan uyusun." Müslim *(Müsafirin, 254)* ve Nesai'de *(İftitah 25)*; Efendimize verilip de önceki peygamberlere verilmeyen iki nûr; Fatiha suresi ve Bakara'nın sonu (iki ayet) sebebiyle meleklerin O'nu müjdelediği beyan edilir.

---

90 Yahudiler, iki mânaya gelen "Râinâ" kelimesini, Rasûlüllah'a hakaret için ikinci mânayı kasdederek kullandılar (Ali Fikri Yavuz, Kur'an-ı Kerim ve İzahlı Meal-i Alisi). Keza, ağızlarını eğip "i" harfini aşağı çekerek, alay mahiyetinde İbranice bir kelimeye benzeterek "Râ'inâ" (ey çobanımız, ey ahmak, bizim en kötümüz) şeklinde söylediler *(Hasan Tahsin Feyizli, Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, Bakara 2/104).*

Kaynaklar

Abdulbaki Gölpınarlı, *Tanrı Buyruğu,* İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul-1980.

Abdulfettah el-Kâdî, *Sahabe ve Müfessirlere Göre Esbâb-ı Nüzul*, Çev: Salih Akdemir, Fecr Yayınları, Ankara-1986

Abdullah Yıldız, *Kur'ân'ı Nasıl Okudular,* Pınar Yayınları, İstanbul-2010.
...., Kur'ân'ı Nasıl Anladılar, Pınar Yayınları, İstanbul-2011.
...., Kur'ân'ı Nasıl Yaşadılar, Pınar Yayınları, İstanbul-2012.
...., Namaz: Bir Tevhid Eylemi, Pınar Yayınları, İstanbul-1991.
...., Oruç: Ötelere Seyahat, Pınar Yayınları, İstanbul-2011.

Bedreddin Çetiner, Prof. Dr., *Fatiha'dan Nâs'a Esbab-ı Nüzul,* Çağrı Yayınları, İstanbul-2006.

Dini Kavramlar Sözlüğü, Heyet, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul-2009.

Ebû'l-Alâ el-Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'ân*, İnsan Yayınları, İstanbul-1996.

....., Hz. Peygamber'in Hayatı, Pınar Yayınları, İstanbul-1985.

Ebû Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, *Taberi Tefsiri*, çev: Kerim Aytekin, Hasan Karakaya, Hisar Yayınevi, İstanbul-1996.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Eser Kitabevi, İstanbul-1972.

Fahruddin Er-Râzi, *Tefsir-i Kebir: Mefâtihu'l-Gayb,* Akçağ Yayınları, Ankara-1988.

Hasan Basri Çantay, *Kur'ân-ı Hâkim ve Meâl-i Kerim,* Ahmet Sait Matbaası, İstanbul-1972.

Hasan Tahsin Feyizli, *Feyzü'l-Furkan: Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, Server İletişim, İstanbul-2007.

İbn Hacer el-Askalânî, el-İsâbe: *Sahabe-i Kiram Ansiklopedisi*, Çev: Naim Erdoğan, İz Yayıncılık, İstanbul-2009.

İbn Kayyım el-Cevziyye, *Zâdü'l-Meâd: Rasûlüllah'ın Yaşadığı Hayat*, Çev: İbrahim Türklü, Abdi Keskinsoy, Pınar Yayınları, İstanbul-1989.

İbn Kesir Tefsiri.

İmam Kurtubî, *el-Câmi'u li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Çev: Beşir Eryarsoy, Buruc Yayınları, İstanbul-1997.

İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı.

Kâdı Beydâvî, *Muhtasar Beydâvî Tefsiri*, çev: Prof. Dr. Şadi Eren, Selsebil Yayınları, İstanbul-2010.

Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe açıklamalı Meali, Prof. Dr. Ali Özek, Prof. Dr. Hayreddin Karaman, Doç. Dr. Ali Turgut, Doç. Dr. Mustafa Çağırıcı, Doç. Dr. İbrahim Kafi Dönmez, Doç. Dr. Sadreddin Gümüş, Medine-1992.

Kur'ân Yolu: Türkçe Meal ve Tefsiri, Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı, Prof. Dr. İbrahim Kafi Dönmez, Prof. Dr. Sadreddin Gümüş, Prof. Dr. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul-2006.

M. Zeki Duman, Prof. Dr., *Beyânu'l-Hak: Kur'ân-ı Kerim'in Nüzul Sırasına Göre Tefsiri*, Kayseri Gündem, İstanbul-2014'.

Mahmut Toptaş, *Şifa Tefsiri*, Cantaş Yayınları, İstanbul-

Mehmet Said Şimşek, Prof. Dr., *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, Beyan Yayınları, İstanbul-

Muhammed Abduh, Muhammed Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm-Tefsîru'l-Menâr*, Ekin Yayınları, İstanbul-2011.

Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı,* Çev: Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yayınları, İstanbul-1996.

Muhammed Hamidullah, *Aziz Kur'ân:* Çeviri ve Açıklama, Çev: Abdülaziz Hatip, Mahmut Kanık, Beyan Yayınları, İstanbul-2000.

Muhammed Yusuf Kandehlevi, *Hayatu's-Sahabe*, Akçağ Yay., İstanbul-

Mustafa İslâmoğlu, *Hayat Kitabı Kur'ân: Gerekçeli Meâl-Tefsir*, Düşün Yayınları, İstanbul-2008.

Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meali ve Tefsiri*, İstanbul-

Râğıb el-İsfahani, el-Müfredât: *Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, Çeviren ve Notlandıran: Yusuf Türker, Pınar Yayınları, İstanbul-2007.

Seyyid Kutub, *Fî-Zılâli'l-Kur'ân*

Tahirü'l-Mevlevi (Olgun), *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, Neşreden: Abdullah Işıklar, İstanbul-1963.

Tefsir-i Mevakıb, (Osmanlıca), Matbaa-i Bahriye, İstanbul-1323 (1907).

Aile Sohbetleri

Aile kurumu ciddi bir felaketle karşı karşıya. Batılı aile neredeyse göçmüş durumda. Türkiye'de sağlam ve köklü bir geleneğe yaslanan aile kurumu da son yıllarda planlı ve sinsi bir şekilde tahrip ediliyor. Aile kurumumuzu ayakta tutan manevi değerler hızla erozyona uğrarken, batılı yaşam biçiminin beraberinde getirdiği olumsuzluklar aile hayatımızı sarstıkça sarsıyor.

Böyle bir vasatta, aile kurumunu her türlü yıkıcı etkiden, özellikle modern hayatın beraberinde getirdiği seküler tahribattan korumaya, onun kadim İslami temellerini tahkim edip yaşatmaya yönelik çabalar, insanımızın ve insanlığın geleceği açısından önemli ve öncelikli bir görev haline gelmiştir.

Vahyi İlahi'nin, *"Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun!"* (Tahrim 66/6) şeklindeki zamanlar ve mekânlar üstü uyarısı, özellikle günümüzde her bireyi, aileyi ve toplumu kasıp kavuran küresel yangından ve bunun kaçınılmaz neticesi olan "ebedi ateş"ten korunmayı bir hayat-memat meselesi olarak öncelememizi emreden bir "acil uyarı" niteliği taşıyor.

Bu konuda yapılması gereken de Rasulüllah (as) tarafından şöyle aktarılıyor:

"Herhangi bir topluluk, Allah'ın evlerinden birinde toplanıp Allah'ın kitabını tilavet eder (okur-onlar-yaşarlar) ve onu tedarüs (birlikte müzakere) ederlerse, muhakkak onların üzerine sekînet iner, kendilerini rahmet kaplar, çevrelerini melekler kuşatır ve Allah, onları kendi katındakilere anar."

Bu büyük müjdeye nail olmak ve bugün ailelerde ve hayatın her alanında kaybettiğimiz huzur ve sükûna yeniden kavuşmak için yapılması gereken şey çok nettir:

Evlerimizi vahiy merkezli bir mektebe dönüştürmek!

Bugünün dünyasında *sekînet*'in bütün kuşatıcılığı ile elde edilmesi ve aile ocağımızın maddi, manevi, psikolojik ve sosyal tüm boyutlarıyla sağlam bir sığınağa, emin bir limana ve sarsılmaz bir kaleye dönüşmesi; meskenlerimizin vahiy merkezli birer eğitim yuvası haline gelmesine bağlıdır.

Bu seri, [*Aile Sohbetleri*] işte bu kutlu amaca hizmet sadedinde hazırlandı.

PINAR YAYINLARI
www.kitappinari.com